MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii și comunicări

XIII

1996

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

SATU MARE

Studii şi Comunicări

XIII

1996

ARHEOLOGIE - ISTORIE - CULTURĂ ŞI CIVILIZAȚIE - ETNOGRAFIE - ARTĂ - MUZEOGRAFIE - ŞTIINȚELE NATURII - RESTAURARE ŞI CONSERVARE - RECENZII

- EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN -

Coperta: Aurel Cordea, Iulian Petrescu

Foto: Mircea Zelea, Ioan Czakó

Coperta: Sigiliul oraşului Satu Mare din secolul al XVIII-lea

Tehnoredactare computerizată: ing. Nicu Ferchiu

Colegiul de redacție

Viorel Ciubotă - redactor responsabil
Ioan Németi - redactor responsabil adjunct
Elena Bărnuțiu, Bura László, Lucian Cucuiet, Marius Diaconescu, Bujor Dulgău, Iudith Erdős, Neța Iercoşan, Daniela Oltean, Andrei Szabó

Secretari de redacție:
Gheorghe Lazin
Imola Kiss

Răspunderea pentru conținutul ştiințific al studiilor, pentru formulări şi pentru calitatea rezumatelor în limbi străine revine în exclusivitate autorilor
Satu Mare - Studii şi Comunicări
Anuarul Muzeului Județean Satu Mare
ISBN 973-97399-3-x
Traducerile în limba engleză au fost executate sau revizuite de Speranța Pop

Orice corespondență
se va adresa:

Muzeul Județean
3900 Satu Mare
Piața Dr. Vasile Lucaciu, 21
Tel.: 40,061-737526
Fax.: 40,061-736761

Toute corespondence será envoyée
á l'adresse:

Muzeul Județean
3900 Satu Mare
Piața Dr. Vasile Lucaciu, 21
Roumanie
Tel.: 40,061-737526
Fax.: 40,061-736761

Cuprins
Contents - Inhalt - Sommaire
ARHEOLOGIE

Speranța Pop, Considerații privind un posibil atelier neo-eneolitic
de prelucrat piese mici de obsidian de la Tăşad (jud. Bihor) 9
Apreciations concerning a possible neo-eneolithical
workshop for processing obsidian from Tăşad (Bihor county)

Neța Iercoşan - Gh. Lazin, Topoare eneolitice descoperite
în județul Satu Mare 15
Haches eneolitiques découvertes dans le département de Satu Mare

Ioan Németi, Câteva considerații privind descoperirile funerare
din epoca bronzului din nord-vestul României 27
Some Comments on Bronze age Burials from the North-West of Romania

Gheorghe Lazin, Un topor de luptă cu disc şi spin descoperit
la Noroieni (comuna Lazuri, județul Satu Mare) 57
Une hache de lutte "au disque et á l'épine" découvert a Noroieni
(commune Lazuri, département de Satu Mare)

I. Németi, Descoperiri arheologice din epoca Latene de la Ciumeşti
(com. Sanislău, județul Satu Mare) 61
Archeological Discoveries the Latene period in Ciumeşti
(Sanislău village, Satu Mare county)

Ioan Stanciu, Vestigii medievale timpurii din județul Satu Mare 71
Frümittelalterliche funde aus dem Kreis Satu Mare

ISTORIE

Marius Diaconescu, Colonizarea rutenilor în Maramureş în sec. XV - XVI 93
The colonization of the Ruthenians in Maramureş in the XV - XVI-th century

Balog Béla, Dabolci falutörvények 99
Regulamentele săteşti din Dabolț

Eugen Glück, Noi contribuții privind răscoala populară
din 1784 în presa din Germania 111
New contributions concerning the revolt from 1784, seen by the press from Germany

Eugen Glück, Contribuții cu privire la biografia
lui Samuil Micu Clain şi Petru Maior 119
Contributions concerning the biography of Samuil Micu Clain and Petru Maior

Bujor Dulgău, Fragmente dintr-o cronică sătmăreană.
Criza Orientală (1875-1878) 141
Des fragments d'une chronique du département de Satu Mare.
La crise orientale (1875-1878)

Viorel Ciubotă, Cooperaţia şi sistemul bancar românesc în judeţul Satu Mare
la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea _____ 145
The co-operation and the Romanian Bank system
in the end of XIX-th century and beginning of XX-th century

Claudiu Porumbăcean, Figuri ilustre sătmărene (I).
Mihai Popovici (1879-1953) _____ 163
Historical Characters from Satu Mare (I). Mihai Popovici (1879-1953)

Erdei Liviu-Gheorghe, Industria morăritului
în municipiul Satu Mare, 1867-1918 _____ 169
"The Steam Mill" company from Satu Mare, 1867-1918

Claudiu Porumbăcean, Figuri ilustre sătmărene (II).
Dr. Titu Damian (1896 - 1958) _____ 215
Historical Characters from Satu Mare (II). Dr. Titu Demian (1896-1958)

Eugen Glück, Contribuţii cu privire la integrarea evreilor
din Transilvania în viaţa politică şi religioasă a României (1918-1922) _____ 219
Contributions concerning integration of the Jews
of Transylvania in the political and religious life of Romania (1918-1922)

Lucian Cucuiet, Evacuarea autorităţilor româneşti
din judeţul Satu Mare în urma Dictatului de la Viena (30 august 1940) _____ 229
L'expulsion des autorités roumaines du département de Satu Mare,
a la suite du Dicté de Vienne du 30 aout 1940

Dorin Dărăban, Contextul istoric şi începutul prigoanei împotriva şvabilor _____ 233
Deporting of the German population

Crina Bodea, Eliberarea preoţilor greco-catolici din închisorile comuniste _____ 245
9-th April 1964 - The liberation of the Greek-Catholic priests from communist prisons

Dorin Dărăban, Repere metodologice. Istoria imediată - istoria orală
între teoria şi metoda istorică _____ 249
L'histoire orale

Cultură şi civilizaţie

Vasile Czira - Imola Kiss, O valoroasă armă de vânătoare
confecţionată la Satu Mare în prima jumătate a secolului al XIX-lea _____ 257
A valuable hunting weapon manufactured Satu Mare
in the first half of the XIX-th century

Vasile Czira - Imola Kiss, Apusul unei meserii. Ultimul armurier al Sătmarului _____ 265
The sunset of a craft. The last armourer of Satmar

Bura László - A jezsuiták Szatmáron (Szatmárban) _____ 269
Iezuiţii în Satu Mare

Bura László, A szatmárnémeti római-katolikus
püspöki líceum (1804-1852) _____ 283
Liceul episcopal romano-catolic din Satu Mare (1804-1852)

Sever Dumitrşacu, Grigore Tocilescu şi Revista pentru Istorie,
Arheologie şi Filologie (1882-1909) _____ 305
Grigore Tocilescu et "Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie" (1882-1909)

Kónya László, A szatmári Evangélikus-református Felsőbb Leányiskola
és Tanítónő-Képzőintézet jegyzőkönyvei, 1903-1909 _____ 325
Procesele verbale ale şcolii evanghelice -reformate superioare de fete
şi a şcolii normale (1903-1909)

Nae Antonescu, Bibliografia periodicelor româneşti sătmărene (V) _____ 337

Etnografie

Daniela Oltean, Sărbătorile anului şi vârstele omului _____ 341
The age of Man the feasts of the year

Ion I. Drăgoescu, Etnosocionumismatica zonei Codru _____ 347
Ethnosocial numismatics of the Codru zone

Gheorghe Haiduc, Bolile umane şi medicina populară din zona Oaş _____ 357
The human diseases and the popular medicine in the zone of Oaş

Artă

Imola Kiss - Bujor Dulgău, Comori de artă religioasă. Potirul gotic din Apa _____ 375
Treasures of religious art. The Gothic Chalice from Apa

Kiss Imola, O piesă de excepție din colecția Muzeului Județean Satu Mare _____ 385
An outstanding piece from Satu Mare's Museum colection

Doina Miclăuş, Henri Catargi în sălile Muzeului de Artă, Satu Mare _____ 397
The paintings of Henri Catargi in the halls of the Art Museum, Satu Mare

Muzeografie

Iudith Erdős, Comemorarea a 80 de ani de la naşterea
graficianului Paul Erdős (1916-1987) _____ 403
The commemoration of 80 years from the birth
of the drawer Paul Erdős (1916 - 1987)

Doina Miclăuş, Organizarea depozitului de artă _____ 407
The organization of the art Warchouse

Ştiințele Naturii

Fazekás Lóránd, Situația actuală a Galliformelor în județul Satu Mare _____ 409
The present day situation of the Galliformes in county Satu Mare

Szabó Andrei, Biotipuri relictare din județul Satu Mare.
Rarişştea cu ariniş băltit de la Mujdeni _____ 417
Ancient biotypes from Satu Mare county

Szabó Iuliu, Specii rare de fluturi Lepidoptera din județul Satu Mare _____ 423
Rare butterfly species (Lepidoptera) in Satu Mare county

Szabó Iuliu, Fluturi de zi (Rhopalocera) din județul Satu Mare,
după cercetările autorului din 1972 până în prezent _____ 427
Diurnal butterflies (Rhopalocera) in Satu Mare county,
according to investigation of author from 1972 so far

Restaurare şi Conservare

Marina Rogojină, Despre completarea obiectelor arheologice _____ 433
About archaeological objects completition

Eva Puskás, Restaurarea unui cărucior miniatură
aparținând culturii Otomani _____ 447
Restaurierung eines miniaturisches Wagens aus Otomani Kultur

Lidia Popescu, Metode de restaurare a unui document de breaslă
din secolul al XVII-lea _____ 451
The restauration of a trade document from XVII century

Recenzii

Vjačeslav Kotogoroško, Ținuturile Tisei Superioare în veacurile III î.e.n. - IV e.n.
(Perioada La Tene şi romană), Bucureşti, 1995 (János Németi) _____ 457

Abrevieri bibliografice- Abreviations bibliographiqes -Abkürzungen _____ 463

ARHEOLOGIE

Considerații privind un posibil atelier neo-eneolitic de prelucrat piese mici de obsidian de la Tăşad (jud. Bihor)

Speranța Pop

Aşezarea cercetată este situată la 3 km. sud-est de satul Tăşad (comuna Drăgeşti, jud. Bihor), la locul numit „Cetățaua". Ea ocupă aproape în întregime platoul superior al unui deal din zona colinară a versanților vestici ai Munților Pădurea Craiului. „Cetățaua" se întinde pe o suprafață de circa două hectare. Culmile Tăşadului au aspect de dealuri piemontane, atingând înalțimea de 250-350 metri; formează cumpăna de ape dintre bazinele hidrografice ale Crişului Repede şi Crişului Negru[1]. Văile ce înconjoară dealul pe trei din laturi, pantele relativ abrupte, înălțimea mare şi poziția dominantă a „Cetățuii" fac din acesta o fortăreață naturală cu o poziție strategică excelentă.

Săpăturile arheologice[2] au demonstrat că locuirea acestui platou începe încă din epoca neolitică şi merge până în sec. I. î.e.n. - I. e.n.. Materialul cules e extrem de fragmentar şi dă posibilitatea reconstituirii unui număr infim de forme întregi (probabil datorită utilizării platoului ca zonă agricolă în Evul Mediu; s-a constatat, de altfel, că tocmai din acest motiv straturile de cultură sunt amestecate). Săpăturile sistematice au scos la iveală un foarte bogat material ceramic; specific pentru nivelul neoeneolitic sunt torțile aparținând recipientelor tip „oală de lapte", precum şi butonii perforați (vezi fig. 2-4). Descoperiri de acelaşi tip s-au mai făcut la Bucovăț, Biharea, Suplacu de Barcău, Pişcolt-SMA. Pe baza ceramicii încadrăm atelierul în nivelul neoeneolitic, respectiv fază târzie a neoeneoliticului mijlociu cu trecere spre neoeneoliticul târziu.

Se observă o mare asemănare cu piese descoperite la Pişcolt (Pişcolt - faza târzie?), însă e posibil să existe o influență Bucovăț (?).

În cadrul săpăturilor din 1994 şi 1995 s-a constatat că în zona centrală a platoului „Cetățaua" există o concentrare de lame şi aşchii de obsidian (fig. 1), provenind din trei surse de materie primă[3]:

A. Obsidian semitransparent fumuriu - provine din sursă greu de precizat (sudică) ce ar corespunde nivelului neolitic (butoni găuriți). Aspectul fumuriu e dat de prezența unor benzi mai închise la culoare față de fondul rocii. Aceste benzi sunt neomogene ca intensitate coloristică.

B. Obsidian negru - prezintă microbenzi fumurii, de proveniență pare-se din insula Melos. Originea sa sudică ar putea indica nivelul târziu neolitic şi nivelul timpuriu eneolitic - în speță vasele cu torți unghiulare (!).

C. Obsidian de tip Călineşti-Oaş - se prezintă sub formă de culoare neagră. Pe suprafața expusă la eroziune apar cercuri multiple sau semicercuri concentrice. Roca are culoarea neagră spre gri-închis şi are aspectul unei alternanțe de benzi cenuşii. Se pare că se folosea o sursă din Munții Oaş-Tokay (depunerile de la Homorodul de Sus, jud. Satu Mare, Galoşpetreu, Văşad, Cubulcut - jud. Bihor par a indica această sursă). Ar mai putea exista însă şi o altă sursă: Valea Roşie, în Munții Piatra Craiului, cum par a indica descoperirile de la Suncuiuş-Bihor.

În cazul Tăşadului e foarte probabil să avem de-a face cu vestigiile unui atelier de lucrat, din lame de obsidian a vârfurilor de săgeți (unele cu marginile retuşate) pentru vânarea animalelor (mici şi iuți) şi a păsărilor din zona piemontană vestică a Munților Pădurea Craiului. Resturile de prelucrare-nuclee, aşchii, denotă faptul că piesele erau

prelucrate în staţiune. S-au descoperit numeroase vârfuri de săgeţi confecţionate din obsidian fumuriu. Destinaţia acestor vârfuri de săgeţi poate semnifica şi o modificare climatică ce a dus la o scădere a numărului animalelor masive şi la o creştere a proporţiei vânatului mic.

Precizăm că piesele de la Tăşad (circa o sută) au un aspect microlitic: lame, gratoare, vârfuri. Prin percuţie moale s-au obţinut lame foliacee iar prin presiune s-a retuşat tăişul microlitelor. Pentru economisirea materiei prime, în cazul unor piese, acestea, prin prelucrare, erau refolosite. Obsidianul fumuriu se găseşte în proporţia cea mai mare (circa 84 %).

Descoperirea de la Tăşad ridică, chiar dacă ipotetic - problema existenţei unui atelier neoeneolitic de cioplit obsidianul, pentru piese mici. Acestea, realizate în număr mare, indică realitatea „schimbării" faunei, care impune noi luări de atitudine în problema obţinerii hranei din vânat iute şi mic.

Apreciations concerning a possible neo-eneolithical workshop for processing obsidian from Tăşad (Bihor County)

(Summary)

This work presents a possible workshop for processing obsidian, situated at Tăşad (Bihor county, north-west of Romania) at the place named „Cetăţaua", which is placed on the superior plateau of a hill. In the central area of the hill was found a concentration of obsidian blades and splinters which made us to consider that here existed a workshop for processing arrow tops for hunting small and quicq animals and birds. The destination of these arrow tops can have a singnificance: a climatic alteration which determined a diminution of the number of massive animals and a increase of the proportion of the small ones.

Fig. 1 - Obsidian blades and splinters, Tăşad
Fig. 2 - Perforated ears - Tăşad
Fig. 3 - Tăşad - „Milk pot" ears
Fig. 4 - Neo-eneolithical pottery - Tăşad

Note

1. Geografia României, vol. IV, Ed. Academiei Române, 1992, p. 56-58.
2. Cercetările arheologice la Tăşad au început în 1969, sub conducerea lui Nicolae Chidioşan, a efectuat cercetări referitoare la „Cetăţaua" şi Doina Ignat; actualmente acestea se desfăşoară sub conducerea lui Sever Dumitraşcu, căruia îi mulţumesc şi pe această cale.
3. Materialul se află în colecţia Cercului de istorie veche „Vasile Pârvan" al Universităţii din Oradea.

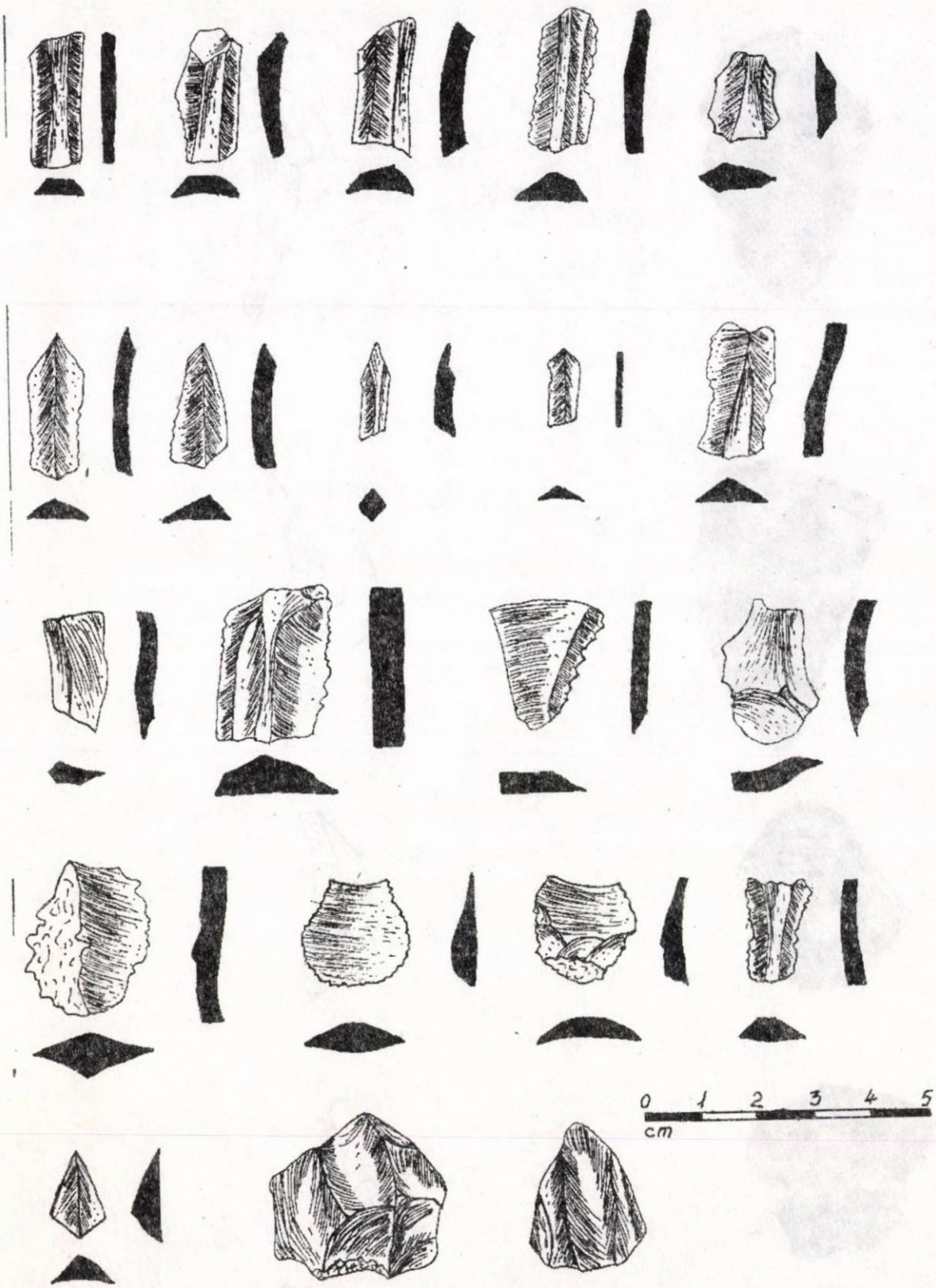

Fig. 1 - Microlite de obsidian, Tăşad

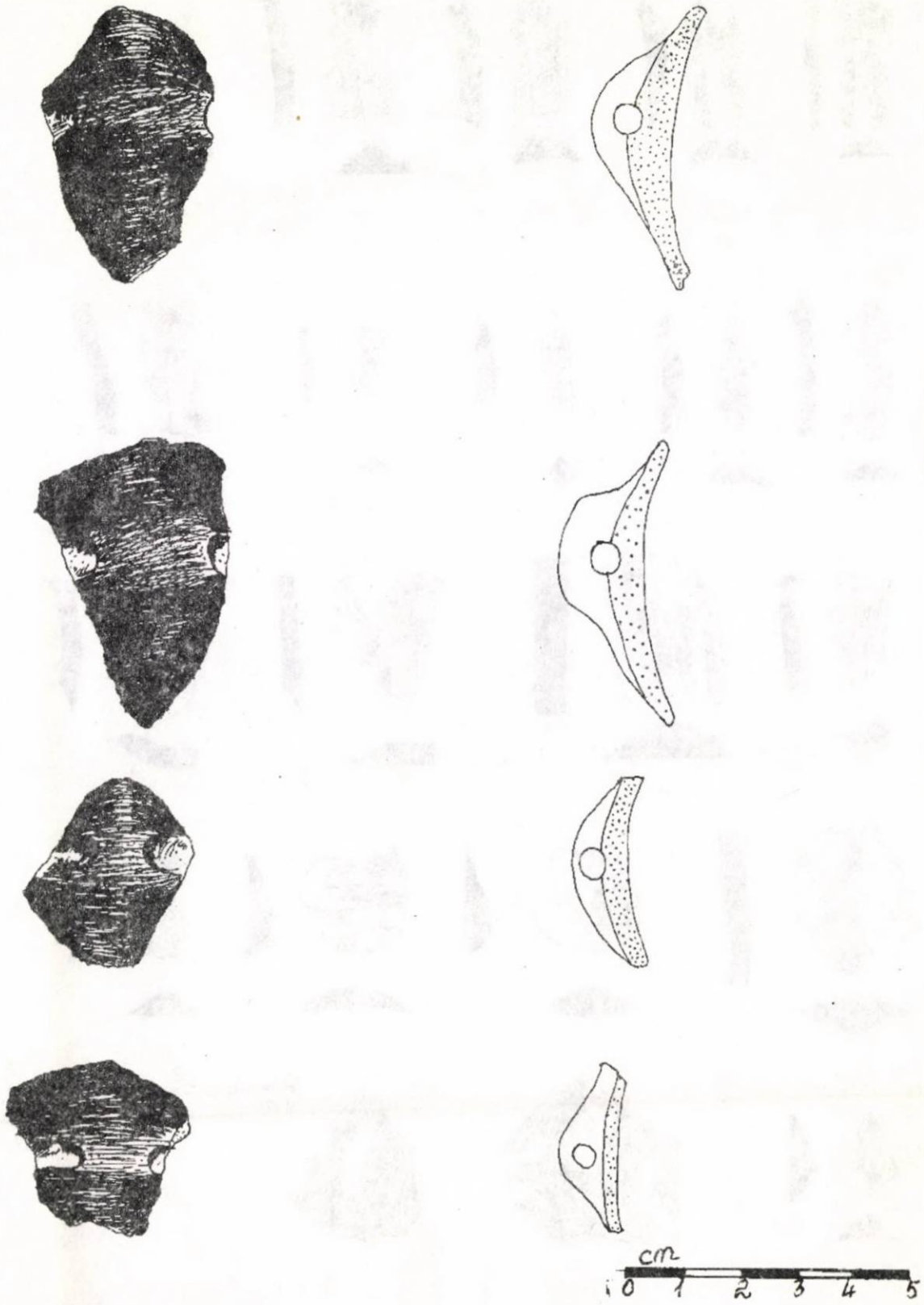

Fig. 2 - Torți perforate - Tășad

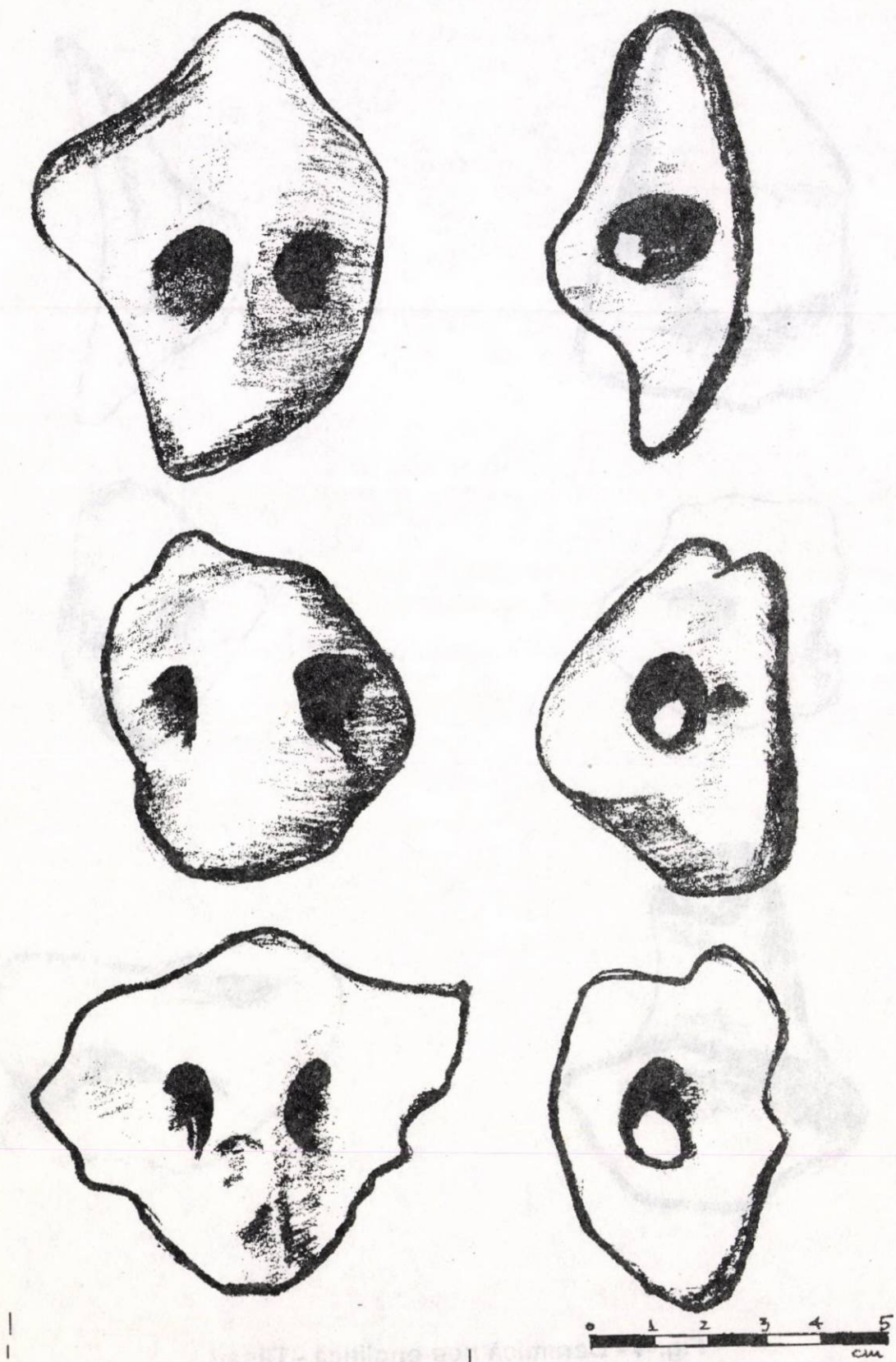

Fig. 3 - Tăşad - Torți de vase tip „oală de lapte“

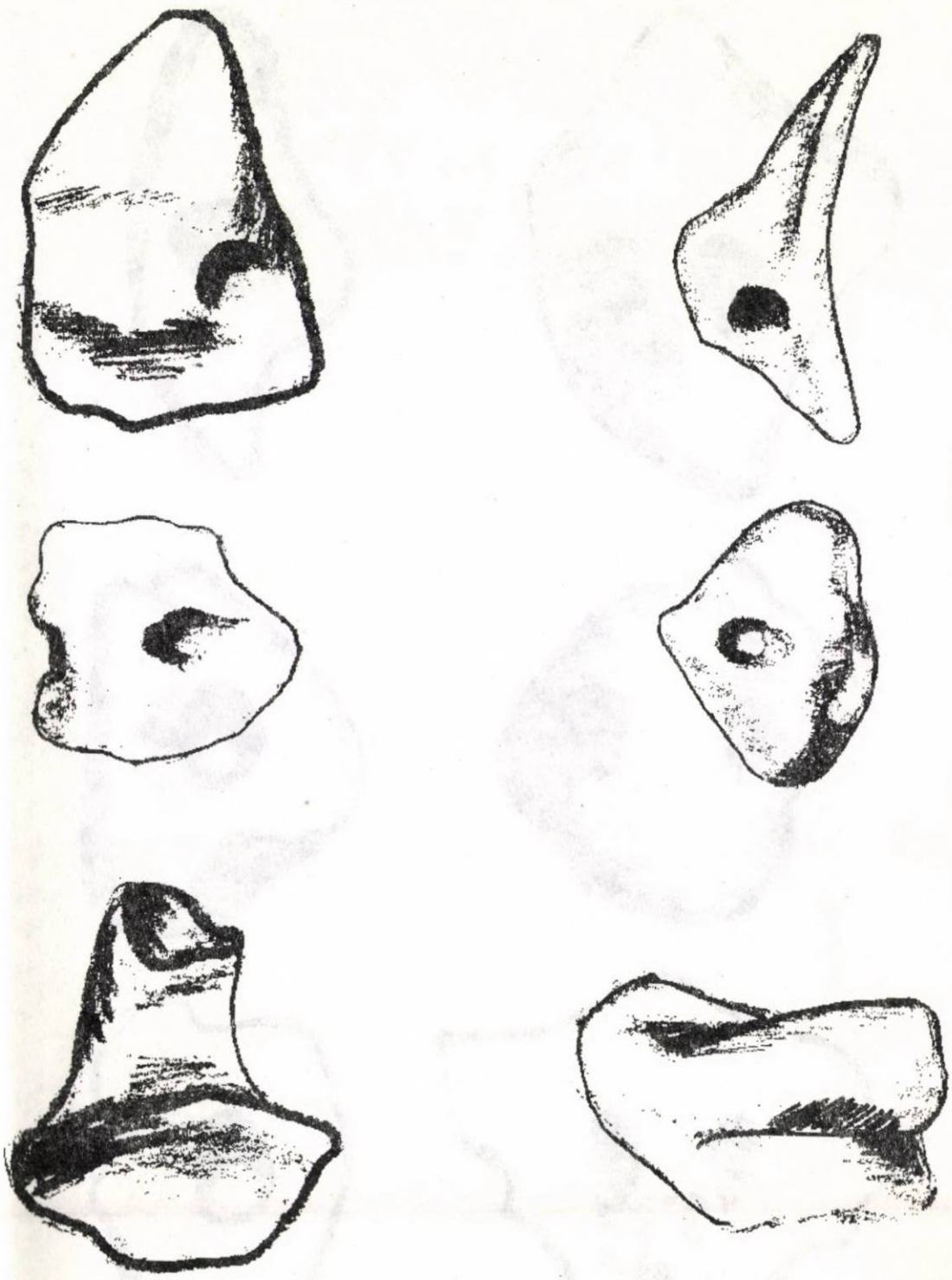

Fig. 4 - Ceramică neo-enolitică - Tăşad

Topoare eneolitice descoperite în județul Satu Mare

Neța Iercoşan - Gh. Lazin

Prezentăm mai jos un număr de cinci topoare din perioada eneolitică inedite încă şi care se află în colecțiile Muzeului județean Satu Mare, ale Muzeului Carei, precum şi o piesă care se află în colecția Şcolii generale din localitatea Lelei (com. Hodod). Din totalul celor cinci topoare, patru sunt din aramă şi unul din piatră. Descrierea pieselor se face în ordinea alfabetică a localităților de descoperire (vezi fig. 6-Harta descoperirilor). Se impun de la început două precizări: toate topoarele reprezintă descoperiri întâmplătoare; iar în al doilea rând, faptul că în cadrul a două studii[1], au fost aduse în circuitul ştiințific alte topoare din aceeaşi perioadă, descoperite în județ[2].

1. CAREI. Topor - ciocan, găsit incidental în urmă cu câțiva ani în punctul „Korparet", situat la aproximativ 5 km est de oraş. Muzeul Carei, inventar 8281[3]. Topor - ciocan (fig. 1), are o formă simplă, este zvelt, cu profilul longitudinal drept. Tăişul este ştirbit încă din antichitate. Brațul tăişului este de două ori şi jumătate mai lung decât brațul muchiei care a fost utilizat ca ciocan: tăişul este curbat, dispus uşor oblic. Piesa în secțiune transversală, are o formă dreptunghiulară, suprafețele laterale pe margini sunt îngroşate, în special una dintre ele, fapt ce conferă secțiunii o anumită concavitate.

Gaura de înmănuşare este rotundă şi prezintă pe ambele fețe o îngroşare asimetrică în formă de manşon. Suprafața piesei prezintă asperități de turnare, patina este verzuie-închisă, culoarea metalului este roşiatică.

Dimensiuni: lungimea: 14,5 cm; lățimea în dreptul orificiului de înmănuşare: 5 cm; lățimea tăişului: 2,9 cm; diametrul găurii de înmănuşare: 2,6 cm; greutatea: 685 grame.

Toporul - ciocan (hammer äxte), este a doua piesă de acest fel găsită cu probabilitate în aceaşi zonă[4], primul topor - ciocan a fost găsit la sfârşitul secolului al XIX-lea[5]. Piesa face parte din tipul II/1 după I. Bognár - Kutzián[6], fiind specifică culturii Tiszapolgár, găsindu-se în cadrul aşezărilor specifice culturii, ori în apropierea acestora[7], sau în morminte[8], având o serie întreagă de analogii în nord-vestul României[9]. În lipsa unor date: condițiile exacte ale descoperirii, raporturile stratigrafice, etc., socotim că toporul - ciocan de la Carei se leagă de aşezările Tiszapolgár din zonă, unde până în prezent se cunosc un număr de 6 situri aparținând acestei culturi, însă nici o necropolă sau descoperiri funerare izolate[10].

2. DUMBRAVA. În colecțiile Muzeului județean Satu Mare, inventar: 32418; figurează un topor - ciocan din piatră şlefuită, ajuns aici prin donație în anul 1975 cu mențiunea că provine de la Ciuperceni (com. Botiz). Localitatea se află situată într-o zonă joasă, mlăştinoasă, până în prezent aici nu s-a semnalat nici o descoperire sau sit arheologic. Credem că este vorba de Ciuperceniul Unguresc (Magyar Gombás), cătun aflat la aproximativ 3,5 km. spre est de Ciuperceni, care aparține din punct de vedere administrativ comunei Livada, sat Dumbrava. Între Ciuperceni şi Dumbrava se află locul „La Cosma" unde a fost parțial cercetată între anii 1987 şi 1989, o întinsă aşezare datând din neoliticul târziu şi eneoliticul timpuriu[11]. De aici provine o impresionantă cantitate de unelte din piatră şlefuită. Menționăm că din acest punct provine şi a fost publicat un topor eneolitic din piatră, greşit încadrat în epoca bronzului. Facem acum cuvenita rectificare[12], piesa aparține eneoliticului timpuriu, respectiv, cultura Tiszapolgár şi provine de la Dumbrava din aşezarea „La Cosma".

Toporul - ciocan (fig. 2), este lucrat din piatră, respectiv tuf vulcanic de culoare

cenuşie-gălbuie, executat foarte îngrijit; corpul este zvelt. Braţul tăişului este de două ori şi jumătate mai lung decât braţul muchiei, tăişul este drept uşor arcuit, relativ bine ascuţit. Braţul muchiei este de formă piramidală şi se termină printr-o proeminenţă care imită folosirea îndelungată a topoarelor din aramă. Muchia are o formă convexă şi este uşor bombată, având o poziţie oblică în raport cu tăişul. Profilul are axul frânt în dreptul orificiului, şi este hexagonal în profil transversal.

Dimensiuni: lungimea: 19,5 cm; lăţimea: 5 cm; grosimea: 2 cm; diametrul orificiului de înmănuşare: 2,5 cm; greutatea: 360 de grame.

Piesa este o replică în piatră a topoarelor de cupru cu ceafă cilindrică sau rectangulară[13], mergând până la identitate cu cele două topoare de aramă descoperite în cadrul necropolei de la Tibava[14], care se datează în faza a doua a culturii Tiszapolgár[15], varianta II/2 la I. Bognár-Kutzián[16], sau varianta B, la Al. Vulpe[17]. Toporul de la Dumbrava reprezintă o mică bijuterie în piatră, cel care a confecţionat piesa a avut răbdarea şi talentul să şlefuiască perfect şi nervurile care reprezintă îmbinarea valvelor folosite la turnarea topoarelor din aramă.

3. LELEI. În anul 1978 în localitate (administrativ aparţine comunei Hodod), punctul „Kakányhegy", situat la aproximativ 1,5 km. la nord-vest de localitate, în apropierea unei movile a fost descoperit un topor - ciocan din aramă[18]. Menţionăm că în punctul „Movilă", există o aşezare aparţinând culturii Tiszapolgár[19].

Toporul de la Lelei (fig. 3), este o piesă masivă, braţele fiind dispuse în cruce, braţul tăişului este mult mai lung şi mai zvelt. Tăişul este lăţit şi bine ascuţit, cu o puternică arcuire şi dispus uşor oblic faţă de axul longitudinal; datorită utilizării prezintă câteva ştirbituri, braţul muchiei este mai scurt, puternic aplecat înspre spate, are profilul rectangular. Muchia este uşor îngroşată din cauza folosirii piesei. Axul profilului longitudinal este frânt în dreptul orificiului de înmănuşare: marginile feţelor late, sunt uşor îngroşate, fapt ce conferă piesei în profil transversal o formă dreptunghiulară, uşor concavă pe ambele părţi late. Gaura de înmănuşare are formă circulară şi este plasată puţin spre dreapta. Marginile orificiului de înmănuşare sunt uşor înălţate pe ambele feţe. Atât deasupra cât şi dedesuptul găurii, pe ambele feţe late se găsesc imprimate cercuri concentrice de aceeaşi dimensiune: 1,2 cm ca şi diametru. Suprafeţele piesei sunt zgrunţuroase, în dungi neregulate verticale şi provin de la turnarea defectuoasă a toporului. Patina este verzuie-maronie, iar culoarea metalului este roşiatică.

Dimensiuni: lungimea: 21 cm, lăţimea tăişului: 4,5 cm; lăţimea în dreptul orificiului: 6 cm; diametrul găurii de înmănuşare: 3,3 cm; greutatea: 1290 grame.

Toporul - ciocan (hammer äxte) de la Lelei face parte din tipul Vidra II după I.B. Kutzian, specific pentru sud-estul Europei[20], dar care prin intermediul Transilvanei a ajuns până în Ungaria şi Slovacia[21]. Toporul în discuţie are similitudini cu varianta 1 a tipului II, care este specific culturii Tiszapolgár, diferenţa constă în faptul că axul longitudinal este frânt în dreptul găurii de înmănuşare (varianta B) după Al. Vulpe[22]. Pentru aceeiaşi încadrare culturală a piesei descoperită la Lelei, respectiv cultura Tiszapolgár, pledează şi faptul că aceasta a fost găsită în aproprierea unei aşezări aparţinând acestei culturi[23].

4. LIVADA (Adrian). În colecţiile Muzeului Judeţean Satu Mare se află un topor - ciocan de mici dimensiuni care provine dintr-o descoperire fortuită[24], inventar: 32416. Piesa are braţul spre muchie lăţit şi aplecat spre spate, muchia este subţiată şi uşor curbată. Braţul tăişului este mai lung, curbat asimetric şi lăţit spre vârf. Orificiul găurii de înmănuşare este oval, iar în plan vertical dispus oblic. Profilul vertical are în dreptul orificiului axului frânt, iar în plan transversal are formă rectangulară. Una dintre feţele laterale ale toporului este ruptă la mijlocul găurii de înmănuşare. Culoarea metalului este roşiatică nu are urme de patină,

prezintă în schimb urme de întrebuințare.

Dimensiuni: lungimea: 11,3 cm; lățimea tăişului: 2,8 cm; diametrul găurii de înmănuşare: 3,4 x2 cm; greutatea: 330 grame (fig. 4). Deoarece lipsesc o serie de date certe despre această descoperire, încadrarea cronologică şi culturală este dificilă. Analogii nu cunoaştem, însă se apropie de tipul B, după I. Bognár - Kutzián[25] având însă dimensiunile mult mai mici, ori de tipul Codor[26]. Din punct de vedere cultural, toporul în discuție se poate atribui culturii Tiszapolgár sau neoliticului târziu, perioadă care în zona de descoperire a piesei este bine documentată[27]. Precizăm că la nord de Someş nu au fost semnalate până acum descoperiri aparținând culturii Bodrogkeresztúr.

5. MEDIŞA. Din hotarul localității (com. Viile Satu Mare), provine un topor - ciocan din cupru. Piesa este masivă cu brațul muchiei mult înclinat spre interior. În profil transversal are formă rectangulară, axul longitudinal este aproape drept, mai puțin brațul spre muchie. Muchia de formă plan-convexă este uşor bombată şi mult lățită. Tăişul este lățit puternic şi arcuit. Gaura de înmănuşare este de formă ovală cu marginile pronunțate şi îngroşate pe o singură parte a fețelor late. Deasupra şi dedesuptul găurii de înmănuşare se află imprimantă câte o „marcă" rotundă, cu dimensiuni diferite. Suprafața toporului este zgrunțuroasă, patina verzuie, culoarea metalului, roşiatică[28]. Muzeul Județean Satu Mare, inventar: 32417[29].

Dimensiuni: lungimea: 21,2 cm; lățimea (în dreptul găurii de înmănuşare): 5,5 cm; diametrul orificiului de înmănuşare: 3,7 x 3,5 cm; greutatea: 1380 grame (fig. 5).

Prin publicarea acestor piese, numărul total al topoarelor de cupru, descoperite în județul Satu Mare se ridică la cifra noúă, ele provin de la: Carei 2, Lelei 1, Livada (Adrian) 1, Medişa 1, Pir 1, Satu Mare 1[30], Sărvăzel 1, Supuru de Jos[31] 1. La acestea se pot adăuga 2 dălți descoperite în necropola de la Ciumeşti, care aparțin culturii Bodrogkeresztúr[32]. Adaugăm faptul că numărul topoarelor eneolitice executate din piatră şlefuită descoperite în județul Satu Mare se ridică la trei - Blaja 1 şi Dumbrava 2 - [33] (vezi fig. 6, Harta descoperirilor).

Punerea în circuitul ştiințific a pieselor prezentate mai sus se impune de la sine, în ciuda faptului că ele provin din descoperiri întâmplătoare, lipsind o serie de date importante (loc, context etc.); cu toate acestea, topoarele în discuție completează informațiile privitoare la o perioadă mai puțin cercetată şi cunoscută în această parte a țării.

Haches eneolithiques découvertes dans le département de Satu Mare
(Resumé)

Il est présenté un nombre de cinq pieces de l'époque eneolithique découvertes dans le département de Satu Mare; quatre d'entre celles-ci sont en cuivre, et une en pierre polie.

Leur liste est la suivante:

1. Carei, hache-marteu en cuivre;
2. Dumbrava, „La Cosma", hache-marteu en pierre;
3. Lelei, hache-marteu en cuivre;
4. Livada (Adrian), hache-marteu en cuivre;
5. Medişa, hache-marteu en cuivre.

Par la présentation de ces pieces, nous faisons réferénces seulement aux pieces en cuivre, le total de ces objets faites de ce métal est neuf (voire la carte des découvertes).

Leur presentation contribue a la meilleure connaissance du eneolitique, c'est a dire la culture Tiszapolgár, au nord-ouest de la Roumaine.

Explication des figures

Fig. 1. Hache - marteau découvert a Carei
Fig. 2. Hache - marteu en pierre, provenant de Dumbrava.
Fig. 3. Hache - marteu de Lelei.
Fig. 4. Marteu en cuivre de Livada (Adrian).
Fig. 5. Hache - marteu découvert a Medişa.(commune Viile Satu Mare)
Fig. 6. Carte du département de Satu Mare - découvertes des haches en cuivre.
(Traduit par Lucia Sârbu)

Note

1. T. Bader, Apulum, XI, 1973, p. 703-709; Al. Vulpe, Äxte und Beille in Rumänien, II, PBZ, 1975.
2. N. Iercoşan, Satu Mare StCom, V-VI, 1981-1982, p. 657-660.
3. Piesa a fost găsită de către muncitorul Octavian Pintea cu ocazia unor lucrări în cadrul fermei „Korparét". Inițial a intrat în colecția Şcolii generale nr. 3 Carei, iar apoi prin grija prof. Dumitru Donca, căruia îi mulțumim şi aici, a ajuns în patrimoniul muzeului.
4. Puncrul „Korparét" se găseşte la câteva sute de metri de punctele Bobald VIII (cercetări de teren I. Németi şi N. Iercoşan, material inedit, Muzeul Carei şi la aproximativ 1,5 km de Bobald III (I. Németi, StCom Satu Mare , V-VI, 1981-1982), unde s-au descoperit două aşezări din eneoliticul timpuriu, cultura Tiszapolgár. În punctele Bobald V şi VI (Gh. Lazarovici, ActaMN, 20, 1983, p. 14), nu există urme din Tiszapolgár, ci din sec. II-IV d.H (I. Németi, art. cit., p. 177) şi epoca bronzului (Cercetări pe teren I. Németi şi N. Iercoşan, iulie 1994), în punctul Bobald VI, există urme de locuiri din epoca bronzului şi feudalismului timpuriu.
5. T. Bader, art. cit., p. 705; idem, Mărturii arheologice din județul Satu Mare, 1980, p. 9; Al. Vulpe, Äxte und Beille in Rumänien, II, 1975, PBZ, p. 27, catalog, 42A; Gh. Lazarovici, art. cit., p. 14; N. Iercoşan, SimphThrac, 8, 1990, p. 23.
6. I. Bognár-Kutzián, The Early Cooper age Tiszapolgár culture in the Carpathian bazin, 1972, p. 140-144, fig. 28.
7. Gh. Lazarovici, art. cit., p. 13.
8. I. Bognár-Kutzián, The Early Cooper cemetery of Tiszapolgár-Bastanya, 1963, p. 494-500.
9. Gh. Lazarovici, art. cit., p. 13-18.
10. Punctele: Bobald III şi VIII; Cozard (săpături 1991, 1994-1996); Stația de epurare (I. Németi ActaMP, 12, 1988, p. 121-122; săpăturile au fost executate de I. Németi şi I. Sălceanu, 1992); Fabrica de zahăr (N. Iercoşan, StCom Satu Mare , VI-VII, 1986-1987, p. 144); Vejtigat (I. Németi, StCom Satu Mare , V-VI, p. 180).
11. N. Iercoşan, StCom Satu Mare , IX-X, 1982-1983, p. 79.
12. Idem, Ibidem, V-VI, 1981-1982, p. 657-660, fig. 1/a şi fig. 2/a.
13. I. Berciu, Apulum, I, 1939-1942, p. 39-71; Al. Vulpe; SCIV, 10, 2, 1959, p. 265-274; idem, Ibidem, 24, 2, 1978, p. 217-237, notele, 83-85.
14. K. Andel, SlovArch, VI/1, 1958, p. 39-49, fig. 6/a.
15. I.B. Kutzián, The Early Cooper Age Tiszapolgár in the Carpathian basin, 1972, p. 117.
16. Ibidem, p. 142, fig. 28.
17. Al. Vulpe, SCIV, 10, 2, 1959, 268.
18. Toporul a fost găsit de mecanizatorul Almaşi Francisc cu prilejul unor lucrări agricole şi apoi a fost predat Şcolii generale Lelei, inventar 3. Mulțumim prof. Erdöközi Zoltan pentru informațiile oferite.
19. Cercetări de teren, I. Németi, 1977, material inedit, Muzeul Carei, inventar: 3777-3782; Gh. Lazarovici, art. cit., p. 16; N. Iercoşan, Symph Thrach, 8, 1990, anexa 1.
20. I. Bognár-Kutzián, op. cit., (nota 15), p. 142-143, fig. 28 şi p. 217-218.
21. Ibidem, p. 142-143.

22. Al. Vulpe, art. cit., p. 271.
23. Vezi nota 19.
24. Donație 1974, lipsesc alte date privind proveniența. O scurtă semnalare a acestui topor, T. Bader, Mărturii arheologice, p. 9; N. Iercoşan, Symph Thrac, 8, 1990, p. 32. În registrul-inventar al Muzeului Județean Satu Mare, piesa apare ca descoperită la Livada; în primăvara anului 1996, Gh. Lazin, I. Sălceanu, precum şi prof. A, Anzik (Livada), au identificat exact locul descoperirii respectiv „Togul lui Szepsi", aflat în hotarul localității Adrian (com. Livada), în stânga drumului Livada-Adrian la intrarea în sat; nu s-a găsit fragmente ceramice contemporane toporului-ciocan.
25. I. Bognár-Kutzián, op. cit., fig. 28.
26. Z. Kalamar-Maxim, ActaMP, 16, 1992, p. 79-96.
27. Vezi, notele 11-12.
28. Piesa a fost semnalată sumar în literatura de specialitate (vezi nota 24), ea face parte din tipul de topor-ciocan Nadudovár (notele 20-22).
29. Pentru topoarele de la Livada (Adrian) şi Medişa, precum şi pentru piesa găsită la Sărvăzel (T. Bader, Apulum, XI, 19673, p. 703-709), au fost efectuate analize metalografice la I.F.A.-Măgurele, nu cunoaştem încă rezultatele (Gh. Lazarovici, ActaMN, 32, I, 1995, p. 209-230).
30. Pentru descoperirile de la Pir şi Satu Mare, T. Bader, art. cit., p. 703-708.
31. Asupra topoarelor de la Sărvăzel şi Supuru de Jos, Al. Vulpe, Äxte und Beille in Rumänien, III, 1975, p. 27, catalog 48A, respectiv p. 38, catalog 99A; Gh. Lazarovici, op. cit. p. 17.
32. Carol Kacsó, StCom Satu Mare , I, 1969, p. 49-56, Pl. IX/6-7.
33. N. Iercoşan, StCom Satu Mare, V-VI, 1981-1982, p. 657-660.

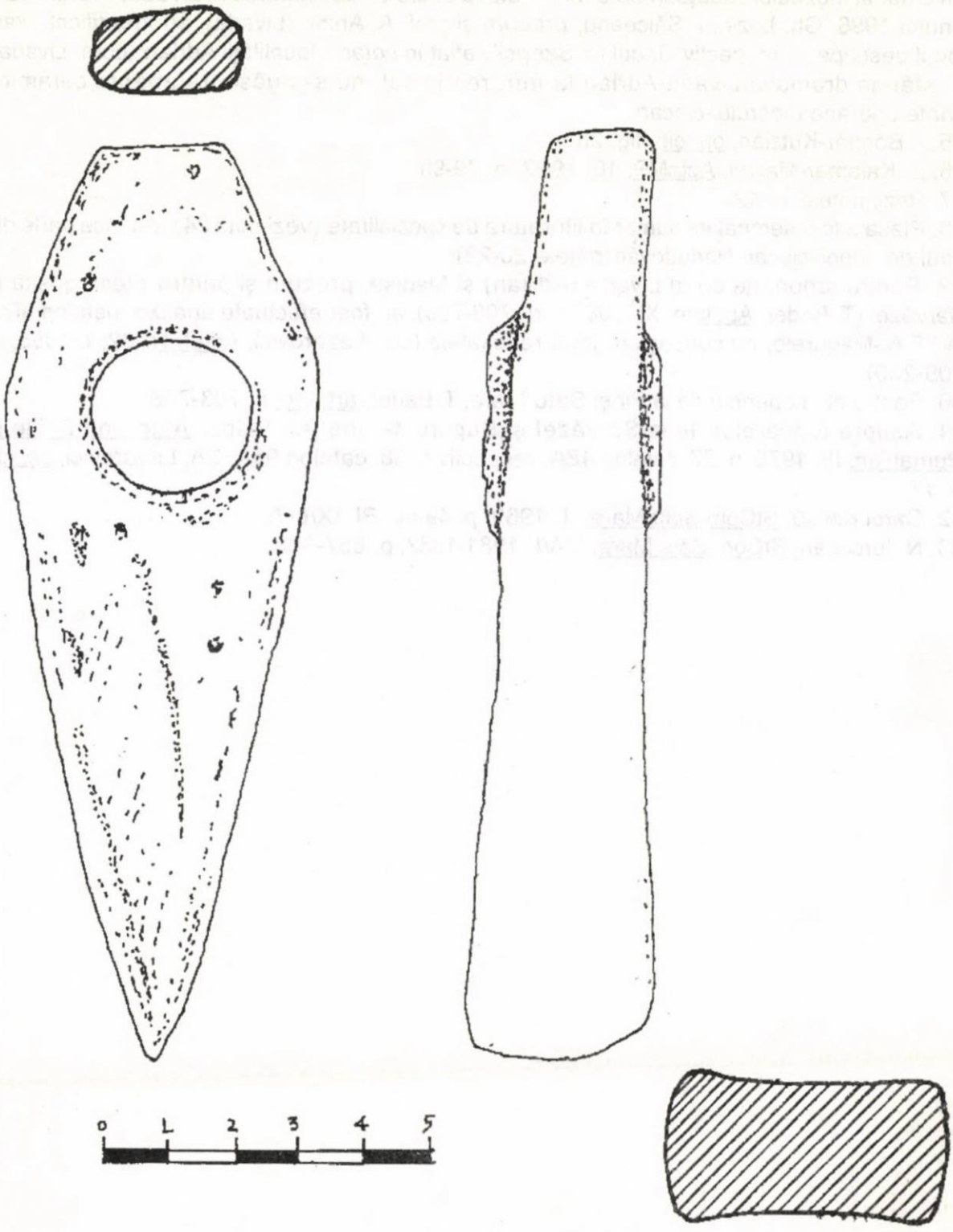

Fig. 1. Topor - ciocan din cupru descoperit la Carei

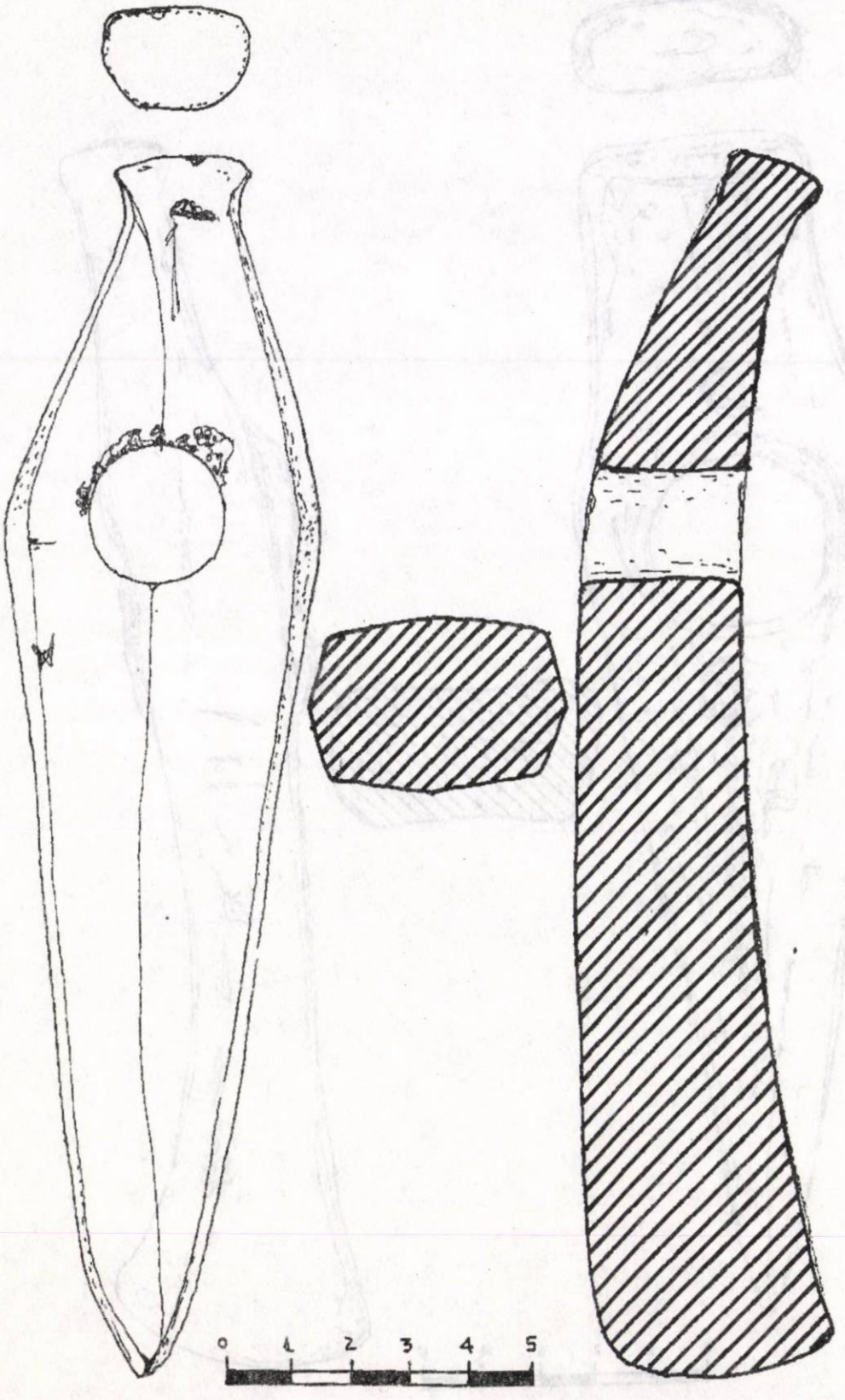

Fig. 2. Topor - ciocan din piatră - Dumbrava „La Cosma“

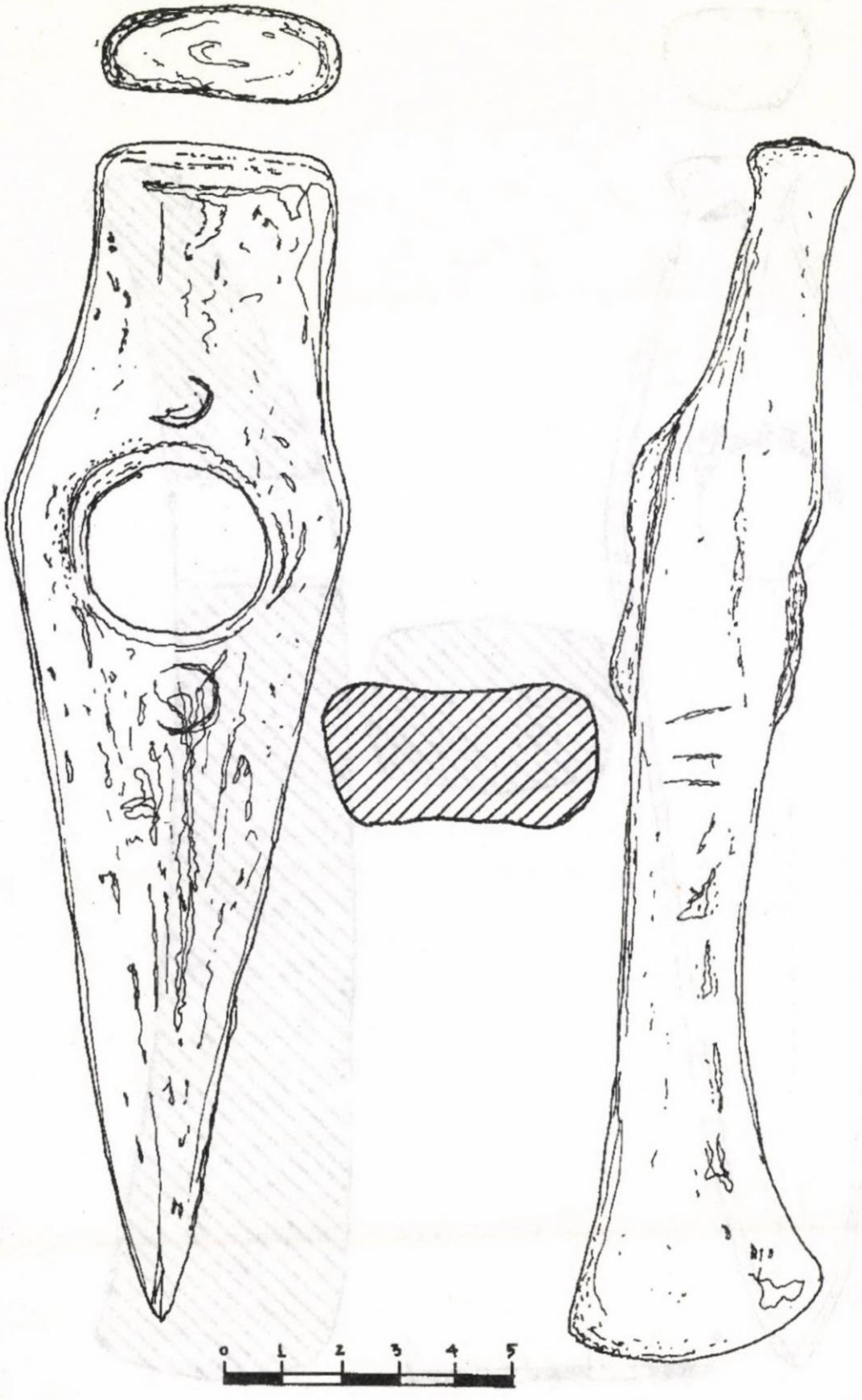

Fig. 3. Topor - ciocan din cupru - Lelei

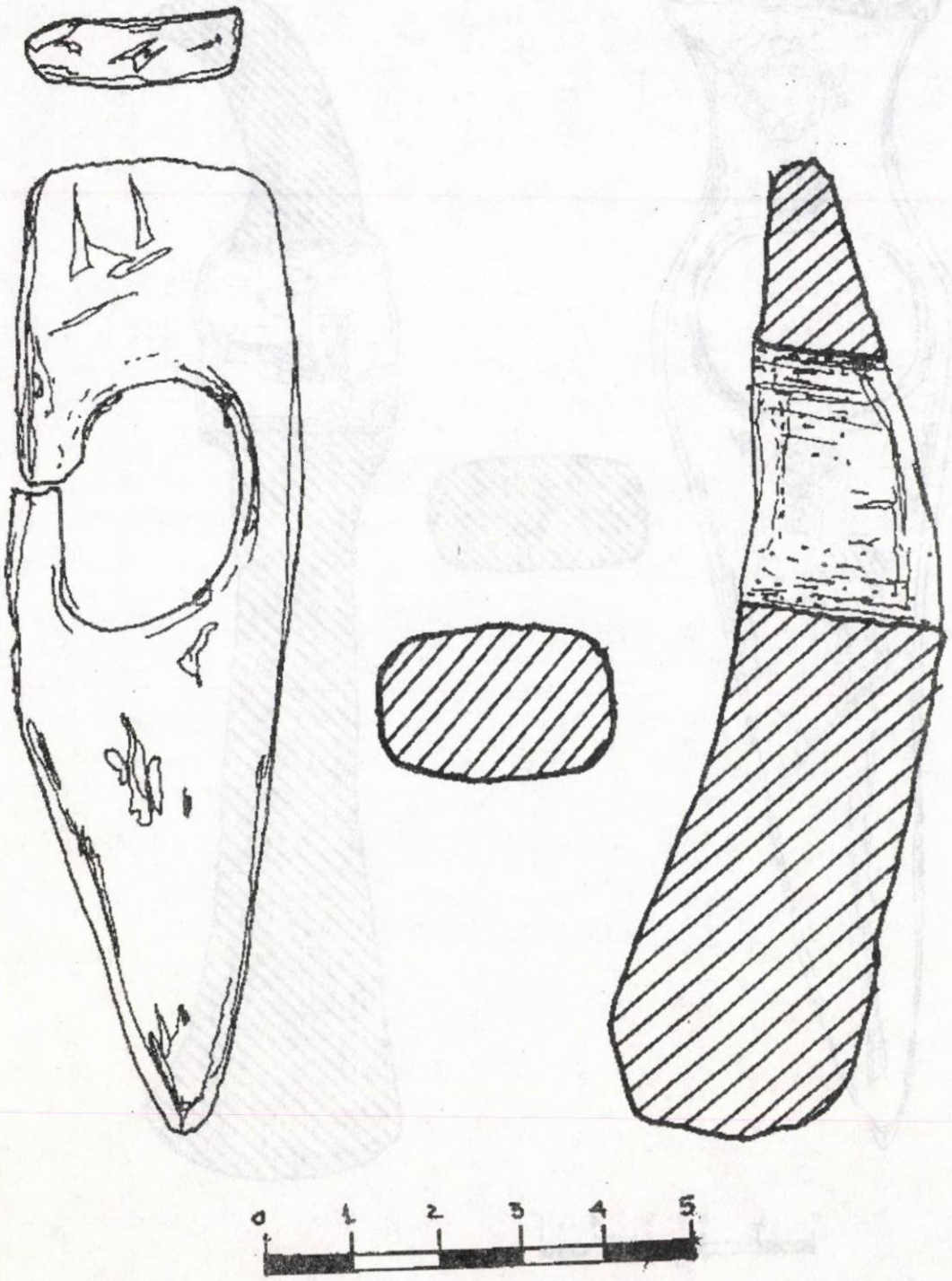

Fig. 4. Topor - ciocan descoperit la Livada (Adrian)

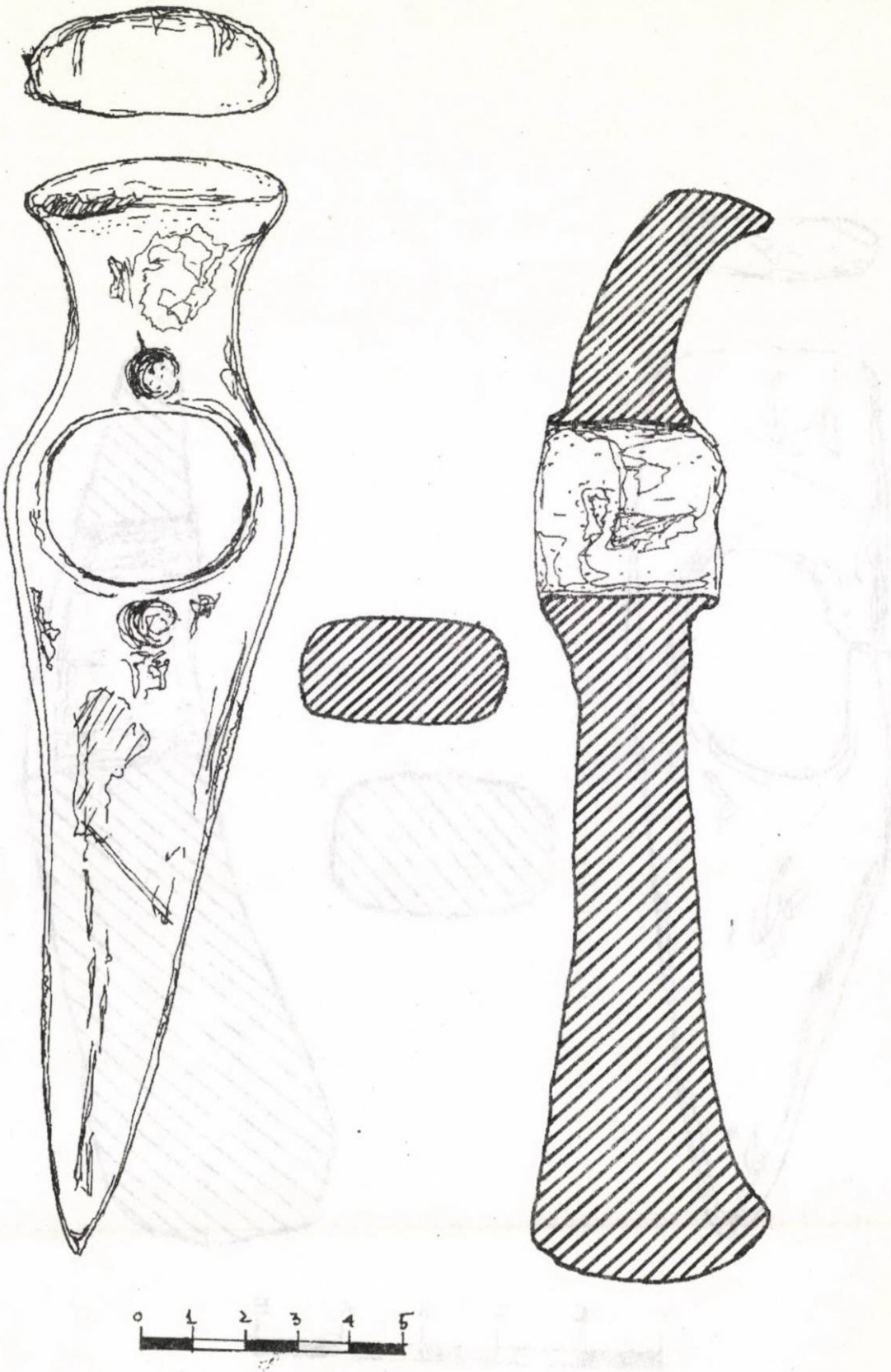

Fig. 5. Topor - ciocan din cupru descoperit la Medişa (com. Viile Satu Mare)

Fig. 6. Descoperiri de topoare eneolitice din județul Satu Mare; topoare din cupru: 1 - Carei; 2 - Ciumești; 3 - Lelei; 4 - Livada (Adrian); 5 - Medișa; 6 - Pir; 7 - Satu Mare; 8 - Sărvăzel; 9 - Supuru de Jos. Topoare din piatră: 10 - Blaja; 11 - Dumbrava.

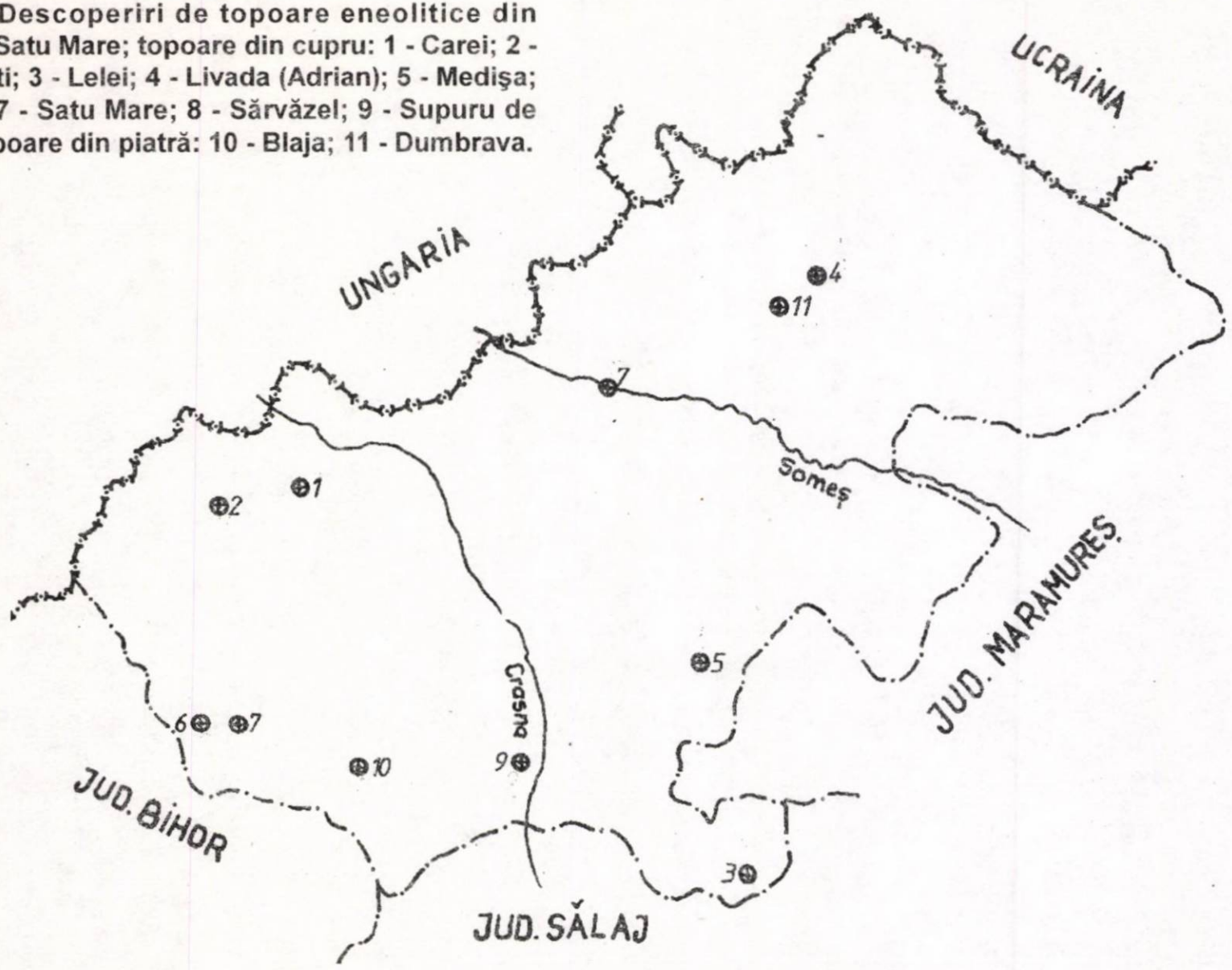

Câteva considerații privind descoperirile funerare din epoca bronzului din nord-vestul României

Németi Ioan

În perioada de tranziție la epoca bronzului din acest spațiu geografic sunt documentate două culturi arheologice: cultura Baden (Roman-Németi, 1978) şi cultura Coțofeni (Roman, 1976). Prima este răspândită mai mult în Câmpia Careiului, Câmpia Eriului şi a Nirului (Nyírség), iar cea din urmă apare mai pregnant în Câmpia Sătmarului şi probabil în Câmpia Crasnei (în afara Câmpiei Ecedea). Contactul dintre aceste două culturi s-a realizat prin culoarul Crasnei, influențele culturii Coțofeni pătrunde în zona etno-culturală a culturii Baden mai ales dinspre Sălaj (Valea Crasnei şi Bereteului), dar fenomenul este şi invers, tot prin aceste căi de circulație înaintează elementele Baden spre Sălaj (Moftinu Mic, Carei-Bobald II, VI, Carei-Corparât, Ghilvaci-Malul canalului, Unimăt, Supurul de Jos, Cehăluț etc.) (Iercoşan, 1986-1987, p. 63-69; Németi, 1986-1987, p. 104-106).

În cea ce priveşte descoperirile funerare din această perioadă, ele sunt foarte sărace datorită, credem, lipsei cercetărilor sistematice din acest domeniu. Este şocantă, că față de numeroasele semnalări de aşezări ale culturii Baden (azi mult mai numeroase ca în anii 1970) nu cunoaştem nici-o necropolă din această zonă. Nu putem menționa decât descoperirile întâmplătoare de la Valea lui Mihai - Gara C.F.R. (Roska, 1932, p. 73, fig. 9/1-2; fig 11). M. Roska menționează de aici morminte de incinerație; inventarul mormântului nr. 1 cuprinde o ceaşcă de tip Baden (tip Ia) şi o verigă de aramă. Inventarul celui de al doilea mormânt nu s-a păstrat (câteva oase calcinate umane), iar al treilea, tot de incinerație, aparține unei epoci ulterioare culturii Baden. Mormintele de inhumație găsite incidental la Sanislău III (fosta fermă C.A.P.), în zona unei aşezări Baden s-a dovedit că aparțin unei epoci post culturii Baden (Roman-Németi, 1978, p. 38; Németi, 1969, 68, nota 36; Jercoşan, 1989, p. 232-233; Idem, 1991, p. 43-46).

Din Câmpia Sătmarului cunoaştem o singură descoperire funerară, mormintele de la Medieşul Aurit, încadrate în cultura Coțofeni. Cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate în necropola din sec. II-IV d. Chr. au fost găsite două morminte plane de incinerație în urnă şi în alte patru locuri cioburi, ce pot eventual parveni din alte morminte distruse. Cele două urne au fost restaurate, sunt de tipul de amforă cu două toarte laterale. S. Dumitraşcu nu publică decât urna din mormântul nr. 1 (M. 31) şi fotografia mormântului nr. 2 (M. 68) „în situ". (Dumitraşcu, 1972, p. 52-55, p1.VII/1, 2; VIII/1-9; X/4-8). Apariția mormintelor de incinerație în urnă se datoreşte contactelor Baden-Coțofeni. În aria culturii Baden din nord-vestul României şi nord-estul Ungariei predomină incinerația în urnă - cimitirul de la Viss -, dar nu lipsesc nici mormintele de înhumație în poziție chircită (Banner, 1956, p1.LXXX/1-12; LXXXI/1-15; Bóna, 1986, p. 25 - grupul Ozd-Viss; Idem, 1993, 74).

Din peştera Igrița sunt menționate de I. Emödi două morminte notate cu literele A şi B - cât se pare de înhumație - dar scheletele n-au fost găsite la nici-un complex în conexiunea anatomică; la primul mormânt a fost descoperit maxilarul şi fragmente din calota craniană, iar din mormântul „B" provin mai multe fragmente din craniu, maxilarul şi mandibula, precum şi alte fragmente din schelet (poate sunt de la doi indivizi). Ambele morminte erau de copii. Pe lângă mormintele aflate „în situ" au mai fost adunate, în special, fragmente de cranii şi dinți de la mai mulți indivizi, aparținînd copiilor şi adolescenților. Descoperitorul presupune că în peştera Igrița au fost depuse resturile unor schelete reînhumate înafara grotei şi aduse, în special craniile, iar în urma unor practici magico-religioase au fost aşezate împreună cu mai multe vase sparte intenționat în interiorul peşterii. Fragmentele de vase aparțin culturilor Baden-Coțofeni, dar au fost găsite în apropierea celor

două complexe şi fragmente ceramice ornamentate cu şnur (Emödi, 1984, p. 406-407, 409).

Cu problemele privind ritul de înmormântare din epoca bronzuluidin nord-vestul României s-au ocupat printre altele T. Bader în monografia sa (Bader, 1978, p. 39-40; 68-71) şi Sz. Máthé Márta în legătură cu descoperirile din valea Bereteului (Sz. Máthé, 1988, p. 41-42). Rediscutarea problemelor privind ritul şi ritualul de înmormântare o considerăm justificată prin faptul că între timp au apărut probleme noi în legătură cu începutul epocii bronzului din acest spaţiu geografic, iar geneza culturii Otomani nu se poate clarifica fără un studiu detailat asupra acestor probleme.

Andrid (Érendréd) jud. Satu Mare - Curtea grajdurilor (fosta fermă C.A.P.). O lutărie deschisă în anii 1970 (azi nu mai funcţionează) pe terasa Eriului a deranjat mai multe complexe arheologice (Németi, 1974, p. 579-584) printre care şi o aşezare din epoca bronzului cu mai multe nivele de locuire. Urmărind scoaterea lutului am identificat şi câteva morminte de înhumaţie în poziţie chircită, fără inventar funerar (Pls I/2). La aceste morminte s-a referit T. Bader în monografia sa (Bader, 1978, p. 40). În vara anului 1971 în profilul lutăriei au fost observate oseminte umane. A fost deschisă o mică casetă (dim. 1,20 m x 0,60 m) fiind dezvelit un schelet uşor deranjat, orientat S (capul)-N, aflat la adâncimea de 0,65 m, la nivelul lutului galben. Tot în acest an, lucrătorii de la lutărie au distrus şi alte morminte, fără inventar funerar, în poziţie „ghemuită" - după relatările lor.

În anul 1977 lucrările au deranjat un complex arheologic (nr. 2), care s-a conturat în profilul malului surpat, la adâncimea de 1,50 m, în lutul galben. Complexul a apărut sub forma unui şanţ săpat în lut, având pereţii şi baza arse la roşu. Lăţimea şanţului la bază avea 1,05 m, la partea superioară 1,30 m, pereţii au fost săpaţi uşor oblic. Cu această ocazie din complexul menţionat a fost observat o porţiune de cca. 4,70 m (fiind deschisă o casetă de 1,50 x 5 m). Conţinutul şanţului ars cuprindea o cantitate mare de cenuşă şi de cărbuni, foarte multe fragmente ceramice şi oase umane aruncate de-avalma, aparţinând mai multor indivizi (adulţi şi copii), formate din oase lungi, coloana vertebrală şi în special din cranii (fără conexiunea anatomică). Oasele umane au fost parţial acoperite de cenuşă şi de fragmente ceramice, nu prezentau urme de ardere, doar pe mici porţiuni aveau o culoare brună-închisă, unde cenuşa, poate încă fierbinte, acoperea oasele. Şanţul a fost umplut în acelaş timp, oasele umane şi restul materialelor au ajuns concomitent în şanţ, un deranjament ulterior se exclude (Fig. 11/4; 12/1). Din motive obiective şanţul ars n-a fost dezvelit în întregime, deoarece printr-o nouă surpare a malului a dispărut definitiv din profilul lutăriei. Pe baza observaţiilor noastre, complexul ar fi avut cca. 4,5-5 m. Arderea puternică a şanţului precum şi prezenţa oaselor umane aruncate în şanţ fără nici-o grijă, împreună cu resturi menajere, denotă că avem de-a face cu un complex arheologic neobişnuit, deosebit. Destinaţia şanţului şi poziţia sa în cuprinsul aşezării, fără o cercetare mai amplă a sitului, este greu de determinat. Din fragmentele ceramice recoltate au fost restaurate sau reconstituite următoarele forme:

- O oală mare, de culoare negricioasă, fragmentară (reconstituită în desen) lucrată dintr-o pastă bine frământată şi arderea de bună calitate. Suprafaţa vasului este ornamentată cu benzi scurte verticale, orizontale, oblice, executate cu „piepten". Dimensiunile: î = 45 cm, d.g. = 24 cm, d.f. = 16 cm, inv. (MC) = 5516 (fig. 10/6).
- Castron tronconic de culoare brună, având o toartă mică, laterală, iar pe corpul vasului apar nervuri verticale şi mici proeminenţe trase din buza recipentului. Dimensiuni: d.g. = 22 cm, î = 9,5 cm, d.f. = 9 cm, inv. = 5504 (fig. 10/3).
- O ceaşcă cu profil rotund, gâtul scund, de culoare cărămizie fragmentară (reconstituită în desen). Dimensiuni: î = 5 cm, d.g. = 6 cm, d.f. = 1,2 cm, inv. 5532 (fig. 10/4).
- Fragment dintr-o farfurioară lucrată din marmură albă (jumătatea lipseşte), diametrul maxim este de 7,5 cm, inv. 5513 (fig. 10/7).
- Fragment dintr-un topor de piatră, inv. 5531 (fig. 10/5).
- Numeroasele fragmente ceramice aparţin vaselor de tip castron cu buza crestată şi cu

toarta sub buză, capac cu mâner, oale cu corpul pântecos, cești cu profil rotund. Motivele ornamentale sunt: striuri superficiale aranjate, linii paralele, linii în arcade, triunghiuri imprimate, brâuri crestate, linii paralele haşurate. Predomină ceramică de categoria fină, cu slip lucios, de culoare cărămizie, cenuşie sau neagră, inv. 4214-4250. Ceramica grosieră ornamentată su striuri neregulate apare cu totul sporadic (Fig. 11/3; 12/2, 4-7).

Berea (Bere), com. Sanislău, jud. Satu Mare

A. La punctul de hotar numit Csányi sűrűje-Miriştea lui Csányi în anul 1970 a fost identificată o necropolă de incinerație în urnă, distrusă de arăturile adânci. Au fost adunate mai multe fragmente de vase, două vârfuri de săgeți din obsidian, frumos cioplite şi un inel de buclă (Németi, 1969, p. 60, pl. XVI/3-5; T. Bader, 1978, p. 23, pl. IX/4, XC/24). Cu ocazia unei periegheze au fost observate chiar locurile unor morminte distruse: oase calcinate împreună cu fragmente ceramice provenite din urne sau din vasele adiacente, o fusaiolă de culoare cărămizie, rotundă (fig. 9/1-2) (nr. inv. 2330, 2331, 2332 MC). Fragmentele ceramice sunt ornamentate cu mici triunghiuri imprimate (cat. 3 de ornament - după P. Roman). În punctul de hotar numit „Dealul Viilor - Szőlő domb" este menționat un cimitir de incinerație în urnă din faza I-cultura Otomani (Ordemtlich, 1971, p. 21). Probabil autorul se referă tot la punctul numit Csányi sűrűje, care se află la capătul nordic al „Dealului Viilor" separat de acesta de un drum de câmp. În anul 1973 la circa 150-200 m spre nord în „Viile-Berea" (identic cu Dealul Viilor) a fost semnalată o aşezare contemporană cu cimitirul de la Csányi sűrűje (Bader, 1978, p. 22; Idem, 1981, p. 23, fig. 5 - încadrată în cultura Nir-faza Sanislău).

B. În punctul de hotar numit „Sóskás-Colina cu măcriş", situat la cca. 300 m de la satul Berea (spre com. Foieni) pe o uşoară ridicătură, cu ocazia săpăturilor din 1962 au fost dezvelite două morminte de înumație (probabil în poziție chircită) ce aveau un bogat inventar funerar: mormântul nr. 1 a avut 12 vase, iar mormântul nr. 2 un număr de 8 vase de afrandă (Németi, 1969, p. 57-60, pl.X/1-5; XI/1-7; XII/1-7; Bader, 1978, p. 40, pl. XIV/1, 3) (Plş. I/5; fig. 1/2; 7/1; 3; 4; 6/2). În „Colecția-Kovács" achiziționată de Muzeul Județean Satu Mare, în anul 1977 sunt un număr de patru vase, cu proveniența de la Berea-Sóskás, unde pe baza informațiilor primite de la preotul Kovács Gyula, în anii 1960 au mai fost descoperite incidental morminte de înhumație.

- Vas de tip „amforă" cenuşie-brună, de mărime mare având două tortițe la baza gâtului, ornamentat cu fâşii de linii paralele, care pornesc de la linia gâtului spre fundul vasului (câte patru linii). Dimensiuni: î = 32 cm, d.g. = 24 cm, d.f. = 12 cm (Plş. I/9; fig. 10/2).
- Vas mic, cilindric de culoare cenuşie cu o singură toartă plasată la mijlocul vasului (tip-cană de bere). Dimensiuni: î = 8 cm, d.g. = 6,5 cm, d.f. = 6 cm (Plş. I/6).
- Cană de culoare neagră, cu o toartă lată în bandă, ornamentată cu patru butoane (proeminențe) mici şi caneluri verticale. Dimensiuni: î = 12 cm, d.g. = 9 cm, d.f. = 6 cm (Plş. I/3).
- Cană fragmentară /restaurată), de culoare cenuşie, cu o toartă lată în bandă, ornamentată la baza gâtului cu două linii duble, umplute cu mici incizii, iar pe corp cu arcade adâncite, flacante cu linii duble incizate. Dimensiuni: î = 11 cm, d.g. = 8 cm, d.f. = 4 cm (Plş. I/7).

Carei (Nagykároly)-Bobald, jud. Satu Mare

În cadrul unei aşezări de tip „tell" cu mai multe nivele de locuire, în anul 1966, secțiune notată cu B, într-o groapă obişnuită menajeră a fost găsită o mandibulă umană. În secțiunea V/1989, în groapa nr. 3 a fost găsit un craniu uman (lipseşte mandibula) aparținând unui tânăr (juvenal). În anul 1994, în S. VII, caroul nr. 1, în stratul superior al culturii Otomani, la adâncimea de 1,10 m, s-a găsit o parte dintr-un schelet uman, fără o conexiune anatomică. Din scheletul uman s-a păstrat doar bazinul împreună cu cei doi femuri, cinci vertebre, câteva coaste, falangele de la o mână şi falangele de la un picior. Complexul are un aspect neobişnuit, se pare că un corp uman a fost ciopârțit şi o parte din el a fost aruncată într-o groapă, care evident în stratul de culoar cenuşie nu se poate observa. Pe baza observațiilor stratigrafice aceste resturi de schelet uman în mod cert sunt

contemporane cu stratul din cultura Otomani (depuneri groase de cenuşă pietrificte pe oase) şi în nici un caz nu face parte din cimitirul feudal, care se află tot pe acest promontoriu (Németi, 1995, p. 125) (Fig. 12/3).

Ciumeşti (Csomaköz), com. Sanislău, jud. Satu Mare

A. Ciumeşti-Moara (Grajduri - C.I). Cu ocazia cercetărilor efectuate în cadrul cimitirului celtic au fost descoperite trei morminte de incinerație în urnă, distruse în urma plantației de viță de vie. Două morminte au fost publicate M. 26 şi M. 27 (Ordentlich, Kacsó, 1970, fig. 3/5; 4/5; 3/8; 4.6), iar mormântul nr. 30 a rămas nepublicat (fig. 9/4, 7). Tot de aici provine un vas mare de culoare cărămizie (poate urnă funerară). Dimensiuni: î = 65 cm, d.g. = 38 cm, d.f. = 14 cm, inv. 626 (MC) (Fig. 11/1). M. nr. 30/1964. Mormântul a fost distrus, au fost recuperate puține oase calcinate, aflate la adâncimea de 0,45 m, împreună cu fragmente ceramice ce aparțin la două vase: prima este o oală de culoare cărămizie cu două toarte, a doua, o cană de culoare cenuşie cu o singură toartă (?), inv. 2326, 2327, 2328.

B. Ciumeşti-Tökös (Bostănărie)-C.II. Cu ocazia săpăturilor efectuate între anii 1962-1964 au fost descoperite 23 de morminte de incinerație în urnă, iar în anul următor au mai apărut două morminte de incinerație în urnă (Ordentlich, Kacsó, 1970, p. 50, fig. 1/1-10; 2/1-7; 3/1-4, 6-9). În „Colecția - Kovács" de la Satu Mare (1977) sunt încă câteva morminte distruse, formate din pachete de oase umane calcinate şi fragmente ceramice (nr. inv. 31.215).

M.10/1965 este mormânt de incinerație în urnă. Vasul-urnă a fost aflată la adâncimea de 0,53 m, de culoare cărămizie, este tipul de castron cu două toarte. Urna este ornamentată cu mici proeminențe. Conținea o cantitate relativ mare de oase calcinate. Dimensiuni: î = 17,5 m, d.g. = 21 cm, d.f. = 9 cm, inv. 408 (Fig. 9/6).

M. 11/1965 este mormânt de incinerație în urnă. Vasul-urnă este o oală cu corpul puternic bombat, buza evazată, cu două torițe aşezate la baza gâtului. Vasul este fragmentar, ornamentat cu mici triunghiuri imprimate (motiv. nr. 3), aşezate în interiorul buzei, la marcarea gâtului şi a fundului. Urna conținea puține oase calcinate şi cenuşă. Dimensiuni: î = 13 cm, d.g. = 19 cm, d.f. = 5 cm, inv. 409 MC (Fig. 10/1).

La necropola de la Ciumeşti-Bostănărie - orizontul epocii bronzului timpuriu - aparțin 25 de complexe funerare (trei morminte sunt considerate incerte), iar din descoperirile din anul 1964 provin două morminte (M.3; M. 6) care aparțin unei faze mai evoluate ale epocii bronzului.

Mormântul nr. 3 (Plş. I/8, Fig. 1/1; 2; 3; 6/3) de incinerație în urnă a fost surprins în S, orientat ENE-VSV şi în caseta deschisă. Complexul era format dintr-un vas-urnă şi un număr de 20 de recipiente de ofrandă. Groapa mortuală s-a conturat foarte slab şi se opreşte în nisipul geologic, la adâncimea de 0,72 m față de nivelul actual. Majoritatea inventarului funerar a fost aşezat pe o linie, doar câteva vase au fost găsite lateral, dar în mod sigur au făcut parte din acelaş complex (Németi, 1969, p. 60-62; fig. 3, pl. XIII; XIV; XV). Mormântul nr. 6 a fost surprins în prelungirea secțiunii spre VSV la o distanță de 4 m de la primul complex. Acest mormânt de incinerație constă dintr-un vas-urnă aflată la adâncimea de 0,60 m. În urnă a fost găsită o cantitate considerabilă de oase calcinate şi cenuşă (Németi, 1969, p. 62, fig. 2/2; pl. XI/8; Bader, 1978, pl. XIV/2; pl. XXVI/8) (Fig. 5).

Dindeşti (Érdengeleg), com. Andrid, jud. Satu Mare

În 1975 pe teritoriul localității, în grădina cetățeanului Bobuț Augustin (în apropierea unei aşezări din epoca bronzului „Cetate") întâmplător a fost descoperit un mormânt de înhumație în poziție chircită, orientat aproximativ NV (capul)-SE, la adâncimea de 1,20 m. Din inventarul funerar au fost salvate: un inel de buclă şi trei greutăți din lut, care se aflau în apropierea scheletului, nr. inv. 4051 (Fig. 9/3).

Diosig (Bihardiószeg), jud. Bihor

În cadrul unei săpături de salvare, a fost descoperit un mormânt de înhumație în poziție chircită, aparținând unui copil, având ca inventar funerar două cănițe (Bader, 1978, p. 40, 122/35).

Foieni (Fény), jud. Satu Mare

A. Pe malul pârâului Negru (Fekete-patak), la „Grajduri", în vara anului 1966 cu ocazia unui mic sondaj de verificare a fost descoperit un mormânt de incinerație în urnă, acoperit cu o strachină fragmentară, inv. 1316-1317 (Németi, 1969, p. 62, pl. XVI/2; Bader, 1978, pl. IX/7) (Fig. 1/3).

B. „Fântâna-Păşunii" (Legelő-kut). În „Colecția Kovács" - Baia Mare, 1962, se află o strachiă fragmentară de tip Makó (dar această formă apare şi în cultura Nyírség), care a fost descoperit împreună cu puține oase umane calcinate (Németi, 1979, p. 535). Strachina este ornamentată în interior cu motive compuse din romburi, aşezate în formă de tablă de şah.

Lazuri (Lázári), jud. Satu Mare

Cu ocazia campaniei de săpătură din 1995, în S.8, carou 12-13, în stratul de cultură - Suciu de Sus (faza evoluată) a fost descoperit, printre fragmente ceramice, un fragment de calotă craniană umană. La adâncimea de 0,35-0,40 m.

Medieşul Aurit (Aranyosmeggyes), jud. Satu Mare

La punctul de hotar numit „La leşu" în anul 1965 au fost descoperite două morminte de incinerație în urnă, încadrate în cultura Suciu de Sus. În hotarul „Togul lui Schweizer" în anul 1969 a fost dezvelit tumulul numit de localnici „Dâmbul acastăului", conținând un mormânt de incinerație pe loc, cu nouă ceşti, cănițe şi vase (Bader, 1978, p. 68-70; 126/55, pl. XLIV/1-13).

Pir (Szilágypér), jud. Satu Mare

În anul 1952 Eördögh Jenő (Pir, nr. 203) anunța Muzeul din Baia Mare despre complexul arheologic de la Várszíget (Cetate), unde printre alte materiale au fost găsite şi „morminte". În anul următor, colectivul muzeului a întreprins o mică săpătură de control, iar în anul 1954 cercetările au fost reluate sub conducerea lui Székely Zoltán. Situl de la Pir este situat la NE de comună, pe o insulă naturală în valea Eriului, înconjurat de mlaştinile întinse. Printr-un şanț artificial, insula a fost împărțită în două: Várszíget (Cetate) şi Várudvar (Curtea Cetății), ambele locuite în epoca bronzului. Cercetări ample au fost făcute numai la „Cetate", iar la „Curtea Cetății" a fost executat doar un mic sondaj (lățimea şanțului este cca. 20 m). Între 1948-1952 căutătorii de comori au deranjat cca. 12 morminte (informații de la Eördögh J.) toate săpate în stratul de cultură din epoca bronzului, la adâncimea de 0,40 - 0,50 m, aşezate în poziție „ghemuită", orientate spre sud (?), cu foarte puține inventar funerar (mai rar câte o cană, fusaiolă, fragmente de râşnițe). Într-un vas mare de cca. 8-10 litri a fost găsit scheletul unui copil (3-5 ani), vasul fiind acoperit cu un capac.

În cursul cercetărilor din 1954 au fost găsite 31 de morminte de înhumație (M. 24 şi M. 24a) şi un mormânt de incinerație. În anul 1977 cu ocazia unui mic sondaj de verificare, la adâncimea de 0,35 m a fost găsit încă un mormânt deranjat, tot de înhumație (la marginea estică a Cetății). Mormintele de înhumație sunt în poziție chircită, aşezate lateral sau pe spate, picioarele fiind trase spre abdomen. Orientarea lor este variată: N (capul)-S; S-N; V-E; E-V; NE-SV; SE-NV; SV-NE, mai frecvente sunt orientările N (capul)-S; S (capul)-N (8+8 schelete) (Székely, 1966, p. 129, Idem, 1955, p. 857). Mormintele nr. 7-8; 21-22; 24-24a, sunt suprapuse, iar M. nr. 2-3; 19-20 sunt morminte duble (bărbat şi femeie). Pe baza analizei ale scheletelor şi a inventarului funerar s-a stabilit: 10 bărbați, 4 femei, 1 copil şi 16 nesigure. Au fost studiate din punct de vedere antropologic scheletele din M.10 şi 23, ca tipul antropologic domină elementul brachicefal de nuanță alpină, cu trăsături nordice şi mediterane (Székely, 1966, p. 133-134). Mormintele de înhumație au un inventar funerar sărac, format din fusaiole (autorul săpăturii menționează „disc perforat", credem că este vorbă de prâsnele), râşnițe, săpăligi din corn de cerb, ceşti şi cănițe. Din cele 31 de morminte numai 13 complexe funerare au avut inventar funerar. Mormintele au fost aflate la adâncimea de 0,50-0,60 m, fiind săpate în stratul de cultură, evident gropile sepulcrale nu s-au conturat. Mormintele nr. 10 şi 18 au fost depuse pe dărămăturile unor locuințe incendiate. Pe baza observațiilor din 1954 şi verificate în 1977, la „Cetate" există un singur strat de

cultură cu mai multe nivele de locuire (în S. A/1977 au fost delimitate clar două nivele de locuire). În concluzie: aşezarea de la „Cetate" era deja părăsită când acesta a fost folosită ca cimitir. Locuitorii s-au mutat probabil la „Curtea Cetății", dar materialul arheologic recoltat în urma unor cercetări de teren de aici, cronologic nu diferă prea mult de cele găsite la „Cetate". Pumnalul descoperit în M. 19, în formă de frunză, cu trei nervuri pe lamă şi cu trei nituri, asociat cu o ceaşcă ornamentată cu spirale şi cu linii incizate, (Székely, 1955, fig. 9/7, Idem, 1966, fig. 4/5) are analogii din necropolele de la Megyászó şi Zagyvaapátfalva, tipul având o evoluție lungă (Bader, 1987, p. 98). Ceştile din mormintele nr. 20, 22, 27 au analogii perfecte din aşezarea de la „Cetate" (Székely, 1966, fig. 5/3, 3a, 4, 5 - din morminte, fig. 3 - vase din aşezare), de fapt sunt forme şi ornamente caracteristice pentru cultura Otomani - epoca bronzului mijlociu. Căniţele din M. nr. 10 şi 19 nici ele nu depăşesc cronologic cu mult formele clasice, cunoscute din bronzul evoluat (Otomani dezvoltat) (Székely, 1966, fig. 5/1, 2 - căni din morminte). Câteva vase de tip Wietenberg (forme şi ornamente) descoperite cu ocazia cercetărilor sau găsite în arătură se pot încadra cronologic, tot în epoca bronzului mijlociu (Chidioşan, 1974, pl. V/5; Székely, 1985-86, fig. 2/4-5; Boroffka, 1994, p. 67/335, pl. III/1-6). Deosebit de interesant este mormântul de copil - scheletul depus într-un vas acoperit cu capac. Acest ritual arată o influența egeică (Bader, 1990, p. 183) (Fig. 6/1,4).

Pişcolt, (Piskolt), jud. Satu Mare - „Homokos domb - Nisipărie"

Cu ocazia cercetărilor efectuate în cadrul necropolei celtice, au fost descoperite şi morminte din epoca bronzului:

A - morminte de incinerație în urnă nr. 33, 65, 74, 90, 121 şi un mormânt descoperit incidental în anul 1968 (Németi, 1969, p. 63, pl. XVII/6; Idem, 1979, fig. 2/1-6; 3/1-6; 1/1-4; p. 527-536).

B - morminte de înhumație în poziție chircită, fără inventar funerar nr. 6,27, 56, 59, 104.

C - morminte (?) formate dintr-un craniu uman îngropat nr. 66, 73, 122, 182 (Németi, 1979, p. 535).

D - mormânt de incinerație în groapă, formată dintr-o grămăjoară de oase umane calcinate, aflată printre ele şi un fragment de brățară (Németi, 1978, pl. 20).

E - vase (ceşti, căni, străchini) din orizontul mormintelor de înhumație în poziție chircită (fig. 7/2-8).

Sanislău (Szaniszló), jud. Satu Mare

A. Homokos domb - „Nisipărie" (Sanislău II). În cadrul necropolei hallstatiene, între anii 1967-1968 a fost descoperită o aşezare de la începutul epocii bronzului, două morminte de incinerație în urnă (M. nr. 51 şi M. 61) şi două morminte de înhumație în poziție chircită nr. 52 şi 71 (Németi, 1969, p. 63-64; Idem, 1982, p. 115, fig. 1).

Mormintele de incinerație în urnă (Németi, 1969, pl. XVII/4-5; Bader, 1978, pl. IX/1-2) sunt compuse din câte un vas-urnă de tip amforă, fragmentare, cu o singură toartă la baza gâtului, ornamentate cu motive formate din triunghiuri imprimate (motiv ornamental tip 3).

Mormântul de înhumație în poziție chircită (M. 52) avea ca inventar funerar un vas fragmentar de culoare cenuşie, ornamentat cu linii triple frânte, triunghiuri imprimate şi cu mici adâncituri rotunde. Fragmentul provine probabil dintr-o cană? (Fig. 11/2).

Mormântul nr. 71 a fost surprins în S. XXIII la capătul nordic al colinei, este de înhumație în poziție chircită, orientat NE (capul)-SV, slab păstrat, a fost aflat la adâncimea de 0,80 m față de nivelul actual (grosimea nisipului zburător este de 0,15 m), groapa mortuală nu s-a conturat, scheletul aparține unui adult, nu avea inventar funerar.

B. Fosta fermă C.A.P. - Sanislău III.

În zona unei aşezări din cultura Baden, în anul 1968 a fost săpată o groapă pentru fundația unui turn de apă. Cu această ocazie au fost deranjate şi morminte de înhumație (?) având lângă schelete, vase întregi sau întregibile (Roman, Németi, 1978, p. 38):

- Vas mic de tip borcan de culoare brună, ornamentat cu mici proeminențe trase din buza, uşor răsfrântă în exterior. Dimensiuni: î = 11 cm; d.g. = 10 cm; d.f. = 6 cm; inv. 3999 MC (fig. 8/1).

- Oală mică de culoare cenuşie, buza uşor răsfrântă spre exterior, are o singură toartă. Dimensiuni: î = 10 cm; d.g. = 11 cm; d.f. = 6 cm; inv. 4000 (fig. 8/4).
- Oală de culoare cărămizie, de mărime mijlocie, gâtul este bine detaşat, cu două tortiţe la baza gâtului. Dimensiuni: î = 26 cm; d.g. = 12 cm; d.f. = 8 cm; inv. 2106 (fig. 8/3). Probabil tot aici putem include şi un vas publicat împreună cu materiale de tip Baden de la Sanislău-III, inv. 4001 (Roman, Németi, 1978, pl. 21/11, fig. 8/7). În toamna anului 1980 au fost efectuate lucrări de nivelare parţială a dunei, care a avut drept rezultat, distrugerea a cca. 70 % din aşezarea Baden. Cu această ocazie au fost găsite vase sparte, (fragmente) care nu fac parte din tipilogia ceramicii specifice culturii Baden, inv. 6241-6245 (fig. 8/2, 5, 6). Aceste fragmente au fost reconstituite în desen şi se pot încadra cronologic în epoca bronzului timpuriu. În cursul săpăturilor de salvare a fost descoperit şi un craniu uman, găsit într-o groapă, fără alt inventar funerar - Gr. nr. 2 (Jercoşan, 1991, p. 46).

Sanislău-Păşună (Legelő)-S. VI. La acest punct de hotar a fost descoperit incidental un mormânt de incineraţie în urnă. Din inventarul funerar au fost recuperate: urna şi o brăţară din bronz (Németi, 1978, p. 111, fog. 5/3, 4). Tot de aici, provine încă un vas de tip borcan, de culoare brună, ornamentat cu brâu alveolat şi cu proeminenţe. Dimensiuni: î = 29 cm; d.g. = 23 cm; d.f. = 14,5 cm; inv. 4002 MC (fig. 9/5). Condiţiile de descoperire nu le avem; s-ar putea să fie tot o urnă funerară (?).

Săcuieni (Székelyhid), jud. Bihor

La „Cetatea Boului - Ökörvár" cu ocazia săpăturilor efectuate în anul 1971 în S. I la adâncimea de 1,60 m, în primul nivel de locuire a fost descoperit un mormânt izolat de incineraţie în urnă (Bader, 1978, p. 39, pl. XXXII/11).

Sălacea (Szalacs), jud. Bihor

În incinta aşezării de la „Dealul Vida (Burga) în cadrul unei aşezări din cultura Otomani cu mai multe nivele de locuire au fost descoperite morminte izolate şi complexe cultice:
- Primul este reprezentat printr-un mormânt de incineraţie în urnă - vas de tip castron, conţine oseminte umane calcinate, fără inventar funerar. Groapa mortuală pornea din nivelul nr. 4, deci complexul aparţine fazei de început ale aşezării.
- Al doilea mormânt este de înhumaţie, compus din patru schelete (două de maturi, un adolescent şi un copil) depuse în poziţie puternic chircită, exceptând scheletul de copil. Mormântul nu a avut nici un fel de inventar. Groapa mortuală, delimitată cu precizie, porneşte din nivelul nr. 2 şi se adânceşte în nivelul nr. 4, deci cronologic aparţine unei faze ale culturii Otomani. (Autorul săpăturii crede, că acest mormânt nu se încadrează în tipul mormintelor obişnuite, ci mai mult ca sigur, este un complex ritual de sacrificiu) (Ordentlich, 1972, p. 79, pl. XII/5).
- Al treilea complex a fost surprins în faţa intrării pridvorului de la templu-megaron, la o distanţă de 1,20 m, unde s-a descoperit o groapă cu gura de formă circulară şi pereţii drepţi (diametrul de 1,10 m, adâncimea de 1,30 m). În groapă a fost descoperită alături de câteva oase de copil, un vas strachină cu picioare, şi un cilindru-suport din lut, asemănător celorlalte două aflate de pe altar. Prezenţa oaselor de copil şi a vaselor speciale sunt indicii că groapa avea un caracter cultic (Chidioşan, Ordentlich, 1975, p. 71-72; pl. 1-4; 9-10; 11-13; Bader, 1990, p. 183, fig. 23).

Tiream (Mezőterem), jud. Satu Mare

Cu ocazia săpăturilor de salvare efectuate în punctul numit „Kenderes halom - Cânepişte" (azi, partea centrală a unui grind de nisip din valea Eriului, pe care s-a format o aşezare de tip „tell" din epoca bronzului, a dispărut) au fost descoperite trei morminte de înhumaţie: M. nr. 1 constă dintr-un craniu uman îngropat, fără alt inventar; M. nr. 2 - mormânt dublu de înhumaţie în poziţie chircită, orientat NNV (capul)-SSE (la un schelet lipseşte craniul), în jurul scheletelor au fost aşezate 10 vase de ofrandă; M. nr. 3 - mormânt de înhumaţie deranjat (iniţial aşezat tot în poziţie chircită) avea lângă femurul drept o strachină

ornamentată cu proeminenţe şi cu caneluri în formă de semilune, şi ofranda alimentară (Németi, 1969, p. 64-65; pl. XVIII/1-9).

Valea lui Mihai (Érmihályfalva) - Gara C.F.R.

Între mormintele menţionate de M. Roska este amintit şi un complex, salvat de medicul E. Andrássy (M. nr. 3); o urnă în care au fost găsite oase umane calcinate şi nouă bucăţi de podoabe găurite din os. Urna-vas mare de tip oală a fost acoperită cu o strachină. Atât urna cât şi strachina-capac au afinităţi cu descoperirile de tip Makó (Roska, 1932, p. 79, fig. 8-10; Németi, 1979, p. 535; Németi, Roman, 1995, p. 25-32).

Descoperiri funerare incerte

Adoni (Éradony), jud. Bihor. Mormânt de înhumaţie în poziţie chircită având ca inventar: un topor cu ceafă, un apărător de braţ şi un colier de aur, fără inventar ceramic (Bader, 1978, p. 40; Roska, 1942, p. 101-102).

Curtuiuşeni (Érkörtvélyes) -Égetőhegy (Dâmbul Ars), jud. Bihor

În anul 1946 a fost descoperit incidental, probabil un mormânt (?) de incineraţie compus dintr-un vas şi o verigă din bronz (ce au fost recuperate). În anul următor este menţionat descoperirea incidentală, tot a unui mormânt de incineraţie în urnă (Repertoriu, nr. 134/p. 30).

Oradea (Nagyvárad) - Cimitirul Rulikoszky - Este menţionat un cimitir cu „urne" de tip Egyek (Repertoriu, nr. 265/p. 47).

Roşior (Biharfélegyháza), jud. Bihor

În literatura arheologică este menţionat un cimitir de incineraţie în urnă (Repertoriu, nr. 318/p. 57).

Urziceni (Csanálos), jud. Satu Mare

În ograda lui Schilli J. nr. casei 416 cu ocazia unei construcţii edilitare (şură) pe terasa înaltă a părâului Berea, la adâncimea între 1-2 m au fost găsite şapte vase, aşezate pe un şir. Caracterul incidental al descoperirii nu indică contextul arheologic: un vas mare s-a spart pe loc, şase recipiente mici (toate ceşti şi căni) au fost scoase, dintre ele patru au fost recuperate (Bader, 1978, pl. XXXII/2-3, 9). Deşi, nu avem date concrete, prezenţa într-un număr relativ mare a vaselor întregi, s-ar putea indica un complex funerar (sau un depozit de vase cu caracter cultic?).

A. Valea lui Mihai - „Groapa cu lut - Sárgaföldes gödör). În anul 1954 într-o groapă cu o adâncime de 1,40 m şi cu diametrul de 1,20 m au fost găsite 28 de vase, depuse pe fundul gropii, toate cu gura în jos, iar lângă ele se aflau oase calcinate şi multă cenuşă, reprezentând după părerea lui T. Bader, un mormânt de incineraţie în groapă sau în urnă (Ordentlich, 1965, p. 181-197; Bader, 1978, p.40).

B. Pe strada Breslelor (Céhutca) a fost descoperit incidental un mormânt de incineraţie în urnă; sunt menţionate oase umane calcinate, o brăţară din bronz şi numeroase „nasturi" din bronz, încadrate cronologic în faza târzie a culturii Otomani (Repertoriu, nr. 439/, p. 83).

Încadrarea culturală şi cronologică a descoperirilor funerare.

Descoperirile funerare din nord-vestul României ridică numeroase probleme, privind încadrarea lor cronologică şi culturală. Mormântul nr. 3 de la Valea lui Mihai, cele şase morminte de incineraţie în urnă de la Pişcolt-Nisipărie, mormântul (?) de la Foieni-Fântâna Păşunii au fost incluse în cultura Makó şi plasate cronologic, în prima fază a epocii bronzului timpuriu (Németi, 1979, p. 532-535; Németi, Roman, 1995, p.25). T. Bader încadrează mormintele de la Pişcolt în prima fază a culturii Nir (eine Vor-oder Frühphase der Nir-Kultur mit Makó Elementen, die aber der Makó-Kultur) (Bader, 1981, p. 27). I. Bóna discutând descoperirile din bronzul timpuriu, din zonele vecine cu cercetările noastre (jud. Szabolcs - Szatmár-Bereg) include mormintele de la Pişcolt în cultura Nyírség - I (Bóna, 1993, p. 77, nota 91), şi menţionează că numai castronaşul din M. 65 este un import de tip Makó, la rândul nostru menţinem datarea, propusă de noi. Descoperirile de morminte de incineraţie în urnă din zonele limitrofe sunt de la Gaborján-Csapszékpart (Sz. Máthé, 1989, p. 38, pl. 46/7),

două morminte de la Tiszavasvári-Városföldje (Istvánovits, 1990, p. 85), Vencselő-Kastélykert (Kalicz, 1968, pl. XV/1, 3-4), Oros-Belterület (Kalicz, 1968, pl. XVI/9), Kántorjánosi-Pénzverem, Kótaj-Rókalyuk (Ibidem, pl. XV/12,6 - urnele sunt vase comune de tip borcan, fragmentare, ele pot fi încadrate vag în epoca bronzului timpuriu - cultura Nyírség). La toate descoperirile menționate, este comun ritul de incinerație în urnă, acoperită cu capac (mai rar fără capac) cu mențiunea, că la grupul de morminte de la Pişcolt, în gura urnelor sunt depuse vasele în poziție verticală. Cu o situație similară, ne întâlnim în fazele timpurii ale culturii Nagyrév de la Kulcs (Bóna, 1960, fig. 3, p. 7) şi la Dunaújváros (Szatmári, 1983, fig. 3, 5, 9, 13, 14, 22). Ritul de incinerație în urnă are o tradiție locală, din perioada de tranziție (ultima etapă din epoca cuprului-Kupferzeit IV - din zonele limitrofe) atât în cultura Baden (grupul Viss) cât şi, cum am arătat, în cultura Coțofeni.

La sud de descoperirile noastre, în zona Crişului Repede şi Crişului Negru, din epoca bronzului timpuriu, în cadrul unui grup cultural numit „grupa Roşia" (Roman, 1981, p. 165, pl. 5/1-2; Idem, 1984, nota 23; Roman, Németi, 1986, p. 218; Idem, 1989, p. 247), Roşia-Gălăşeni (Emödi, 1985, p. 142), Călățea-Gălăşeni (Halasi, Emödi, 1985, 234), Gyula-Roşia (Bóna, 1993, nota 79; în anul 1965, p. 28, 46, 56, 60 - „grupa Gyula"), au fost descoperite morminte de înhumație. Peştera Călățea a fost folosită şi ca necropolă, fiind descoperite mai multe morminte de înhumație (ele aparțin unor adulți şi într-un singur caz unui copil) fără posibilitatea de a face observații asupra ritului şi ritualului de înmormântare (Roman, Németi, 1990, p. 35). Din peştera Vacii (Roşia) se cunoaşte un singur mormânt de înhumație (Emödi, 1985, p. 143). În peştera Izbucul Topliței au fost observate morminte de înhumație deranjate de inundații, iar 2-3 complexe se găseau relativ „în situ", având în jurul lor cca. 15-20 de vase întregi (total) şi oase umane aşezate în nişe, o cantitate mare de fragmente ceramice erau presărate pe podeaua peşterii, împreună cu două topoare de tip Baniabic (tip Dumbrăviară - după P. Roman), unelte din piatră cioplită, mărgele şi spirale (inele ?) din aur (Gr. Lascu, Serban Sârbu, 1987, p. 232-235; Halasi, Emödi, 1985, p. 235, fig. 2-4, 6; Bóna, 1993, p. 79 - menționând că într-un mormânt sunt şi 15 vase - evident este o exagerare sau o scăpare). Grupul cultural sus menționat aparține unor comunități, care sunt individualizate prin faptul că înhumau morții, față de culturile Makó şi Nyírség sau grupul Sanislău care-i incinerau (cultura Nagyrév practică biritualismul). Factura ceramicii din grupul cultural Roşia are multe afinități (asemănări) cu ceramica grupelor post-vučedoliene din zona sudică a Câmpiei Dunării, cum ar fi Vinkovci-Somogyvár (Tasic, 1968, fig. 14; Machnik, 1990, fig. 28/1-25; 1-30), Ada (Horváth, 1980, fig. 1 - harta de răspândire; Machnik, 1990, fig. 26/1-11) şi mai puțin cu grupul Szava (Ecsedi, 1978, fig. 8 şi 9-Postvučedol-Zeit I şi II). În cadrul grupului Vinkovci-Somogyvár nu se cunosc necropole, apar morminte izolate sau grupuri de morminte, concomitent sunt documentate atât ritul de incinerație în urnă cât şi înhumație în poziție chircită (Machnik, 1990, p. 134). Datarea descoperirilor de tip Roşia nu este unanimă: J. Emödi încadrează aceste descoperiri în faza timpurie a culturii Nagyrév (Emödi, 1985, p. 142; Halasi, Emödi, 1985, p. 234), iar P. Roman îl sincronizează cu cultura Makó şi cultura Nir (Ia) - Nyírség-Vinkovci timpuriu-Glina IV (Roman, Németi, 1986, p. 230). Din zona cercetată de noi nu avem morminte tipice, asemănătoare descoperirilor din grupul cultural Roşia. Vasele găsite incidental la Sanislău III - „Grajduri" şi vasul publicat împreună cu materialele Baden de la Pişcolt „Nisipărie" (Roman, Németi, 1978, fig. 39/5), poate, se leagă tot de orizontul cultural postvučedolian, de grupul Somogyvár-Vinkovci (?). Unele descoperiri funerare din nord-estul Ungariei, în special morminte de incinerație în urnă de la Besnyőd şi Vásárosnamény - Czine-telek, care nu se pot lega nici de Cultura Nyírség şi nici de grupul Sanislău, pe baza formelor de vase, se apropie tot de grupul Somogyvár-Vinkovci, dar mai ales de grupul cultural Roşia (sau „Gyula-Roşia" - Bóna, 1993, p. 78-79). Elementele post vučedoliene de tip Somogyvár-Vinkovci se infiltrează la periferia Alföld-ului, pătrund în valea Crişului Negru şi Repede (grupa Roşia), dar prin valea Bereteului şi Eriului, atingând şi Câmpia Careiului, înaintează până-n zona Nyírség-ului, (Bóna, 1993, p. 79 - care

încadrează şi mormântul izolat de la Gaborján - Csapszékpart în grupa Gyula-Roşia; după noi însă, se apropie mai mult de cultura Makó).

Ritul de incinerație în urnă rămâne caracteristică şi în grupul cultural numit Sanislău (Németi, Roman, 1995, p. 25-32), faza a II-a culturii Nir (Bader, 1978, p. 30; Nyírség II-Bóna, 1993, p. 77), reprezentat prin cele două morminte de la Sanislău-Nisipărie, mormântul de la Foieni, necropola de la Ciumeşti-Bostănărie (poate într-o fază mai evoluată, cum ar indica vasele din M. 7/1962; 14/1962; 9/1964), cele trei morminte de la Ciumeşti-Grajduri (Moara) şi necropola distrusă de la Berea-Miriştea lui Csányi. I. Bóna (1993, p. 77) menționează morminte de incinerație de la Berea-Viile şi Berea-Cetatea Iepurelui (Szőlők és Nyúlvár), cercetările efectuate în aceste două puncte de hotar de la Berea, arată clar că la primul punct se află o aşezare din grupul Sanislău (Bader, 1978, p. 22; Idem, 1981, fig. 5), la a doua a fost identificată o altă aşezare, din cultura Nyírség (Bader, 1978, p. 23; pl. IV/1-2; 4-10; Idem, 1981, fig. 5-7; fig. 3). În grupul Sanislău (poate la faza finală) apar şi morminte de înhumație în poziție chircită, de obicei, fără inventar funerar: Sanislău-Nisipărie M. 52, M. 71, Pişcolt-Nisipărie M. 6, 27, 56, 59, 104 şi mormintele descoperite incidental de la Andrid. Mormântul nr. 52 de la Sanislău-Nisipărie are ca inventar funerar o cană (fragmentară) ornamentată cu linii triple frânte, incizate, motiv care este caracteristic deja culturii Otomani (Bader, 1978, pl. XXVI/3-Sălacea; pl. XXVII/2-Otomani „Cetățuie"). Tot în faza finală a grupului Sanislău se încadrează şi mormintele de incinerație în urnă de la Sălacea-"dealul Vida" (Burga) şi mormântul de la Săcuieni-Cetatea Boului, precum şi mormintele menționate deja de la Ciumeşti. La Pişcolt-"Nisipărie" printre materialele arheologice se aflau şi câteva ceşti, căni şi fragmente de străchini (una restaurată), care au analogii deja din cultura Otomani (fig. 7/2-8).

Apariția mormintelor de înhumație în poziție chircită (mormintele de la Andrid-"Grajduri", dar şi celelalte menționate mai sus) marchează, credem, momentul pătrunderii unei populații noi venite dinspre sud în blocul incinerațiilor, cu materiale arheologice caracteristice pentru cultura Otomani, care marchează totodată şi începutul epocii bronzului clasic, în nord-vestul României. Această populație pătrunde şi ocupă Valea Eriului şi credem că este şi creatorul aşezărilor de tip „tell" din acest spațiu geografic, ocupând atât terasele cât şi insulele întinse din mlaştinile Eriului. Cea mai tipică aşezare este cea de la Pir - „Cetate", care după ce încetează ca loc de locuire, este folosită în continuare ca cimitir. Cimitirul de inhumație în poziție chircită de la Pir (un mormânt de incinerație şi unul de tip Pithos), mormântul cu patru schelete de la Sălacea, mormântul de la Diosig (poate şi cel de la Adoni) şi mormântul de înhumație - chircit de la Dindeşti, aparțin apocii bronzului clasic. Mormântul de la Dindeşti a avut ca inventar funerar un inel de tâmplă (buclă), compus din două spirale, asemănător celor descoperite de la Sălacea-Dealul Vida (inel de aur) de tip Sărata Monteoru (Ordenlich, 1972 p. 68, pl. XVIII/12; Bader, 1978, pl. LXXXIX/6; Zaharia, 1959, fig. 2/4 - varianta Blc). Un mormânt de înhumație -chircit având ca inventar ceşti de tip Otomani şi un inel de buclă, se cunoaşte de la Nagydobos din zona limitrofă (Roska, 1939, fig. 9/1-4, p. 14; Bóna, 1986, p. 28, nota 60), datat în epoca bronzului mijlociu.

Descoperirile de la periferia Câmpiei Nirului, două morminte de înhumație de la Berea-"Colina cu măcriş" şi mormântul nr. 3/1964 de la Ciumeşti „Bostănărie" sunt datate tot din epoca bronzului clasic, fiind caracteristic pentru ele, depunerea unui număr mare de vase de ofrandă. Descoperiri similare din zona limitrofă sunt de la Baktalórandháza (formele de vase şi ornamentica seamănă cu vasele de la Berea-Ciumeşti (Kalicz, 1959, p. 7-14, pl. I/1-4; Bóna, 1993, p. 79; Istvánovits, Lőrinczy, 1986, pl. /1-3), mormântul de incinerație de la Kisvársány-Gubényi-kert şi mormântul de înhumație în poziție chircită de la Vásárosnamény-Fatelep (Bóna, 1986, p. 28; Idem, 1993, p. 79), iar mormântul de incinerație în urnă de la Berettyóújfalu (Sz. Máthé, 1988, p. 36, pl. 27/5-6) - vasul-urnă este de tip Sanislău, capacul-strachină însă de tip Otomani - se poate plasa la începutul epocii bronzului mijlociu). Mormântul de înhumație de Laskod (Bóna, 1993, p. 79; Kalitz, 1961, p. 77 şi planşa) se

încadrează în acelaş orizont cu cele două morminte de înhumaţie în poziţie chircită de la Tiream-Cânepişte - la finele bronzului mijlociu. Tot în acest orizont cronologic se încadrează şi mormântul-chircit de la Opályi-Tangazdaság cu un inventar bogat ceramic, împreună cu un topor de luptă din bronz şi pumnal de bronz precum şi complexul (poate mormânt ?) de la Valea lui Mihai - „Groapa cu lut" cu elemente clare de tip Koszider (P. Németh, 1966, p. 88; Bóna, 1993, p. 79-80).

În concluzie - după părerea noastră - cultura Otomani apare în nord-vestul României (Valea Eriului, Bereteului şi Câmpia Nirului fără antecedente (primele nivele de locuire la unele aşezări de tip „tell" aparţin grupului cultural Sanislău- ultima fază a bronzului timpuriu - Tiream, Otomani - Cetăţuie. Sălacea-Dealul-Vida, Carei-Bobald, Dindeşti-Cetate, Andrid-Bikadomb - Dâmbul Taurului, Săcueni - Cetatea Boului şi altele), dar primeşte o coloratură destul de importantă, de la grupul local, fapt care este oglindit în biritualismul culturii - înhumaţie în poziţie chircită şi incineraţie în urnă precum şi în repertoriul ceramic (Németi, Roman, 1995, p. 25-32; Sz. Máthé, 1994, p. 29; Bóna, 1993, p. 78).

Din Câmpia Someşului dispunem de descoperiri puţine, am spune, insuficiente date în legătură cu ritul şi ritualul de înmormântare; cele două morminte plane de incineraţie în urnă şi mormântul de incineraţie în tumul indică o zonă a incineraţiilor în epoca bronzului clasic. Practicarea consecventă a ritului de incineraţie de purtătorii culturii Suciu de Sus. T. Bader, care a cercetat tumulul de la Medieşul Aurit-Togul lui Schweizer, plasează complexul funerar, anterior mormântului de la Gyulaháza-Nyírkarász (orizontul Lăpuş), iar cea ce priveşte depunerea osemintelor umane arse într-un fel de cutie de lemn (Bóna, 1993, p. 82) săpată adânc sub tumul, autorul săpăturii, nu pomeneşte nimic „cadavrul a fost aşezat pe rug, a urmat apoi depunerea ofrandei, a grupului de vase (în timpul cinerării defunctului a avut loc ospăţul, spargerea vaselor şi aruncarea lor în foc) la marginea vetrei funerare. Pe acesta a fost ridicată o movilă, din pământul din jur" - deci arderea s-a făcut pe loc şi tumulu s-a ridicat pe solul antic (Bader, 1978, p. 68-70).

În epoca bronzului târziu, ritul funerar caracteristic este incineraţia în urnă - M. nr. 6 de la Ciumeşti-Bostănărie, Sanislău-Păşună, Valea lui Mihai, str. Breslelor sau poate şi incineraţia în groapă, cum ar indica M. 123 de la Pişcolt-Nisipărie. Aceste descoperiri cronologic se leagă de grupul Hajdubagos (Kovács, 1970, fig. 6 - harta de răspândire; Németi, 1978, p. 120; Kacsó, 1987, p. 72, Idem, 1990, p. 42 - grupul Cehăluţ). Ritul de înmormântare de incineraţie în urnă se generalizează în cultura Gáva (Németi, 1981-82, p. 51-54, pl. XVII, XVIII, XIX/1-11).

În legătură cu practicarea unor ritualuri cultico-magice menţionăm următoarele:
- Îngroparea de cranii umane sunt atestate de la Pişcolt - „Nisipărie" - M. nr. 66, 73, 122, 183, mormântul nr. 1 - Tiream „Cânepişte" şi un craniu uman de la Sanislău-"Grajduri" din gr. 2. Cea ce este comun la toate aceste descoperiri, lipsa totală a inventarului funerar, deci nu pot fi considerate ca morminte în înţelesul strict al cuvântului. Cranii umane, cum am văzut, au apărut şi în peştera Igriţa. În aceste cazuri, craniile umane au apărut în contexte de Baden şi Coţofeni. Complexele de la Pişcolt şi cel de la Sanislău sunt săpate într-un strat de cultură Baden, dar pe baza observaţiilor strategrafice sunt post Baden. Mormântul nr. 1 de la Tiream aparţine epocii bronzului. Depuneri de cranii umane în gropi funerare sunt atestate şi în cultura Wietenberg, la descoperirile de la Derşida - M. 2 (Chidioşan, 1980, p. 23, 25), Poiana Aiudului şi Sibişeni (Andriţoiu, 1994, p. 158).

O altă categorie de complexe sunt reprezentate prin descoperiri de fragmente de cranii umane de la Carei-Bobald, Lazuri, fragment de schelet mutilat (ciopârţit) de la Carei-Bobald sau complexul de la Andrid - „Curtea Grajdurilor" cu mai multe schelete de adulţi şi de copii şi mormântul nr. 2 de la Tiream. Asemenea complexe sunt menţionate tot din cultura Wietenberg de la Derşida - M. 1 (?), Sibişeni - M. 40, Oarţa de Sus, Ampoiţa (Andriţoiu, 1994, p. 150). Aceste complexe funerare descoperite în zona cercetată de noi, par să indice practicarea în cadrul culturii Otomani (poate şi în cultura Suciu de Sus) a sacrificilor cu

caracter ritual. În unele cazuri am putea gândi şi la antropofagie (canibalism), dar pe baza datelor furnizate de arheologie, aceste nu poate fi dovedită (Boroffka, 1955, p. 86). Caracterul ritual al acestor descoperiri-sacrificii umane - sunt determinate de anumite credinţe, de concepţii magico-religioase ale căror semnificaţie nu ne sunt deocamdată clare, nu le putem explica, în lipsa unor documentaţii antropologice.

Mormântul de copil de tip Pithos (scheletul de copil depus într-un vas mare) descoperit incidental la Pir-Cetate, groapa cultică legată de templul-megaron de la Sălacea-Dealul Vida sunt interpretate ca elemente sudice venite din lumea egeică. Analogii pentru mormântul de la Pir (Pithosgrab) găsim la Rákóczifalva - M. 114 (R. Csányi, 1982-83, p. 53, fig. 6) din cultura Nagyrév, ele se practică în Orientul Antic (Mesopotamia), Anatolia, Grecia antică dar au fost descoperite şi pe teritoriul Spaniei (Margarita Primas, 1977, p. 81).

Some Comments on Bronze Age Burials from the North-West of Romania (Summary)

We call the Bronze Age of the North-West of Romania that period of time that begins with the earliest archeological discoveries dated from the Bronze Age on this geographical district, which contains the Makó culture followed by the Nyírség (Nir) culture, as well as, the Sanislău group, Otomani and Suciu de Sus cultures ending chronologically with the Gava culture.

The transitional period of the Bronze Age contains two other cultures: the Baden and the Coţofeni cultures.

The burial rite is that of cremation woth urns as it is certified by the graves from Medieşul Aurit (Coţofeni cult), and that of inhumation as in the case of the graves from the Igriţa cave (Baden and Coţofeni cult).

Though the Baden culture manifests itself completely on the North-West of Romania, until now there was no discovery of cemetery with the exception of the grave accidentally discovered in Valea lui Mihai (railway station).

At the beginning of the Bronze Age the Burial rite of cremation with urns is maintained as it is proved by the group of graves from Pişcolt - Nisipărie (Makó cult) the graves from Sanislău - Nisipărie, the cemetery from Ciumeşti - Bostănărie, the grave from Foieni. All these belong to the Sanislău group dated from the second part of the Early Bronze Age. During the reasearches from Sanislău - Nisipărie two inhumation Burials occured with skeletons in contracted position. There were found more skeletal graves in Pişcolt all with deads in contracted position but without any goods. Other graves of this kind were discovered in Andrid (the farm) which chronogically follows the group of Sanislău.

Taking into account that the cemetery from Pir (the classic phase of the Otomani culture) is of inhumation burial with skeletons in contracted position (with the exception of an inhumation grave of chlid „Pithos-grave" type, and a cremation with urns) and those three graves from Tiream-Kendereshalom, as well as, the finds from Sălcea-Dealul Vida (all these dated from the classic Bronze Age) we should draw the conclusion that beside the etno-cultural manifestation of the Otomani culture appears the rite of skeletal burial, a fact that suggests the settlement of a new population. This population getting in contact with the rite of inhumation burial adopted it and produces „biritual" cemeteries such as the reach graves from Berea-Ciumeşti dated from the classic Bronze Age.

It seems that by the end of the Bronze Age in the Hajdubagos culture the cremation burials with uns were dominant (grave nr. 6 Ciumeşti-Bostonărie) and became wide-spread in the Gava culture. Beside the cemeteries and graves there were found some remains of human skeleton or buried human skulls as in the case of finds from Andrid (the farm) and from Carei-Bobald (S.VII. 1994). These could be interpreted as the remains of a magic-religious act. It is possible that the population of the Otomani culture practiced the rite of human sacrifice.

Notes

Pl. I. 1 - Vessel from the grave nr. 2 (68) - Medieşul Aurit; 2 - the grave from Andrid (1971), Curtea Grajdurilor; 3-7, 9 - vessels from Berea-Sóskás (Măcriş); 4 - grave from Tiream-Kendereshalom (Cânepişte), nr. 2; 5 - vessel from the grave nr. 1, Berea-Sóskás (Măcriş); 8 - grave nr. 3 - Ciumeşti-Tökös (Bostănărie), detail.

Fig. 1. 1 - Grave from Ciumeşti-Tökös (Bostănărie); 2 - grave nr. 1 - Berea-Sóskás (Măcriş); 3 - grave from Foieni-Grajduri.

Fig. 2. 1 - Urn-vessel (G. 3) - Ciumeşti-Tökös (Bostănărie).

Fig. 3. 1 - Vessel (G. 3) - Ciumeşti-Tökös (Bostănărie).

Fig. 4 .1 - Vessel (G. 1) - Berea-Sóskás (Măcriş).

Fig. 5. 1 - Urn-vessel (G. 6) - Ciumeşti-Tökös (Bostănărie).

Fig. 6 1, 4 - Vessels from Pir-Városziget (Cetate-cemetery); 2- dish (G. 1) - Berea-Sóskás (Măcriş); 3 - vessel (G. 3) - Ciumeşti-Tökös (Bostănărie).

Fig. 7. 1 - Grave nr. 2 - Berea-Sóskás (Măcriş); 2-8 - vessels from Pişcolt-Nisipărie (at the level of the graves with skeletons in a contracted position).

Fig. 8. 1-7 - accidentally discovered vesseles at Sanislău (III) - Grajduri (skeletal graves ?).

Fig. 9. 1-2 - Finds from the grave of cremation with urns at - Berea „Csányi sűrűje" (Miriştea lui Csányi); 3 - ring of temple in the grave from Dindeşti; 4, 7 - grave nr. 30, - Ciumeşti (I) - Moara (Malom háta); 5 - vessel (grave ?) - Sanislău - Legelő (Păşună); 6 - grave nr. 10/1965 - Ciumeşti (II) - Tökös (Bostănărie).

Fig. 10. - 1 - Grave nr. 11/1965 - Ciumeşti (II) - Tökös (Bostănărie); 2 - vessel - Berea-Sóskás (Măcriş); 3-4, 6 - vessels from the group of finds (1977) - Andrid - Curtea Grajdurilor; 5 - a fragment of stone axe; 7 - the fragment of a small plate (marbll).

Fig. 11. 1 - A big vessel (urn ?) - Ciumeşti - Moara; 2 - jug (?) from the grave nr. 52 Sanislău - Nisipărie; 3 - vessel from the group Andrid; 4 - cross-section of the trench Andrid 1977.

Fig. 12. 1 - The group of finds - Andrid - Curtea Grajdurilor, 1977; 3 - the group of finds from - Carei-Bobald (S.VII), 1994; 2, 4 -7 - fragments of vessels from the group of finds from Andrid.

Bibliografie

Andriţoiu I.

1994 - Câteva consideraţii privind descoperirile funerare din aria culturii Wietenberg, Relations Thraco-Illyro-Helléniques, Bucureşti, p. 147-169.

Bader T.

1978 - Epoca bronzului în nord-vestul României (Cultura pretracică şi tracică, Bucureşti

1981 - Die Entstehung der bronzezeitlichen Kulturen in Nordwestrumänien, XI. Internationales Symposium über das Spätneolithikum und die Bronzezeit Xanthi 4-10 Oktober 1981 (Symposia Tharacologica, 1982, A'p. 17-39).

1990 - Bemerkungen über die ägäischen Einflusse auf die alt-und mittelbronzezeitliche Entwicklung im Donau-Karpatenraum, Orientalisch - ägäische Einflüsse in der europäischen Bronzezeit, Mongraphien RGZM, 15.

Banner J.

1956 - Die peceler Kultur, ArchHung, XXXV, Budapest.

Bóna I.

1960 - The Early Bronze Age Urn Cemetery at Kulcs and the Kulcs Group of the Nagyrév Cultur, Alba Regia I, Székesfehérvár, p. 7-15.

1965 - The peoples of Southern Origin of the Early Bronze Age in Hungary, Alba Regia, 4-5, (1964-1965), Székesfehérvár, p. 17-63.

1986 - Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei, I. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei, I, Budapest.

1993 - A honfoglalás előtti kultúrák és népek, Szabolcs-Szatmá-Bereg megye

monográfiája, I, Történelem és kultura, p. 63-137, Nyíregyháza.
Boroffka, N.G.O.
1994 - Die Wierenberg-Kultur, Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa, Teil: Text; Tei 2; Literatur, Typentafeln, Tafeln, Karten und Beilage, Bonn.
1995 - Recenzie, SCIVA, 46, 1, p. 83-87 (Heide Peter-Roche, Kannibalismus in der prähistorischen Forschung, Unisitätforschungen zur Prähistorischen Archaologie, 20, Bonn, 1994).
Chidioşan N.
1974 - Sincronisme apusena ale culturii Wietenberg stabilite pe baza importurilor ceramice, Cristia, 4, p. 153-170.
1975 - N. Chidioşan, I. Ordentlich, Un templu - megaron din epoca bronzului descoperit la Sălacea, Crisia, 5, p. 15-26.
1980 - Contribuţii la istoria tracilor din nord-vestul României. Aşezarea Wietenberg de la Derşida, Oradea.
R. Csányi M.
1982-83 - Nagyrév kultura leletei a Közép-Tiszavidékröl, SzMNÉ, p. 33-60.
Dumitraşcu S.
1972 - Morminte Coţofeni de incineraţie descoperite la Medieşul-Aurit, StCom Satu Mare, II, p. 53-61.
Ecsedi I.
1978 - Die Siedlung de Somogyvár-Vinkovci Kultur bei Szava und einige Fragen der Frübronzezeit in Südpannonien, JPMÉ, 23, p. 97-136.
Emödi J.
1984 - Descoperiri ale culturilor Coţofeni şi Baden în peşterile Igriţa şi Izbândiş, Acta MN, XXI, p. 405-431.
1985 - Asupra începutului epocii bronzului în Bihor, Thraco-Dacica, 6, 123-143
Halasi G, Emödi J.
1985 - Descoperiri arheologice în peştera Izbucului Topliţei, SCIVA, 36, 3, p. 232-234.
Horváth Fr.
1980 - Ada Type Artefacts of the Early Bronze Age in the Southern Alföld. MFMÉ (1980-1981), 1, p. 7-30.
Istvánovits E.
1990 - A Felső-Tisza-vidék legkorábbi szarmata leletei - 2-3. századi sirok Tiszavasváriból, NyJAMÉ, XXVII-XXIX (1984-1986), p. 83-103.
Istvánovits E., Lőrinczy G.
1986 - Régészeti ásatások és leletek Szabolcs-Szatmár megyében 1981-1983. Régészeti tanulmányok Kelet-Magyarországról, Debrecen, p. 159-186.
Iercoşan N.
1986-1987 - Noi descoperiri în perioada de tranziţie la epoca bronzului în nord-vestul României, StCom Satu Mare, VII-VIII, p. 69-69.
1989 - Aşezare din perioada de tranziţie la epoca bronzului de la Sanislău, Symposia Tharacologica, 7, Tulcea, p. 232-233.
1991 - Aşezare din perioada de tranziţie la epoca bronzului de la Sanislău, Acta MP, XIV-XV, p. 43-46.
Kalicz N.
1959 - A baktalórándházi sirlelet, NyJAMÉ, II, 7-14.
1961 - Kisvárdai vár története (a bronzkor), Kisvárda, p. 77 şi urm.
1984 - Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans (Hrsg. N. Tasic) Balcano-Pannonica Sonderausgabe 22 (Beograd), p. 93-107 - (Die Makó-Kultur), p. 109-127, - (Die Nyírség-Kultur).
1968 - Die Frühbronzezeit in Nordost - Ungarn, Arch. Hungarica N.S. 45, Budapest.
Kacsó C.

1987 - Beiträge zur kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciu de Sus - Kultur, Dacia, N.S.. 31, p. 51-71.
1990 - Bronzul târziu în nord-vestul României, Symposia Thracologica, 8, Satu Mare-Carei, 41-50.
Kovács T.
1970 - A Hajdúbagosi bronzkori temető, FA, 21, p. 27-47.
Lascu Cr., Sârbu S.
1987 - Peşteri scufundate, p. 232-235.
Machnik J.
1990 - The Earliest Bronze Age in the Carpathian Basin, Bradford, p. 128-150.
Sz. Máthé M.
1988 - Bronze Age Tells in the Berettyó Valley, Bronze Age Tell Settlements of the Great Hungarian IPHung, Plain I, Budapest, p. 27-122.
1994 - Adatok az Ottományi kultúra erdetéhez, Történeti és néprajzi tanulmányok, Debrecen, p. 27-31.
Németh P.
1966 - Az 1965-1966 évek legfontosabb régészeti adatai Szabolcs-Szatmárban. Szabolcs-Szatmári Szemle, 2, p. 84-90.
Németi J.
1969 - Descoperiri funerare din epoca bronzului în jurul Careiului, StCom Satu Mare, I, 57-71.
1974 - Cuptoare de ars ceramică din epoca Latene de la Andrid (jud. Satu Mare), SCIVA, 25, 4, p. 579-584.
1978 - Descoperiri de la sfârşitul epocii bronzului în zona Careiului, SCIVA, 29.1, p. 99-121.
1978b - Nord-vestul României de la Hallstatt-ul târziu până la Latene-ul mijlociu, (Teza de doctorat-manuscris).
1979 - Morminte de la începutul epocii bronzului descoperite la Pişcolt (jud. Satu Mare), SCIVA, 30,4, p. 527-535.
1982 - Das späthallstattzeitliche Gräbelfeld von Sanislău, Dacia N.C. XXVI, p. 115-144.
1981-1982 - Descoperiri de la începutul Hallstattului în zona Carei. StCom Satu Mare, V-VI, p. 45-57.
1986 - 1987 - Descoperiri arheologice din teritoriul localităţii Moftinu Mic (jud. Satu Mare), StCom Satu Mare, VII-VIII, p. 101-114.
Németi I, P. Roman
1995 - Epoca bronzului timpuriu din nord-vestul României (grupul Sanislău), StCom Satu Mare, XI-XII (1992-1995), p. 25-32.
1995 - Descoperirile arheologice de la Carei-Bobald (jud. Satu Mare) în anul 1994, Cercetări arheologice în aria nord-tracică, Bucureşti, I, p. 123-125.
Ordentlich I.
1965 - Un depozit de vase de tip Otomani de la Valea lui Mihai, Studii şi Comunicări, Sibiu, p. 181-196.
1971 - Aria de răspândire a culturii Otomani de pe teritoriul României, Marmatia, II, p. 19-34.
1972 - Contribuţia săpăturilor arheologice de pe „Dealul Vida" (comuna Sălacea, judeţul Bihor) la cunoaşterea culturii Otomani. StCom Satu Mare, II, p. 63-84.
Ordentlich I, Kacsó C.
1970 - Cimitirul din epoca bronzului de la Ciumeşti, SCIV, 21,1, p. 49-63.
Primas Margarita
1977 - Untersuchungen zu den Bestattungsritten der ausgehenden Kupfer und frühen Bronzezeit (Graben, Bestattungsformen und Beigabensitten im sudlichen Mitteleuropa, Bericht R.G.K., 58, p. 81 şi urm.
Repertoriu - 1974 Repertoriul monumentelor din jud. Bihor, Oradea (Muzeul Ţării Crişurilor).

Roman P.
1976 - Cultura Coţofeni, Bucureşti.
1981 - Zur rumänischen Frühbronzezeit (Der Forschungsstand). Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebiten. Internationales Symposium 1977 Budapest - Velem. Mitt Arch Inst, Beih 2, p. 157-169.
1984 - Probleme în legătură cu perioada timpurie a epocii bronzului şi începutul culturii Otomani, SCIVA, 35, 3, p. 266-274.
Roman P., Németi J.
1978 - Cultura Baden în România, Bucureşti.
1986 - Descoperiri din perioada timpurie (pre-Otomani) a epocii bronzului în nord-vestul României, SCIVA, 37, 3, p. 198-230.
1989 - Die frühbronzezeitlichen Kulturgruppen der Vor-Otomani Periode in Nordwest-Rumänien, Praehistorica XV-XVI. Internationales Symposium, Univerzita Karlova, Praha, p. 243-248.
1990 - Epoca bronzului în nord-vestul României,Symph Trac. 8, Satu Mare-Carei, p. 34-40.
Roska M.
1932 - Staţiunea preistorică de la Valea lui Mihai, AISC, 1928-1932, Cluj, p. 73-80.
1942 - Közlemények-Kolozsvár, II, 2, p. 101-102.
1939 - Szatmár vármegye multja a legrégibb időktől a honfoglalásig, Magyar városok és vármegyék monográfiája, XXVIII, Cegled, p. 34-53.
Szatmári I.
1983 - Kisapostager Gräber im bronzezeitlichen Gräberfelder von Dunaujváros Alba Regia, XX, Székesfehérvár, p. 7-15.
Székely Z.
1955 - Contribuţii la cronologia epocii bronzului în Transilvania, SCIV, VI, 3-4, p. 843-863.
1966 - Cimitirul din epoca bronzului de la Pir (reg. Maramureş), SCIV, 17, 1, p. 125-135.
Tasic N.
1968 - Die Vinkovci-Gruppe eine neue Kultur die Frühbronzezeit in Syrmien und Slawonien, Archeologia Iugoslavica, IX, Beograd, p. 19-29.
Zaharia E.
1959 - Die Lockenringe von Sărata Monteoru und ihre typologischen und chronologischen Beziehungen, Dacia N.S., 3, p. 103-134.

Abrevier

Arch Hung = Archaeologica Hungarica, Budapest
FA = Folia Archaeologica, Budapest
JPMÉ = A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
MFMÉ = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
NyJAMÉ = A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
SzMMÉ = A Szolnok Megyei Múzeum Évkönyve, Szolnok
IPHung = Inventaria Praehistirica Hungariae, Budapest
Bericht RGK = Bericht der Romisch-Germanischen-Komission, Berlin

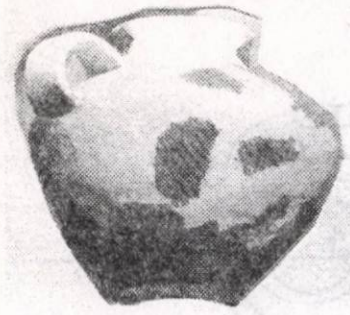

1

2

3

4

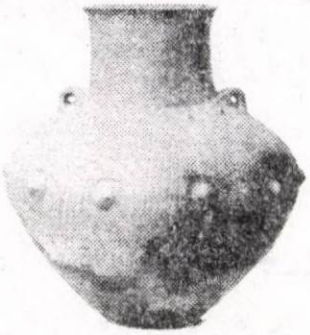

5

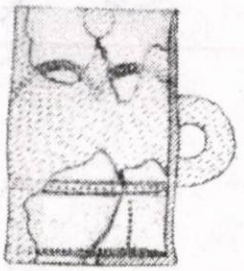

6

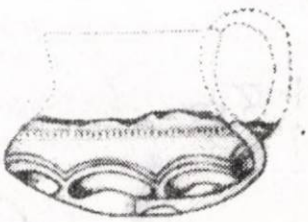

7

8

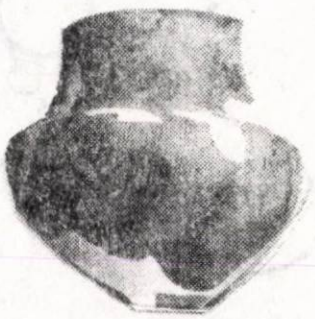

9

Plş. I. 1 - Vas din mormântul nr. 2 (68) - Medieşul Aurit; 2 - mormântul de la Andrid (1971), Curtea Grajdurilor; 3-7, 9 - vase de la Berea-Sóskás (Măcriş); 4 - mormântul de la Tiream-Kendereshalom (Cânepişte), nr. 2; 5 - vas din mormântul nr. 1, Berea-Sóskás (Măcriş); 8 - mormântul nr. 3 - Ciumeşti-Tökös (Bostănărie), detaliu.

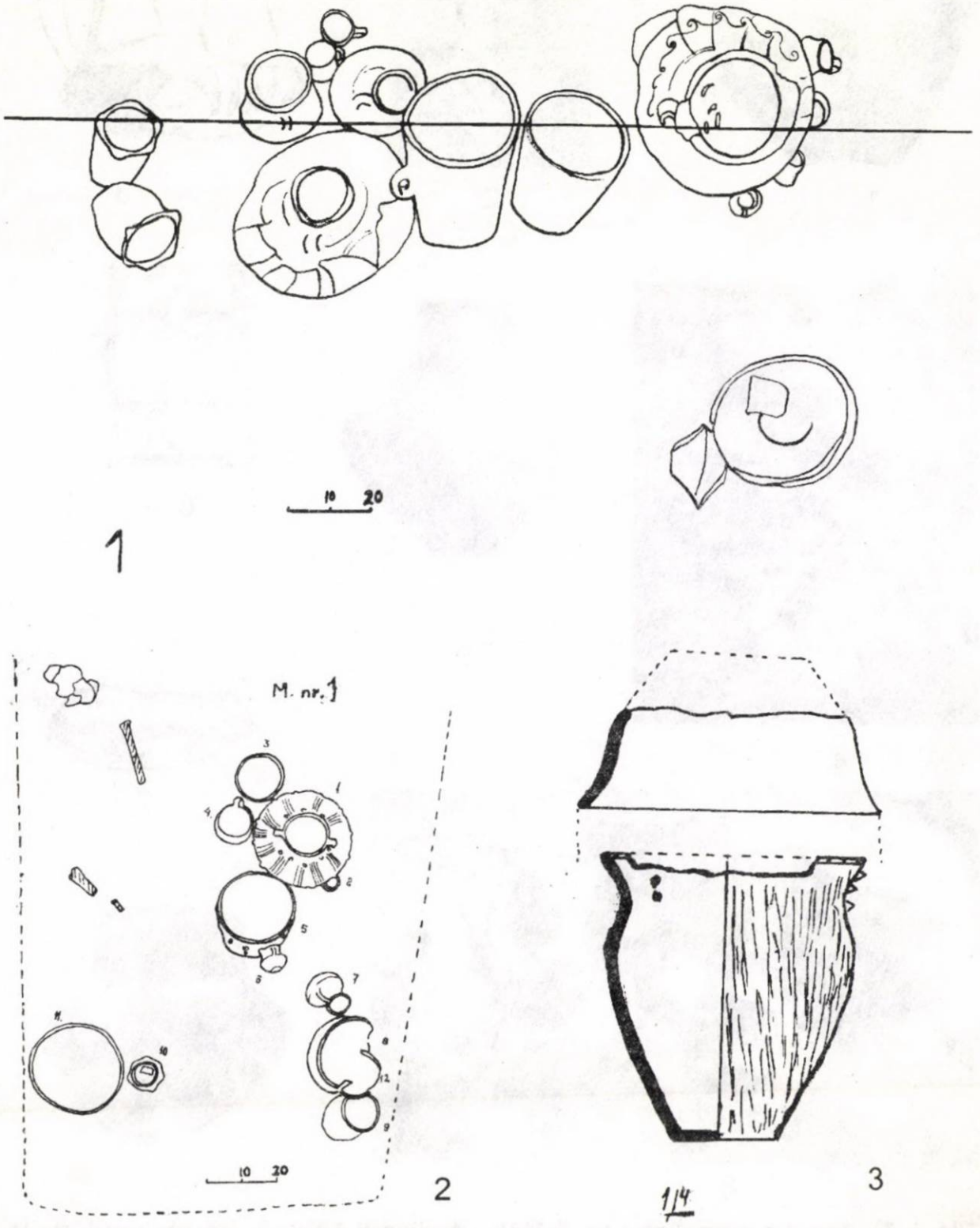

Fig. 1. 1 - Mormântul de la Ciumeşti-Tökös (Bostănărie); 2 - mormântul nr. 1 - Berea-Sóskás (Măcriş); 3 - mormântul de la Foieni-Grajduri.

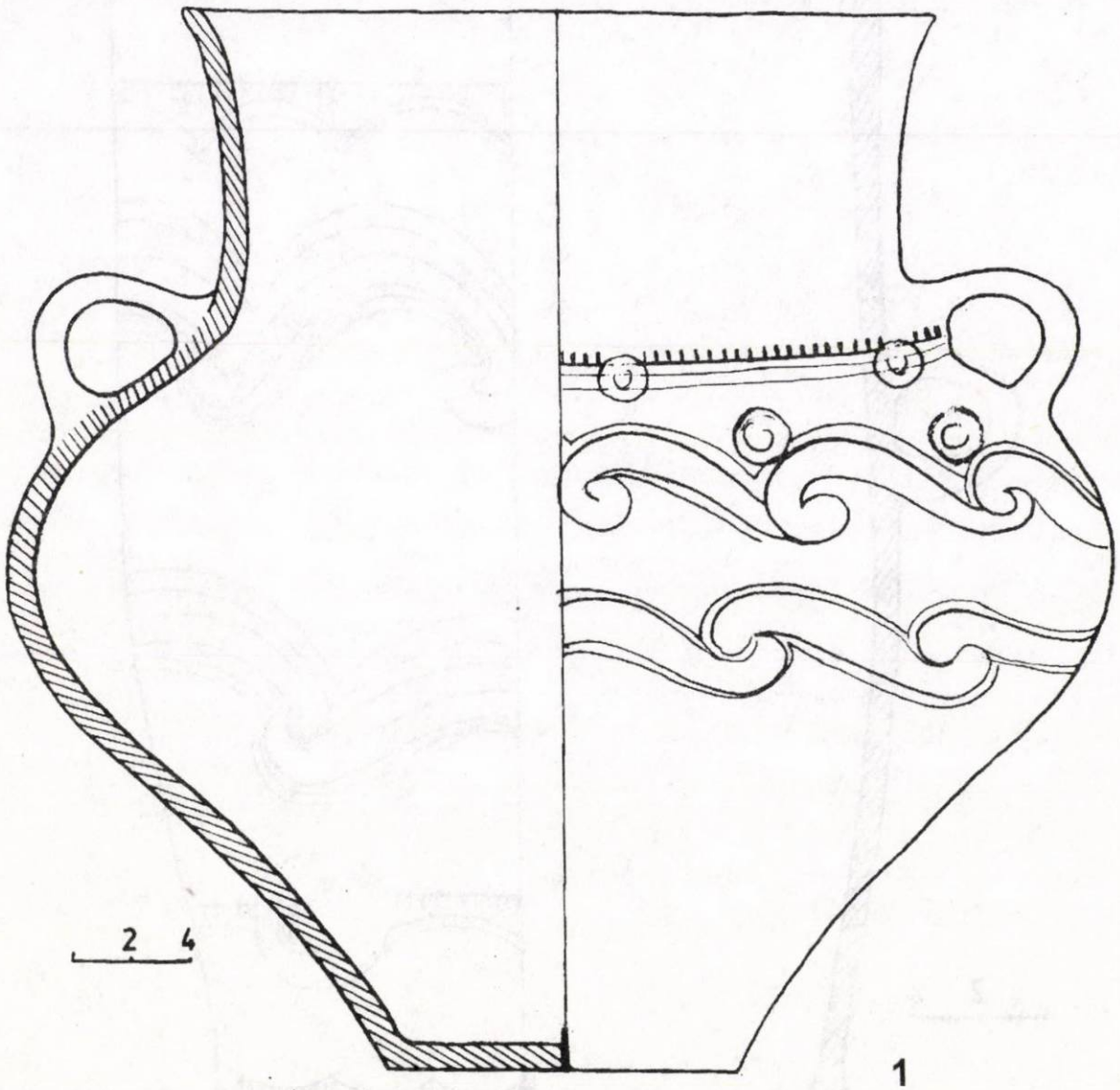

Fig. 2. 1 - Vas-urnă (M. 3) - Ciumeşti-Tökös (Bostănărie).

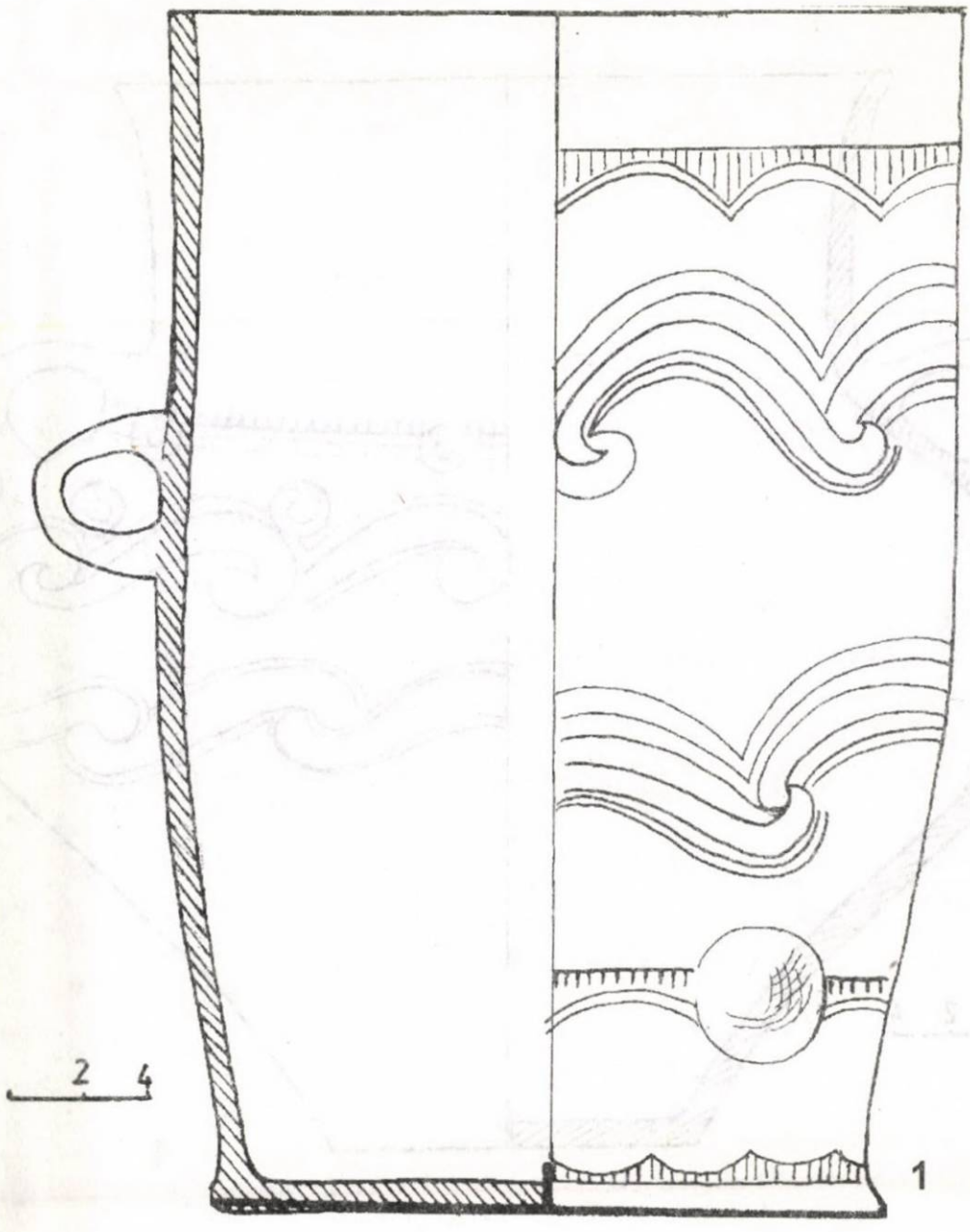

Fig. 3. 1 - Vas (M. 3) - Ciumeşti-Tökös (Bostănărie).

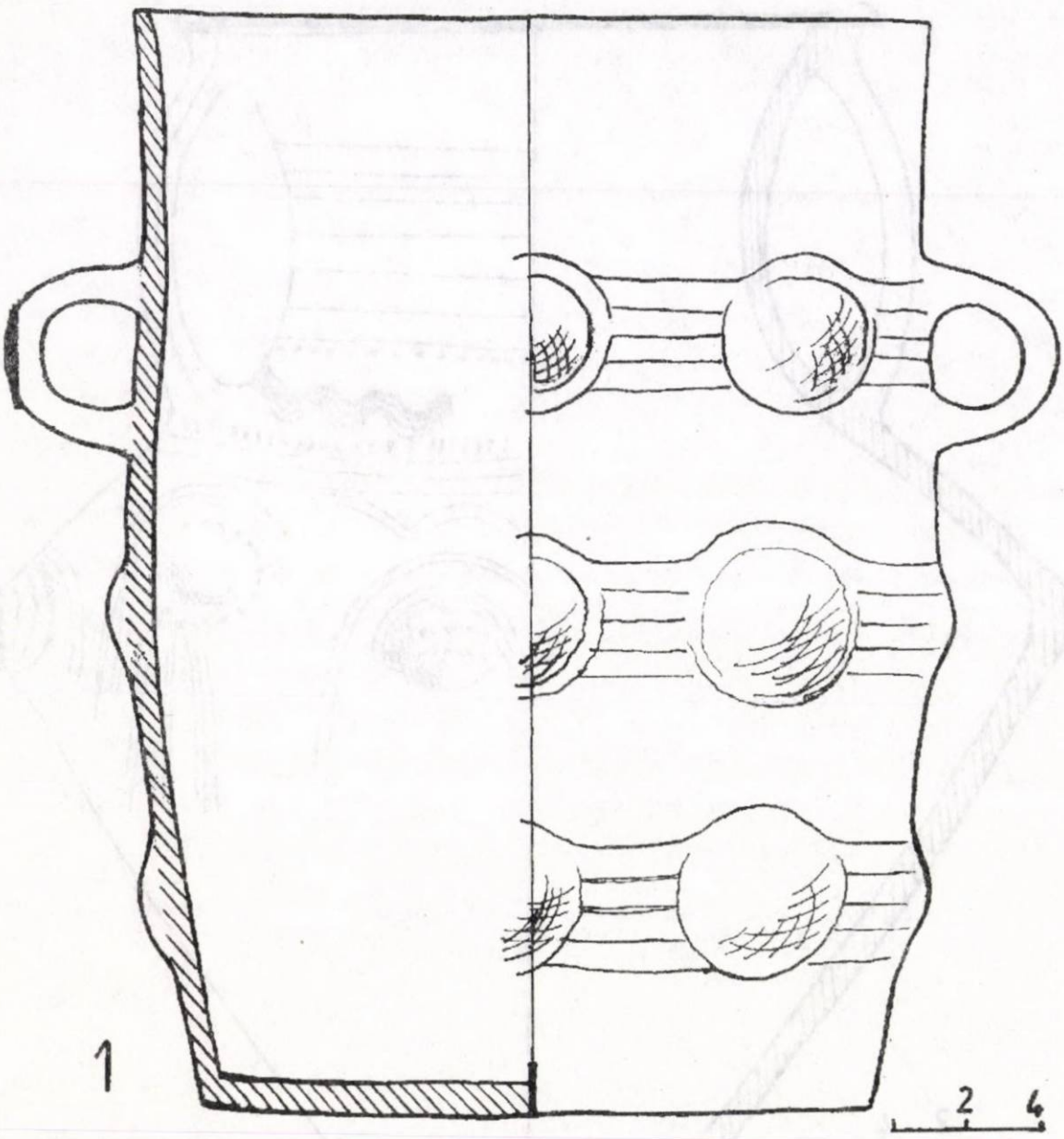

Fig. 4 .1 - Vas (M. 1) - Berea-Sóskás (Măcriş).

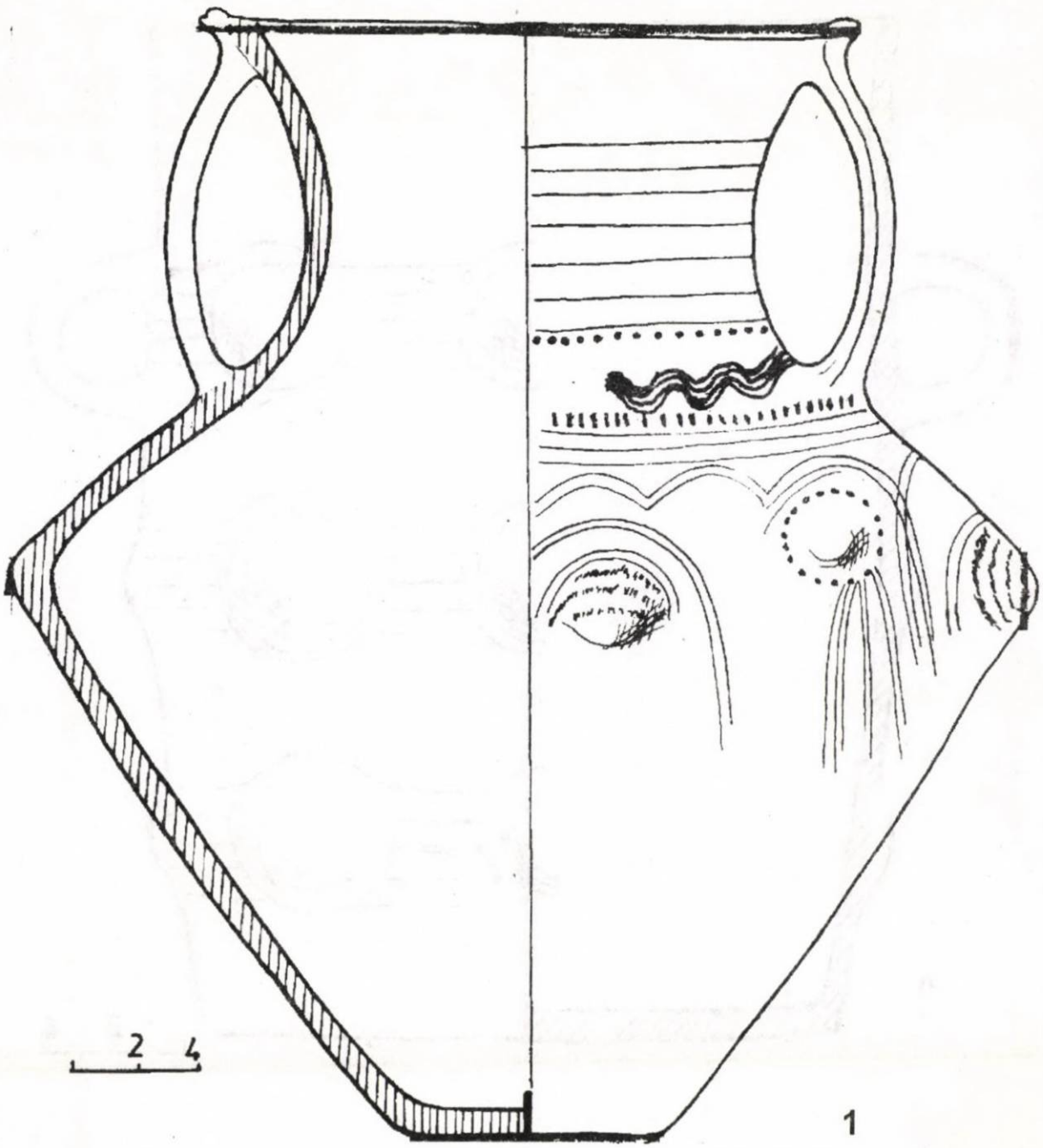

Fig. 5. 1 - Vas-urnă (M. 6) - Ciumeşti-Tökös (Bostănărie).

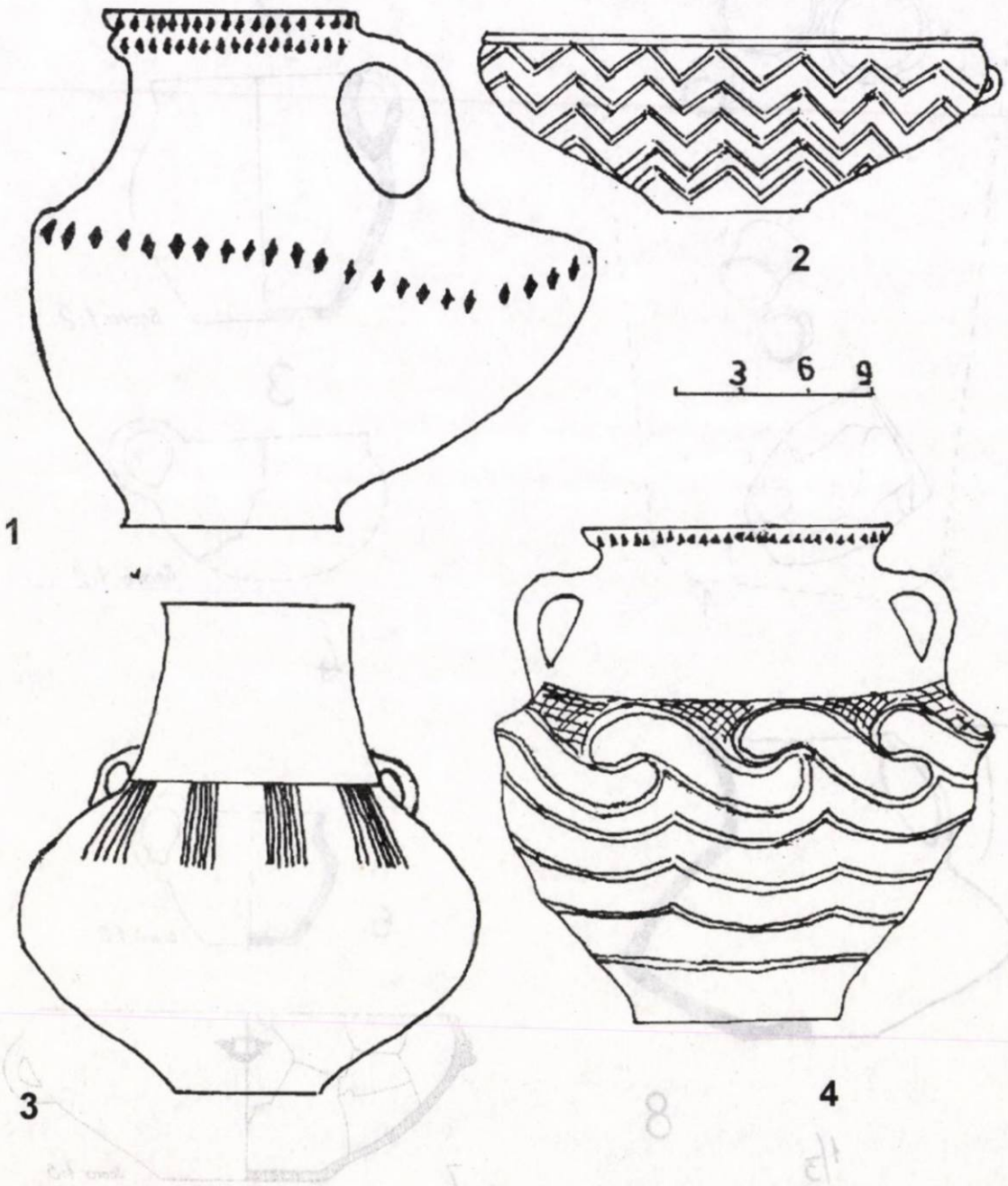

Fig. 6. 1, 4 - Vase de la Pir-Városziget (Cetate-cimitir); 2- strachină (M. 1) - Berea-Sóskás (Măcriş); 3 - vas (M. 3) - Ciumeşti-Tökös (Bostănărie).

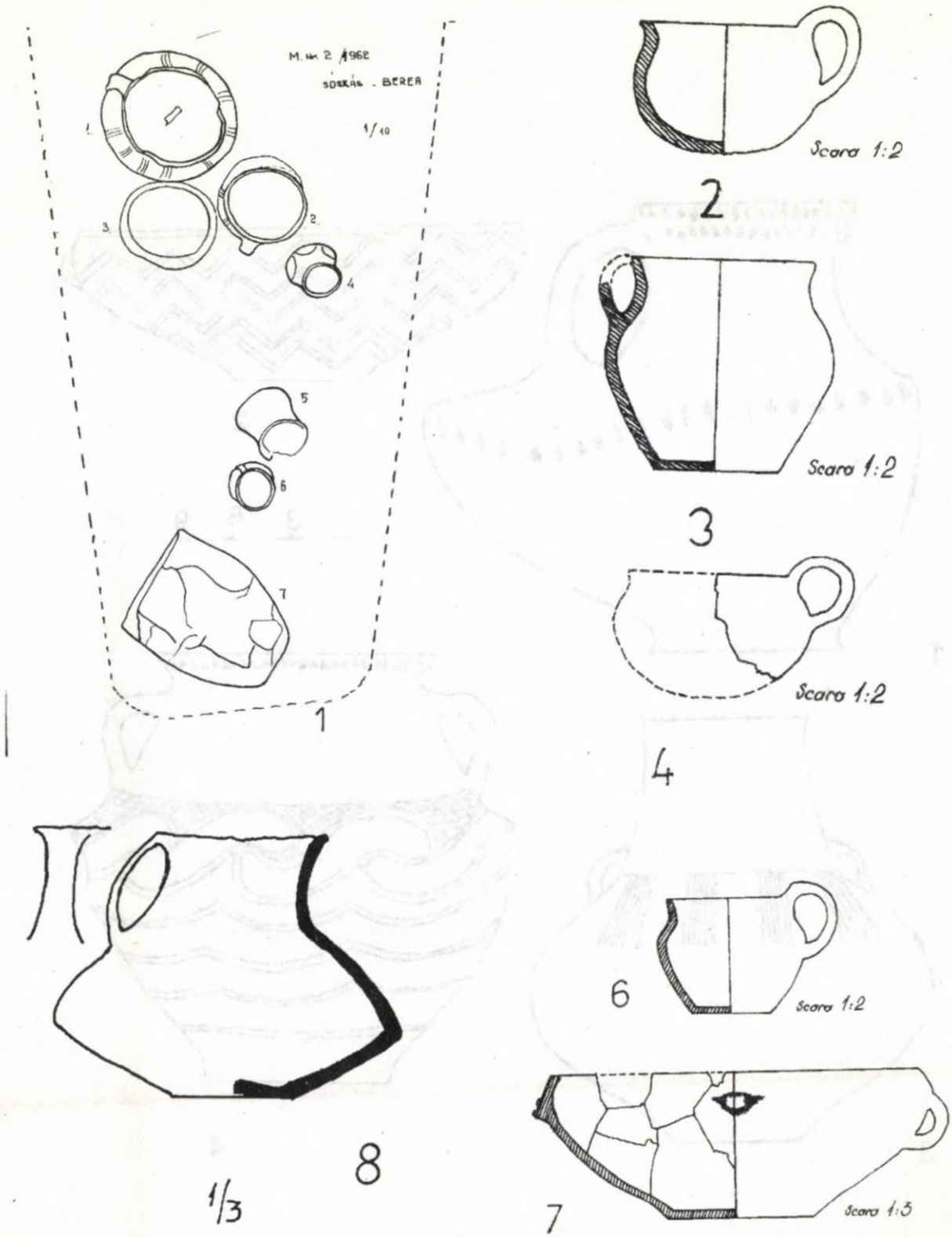

Fig. 7. 1 - Mormântul nr. 2 - Berea-Sóskás (Măcriş); 2-8 - Vase de la Pişcolt-Nisipărie (orizontul mormintelor de înhumaţie în poziţie chircită).

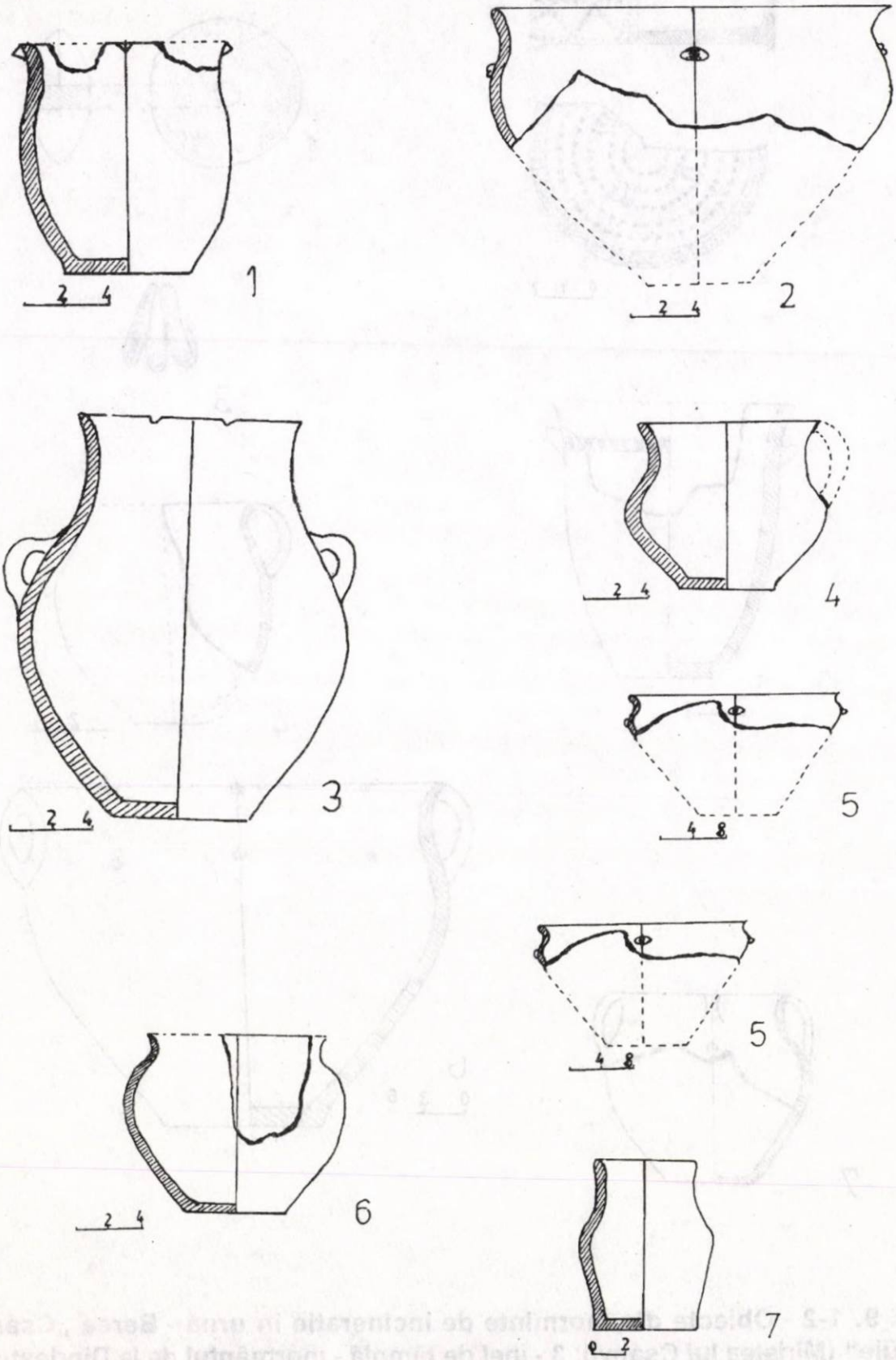

Fig. 8. 1-7 - Vase descoperite incidental la Sanislău (III) - Grajduri (morminte de înhumație ?).

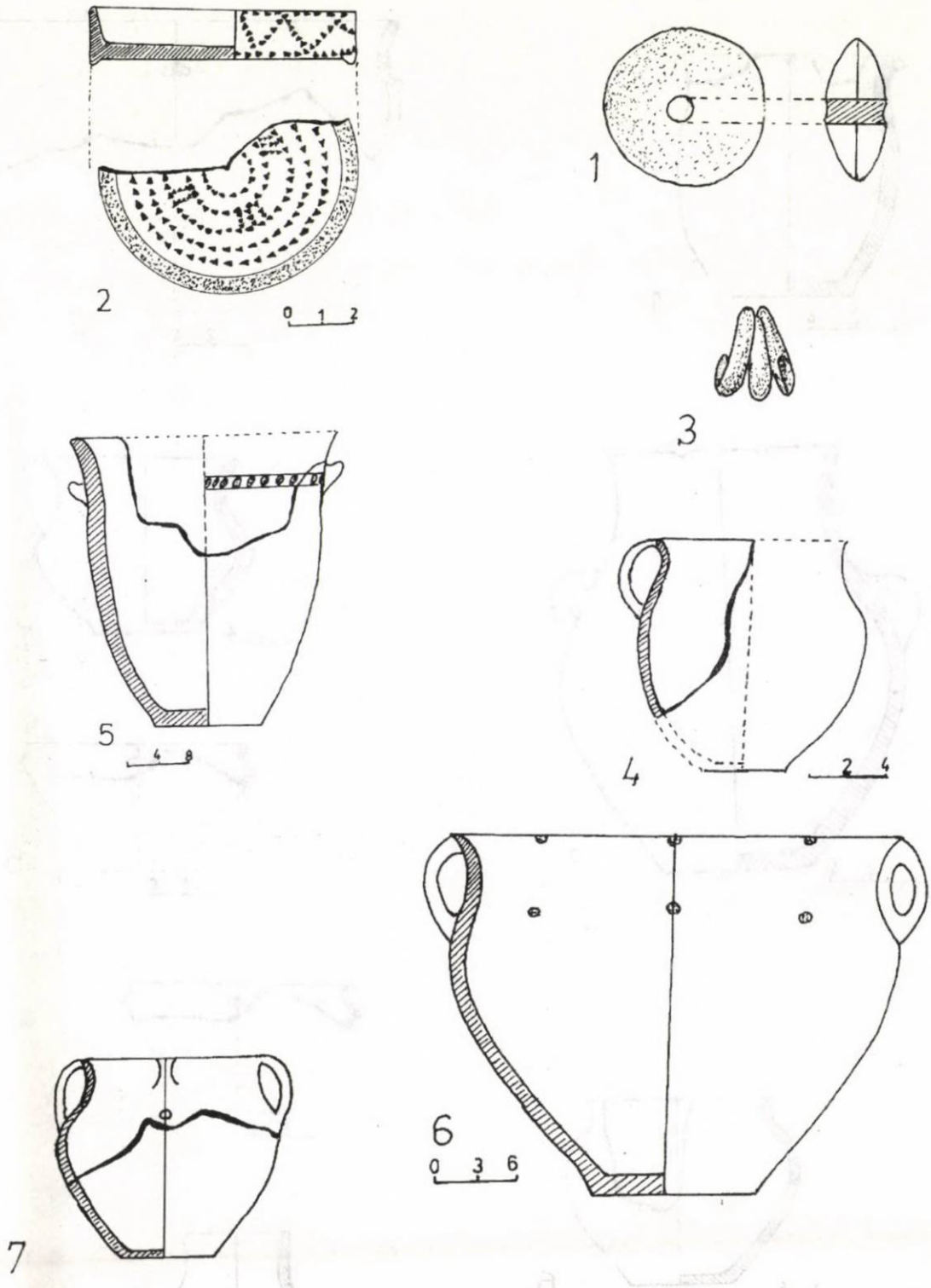

Fig. 9. 1-2 - Obiecte din morminte de incinerație în urnă - Berea „Csányi sűrűje" (Mirieştea lui Csányi); 3 - inel de tâmplă - mormântul de la Dindeşti; 4, 7 - mormântul nr. 30 - Ciumeşti (I) - Moara (Malom háta); 5 - vas (mormânt ?) - Sanislău - Legelő (Păşună); 6 - mormântul nr. 10/1965 - Ciumeşti (II) - Tökös (Bostănărie).

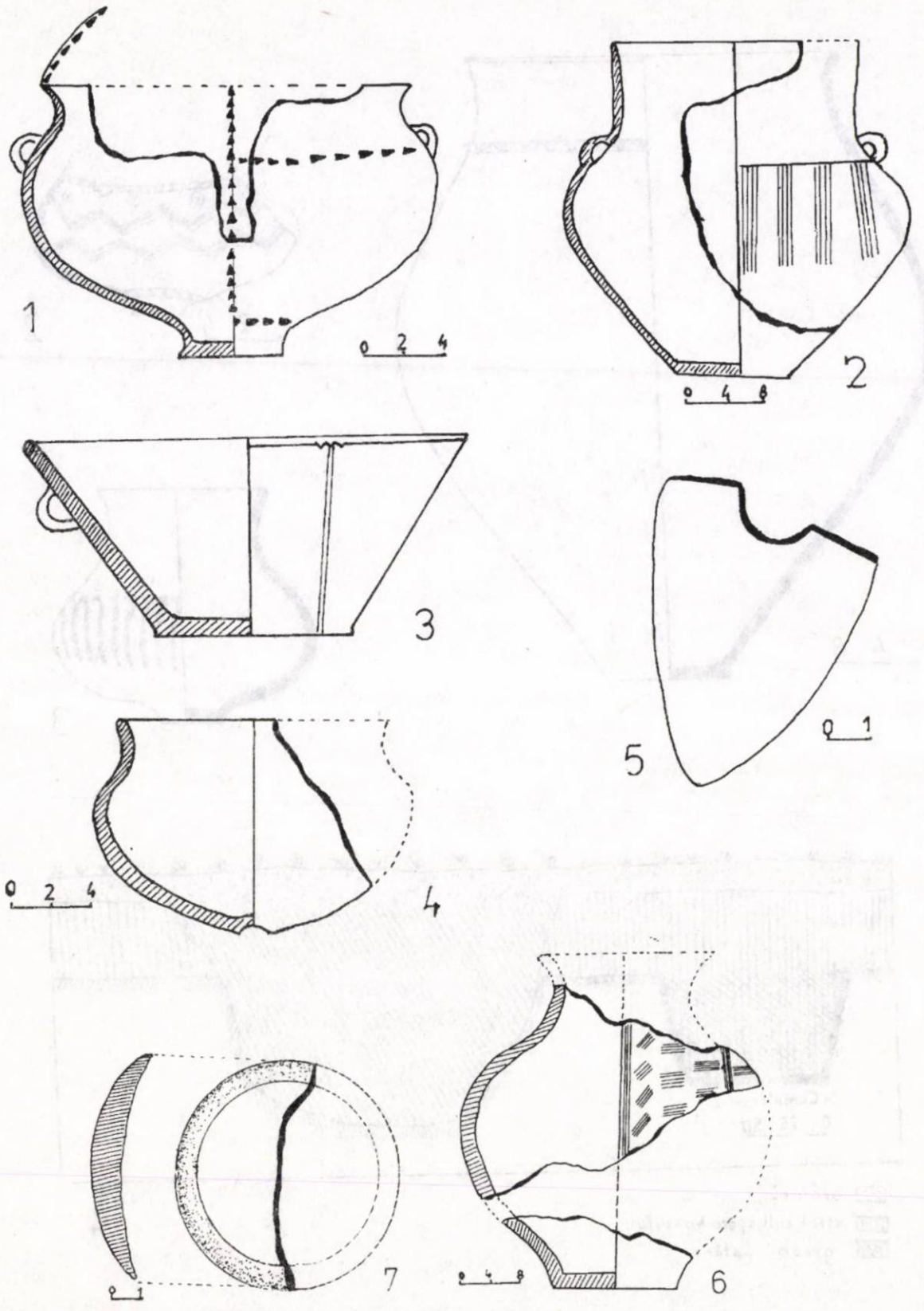

Fig. 10. - 1 - Mormântul nr. 11/1965 - Ciumeşti (II) - Tökös (Bostănărie); 2 - vas - Berea-Sóskás (Măcriş); 3-4, 6 - vase din complexul (1977) - Andrid - Curtea Grajdurilor; 5 - fragmente topor din piatră; 7 - fragment dintr-o farfurioară (marmură).

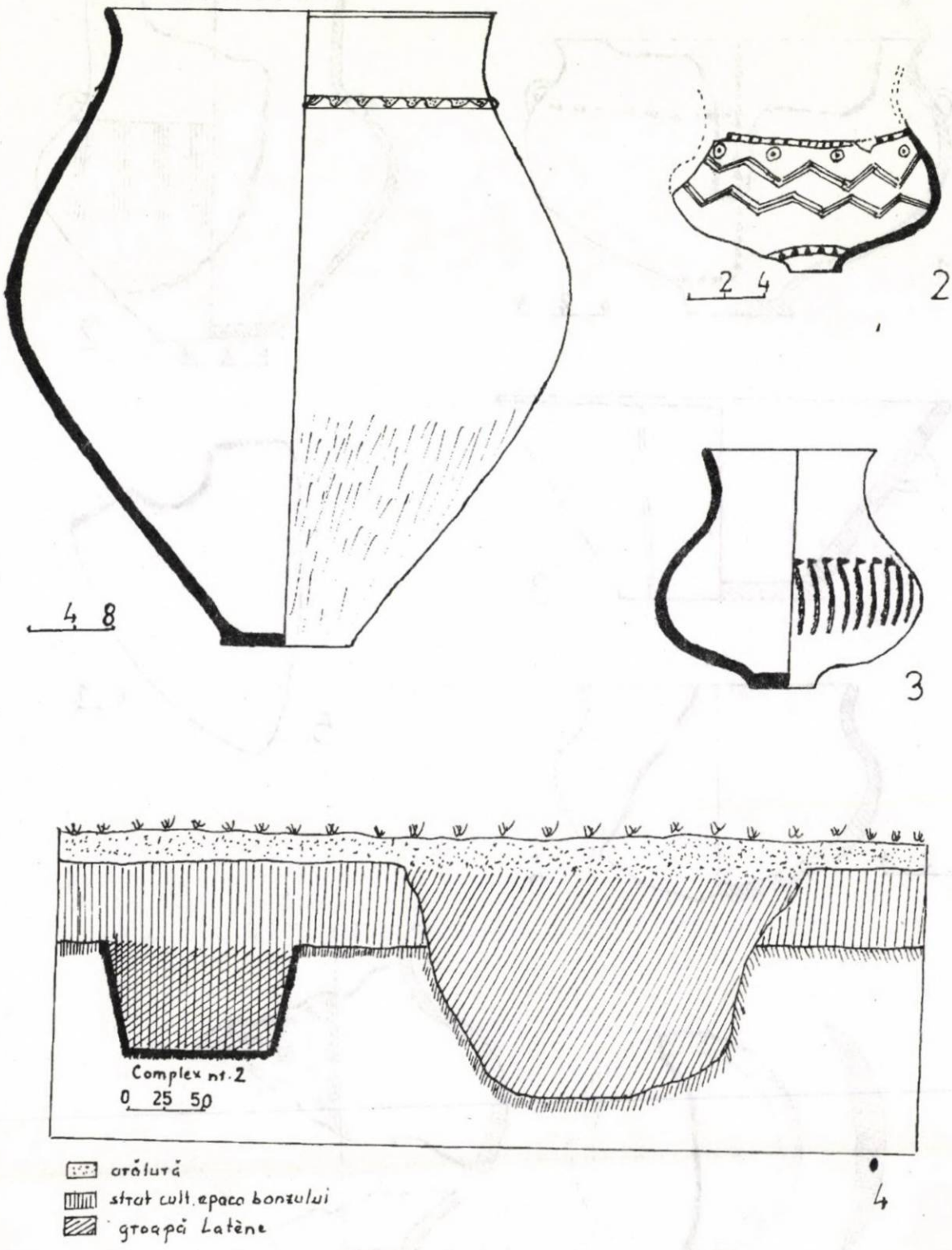

Fig. 11. 1 - Vas mare (urnă ?) - Ciumeşti - Moara; 2 - cană (?) din mormântul nr. 52 de la Sanislău - Nisipărie; 3 - vas din complexul de la Andrid; 4 - profilul casetei de la complexul din 1977.

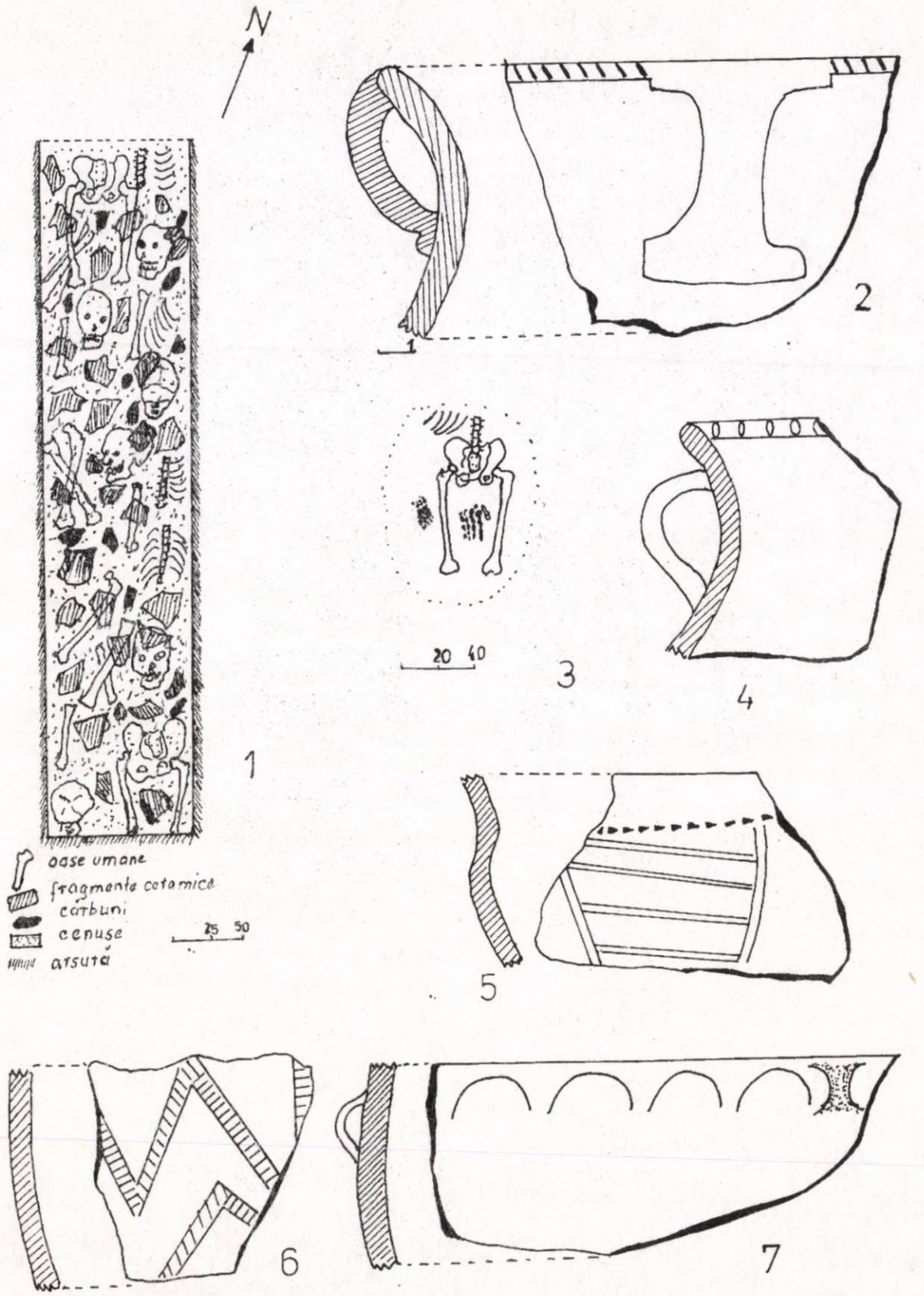

Fig. 12. 1 - Complexul din 1977 - Andrid - Curtea Grajdurilor; 3 - complexul din 1994 (S.VII) - Carei-Bobald; 2, 4 -7 - fragmente de vase din complexul - Andrid.

Un topor de luptă cu disc şi spin descoperit la Noroieni (comuna Lazuri, judeţul Satu Mare)

Gh. Lazin

În colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare, recent, printr-o descoperire întâmplătoare, a intrat un topor de luptă din bronz cu disc şi spin. Piesa, descoperită incidental în luna octombrie 1994, în localitatea Noroieni (com. Lazuri), are numărul de inventar:35138[1] (fig. 1).

Descrierea piesei: Topor de luptă cu disc şi spin din bronz. Spinul este de formă conică, partea superioară este îndoită, acest lucru s-a produs la descoperire (piesa a fost scosă cu prilejul unor arături adânci de toamnă, octombrie 1994). Discul este rotund aproape plat, iar marginile tăiate oblic. Porţiunea dintre disc şi manşon, în secţiune este aproape ovală cu o uşoară nuanţă spre forma de hexagon. Manşonul de formă cilindrică are la cele două capete o bordură în relief, care prezintă uşoare urme de crestături, sub forma unui şnur.

Corpul toporului este zvelt şi subţire, hexagonal în secţiune, tăişul de formă uşor ovală, a fost rupt pe o anumită porţiune încă în antichitate. Adăugăm că la mijlocul manşonului se află pe cele două părţi câte o proeminenţă triunghiulară. Dimensiuni: lungimea: 20,3 cm (dacă se ia în considerare şi îndoirea spinului la descoperire, rezultă că lungimea maximă este de: 20,6 cm); diametrul discului: 3,7 cm; lungimea manşonului: 6,1 cm; diametrul gurii manşonului: 2,6 cm (socotind şi extremitatea uşor îngroşată); distanţa dintre disc şi manşon: 2,9 cm; lungimea corpului: 12,5 cm; lăţimea: 2,3 cm; greutatea: 295 grame. Patina este culoare verde-deschis, pe una dintre feţele corpului, de la manşon şi pînă la tăiş sunt urme de oxidare. De remarcat că faţă de axul central corpul toporului este uşor deplasat.

Asupra topoarelor de luptă cu disc şi spin, există o bogată literatură de specialitate[2]. La sfârşitul epocii bronzului numărul topoarelor de luptă cu disc şi spin, aflate atât în depozite cât şi cele care provin din cadrul unor descoperiri fortuite este considerabil mult mai numeros decât în celelalte perioade ale epocii bronzului. Tipologic piesa descoperită la Noroieni, aparţine tipului B_4, varianta a patra, Uioara[3].

Cât priveşte încadrarea culturală a toporului descoperit la Noroieni, problema este clară, în sensul că o cercetare a zonei unde a fost găsită piesa a permis adunarea de pe suprafaţa solului a unor fragmente ceramice de tip Suciu de Sus[4], deci descoperirea a aparţinut purtătorilor acestei culturi.

Addenda

În încheierea acestei note semnalăm faptul că în luna mai 1994, în colecţia Muzeului judeţean a intrat un rest de turnare din bronz (fig. 2) descoperit la Batarci (inv. nr. 33671)[5]. Această piesă a fost aflată în locul numit „Valea Gâştii", unde cu peste patru decenii în urmă a fost găsit incidental un depozit de bronzuri, care cuprinde şi patru piese din aur[6].

Dimensiuni: lungimea: 11,5 cm; grosimea maximă: 2,9 cm; înălţimea maximă: 3,1 cm; greutatea: 360 grame. Patina: verde-închis.

Cronologic şi cultural această piesă se circumscrie depozitului găsit în 1952.

Une hache de lutte „au disque et á l'épine" découvert a Noroieni (commune Lazuri, département de Satu Mare)
(Resumé)

Il est présenté une hache de lutte, en bronze du type „au disque et a l'épine", inventaire: Musée du département de Satu Mare, nr. 35138, découvert en octobre 1994 dans la localité Noroieni, comunne Lazuri (fig. 1).

La piece a été decouverte par l'éleve Marin Pop de l'Ecole de Lazuri, domicilie Noroieni, nr. 27, et par don est arrive dans la colection du Musée départamental. La lieu de deconverte se situe a 400 m est du village, au bord d'un canal. Cronologiquement ce type de hache de lutte „au disque et a l'épine" date de la fin de l'époque du bronze et le commencement de l'époque du fer (Br D —HA).

Dans l'addenda est présenté un reste de tournaje en bronze qui fait partie de dépot des pieces en bronze et or, découvert en 1952 dans comunne Batarci (dép, de Satu Mare). La piece compleete le dépot publié deja (voir, M. Macrea et C. Kacsó, dans StCom Satu Mare II, 1972, 101-112), inventaire: Musée départamental Satu Mare nr. 33671 (fig. 2).

Explication des figures

Fig. 1. Hache de lutte „au disque et a l'épine" découvert a Noroieni.
Fig. 2. La reste de tournaje en bronze de Batarci.
(Traduit par Lucia Sârbu)

Note

1. Piesa a fost găsită în urma lucrărilor agricole de către elevul Marin Pop de la Şcoala generală Lazuri, iar de aici, prin donaţie a ajuns în colecţia Muzeului judeţean Satu Mare. Localitatea este menţionată documentar în anul 1181 (cf. Coriolan Suciu, Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania, vol. I, A-N, Editura Academiei, Bucureşti, 1968, p. 428.
2. A. Vulpe, Die Äxte und Beille in Rumänien, I-II, Prähistoriche Bronzefunde, IX/2, 5, München, 1970, 1975; M. Rusu, Metalurgia bronzului din Transilvania la începutul Hallstattului, Teză de doctorat, rezumat, Iaşi, 1972.
3. Vezi discuţia la T. Bader, Epoca bronzului în nord-vestul României, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 91-92.
4. Materialul se află în col. Muzeului judeţean Satu Mare, adăugăm şi faptul că în literatura de specialitate este semnalată pe malul stâng al pârâului Şar, în zona unde a fost găsit toporul o aşezare deschisă aparţinând culturii Suciu de Sus (T. Bader, op. cit., p. 126, nr. 64).
5. Piesa a fost donată de către d-l Şinca Teodor, de la Banca Naţională, filiala Satu Mare.
6. Mihail Macrea şi Carol Kacsó, Depozitul de bronzuri de la Batarci. Satu Mare StCom, II, 1972, p. 100-112. Piesa are forma unui calapod, baza este plată, în profil este semiovală, la unul din capete este subţiată. Adaugăm că la capătul opus, descoperitorul, crezând că este vorba de un alt metal, a practicat prin burghiere un orificiu pe o adâncime de 1,5 cm şi un diametru de 0,5 cm.

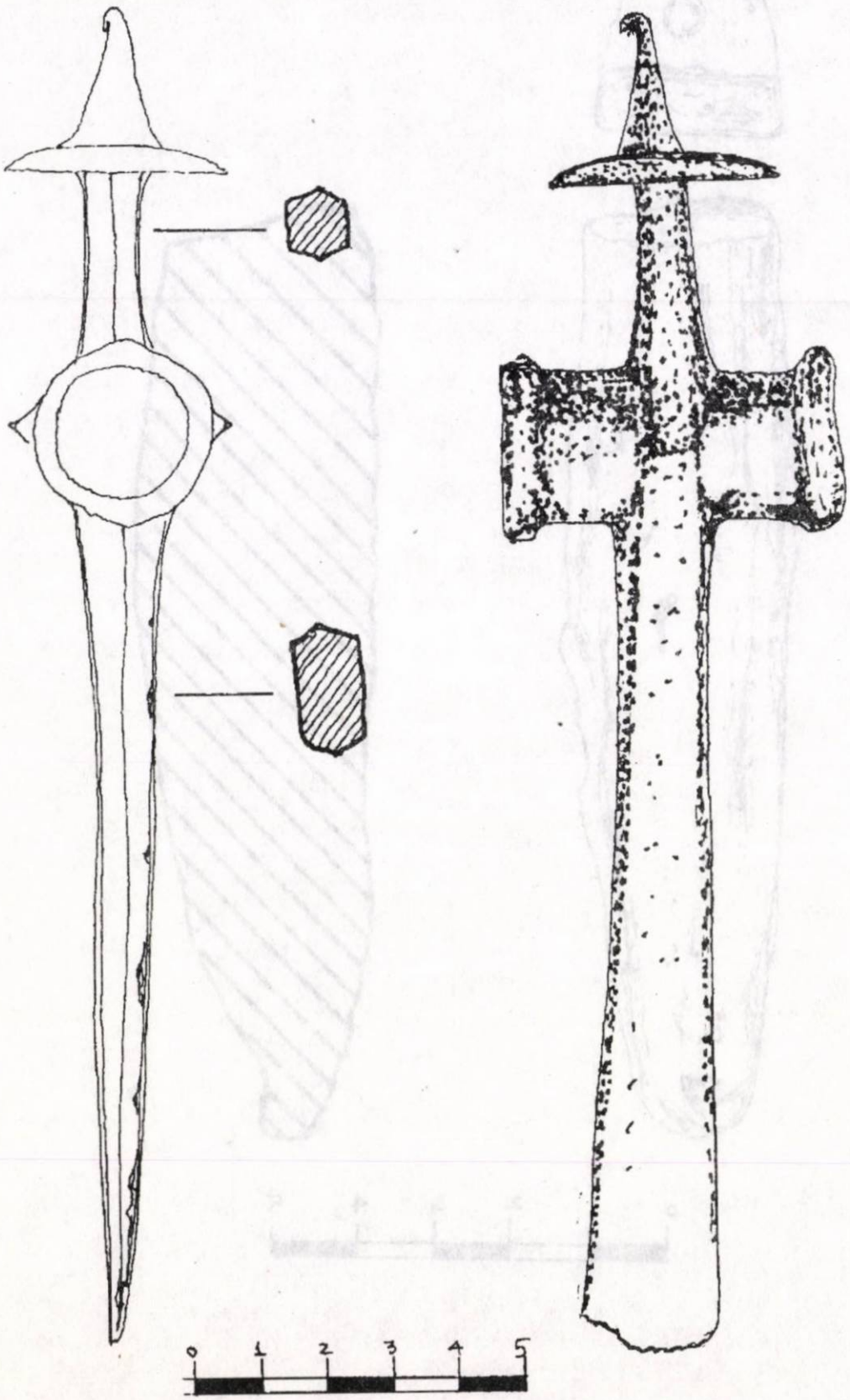

Fig. 1. Topor de luptă cu disc şi spin descoperit la Noroieni

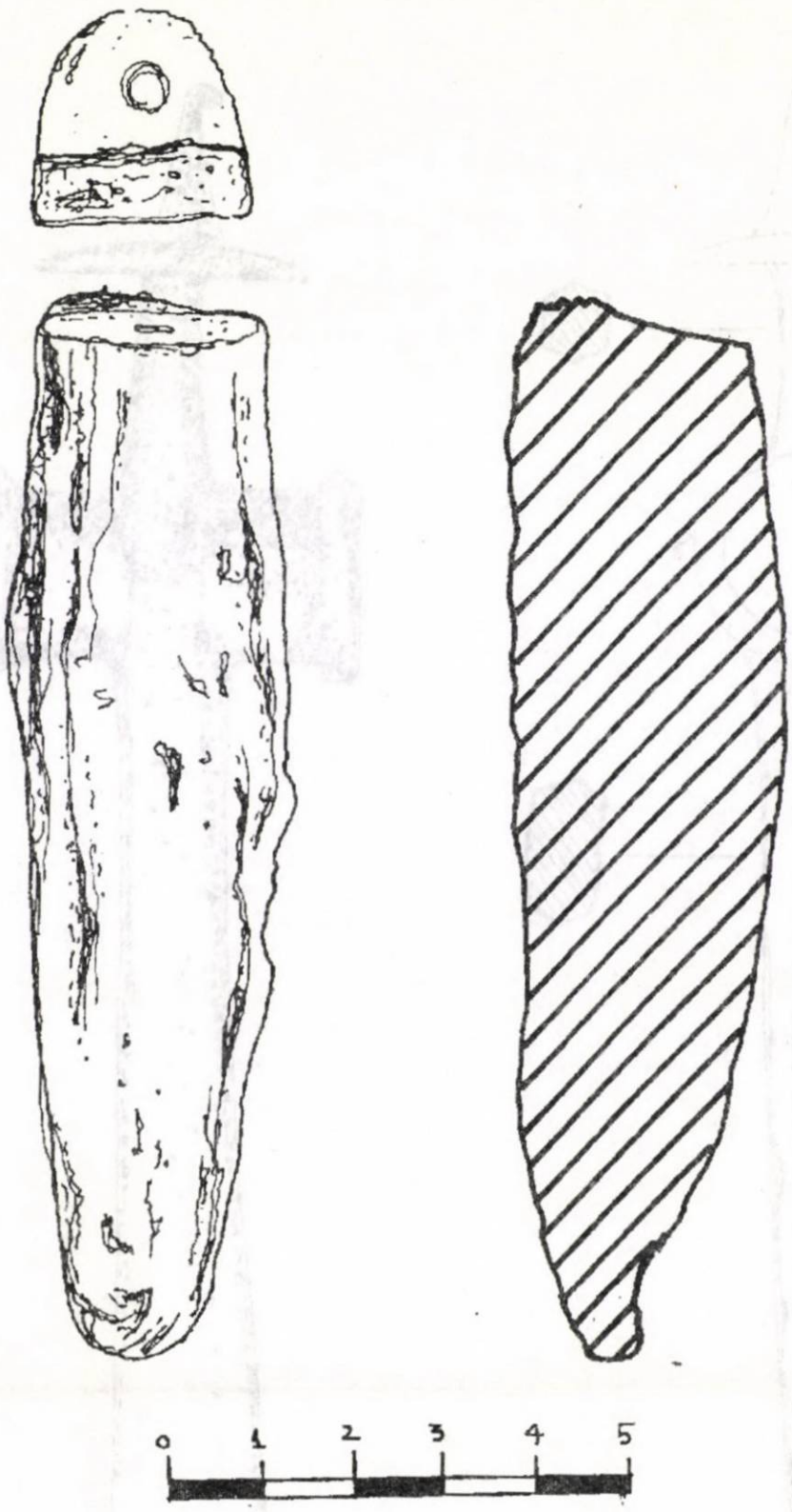

Fig. 2. Rest de turnare din bronz, descoperit la Batarci

Descoperiri arheologice din epoca Latene de la Ciumeşti (com. Sanislău, jud. Satu Mare)

I. Németi

Din localitățile Ciumeşti-Berea provin numeroase descoperiri de tip Latene-celtic: Ciumeşti (I) - Moara (Malom háta - Grajduri)[1] - cimitir celtic; Ciumeşti (II) - Tökös (Bostănărie)[2] - aşezare contemporană cu necropola celtică; aşezarea celto-indigenă de la Berea-Bodzás (La soci-XXI)[3], precum şi numeroasele semnalări făcute de preotul reformat Kovács Gyula, aflate în colecția achiziționată de Muzeul Județean Satu Mare în anul 1977 sau prin cercetări de teren ulterioare[4].

Din colecția „Kovács" - 1977 provin câteva obiecte de tip Latene cu proveniența de la aceste două localități, majoritatea lor aparțin unor descoperiri incidentale de la Ciumeşti I - cimitir celtic, fără contextul de decoperire, dar presupunem că aparțin unor morminte:

- foarfecă din fier, fragmentară, lipsesc vârfurile de la cele două lame, este puternic corodată (conservată): l. = 22 cm; nr. inv. 30285 (fig. 1/1).
- Amnar (?) perforat din fier; l = 16,5 cm; nr. inv. 31289 (fig. 1/2).
- fragmente dintr-o centură din fier compus din „opturi" înlănțuite, terminate, de obicei, într-un cârlig (Eisenkette aus Achtergliedern). Piesa provine din acelaş complex (mormânt), fiind găsită împreună cu cele două verigi de picioare lucrate din semiove multe, la care era lipită şi bucăți din această centură: nr. inv. 31288 (fig. 1/3).
- fragmente dintr-un lanț subțire din bronz, formată din „ochi în cruce", găsite în morminte de înhumație sub mandibulă; deci purtate la gât sau prin ele sunt legate fibulele de pe umăr sau piept. În mormintele de incinerație, aceste lanțuri sunt arse, topite sau deformate. Ele sunt frecvente mai ales în mormintele de femei (nr. inv. 31290, fig. 1/4a).
- fragment dintr-o fibulă din bronz, resortul compus din 3+3 spire, piciorul este ornamentat cu un mic buton alungit iar prin prelungire se desfăşoară pe arc, prins de acesta printr-un manşon: l = 3 cm; nr. inv. 31291 (fig. 1/4b).
- fragment dintr-o plăcuță (?) din bronz (nasture ?) cu amprente textile de la o haină (cămaşă ?); fig. 1/4c (fără nr. inv.).
- două inele simple din sârmă de bronz, cu cele două capete deschise sau suprapuse, precum şi mai multe fragmente de inele similare; d.m. = 2 cm; nr. inv. 30257 (fig. 1/5). Aceste inele simple au fost descoperite la Berea-Sóskás (Măcriş) de unde se cunosc atât morminte din epoca bronzului târziu[5] (colecția Kovács - 1977, nr. inv. 31213) cât şi urmele unei aşezări din cultura Gáva. Deşi, asemenea inele simple se cunosc din necropola celtică de la Pişcolt-Nisipărie[6], încadrarea lor în epoca Latene este nesigură (obiecte asemănătoare sunt menționate de noi din necropola distrusă de la Sanislău-Livada[7] (cultura Gáva).
- fragment dintr-o brățară cu nodozități - varianta 4d - Pişcolt, turnată din bronz, construită din semiove mai mari şi mici, masive, ornamentate cu capete de spirale în relief (cele mari) şi cu mici bobițe (cele mici), în maniera stilului numit „Reifenstil". Acest obiect a fost găsit în tencuiala unei căşi (Keszi Imre-Berea), presupunem că a fost transportată împreună cu nisip de la Ciumeşti I - Moara (aici era o nisipărie); nr. inv. 30917; d. interior = 5,5 cm (fig. 1/6).
- Fibulă din bronz, resortul compus din 2+2 spire cu coarda capului trecută peste arc, este lucrată din sârmă de bronz, peste arcul fibulei se suprapune prelungirea piciorului format din trei şiruri de „opturi" paralele şi transversale pe axul arcului. Sârma „optului" mai apropiat de resortul fibulei continuă, înfăşurându-se de două-trei ori pe arc, aproape de capul fibulei; l = 4,5 cm; nr. inv. 31285 (fig. 1/7). Asemenea fibule au fost descoperite la Ciumeşti - I (Moara) în mormântul nr. 1 şi la aşezarea celtică de la Ciumeşti-II (Tökös) în bordeiul B/1962 şi în locuința semnalată de Kovács Gyula din anul 1960 (Colecția I - Baia Mare, 1962)[8]. Pe baza

celor menționate mai sus, credem că fibula cu „opturi" provine din necropola celtică de la Ciumeşti - I.

- cuțit curc (cosor) lucrat din fier, lama în secțiune are o formă de semilună, iar mânerul este rectangular; lungimea totală (împreună cu mâner) = 16,7 cm; nr. inv. 31287 (fig. 1/8). Locul de descoperire este incert.
- prinzător de cataramă în formă de suliță, lucrat din fier şi din bronz ornamentat cu două butoane, crestate în formă de cruce precum şi cu un motiv triunghiular sau cerculeț ştanțat. Obiectul este fragmentar, foarte corodat, apare numai în morminte celtice ataşat, de obicei de o centură lucrată dintr-o bandă subțire din fier: l = 27 cm; nr. inv. 31305 (fig. 2/1).
- fragmente din două verigi de picioare (brățări) cu multe semiove (Hohlbuckelring), lucrate din bronz, turnat pe un model din lut ars şi prevăzut, de obicei, cu un segment, detaşabil format din două semiove. Ambele obiecte provin dintr-un mormânt de incinerație (probabil în groapă), fiindcă sunt arse puternic şi lipite de ele numeroase bucăți dintr-un lanț făcut din fier, format din „ochi în cruce" şi un segment din centura cu „opturi". Ulterior fragmentele au fost curățite şi restaurate, azi ele apar ca două brățări compuse din câte şase semiove: d. interior = 8 cm; nr. inv. 31306 (fig. 2/2-3; 2/6; 3/1).
- brățară simplă din fier, fragmentară (inițial era închisă), lucrată din sârmă groasă de fier; probabil provine dintr-o descoperire funerară; d. interior = 6 cm; nr. inv. 31302 (fig. 2/4).
- brățară din bronz, cu capetele subțiate şi suprapuse, ornamentate cu câte trei crestături, mai mult ca sigur provine dintr-un mormânt de la Ciumeşti I - Moara; d. interior = 6 cm; nr. inv. 31304 (fig. 2/5).
- prinzător de cataramă în formă de suliță, fragmentară, foarte corodată, lucrată din fier; l = 9,2 cm; nr. inv. 31307 (fig. 3/4).
- fragment dintr-un cuțitaş din fier de tip hallstattian, dar apare des şi în morminte celtice; l = 5,3 cm (?); nr. inv. 31308 (fig. 3/5).
- vas mic de tip „flaşă" de culoare neagră, lucioasă, lucrată la roată, ornamentat sub buză cu un inel reliefat, iar la baza gâtului cu un şănțuleț; fundul plat, are un profil zvelt, elegant; î = 18 cm; d.g. = 9 cm; d.m. = 16 cm; d.f. = 8,5 cm; nr. inv. 1278 MC (fig. 3/2).
- vas mare de tip „flaşă" de culoare cărămizie, lucrată la roată, ornamentat sub buză cu un inel reliefat, profil bitroconic, fundul plat; î = 36 cm; d.g. = 15 cm, d.m. = 36 cm; d.f. = 12 cm; nr. inv. 627 MC (fig. 3/3).

Ambele vase au fost descoperite în zona cimitirului celtic de la Ciumeşti I - „Moara".

Încadrarea culturală şi cronologică

Foarfeca din fier (fig. 1/1) constituie un element comun al inventarului funerar, face parte din tipul I - Pişcolt[9]. După o părere generală, acest tip de unealtă apare doar în perioada Latene-ului mijlociu (Lt.C), cum indică descoperirile de la Pişcolt-Nisipărie, Sanislău[10], Curtuiuşeni[11], Apahida[12], Papiu Ilarian, Dezmir, Aiud[13], etc. Foarfecile apar numai în morminte de bărbați.

Cutele de piatră sunt lucrate din gresie, de obicei, sunt asociate cu un cuțitaş şi se leagă de ofranda alimentară. Obiectul prezentat seamănă cu cele din piatră (fig. 1/2) care, fac parte din tipul H_2 - Pişcolt[14], varianta perforată, purtată la centură. Exemplarele de la Pişcolt sunt asociate cu fibule şi brățări caracteristice pentru epoca Latene mijlociu (Lt. C_1). Analogii din fier însă nu sunt cunoscute din descoperirile celtice, probabil este amnar (?).

Centura din fier alcătuit din „optură" - înlănțuite (fig. 1/3) terminată într-un cârlig şi asociată cu o verigă din fier, de care se agață cârligul, se încadrează în tipul E/5-Pişcolt[15], analogii se mai cunosc de la Ciumeşti - mormântul princiar[16], Curtuiuşeni[17], Apahida[18], găsite în morminte datate din Latene mijlociu (Lt. C_1). Asemenea centuri sunt cunoscute şi din zonele limitrofe de la Munkačevo[19], Chotín[20], etc.

Fibula de bronz, fragmentară (fig. 1/4 b) luând în considerare elementele de bază

(resortul, arcul, piciorul prins de arc cu un manşon) se încadrează în seria fibulelor de tip Dux - recent, de format mic, tipul A_{11} - Pişcolt, foarte des întâlnită în descoperirile celtice (morminte) din nord-vestul Transilvaniei precum şi din zonele limitrofe, fiind datate din Latene-ul mijlociu (Lt.C_1)[21].

Fragmentele aparţinătoare unui lanţ subţire de bronz, format din „ochi în cruce" (fig. 1/4a), ca şi exemplarul similar lucrat din fier (ars, topit şi lipit de brăţările cu semiove multiple - fig. 3/1) sunt relativ frecvente, datarea lor depinde totdeauna de contextul în care se încadrează. În necropola de la Pişcolt-Nisipărie (tipul F_{1-2})[22] apar des în morminte de înhumaţie, începând cu sfârşitul Latene-ului timpuriu (Lt. B_2) şi se menţin în tot parcursul Latene-ului mijlociu, ca să apară într-un mormânt de la Dindeşti cu o fibulă de tip Latene C_2.[23]

Brăţara fragmentară turnată din bronz cu nodozităţi ornamentate în maniera „Reifenstil" (fig. 1/6) aparţine tipului B_{4d}-Pişcolt[24], având analogie la Aţel[25], datată în Latene B_2. O brăţară similară apare în necropola de la Münsingen în orizontul L/P - adică în Latene B_2 (finele Latene-ului timpuriu)[26].

Fibule cu „opturi" (Fibeln mit Achterschleifen) fig. 1/7 sunt frecvente numai în aria estică a lumii celtice, fiind cunoscute în primul rând din Boemia, Ungaria, nord-vestul României şi sud-estul penisnului Balcanice[27]. Înafara exemplarelor menţionate deja de la Ciumeşti, ca analogie menţionăm tipul A_{17} - Pişcolt[28], fibulele de la Curtuiuşeni[29], Ohaba Ponor[30], Bajuga Pecan (Iugoslavia Mică)[31], datate toate în finele Latene-ului mijlociu (Lt C_1/C_2), se încadrează în varianta C - Ielšovce, stabilită de K. Peschel.

Prinzător de cataramă în formă de suliţă (limba de curea cu cârlig) face parte din tipul E_3 - Pişcolt[32] şi se mai cunoaşte din necropola de la Ciumeşti (I)[33] - Moara. În mormintele de înhumaţie, asemenea piese au fost aflate totdeauna în zona bazinului. Analogii mai putem menţiona de la Curtuiuşeni[34], iar din zonele limitrofe de la Kósd, Zalaba, Radostyán, Kupinovo[35], datate în general în Latenul timpuriu, subfaza B_2 - Krämer (fig. 2/1; 3/4).

Cuţitaşul fragmentar de tip hallstattian (fig. 3/5) apare în necropola de la Sanislău-Nisipărie[36], datat în Ha D (sec. V-IV a Chr.), dar se regăseşte şi în descoperirile de tip Latene la Sanislău -I (Lutărie) în cadrul unui cimitir celtic[37]. Cuţitaşul din fier de tip J_1 - Pişcolt sunt obiecte comune, larg răspândite, reprezintă o moştenire din fondul hallstattian local şi apar des în mormintele celtice din nord-vestul Transilvaniei (Ciumeşti - I)[38].

Cele două brăţări cu câte şase semiove fac parte din tipul B_{14} - Pişcolt şi se încadrează în seria brăţărilor cu semiove multiple (6-10 semiove) - Hohlbuckelring (un singur exemplar se cunoaşte din ţara noastră din M. nr. 107 - Pişcolt cu 11 semiove). Acest tip de brăţară sau verigă pentru picioare cu 6-10 semiove au fost analizate de W. Krämer[38a], (Hohlbuckelscharnierring mit 6-10 Buckel davon 2 am Verschlusstück), considerând că unele exemplare fac parte din faza finală a Latene-ului timpuriu (Lt. B_2), ele se menţin în tot parcursul Latene-ului mijlociu (Lt. C_1). Analogii putem menţiona de la Ciumeşti (M. 18)[39], Curtuiuşeni[40], Diosig[41], Gyoma[42] (Ungaria) şi la Dindeşti asociate cu o fibulă de tip Latene evoluat, începutul fazei Lt. C_2, fiind totodată şi cele mai recente exemplare din nord-vestul

Transilvaniei[43]. J. Bujna încadrează brățările cu 6-10 semiove în subfaza Lt. B_2/C_1 într-o perioadă intermediară între Lt. timpuriu şi Lt. mijlociu[44]. J. Waldhauser[45] analizând necropolele celtice din Boemia plasează acest tip de brățară în Lt. B_{2b}, asociate cu fibule mici din bronz cu două sfere mici la picior - tipul A_{10} - Pişcolt[46].

Brățara simplă din sârmă groasă din fier, este un obiect comun (fig. 2/4), des întâlnit în mormintele celtice. Datarea ei depinde de contextul de descoperire, face parte din tipul B_{5a} - Pişcolt.

Brățara din sârmă de bronz cu capetele suprapuse (fig. 2/5) apare mai ales în epoca Latene timpuriu, se încadrează în B_{13c} - Pişcolt[47].

Cuțitul curb (cosor) - fig. 1/8 este mai rar întâlnit în mormintele celtice (descoperiri funerare). Exemplare similare mai mici şi cu lama mai lungă, folosite ca brici-tipul K_2 - Pişcolt[48], în schimb apare mai ales în cimitirele de tip Latene.

Cele două vase de tip „flaşă" (fig. 3/2-3), oale de mărime mijlocie, lucrate la roată, sunt forme celtice obişnuite, făcând parte din tipul „K-6,8", specifice pentru faza finală a Lt. timpuriu şi mai ales pentru Lt. mijlociu[49].

Obiectele sus menționate din epoca Latene de la Ciumeşti-Berea completează imaginea noastră privind descoperirile funerare celtice din nord-vestul Transilvaniei (excepție fac inele simple din bronz, fig. 1/3, care eventual pot fi şi hallstattiene şi cuțitul curb (cosor), fig. 1/8, care poate provine de la una din numeroasele aşezări semnalate de pe teritoriul comunei Sanislău (se includ bineînțeles şi satele Ciumeşti-Berea).

Archeological Discoveries the Latene period in Ciumeşti (Sanislău village, Satu Mare county) (Summary)

From the locality Ciumeşti-Berea yeilded great number of Celtic discoveries of the Latene period: Ciumeşti - Moara (Malom háta) - I (cemetery); Ciumeşti - Bostonărie (Tökös) - II (settlement); Berea - La Soci (Bodzás) - XXI (settlement) and other observations made by the Calvinist priest Mr. Kovács Gy. and there are some newly discovered settlements.

The finds discussed in this study are mainly from the „Kovács-collection" which was bought by the Museum from Satu Mare in 1977: a iron scissors (fig. 1/1); a whetstone or flint steel (?) (fig. 1/2); a fragment of a iron belt made of eight shaped links (fig. 1/3); fragment of a fibula of the type Lt. C_1 (fig. 4a); a fragment of bronze chain (fig. 1/4b); a bracelet with knots of „Reifenstil" type (fig. 1/6); a fibula decorated with eight-shaped motives of Latene C_1 - final type (variant C-Ielšovce according to K. Peschel (fig. 1/7); iron knife (fig. 1/8); a closp of a belt (fig. 2/1; 3/4); a iron bracelet (fragment), fig. 2/4; a bronze bracelet (fig. 2/5); a bracelet made of multiple hemisheres (fig. 2/2, 3, 6; fig. 3/1); a small knife of hallstattian tradision (fig. 3/6); a vessel of „flask" type (fig. 3/2-3); rings of hallstattian period (?), fig. 1/5.

These finds complete and knowledge about the Celtic discoveries from the district of Sanislău village (villages from Ciumeşti-Berea).

Note

1. VI. Zirra, Un cimitir celtic în nord-vestul României. f.a., (1967) Baia Mare; Idem, Dacia, N.S., XV, 1971, p. 189-198; Idem, I. Celti, 1991, Milano, p. 182-183; I.H. Crişan, Marmatia, II, 1971, p. 55-73, pl. I-XVII; Idem, Materiale dacice din necropola şi aşezarea de la Ciumeşti şi problema raporturilor dintre daci şi celți în Transilvania, 1966, Baia Mare; M. Rusu, Oct. Bandula, Mormântul unei căpetenii celtice de la Ciumeşti, Baia Mare, 1970; Idem, Magazin

istoric, 2, 1968, p. 45-48; M. Rusu, Bericht R.G.K., 50, 1969 (1971), p. 267-300, pl. 140-149; I. Németi, Dacia, N.S. XIX, 1975, p. 243-244; T. Bader, SCIVA, 35, 1, 1984, p. 85-90.
2. Vl. Zirra, StCom Satu Mare, IV, 1980, p. 39-64.
3. Ibidem, p. 65-78.
4. I. Németi, StCom Satu Mare, XI-XII, 1994-1995, p. 38; Ciumeşti I - Moara (Malom háta); Ciumeşti II - Bostănărie (Tökös); Ciumeşti IX - Podul Sân Paul (Szent Pál hidja); Berea XVI - Grădina cu flori (Virág kert); Berea XI - Dâmbul Spânzurăturii (Akasztófa lapos); Berea IXb - Togul lui Sultész (Sultész-tag); Berea XV - Togul cantorului (Kántor-tag); Berea XX - Togul Evreului (Zsidó-tag); Berea IXa - Togul Dolarului (Dolláros); Berea VII - Râtul ţiganilor (Cigány rét); Berea XVIII - Lutărie (Berei vályogvetö); Berea - Grădina lui Varga (Varga telek); Ciumeşti VIII - Lutărie (Csomaközi vályogvető); Ciumeşti X - Togul lui Bay (Bay-tag); Berea XXI - La soci (Bodzás).
5. I. Németi, StCom Satu Mare, I, 1969, p. 57-60, pl. X-XII.
6. I. Németi, Thraco-Dacica, IX, 102, 1988, p. 52; fig. 2/4-6 - M. 9.
7. Idem, StCom Satu Mare, V-VI (1981-1982), p. 51-54; pl. XVIII-3; XIX/5-6.
8. Vl. Zirra, op. cit. Baia Mare, fig. 28/MI/II; Bordei B/1962 (două fibule identice); Idem, StCom Satu Mare, IV, 1980, pl. X/1-2 (Bordei B/1962 - Colecţia lui Kovács Gy. cumpărată de Muzeul din Baia Mare).
9. I. Németi, Thraco-Dacica, IX, 1-2, 1988, p. 68; fig. 9/5-M.180; Idem, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992, p. 107; fig. 1/6-M. 8; fig. 6/1-M. 53; fig. 22/3-M.118; fig. 23/6-M. 128; fig. 24/5-M. 136; fig. 28/5-M. 158.
10. Descoperiri întâmplătoare (din zona necropolei de la Sanislău - „Lutărie").
11. Z. Nánási, Crisia, III, 1973, pl. VII/1.
12. Kovács I. Dolgozatok-Travaux, 1911, 1, fig. 20-21,64.
13. Vl. Zirra, Dacia, N.S., XX, 1976, fig. 8-M.15; I.H. Crişan, ActaMN, I, 1964, pl. III/3 (Dezmir); I.H. Crişan, Z. Milea, Acta MN, VII, 1970, pl. I/7 (Papiu Ilarian); Roska M. Közlemények, IV, 1944, fig. 33, 6.
14. I. Németi, Thraco-Dacica, IX, 1-2, p. 68; Idem, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992, fig. 6/2-M. 52; fig. 7/3-M. 58; fig. 11/1-M. 72.
15. I. Németi, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992, p. 107.
16. Idem, Dacia, N.S., XIX, 1975, fig. 2/1.
17. Nánási Z., Crisia, III, 1973, fig. 6/5.
18. Kovács I., Dolgozatok-Travaux, 1911, 1, fig. 55; Vl. Zirra, Dacia, N.S., XX, 1976, fig. 7/M.11.
19. V.I. Bidzilia, Istoria kulturii Zakarpatia na rubeji naşoi eri, Kiev, 1971, fig. 23/9; fig. 29/7.
20. P. Ratimorská, The Celtes in Central Europe, Székesfehérvár, 1974, (1975), p. 85-90, pl. 4/8.
21. I. Németi, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992; p. 104, fig. 4/3-M.45; fig. 13/1-M.88; fig. 14/1-M.95; fig.15/2,3-M.101; fig. 18/1,2-M.109.
22. Thraco-Dacica, IX, 1-2, 1988, p. 68; fig. 6/4 -M. 140; Idem, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992, p. 107; fig. 4/1 -M.47; fig. 5/4 -M.49.
23. Vl. Zirra, StCom Satu Mare, II, 1972, M. nr. 1 (fragmente dintr-un lanţ subţire din bronz, nepublicate în MC).
24. I. Németi, Thraco-Dacica, X, 1-2, 1989, p. 107; fig. 2/3-M. 7; fig. 15/2-M. 172; fig. 17/4-M. 174; fig. 18/6-M. 177.
25. Descoperiri inedite.
26. F.R. Hodson, The La Tene Cemetery at Münsingen-Rain, 1968, pl. 123/55.
27. K. Peschel, Zf., 6, 1972, Berlin, fig. 9; P. Patay, ActaArchHung, 24, 1972, pl. 10-11 (Mátraszőlős).
28. I. Németi, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992, p. 104; fig. 6/1- M. 55; fig. 9/2 - M. 67; fig. 10/1 - M. 69; fig. 11/1 -3 M. 77.

29. Nánási Z., Crisia, III, 1973, pl. IV/4-5.
30. N. Plopşor, Materiale, 3, fig. 5/6.
31. P. Popovic, Starinar. XL-XLI (1989-1990), fig. 2/4.
32. I. Németi, Thraco-Dacica, X, 1-2, 1989, p. 109; fig. 1/9-M. 1; fig. 3/4-M. 17; fig. 14/1-M. 165; fig. 15/7-M. 172.
33. Vl. Zirŗa, op. cit, fig. 35/M. 3/VII; M.25/IV.
34. Nánási Z., III, 1973, pl. VI/1-2.
35. I. Hunyady, Diss Pann, II, 18, 1942, pl. XXXVIII/10-14.
36. I. Németi, Dacia, N.S., XXVI, 1982, fig. 5/6-M. 1; fig. 6/12 - M. 9; fig. 18/14 - M. 67; 20-M - ustrinum; fig. 12/19 - M. 39; fig. 12/4 M. 35.
37. I. Németi, Dacia, N.S., XIX, 1975, fig. 2/8 (M. 23).
38. Vl. Zirra, op. cit, fig. 36/M. 35/VI (hallstattian - Ha.C ?); M.31/III.
38a. I. Németi, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992, p. 105; fig. 17/6a, b -M. 107 (11 semiove); fig. 18/9-10-M. 108; fig. 20/4-M. 115; fig. 26/3a, b - M. 144; W. Krämer, Keltische Hohlbuckelringe, p. 40 şi harta de răspândire nr. 2.
39. Vl. Zirra, op. cit, fig. 31/M. 7/II; M. 18/XIII; M.3/IV (fragmentar).
40. Nánási Z., Crisia, III, 1973, pl. 7 (ornamentat în maniera „Reifenstil" ca piesa din M. 6 - Ciumeşti).
41. Roska M. Közlemények, IV, 1944, Cluj, fig. 4/2; ArchÉrt, 23, 1903, p. 433, fig. 3; V. Pârvan, Getica, O protoistorie a Daciei, Bucureşti, 1926, fig. 375.
42. Maráz B., Arch Ért, 104, 1977, 1, fig. 6/4.
43. Vl, Zirra, StCom Satu Mare, II, 1972, fig. 12/19; pl. XLIII (M. nr. 1 - Dindeşti); pl. LVII/1-2.
44. J. Bujna, Pamatky Archeologicke (PA), LXXIII, Praha, 1982, fig. 4/21,26.
45. J. Waldhauser, Bericht, R.G.K., 68, 1987, fig. 4/89, 106.
46. I. Németi, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992, p. 100.
47. Idem, Thraco-dacica, X, 1-2, 1989, p. 108; fig. 6/1-M. 86.
48. Ibidem, p. 109, fig. 20/3-M./192.
49. Idem, SCIVA, 39, 2, 1988; fig. 9/6,8; Idem, Thraco-Dacica, XIV, 1-2, 1993, fig. 7/54, 56, 57.
50. Idem, StCom Satu Mare, XI-XII (1994-1995), p. 38, nota 20.

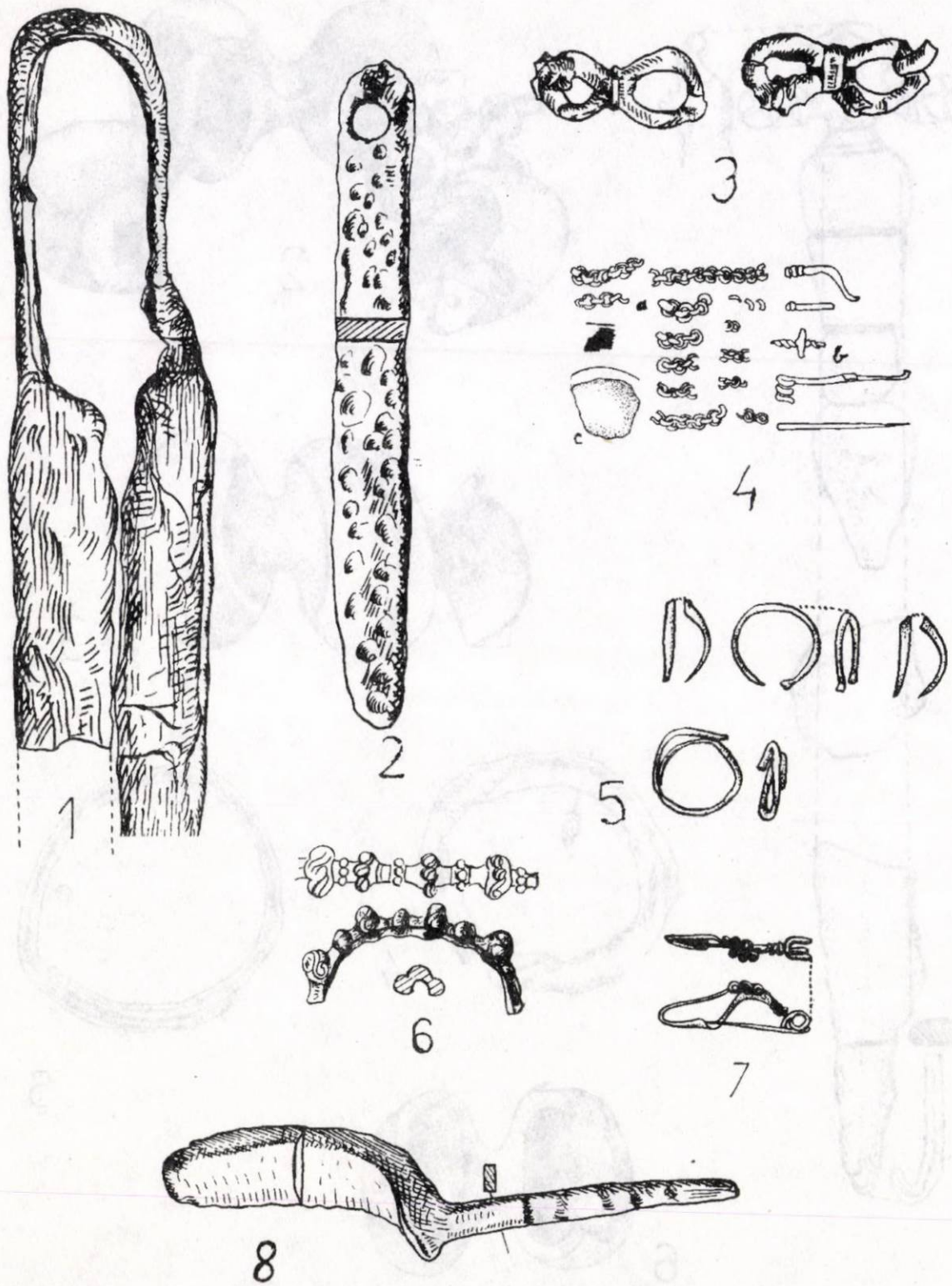

Fig. 1 - Ciumeşti; 1 - foarfecă din fier; 2 - cute sau amnar ?; 3 - fragment centură din fier cu „opturi"; 4a - fragmente dintr-un lanț din bronz; 4b - fragmente dintr-o fibulă de tip Dux - evoluat (Latene C_1), 4c - fragmente dintr-o placă din bronz (nasture ?); 5 - inele simple din bronz (Hallstatt ?); 6 - brățară cu nodozități în „Reifenstil" (fragment); 7 - fibulă din bronz Lt. C_1 (final) cu „opturi"; 8 - cuțit (cosor) din fier.

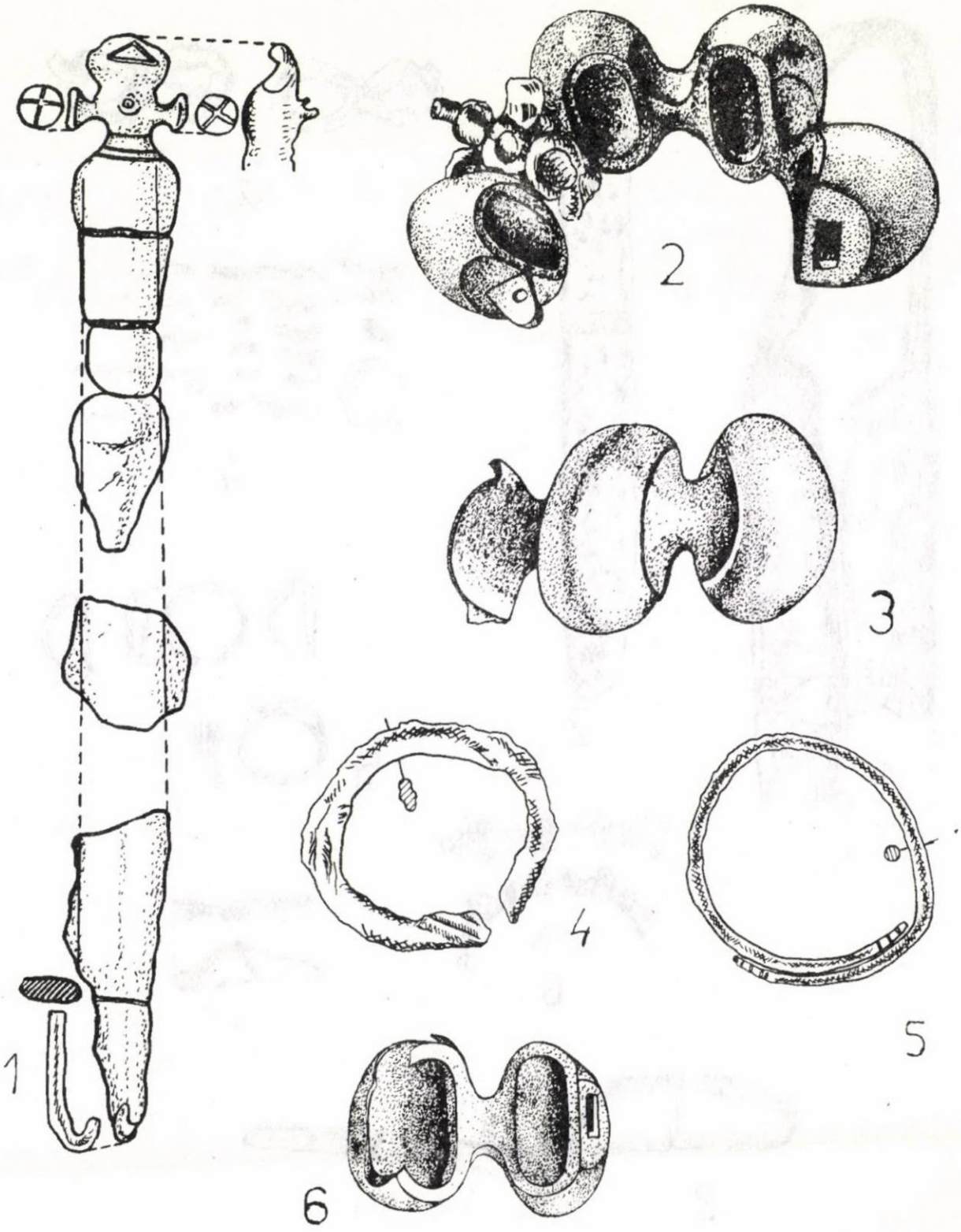

Fig. 2 - Ciumeşti: 1 - prinzător de cataramă în formă de suliță (limbă de curea); 2 -3 - brățară (verigă pentru picioare) cu semiove multiple; 4 - brățară fragmentară din fier; 5 - brățară din bronz cu capatele suprapuse; 6 - fragment dintr-o brățară cu semiove multiple.

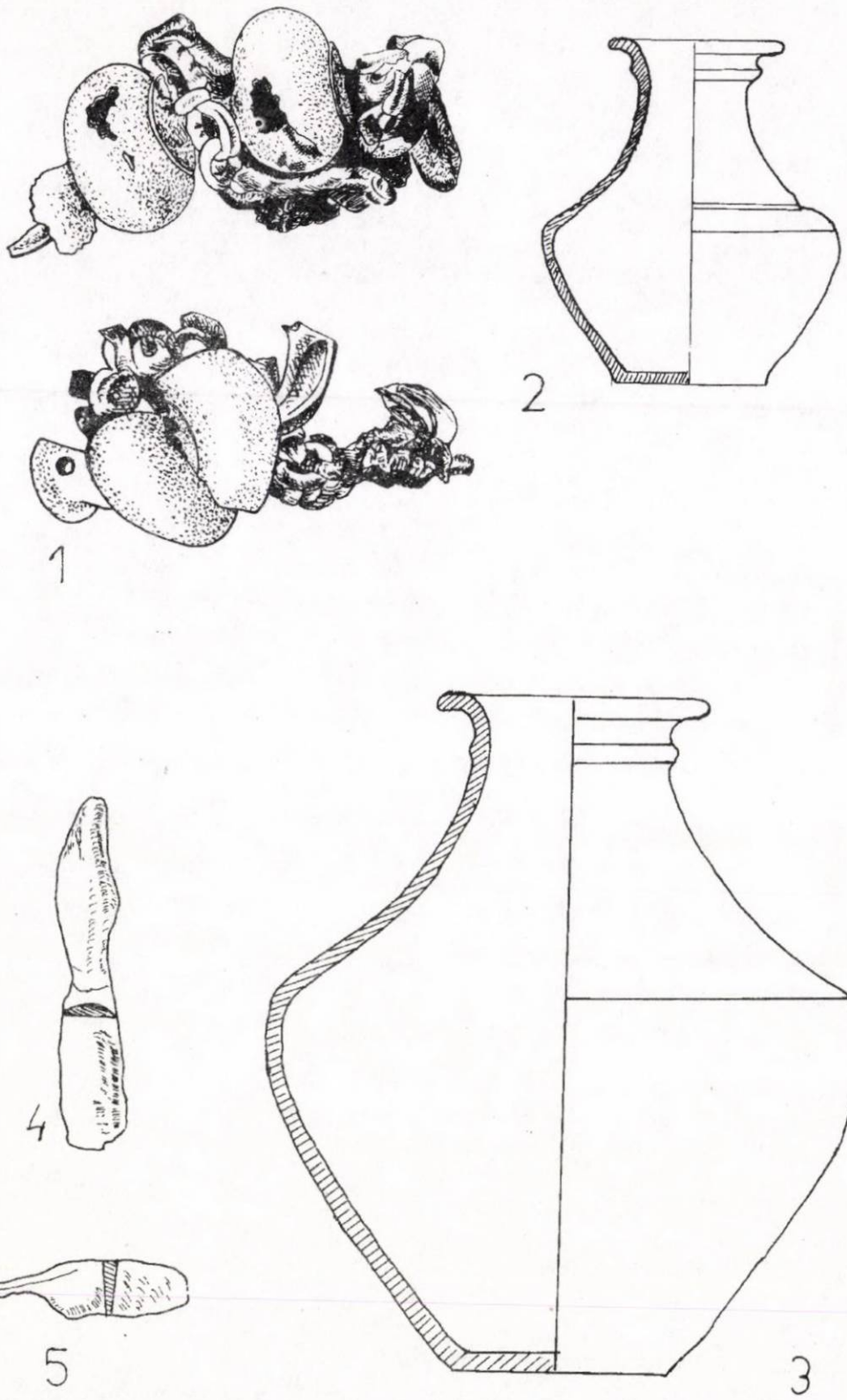

Fig. 3 - Ciumeşti: 1 - brățară fragmentară cu semiove multiple (lipite de ea sunt fragmente dintr-o centură cu „opturi" şi dintr-un lanț din fier; 2-3 - vase lucrate cu roata de tip „flaşă"; 4 - prinzător de cataramă din fier (fragment); 5 - cuțitaş din fier de tradiție hallstattiană (fragment).

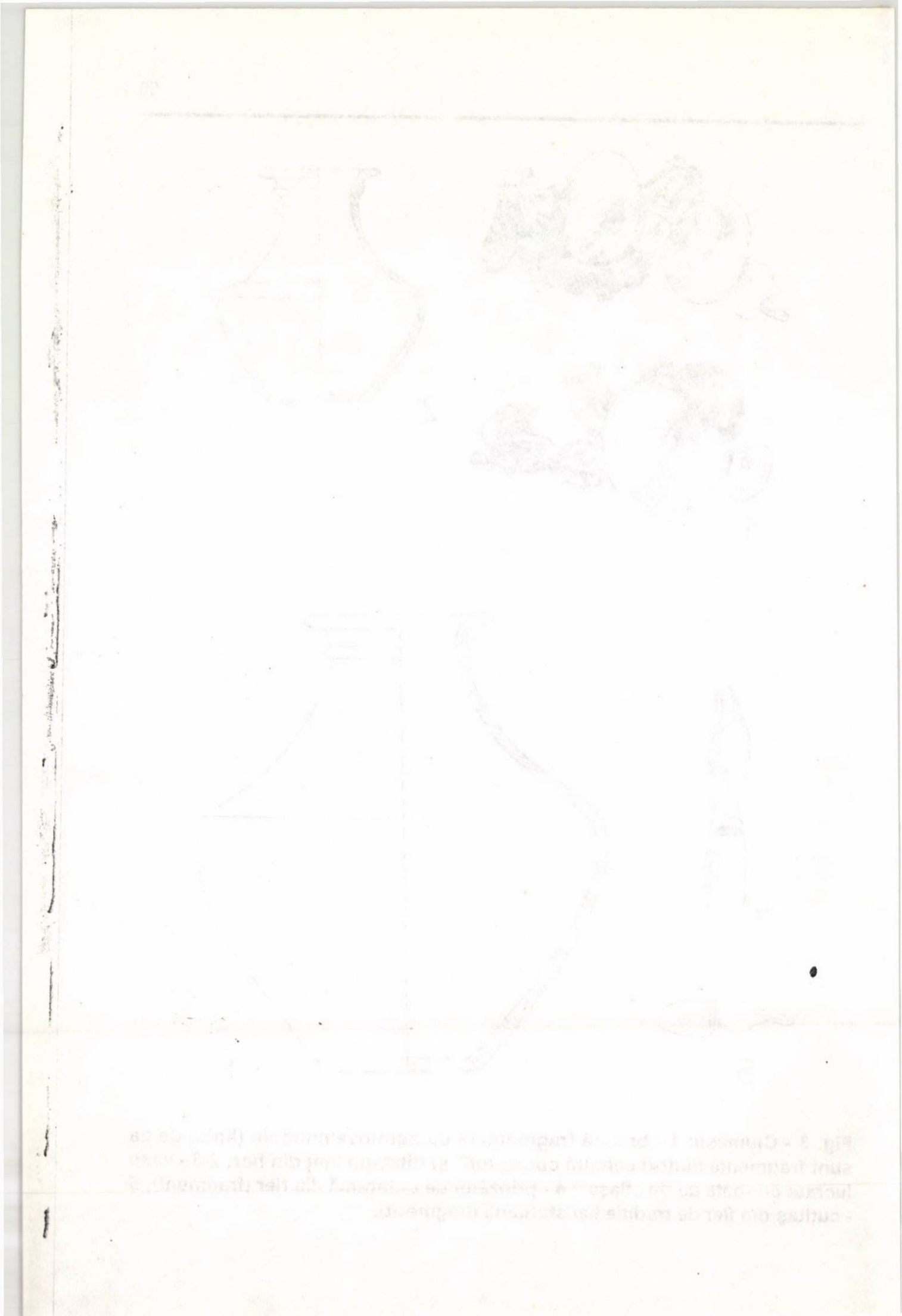

Vestigii medievale timpurii din județul Satu Mare

Ioan Stanciu

Sunt prezentate cu ocazia de față câteva descoperiri medievale timpurii făcute pe teritoriul județului Satu Mare, fără excepție menționate deja în literatura de specialitate, fără a fi fost însoțite însă de o analiză detaliată şi mai ales, fără desenele materialului (ceramică), acolo unde este cazul şi ale complexelor arheologice cercetate. În parte este vorba despre ceramică recoltată în urma unor periegheze (Acâş, Rădulești) sau descoperită întâmplător (Dindeşti); merită însă o atenție sporită materialul obținut în cursul unor cercetări sistematice (Lazuri - Râtul lui Bela, Culciu Mic, din locuința parțial cercetată la Sanislău şi cu prioritate cel din locuința integral dezvelită la Culciu Mare).

1. ACÂŞ - Râtul lui Vereş (com. Acâş)[1]

Aşezare situată pe malul stâng al Crasnei, lângă moara din localitate. De la suprafața solului au fost culese fragmente din pereții şi marginile unor oale lucrate la roată înceată (pl. V/10-14). Pastă degresată cu microprundiş, arsă uniform, la brun şi cenuşiu. Ornament: fascicule de linii orizontale drepte sau vălurite; într-un caz a fost decorată şi suprafața interioară a marginii (pl. V/3). Se păstrează la Muzeul Județean Satu Mare, neinventariate (LAZIN, HEP 1990, nr. 1, p. 79).

2. CUCLIU MARE - Boghilaz (com. Culciu)

Aşezare identificată în lunca Someşului, în vecinătatea sudică a localității. Cercetări efectuate în 1967 de către I. Glodariu, C. Kacsó şi O. Bandula (mențiuni POPESCU 1968a, nr. 83, p. 433; POPESCU 1968b, nr. 83, p. 689; BADER 1981-1982, nr. 32, p. 156-157;LAZIN, HEP 1990, nr. 10, p. 80). Pentru acordul în vederea publicării materialului (se păstrează la Muzeul Județean Maramureş inv. nr. 304/1967) şi informațiile necesare datorez mulțumiri d-l dr. I. Glodariu.

A fost săpată o locuință medievală timpurie, parțial afectată de revărsările succesive ale râului. Delimitarea complexului a fost posibilă deja la baza stratului de pământ arat (-30 cm), adâncindu-se cu 25 cm într-un strat de pământ brun-negricios (pl. I). În plan are formă dreptunghiulară (300 x 215 cm, măsurat pe axe), cu colțurile rotunjite. Era orientat N-V/S-E cu laturile lungi, cea sud-vestică fiind uşor arcuită spre exterior. Primele mențiuni fac referire la un cuptor de lut scobit în peretele sud-vestic (POPESCU 1968a, nr. 83, p. 433; POPESCU 1968b, nr. 83, p. 689); informația a fost reținută şi succint comentată de către M. Rusu (1971, p. 721, mai ales n. 38, p. 721). Profilul A-A_1 (pl. I) indică însă în mod foarte clar faptul că locuința suprapune aşa-numitului cuptor, umplut cu lipitură arsă (probabil că după dezafectarea locuinței aceasta s-a împrăştiat şi în interiorul ei). Pe de altă parte, cuptoarele amenajate în unul dintre pereții locuințelor medievale timpurii adâncite în pământ au formă circulară, complexul în discuție are însă forma unui trapez cu colțurile uşor rotunjite (laturile scurte măsoară 100 cm, cele lungi 155 cm, respectiv 125 cm); de la nivelul de călcare al locuinței se adânceşte în acelaşi strat pe pământ brun-negricios cu 25 cm. Cu ocazia sondajului din 1967 au fost constatate în acelaşi punct vestigii hallstattiene şi din epoca romană. Cercetări vizând epoca romană au fost efectuate aici în 1971 (IERCOŞAN 1992-1993, nr. 22, p. 85).

Legătura dintre groapa descrisă şi locuința medievală timpurie este cu totul improbabilă. Astfel de gropi, cu pereții lutuiți şi arşi, formă şi dimensiuni foarte apropiate celor ale gropii de la Culciu Mare, cu aceeaşi orientare nord-sud a axei lungi se cunosc în majoritatea aşezărilor din nord-vestul României în care au fost întreprinse săpături şi pot fi datate în epoca romană imperială târzie: Panic, jud. Sălaj (inedit, informație de la Al. V. Matei), Lazuri - Lubi Tag, jud. Satu Mare (mențiuni STANCIU 1994b; STANCIU 1995; STANCIU 1996), Satu Mare - Pădurea Noroieni (BADER 1975, p. 39), Oraşul Nou, jud. Satu

Fig.1. Vestigii medievale timpurii din județul Satu Mare

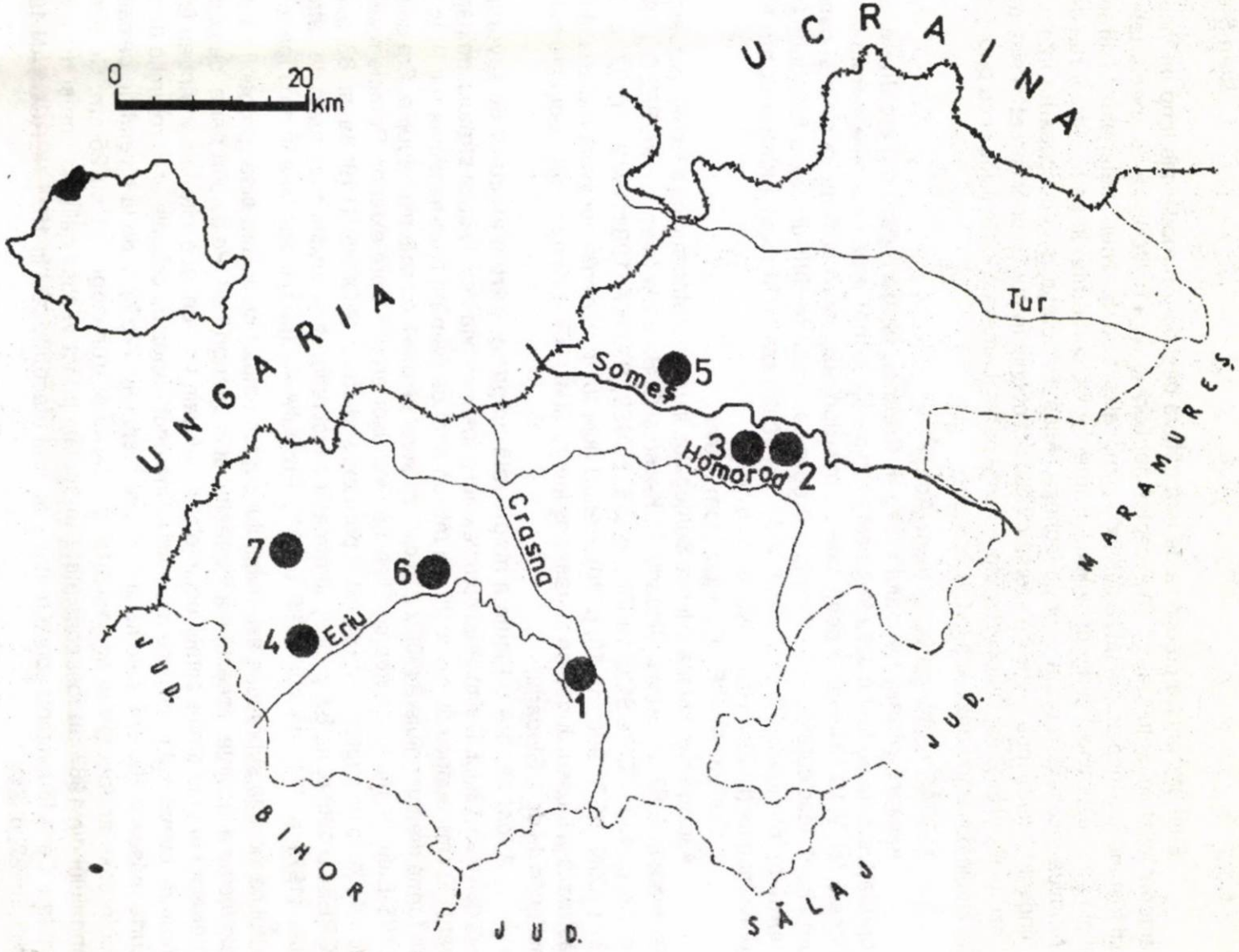

Mare (LAZIN 1978), Lăpuşel, jud. Maramureş (inedit). De altfel, chiar la Cucliu Mare, în acelaşi hotar sudic al localităţii (punctul Zöldmező) au fost cercetate câteva gropi de acest tip (informaţie dr. I. Glodariu), foarte probabil contemporane locuinţelor din epoca romană identificate aici. Gropile de acest tip (probabil vetre în groapă) sunt mai bine cunoscute la nord de Tisa Superioară (KOTIGOROŠKO 1995, p. 116).

Inventarul locuinţei medievale timpurii constă doar în fragmente ceramice, aparţinând la cca. 19 vase. Marea majoritate au fost lucrate la roata înceată (63 %), un procent de 21 % îl reprezintă vasele care au fost modelate pe o roată cu turaţie rapidă, restul (16 %) aparţinând unor vase lucrate cu mâna. Un calcul statistic care să ţină cont de numărul fragmentelor soreşte procentajul categoriei lucrată la roata înceată (75 %), însă raporturile cantitative dintre cele trei categorii se păstrează (lucrată la roata tapidă 15,50 %, lucrată cu mâna 9,50 %).

Ceramica lucrată la roata înceată (pl. I/1-3, 6; pl. II; pl. III; pl. IV/3,4). A fost atent modelată, fragmentele de margini şi funduri indică vase perfect simetrice. Pastă compactă, degrasată în marea majoritate a cazurilor cu microprundiş, vizibil şi pe suprafaţa vasului (din 25 fragmente doar în 4 cazuri microprundişul se asociază cu o cantitate mică de cioburi pisate). Ardere adeseori incompletă, în nuanţe de brun, cenuşiu, cărămiziu; frecvent există diferenţe de culoare între miez, suprafaţa interioară şi cea exterioară a vaselor. Uneori, mai ales în zona fundului apar urme de ardere secundară. Sunt reprezentate exclusiv oale de mărime mijlocie şi mică, cu diametrul maxim situat în jumătatea superioară a înălţimii, iar diametrul gurii sensibil mai mare decât cel al fundului. Ornament: fascicule de linii orizontale trasate în val, uneori dispuse alternativ cu fascicule de linii orizontale drepte, linii simple, vălurite sau drepte, distanţate, realizate cu un vârf mai gros; val unghiular situat imediat sub buză, trasat în pasta crudă probabil cu degetul (pl. III/2).

Ceramica lucrată la roata rapidă (pl. I/4; pl. IV/1, 2, 5). Pastă degresată cu nisip, uneori apar însă şi pietricele. S-au păstrat doar funduri de oale, caracterizate prin canelurile pronunţate de pe suprafaţa interioară; uneori pe suprafaţa exterioară a fundului sunt vizibile urmele tăierii cu sfoara de pe discul roţii (pl. IV/1). Este posibil ca unele fragmente de margini şi pereţi cu grosimea mică să aparţină unor oale lucrate la roata rapidă, canelurile generate de turaţia rapidă a roţii fiind însă netezite înainte de ardere (pl. III/10; pl. II/7,8). Ardere foarte bună, uniformă, la brun, cărămiziu, mai rar cenuşiu. Ceramica lucrată cu mâna (pl. I/5; pl. IV/6,7). Pastă grosieră, deşi relativ compactă, degresată cu macroprundiş ori cioburi pisate. Ardere incompletă, neuniformă, miezul este negru-cenuşiu iar suprafeţele sunt brune sau cărămizii. S-au păstrat doar câteva funduri de oale.

3. CULCIU MIC - Völgy-Hát (com. Culciu)

Oală întregibilă găsită în cursul cercetărilor din 1973, efectuate în acest punct de către T. Bader (Secţiunea III, la -47 cm); nu cunosc alte detalii despre contextul în care a fost găsită (pl. IV/8). Este lucrată cu mâna, iar marginea - foarte probabil - ajustată la roată. Pastă grosieră, conţine cioburi pisate şi pietricele. Ardere relativ bună, uniformă (cărămiziu cu mici pete cenuşii, pe suprafaţa interioară a marginii apare o bandă cenuşie). Înălţime: 15,7 cm; diametrul gurii: 13,2 cm; diametrul fundului: 11,6 cm. Formă uşor bitronconică, cu marginea slab evidenţiată. Pe linia diametrului maxim şi sub buză a fost trasată în pasta crudă câte o linie orizontală lată. Se păstrează la Muzeul Judeţean Satu Mare, neinventariată.

4. DINDEŞTI (com. Andrid)

Ca descoperire izolată, din perimetrul localităţii provine o oală de dimensiuni mici (înălţime: 11 cm; diametrul gurii: 9,3 cm; diametrul fundului: 5 cm; pl. V/15), menţionată de LAZIN, HEP 1990, nr. 14/c, p. 80. A fost lucrată la roata înceată, din pastă ce conţine microprundiş. Bine arsă, aproape uniform (negru-cenuşiu). Linia diametrului maxim se află uşor deasupra înălţimii, marginea este uşor răsfrântă spre exterior, pornind direct din corpul vasului. Ornament: în jumătatea superioară, fascicul de linii trasate în val unghiular, încadrat de linii orizontale drepte.

5. LAZURI - Râtul lui Béla (com. Lazuri)

Aşezare situată în marginea nord-vestică a localităţii, pe un teren plan. Cercetări sistematice efectuate de către Gh. Lazin (Muzeul Judeţean Satu Mare) între 1974-1977, 1979-1981 (LAZIN 1981-1982, n. 2, p. 137). Vestigiile preistorice, Latene, din epoca romană şi medievală timpurie au fost făcute cunoscute doar în mică măsură. În campania 1979, în Secţiunea III, a fost cercetată o locuinţă medievală timpurie, adâncită în pământ, dispunând de o vatră din lut ars, fătuită (diametru 95 cm). Se remarcă bogăţia inventarului, deoarece alături de ceramică au fost găsite un cercel de bronz cu corpul semilunar şi pandantiv stelat (pl. VII/15), împreună cu un brăzdar de fier pentru plug (LAZIN 1981-1982). Au fost publicate doar cele două piese de metal. În depozitul Muzeului din Satu Mare, cel puţin până la ora actuală, n-a fost posibil să regăsesc ceramica recoltată din acest complex. Din stratul de cultură (secţiunea IV/1980) provin alte fragmente ceramice. Au aparţinut unor oale lucrate la roata înceată (pl. VII/1-6, 10-13) sau cu turaţia rapidă (pl. VII/7, 9, 14), din pastă degresată cu nisip, compactă, uniform arsă (nuanţe de cenuşiu şi cărămiziu). Pe fragmentele lucrate la roata rapidă (inclusiv dintr-o margine de oală) sunt vizibile pe partea interioară canelurile datorate turaţiei rapide a roţii. Fragmentele de margini se caracterizează prin buze trapezoidale în secţiune, tăiate drept şi accentuat răsfrânte spre exterior. Ornamentul apare pe fragmentele de pereţi: linii incizate, simple sau fascicule orizontale drepte ori vălurite, uneori ultimele două motive fiind asociate.

6. RĂDULEŞTI (com. Craidorolţ)

Probabil aşezare. În grădina localnicei Ţurcaş Floare au fost găsite fragmente ceramice provenite de la vase lucrate cu roata înceată, din lut degresat cu microprundiş, ornamentate cu fascicule de linii orizontale trasate în val sau linii simple (pl. V/8, 9; menţiune LAZIN, HEP 1990, nr. 23, p. 82).

7. SANISLĂU - Drumul spre Horea (com. Sanislău)

Aşezare situată în stânga drumului dintre localităţile Sanislău şi Horea, la 1 km N-V de Sanislău (pl. VI/2). Lucrările vizând excavarea unui şanţ pentru drenaj au afectat o aşezare neolitică, suprapusă de una medieval-timpurie. În iulie 1987, N. Iercoşan (Muzeul din Carei) a săpat o suprafaţă de 10 x 2 m, amplasată pe faţada sudică a unei margini de dună, în porţiunea pe care la suprafaţa solului apare majoritatea materialului preistoric. Aşezarea medievală timpurie se întinde spre vest în raport cu locul sondajului. Menţiune LAZIN, HEP 1990, nr. 24/b, p. 82. Toate informaţiile mi-au fost puse la dispoziţie de către autorul sondajului, dl. N. Iercoşan, căruia îi mulţumesc şi cu acest prilej.

Pe fundul secţiunii menţionate a fost identificată o mică porţiune dintr-o locuinţă (latură ce măsoară 270 cm), probabil de formă dreptunghiulară, cu colţuri rotunjite, orientată N-S cu laturile mai lungi. De la adâncimea la care a fost delimitat (-62 cm), complexul se adânceşte în stratul neolitic cu maximum 25 cm. Cel puţin în apropierea lui pare să existe un strat de cultură medieval timpuriu, gros în medie de 30 cm (pl. VI/1).

Deşi nu a fost cercetată nici măcar o treime din suprafaţa locuinţei, inventarul (ceramică) este relativ bogat (se păstrează la Muzeul din Carei, inv. nr. 7591-7601). Ceramică lucrată la roata înceată (pl. V/3-7; pl. VI/5-7). Este preponderentă cantitativ, fără excepţie pasta a fost degresată cu nisip. Bine arsă, în nuanţe de brun, cărămiziu sau cenuşiu. Au fost găsite fragmente de funduri, din pereţii unor oale şi un singur fragment de margine, uşor răsfrântă spre exterior, cu buza tăiată drept (pl. V/7). Ornament: fascicule de linii orizontale trasate în val, uneori asociate cu fascicule de linii orizontale drepte: linie simplă, incizată adânc în zona fundului (pl. VI/7). Ceramică lucrată cu mâna (pl. V/1, 2). Mai puţină, are pasta grosieră, degresată cu cioburi pisate. Incomplet arsă, neuniform, în nuanţe de brun sau cenuşiu. Două fragmente de margini par să reprezinte acelaş tip de oală (pl. V/1,2). Fusaiolă globulară din lut fin, modelată cu mâna, bine arsă (negru-cenuşiu); suprafaţa piesei a fost lustruită uşor (pl. VI/3; diametrul: 4 cm; înălţime: 3,5 cm). Fusaiolă lucrată din lut fin (cenuşiu-închis), ajustată la roată, formă bitronconică (pl. VI/4; diametrul:

3,5 cm; înălțime: 2,5 cm); este ornamentată simetric pe cele două jumătăți cu câte o linie dublă, incizată în zig-zag. În umplutura locuinței au fost găsite şi câteva fragmente de zgură de fier. LAZIN, HEP, 1990, nr. 24/b, p. 82 presupun, pornind de la ceramică, existența unor orizonturi cronologice distincte (sec. VI-VII şi VIII-IX), însă date sigure în acest sens nu există.

Stadiul cercetării epocii medievale timpurii în spațiul nord-vestic al României nu oferă suficiente puncte de sprijin efortului de a data mai strâns vestigiile acestei perioade, fiind cunoscut şi faptul că în majoritatea situațiilor demersul se sprijină doar pe ceramică[2]. În cazul de față ies din discuție fragmentele ceramice descoperite la suprafața solului (Acâş, Rădulești), a căror semnificație nu poate depăşi concluzia referitoare la existența unor obiective medievale timpurii (foarte probabil aşezări) în punctele respective.

O analiză insistentă reclamă ceramica descoperită în locuința de la Culciu Mare - Boghilaz. Cu mai mult timp în urmă M. Rusu a oferit contextul ceramic de aici, alăturat altor descoperiri, ca exemplu pentru o posibilă pătrundere dinspre nord-vest a unui grup masiv de slavi, spre sfârşitul sec. VII sau în sec. VIII (RUSU 1971, p. 720-721). Ceramica din inventarul locuinței a fost menționată împreună cu „... ceramică similară cu cea de tip Praga..." (RUSU 1971, n. 38, p. 721). Astfel de ceramică, lucrată cu mâna şi asociată cu mai mulți vălătuci de lut ars, a fost realmente găsită la Culciu Mare, însă în punctul Zöldmezö (Secțiunile V şi Vb din 1967, Muzeul Județean Maramureş, inv. nr. 347, 348, 350-352).

Un termen de comparație pentru ceramica în discuție îl poate constitui materialul din aşezarea de la Lăpuşel, jud. Maramureş (situată pe aceeaşi vale a Someşului, la nici 30 km distanță), datat - fără puncte de sprijin în alte categorii de inventar - în sec. VIII (STANCIU 1994). În cazul altei aşezări din nord-vest, la Popeni-Cuceu, jud. Sălaj, materialul ceramic a fost datat - de asemenea fără argumente irefutabile - în a doua jumătate a sec. VIII - prima jumătate a sec. IX, mai probabil însă în cel din urmă interval (STANCIU, MATEI 1994). Un terminus post quem pentru datarea ceramicii de la Culciu Mare îl reprezintă secolul VII târziu, dată la care în Transilvania intracarpatică, probabil şi în nord-vest, începe să se impună ceramica lucrată la roată (STANCIU, MATEI 1994, p. 144-145). În cazul nostru, categoriei lucrată la roata înceată îi revine proporția majoritară (63 %), cea lucrată la roata rapidă reprezintă un proces de 21 %, iar cea lucrată cu mâna de 16 %.

Fără a insista asupra limitelor pe care le presupun statisticile realizate (în funcție de tehnica utilizată la modelarea vaselor) pentru materialul de la Lăpuşel, Popeni-Cuceu şi Culciu Mare, rezultă totuşi dintr-o încercare de comparație câteva aspecte interesante (fig. 2). În mod clar la Lăpuşel domină ceramica lucrată cu mâna, iar în celelalte două aşezări cea lucrată la roata înceată. Pe de altă parte, ceramica lucrată la roata rapidă este mai bine reprezentată la Culciu Mare. Cum sec. VIII ar putea fi caracterizat şi în cadrul Transilvaniei prin proporția dominantă a ceramicii lucrat la roată înceată (STANCIU, MATEI 1994, p. 145), poziția cronologică a inventarului ceramic de la Culciu Mare ar putea fi fixată pe parcursul acestui interval. Dacă luăm în considerație proporția mai mare a ceramicii lucrată cu mâna în aşezarea de la Lăpuşel, se poate presupune în cazul acesteia o datare mai timpurie (prima jumătate a sec. VIII ?), iar în cazul celei de la Popeni-Cuceu (unde ceramica lucrată cu mâna este mai puțină) o datare mai târzie (a doua jumătate a sec. VIII - prima jumătate a sec. IX ?).

Un element de distincție între aşezările de la Popeni-Cuceu şi locuința de la Culciu Mare îl reprezintă ponderea ceramicii lucrată la roata rapidă, categoric mai bine reprezentată la Culciu. Nu există motive de îndoială în legătură cu prezența ceramicii lucrată la roata rapidă în aşezările menționate deja. La Lăpuşel a fost găsit un singur fragment de margine, identic prin conformație şi ornament marginilor lucrate la roata înceată (STANCIU 1994a, pl. VI/11, p. 280). La Popeni-Cuceu nu a fost sesizată existența unui alt orizont cronologic în afara celui medieval timpuriu. Dacă presupunerea mea este întemeiată, la Culciu Mare locuința medieval-timpurie a suprapus o groapă din epoca romană, o parte din umplutura

KERAMIK %				
	mit der Hand geformt	teilweise auf dem Rad geformt	auf der handgetriebenen Scheibe geformt	auf der fußgetriebenen Scheibe geformt
LĂPUŞEL	53	4,3	37,7	1
POPENI-CUCEU	7	-	86	7
CULCIU MARE	16	-	63	21

Fig.2. Lăpuşel, Popeni-Cuceu, Culciu Mare. Ceramică lucrată cu mîna, la roata înceată şi rapidă

acesteia fiind sesizată pe fundul locuinţei (pământ ars). Ar fi posibil ca în acest caz fragmente ceramice din groapă să fi ajuns în umplutura locuinţei însă, în mod obişnuit, din aceste gropi lipsesc fragmente ceramice, iar în porţiunea unde a fost efectuată săpătura nu au apărut cioburi caracteristice epocii romane (la Lăpuşel şi Lazuri gropile cu pereţii arşi apar la o anumită distanţă în raport cu locuinţele). Pe de altă parte, la Lazuri- Lubi Tag au fost cercetate câteva complexe medievale timpurii (databile probabil în sec. IX-X) în care ceramica lucrată la roata rapidă este foarte bine reprezentată (material în curs de prelucrare, menţiune STANCIU 1996, p. 72).

În cazul Transilvaniei - deşi datele sunt parţial nesigure - se pare că în sec. VIII a fost utilizată o cantitate variabilă de olărie lucrată la roata rapidă, cantitativ mult inferioară celei modelată pe roata înceată, răspândindu-se însă în secolul următor[3]. Din acest punct de vedere, măsura în care este prezentă această categorie ceramică în locuinţa de la Culciu Mare poate indica mai degrabă sec. IX.

Profilurile marginilor de oale găsite la Culciu Mare seamănă foarte mult celor de la Popeni-Cuceu, ramarcând spre exemplu marginile accentuat profilate (pl. II/1,5, pentru comparaţie STANCIU, MATEI 1994, pl. III/18-21; pl. IV/14), care în aşezarea de la Lăpuşel, mai timpurie, lipsesc. Un interes aparte prezintă un fragment din partea superioară a unei oale cu o margine a cărei conformaţie poate fi regăsită spre exemplu în materialul datat la Cluj-Mănăştur în sec. X-XI (IAMBOR, MATEI, HALASU 1981, pl. II/5, p. 135) sau în cel datat la Biharea - Grădina S.A. în sec. XI-XIII (DUMITRAŞCU 1994, pl. CXXIII/6). Deşi provin dintr-un teritoriu mai îndepărtat (oricum posibile legături nu pot fi excluse), sunt importante pentru datarea inventarului ceramic al locuinţei în discuţie analogiile din zona Keszthely-Zalavár/Ungaria, mai ales că ele provin din complexe bine datate. Într-o groapă cercetată în aşezarea de pe insula Borjuállás (dependentă de o reşedinţă fortificată, cu biserică şi necropolă), umplută spre anul 860, se asociază majoritatea profilurilor de margini existente în complexul de la Culciu Mare, insistând asupra marginior puternic profilate, menţionate mai sus (MÜLLER 1994, groapa 1982/24, p. 72, 75, pl. 4/2-16, p. 73; p. 80-81). Profiluri asemănătoare, cu o analogie perfectă pentru marginea de la pl. II/1, apar şi în groapa dublă 1980/3-4, acoperită abia după sfârşitul sec. IX (MÜLLER 1994, p. 75, 77; pl. 5/8-13, p. 74; pl. 6, p. 76; pl. 7/1-12, p. 78). Ceramica de aici a fost lucrată aproape exclusiv la roata înceată, cea modelată cu mâna apare foarte rar; un singur vas a fost lucrat la roata rapidă (MÜLLER 1994, p. 81).

Între ceramica de la Culciu Mare şi cea din aşezările de la Lăpuşel şi Popeni-Cuceu există o diferenţă şi în ceea ce priveşte ornamentul. La Culciu sunt bine reprezentate liniile simple, late, incizate în pasta moale, care par să acopere o mare parte din corpul vasului, în timp ce la Lăpuşel apar doar fascicule de linii trasate cu „pieptenele" (STANCIU 1994a). La Popeni-Cuceu sunt atestate şi liniile simple, însă în măsură mai mică comparativ cu materialul de la Culciu (STANCIU, MATEI 1994). Este posibilă manifestarea unei tendinţe de simplificare a ornamentului, respectiv impunerea liniilor simple, în cazul materialului mai

târziu. Situația a fost constatată în unele zone ale Moraviei şi explicată prin utilizarea în sec. IX evoluat a unei roți perfecționate, cu turație rapidă (STAŇA 1994, p. 16).

Din comparația materialului ceramic de la Culciu Mare cu cel din aşezarea de la Lăpuşel (situată practic în aceeaşi microzonă) au rezultat diferențe care sprijină cel puțin o plasare cronologică relativă, în sensul unei poziții mai târzii a complexului ceramic de la Culciu. În virtutea detaliilor subliniate, reținând încă o dată analogiile pentru profilurile marginilor de oale, datarea locuinței de la Culciu Mare în a doua jumătate a sec. IX, eventual sec. X timpuriu, mi se pare foarte posibilă.

Presupun că fragmentele ceramice găsite în stratul de cultură al aşezării de la Lazuri - „Râtul lui Béla" şi materialul ceramic (inedit) recoltat din locuința medievală timpurie cercetată în acelaşi punct reprezintă acelaşi orizont cronologic. Cum s-a arătat din această locuință provin un brăzdar de plug şi un cercel de bronz (turnat) cu corpul semilunar şi pandativ stelat, tipul II_C Čilinska (ČILINSKA 1975, p. 71-72). Brăzdarul poate fi datat pe un interval mai lung, însă pentru cercel s-a propus sec. al VIII-lea, cel târziu primele decenii ale sec. IX (LAZIN 1981-1982). Cele mai bune analogii pentru cercel le reprezintă o piesă descoperită în aşezarea de la Karcsa (nord-estul Ungariei, pl. VII/8, după BUDÍNSKÝ-KRIČKA 1980, fig. 21/4, p. 51) şi una apărută în necropola tumulară slavă de la Královský Chl'mec (colțul sud-estic al Slovaciei, pl. VII/16, 17, după BUDÍNSKÝ-KRIČKA 1950, fig. 53, p. 71; BUDÍNSKÝ-KRIČKA 1980, fig. 21/1, p. 51)4, ambele datate în sec. VIII - începutul sec. IX (BUDÍNSKÝ-KRIČKA 1980, p. 71). Este posibil totuşi ca durata pe care au circulat aceşti cercei în Europa sud-estică să fi fost ceva mai lungă, acoperind în întregime sec. IX (FIEDLER 1992, p. 178). Cerceii menționați sunt foarte asemănători unui exemplar găsit în mormântul 55 al necropolei de la Devnja/Bulgaria, a cărui datare în sec. IX târziu nu este exclusă (FIEDLER 1992, pl. 102/17; p. 178). Chiar şi la Královský Chl 'mec înmormântările au continuat în a doua jumătate a sec. IX şi începutul sec. X (BUDÍNSKÝ-KRIČKA 1980, p. 71). Ținând cont şi de faptul că ceramica lucrată la roata rapidă pare să fie bine reprezentată în aşezarea de la Lazuri - Râtul lui Béla, posibilitatea de a extinde datarea - măcar a unor complexe - şi în a doua jumătate a sec. IX merită a fi luată în discuție.

Conform unei mențiuni că la Culciu Mic - Vőlgy-Hát/La gropile de siloz au fost descoperite, în afara vasului întregibil (pl. IV/8) şi alte fragmente ceramice medievale timpurii (cel puțin deocamdată neidentificate în depozitul Muzeului din Satu Mare), fiind vorba aşadar despre o aşezare (LAZIN, HEP 1990, nr. 11, p. 80). Vasul (lucrat cu mâna şi probabil marginea ajustată la roată) a fost datat în sec. IX, eventual începutul sec. X (LAZIN, HEP 1990, n. 11, p. 80). Forma lui trimite însă spre ceramica lucrată cu mâna din mediul cimitirelor avare, unde oale cu un profil foarte asemănător reprezintă o apariție comună (spre exemplu analogii într-o zonă apropiată la CSALLÁNY 1958, pl. X/4; pl. XI/6, 10) sau slavo-avare (analogii, inclusiv pentru ornament, la Devínska Nová Ves, cf. ESNER 1952, spre ex. pl. 22/3-5; pl. 24/8; pl. 60/5, 8). În virtutea analogiilor semnalate poate fi admisă o datare mai timpurie a vasului (sec. VIII ?) decât cea propusă mai demult.

Referitor la aşezarea identificată la Sanislău, pe baza materialului recoltat dintr-o singură locuință nu se poate presupune existența a două niveluri cronologice distincte (sec. VI-VII şi VIII-IX, cum presupun LAZIN, HEP 1990, nr. 24/b, p. 82). Apariția fragmentelor ceramice lucrate la roată şi ornamentate (pl. V/3-6) condiționează datarea complexului cel mai devreme în sec. VII.

Profilul vasului descoperit izolat în hotarul localității Dindeşti (lucrat la roată, pl. V/15) este în general asemănător celui al oalelor slave timpurii de tip Praga, o legătură în această direcție fiind posibilă. O analogie foarte bună o oferă un vas întregibil, lucrat cu mâna şi neornamentat, descoperit într-o locuință din aşezarea slavă timpurie de la Lazuri - Lubi Tag (material inedit, în curs de prelucrare, săpături efectuate de Gh. Lazin în 1977). Analogii pentru vasul de la Dindeşti pot fi găsite în inventarul ceramic de aceeaşi factură descoperit în necropole sau aşezări din Slovacia datate în principal în sec. VII

(REJHOLCOVÁ 1990, pl. XXII/14, p. 407; FUSEK 1994, pl. LVII/4, p. 244-246). Dată fiind starea de conservare a vasului, nu este exclus ca el să provină dintr-un complex funerar.

Cum s-a arătat deja, posibilitatea unor datări mai strânse, bine argumentate, în cazul materialului ceramic prezentat, este în mod obiectiv limitată. În acest scop am accentuat comparația cu materialul cunoscut din două așezări medievale timpurii (parțial cercetate) situate de asemenea în spațiul nord-vestic românesc (Lăpuşel, jud. Maramureş şi Popeni-Cuceu, jud. Sălaj). Utilitatea demersului de față poate fi justificată printr-o recentă trecere în revistă a descoperirilor medievale timpurii din județul Satu Mare care, înainte de toate, pune în lumină nivelul minimal al cunoştințelor noastre referitor la problematica acestei epoci în zonă (LAZIN, HEP 1990). Cu siguranță situația se datorează lipsei acelor componente care să fi asigurat aplicarea unui program bine articulat de cercetare arheologică în această direcție. Faptul este cu atât mai regretabil cu cât teritoriul corespunzător județului Satu Mare - marcat de importante căi de legătură între Transilvania intracarpatică şi bazinul superior al Tisei, adică văile râurilor Someş şi Crasna - ar putea contribui la mai buna cunoaştere a realităților medievale timpurii din bazinul carpatic.

Frühmittelalterliche funde aus dem Kreis Satu Mare (Zusammenfassung)

Mit dieser Gelegenheit werden einige frühmittelalterliche Entdeckungen vorgeführt, die auf dem Gebiet des Kreises Satu Mare gemacht und ausnahmslos bereits in der Fachliteratur (LAZIN, HEP 1990) erwähnt wurden, ohne jedoch von einer ausführlichen Untersuchung und hauptsächlich ohne von den Zeichnungen des Materials (Keramik), dort wo es der Fall ist, und von jenen der untersuchten archäologischen Komplexe begleitet zu werden. Zum Zeil handelt es sich um die an der Oberfläche gefundene (Acâş, Rădulești) oder zufällig entdeckte (Dindeşti) Keramik; eine besondere Aufmerksamkeit verdient jedoch das Material, das im Laufe systematischer Untersuchungen (Lazuri - „Râtul lui Bela", Culciu Mic, aus der teilweise untersuchten Wohnung von Sanislău und vorrangig jenes aus der vollständig freigelegten Wohnung von Culciu Mare) zutage gefördert wurde.

Die keramischen Fragmente von Acâş und Rădulești (Taf. V 10-14, 8, 9), auf der handgetriebenen Scheibe aus mit Sand und Steinchen vermischter Paste geformt, erlauben nur eine breite chronologische Eingliederung (8. -9. Jh.) und geben die Existenz frühmittelalterlicher Siedlungen in diesen Punkten an.

In Culciu Mare (im Tal des Someş) wurde 1967 eine von Überschwemmungen teilweise zerstörte Wohnung untersucht. Sie wurde zu mehreren Malen erwähnt und als eine Wohnung dargestellt, die über einen in die Südwestwand eingelassenen Herd verfügte (Taf. I). Wie die Form des angeblichen Herdes, aber auch das Profil A-A_1 (Taf. I), zeigen, handelt es sich um eine rechteckige Grube mit gebrannten Wänden, die sich unter der frühmittelalterlichen Wohnung befindet (sie stammt sehr wahrscheinlich aus der spätkaiserlichen Zeit, mit Analogien im gesamten Becken der Oberen Theiß). Das Inventar der Wohnung besteht Bloß in Keramik. Zum größten Teil gehörten die keramischen Fragmente zu Gefäßen, die **auf handgetriebenen Scheibe** geformt worden waren (Taf. I/1-3, 6; taf. II; Taf. III; Taf. IV 3, 4), aus einer mit Sand und Steinchen gemagerten Paste (sehr selten auch mit einer geringen Menge zerstobener Scherben), unvollständig gebrannt, în Braun-, Grau- und ziegelfarbenen Tönen. Es sind ausschließlich mittelgroße und große Töpfe vertreten, mit dem größten Durchmesser in der oberen Hälfte der Höhe, mit dem Randdurchmesser spürbar größer als jener des Bodens. Die Verzierung -spezifisch für die frühmittelalterliche Keramik - sondert sich durch das Auftreten von einfachen, breiten Linien ab, gerade oder gewellt. **Die auf der fußbgetriebenen Scheibe geformte Keramik** (Taf. I/4; Taf. IV/1, 2, 5): sehr kompakte Paste, mit Sand vermischt, manchmal auch mit Steinchen. Es sind nur Topfböden erhalten, mit ausgeprägten Kanneluren auf der Innenseite; manchmal

sind auf der Außenseite des Bodens die Spuren der Loslösung mit einer Schnur von der Töpferscheibe sichtbar (Taf. IV/1). Die Brennung ist sehr gut, gleichmäßig, braun oder ziegelfarben. **Die mit der Hand geformte Keramik** (Taf. I/5; Taf. IV/6, 7) kennzeichnet sich durch große Paste, mit Sand, Steinchen oder zerstampften Scherben vermischt. Die Brennung war unvollständig (schwarz-graue Mitte, braune oder ziegelfarbene Oberflächen). Es sind nur einige Topfböden erhalten.

In Culciu Mic, dem Punkt „Völgy-Hat", wurde im Laufe der Forschungen von T. Bader 1973 (die eine bronzezeitliche Siedlung betrafen) ein Topf entdeckt, dessen Körper mit der hand geformt und dessen Rand mit dem Rad zugerichtet wurde (taf. IV/8). Die Paste ist grob (enthält zerstampfte Scherben und Steinchen), die Brennung gleichmäßig (ziegelfarben mit kleinen grauen Flecken).

Als isolierter Fund auf dem Gebiet der Ortschaft Dindeşti stammt ein ganzer Topf von kleinen Ausmaßen (Taf. V/15). Er wurde auf der handgetriebenen Scheibe geformt, aus einer Paste mit Sand und kleinen Steinchen, gut gebrannt, fast gleichmäßig (schwarz-grau). In der oberen Hälfte ist er mit einem Band eckig-gewellter Linien verziert, die von geraden horizontalen Linien begrenzt werden.

In Lazuri, dem Punkt „Râtul lui Béla", erforschte Gh. Lazin zwischen den Jahren 1974-1977, 1979-1981 mehrere Keramiköfen aus spätkaiserlicher Zeit. Es wurde auch eine frühmittelalterliche Wohnung entdeckt, aus deren Füllung ein Pflugeisen und ein Bronzeohrring mit Sternanhänger stammen (LAZIN 1981-1982). Leider blieben der Plan der Wohnung und das keramische Invetar unveröffentlicht; wir wissen nur, daß die Wohnung über einen Herd verfügte. Im Depot des Museums Satu Mare konnte ich die Keramik aus diesem Komplex nicht flinden, dafür identifizierte ich mehrere Scherben aus dem Schnitt IV/1980. Sie gehörten zu Töpfen, die auf der handgetriebenen (Taf. VI/1-6, 10-13) oder auf der fußgetriebenen Scheibe (Taf. VII/7, 9, 14) geformt worden waren, aus mit Sand gemagerter Paste, verhältnismäßig gleichmäßig gebrannt (Grau - und ziegelfarbere Töne). Auf den Fragmenten, die auf der fußgetriebenen Scheibe geformt worden waren, sind Kanneluren wegen des schnellen Drehens der Scheibe sichtbar. Die für die frühmittelalterliche Zeit typische Verzierung erscheint auf den Wandfragmenten.

In **Sanisläu**, in der Nähe der Straße nach der Ortschaft Horea, führte eine Rettungsgrabung aus dem Jahre 1987 (N. Iercoşan, Museum Carei) auch zur teilweisen Freilegung einer frühmittelalterlichen Wohnung (Taf. VI/1, 2). Ihr Inventar bestand ausschließlich aus Keramik, **die auf der handgetriebenen Scheibe geformt wurde** (Taf. V/3-7; Taf. VI/5-7), die mengenmäßig vorherrscht, mit Sand gemagerte Paste, gleichmäßig gebrannt, in Braun-, Grau-, und ziegelfarbenen Tönen, und **mit der Hand geformter Keramik** (Taf. V/1, 2), diese aus grober Paste, gemagert mit zerstampften Scherben, unvollständig gebrannt, in Braun-, oder Grautönen. Es wurden auch zwei Spinnwirteln aus Ton gefunden (Taf. VI/3, 4).

Der Stand der Erforschung der frühmittelalterlichen zeit im Nordwesten Rumäniens bietet nicht genügend Anhaltspunkte für den Versuch, die Überreste dieser Zeit genauer zu datieren, auch angesichts der Tatsache, daß der Versuch sich in den meisten Fällen nur auf die Keramik stützt. In diesem Sinne betonte ich den Vergleich mit dem bekannten Material aus zwei frühmittelalterlichen Siedlungen (zum Teil untersucht) aus derselben Nordwestzone (Lăpuşel, Kreis Maramureş, und Popeni-Cuceu, Kreis Sălaj). Eine eingehende Untersuchung benötigt das keramische Inventar der Wohnung von Culciu Mare. Früher datierte M. Rusu das hiesige keramische Kontext gegen das Ende des VII. oder ins VIII. Jh. (RUSU 1971, S. 720-721). Er erwähnte auch mit der Hand geformte Keramik von Type Prag; solche Ware wurde tatsächlich in Culciu Mare gefunden, allerdings nicht in der Füllung der besprochenen Wohnung, sondern an einem anderen Punkt (**Zöldmezö**). Einen Vergleich für das keramische Inventar der Wohnung kann das Material aus der Siedlung von Lăpuşel bieten, das ebenfalls im Someştal liegt, in knapp 30 km Entfernung, die ins VIII. Jh. datiert

wird, vielleicht dessen erste Hälfte (STANCIU 1994), und jenes aus der Siedlung von Popeni-Cuceu, die in die zweite Hälfte des VIII. - erste Hälfte des IX. Jh. datiert wird (STANCIU, MATEI 1994). Ein *terminus post quem* für die Datierung der Keramik von Culciu Mare bildet das späte VII. Jh., Zeit, von der an die auf der handgetriebenen Scheibe geformte Keramilk im innerkarpatischen Siebenbürgen, wahrscheinlich auch im Nordwesten Rumäniens, sich durchzusetzen beginnt (STANCIU, MATEI 1994, S. 144-145). Eine Untersuchung der Verhältnisse zwischen den verschiedenen keramischen Kategorien (die infolge der Modellierungstechnik voneinander abgegrenzt werden) unterstreicht die Unterschiede zwischen den drei bereits erwähnten Siedlungen (Abb. 2). Da der nordwestliche Raum im VIII. Jh. durch das Vordringen der auf der handgetriebenen Scheibe geformten Keramik charakterisiert werden könnte, könnte die chronologische Lage des Materials von Culciu Mare im Rahmen dieser zeitspanne festgelegt werden. Anscheinend wurde im Falle des innerkarpatischen Siebenbürgen, sehr wahrscheinlich auch im Nordwesten Rumäniens, im VIII. Jh. eine schwankende Menge von auf der fußgetriebenen Scheibe geformten Töpferwerk verwendet, das mengenmäßig dem auf der handgetriebenen Scheibe geformten stark unterlegen war, die sich jedoch im nächsten Jahrhundert verbreitete (STANCIU, MATEI 1994, Anm. 44, S. 144). Von diesem Standpunkt aus kann das Maß, in dem diese keramische Kategorie in der Wohnung von Culciu Mare auftritt (ein Prozemtsatz von 21 %), eher das IX. Jh. angeben.

Die Profile der Töpfe von Culciu Mare ähneln stark mit jenen von Popeni-Cuceu, wobei z.B. die stark profilierten Ränder hervorzuheben sind (Taf. II/1, 5), die in der Siedlung von Lăpuşel, die früher zu datieren ist, fehlen. Ein besonderes Interesse bietet ein Fragment aus dem oberen Teil eines Topfes, mit einem Rand, dessen Aussehen z.B. im Material von Cluj-Mănăştur, das ins X.-XI. Jh. datiert wird, wiederufinden ist (IAMBOR, MATEI, HALASU 1981, Taf. II/5, S. 135), oder in jenem von Biharea, das ins XI. - XII. Jh. datiert wird (DUMITRAŞCU 1994, Taf. CXXIII 6). Obwohl aus einer entfernteren Gegend stammend (mögliche Verbindungen können immerhin nicht ausgeschlossen werden), sind die Analogien aus der Gegend Keszthely-Zalavár/Ungarn für die Datierung der hier besprochenen Keramik von Bedeutung, insbesondere da sie aus gut datierten Komplexen stammen. Ränderprofile, die mit jenen von Culciu Mare identisch sind, gibt es in zwei Gruben aus dem frühmittelalterlichen Komplex auf der Insel Borjüállás (MÜLLER 1994). Eine der Gruben wurde um das Jahr 860 aufgefüllt, die andere erst nach dem Ende des IX. Jh. Für die Wohnung von Culciu Mare muß das Vorherrschen der Verzierung aus einfachen, breiten Linien unterstrichen werden, die in Lăpuşel nicht vorkommt und in Popeni-Cuceu schwach vertreten ist. Es besteht die Möglichkeit einer Tendenz der Vereinfachung der Verzierung, bzw. der Durchsetzung der einfachen Linien im Falle des späteren Materials, Lage die in einigen Gegenden Mährens festgestellt wurde (ŠTANA 1994, S. 16). Die gesamtheit der oben erwähnten Daten unterstützt die Datierung der Wohnung von Culciu Mare ins IX. Jh, sehr wahrscheinlich an das Ende des IX. - Anfang des. X. Jh.

Ich nehme an, daß die keramischen Fragmente von Lazuri - „Râtul lui Béla" einen ähnlichen chronologischen Horizont darstellen wie die hier untersuchte Wohnung. Wie bereits gezeigt, stammen aus der Wohnung ein Pflugeisen und ein Bronzeohrring vom Typ IIC Čilinska. Das Pflugeisen kann in eine breitere Zeitspanne datiert werden, für den Ohrring wurde jedoch das VIII. Jh. vorgeschlagen, spätestens die ersten Jahrzehnte des IX. Jh. (LAZIN 1981-1982). Die besten Analogien für den Ohrring bietet ein in der Siedlung von Karcsa (Nordosten Ungarns, Taf. VII 18) entdecktes Stück, sowie eines aus der Hügelnekropole von Královský Chl'mec (Südostecke der Slowakei, Taf. VII/16, 17), beide ins VIII.- Anfang des IX. Jh. datiert. Es ist möglich, daß die Dauer des Verkehrs dieser Ohrringe in Südosteuropa etwas länger war und das gesamte IX. Jh. umfaßte (FIEDLER 1992, Taf. 178). Die erwähnten Ohrringe sind mit einem Exemplar sehr ähnlich, das im Grab 55 der Nekropole von Devnja/Bulgarien gefunden wurde, dessen Datierung ins späte IX. Jh. nicht

ausgeschlossen ist (FIEDLER 1992, Taf. 102/17; S. 178). Sogar in Královský Chl'mec wurden die Begrabungen in der zweiten Hälfte des IX. und zu Beginn des X. Jh. fortgesetzt (BUDÍNSKÝ-KRÍČKA 1980, S. 71), Wenn man auch in Betracht zieht , daß die auf der fußgetriebenen Scheibe geformte Keramik in der Siedlung von Lazuri gut vertreten zu sein scheint, verdient die Möglichkeit Beachtung, die Datierung wenigstens einiger Komplexe auch in die zweite Hälfte des IX. Jh. auszudehnen.

Bezüglich der Sanislău identifizierten Siedlung kann aufgrund des in einer einzigen Wohnung entdeckten Materials die Existenz zweier verschiedener chronologischer Niveaus nicht angenommen werden, wie es früher geschah (LAZIN, HEP 1990, Nr.24 b,S.82). Das Auftreten von auf der Töpferscheibe geformter und verzierter Scherben bedingt die Datierung des Materials frühestens ins VII.Jh. Der in Culciu Mic entdeckte Topf (Taf.IV.8), wahrscheinlich zusammen mit anderen Scherben (LAZIN, HEP 1990, Nr.11, S.80), weist durch seine Form auf die mit der Hand gearbeiteten Gefäße aus dem Milieu der awarischen Gräberfelder hin, woTöpfe mit sehr ähnlichem Profil eine gewöhnliche sind (z.B. Analogien in einer nahegelegenen Gegend bei CSALLÁNY 1958,Taf.IX/4; Taf.XI/6,10), oder auf slawische - awarische Gräberfelder (Analogien einschließlich für die Verziernug in Devínska Nová Ves, nach EISNER 1952, z.B. Taf.22/3-5; Taf.24/8; Taf.60/5, 8). Aufgrund dieser Analogien könnte einer frühere Datierung des Gefäßes (VIII.Jh?) angenommen werden, als die früher vorgeschlagene (IX.-X.Jh., nach LAZIN, HEP 1990, Nr.11,S.80).

Das Profil des isoliert in der Ortschaft Dindeşti entdeckten Gefäßes (das auf der handgertriebenen Scheibe geformt wurde, Taf.V/15) ist im allgemeinen jenen der frühen slawischen Töpfe vom Typ Prag ähnlich, wobei eine Verbindung in diese Richtung möglich ist. Eine sehr gute Analogie bietet ein wiederherstellbares, mit der Hand geformtes und unverziertes Gefäß, das in einer Wohnung in der frühslawischen Siedlung von Lazuri, dem Punkt „Lubi Tag" entdeckt wurde (unveröffentlichtes Material, in Verarbeitung befindlich, Grabungen von Gh.Lazin 1977). Analogien für das Gefäß von Dindeşti können im gleichartigen keramischen Inventar aus Gräberfeldern oder Siedlungen aus der Slowakei gefunden werden, die hauptsächlich ins VII.Jh. datiert werden (REJHOLCOVÁ 1990, Taf. XXII/14, S.407; FUSEK 1994, Taf.LVII/4, S.244-246). Wegen des Konservierungszustandes des Gefäßes ist es nicht ausgeschlossen, daß es aus Grabkomplex stammt.

Die Nützlichkeit des vorliegenden Versuches kann einer unlängst durchgeführten Überblick über die frümittelalterlichen Funde im Kreis Satu Mare gerechtfertig werden, der vor allem das niedrige Niveau unserer Kenntnisse über die Problematik dieser Zeit in dieser Gegend hervorhebt (LAZIN, HEP 1990). Sicherlich ist diese Lage auf das Fehlen jener Bestandteile zurückzuführen, die die Durchführung eines gut strukturierten Programms archäologischer Forschung in dieser Richtung sichern würden. Dies ist umso bedauerlicher,als das Gebiet dieses Kreises -mit bedeutenden Verbindungswegen zwischen dem innerkarpatischen Siebenbürgen und dem oberen Theißbecken,d.h. den Tälern der Flüsse Someş und Krasna-zur besseren Kenntnis der frühmittelalterlichen Realitäten im Karpatenbecken beirtragen kännte.

Übersetzt von Ligia Ruscu

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1.

Abb. 2. Keramik %: Lăpuşel (Kreis Maramureş), Popeni - Cuceu (Kreis Sălaj), Culciu Mare (Kreis Satu Mare).

Taf. I. **Culciu Mare - „Boghilaz": a** geackerter Boden. **b**. schwarzgraue Erde. **c**. schwarzbraune Erde. **d**. gelbe gebrannte Erde. **e**. gelber Ton. **f**. gebrannte Erde. Keramik: mit der Hand geformt (5); auf der handgetriebenen Scheibe geformt (1-3, 6); auf der fußgetriebenen Scheibe geformt (4).

Taf. II. - **Culciu Mare - „Boghilaz"**: auf der handgetriebenen Scheibe geformte Keramik.
Taf. III. - **Culciu Mare - „Boghilaz"**: auf der handgetriebenen Scheibe geformte Keramik.
Taf. IV. - **Culciu Mare - „Boghilaz"**: Keramik: mit der Hand geformt (6, 7); auf der handgetriebenen Scheibe geformt (3, 4); auf der fußgetriebenen Scheibe geformt (1, 2, 5); Culciu Mic (8).
Taf. V. - **Sanislău - „Straße nach Horea"**. Keramik: mit der Hand geformt (1, 2); auf der handgetriebenen Scheibe geformt (3-7). **Acâş**: auf der handgetriebenen Scheibe geformte Keramik (10-14). **Răduleşti:** auf der handgetriebenen Scheibe geformte Keramik (8, 9). Dindeşti (15).
Taf. VI. - **Sanislău - „Straße nach Horea"**. **a**. Sandstreifen. **b.** schwarzgraue Erde. **c**. braungraue Erde. **d.** archäologisch steriler Boden. Auf der handgetriebenen Scheibe geformte Keramik (5-7).
Taf. VII.- **Lazuri - „Râtul lui Béla".** Keramik: auf der handgetriebenen Scheibe geformt (1-6, 10-13); auf der fußgetriebenen Scheibe geformt (7, 9, 14); Bronzeohrring (15). Královský Chl'mec (16, 17). Karcsa (18).

Bibiografie

BADER 1975 - Tiberiu Bader, Contribuţii la cunoaşterea oraşului Satu Mare. Descoperiri arheologice - (I), în StCom Satu Mare, III, 1975, p. 19-44.
BADER 1978 - Tiberiu Bader, Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică, Bucureşti, 1978.
BADER 1981-1982 - Tiberiu Bader, Săpăturile arheologice din judeţul Satu Mare (partea I-a) în StCom Satu Mare, V-VI, 1981-1982, p. 143-159.
BUDÍNSKÝ-KRIČKA 1950 - Vojtech Budínský-Krička, Staroslovanský mohylník v Kráľovskom Chlmci na východnom Slovensku, în Archeologické Rozhledy, II, 1950, 1-2, p. 70-74.
BUDÍNSKÝ-KRIČKA 1980 - Vojtech Budinský-Krička, Královský Chl'mec, záchranný na slovanském mohylníku, AUČSAV, Nitra, 1980.
ČILINSKA 1975 - Zlata Čilinska, Frauenschmuck aus dem 7-8. Jahrhundert im Karpatenbecken, în SlovArch, XXIII, 1975, 1, p. 63-96.
CSALLÁNY 1958 - Dezsö Csallány, Szabolcs-Szatmár megye avar leletei, în A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, I, 1958, p. 31-85.
DUMITRAŞCU 1994 - Sever Dumitraşcu, Biharea I. Săpăturile arheologice din anii 1973-1980, Oradea, 1994.
EISNER 1952 - Jan Eisner, Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště, Bratislava, 1952
FIEDLER 1992 - Uwe Fiedler, Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau, UPA, Band 11, Teil 1,2, Dr. Rudolf Habelt Gmb, Bonn, 1992.
FUSEK 1994 - Gabriel Fusek, Slovensko vo včasnoslovanskom obdobi. Archaeologica Slovaca Monographiae, Studia Instituti Archaeologici Nitriensis Academiae Scientiarum Slovacae, tomus 3 (redigit Alexander Ruttkay), Nitra, 1994.
IAMBOR, MATEI, HALASU 1981 - Petre Iambor, Ştefan Matei, Adriana Halasu, Consideraţii privind raportul cronologic dintre aşezarea şi cimitirul de la Cluj-Mănăştur, în ActaMN, XVIII, 1981, p. 129-150.
IERCOŞAN 1992-1993 - Neţa Iercoşan, Săpăturile arheologice din judeţul Satu Mare (1971-1990), în StCom Satu Mare, IX-X, 1992-1993, p. 77-90.
KOTIGOROŠKO 1995 - Vjačeslav Kotigoroško, Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n. - IV e.n. (perioadele Latene şi romană), Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica, XI, Bucureşti, 1995.
LAZIN 1978 - Gheorghe Lazin, Raport preliminar de cercetare arheologică - Oraşul Nou, jud. Satu Mare, Muzeul Judeţean Satu Mare, Arhiva - sector arheologie, inv. nr. 161 (manuscris).

LAZIN 1981- 1982 - Gheorghe Lazin, Două piese de metal din sec. VIII-IX descoperite în localitatea Lazuri, jud. Satu Mare, în StCom Satu Mare, V-VI, 1981-1982, p. 137-141.
LAZIN, HEP 1990 - Gheorghe Lazin, Maria Hep, Aşezări şi descoperiri arheologice din secolele V-IX e.n. în judeţul Satu Mare, în Symposia Thracologica, Satu Mare - Carei, 8 sept. 1990, p. 79-86.
MÜLLER 1994 - Robert Müller, Keramikformen des 9.-10. Jahrunderts in der Gegend Keszthely-Zalavár, în Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrundert, ITM, Band I, Kolloquium Mikulčice, 25-27. Mai 1993, herausgegeben von Čeněk Staňa, Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Brno, 1994, p. 63-82.
POPESCU 1968a - Dorin Popescu, Les fouilles archéologiques dans la République Socialiste de Roumanie en 1967, în Dacia, N.S., XII, 1968, p. 421-423.
POPESCU 1968b - Dorin Popescu, Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967, în SCIV, 19, 1968, 4, p. 677-698.
PROFANTOVÁ 1992 - Nad'a Profantová, Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. Mit einem Beitrag von Jaroslav Fŕána und Antonín Maštalka, în Awarenforschungen, Band 2 (Herausgegeber Falko Daim), Archaeologia Austriaca Monographien, Band 2, Studien zur Archäologie der Awaren, 4, Institut fur Ur-und Frühgeschichte der Universität Wien, Wien, 1992, p. 605-801.
REJHOLCOVÁ 1990 - Mária Rejholcová, Včasnoslovanské pohrebisko v Čakajovciach, okres Nitra, în SlovArch, XXXVIII, 1990, 2, p. 357-420.
RUSU 1971 - Mircea Rusu, Note asupra relaţiilor culturale dintre slavi şi populaţia romanică din Transilvania (sec. VI-X), în Apulum, IX, 1971, p. 713-730.
STAŇA 1994 - Čeněk Staňa, Zur Erforschung der westslawischen Keramik, în Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert, ITM, Band I, Kolloquium Mikulčice, 25-27. Mai 1993, herausgegeben von Čeněk Staňa, Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Brno, 1994, p. 13-17.
STANCIU 1994a - Ioan Stanciu, Aşezarea prefeudală de la Lăpuşel, jud. Maramureş. Cercetările arheologice din anii 1992, 1993, în Ephemeris Napocensis, IV, 1994, p. 267-322.
STANCIU 1994b - Ioan Stanciu, Lazuri, jud. Satu Mare în Cronica cercetărilor arheologice, campania 1993. A XXVIII-a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Satu Mare, 12-15 mai 1994, nr. 73, p. 36.
STANCIU 1995 - Ioan Stanciu, Lazuri, jud. Satu Mare. Aşezările din secolele II-IV şi VI-VII, în Cronica cercetărilor arheologice, campania 1994. A XXIX-a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Cluj-Napoca, 11-14 mai 1995, nr. 72/II, p. 51.
STANCIU 1996 - Ioan Stanciu, Lazuri, jud. Satu Mare. Aşezările din mileniul I p. Chr., în Cronica cercetărilor arheologice, campania 1995. A XXX-a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Brăila, 2-5 mai 1996, nr. 80/II, p. 71-72.
STANCIU, MATEI 1994 - Ioan Stanciu, Alexandru V. Matei, Sondajele din aşezarea prefeudală de la Popeni-Cuceu, jud. Sălaj. Câteva observaţii cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania, în ActaMP, XVIII, 1994, p. 135-163.

Note

1. Numărul de ordine corespunde celui de pe hartă.
2. Câteva aspecte privind datarea ceramicii medievale timpurii din nord-vestul României la STANCIU 1994a, p. 308-313; STANCIU, MATEI 1994, p. 140-148.
3. Pentru referiri succinte la datele existente vezi STANCIU, MATEI 1994, n. 44, p. 144. O situaţie mai clară în această privinţă pare să existe la Iernut, jud. Mureş, unde ceramică lucrată sigur la roata rapidă apare într-un orizont databil - cu ajutorul a trei pinteni - până spre mijlocul sec. IX (datorez mulţumiri pentru informaţiile d-lui Călin Cosma, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei Cluj-Napoca).

4. Cele trei piese sunt cvasi-identice. Din păcate nu am putut compara dimensiunile, neavând acces la prima menţiune a cercelului de la Karcsa (P. Kazacsayné Gnandt,Szórványos szalv leletek Karcsáról, în A Miskolci Herman Ottó Közleményei, 12, 1955, p. 24-27), iar pe cel de la Královský Chl'mec autorul descoperirii îl prezintă fără precizări (în text sau grafice) referitoare la mărime. Pe desenul existent la PROFANTOVÁ 1992, pl. 39/B6, p. 753 (pentru piesa din Slovacia) apare scara grafică, după care lungimea totală a cercelului ar fi de 45 mm. Dacă nu a intervenit cumva o greşeală, atunci ar rezulta că cercelul de la Lazuri (lungime totală 33 mm) este mai mic decât celelalte două piese. Altfel, mai ales că punctele de descoperire sunt foarte apropiate, am putea lua în consideraţie posibilitatea de a fi fost produşi în acelaşi atelier, localizabil poate cumva în zona cotului Tisei Superioare.

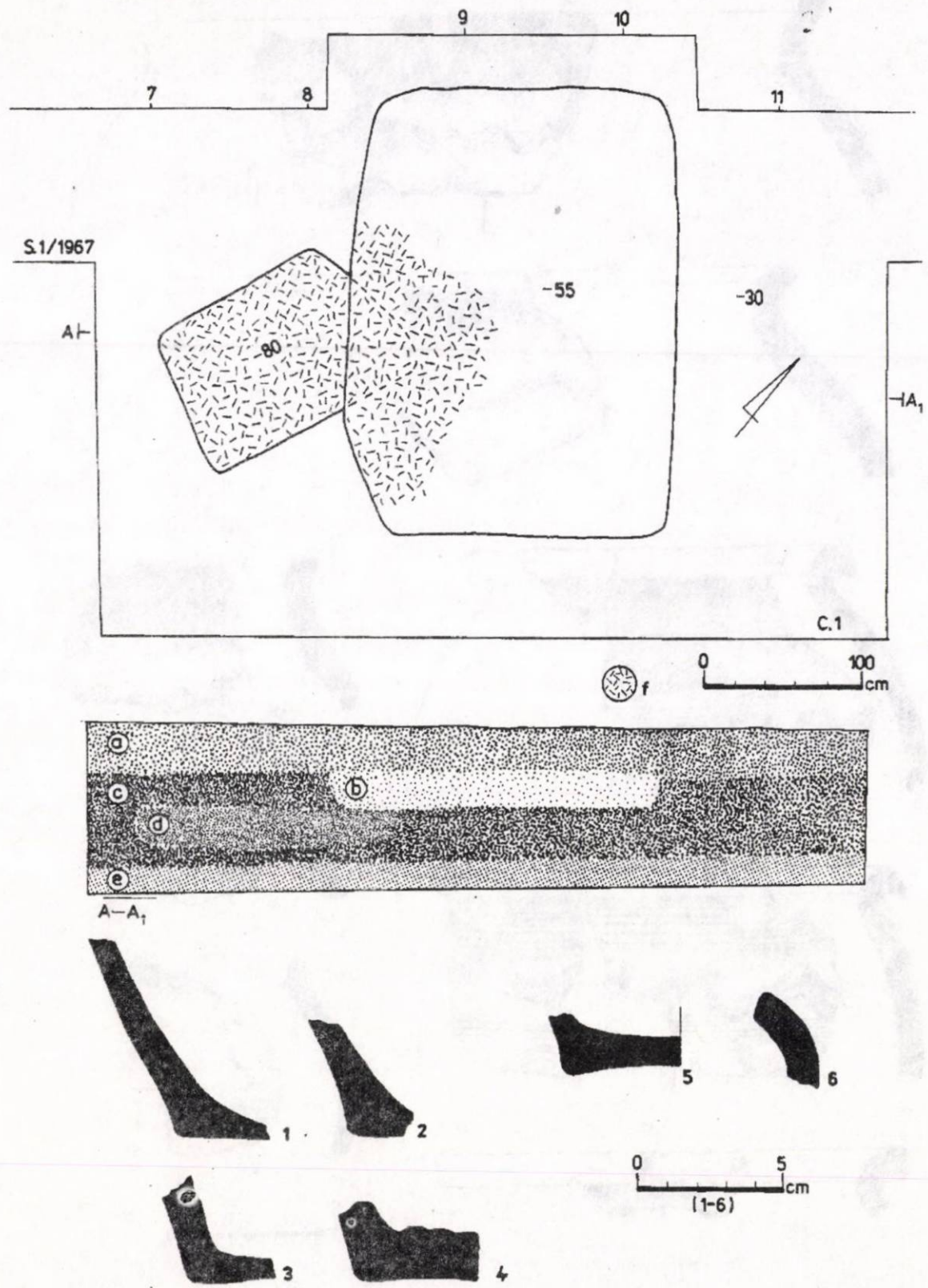

Pl. I. **Culciu Mare - „Boghilaz"**. **a.** Pământ arat. **b**. Pământ negru-cenuşiu. **c.** Pământ brun-negricios **d**. Pământ galben, ars. **e.** Argilă galbenă **f.** Pământ ars. Ceramică: lucrată cu mâna (5); lucrată la roata înceată (1-3, 6); lucrată la roata rapidă (4)

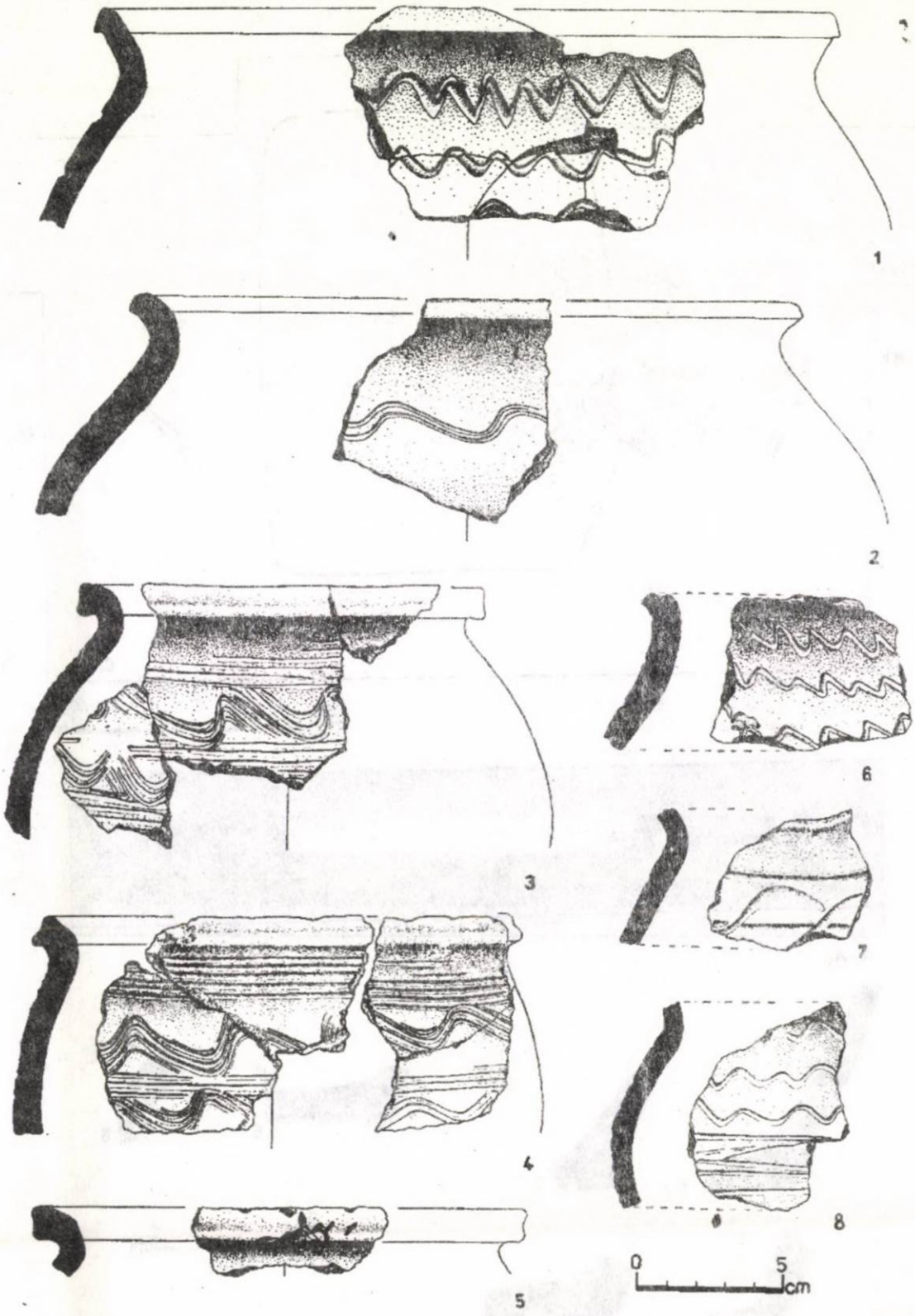

Pl. II. **Culciu Mare - „Boghilaz“**. Ceramică lucrată la roata înceată.

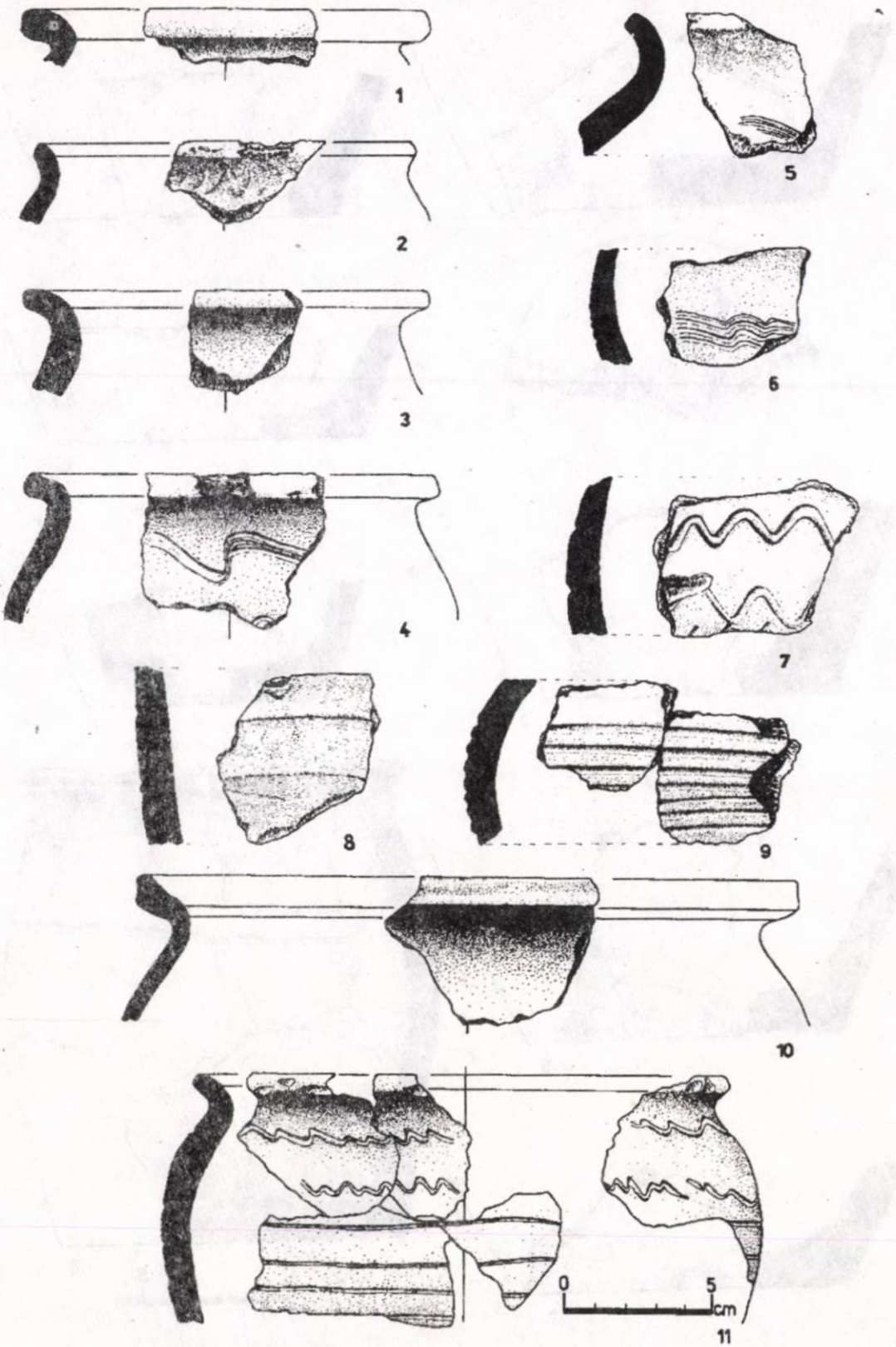

Pl. III. **Culciu Mare - „Boghilaz".** Ceramică lucrată la roata înceată.

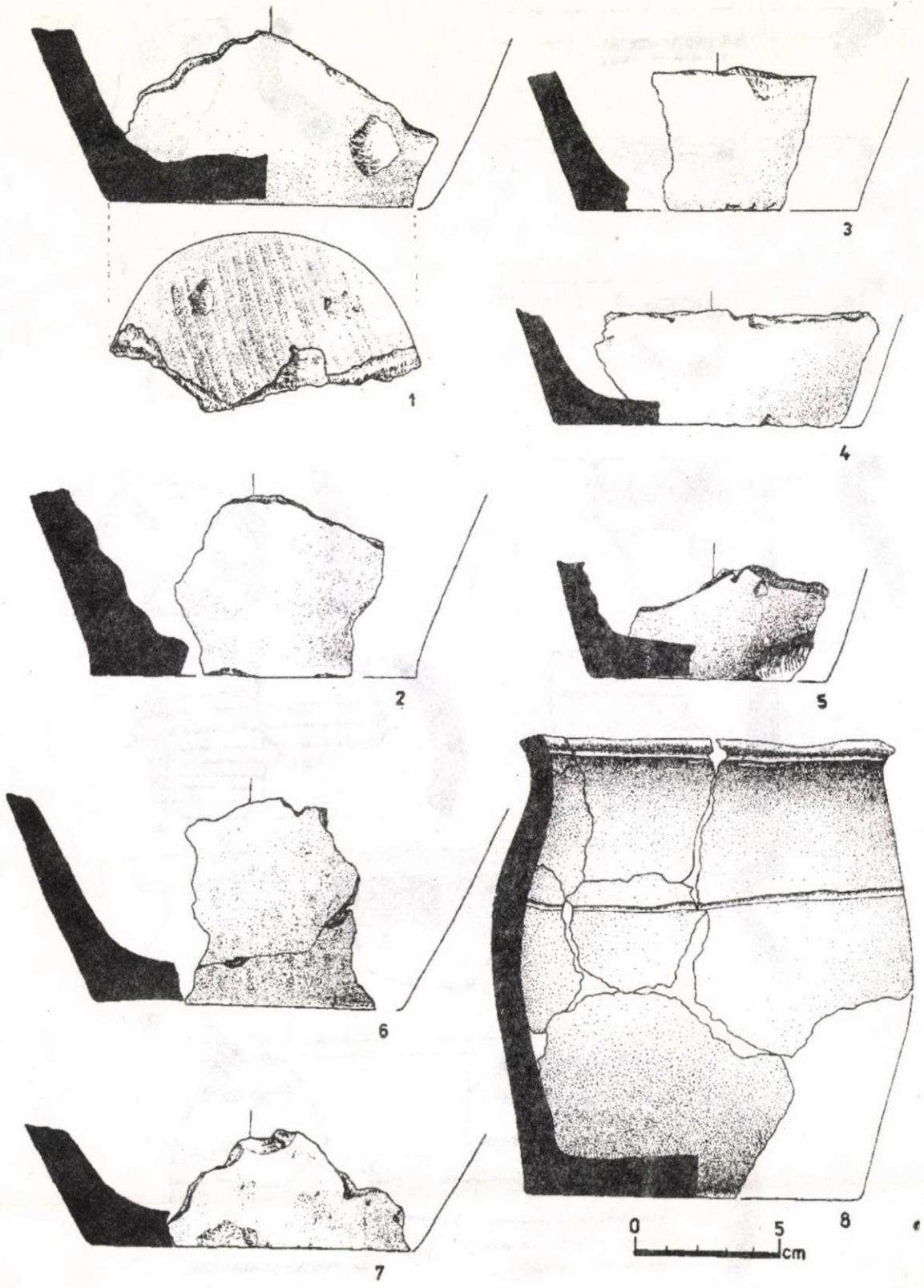

Pl. IV. **Culciu Mare - „Boghilaz"**. Ceramică lucrată cu mâna (6, 7); lucrată la roata înceată (3, 4); lucrată la roata rapidă (1, 2, 5). Culciu Mic (8).

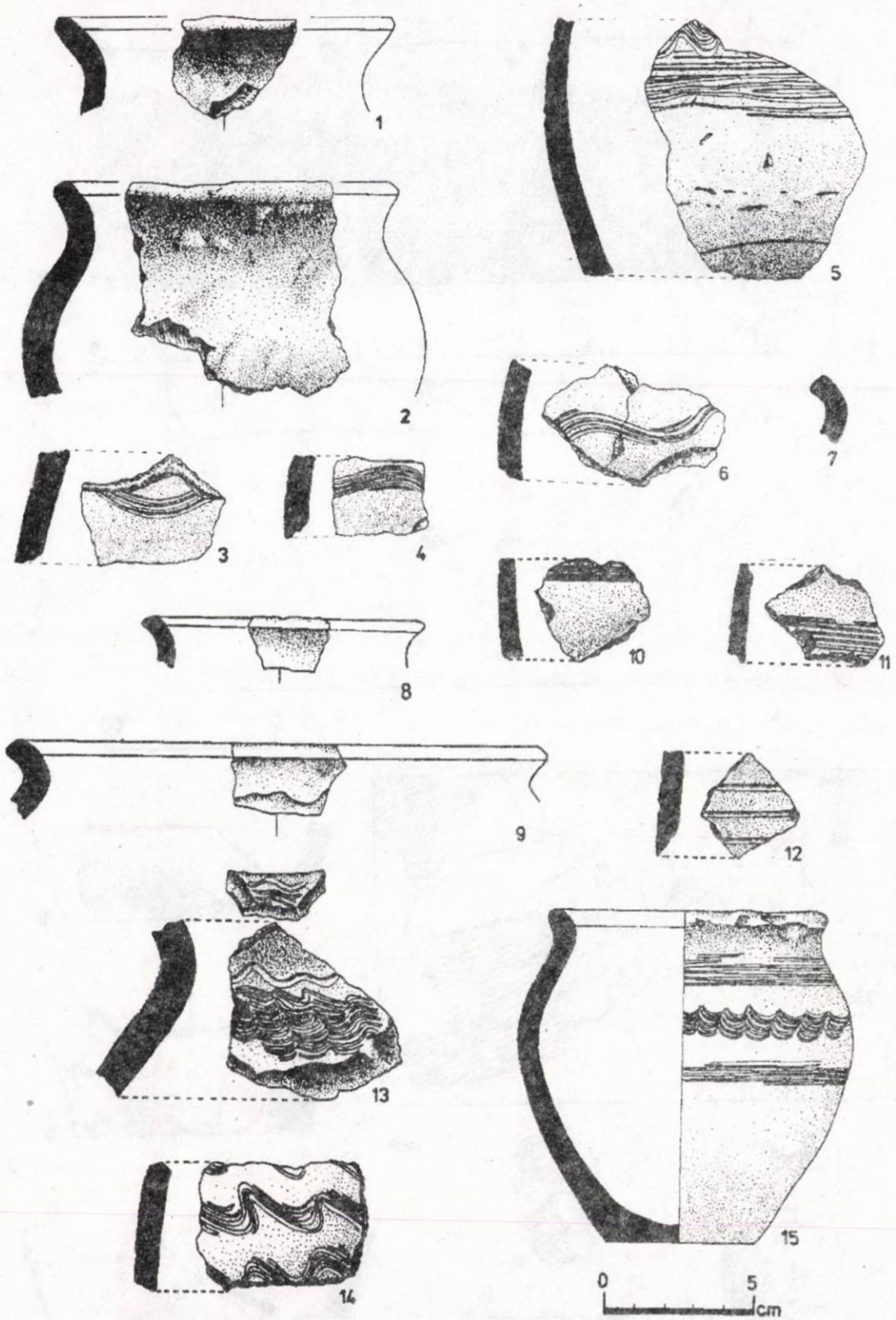

Pl. V. **Sanislău - „Drumul spre Horea"**. Ceramică lucrată cu mâna (1, 2); lucrată la roata înceată (3-7); **Acâş**: ceramică lucrată la roata înceată (10-14). **Răduleşti:** ceramică lucrată la roata înceată (8, 9). **Dindeşti** (1).

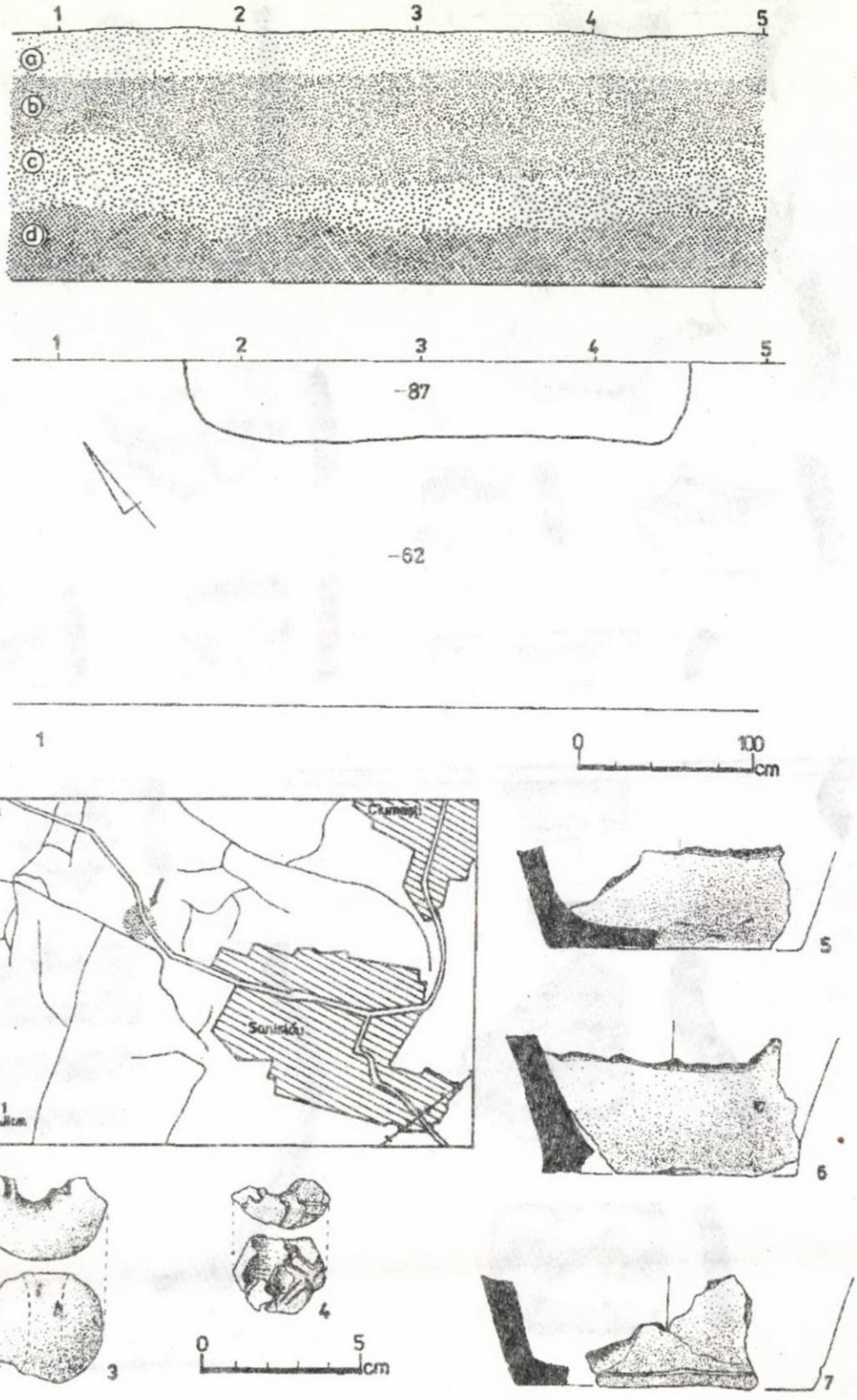

Pl. VI. **Sanislău - „Drumul spre Horea“**. **a**. Lentilă de nisip. **b**. Pământ negru-cenuşiu. **c.** Pământ brun-cenuşiu **d.** Sterilul arheologic. Ceramică lucrată la roata înceată (5-7).

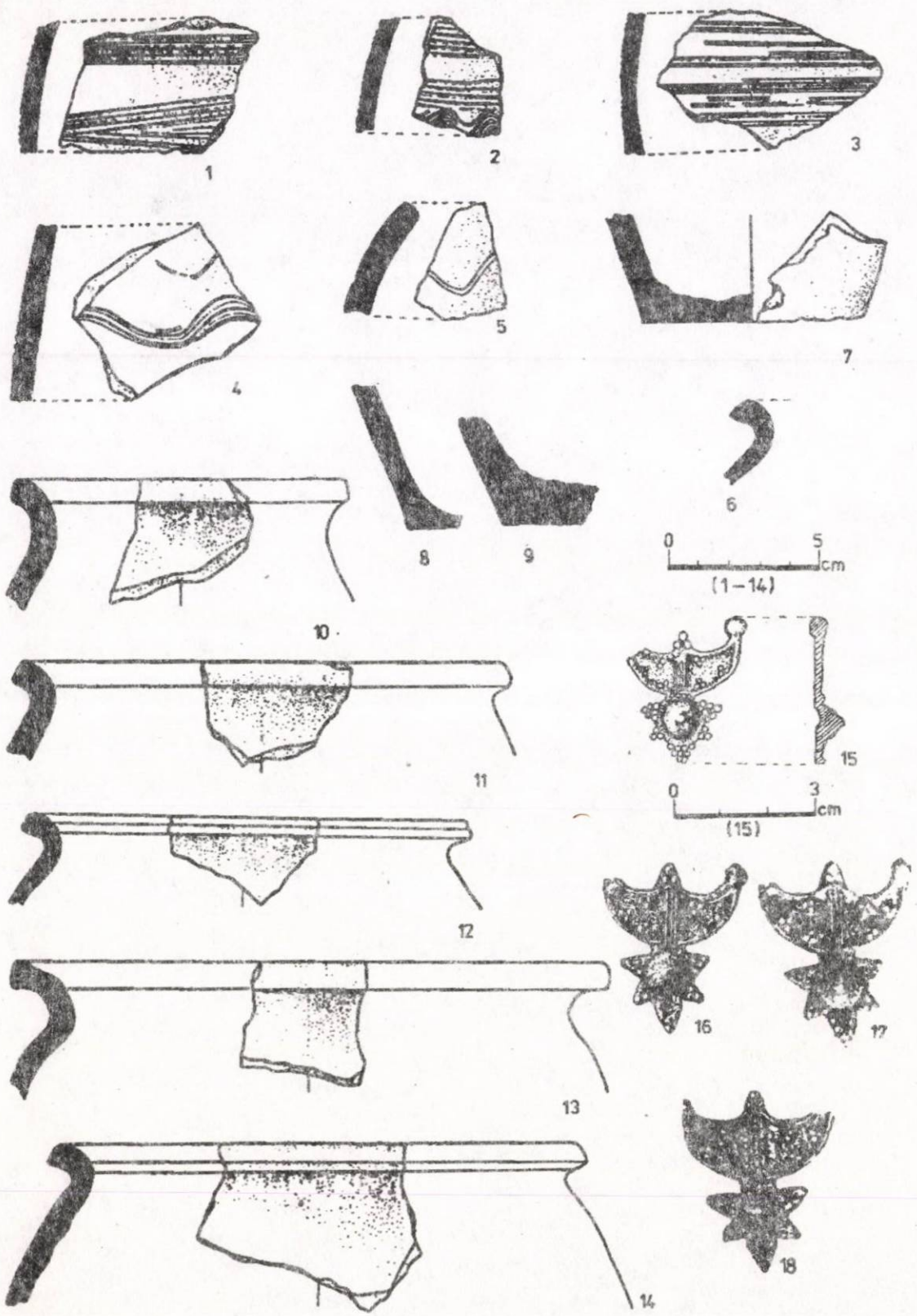

Pl. VII. **Lazuri - „Râtul lui Béla“**. Ceramică lucrată la roata înceată (1-6, 10-13); lucrată la roata rapidă (7, 9, 14); cercel bronz (15). Královský Chl'mec (16, 17). Karcsa (18).

ISTORIE

Colonizarea rutenilor în Maramureş în sec. XV-XVI

Marius Diaconescu

Aşezarea rutenilor în Maramureş a fost un proces continuu cu o intensitate variabilă de-a lungul a câteva secole. Fenomenul a marcat profund evoluţia istorică a societăţii maramureşene. În general nu poate fi delimitat de cel petrecut în comitatele vecine Bereg, Ung, ş.a. Imigrarea rutenilor în teritoriul fostului regat medieval ungar a generat o istoriografie vastă, cu opinii divergente[1]. Procesul a fost analizat în general, pe ansamblul prezenţei rutenilor în Ungaria. Doar monografiile regionale au reuşit parţial să contureze o imagine mai apropiată de realitate. Datorită ponderii românilor în comitatul Maramureş, ipotezele istoricilor nu au scăpat de influenţa aspectului politic al problemei. Belay Vilmos, autorul unei monografii a Maramureşului[2], care a cercetat în profunzime istoria regiunii, prezintă parţial eronat fenomenul respectiv. Radu Popa, în monografia sa din 1970[3], a evitat o abordare directă, probabil şi datorită restrângerii perioadei cercetate la sec. al XIV-lea.

În studiul de faţă ne-am propus o sistematizare a fenomenului imigraţionist rutean. Am utilizat informaţii din diplomele medievale, publicate şi inedite, precum şi cele cumulate în registrul satelor de la finalul lucrării lui Belay V. O mare parte a izvoarelor utilizate de istoricul maghiar le-am cercetat şi am constatat acurateţea transcrierilor toponimice şi onomastice. În special evoluţia proprietarilor satelor rutene, precum şi onomastica întâlnită în sec. XV-XVI, au constituit premisele studiului prezent. Un instrument esenţial l-a constituit o hartă amănunţită a comitatului Maramureş care ne-a permis să sesizăm influenţa mediului geografic asupra colonizărilor.

În primul rând există un grup de ruteni relativ izolaţi de masa ucraineană din zonă. Satele de pe valea Ruscovei au un statut deosebit. Dacă abordăm regiunea dinspre satele româneşti de pe valea Izei şi a Vişeului (din punct de vedere geografic) pare într-adevăr o enclavă, după cum o numea şi R. Popa[4]. Acest grup de ruteni a venit din Pocuţia peste munţi. Doar astfel se poate explica existenţa acestei enclave. Toponimul Orozviz dat satului Ruscova presupune prezenţa rutenilor pe această vale cel puţin din prima jumătate a sec. al XIV-lea[5]. Faptul că sunt sate iobăgeşti şi proprietarii lor sunt nobili români din localităţile din apropiere indică o colonizare cu acceptul acestor stăpâni de pământ. Satul iniţial a fost Ruscova, din care, pe la sfârşitul veacului al XIV-lea, probabil prin roire sau noi colonizări, s-a întemeiat şi Poienile de sub Munte[6].

Teoria lui Belay V. cu privire la românizarea unor sate rutene ca Petrova şi Leordina[7] este inacceptabilă. Preotul David este numit în documente atât „presbyterus ruthenorum"[8] cât şi „presbyterus valachorum"[9]. Nu poate fi folosit ca indiciu pentru identificarea etniei satului Leordina. Există însă posibilitatea unui amestec de populaţie. Iar în Petrova, cu tot numele slavizat, nu cunoaştem ca familiile de acolo să fi fost numite rutene vreodată.

Prezenţa rutenilor pe valea Bârjavei, teritoriu alipit Maramureşului la mijlocul sec. al XV-lea, se leagă de cei din Bereg şi este mai timpurie[10]. Plasarea întemeierii unora dintre sate la sfârşitul veacului al XIV-lea, cum o face R. Popa[11], este forţată. Prezenţa rutenilor în Bereg şi Ung este cu mult mai veche. Bisericile rutene din Zadnia şi Dolha, menţionate în 1418[12], indică existenţa unei comunităţi bine închegate cu o oarecare vechime în satele respective. Este posibil ca pornind din aceste zone, încă înainte de sfârşitul secolului al XIV-lea să fi penetrat grupuri reduse de ruteni în partea vestică a Maramureşului[13].

Primul mare val de colonişti s-a aşezat la cumpăna sec. XIV-XV. Legenda potrivit

căreia ducele Teodor Koriatovici a adus cu el 40.000 de ruteni în Ungaria Superioară este exagerată[14]. Dar nu trebuie negată realitatea unei emigrări masive. Cifra este supraevaluată, dar sigur exprimă un adevăr ce poate fi verificat doar prin urmărirea transformărilor demografice din perioada următoare. Posibil ca acest val să fi fost doar o etapă, iar memoria colectivă să fi plasat totul într-o singură fază.

Stăpânirea de către Teodor Koriatovici a unor sate de la hotarul Maramureşului cu Beregul a încurajat şi a facilitat aşezarea rutenilor[15]. De exemplu, pentru satele Cuhnița şi Rotunda (Kerecke) nu putem fi siguri de etnia care locuia acolo înainte de 1400. După ocuparea lor de către duce şi anexarea la domeniul Munkács-ului este posibil să fi devenit (dacă nu erau şi mai înainte) rutene. În 1451, când sunt redate Dolhenilor, e drept că sub forma cnezatului românesc, sunt numite „possessiones nostris ruthenicales"[16].

Dar nu numai prințul podolian a facilitat colonizarea rutenilor în satele maramureşene. Se acceptă că Drăgoşeştii au întemeiat satul Peri în jurul mănăstirii prin colonizarea de iobagi ruteni la sfârşitul veacului al XIV-lea[17]. Sigur şi în alte posesiuni ale acestor magnați s-au petrecut procese asemănătoare. Dacă nu chiar întemeieri de noi sate, nu este exclusă colonizarea de grupuri de ruteni în sate româneşti, cel puțin în nordul Tisei[18].

Familia Bilcenilor, stăpână în Bereg peste sate rutene, a avut şi ea o atitudine asemănătoare în posesiunile lor maramureşene. La sfârşitul veacului al XIV-lea au întemeiat două noi sate, Berezna şi Boureni, pe domeniul lor cnezial de pe valea Neagului[19].

Tot în această perioadă, cumpăna sec. XIV-XV, pot fi plasate şi eventualele colonizări în sate întemeiate fie de către locuitori ai târgurilor de coroană, ca Bărănica şi Ocna Hust de către cei din Hust[20], sau Teceuți de către cei din Teceu[21]. R. Popa plasează întemeierea lor în această perioadă, dar nu se pronunță asupra caracterului etnic al populației. Cel puțin primele două sunt peste câtva timp sigur rutene.

A avut loc în această perioadă o infuzie de coloniști, care nu poate fi delimitată de venirea lui Teodor Koriatovici pe domeniul Munkács-ului. Este posibil ca nobilii proprietari care erau în contact nemijlocit cu satele rutene să fi realizat avantajele economice ale acestor noi aşezări de iobagi ruteni, căci procesul de colonizare a continuat neîntrerupt.

Aşezările rutene s-au întemeiat pe terenuri asupra cărora se exercita în mod efectiv un drept de stăpânire recunoscut de regalitate. Într-o primă fază rutenii s-au aşezat ca țăranii dependenți pe câteva domenii feudale[22], în special pe cele ale Bilcenilor şi Dolhenilor, iar mai apoi pe cele ale Dragfieştilor şi Pogăneştilor.

Bilcenii au întemeiat pe domeniul lor de pe valea Neagului, pe care l-au împărțit către sfârşitul sec. al XV-lea cu Dolhenii, noi sate rutene. Această regiune s-a populat treptat cu iobagi ruteni şi a constituit o regiune aparte, numită Verhovina, care în sec. al XVIII-lea a dobândit statut de ieraş. Aceste colonizări pot fi corelate atât cu Beregul învecinat, cât mai ales cu Galiția. În sec. al XVI-lea exista un drum pe valea Neagului care ducea în Polonia şi care a fost utilizat, printre alții, chiar şi de către tătari în 1594[23].

Această regiune de pe valea Neagului a constituit prima şi cea mai importantă zonă de colonizare ruteană. Bilcenii stăpâneau sate rutene în Bereg încă înainte de a primi cnezatul satelor Lipce şi Henrice. Nu este exclus să fi adus coloniști chiar şi în aceste sate, căci la 1350 se vorbea despre necesitatea populării lor[24]. Către sfârşitul veacului au întemeiat deja două noi sate sigur rutene: Berezna şi Boureni (Ökörmező). Primul sat este foarte aproape de Herince, ceea ce poate fi un argument pentru colonizarea de ruteni şi în celelalte două sate mai vechi. Probabil ei au fost aduşi din Bereg de pe domeniile Bilcenilor. Situarea geografică a Bourenilor ne orientează spre Galiția. Considerăm că este vorba de un prim grup venit direct de peste munți şi aşezați acolo cu acordul Bilcenilor.

Această experienţă a fost continuată cu succes în veacurile următoare. Noii coloniştii s-au aşezat în valea superioară a Neagului, la nord de Boureni. În veacul al XV-lea s-au întemeiat două noi sate: Repedea (Ripyne) şi Călăceni (Kelécsényi). În partea inferioară a văii a fost întemeiat în aceeaşi perioadă satul Vâlcele (Vizkoz) puţin mai la vest de Berezna, ceea ce indică o posibilă roire, completată ulterior probabil cu coloniştii din Bereg.

Satul Poiana Uliului (Keselymező) a fost întemeiat în partea inferioară a cnezatului Bilcenilor, dar la iniţiativa locuitorilor din Hust. Bilcenii s-au judecat cu cei din Hust pentru acest teritoriu, dar în sec. al XVI-lea rămân ca proprietari oraşenii[25]. Tot la iniţiativa acestora se va fi întemeiat şi Ocna Hust (Husztköz). Există posibilitatea, cel puţin teoretic, ca în satele care au fost colonizate la iniţiativa oaspeţilor să fi existat şi locuitori unguri. Dar cel puţin pentru perioada care ne interesează nu poate fi vorba de o comunitate maghiară închegată. Ar fi rămas urme cel puţin în funcţionarea bisericească, cum este cazul satului Domneşti[26].

Pe valea superioară a Neagului, proprietarii, acum Bilcenii şi Dolhenii, au continuat colonizarea de ruteni în secolul al XVI-lea, mai ales în a doua jumătate a lui. A fost un mare val de imigranţi căci s-au fundat satele: Moşneni (Vucskömező), Tătaşca (Tyasca), Ricska, Iszka, Polyana, Recea (Hidegpatak), Răchiţa (Rekita), Lyakovecz, Ó-Holyatin şi Új-Holyatin[27]. Deci 10 sate pe parcursul unui secol. Posibil ca unele să se fi format prin roire, dar marea majoritate sunt fundate de coloniştii veniţi din Galiţia. Această populare a văii superioare a Neagului a transformat net regiunea. Drumul peste munţi spre Polonia a fost des frecventat. Zona a căpătat un statut aparte care s-a materializat în sec. al XVIII-lea prin crearea unui nou ieraş, pur rutean, Verhovina.

În legătură cu colonizările de pe valea Neagului trebuie puse şi cele de pe valea superioară a Talaborului. În sec. al XV-lea a fost întemeiat Calocea (Kalocsa) tot de către Bilceni[28]. Regiunea nu a fost propice colonizărilor, căci în veacul următor a fost fundat doar Seini (Szinever). Acest ţinut al văilor superioare a Neagului şi Talaborului constituie o unitate organică în chestiunea colonizării rutenilor în Maramureş.

O altă zonă propice întemeierilor de noi sate a fost valea superioară a Tisei. Regiunea izvoarelor Tisei, triunghiul cuprins între cele două ramuri (Tisa Albă şi Tisa Neagră) şi creasta munţilor a aparţinut până către sfârşitul sec. al XV-lea de nobilii din Rona de Jos. Dar Bartolomeu Dragfy şi-a însuşit dreptul de proprietate asupra acestui teritoriu, lăsându-l spre folosinţă nobililor respectivi în schimbul unui cens şi al unor obligaţii militare. Probabil după răscoala lui Doja reprezentanţii fiscului de la Cămara din Coştiui au început să perceapă un cens de pe aceşti munţi, uneori cu forţa chiar. Dar valea Tisei a rămas în continuare a Dragfieştilor[29], care stăpâneau şi porţiunea de la Bocicoi la confluenţa izvoarelor. Acest teritoriu a aparţinut stăpânilor Bocicoiului. Exista un drum de-a lungul văii care ducea în „terra Ruthenorum", cum spunea un nobil localnic în 1551 amintindu-şi de o călătorie făcută cu peste 30 de ani în urmă[30]. Iată că exista o conştientizare a originii noilor colonşti: o ţară a rutenilor. Nu toţi nobilii percepeau realităţile politice, probabil doar marii feudali din zonă sau cei din anturajul căpităniei Hustului realizau existenţa statului polon.

Cândva la mijlocul sec. al XV-lea a fost întemeiat primul sat în regiune, Raho, mai la sud de confluenţa izvoarelor Tisei. Posibil să fi fost o colonizare întâmplătoare, nu intenţionată de stăpânii Bocicoiului, care s-au succedat prea des în această perioadă. Dar pornind de la această experienţă, noii stăpâni ai domeniului, Dragfieştii, au colonizat două noi sate: Trebusa, mult în sudul Rahăului şi Körösmező, aproape de graniţa cu Galiţia, şi au continuat colonizarea în Raho[31]. Relieful accidentat nu a permis o colonizare mai intensă. Dar prin aceste trei sate era asigurată o utilizare a văii pe toată lungimea ei, în special exploatarea aşa-zisei regiuni Pădurea Neagră (Fekete Erdő, Silva Nigra). Aceşti coloniştii au venit din Galiţia de peste munţi. Probabil în legătură cu ei este şi colonizarea satului

Kabolapolyana pe valea Săpurței, la nord de Bocicoi, cândva în sec. al XVI-lea.

Stăpânirea Dolhenilor asupra fostelor proprietăți ale lui Mihail Tatul de pe valea Tarasului a însemnat şi fundarea de două noi aşezări rutene pe cursul mijlociu, la nord de Găneşti. În sec. al XVI-lea au fost întemeiate Călineşti (Kalinfalva) şi Dombo. Acestea pot fi corelate cu colonizarea de ruteni şi în celelalte sate de pe valea Tarasului, inițial românești.

Penetrarea nobililor maghiari în Maramureş a influențat colonizarea rutenilor, mai mult în sate deja existente, alături de foştii locuitori. Domeniul obținut de Kun de Rozsaly la sfârşitul sec. al XIV-lea a cunoscut probabil un proces de amalgamare etnică, deoarece în veacul al XVI-lea întâlnim atât nume rutene cât şi româneşti în satele: Zlătari (Ötvösfalva), Sándorfalva, Bărdani (Újbard), Duboşari (Szaldobos), Săclânța (Szeklence), Crăiniceni (Mihálka) şi Gernyes. Satele Gernyes şi Zlătari sunt sigur rutene în acest veac.

Venirea Pogăneştilor în Maramureş a condus şi la întemeierea unui nou sat pe valea Apşei în sec. al XVI-lea - Apșița (Új Apsa), precum şi colonizări în alte sate din zonă, care au dus treptat la rutenizarea lor.

Nu trebuie exclusă posibilitatea ca şi micii nobili români din nordul Tisei să fi colonizat ruteni pe posesiunile lor. Desigur că în satele care au aparținut marilor feudali (Dolheni, Bilceni, Drágfy, Pogány, Kán ş.a.) sau domeniul cetății Hust, iar către sfârşitul sec. al XVI-lea domeniului Bocicoi, se observă o aşezare mai intensă de coloniști. Multe sate ori s-au rutenizat în sec. al XVI-lea, ori populația era amestecată: români, ruteni, rar puțini maghiari.

Pentru a reliefa amploarea acestui proces de colonizare dăm în cele de mai jos nişte liste, cu sate rutene sau cu populație amestecată. Criteriile de selecție au fost: data menționării documentare a satelor, după care am aproximat perioada întemeierii, situarea geografică, proprietarii, precum şi onomastica întâlnită în veacul al XVI-lea[32].

Sate sigur rutene la sfârşitul sec. al XIV-lea:
- pe valea Bârjavei (atunci în comitatul Bereg): Dolha, Zadnia, Cuhnița (Kusnica) şi Rotunda (Kerecke);
- pe valea Neagului: Berezna şi Boureni (Ökörmező);
- pe valea Tisei: Peri (Körtvelyes);
- pe valea Ruscovei: Ruscova şi Poienile de sub Munte (Ruszopolyana).

Total: 9 sate din care 4 fac parte încă din comitatul Bereg.

Sate rutene în sec. al XV-lea:
- pe valea Neagului: Poiana Uliului (Keselymező), Vâlcele (Vizköz), Gernyes (pe un afluent estic), Repedea (Ripinye) şi Călăceni (Kelecseny);
- pe valea Bârjavei: Bărănica (Bronyka) şi Poiana Vulpii (Rókamező);
- pe valea Talaborului: Calocea (Kalocsa);
- pe valea Tarasului: Dombo;
- pe valea Tisei Superioare: Raho.

Total: 10 sate.

Sate rutene întemeiate în sec. al XVI-lea:
- pe valea Neagului: Monostor (în jurul unei mănăstiri ?), Moşneni (Vucskömező), Tătaşca (Tyaska), Ricska, Ö-Holyatin, Uj-Holyatin, Iszka, Poienița (Borispolyana), Recea (Hidegpatak), Răchița (Rekita) şi Lyakovecz;
- pe valea Talaborului: Seini (Szinever);
- pe valea Tarasului: Călineşti (Kalinfalva);
- pe valea Apşei: Apşița (Uj-Apsa);
- pe valea Săpurței: Kabolapolyana;
- pe valea Tisei Superioare: Trebuşa şi Frasin (Körösmező).

Total: 17 sate.

Pe parcursul a peste 2 secole s-au întemeiat 36 de noi aşezări.

Pentru a avea o perspectivă cât mai completă enumerăm şi satele care au o populaţie mixtă sau sunt chiar rutenizate. Asupra acestui ultim aspect este dificil să ne pronunţăm definitiv.

- pe valea Neagului: Lipce şi Herince;
- domeniul cetăţii Hust şi al familiei Kun de Rozsaly: Iza, Ocna Hust (Hustköz), Buştina (Bustyahaza), Săclânţa (Szeklencze), Crăiniceni (Mihalka), Duboşari (Szaldobos), Bărdani (Ujbárd), Sándorfalva şi Zlătari (Ötvösfalva);
- pe valea Talaborului: Văinag, Domneşti (Úrmező), Dănileşti (Dulfalva), Uglea (Uglya), Darva, Ciumuleşti (Csomanfalva), Drăgoieşti (Kövesliget) şi Talabor (Talaborfalva);
- pe valea Tarasului: Criva (Kirva), Neagova (Nyagova), Arini (Irholcz), Nireşul de Jos (Alsó-Neresnicze), Nireşul de Sus (Felsö-Neresnicze), Găneşti (Ganya) şi Târnova (Kökényes);
- pe valea Tisei: Lunca, Crăciuneşti, Bocicoi şi Remeţi;
- pe valea Vişeului: Leordina (documentele atestă aici căsătorii mixte).

Total: 31 sate.

La sfârşitul sec. al XVI-lea existau deja 36 de sate întemeiate şi locuite de ruteni, precum şi 31 de sate cu populaţie mixtă, unele chiar complet rutenizate. Trebuie specificat că rutenii s-au aşezat în calitate de ţărani dependenţi, adică iobagi, pe proprietăţile unor nobili români maghiarizaţi şi maghiari. Imigranţii beneficiau o perioadă de câţiva ani de scutire de orice taxe fiind astfel favorizate noile întemeieri de sate[33].

Colonizarea rutenilor este organic legată de procesul de constituire a domeniilor feudale. Aşezări masive de iobagi ruteni au loc pe proprietăţile nobililor care stăpânesc suprafeţe întinse, în special de-a lungul văilor, care permit atât accesul cât şi o exploatare a resurselor economice. E interesant de relevat că aceşti mari proprietari sunt nobilii români maghiarizaţi, ca familiile Dolhenilor sau Bilcenilor. Aceştia aveau proprietăţi şi în Bereg, unde procesul de colonizare a fost mai amplu şi feudalii respectivi cunoşteau deja avantajele economice. Pe de altă parte satele care intrau sub stăpânirea unor nobili maghiari, magnaţi ai regatului ca Pogány de exemplu, s-au rutenizat. Nobilii respectivi aveau experienţa domeniilor feudale din regiunile de origine. Conştientizând potenţialul economic al noilor proprietăţi maramureşene au fost direct interesaţi în întemeierea de noi aşezări. De remarcat că în satele româneşti din sudul Tisei unde existau mai mulţi proprietari cu posesiuni reduse şi nu era posibilitatea creării unui domeniu feudal, nu s-a petrecut acest proces de colonizare a rutenilor.

The colonization of the Ruthenians in Maramureş in XV-XVIth century
(Summary)

The immigration of the Ruthenians was a long proces with special implications on the historical evolution of the region of Maramureş. The Ruthenians were settled down as dependent peasants, both on the estates belonging to Romanian noblemen (e.g. the Noblemen of Dolha, Bilke, Dragfy) and Hungarian noblemen (e.g. Pogány, Kun of Rozsaly). In XV-XVIth century the Ruthenians founded 36 villages and they were settled down in other 31 villages, which initially inhabited by Romanian population and by time became inhabited by Ruthenians population. Through the colonization of the Ruthenians along the pedmontan and montan valleys were constituted the proper feudal estates and it was ensured an economic running of the region placed in the north of Tisa river.

Note

1. R. Popa, Tara Maramureşului în veacul al XIV-lea, Bucureşti, 1970, p. 53-57 şi notele 57-70. Vezi acolo şi bibliografia problemei.
2. Belay Vilmos, Maramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétöl a XVIII század elejéig, Budapesta, 1943, passim.
3. Supra, nota 1.
4. Ibidem, p. 57.

5. Ibidem, p. 55, nota 63. Autorul nu este sigur, dar această colonizare poate fi plasată oricând în jurul anului 1300.
6. Ibidem, p. 55, 95, 97. Al. Filipaşcu, Istoria Maramureşului, Bucureşti, 1940, p. 62, consideră că la mijlocul sec. al XV-lea un grup de ruteni „s-a strecurat" în ținutul stăpânit de voievodul Ioan de Rozavlea şi au întemeiat satele respective.
7. Belay V., op. cit., p. 73-74.
8. Petrovay G., Oklevélek Maramaros vármegye történetéhez, în Történelmi, Tár, X, 1909, p. 510.
9. I. Mihályi de Apşa, Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV, Sighet, 1900, p. 531.
10. R. Popa, op. cit., p. 55, nota 64.
11. Ibidem, sub satele respective, p. 114-188.
12. I. Mihályi, op. cit., p. 223.
13. R. Popa, op. cit., p. 57, este prea categoric în negarea prezenței rutenilor în Maramureş înainte de această perioadă.
14. Zsátkovics K., A Koriatovicsok, în Századok, 1900, p. 509-517, cu discuția şi bibliografia problemei. Vezi şi Belay V., op. cit., p. 88-89 şi nota 77.
15. R. Popa, op. cit., p. 56, nota 70.
16. I. Mihályi, op. cit., p. 247.
17. R. Popa, op. cit., p. 94.
18. P. Binder, Contribuții la studiul dezvoltării feudalismului în Maramureş şi în nordul Transilvaniei, în SAI, X, 1967, p. 52, susține chiar colonizarea rutenilor de către Drăgoşeşti în Bocicoi şi Lunca.
19. R. Popa, op. cit., p. 67-68 şi 71, consideră că aceasta marchează începutul colonizării rutene în Maramureş. La fel şi I.A. Pop, Statutul social-economic al cnezilor din Țările Române în sec. XIV-XV, (II), AIIA A.D. Xenopol, Iaşi, XXV/2, 1988, p. 381 şi nota 21.
20. R. Popa, op. cit., p. 66, 93.
21. Ibidem, p. 107.
22. Ibidem, p. 56.
23. Călători străini despre Țările Române, III, p. 441-442.
24. I. Mihályi, op. cit., p. 29-30.
25. Belay V., op. cit., p. 163.
26. La sfârşitul sec. al XV-lea satul Domneşti a intrat sub stăpânirea nou venitei familii maghiare Pogány de Cseb. Aceştia şi-au creat prin abuz şi cotropiri un domeniu feudal cu centrul la Domneşti. Probabil au adus slujitori unguri de pe vechile domenii care au constituit în sec. al XVI-lea o comunitate bisericească. Doar astfel se poate explica funcționarea unei biserici reformate aici în sec. al XVII-lea. Cf. A.F. Lampe, Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania, 1728, p. 609-610.
27. Belay V., op. cit., în registru sub satele respective.
28. Ibidem, p. 160.
29. Arhivele Naționale, filiala Baia Mare, Fond Prefectură, seria Familii nobile maramureşene, nr. 564, p. 6-12.
30. Ibidem, l.c.
31. Ibidem, l.c., un iobag din Raho, Andrei Kapi, îşi amintea în 1551 de realitățile găsite de el când s-a aşezat în sat cu peste 32 de ani în urmă.
32. Ne-am folosit de informațiile publicate în Registrul aşezărilor al lui Belay V., op. cit., p. 120-221. Am utilizat informațiile referitoare la proprietari precum şi onomastica întâlnită în sec. al XVI-lea. Pentru satele care nu au denumire românească am utilizat-o doar pe cea maghiară.
33. Arhivele Naționale Maghiare, Budapesta, E 158, A. 2642, tom XXI. În conscripțiile de la mijlocul sec. al XVI-lea exista o rubrică specială pentru casele nou construite, adică pentru coloniştii nou aşezați, care erau scutiți de taxe.

Dabolci falutörvények

Balogh Béla

A mai Szatmár megye északnyugati részén elterülő Dabolc az első világháború végéig a régi Ugocsa megyéhez tartozott. Okleveleinkben nevének említésével első alkalommal 1323-ban[1] találkozunk, amikor Domokos és Máté nevű itteni nemesek, több környékbeli előkellőséggel egyetemben bizonítják, hogy a szomszédos Bábony nevű falu és a hason nevű hegyen épült vár Tamás fia, János örökös tulajdona. Pár hónappal később a szóbanforgó vár már Tamás-váraként, az alatta létesült település pedig Tamásváralja néven szerepel újra és részét képezi annak a nagykiterjedésű birtoknak, mely előbb Bábony, majd Halmi központtal több jobbágyfalut foglalt magába. A szomszédos Dabolc azonban nem tartozott ezek közzé. A fenteb jelzett első említés után csaknem egy évszázaddal később datált okirat Dabolcot már a Tisza-háti s ezek peremén kialakult falvak között említi. A XV. századból már 15 dabolci családnév ismeretes, amelyek mögött ugyanannyi kisnemes család rejtőzik.

Az Avas hegység délnyugati lejtőiről feltöltődő Nagy- és Kiséger mocsárvilágától körülvett Dabolc a következő századokban elszigetelődve élte mindennapjait. A birtokukban lévő csekély földterület és az elég magas természetes szaporulat következményeként a XVI. század közepén a dabolci kisnemesi családok többsége alig fél vagy negyed jobbágytelek nagyságú földterülettel rendelkezett. Jobbágyok, zsellérek megtelepítésére így kevesen vállalkoztak. 1567-ben a faluban élt 29 nemes család közül csupán kettőnek volt egy-egy jobbágya. Két évszázad mulva a faluban ismét találkozunk ugyan egy jobbagyot és három, egyenként egy-egy szellért tartó nemessel, de a falu kisnemesi, későbbi szóhasználattal élve, kuriális jellegén ez mit sem változtat. A XVIII. század közepén szerzett nádori adománylevéllel a dabolci ármálisták kiváltsága újabb megerősítést nyert. Ezzel elkerülték több tiszaháti, régebben hozzájuk hasonló jogviszonyok között élő település lakóinak jogfosztását és megadóztatását. Gazgasági helyzetükön azonban az újabb adomány sem volt képes javitani, de elszigeteltségükön se sikerült általa rést ütniök[2].

A faluközösség zártságából, a „régi jó szokások" konzerválásának óhajától fűtve születtek meg az itt közlésre kerülő falutörvények is.

Az „Articulis Dabolciensis" nevet viselő gyűjtemény ma a Debreceni Református Kollégium Könyvtárának kézirattárában található[3]. Az utólag számozott 29 lapnyi (recto és verso) kézirat első kilenc lapja tartalmazza a kezdeti, 27 cikkelyt felölelő törvényeket. Ezek közül az első 25 cikkely rögzítésének időpontja ismeretlen, de mindenképpen a XVI- század utolsó vagy még inkább a XVII. század első éveiben iródhatott. Erre utalnak az addigi szokások irásbafoglalásának szükségességét indokoló „az háborúságos időben veszedelmes állapottyá látván..." kitétel és az ezek után keletkezett első kiegészités 1619. junius 30-i dátuma, valamint a most már 27 cikkelyre kiegészült „articulusok"-at aláirok neveinek elemzése is[4]. 1698. novemberében a közösség újra magáénak vallja a cikkelyket. Ezután elkészül a több mint három oldalnyi „mutató tábla"[5], 1718-ban pedig hozzáragasztanak még egy nagyon rövid függeléket és azonosulásuk bizonyitásaként az egészet a falu közössége újbol aláirja. Ezt az egész szöveget aztán 1728. áprilisa és 1741. január 12-e között újramásoltatják abba a kötetbe, melyben ma is megtalálható[6].

Az igy kialakult falutörvény több mint egy évszázadon át még sokszor toldoták-foldozták és újra jóváhagyták. Az utolsó módósitást 1843. január elsején ejtették.

Ismereteim szerint a történelmi Ugocsa területéről eddig csupán Tiszaújhely 1611-es falutörvényét közölték. A szomszédos beregi tájakról már több hasonnemű irásbeliség

létéről tudunk, de ezek későbbi eredetűek. Ez alkalommal sem a velük való összevetést, sem pedig a dabolci falutörvények tartalmi értékelését nem tűztem ki célomul. Szükségesnek vélem azonban fehívni a figyelmet a dabolci falutörvények hosszú időtartamára: ha az első cikkelyek rögzítésének időpontját az 1619-es évhez közeli dátumhoz kötjük is, az utolsó, 1843-as módosításokig akkor is két és egy negyed évszázad telt el. Az időközben ejtett bővítésekkel vagy változtatásokkal együtt így ezek a rendelkezések a dabolciak mindennapi életét rendkívül hosszú ideig irányították. Másrészt az eredeti szöveg 16. cikkelyében foglaltakra irányítanám az érdeklődő figyelmét: „Senki pediglen ez felöl meg irt Articulusok szerint, ha bünösnek találtatik és megbüntettetik, az vármegye székén pert ne indithasson, se pediglen ne perelhessen..." 100 forint büntetés terhe alatt. Gyakorlatilag tehát nincs fellebbezés, a közösség akaratával szemben nincs apellata! Amint arra Imreh István, a falutörvények legkiválóbb magyar ismerője is rámutat, több falu esetében is nyomon követhető az a törekvés, hogy a maguk alkotta törvények erejével, a faluközösség autonómiájának oltalmazása céljából, a kívülről jövő beavatkozásnak még a lehetőségét is eleve kizárják. Ezt a célt követik Dabolcon is. De amíg a zágoniak, karácsonyfalviak stb. esetében a vétség elkövetői elleni büntetés még csak 12 forint[8], Dabolc esetében ez 100 forintra emelkedne, ami az apellátának még a gondolatát is elriasztja.

Kissé általánosítva és kerekítve azt mondhatnók, hogy az örök ellenzéki Ugocsa most is hű maradt önmagához. Úgy vélem, hogy a fellebvitelt megtiltó rendelkezés és a nevezetes „Ugocsa non coronat!" elvei egyazon tőről fakadtak.

/folio 1[a]/

ARTICULUS DABOLCIENSIS[8]

Damus pro memoria per presentes litteras nostras

Hogy[9] mi az háborúságos időben veszedelmes állapottyát látván és meg gondolván minden dolgoknak nagy szomorúsággal és szüntelen való fohászkodással számlállyuk elő az mi falunkban is, mely igen elfogott az régi jó szokás, melyet ha mindenestől fogva helyre nem állathatnánk is, mindazáltal valami részben igyekezünk megújjítani és építeni egy akarattal, azért egyenlőképpen írtuk ez Articulusokat az ide alább megírt büntetésekkel és kötelekkel öszve, melyeket felbonthatatlan képpen conclusaltunk.

/folio1[b]/

I. Articulus

Először hogy mi falunk igazítására és gondviselésére egész Dabolcznak, az mi hű atyánkfiai közzül, esztendőnként kettőt rendeltünk hogy választassék, kiknek arra kell szorgalmatos gongyok lenni, hogy az alól megírt articulusoknak megtartására hűségesen vigyázzanak, melyek közül ezek elsők:

Hogy a Szentegyháznak fogyatkozását mindenek előtte eszekbe vegyék és gongyok legyen reá és valamikor szükség lészen valami építésre vagy az Szentegyháznak, vagy az cinteremnek, vagy az parochiának, mind nemest, mind nemtelent reá kényszericsék. Az engedetleneket pedig és az kik az építésre nem mennek, minden napért huszonöt-öt pénzre büntettessenek.

/fol. 2[a]/

II. Articulus

Másodszor: Hogy mindennek az erdőnek tilalma légyen. Az nyers fákat, az melyek makkot teremnek, ha valaki levágna vagy leégetne, vagy a halyát lehántya, vagy az ágát levágja, három forinttal büntettessenek meg. Az kik megrázzák, egy forinttal. Az kiknek

építésre vagyon szükségek, követés nélkül senki le ne vágja, hanem az megmondott két személynek hirré tegye és nevezet szerént megmongya az menyit vágjon.

III. Articulus

Az disznóknak behajtása felől, úgy az barmokat, ha történet szerént reá szalad az erdőre vagy mezőre, tizenöt-öt pénzel büntettesenek; egy táska alá való marhát ha szántszándékkal reá hajtyák, egy-egy forinttal. Viszontag az elmult esztendőben foglalt rekeszek és kaszállók, jövendő esztendöre nyomásnak hadgyanak.

/folio 2^b/

IIII. Articulus

Az vadfákat, körtvélyfákat egy forint birság alatt senki le ne merje vágni követés nélkül.

V. Articulus

Mind nemes és paraszt, az két választott hites nemes személyeknek hirdetésekre és parancsolattyokra, az híd csinálásra, porgolát rekesztésre, közönséges dolgokra tartozzék elmenni és jelen lenni, huszonött pénz birsága alatt, minden napon, amikor szükség kivánnya; az ki penig porgolátot meghány és bé nem csinálya, hanem arrul kár leszen, egy forintal büntettesék.

VI. Articulus

Mindenek az kik bort árulnak, az megmondott választot személyeknek hirek nélkül ki ne kezgyék, hanem az kik akarnak kezdeni, egy átalag borból egy meszelyt, egy hordó borból egy iczét vigyenek, melyet

/folio 3^a/

az megmondott választot személyek, secundum conscientiam, megintézzenek hány pénzen kell kezdeni, megtekéntvén mind az időt s mind az bornak mivoltát. Az ki átlag bort kezd, egy hétig ne legyen szabad arra kezdeni, ha el nem fogy, az ki hordó bort kezd, kitől egy iczét adott, két hétig ne legyen szabad arra kezdeni, se residensnek, se extraneusnak, se ecclesiai személynek. Az bor elfogyván, az iczét, meszelyt tartozzanak a biró házához vinni. Az ki penig egy bort kiárol, mást ne kezhessen egyvégben, ha más akar árolni, hanem secundum ordinem rend szerént, minden villongás nélkül, hogy megtartassék az unitás. Ha penig az esküttek ellen árulyák s biró hire nélkül formálnak iczét, meszelyt, vagy más bora volt, ki birák által kezdetet ki, reá kezdenek, tehát reá gyülnek és mind fejenként kivonnyák és megigyák.

/folio 3^b/

VII. Articulus

Az búza mérő vékát és bor árulására való iczét, minden esztendőnként, az két választott személyek eleiben vitessék és az melyiket igaznak intézik, azzal mérjenek és senki másféle mértékkel, vagy búzát, vagy bort, vagy egyébfélét, ne mérjen, se az vételre, se az vételre, se az adásra, egy forint büntetés alatt, melyet azok az választot személyek vegyenek meg rajta.

VIII. Articulus

Az fontot, melyel hust mérnek, az Halmi fonthoz mérjék és ahoz egyenlő légyen, egy forint birság alatt; az penig azzal nem akar élni, szabad elhadni az mészárosságot, de az ki mással mér, egy forintal büntettessék.

IX. Articulus

Az kik Isten káromlók, szitkozódók és megbizonyosodván, az

/folio 4^a/

kalodában hijják és a biró őket az kalodában tétesse; az kik akarnak elmenni, egy forintot fizessenek. És az paráznák éremek szerént hat forintal büntettesenek.

X. Articulus

Senki az maga jószágát is közbecsünek felette zálogban el ne vethese. Ha ki penig

közbecsünek felette adná, annak attyafia, vagy ha nem akarná, más idegen is, az kik az faluban lakoznak, azok közzül magához válthassa az közbecsünek rendi szerént.

XI. Articulus

Mikor az Makkos erdő terem és valaki disznókat hajt reá hizlalni, megesküdgyék azon, hogy helyességesen mevötte az disznókat és visszamenő nem leszen benne, semmi szin alatt nem cselekszik, hogy ne légyen az féle csalárdság, mint gyakorta megesik. Azonképpen

/folio 4^b/

kik a falukon kivöl lakoznak, azon dologrul megesküdgyenek, az kik ide disznókat hajtanak, ugy hajcsanak. Az kik penig meg nem akarnak esküdni, vagy hamisan megesküsznek, mind az itt valóknak, mind penig az vidékieknek, disznókat megölyék.

XII. Articulus

Hogy peniglen az articulusoknak megtartása erős és állandó légyen és felbomolhatatlan, egyenlő akaratból ekképpen kötelezzük magunkat, hogy mi két nemes esküttéket, gondviselőket, az kik elegendők, az tisztre válaszszunk esztendönként, kiket az megirt articulusoknak megtartására, executiójára, betöltésére, hogy előmehessenek benne, semmiben meg nem háborítyuk, sőt inkább azokat az articulusokat minden részeiben és czikelyeiben őrizzük és oltalmazzuk.

/folio 5^a/

Az mely választott személyeknek parancsolattoknak az engedetlenneknek ellenek feltámadgyuk és kénszericsük az engedelmességre és az büntetés szenvedésre, kikre egy-egy forint birság alatt kötelezzük magunkat ilyen okkal: hogya találtatnak valami vakmerők és engedetlenek, az kik nem hogy az mi tisztviselőinknek megfogadnák, de még az mi magunk parancsolatinak és articulusinknak s abban megirt büntetéseknek nem akarnak engedelmesek lenni, hanem inkább ellene tusakodnak, azoknak az kik immár méltóknak itiltetnek az büntetésre is, tehát az időbeli ispánokat[10] kihijhassuk, az kik afféle engedetlenek, tizenkét forintig megbüntethessük ugyanezen mi levelünk és articulusunk mellett; mely tizenkét forintnak fele leszen az falué, fele az ispáné. Hogyha ez mellett az articulus mellett keressük, hat forinton maradgyon.

/folio 5^b/

XIII. Articulus

Az kik az mi tisztviselőinkre, igasságban tisztekben eljárván, reátámadnának hatalmasol, avagy őket szidná, átkozná, avagy valami illetlen szóval illetné, avagy mikor az tilalmasról valami barmot behajtana, ha valaki elvenné előle, az is egy-egy forinttal büntettessék.

XIV. Articulus

Az kiket az tisztnek viselésére egyenlő akaratból választanak, az mi articulusainknak megtartására és örizésére és fel nem akarná venni, az féle engedetlenek is három forintot fizessenek.

XV. Articulus

Az törvénytételre minden esztendőben, az nemes atyánkfiai közül, hatot eskessenek és az kik fel nem vennék, egy forintra büntettessenek. Az kik penig az tisztet felveszik, esztendőnek előtte el ne hadgyák három forint birság alatt.

/folio 6^a/

XVI. Articulus

Senki pediglen ez felől megirt articulusok szerint, ha bünösöknek találtatik is, megbüntettessik, az vármegye székin pert ne indíthasson száz forint, idest flo. 100 kötél alatt, se pediglen ne perelhessen, melyet levelünk erejivel az vicze ispán megvehessen, mely száz forintnak fele az vicze ispáné ligyen és többi az falujé. Contradictione, repulsione, novo judicio vel alto aliquo vis remedio non obstante.

XVII. Articulus

Az kiket mi esztendőnként mezőnknek, erdőnknek őrízisire esküt-

/folio 6b/

tünk, ha azokat tisztekben való eljárásért vagy megverne, vagy megszidogatna valaki, azok is florenus 1 büntettessenek meg és hogy ha az behalytot marhát az udvarokrul az kerülőknek kedvek ellen valaki elhalytaná, egy forintal büntettessenek. Ha peniglen az esküttek azt az szidalmazó vagy megbántó szemillyeket törviny szerint meg nem büntetnek, azokon az esküttekeu esztendejek eltelvén, az falu egy-egy forintot vehessen.

XVIII. Articulus

Annak fellette, az minemű büntetisek 25 pinzesek, azok a jövedelmek az két esküt szemillyeké legyenek, az kik forintosok, az falué.

XIX. Articulus

Még ez szerint az melly kerülők az mezőknek, erdőknek őrizi

/folio 7a/

sire esküttek, ha az két nemes esküttеknek parancsolattyok szerint az mezőket, erdőket igazán nem őrzik, tehát az engedetlen kerülőkön egy-egy forintot vehessenek.

XX. Articulus

Hogyha valaki az megirt articulusoknak vigezise ellen az hites embereket vagy az egisz falut meghamisolna, vagy peniglen ellene támadna, száz forinton maragyon, mely száz forintot az ideji vice ispán ezen levelünknek erejivel megvehessen, mely száz forintnak fele az vice ispáné, az többi a falué legyen.

/folio7b/

XXI. Articulus

Kin szerinte az másféle az eligazításra, ha nem akarja az eligazitást, den/arius/ 60 szabad rá panaszolni. Az töb ehez hasonló és illendő dolgokban is. Ha penig miltatlan valaki panaszol, az panaszló félen maragyon azt megfizetni, annak szabadságok legyen az biráknak az panaszt birsággal megbüntetni.

XXII. Articulus

Az kik peniglen az mi falunkban lelkesődnek, vármegye bíráját ne keressen sub pena flo/renus/ 6, hanem az falu bíráján találja meg és a bírók egy forintal büntesik. Ha valaki lopásban találtatik, 6 forintra büntessik.

XXIII. Articulus

Mikor az kerülő az borjukat és ludakat behallytja, két borjutul vegyen egy pinzt és hét ludtul egy pinzt, hogyha penig szokásos lenne az borjú, tehát az biró az szerint büntesse. Az ludaknak az szárnyait,

/folio 8a/

elvagdallyák, egy forint birsággal; az ki el nem vagdalná, hanem az kerülő elől elrepülne, az falu közül is behalythassa.

XXIIII. Articulus

Mivel közöttünk eláradot az szitkoknak nemeji, mellyel Istenünk és felebarátink megbántatnak, közönséges akaratbul vettük fel és irtuk Articulusonkban megtiltván nevezet szerint az többi közöt ezeket az szitkokat: Sic: Ördög lelkö, Ördög apáju, Dühődjék meg az lelked, eb hűtű, eb apáju. Valamelly dabolczi emberekrűl ezek az szitkok hallattanak, bemondván hites ember az birónak, büntettesenek flo/renus/ 1, ha az dabolczi biró meg nem vehet, vehye meg az ispán.

XXV. Articulus

Az falu kölcziben valaki nem megyen akármi nemű munkára, 25 pinzre

/folio8b/

büntettessik statim et defacto mikor az biró vetteti.

XXVI. Articulus

Anno 1619 die 30 Juny mi dabolczi lakosok és polgárok egyenlő akarattal végeztük, hogy senki vasárnap semmi némű dologban, két praedicatioig, az falubul ki ne mennyen, egy forint birság alatt, sem semmi munkát ne tegyen, hozzá adván azt is, hogy ha valakik szekérrel vagy gyalog valami teréhvel által mennének az falu határán, hasonló képpen büntettesenek.

XXVII. Articulus

Az nős parázna megölettessék az Isten parancsolattya szerént és ország törvénye szerént vagy eleven diján maradgyon és az szabad

/folio 9[a]/

személy penig egyben adattassék, vagy tizenkét forintal megbüntettessék, vagy egyik-egyik, vagy egymással az kereken egymást megverjék. Hogyha az falu kegyelemben veszi, leszen az falu birája biráliájában, törvény előtt penig meg ne békélhessék, hogy itiletet magokra ne vonnyanak, az után is szabadon gratialhassa az falu.

Ezeknek az felül megirt articulusoknak confirmálásának nagyobb megerősítéséért kezünk irásával, pecsétünkkel confirmályuk mi aláb megirt személyek ugy mint:

/folio 9[b]/

Georgius Lakoczi ppria, Michael Balog ppria, Georgius Balog ppria, Georgius Nyilas ppria, Paulus Nagy ppria, Michael Kovács ppria, Georgius Fazekás ppria, Georgius Balog ppria, Stephanus Kádár ppria, Petrus Szücz ppria, Johannes Ovári ppria, Paulus Borbély ppria, Stephanus N/agy ?/ ppria, Thomas Torma ppria, Silené ppria, Stephanus Peterke ppria, Michael Fekete ppria, Paulus Szabo ppria, Johannes Szabo ppria.

/folio 10[a]/

Anno Domini 1698 22 Novembris

Mi nemes Ugocsa vármegyében ezen Dabolcz nevü helységben lakozók adgyuk tudtára az kiknek illik, hogy mi lekötöttük magunkat az igaz törvény folyása alá és az biró keze alá, ugy mint:

Szabo István, Szabo János, Nyilas Bálint, Szegedi György, Virancski Lános, Engi Márton, Kallos István, Ovári Mihály, Daroczi János, Szabo Zsigmond, Nyilas György, Darnai János, Hegedüs György, Benedek Pap Ferencz mpropria[11].

/folio 12[a]/

Appendix

1. Articulus

Az Isten káromlók, atta Teremtett móndok, tizenkét forintal büntettessenek, az kik penig egymást tatárral hajtatnák, egy forintal megbüntettessenek.

Anno 1720 Die Aprilis

Mi aláb megirt személyek kötelezzük magunkat, az felyebb megirt törvényeknek szorossan való megtartására, kezünk irásával megerősítve

/folio 12[b]/

ugymint: akkori törvényes biró Szaniszlo Farkas mp., Daroczi István mp., Balog Mihály mp., Lakoczi István mp., Szabo Ferencz mp., Kallos István mp., Fekete István mp., Borbély Sámuel mp., Dobos István mp., Elek János mp., Elek György mp., Pap Ferencz mp., Nyilas János mp., Szegedi István mp., Vincze István mp., Szabó Mihály mp., Szabo András mp., Daroczi György mp., Balog András mp., Pap András mp., Engi István mp., Darnai Mihály mp., Szabo György mp., Oláh Mátyás mp., Nagy György mp.,

/folio 13[a]/

Mezei János mp., Kosa János mp., Kádár Sándor mp., Harsányi György mp., Szücs Péter mp., Szabó György mp., Viski Sándor mp., Fejér Anna mp.

/folio13[b]/

Anno 1741 Die 12 Januarii[12]

Lakoczi István úr főbirósságában a fellyeb megirt articulusokhoz illyen erdőről való adjectionalis articulust az egész falu consensusából kivántunk irni, statuálni:

I.

Mikor az erdőn fa vagy szélvészes időben letörik vagy tűz által leég, amikor valaki reá találkozik, felkészíti, akkor aki felkészíti, mingyárt vigye, másnapra, annyival is inkább hétrül hétre, hónaprul hónapra, ne halaszsza, mert ha ott hadgya, ha felkészítik, ha más reá találkozik, szabadosan elviheti, s erra büntetésbe nem esik.

II.

Mikor penig valaki az erdőn tőkét hasogat fel s ott az erdőn rakásra feltámogattya száradásra, senki azt el nem vihesse, mert aki elviszi, akár tilalmas, akár szabad erdőről, három forint a büntetése.

III.

Mikor szélvésztül vagy tüz által leesett tőkét magának valaki el akar foglalni az erdőn, az elfoglaló csak a haját bé vágni nem elég, hanem a belére bévágja, mert aki belire be nem vágja, akárki más magának elfoglalhattya, aki penig a félig bévágott fát elvágná, három forint a tilalma.

/folio 14[a]/

A szitkokrul való articulusnak megbővitése:

Valamely ember az feljebb megirt articulusban megirt szitkokon kivül a szájával paráznittya valakinek lelkét vagy testét, vagy menkővel valaki mást üttet s ilyen büntetése legyen fel három forint vagy a kalodára mennyen[13].

/folio 15[a]/

Anno 1764 Die 1[a] January[14]

Mi aláb megh irt személyek kötelezük magunkat a felyeb megirt articulusoknak szorossan való tartására kezünk keresztvonásával s pecsétünkel megerősítve úgy mint akkori fő biró Elek György alatta lévők ezek ugy mint: Daroczi Mihály, Mezei János, Nyilas Mihály, Szegedi János, Szegedi Miklós, Lakoczi János, Szabo János, Vincze György, Vincze István, Bölényi János, Borbély Sámuel, Engi István, Darnai György, Viski Mihály, Balog Mihály, Kosa Sándor, Belényi Sámuel, Szegedi István, Belényi János, Viski András, Bonis György, Szabo János, Molnár Ferenc, Vas János, Harsányi Sámuel, Borbe Sámuel, Bortos Pál, Szabo Ferentz, Engi István[15].

/folio 16[a]/

Anno 1786 1[a] Januarii[16]

Mi alább megirt személyek kötelezzük magunkat a felyebb megirt articulusoknak szorosan való megtartására, kezünk keresztvonásával, petsetünkkel megerősítve: Harsányi Sámuel, Nyilas János, Szabó János, Szabó Pál, Kis András, Darotzi Gáspár, Belényi Samu, Kádár János, Szegedi István, Benefi András, Poják János, Lévay Sámuel, Kis Josef, Viski András, Szabo Ferentz, Tomori János, Belenyi Ferentz, Belenyi János, Vintz István.

/folio 16[b]/

Harsányi Pál, Balog István, Lakoczi István, Engi István, Vintze János, Engi Márton, Simon István, Balog Mihály, Vintze István, Nyilas Mihály, Viski Mihály, Fekete Mihály, Engi Ferentz, Váradi Sámuel, Lakoczi János, Bölényi Ferentz, Bartos Pál, Viski Ferentz, Belényi György, Szegedi János, Viski István, Szegedi Miklós, Bónis György, Bónis Pál.

Mindezek kötelezik magokat Simon István uram főbirósága alá.

/folio 17[a]/

Anno 1795 Die Mense 1[a] Január[17]

Alább irtak Dabolcz curialis nemes helységnek nemes lakosi ezen articulusnak minden punctuminak megtartása és engedelmességel hozzá való végbevitelére Fekete

Mihály uram nemes biróságában lekötelezzük úgy mindazonáltal, hogy ha valaki ezen articulusnak legkissebb czikkkejét megrontaná, azonnal megbüntettessék és ezentul sehova ne is vihesse hanem szenvedje békével.

Szegedi István, Varadi Sámuel, idős Polyak János, Levai Sámuel, Kis József, Tomori Pál, Viski György.

/folio 17b/

Szabo Ferencz, Tomori János, Belenyi Ferencz, Belenyi György, Belenyi istván, Harsányi Pál, Beke János, Balog István, Lakoczi János, Lakoczi István, Engi István, öreg Vincze János, Simon János, Balog Mihály, Vincze János, Tomori András, Kadar János, Viski Mihály, Engi Ferencz, Polyak Ferencz, Viski Ferenc, Belényi György, Szegedi István, Bonis László, Bonis Pál, Harsányi István, Szabó István, Szabó Pál, Kis András, Daroczi Gáspár, Belényi János, Benefi András, Engi Márton.

/folio 14[a] megmaradt része/

Anno 1799 Die 1[a] Januarii[18]

Végeztük Dabotz curialis helységének lakossai ezen utolsó articulust, hogy mivel eddig az kerülök változása három Máriás volt, aki viselni nem akarja, most is megáll azon a helység, de mivel hogy némely ember a kerülőséget viselni nem akarja, csak három Máriással éri meg: az ollyan ember felől azt végeztük, hogy hat Máriást fizesen akitül egy esztendőbe is viselte[19].

/folio 18[a]/

Alább[20] irtak curialis Dabolcz helységnek nemes birtokossi kötelezzük magunkat ez most beálott 1804[dik] esztendőben az rendes törvény alá, olly formában, hogyha valaki, akár gazda, akár szolga, vagy nemes, vagy nemtelen vagy pedig azoknak az kik ide alább ezen articulusban neveit beirattyák, családjok vagy szolgájok, törvénytelen káromlásba, úgy mint Teremtette mondásba találtatik, úgy nemkülönben atta vagy lélek mondásba a Teremtette mondók, büntettetnek három R/enus/ forintokra és a közönséges helyen eklésia követésre, a több káromkodásért pedig az Articulus szerént, melynek világos bizonyságául tulajdon nevünk és keresztünk vonásával bizonyíttjuk. Öreg Szegedi István biróságában: Engi Márton[21], Harsányi István, Benefi András, Varadi Sámuel, Polyák Ferencz, Levainé, Kis József, Tót Bálint, Tomori Pál, Szabó

/folio 18[b]/

if. Belényi János, Belényi István, Szegedi Mihály, Balog István, Lakoczi János, Lakoczi István, Engi János, Engi Mihály, Radvaneczki István, Vincze Janos, Mezei János, Balog Mihály, Tomori András, Belényi János, Kádár János, Szakmári Ferencz, Viski Mihály, Fekete Mihály, Bonis László, Engi Ferencz, Benefi János, Orbán István, ifj. Belényi György, Beke János, Viski Ferencz, öreg Belényi József, ifj. Szegedi István, Radvanoczki László, Nagy István, Kádár István

/folio 19[a]/

1811-ik[22] Es/z/t/endó/ben Május 12[ik] napján, hogy ezután a kerülök tétele miatt a n/emes/ helységben a lakosok között háborúság ne legyen, az egész nemes közönség végezte, hogy aki ezután a kerülői hivatalt el akarja mulatni, magára nem válallva, fizessen 12 - tizenkét - R/enus/ forintokat; kell pedig a kerülőségnek menni sorba és most felesketódött Kádár József, N. Tomori Mihály.

Költ Dabotzon a fent kitett esztendőben és napon.

Nemes Biró Engi Márton

Az 1813[dik] esztendőben az Articulusunk confirmatiójára magunkat kötelezzük e szerént úgy mint:

/folio 19b/

N. Biró Bonis László, Engi Márton[23], Harsányi Pál, Pankotai József, Szabó György, Szabó István, Kis András, Daróczi István, Belényi Pál, Harsányi István, Benefi Andrásné, ör/eg/ Szegedi István, Polyák János, Lévai Sámuelné, Kis József, Tomori Pál, Mezei István, Szabó Mihály, Lakóczi János, Belényi Ferencz, Bocskor József, Belényi István, Szegedi Mihály, Viski Ferenc, Balog József, ör/eg/ Lakoczi István, Engi Ferenc, Engi Jószef, Engi Mihály, Radvaneczki László, Mezei János, Balog Mihály, Tomori Mihály, Belényi Jánosné, Kádár János, Ládár József, Szatmári Ferencz, Kádár István, Viski Mihályné, Belényi László, Tomori András, Fekete Mihályné, Engi Gáspár, Engi András, Orbán István, Benefi János, Vincze Mihály, Radvászki István, ifj. Belényi György, Engi Pál, Bocskor Mihály.

/folio 20[a]/

Hogy ezen Articulusnak minden punctumainak megtartása nemes Daroczi István, ne/mes/ birósságában curiális helységünk lakossai Kötelezzük nevünk aláirásával a kezünk keresztvonásával erősittyük: Engi Antal[24], Engi Gáspár, Szabó György, Harsányi György, Porkorai István, Szabó István, Kis András, Daróczi Gáspár, Belényi Pál, Harsányi István, Szegedi György, Polyák Antal, Kádár István, Kis József, Tomori Pál, Mezei István, Szabó Mihály, Belényi Ferencz, Belényi József, Tóth Pál, Belényi István, Engi Mihály, Szegedi Mihály, Gáspár János, Viski Ferencz, Balog József, Lakóczi László, Engi György, Engi József, Radvánczki László, Mezei János, Tomori József, Balog Mihály.

/folio 20[b]/

Tomori Mihályné, Belényi Jánosné, Kádár József, Viski János, Viski Zsigmond, Belényi László, Tomori András, Somi György, Székely Áron, Bányai Ferencz, Somi József, Orbán István, Benefi Mihály, Benefi János, Vincze Mihály, Bocskor István, Belényi György, Pankotai József, Belényi Gáspár, Bocskor Mihály, Daróczi Jánosné, Radvánczki István, Belényi József, Hatházi Sándor, Engi András, Vincze János, Viski Mihály, Nagy István.

Jövendőre birónak következik: Tomori András

/folio 21[a]/

Anno 1833[25] 1[a] January curialis Dabolcz helysége nemes lakossai birótételre öszvegyülvén nemzetes Belényi István úr házánál, a nemes birótételbe, végeztetett, hogy aki sorba leend és alkalmatos azon szék igazgatására, tizenkét = 12 ezüst forint lesz változása; úgy nemkülömben azon személy, ki az hűtösségre választódik, Hat = 6 ezüst forintok letétele mellett változhatik.

Engi Antal, Szabó György, Harsányi György, Pankotai István, Szabó István, Sike Károly, Kis Mihály, Daroczi Gáspár, Daróczi István, Belényi Sámuel, Belényi Pál, Szekeres József, Engi Sigmond, ifj. Szegedi Mihály,

/folio 21[b]/

Somi György, Kis Mihály, Tomori György, Tomori Moses, Simon György, Szabó Mihály, ifj. Belényi József, Tót Pál, Belényi Sigmond, ifj. Belényi István, Viski János, Simon István, Gáspár János, Szegedi Mihály, Viski János, Balog Gáspár, Szegedi István, Lakoczi László, Engi Ferencz, Engi József, Engi György, Bocskor István, ifj. Simon István, Engi Mihály, Balog Mihály, Orbán István, Tomori Mihály, ifj. Kádár József, ör/eg/ Kádár József, Belényi Mihály, Szatmári József, Bányai Dániel, Viski Mihály, Viski Sigmond, Engi István, Belényi László, Belényi Sándor, Belényi Gáspár, Székely Áron, Engi András, Somi József, Benefi Pál, Szabó Gáspár, Szegedi György, Polyák Antal, Belényi György,

/folio 22[a]/

Pankotai József, Szilágyi István, ör/eg/ Engi József, Vincze Mihály, Benefi István, ör/eg/ Belényi József, Beléney Gábor, Hatházi Sándor, Engi Gáspár, Vincze János, Bocskor Mihály, Nagy János.

Ezen articulusban kitett kezünk keresztvonását N/eme/s Belényi László birósságában megerősitettük és mindenekbe hatalma alá ajánjuk magunkat.

Költ Dabolczon Január 1^{sŏ} napján 1839^{k} Esztendőben.

/folio 22^{b}/

Az 1833^{ik} évben curialis Dabolcz helysége által feljegyeztetett és közakarattal kéz keresztvonásával megállapitott articulus tzikkely, mely az 1839^{k} évben újjólag megerősíttetett egész helység lakosi a maga erejében helybenhagyuk, oly formán, hogy a birószágra választando személy 12 pengő f/orint/tal válthatja meg magát, az egyéb szolgálatra valók pedig 6 f/orint/tal. Mind a biró, mind a többiek tartoznak 6 esztendeig hittel szolgálni, hogyha pedig a 6 évek eltelnek, nyugodalomba hagyatik; nem folyólag lesz külömben a biróság egyen 6 éveken terhelődni, hanem csak egy esztendeig, hanem a hütösséggel tartozik 6 éveket szolgálni.

/folio 23^{a}/

Költ Dabolczon 1843 esztendejének Januáris 1ő napján az egész helység közönségesen[26].

Regulamentele săteşti din Dobolț
(Rezumat)

Satul Dobolț se află în partea de nord-vest a județului Satu Mare. În evul mediu a făcut parte din comitatul Ugocea. Localitatea este atestată documentar începând cu anul 1323. Satele învecinate: Halmeu, Băbeşti şi Tămăşeni erau sate iobăgeşti. Spre deosebire de acestea, Dobolțul de la începutul secolului al XV-lea era considerat o localitate nobiliară.

Înconjurat cu terenuri mlăştinoase, hotarul satului nu se putea extinde. Acest aspect coroborat cu sporul de natalitate ridicat, au făcut ca la mijlocul secolului al XVI-lea majoritatea familiilor de mici nobili de aici să dispună de terenuri agricole puține, care abia atingeau mărimea unei jumătăți de sesie iobăgească. În aceste condiții nu se putea gândi la colonizare de iobagi sau de jeleri. Este firesc ca dintre cele 29 familii de mici nobili ai satului, care erau consemnați în anul 1567, doar două dispuneau de câte o familie de iobagi. Şi această situație a determinat ca şi în secolele următoare caracterul de mic nobil sau curial al satului - cum mai apare în limbajul documentelor - să se mențină în continuare. Privilegiile nobiliare (armaliste) ale Dobolțului au fost întărite la mijlocul secolului al XVIII-lea prin scrisoare palatinală. Dar nici prin această danie nouă dobolțenii nu reuşesc să-şi alunge sărăcia şi nici izolarea lor seculară nu va dispare.

Regulamentele satului Dobolț publicate aici au avut şi ele rolul lor „de conservare a obiceiurilor străbune".

Textul acestora se păstrează în Biblioteca Colegiului reformat din Debrețin. Consemnarea primelor 25 de articole nu a fost datată, dar acesta a trebuit să aibă loc fie la sfârşiul secolului al XVI-lea, fie la începutul secolului următor, dar mai înainte de 30 iunie 1619, când regulamentului i se fac primele adăugiri şi este deja semnat de comunitatea sătească. Actualul text al regulamentelor a fost transcris între anii 1728 şi 1741, dar şi după această dată a mai suferit unele adăugiri sau precizări. Ultima schimbare de această natură a intervenit la 1 ianuarie 1843.

„Articolele din Dobolț", în cuprinsul lor, reglementează toate aspectele vieții economice şi spirituale ale satului. Din această privință seamănă într-un fel cu reglementările similare cunoscute de literatura de specialitate atât din spațiul vecin (comitatele Ugocea şi Bereg), dar şi cu cele din Secuime. Reglementările din Dobolț au însă şi unele caracteristici specifice. Dintre acestea se remarcă perenitatea articolelor de aici. Pe de altă parte se accentuează tendințele de excludere a oricărui apel la comitat sau la altă instanță față de hotărârile luate de comunitatea sătească.

Jegyzetek

1. Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai gyűjtemény, 2166 sz. Idézi Szabó István; Ugocsa vármegye, Budapest, 1937, 319, I. Lásd még Documente privind istoria României. Veacul XI.C.Transilvania, II. kötet, Bukarest, 1953. 74-76.1.
2. Szabó István; Ugocsa vármegye, Budapest, 1937. 75-76, 84, 87-89, 172-173, 178-179 és 319-321.I.; Szirmay, Antonius: Notitia politica, historice, topographica incliti comitatus Ugochiensis, Pest, 1805. 157.I.
3. Jelzete R. 2758. Itt köszönöm meg a könyvtár igazgatójának, Dr. G. Szabó Botondnak és a kézirattár fiatal őrének, Szabadi István-nak a kutatáshoz nyújtott önzetlen segítségét.
4. Ha az első, általam 1619-re datált névjegyzék családneveit összevetjük a Szabó István fennebb idézet munkájának egyik, 1670-es állapotot rögzítő felsorolásával, azt tapasztaljuk, hogy az első aláírásban szereplö 17 családnév közül 1670-ben még 11-et sikerül azonosítani. Ez nagyon jó arány, különösen ha figyelembe vesszük, hogy más (1681 vagy későbbi) nevek közül az azonosság már csupán 3 vagy 4. V. ö. az első névjegyzéket Szabó: i.m., 319-321 I. Az első cikkelyeknek legkésőbb a XVII. század elején történt megfogalmazására ezek nyelvezetéből is következtethetünk.
5. Ennek közlésétől eltekintek.
6. A szöveg első része, az 1728-as aláírásokig bezáróan, egyazon kéz irása, a nevek elé is a „mp" (manus propria) jelzést a másoló helyezte.
7. Imreh István: A törvényhozó székely falu, Bukarest, 1983. 511.I.
8. Jelen közlés a szöveg eredeti állapotát igyekszik megőrizni. A mai helyesirás szabályaihoz igazodva a felesleges nagybetűket átirtam kicsikre, az igekötők irásánál az érvényes szabályokat tekintettem követendőknek. A szöveg helyes tagolásának érdekében a központosításon, ha erre szükség volt, módosítottam. Jelen közlésben a magánhangzók rövid vagy hosszú volta szintén a mai helyesirás szabályaihoz igazodik. A mássalhangzók használatánál azonban, ha nincs értelemzavar, az eredeti alakhoz ragaszkodom. A hely és személyneveket szintén eredeti alakujukban közlöm.
9. A kéziratban a „H" betünél szép iniciálé látható.
10. Itt, akárcsak a XVI., XX. és XXIV cikkelyek esetében, nyilván a vármegyei alispánról van szó.
11. A 10. lap b oldala, a11 lap egészen és részben a 12. lap a mutató táblát tartalmazza.
12. Más kéz irása, a szöveg innentől kezdve eredeti.
13. A lap következő 3/4 része és a következő 14. lap 2/5-e kivágva. Az 1799-ből datált rövid módosítást időrendben közlöm.
14. Más kéz irása. Minden név után dőlt kereszt van. Ezalól a Szegedi István, Borbé Sámuel, Bortos Pál, Szabó Ferentz és Engi István kivétel.
15. A következő 15. lap hátsó oldala üres.
16. Más irás. A lapnak a széle fel van vágva és be van tűrve, rajta pecsétnyom. A nevek után dőlt kereszt van, ez alól csupán Szegedi István és Lakoczi István esete kivétel, ahol nincs semmi jel.
17. Más kéz irás. A nevek után dőlt kereszt van. Kivételt képez Belényi István és Bonis László esete, nevük után „mp" (manus propria) látható, valamint Tomori András, mely után nincs semmi jel.
18. Más kéz irása.
19. Egy szó olvashatatlan.
20. Más kéz irása.
21. Minden név után dőlt kereszt látható.
22. Más kéz irása.
23. Minden név után dőlt kereszt látható.
24. Mindenik név után kereszt látható, a nevek előtt pedig általában „Ns" (nemes) jelzett olvasható. Nincs „Ns" jel a következő nevek előtt: Szabó István, Szegedi Mihály, Gáspár

János, Kádár János, Viski Zsigmond, Orbán István, Benefi Mihály, Benefi János, Bocskor Mihály és Viski Mihály.

25. Más kéz irása. A felsorolt nevek után minden esetben dőlt kereszt látható.

26. A falutörvénnyel kapcsolatos bejegyzések ezzel végetértek. A kézirat 23^b és 24^a oldalain a falu közös tulajdonát képező és a kovács által használt teleknek valamint a „Szigetbe", „Méjjszegbe", „Egri forrás" és „Éger palló" helynevek által meghatározott kaszáloknak az összeirása, majd a 28^b és 29^a lapokon egyazon kérdőívnek két különböző kéz által jegyzett változata található. A falu közhelyeinek összeirása 1850-ben történt, de a kérdőív datálatlan. Úgy tünik, ez utóbbiak közül a második változat ugyanattól a kéztől származik, amelyik az első fedőlap belső oldalára a következő bejegyzést tette. A guja sorja maradt el az 1805-ik esztendőben Tomori Mihálynén, délre felé megyen".

Noi contribuții privind răscoala populară din 1784 în presa din Germania

Eugen Glück

În ultimii ani, cercetările efectuate în mai multe biblioteci străine au confirmat că desfăşurările din 1784 din Transilvania au fost considerate de contemporani un eveniment de importanță internațională. Această concluzie se desprinde şi din presa daneză, suedeză, polonă, cehă, austriacă şi germană.

Cercetările efectuate recent au dus la identificarea unor noi periodice de pe sol german, ce au făcut ecoul mişcărilor conduse de Horea, Cloşca şi Crişan. Între ele includem şi gazetele Salzburger Zeitung şi Oberdeusche Staats - Zeitung întrucât în epoca respectivă Arhiepiscopia de Salzburg era un stat component al Imperuiului German.

Din relatările ziarelor reiese faptul că materialele respective au fost preluate în mare parte din periodicile de la Sibiu, Bratislava şi, în special, din oficiosul Wiener Zeitung din capitala habsburgică.

În consecință numeroase ştiri consună între ele, uneori chiar textual. Au parvenit însă ştiri şi direct din Transilvania, spre exemplu ziarului Salzburg Zeitung. Relatările nu oglindesc cronologia evenimentelor decât în linii foarte mari şi sunt publicate pe măsura sosiri lor la redacții.

Fiind vorba de materiale de presă bazate pe ştiri sosite din depărtare şi, în general, necontrolabile, uneori s-au strecurat în articole date eronate, ca de pildă rolul imaginar al lui „Salins". Câteodată datele sunt rectificate, ca de exemplu privind uriaşa sumă găsită la Horea cu ocazia arestării. De cele mai multe ori, asemenea ştiri rămân la aprecierea posterității.

Presa din Germania, tributară izvoarelor amintite, a publicat cu întârziere informații privind izbucnirea mişcărilor din Transilvania, primele apariții având loc după 1 decembrie şi doar sporadic cu câteva zile mai devreme. O întârziere de câteva săptămâni este proprie tuturor ştirilor.

În privința cauzelor care au generat ridicarea poporului în 1784, Salzburger Zeitung comunica la 26 noiembrie cititorilor săi date privind acțiunile țăranilor cu scopul de a se elibera din iobăgie prin înrolarea lor în rândurile grănicerilor. Se mai arată că țăranii au refuzat robota şi această mişcare cuprinde vreo 10.000 de iobagi. La 7 decembrie se reproduce o depeşă sosită de la Alba-Iulia în care se arată că 8.000 de țărani au refuzat să presteze robota în zona Hațegului. La 1 decembrie s-a tipărit un reportaj din care a reieşit că începând cu luna iunie „s-au sesizat unele conveniri secrete ale țăranilor români". Izbucnirea mişcării se leagă de adunarea de la Mesteacăn, de unde iobagii intenționau să plece al Alba-Iulia spre a obține echiparea lor „de la depozitul de arme cezaro-crăiesc". La 3 decembrie aceeaşi gazetă pomeneşte despre adunarea autorităților de la Timişoara, care a avut loc încă în luna octombrie, cu scopul de a elibera măsuri pentru prevenirea acțiunilor populare, în special a haiduciei. Reflectând aceeaşi problematică Privilegirte Mainzer Zeitung şi Carlsruher Zeitung din 6 decembrie 1784, precum şi Hamburgische Neue Zeitung şi Friedens und Kriegs Courier din Nürnberg din ziua următoare reproduceau o ştire ce semnala că frământările în rândurile populației rurale au început încă din luna iulie 1784. Frankfurter Journal din 3 decembrie a oferit o descriere mai amplă a acestor desfăşurări.

Unele gazete au emis judecăți de valoare mai valabile cu privire la cauzele desfăşurărilor. Altonaischer Mercurius din 6 decembrie 1784 sublinia că motivul mişcării rezidă în „tratamentul dur practicat de diverşi domni de pământ față de nenorociții de supuşi". Hessen Darmstädtische Privilegirte Land-Zeitung din 18 decembrie menționa că „în această

țară nobilii au ținut mai dur pe supușii lor decât pe sclavi". Relevând disperarea participanților, la 5 ianuarie 1785, aceeași gazetă stabilea: „națiunea română are de pierdut foarte puțin mai chiar nimic".

Aproape toate periodicile germane au arătat că în Marele Principat al Transilvaniei majoritatea aparține românilor, care numără peste un milion de suflete. În consecință se vorbește constant despre o acțiune românească.

Programul de revendicări este redat în general veridic. Münchener Zeitung din 29 noiembrie 1784 subliniază că în fruntea mișcării stă „un țăran cu nume de Horea". El dorește „să elibereze națiunea română din scalvie și să îi facă oameni liberi". Auspurger Ordinäre Zeitungen releva la 10 decembrie 1784 că Horia invocă în sprijinul acțiunilor inițiate de dânsul o scrisoare imperială, redactată cu litere de aur, în care se dispune extirparea nobilimii. La 5 ianuarie 1785, aceeași foaie reproduce o corespondență datată din Alba-Iulia la 2 decembrie 1784, în care se arată că „românii vor ca religia lor schismatică să fie îmbrățișată de toți și să fie răspândită pretutindeni și nu vor să recunoască vreo domnie". Desigur, acest ultim termen este sinonim cu stăpânirea nobilimii.

În general gazetele din Transilvania evidențiază două aspecte principale ale revendicărilor populare: îndepărtarea nobilimii și crearea unei organizații statale proprii. Este adevărat că această revendicare din urmă uneori apare în forme stranii, fără să ascundă esențialul. Privilegirte Mainzer Zeitung din 31 decembrie 1784 susține pe baza unei scrisori primită din Viena, datată din 18 decembrie 1784, că țelul maselor este „crearea unui regat propriu al românilor". Altonaischer Mercurius la 7 ianuarie 1785 preciza că „Horea trebuie să-și asume titlul unui rege al Daciei și ori să cucerească Transilvania, ori să moară cu armele în mâini". Hessen-Darmstädtische Privilegirte Land-Zeitung din 15 și 22 ianuarie 1785, precum și Hamburgische Neue Zeitung din 22 ianuarie oferă o informație similară. Mainzer Zeitung la 5 ianuarie 1785 adaugă că Horea „se laudă că ori va cuceri această provincie, ori va muri cu armele în mâini". Autorul articolului, exprimând poziția feudalilor germani, cu vădită dușmănie asemuia pe Horea cu Pugaciov și își exprima speranța că „se va prăbuși ca și înaintașul său".

Toate ziarele din Germania au publicat știri cu privire la dezlănțuirea acțiunilor populare: Ober-Deutsche Staats-Zeitung la 4 decembrie relata pe larg despre evenimentele de la Mesteacăn și, mai ales, cu privire la încercarea nereușită și fatală a vicecomitetului Hollaki de a pune mâna pe Crișan, ceea ce a provocat dezlănțuirea furiei populare. Hamburgische Neue Zeitung la 15 februarie preciza că mișcarea a izbucnit „fără amestecul intrigii străine", deci generată de cauze interne. Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts-Zeitung la 1 ianuarie 1785 preciza „că o națiune care până acum a purtat cu supunere cel mai dur jug al sclaviei, a devenit dintr-o dată atât de feroce și nesupusă".

Desfășurările din Zărand și apoi din Hunedoara au fost redate, în general, cu multe amănunte. Asemenea reportaje puteau fi citite în Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung din 11 și 13 decembrie. Privilergirte Mainzer Zeitung din 8 decembrie, Friedens und Kriegs Courier din 9 decembrie, Hamburgische Neue Zeitung din 7 decembrie, Frankfurter Journal din 4 și 21 decembrie, Carlsruher Zeitung din 15 și 26 decembrie etc. „Întregul comitat Zărand a fost lovit, nobilii și persoanele din magistrat în parte au fost uciși, în parte izgoniți" - menționa Altonaischer Mercurius din 4 ianuarie 1785.

Bătălia de la Deva a fost descrisă de Privilegirte Hildesheimer Zeitung din 1 ianuarie 1785 și Frankfurter Journal din 11 ianuarie 1785. Scoțând în evidență mulțimea răsculaților, Hamburgische Neue Zeitung la 17 decembrie reproducea constatarea potrivit căreia „fiecare nobil și-a recunoscut aici supușii săi". Prăbușirea dominației nobiliare și comitatense s-a dovedit a fi de durată. „Sângeros a început luna noiembrie și tot sângeros s-a sfârșit" - concludea Oberdeutsche Staats-Zeitung într-o corespondență recapitulativă tipărită la 3 ianuarie 1785. Remarcăm în special descrierea evenimentelor de la Hălmagiu, care cuprinde elemente inedite. Ele pot fi citite și în Salzburger Zeitung din 21 decembrie

1784 şi Münchner Zeitung din 11 ianuarie 1785.

Salzburger Zeitung a publicat amănunte şi cu privire la întinderea acţiunilor în comitatul Arad. La 3 decembrie anunţa că oraşul Arad este puternic păzit împotriva maselor. La 8 decembrie informa despre întâmplările din Petriş, Săvârşin, Odvoş ş.a.. Totodată a dat glas temerilor manifestate de elementele suprapuse din Giula (Comitatul Bichiş, azi R.U.) că răscoala se va întinde până acolo. Informaţii similare pot fi lecturate în Frankfurter Journal din 3 decembrie, Carlsruher Zeitung şi Privilergirte Mainzer Zeitung din 6 decembrie precum şi Friedens und Kriegs Courier din 8 decembrie. „Sosesc ştiri funeste din Transilvania, Banatul de Timişoara şi mai ales comitatul Arad" - glăsuia Hamburgische Neue Zeitung din 3 decembrie 1784.

O serie de articole au relatat întinderea mişcării spre centrul Transilvaniei. O corespondenţă provenită din Cluj, datată din 15 noiembrie şi publicată de Salzburger Zeitung în numerele din 7 şi 8 decembrie 1784, arată că masele răsculate au cauzat conţilor Toroczkai o pagubă de 30.000 fl. La 28 decembrie aceeaşi gazetă vorbea de daune în valoare de 120.000 fl. Privilegirte Hildesheimer Zeitung ştia la 23 decembrie despre pagubele suferite de familia Bánffi, care totalizau 200.000 fl. Corespondenţa reprodusă de Hessen-Darmstädtische Privilegirte Land-Zeitung la 30 noiembrie menţiona că în centrul Transilvaniei masele au format unităţi compacte şi înaintează în trei coloane. La 12 ianuarie 1785 se publică în Privilergirte Mainzer Zeitung o scrisoare datată din Cluj la 14 decembrie în care se face cunoscut că unităţi ţărăneşti, de 14 zile se găsesc în apropiere. Se înţelege că în oraşul de pe Someş domnea spaima în rândurile privilegiaţilor. Frankfurter Journal la 6 decembrie dezvăluia cititorilor că din acest motiv porţile Clujului sunt închise. Privilergirte Mainzer Zeitung din 29 decembrie şi Münchner Zeitung din 4 ianuarie 1785 ştiau despre măsurile de siguranţă adoptate de căpeteniile urbei. Oberdeutsche Staats-Zeitung în numărul din 27 ianuarie 1785, preciza că la Cluj porţile oraşului se închid la ora 5 după masă. Stau de veghe 150 paznici, iar noaptea 300. Străinii pot intra numai cu acte doveditoare. În exemplarul gazetei Salzburger Zeitung din 8 decembrie se face cunoscută înarmarea nobililor aflaţi la Cluj, precum şi planul unei insurecţii generale nobiliare. Münchner Zeitung la 4 ianuarie 1785 informa cititorii că unităţile conduse de Horea s-au apropiat de Cluj la o depărtare de o oră de mers. Altonaischer Mercurius din 17 decembrie menţiona că mişcarea populară a cuprins vreo 150 de sate.

Numeroase veşti consemnează faptul că situaţia revoluţionară a existat pe întreg teritoriul Transilvaniei. Oberdeutsche Staats-Zeitung din 21 ianuarie a reprodus o ştire primită din Muncaci (azi Ungaria) cu privire la desfăşurările din Maramureş, respectiv Sighetu-Marmaţiei. Mişcările au determinat autorităţile să dispună dislocarea unui batalion în zonă. În Banat domnea în rândurile privilegiaţilor şi autorităţilor teama. Friedens und Kriegs Courier la 9 decembrie 1784 susţinea că acest pericol este cu atât mai real cu cât locuitorii Banatului sunt „fraţi" (în orig. „fraţi" cu aceştia). Privilegirte Hildesheimer Zeitung din 13 ianuarie 1785 încunoştinţa cititorii săi de faptul că ei intenţionează să intre în Banatul Timişan. Hessen - Darmstädtsche Privilegirte Land-Zeitung la 8 ianuarie preciză că trupele imperiale au blocat Poarta de Fier din Banat tocmai din acest motiv. În realitate, autorităţile se temeau de haiduci, care opereau de multă vreme în zonă. Frankfurter Journal din 4 decembrie 1784 evalua numărul lor la vreo 5000. în ceea ce priveşte compoziţia lor, Hamburgische Neue Zeitung preciza la 3 decembrie şi faptul că ei sunt amestecaţi cu supuşi „turci", înţelegând prin aceştia desigur haiducii proveniţi din Muntenia. Friedens und Kriegs Courier din 19 ianuarie 1785 relata că mişcările s-au întins până şi în părţile bihorene. Salzburger Zeitung din 15 decembrie 1784 comunica vestea că la Oradea episcopul Kolonich a înfiinţat o gardă personală compusă din 30 de oameni şi că ar intenţiona sporirea acesteia la 300. Alte materiale informau despre situaţia de la Baia Mare, considerată la fel foarte ameninţată. Ele au văzut lumina tiparului în Salzburger Zeitung din 15 decembrie 1784. Frankfurter Journal din 28 ianuarie şi Privilergirte Mainzer Zeitung din 31 ianuarie1785

aminteau de un sinod ținut de 18 clerici români din scaunul Odorheiului. În numele lor, preotul unit Petre Pop a adresat o scrisoare lui Horea în care se arată „că ei îl așteaptă acolo".

Problema unui ajutor provenit din Moldova și Muntenia de asemenea a găsit loc în coloanele ziarelor germane. Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts-Zeitung la 8 ianuarie 1785 relata că „principele din Moldova trebuie să așeze la graniță oameni ca să împiedice supușii săi să acționeze" -, după cum fac mulți locuitori din Muntenia și se alătură acestor rebeli...". Știri similare au apărut în Frankfurter Journal și Altonaischer Mercurius din 8 respectiv 14 ianuarie 1785.

Presa germană a făcut legătura între desfășurările din Transilvania și mișcările ce au avut loc în Ungaria și Slovacia. Altonaischer Mercurius din 13 ianuarie 1785 arată că „în numeroase comitate focul trebuie să ardă sub cenușă". Friedens und Kriegs Courier din 27 ianuarie și Privilegirte Hildesheimer Zeitung din 15 februarie 1785 au tipărit reportaje despre desfășurările din comitatul Nitra.

Ca urmare la desfășurările din luna noiembrie și decembrie 1784, Privilergirte Mainzer Zeitung din 24 decembrie observa „întreaga Transilvanie este într-o mare neliniște". Reflectând la această concluzie, unele ziare au căutat să evidențieze proporțiile mișcării, difuzând date despre componența socială și numărul celor care s-au ridicat împotriva împilării. Dintre acestea spicuim știrea apărută în Carlsruher Zeitung la 8 ianuarie 1785, în care semnala pe lângă masa țăranilor români și participarea unor muncitori de mină germani la evenimentele de la Deva. Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts-Zeitung din 25 decembrie 1784 vorbea despre ralierea unor dezertori ai armatei imperiale cetelor de luptători.

Primele informații apărute la începutul lunii decembrie evaluează numărul participanților la mișcările în curs de aproximativ 15.000 oameni. Acest efectiv este menționat și în Frankfurter Journal din 3 decembrie, Carlsruher Zeitung din 6 decembrie, Friedens und Kriegs Courier din 7 decembrie 1784 ș.a. Münchner Zeitund din 30 noiembrie aprecia masa luptătorilor la 20.000 oameni. Aceeași părere apare în Privilergirte Mainzer Zeitung din 10 decembrie și Frankfurter Journal din ziua următoare, ca modificare la știrea difuzată cu o săptămână mai devreme. Cea mai ridicată cifră cunoscută nouă apare la 10 ianuarie 1785 în Altonaischer Mercurius în care se vorbește de 30.000 luptători.

Mai multe evaluări au fost publicate în legătură cu operațiile ce au avut loc în diverse zone. Astfel, Friedens und Kriegs Courier din 10 decembrie 1784 aprecia numărul răsculaților din zona situată între Deva și Alba-Iulia (mijlocul lunii noiembrie), la aproximativ 13.000. Aceeași gazetă, la 6 ianuarie 1785, aprecia că în părțile Turdei se află 9.000 de oameni înarmați.

Presa din Germania a rămas multă vreme dezorientată cu privire la persoana conducătorilor populari din Transilvania. Făcând abstracție de la știrile eronate privind imaginarul „Salins" apar relatări care identifică pe Horea cu călugărul Sofronie, care a condus cu peste un deceniu mai devreme o mișcare populară în Transilvania și care apoi se retrăsese în Muntenia. Au fost difuzate știri privind faptul că Horea ar fi fratele episcopului ortodox din Marele Principat al Transilvaniei sau fost subofițer în armata imperială. Numele lui Cloșca apare rar, iar despre Crișan se face amintire doar începând cu arestarea lui. Treptat, totuși s-a făcut oarecare lumină în aceste probleme. Altonaischer Mercurius la 10 ianuarie 1785 informa despre drumul lui Horea la Viena pe care îl făcuse cu patru ani mai devreme. O prezentare mai veridică a personalității lui Horea și Cloșca s-a făcut cititorilor de către Friedens und Kriegs Courier din 29 ianuarie, Frankfurter Journal din 31 ianuarie și Privilegirte Mainzer Zeitung din 21 martie 1785.

Izbucnirea mișcărilor populare a suprins autoritățile militare imperiale din Transilvania și până la sosirea unui ordin explicit din partea împăratului s-au abținut de la acțiuni de proporții. Una din manevrele menite să câștige timp a constituit-o armistițiul de la

Tibru, încheiat de lt. col. Schultz. Mai multe gazete au raportat despre acest eveniment, scoţând în evidenţă răspunsul dat de reprezentantul poporului înarmat mandatarului imperial, fără să-l nominalizeze. Friedens und Kriegs Courier la 21 decembrie cita acest răspuns în felul următor: „În final crunta sclavie ne-a contrâns la acest pas". Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung din 13 decembrie a redat şi cuvintele: „Domnule, să nu credeţi dumneavoastră că noi am încurajat fără temei şi fără o necesitate stringentă să trecem la acest pas?".

Desfăşurările din Transilvania au zguduit realmente Imperiul habsburgic angajat concomitent într-o demonstraţie de forţă împotriva Olandei pe care voia să o oblige la concesii. În ultimă instanţă împăratul era gata să provoace şi un război cu caracter european. Evenimentele din Transilvania şi eventualele lor urmări puneau în discuţie soliditatea internă a imperiului. „Neliniştea din Transilvania continuă se reţină într-o măsură nemaiauzită atenţia împăratului" - concluziona Hamburgische Neue Zeitung din 31 decembrie 1784. Reflectând asupra implicaţiilor majore pe care le puteau avea evenimentele din Transilvania, Privilegirte Hildesheimer Zeitung din 18 ianuarie 1785 preciza: „Neliniştea din Transilvania ne face într-adevăr ca ea să ne preocupe mai mult decât problema olandeză". Nu e de mirare - aşa cum observa Carlsruher Zeitung din 9 decembrie 1784 - că situaţia din Transilvania a dus la modificarea dispoziţiilor date cu privire la mobilizarea trupelor.

Presa din statele germane a oferit un spaţiu considerabil intervenţiei imperiale. Au fost publicate decretele privind amnistierea celor care depun armele, cu excepţia căpeteniilor, precum şi antrenarea clerului ortodox şi altor elemente cu influenţă în acţiunea de pacificare. Astfel, Friedens und Kriegs Courier din 25 ianuarie 1785 menţiona activitatea episcopului Petru Petrovici din Arad, iar Hamburgische Neue Zeitung din 11 ianuarie pe cea a episcopului Nichitici al Transilvaniei. Măsurile militare luate de împărat au fost inaugurate cu numirea unui nou comandant general, cu sediul la Sibiu, în persoana generalului Fabris. Anchetarea cauzelor care au dus la răbufnirea nemulţumirii populare a fost încredinţată contelui Jankovich şi generalului Papilla. Aceste comunicate pot fi citite în mai toate gazetele vremii, ca de pildă în Frankfurter Journal din 4 decembrie 1784.

Multe ştiri privesc proporţiile pregătirilor militare. Hamburgische Neue Zeitung la 1 ianuarie 1785 arăta că opt regimente de linie sunt dislocate din Ungaria, iar la graniţa Transilvaniei cu Ţara Românească se organizează un cordon militar izolator. Privilegirte Hildesheimer Zeitung din 6 ianuarie ştia de şapte regimente dislocate. Pregătirile militare au continuat până în mijlocul lunii ianuarie. Doar o corespondenţă datată din Viena la 15 ianuarie şi publicată de Privilegirte Mainzer Zeitung din 26 ianuarie menţionează că regimentele consemnate din cauza evenimentelor din Transilvania au primit ordin de marş spre Olanda.

O mulţime de reportaje descriu operaţiile militare desfăşurate în zona Munţilor Apuseni. Altonaischer Mercurius din 7 ianuarie 1785 a oferit o sinteză destul de clară privind dezlănţuirea ofensivei generale a armatei cezaro-crăieşti. Gazetele au publicat pe parcurs, informaţii fragmentare privind unele sectoare de luptă. Este semnificativă relatarea apărută la 7 decembrie 1784 în Münchner Zeitung privind desfăşurarea unei ciocniri ce a avut loc între răsculaţi şi unităţile imperiale. De fapt este vorba despre evenimentele de la Sălciua. Hessen-Darmstädtische Privilegirte Land-Zeitung la 28 decembrie a descris ambuscada în care răsculaţii au nimicit unitatea comandată de lt. Mesterházi. Privilegirte Mainzer Zeitung din 3 ianuarie şi Carlsruher Zeitung din 3 ianuarie 1785 au prezentat acţiunea condusă de maiorul Stojanich în zona Deva-Brad-Hălmagiu, redând însă versiunea oficială. Neue Hamburgische Zeitung din 4 ianuarie 1785 a difuzat amănunte despre intervenţia unităţii militare comandate de lt. col. Kray, care venise în ajutorul trupelor conduse de maiorul Stojanich precum şi rezistenţa răsculaţilor la Criscior.

Paralele cu relatările privind acţiunile armate ale trupelor imperiale, începând cu a

doua decadă a lunii decembrie se scurg de la Viena spre Germania ştiri potrivit cărora răsculaţii se retrag în munţi sau fug în Muntenia. Asemenea ştiri provenite din surse oficiale au văzut lumina tiparului în Altonaischer Mercurius din 20 şi 21 decembrie şi Privilegirte Hildesheimer Zeitung din 28 decembrie 1784. Primul, pe lângă presiunea trupelor mai invocă şi lipsa de alimente ce gravează cetele lui Horea. Totuşi, nu toate informaţiile au fost atât de optimiste din punctul de vedere al privilegiaţilor. Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung din 27 decembrie observa că nu se poate aştepta la o iminentă prăbuşire a acţiunilor populare. Altonaischer Mercurius în aceeaşi zi rectifica informaţia lui precedentă, arătând că „răscoala din Transilvania nu este încă peste tot liniştită. Dacă răsculaţii sunt alungaţi de trupe dintr-o localitate, atunci ei se adună în alte trei părţi". Sfârşitul confruntărilor este vestit cu mare întârziere, unele gazete menţionând şi iarna deosebit de grea ce s-a abătut asupra zonei de operaţii. Asemenea articole au fost publicate în Carlsruher Zeitung din 5 februarie şi Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung din 7 martie 1785.

În ultima fază a relatărilor privind ostilităţile, foile au început să publice un bilanţ al pierderilor umane. Hamburgische Neue Zeitung din 25 ianuarie 1785 considera că luptele „la 4.200 rebeli le-a costat viaţa sau libertatea". Altonaischer Mercurius din 7 februarie vorbea de 4.000 morţi din rândurile maselor populare. Altonaischer Mercurius din 22 februarie şi Oberdeutsche Staats Zeitung din 3 martie aprecia pierderile armatei la 25 soldaţi, un plutonier şi doi ofiţeri morţi, precum şi 37 răniţi, iar a nobililor la vreo 200 morţi.

Ziarele din Germania oglindesc preocuparea autorităţilor de a pune mâna pe conducători, în special a lui Horea, Cloşca şi Crişan. Îngrijorarea lor a fost cu atât mai mare cu cât se răspândea vestea, reprodusă şi de Frankfurter Journal din 10 ianuarie şi Hessen-Darmstädtische Privilegirte Land-Zeitung din 18 ianuarie 1785, potrivit căreia Horea a scăpat în Muntenia. Cu atât mai uşurat au respirat privilegiaţii când au primit vestea că Horea şi Cloşca au fost reţinuţi. Desfăşurările pot fi cunoscute din relatările amănunţite publicate de Frankfurter Journal din 22 şi 28 ianuarie, Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung din 22 ianuarie, Privilegirte Mainzer Zeitung din 24 ianuarie şi Hamburgische Neue Zeitung din 25 ianuarie 1785. Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung la 8 februarie a relatat despre actele curajoase ale unui preot ortodox, care a apostrofat soldaţii care îi escortau pe Horea şi Cloşca şi şi-a exprimat admiraţia pentru conducătorii răscoalei populare. În tot cazul, soarta lor era pecetluită. Hamburgische Neue Zeitung a şi menţionat că „se va intenta la Alba-Iulia un proces care va fi scurt, dar exemplar".

Cu o anumită întârziere a ajuns în Germania vestea privind arestarea lui Crişan, semnalată de Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung din 1 martie, Altonaischer Mercurius din 3 martie precum şi Hamburgische Neue Zeitung din 4 martie 1785.

Unele reportaje au relevat drumul lui Horea şi Cloşca la Alba-Iulia şi paza severă instituită în jurul lor, în temniţa cetăţii. Asemenea articole au apărut în Hamburgische Neue Zeitung din 1 februarie 1785 şi Altonaischer Mercurius din 7 martie. O serie de veşti au fost difuzate despre desfăşurarea anchetei. Frankfurter Journal din 15 martie şi Privilegirte Mainzer Zeitung din ziua următoare au subliniat că Horea nu recunoaşte nimic. Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung din 31 ianuarie şi Friedens und Kriegs Courier au relevat că Horea ar fi fasionat că se va destăinui numai împăratului şi în acest scop va fi transferat la Viena. Nu au lipsit nici informaţiile care pretindeau a şti că ţăranii români pregătesc eliberarea căpeteniilor încarcerate. Friedens und Kriegs Courier din 23 februarie 1785 a şi menţionat că nu va fi „pace" în Transilvania „până când conducătorii nu vor fi puşi pe picior de libertate". La 14 februarie Altonaischer Mercurius a menţionat că „curierul care a sosit miercuri din Transilvania a adus vestea neplăcută că se văd mai multe cete de ţărani români răsculaţi, care vor să elibereze pe conducătorii lor captivi, Horea şi Cloşca". Hessen-Darmstädtische Privilegirte Land-Zeitung din 9 martie 1785 a citat o corespondenţă provenită din Viena, care vorbea despre o mişcare în curs în favoarea eliberării lui Horea.

În acelaşi timp comisarul imperial Jankovich a căutat să convingă ţăranii români de

faptul că Horea este într-adevăr în captivitate. Friedens und Kriegs Courier din 5 martie şi Hamburgische Neue Zeitung din 8 martie au semnalat faptul că Horea a fost escortat sub pază militară în scopul de mai sus în satele situate între Alba-Iulia şi Deva.

La mijlocul lunii martie 1785 au apărut reportaje cu privire la tragicul sfârşit al lui Crişan şi procedura inumană faţă de cadavrul său, tras pe roată, tăiat în patru şi expus în diverse puncte. În acest sens au informat Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung din 10 martie, Altonaischer Mercurius din 15 martie şi Friedens und Kriegs Courier din 17 martie.

Toate gazetele văzute de noi au publicat ştiri cu privire la executarea lui Horea şi Cloşca. Hessen-Darmstädtische Privilegirte Land-Zeitung la 22 martie semnala pronunţarea sentinţei capitale. Execuţia a fost redată cu lux de amănunte, chiar cu elemente dezgustătoare. Dintre acestea spicuim articolele din Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung din 18 şi 25 martie, Hamburgische Neue Zeitung din 22 martie, Friedens und Kriegs Courier din 22 şi 30 mrtie, Frankfurter Journal din 28 martie, Privilegirte Mainzer Zeitung din 23 şi 30 martie etc. Altonaischer Mercurius din 4 aprilie 1785 cita ultimele cuvinte rostite de Horea, care declarase „eu mor pentru naţiune".

Mai multe gazete din Germania au relevat interesul vienezilor faţă de căpeteniile răscoalei. Altonaischer Mercurius din 18 februarie semnala că în capitala imperială este răspândită fraza „a la Horea" şi rasul, „a la Valaque!. Aceeaşi gazetă din 1 februarie şi Hamburgische Neue Zeitung din 11 februarie ştiau de faptul că la Viena circulă portretele lui Horea. Mai mult, Friedens und Kriegs Courier din 17 februarie 1785 aflăm de faptul că vienezii l-ar vedea cu plăcere pe Horea. La ştirea că el apăruse în capitala imperială s-a şi adunat o mare mulţime.

Gazetele din Germania cuprind o seamă de date cu privire la represaliile aplicate răsculaţilor. Altonaischer Mercurius arată că deţinuţii au fost duşi la Alba-Iulia pe două căruţe. Execuţiile au fost pe larg prezentate. Frankfurter Journal din 27 decembrie, Privilegirte Mainzer Zeitung din 29 decembrie 1784 şi Privilegirte Hildesheimer Zeitung din 31 martie 1785 au relatat despre tragerea în ţeapă a lui Uibaru şi a celorlalte căpetenii căzute în captivitatea comitatului Alba. La fel, este descrisă executarea răsculatului Miho la Sebeş.

Au fost difuzate şi unele ştiri despre cei încarceraţi. Carlsruher Zeitung a informat cititorii la 26 ianuarie 1785 că cei din temniţa comitatului Alba primesc zilnic doar o raţie de pâine, fără alte alimente. Altonaischer Mercurius la 1 aprilie 1785 a subliniat că vreo 800 deţinuţi au fost eliberaţi de comisia de anchetă imperială. Privilegirte Hildesheimer Zeitung a doua zi a încunoştinţat cititorilor săi că vreo 150 oameni vor fi judecaţi de tribunalul comitatului Alba „după legile ţării".

Unele informaţii lărgesc orizontul cunoştinţelor noastre cu privire la măsurile de siguranţă adoptate de autorităţi. Altonaischer Mercurius şi Frankfurter Journal din 21 ianuarie 1785 descriu strângerea armelor deţinute de ţărani. Gazeta din urmă relata că la Baia de Arieş au fost confiscate 40 lănci şi 23 puşti. Privilegirte Mainzer Zeitung la 18 februarie 1785 menţionează că în toate comittele sunt dislocate unităţi militare. Hessen-Darmstädtische Privilegirte Land-Zeitung din 19 aprilie publica repartizarea nouă a garnizoanelor din Transilvania, cele mai puternice fiind cantonate la Cluj, Sibiu, Făgăraş, Mediaş. Frankfurter Journal la 18 februarie scria despre planul comasării satelor ca autorităţile să poată supraveghea mai bine populaţia. Privilegirte Mainzer Zeitung din 28 februarie şi Hessen-Darmstädtische Privilegirte Land-Zeitung în 4 martie au expus planul nobiliar de a expulza răsculaţii în Bucovina. Tot Privilegirte Mainzer Zeitung din 11 aprilie şi Altonaischer Mercurius din 14 aprilie au relatat despre angajamentul domnului fanariot din Ţara Românească de a expulza răsculaţii refugiaţi acolo.

Relatările presei din Germania confirmă faptul că lupta maselor populare nu s-a încheiat prin încetarea ostilităţilor de anvergură la mijlocul lunii decembrie 1784. Hessen-Darmstädtische Privilegirte Land-Zeitung din 15 februarie arăta că „românii dintr-un alt colţ

al Transilvaniei au început o nouă neliniște". Cu o zi în urmă Privilegirte Mainzer Zeitung aprecia că la mișcare participă 1.000 oameni. Auspurger Ordinăre Zeitungen la 17 martie 1785 semnala acțiunea unei cete compusă din vreo 400 oameni și care au surprins nobilii din satul „Datos". La 5 aprilie Altonaischer Mercurius relata despre interceptarea grupului condus de Nicola Pop, care vroia să organizeze trecerea unui grup de 600 oameni în Muntenia. Concluzionând caracteristicile situației, Frankfurter Kaiserl. Reichs-Ober-Post-Amts Zeitung din 8 aprilie menționa că trupele imperiale „nu se pot crede în siguranță".

Desigur, mulțimea informațiilor publicate de organele de presă amintite în general au filtrat datele obținute prin optica susținătorilor regimurilor feudale-absolutiste, care recepționau într-o măsură sau alta ideile iluministe, respectiv iosefine. Așa se explică spațiul întins acordat fenomenelor secundare ca: omoruri, devastări, incendieri. În același timp, ei au sesizat destul de obiectiv cauzele și scopurile mișcării și nu au cruțat de critică nobilimea conservatoare din Transilvania. Nu putem uita nici faptul că, deși unele știri au fost inexacte sau eronate, totuși cititorii gazetelor respective și-au putut da seama de proporțiile mișcării și de importanța ei europeană.

În tot cazul informațiile de mai sus întregesc imaginea noastră privind ecoul răscoalei populare din 1784 pe plan european.

New contributions concerning the revolt from 1784 seen by the press from Germany (Summary)

The German periodical press reflected echoes of the Transylvanian revolt through the angle of an upholder of the feudal system. A vast space was given to secondary phenomenous: manslaughters, fires. In the same time, the German press noted fairly the causese and the goals of the revolt; the conservative aristocracy from Transylvania was criticized. This study completes the image about echoes of the revolt from 1784-1785 on European ground.

Contribuţii cu privire la biografia lui Samuil Micu-Clain şi Petru Maior

Eugen Glück

Deşi în cursul perioadei de peste un secol şi jumătate ce s-a scurs de la încheierea prodigioasei activităţi a corifeilor Şcolii Ardelene, s-au scris numeroase studii privitoare la viaţa şi realizările lor, nu au putut fi epuizate toate sursele existente. Printre acestea se numără fondurile de arhivă din Viena, în special cea de la Pazmaneum. La fel, rezerve în acest sens pot fi întâlnite în fondurile bisericeşti catolice din Budapesta şi ale arhivelor de stat. În acestea din urmă găsim mărturii referitoare la sfârşitul obştesc al lui Samuil Micu-Clain şi Petru Maior.

Decesul lui Samuil Micu-Clain a intervenit la Buda în locuinţa lui particulară situată în cartierul Taban în casa cu nr. 549. El închiriase această locuinţă cu un an şi ceva înaintea morţii lui, fiind obligat să părăsească împreună cu personalul de specialitate al tipografiei universitare locuinţa de serviciu ce se situa pe locul actualului palat din Piaţa Szentháromság nr. 6[1].

În legătură cu decesul dispunem de matricola morţilor din parohia romano-catolică a amintitului cartier Taban. Nu este nimic surprinzător în faptul că înregistrarea a avut loc la o parohie de rit latin. Deşi numărul românilor greco-catolici din Buda şi Pesta era în creştere în epoca respectivă, ajungând pe parcurs chiar la majoritate faţă de ortodocşi, ei nu dispuneau de un suport material comparabil cu cel al macedo-românilor în vederea ridicării unei biserici şi parohii. O ultimă iniţiativă pe la 1860, la fel nu a avut darul să fie materializată. Periodic au fost slujite liturghii româneşti în câteva biserici. Însuşi Samuil Micu-Clain a servit în biserica din Taban, chiar în preajma decesului său[2]. În consecinţă, românii greco-catolici au rămas sub jurisdicţia parohiilor de rit latin, ceea ce a fost confirmat de Vatican în 1907, satisfăcând cererea lor de a nu fi încadraţi în parohia greco-catolică maghiară[3].

O problemă discutată a fost data exactă a decesului. Matricola amintită nu cuprinde decât data înmormântării. Multă vreme a figurat în literatura istorică data de 13 mai 1806, având ca reper relatarea lui Gheorghe Şincai. Deşi el părăsise deja locuinţa prietenului său pe înserate, de la cei care vegheau la căpătâiul lui Samuil Micu-Clain a fost informat că decesul a intervenit pe nesimţite între orele 9 şi 10 seara. În schimb, raportul oficial înaintat Consiliului Locotenenţial de episcopul Martinus Görgey, vicarul general al arhiepiscopiei de Strigoniu, cu reşedinţa la Buda, menţionează ziua următoare, ceea ce s-a şi oficializat în legătură cu sistarea salariului[4].

Înmormântarea lui Samuil Micu-Clain a avut loc la 15 mai 1806, şi s-a efectuat cu respectarea rangului său de demnitar cuprins în nomenclatorul Consiliului Locotenenţial. Gheorghe Şincai în relatarea lui a subliniat că ceremonia s-a derulat cu fast, ceea ce reiese şi din faptul că a fost celebrată de cea mai înaltă faţă bisericească catolică cu reşedinţa în Buda, anume episcopul-vicar Martinus Görgey, titular de Patera. Tot un act onorific şi totodată o recunoaştere a meritelor lui a constituit depunerea sicriului în cripta bisericii din Taban, locul de odihnă veşnică fiind atribuit gratuit. Matricola menţionează calitatea lui de presbiter, fără să specifice statutul de călugăr. S-a înregistrat apartenenţa la dieceza Făgăraşului, vârsta de 62 ani, şi firească funcţia lui oficială[5].

Aici e locul să arătăm că mormântul lui Samuil Micu-Clain nu s-a putut identifica. Un eşec în acest sens a suferit în anii 1853-1854, tânărul Ioan Micu Moldoveanu. Nu este exclus că placa comemorativă a cavoului s-a fărâmiţat datorită zguduirilor suferite de locul respectiv în timpul asediului Budei în primăvara anului 1849. Din cercetările noastre efectuate la

această biserică am putut afla că mormintele din biserică au rămas intacte până la cel de al II-lea război mondial, când biserica, în timpul asediului Budapestei (1944-'45) a fost greu lovită, ceea ce a afectat şi cripta. Ca urmare, în cursul reconstrucţiei bisericii osemintele nenominalizate au fost strânse şi depuse într-un mormânt comun în cimitirul parohial[6].

Documentele întocmite cu ocazia gestiunii lăsământului rămas de pe urma lui Samuil Micu-Clain oferă o anumită lumină asupra condiţiilor lui de viaţă din ultima perioadă a activităţii. Este neîndoielnic că lăsământul lui a fost redus, lipsind obiectele de valoare sau o sumă de bani, ceea ce se explică prin statutul său monahal. De aceea trebuie să excludem diversele afirmaţii ce au căutat să acrediteze că el a trăit la Buda într-o stare de mizerie. Funcţia lui îndeplinită la tipografia universităţii îi asigura un salariu respectabil.

Din memoriul prezentat de Petrus Paulus Draskovits, proprietar de casă, Consiliului Locotenenţial reiese că Samuil Micu-Clain a închiriat pe o durată de trei ani, locuinţa în care a decedat pe data de 24 aprilie 1805, fiind ziua Sărbătorii Sf. Gheorghe, data obişnuită pentru începerea contractului de habitat. Însăşi chiria anuală stabilită de proprietar se ridica la suma apreciabilă de 50 forinţi, ceea ce Samuil Micu-Clain a şi achitat-o anticipat pentru primul an. Locuinţa închiriată se situa într-un cartier rezidenţial, considerat în vremea respectivă central, se compunea din două camere şi desigur şi dependinţe, din moment ce cu ocazia inventarierii lăsământului au fost găsite obiecte de menaj[7].

Documentele ce ne stau la dispoziţie furnizează unele date şi cu privire la anturajul personal a lui Samuil Micu-Clain. Un loc important l-a ocupat studentul Constantin Aldi, originar din Transilvania, menţionat cu titlul de „psihicus", ceea ce înseamnă că acesta a frecventat o şcoală superioară de medicină. În schimb, statutul lui în locuinţa lui Samuil Micu-Clain este definit ca „servitor". Corelând cele două calificative trebuie să ne gândim cu toată probabilitatea la una din obişnuitele situaţii în vremea respectivă când tineri cu mijloace materiale insuficiente se angajau în timpul studiilor la muncă casnică în schimbul cazării şi eventual chiar a întreţinerii. El a fost cu siguranţă prezent în ultimele momente ale răposatului şi a rămas de veghe până la sigilarea locuinţei de către funcţionarii fiscului, în lipsă de moştenitori legali.

Din fasiunea lui Constantin Aldi depusă în faţa mandatarilor fiscului aflăm că Samuil Micu-Clain avea la Buda în ajutor un „frăţior" care exercita comerţ în Pesta. Acesta i-a împrumutat şi lenjerie de pat. Îndată după deces respectivul a ridicat cele ce constituiau proprietatea lui[8]. Desigur este vorba despre Efrem Clain care exercita şi profesia de pictor. El a apărut alături de unchiul său la Viena unde era ajutat să se iniţieze în pictură şi apoi, s-a stabilit la Pesta. Din contextul documentelor reiese că el nu a mai locuit la unchiul său, dar împreună cu Constantin Aldi a fost martorul decesului. Pare însă destul de curios că în cursul procedurii îndelungate ce a urmat decesului Efrem Clain este totalmente absent. În cursul demersurilor oficiale apare şi numele unui medic cu numele de Hoffmann.

Decesul lui Samuil Micu-Clain a dezlănţuit procedura succesiunii. Fiscul considerând că nu are succesori legali a preluat şi sigilat locuinţa răposatului. De urgenţă s-a trecut la inventarierea bunurilor aflate în locuinţă sub conducerea notarului-jurat Iosephus Kováts. Documentaţia a fost definitivată şi încheiată chiar în ziua de 17 mai 1806. Ca martori la încheierea inventarului apar „Sinkó", calificat drept oficial al tipografiei universitare şi „domnul Farkas" prefectul de studii al copiilor din familia baronilor Rudnyánszky precum şi nelipsitul Constantin Aldi[9]. În ceea ce priveşte primul martor, identitatea lui cu Gheorghe Şincai este peste orice îndoială, întru-cât el lucra împreună cu cel dispărut din anul 1804, la cenzurarea şi editarea cărţilor româneşti unite la Buda.

Inventarul respectiv cuprinde doar 40 poziţii privind obiecte de îmbrăcăminte şi de uz casnic. Alte 12 poziţii însumează diverse cărţi. În finalul documentului apare o notă explicativă în sensul că oficialul însărcinat cu operaţiunea de inventariere a obţinut mărturia asistenţilor că alte bunuri, numerar etc. nu mai există.

Analiza listei bunurilor denotă că Samuil Micu-Clain avea o garderobă corespunzătoare stării lui. În principal se remarcă deținerea a două reverende, o bundă uzată şi desigur cele rituale necesare la oficierea slujbelor. La fel se prezintă şi inventarul patului. Se pare că locuința a fost închiriată cu mobilier, ceea ce a făcut ca acestea să fie ignorate. Inventarul bucătăriei era uzual, singurele obiecte deosebite le constituiau râşnița şi serviciul de cafea, ceea ce în epoca respectivă erau de domeniul luxului. Sigiliul de aur se lega de activitatea lui de la tipografia universitară şi era utilizată pentru aprobarea manuscriselor ce intrau în producție. La Biblioteca Universitară din Budapesta pot fi văzute câteva manuscrise aprobate de el, folosind sigiliul respectiv.

Lista cărților este sumară şi vagă. Necunoaşterea limbii române a determinat notarul-jurat să le înşiruie pe bază de conținut, ceea ce probabil i-a indicat Gheorghe Şincai. De fapt cele 12 poziții se referă la două grupe de cărți. O parte o constituie cărțile utilizate de Samuil Micu-Clain ca material documentar. Cartea referitoare la gospodărirea rurală este un exemplar al lucrării pe care el o aprobase înainte de imprimare. Versiunea latină a omiliilor Sf. Vasile cel Mare i-au fost necesare la traducerea acestei opere pe care o făcuse la Buda în jurul anului 1805. Dintr-un motiv sau altul a avut nevoie de lucrarea referitoare la începutul istoriei iazigilor, comentariile Sf. Ioan Gură de Aur asupra evangheliei lui Ioan, cartea lui Toma de Kempis şi hotărârile Conciliului de la Florența privind unificarea bisericilor Apusului şi a Răsăritului.

Cealaltă grupă o constituie cărțile elaborate de Samuil Micu-Clain. Ele apar în mai multe exemplare fiind destinate desfacerii. Astfel apar „Istoria limbii româneşti" (4 ex.), „Istoria bisericească" (8 ex.) şi „Tratat pentru explicarea limbii române" (1 ex.). După încheierea inventarului fiscul a sigilat locuința, în aşteptarea deciziei privind soarta moştenirii.

Curând însă acțiunea fiscului a fost excepționată ca ilegală. În raportul şefului autorității respective datat din 28 iunie 1806, înaintat Consiliului Locotenențial, el se justifică scuzând imixiunea incompetentă în problemă. El susține că Samuil Micu-Clain a decedat fără să lase vreun testament, fără urmaşi şi a fost considerat din informațiile primite ea fiind persoană laică. Cu întârziere a fost lămurit de Gregoriu Tarkovits, canonic din dieceza Muncaciului, coleg de muncă al defunctului, ca cenzor al cărților uniče editate în limba ruteană. Aflând că este vorba de un călugăr bazilit de îndată a sistat imixtiunea. Canonicul respectiv însă a reclamat că lăsământul inventariat nu este identic cu realitatea existentă în momentul decesului. A menționat că lipsesc unele obiecte casnice, cărți şi manuscrise. Directorul oficiului a garantat pentru notarul-jurat Kováts care a condus inventarierea şi a concluzionat că sustrageea trebuia să fi fost operată înainte de începerea activității oficiale. Ca urmare problema lăsământului, trece în competența directorului cauzelor politico-fundaționale, singură competentă în vremea respectivă pentru probleme legate de lăsământul persoanelor eclasiastice de toate riturile[10].

Concomitent cu intervenția canonicului Tarkovits a intervenit şi episcopul-vicar Görgey, care după cât se pare era un apropiat al lui Samuil Micu-Clain. La 17 mai 1806, s-a adresat Consiliului Locotenențial şi s-a plâns că nu poate prezenta situația lăsământului, locuința fiind sigilată de fisc. Din acest demers reiese că în fond soluționarea lăsământului lui Samuil Micu-Clain în ultima instanță trebuia să revină lui după încheierea misiunii organului competent amintit. Ca urmare departamentul clerului secular şi monahal din cadrul Consiliului Locotenențial ia măsuri, declarând că amestecul fiscului este neavenit şi stabileşte competența episcopului-vicar Görgey în soluționarea lăsământului. Bunurile acestea - câte sunt - trebuiesc predate episcopului ca pe această cale ele să parvină diecezei Făgăraşului în care defunctul a fost încardinat urmând ca forurile competente să-i acorde asistența cuvenită[11].

Ca urmare a sesizării făcută de canonicul Tarkovits problema anchetei privind

sustragerile de cărți, manuscrise și obiecte casnice, a fost încredințată Direcției cauzelor regale, un fel de procuratură. Din datele existente la dosar însă nu rezultă că ancheta întreprinsă să fi dus la vreun rezultat palpabil, respectiv recuperarea unor bunuri, ci doar a prelungit luni de zile sigilarea locuinței și inventarului existent acolo.

Ca urmare, cu mare întârziere la 9 iulie 1806, se îndeplinește dispoziția Consiliului Locotenențial privind predarea actelor la direcția competentă, iar la 12 august aceasta o repartizează episcopului dar expedierea adresei și a anexelor ei are loc abia la 18 septembrie[12].

În timp ce autoritățile a căror sediu în cetatea Budei se găsea la o distanță de câteva sute de metri - rezolvau „cu încetineala lor tradițională problema, au apărut noi pretendenți la lăsământul sărăcăcios a lui Samuil Micu-Clain.

În concluziile amintitului inventar se specifică că ceasul de argint al defunctului a fost testat lui Constantin Aldi, ca remunerație pentru serviciile lui. La 15 iulie 1806, apare documentar pretenția lui Nicolaus Türri, secretar al Tribunalului montanistic din Zlatna, care susținea dreptul său la ceasul de argint, fie în natură, fie la o compensație de 32 forinți. De asemenea se prezenta ca mandatar al tipografiei din Blaj spre a încasa o datorie de 16 forinți. Episcopul-vicar Görgey a însărcinat pe canonicul Tarkovits cu cercetări ce s-au soldat cu concluzia că ceasul de argint a fost primit în schimbul altuia de aur. Cei 16 forinți datorați tipografiei au rămas în custodia canonicului, urmând să fie transmiși de Constantin Aldi cu ocazia călătoriei lui în Transilvania[13].

O corespondență a prilejuit pretențiile proprietarului Draskovits privind chiria restantă, daunele suferite prin îndelungata sigilare a locuinței și necesitatea igienizării, toate acestea însumând 500 forinți. În replică la 29 octombrie și 3 noiembrie, episcopul-vicar Görgey a învinovățit organele statului pentru activitatea lor încetă, iar în legătură cu pretențiile justificate ale proprietarului a observat că bunurile defunctului nu acoperă pretențiile respective de altfel cotate exagerat. Chiar funeraliile lui Samuil Micu-Clain au fost acoperite de episcop din fonduri proprii[14].

O nouă întorsătură a problemelor a apărut odată cu intervenția lui Ioanne Molnár, doctor în medicină și PROFESORUL bolilor de ochi în academia clujană"[15]. De fapt, el a fost împuternicit de mănăstirea bazilită din Blaj, moștenitor de drept, fiind Samuil Micu-Clain călugăr în schema ei.

După lungi tergiversări și incapacitatea de a recupera bunurile sustrase la 26 noiembrie, se aprobă predarea lăsământului, efectiv existent episcopului-vicar Görgey care urma să-l transmită mănăstirii din Blaj prin doctorul Molnár[16]. Dispoziția respectivă a sosit la Consiliul Locotenențial la 18 decembrie 1806, măsurile următoare însă nu mai figurează în dosar[17].

***

În urma decesului lui Samuil Micu-Clain, cunoscând importanța postului, episcopul Samuil Vulcan din Oradea și-a pus la contribuție întreaga lui influență în vederea completării postului cu o persoană corespunzătoare. La 29 septembrie 1806, nominalizează Consiliului Locotenențial pe canonicul Ioan Korneli, pe Petru Maior și doar în al patrulea rând pe Gheorghe Șincai. Până la urmă a fost reținută candidatura lui Petru Maior. El a îndeplinit cu cinste funcția până la decesul lui, intervenit în capitala ungară la 13 februarie 1821 st. n.

Din matricola decedaților al parohiei din Taban reiese că moartea a intervenit la locuința lui particulară din casa cu nr. 917. Situația lui a fost identică cu a antecesorului său. De aceea în pragul decesului tainele i-au fost administrate de Franciscus Szojkovits, paroh și viceprotopop în Taban. Nu se știe precis cine l-a asistat în ultimele momente. Se pare că

nepotul, parohul şi menajera au fost lângă el.

Funeraliile lui Petru Maior au fost pe măsura rangului său. Catafalcul lui, pompos, înconjurat de lumânări a fost ridicat în biserica parohială. Organizatorii i-au procurat un sicriu scump şi lespede. Ceremonia a fost săvârşită de paroh, a colaborat corul bisericii şi au fost trase clopotele. Cele de mai sus rezultă şi din spesele elevate ale funeraliilor în care fireşte au fost incluse şi obligaţiile legate de lichidarea gospodăriei. Totuşi el nu s-a bucurat de ascensiunea înaintaşului său care a fost prohidit de un episcop şi nu i s-a rezervat nici loc în cripta bisericii. Mormântul lui din cimitir a devenit victima nepăsării posterităţii[18].

Din contextul documentelor reiese că Petru Maior nu s-a pregătit din timp şi doar în finalul vieţii a redactat în grabă testamentul. Acesta şi un numerar de 301 forinţi le-a încredinţat parohului care apoi, a sigilat locuinţa după ridicarea cadavrului. Atmosfera confuză existentă subliniază că Petru Maior a uitat de alţi 700 forinţi, găsiţi cu ocazia inventarierii bunurilor. Un oarecare Iosephus Pócsi ulterior a pretins remuneraţii invocând că a împiedicat înstrăinarea unor bunuri din locuinţă ceea ce cu siguranţă se referă la perioada dintre deces şi sigilarea uşilor. De curând însă s-a dovedit că ascensiunea lui Petru Maior în viaţa culturlă nu este dublată de un simţ practic şi mai ales cunoaşterea căilor întortocheate ale dispoziţilor privind materializarea dreptului său de a dispune de bunuri în anumite limite ca preot secular.

Testamentul lui a fost publicat în 1868, de Timotei Cipariu[19]. Acesta prevedea în primul rând crearea unei burse destinată unui elev greco sau romano-catolic de origină nobilă la colegiul din Târgu-Mureş. Beneficiari prioritari puteau fi rudele sau în lipsa acestora un tânăr merituos de origină nobilă, catolic. Unele dispoziţii s-au referit la rude, în principal Mihai Maior, care şi-a ales cariera preoţească, testându-i şi casa lui din Târgu-Mureş. Nu a scăpat atenţiei lui femeia care îl îngrijise şi nici cercul său de prieteni, ca Emeric Pop, magistrat la tribunalul suprem. O seamă de cărţi din biblioteca lui a oferit unor oameni de cultură sau instituţii, ca de pildă preparandia ortodoxă din Arad. A testat şi ajutoare de caritate.

Petru Maior a avut o situaţie materială superioară faţă de călugărul Samuil Micu-Clain. În primul rând, salariul de cenzor între timp fusese îmbunătăţit. Episcopul Ioan Bob considera acest venit drept principalul factor al situaţiei lui materiale[20]. Totuşi se pare că acumularea de bunuri a început încă în timpul activităţii lui în Transilvania. În testamentul lui, Petru Maior pleca de la premiza unui lăsământ de valori mobiliare de 7270 forinţi v.v., ceea ce corespundea unor condiţii materiale medii.

Curând a intervenit fiscul prin delegatul său Antonius Hunkár, care a înlăturat sigilul parohului de pe locuinţă, a preluat testamentul şi a obligat pe parohul Szojkovits să verse la stat numerarul aflat asupra lui[21].

Ei au trecut apoi, la verificarea testamentului ce însă a fost declarat nevalabil, invocându-se că nu cuprinde „solemnităţile" prescrise de lege. În consecinţă beneficiarii nu pot fi satisfăcuţi, iar executorul testamentar - magistratul Pop - este lipsit de competenţă. Apoi, a urmat inventarierea lăsământului încheindu-se pe data de 4 iunie 1821, un bilanţ. Potrivit acestuia activul disponibil a însumat 7717 forinţi şi 19 creiţari valoare convenţională şi 3334 forinţi 35 creiţari valoare vieneză, la care s-a mai adăugat o creanţă de 120 forinţi. Totalul deci s-a ridicat la 5247 fl. v.v.

Activele au provenit din disponibilităţile compuse din suma încredinţată parohului Szojkovits şi cea găsită în incinta locuinţei. Tipografia universităţii era datoare în contul salariului cu 100 fl. v.v. Din motive personale Petru Maior a împrumutat stegarului Ignatius Aaron din regimentul Benyovszky în 1814, suma de 20 fl. v.v. Putem doar bănui că beneficiarul împrumutului a fost o rudă a lui Petru Maior.

Dat fiind că testamentul a fost nulificat, fiscul a trecut la valorificarea obiectelor din inventar. Din bilanţ rezultă că din licitaţie au rezultat 321 fl. şi 35 creiţari v.v. Din argintărie s-

au mai încasat 9 fl. 16 cr. v.v.

Organele fiscului însă s-au abținut de la licitarea cărților, inclusiv a operelor lui Petru Maior aflate în stoc. La fel s-a făcut abstracție de stocul de cărți predat în 1812, episcopului Moga spre desfacere, totalizând 5316 fl. v.v. În contul acestora au fost solvite anterior 1000 fl. v.v.

Bilanțului i s-a anexat inventarul bibliotecii lui Petru Maior, însumând 167 poziții în diverse limbi, anume latină (poz. 1-78), italiană (poz. 79-97), maghiară şi germană (poz. 98-105), română, greacă şi ebraică (poz. 106-156). Un număr de 11 titluri au rămas nedefinite[22].

Dacă previziunile optimiste ale lui Petru Maior privind volumul succesiunii s-au dovedit a fi nerealiste, la fel s-a întâmplat în sens opus cu pasivele. Petru Maior nu a putut prevedea spesele funerarilor şi a ignorat chiria restantă precum şi reparațiile necesare la predarea locuinței. Taxele aferente inventarierii şi licitațiile au reclamat 43 fl. 30 cr. v.v. Antonius Hunkár a avut dreptul la onorarul de 90 fl. v.v.

Tot lăsământul a fost grevat de spesele întreținerii nepotului, încredințat cetățeanului Iosephus Bángya până la 31 mai, când a plecat în Transilvania. Oficialitatea a achitat în acest cont 72 fl. 30 cr. v.v.

Cea mai serioasă problemă neprevăzută a constituit-o pretenția tipografiei universitare la suma de 1235 fl. v.v., restanță de pe urma costului imprimării operelor lui Petru Maior.

Ca urmare valoarea disponibilă a lăsământului s-a cifrat la 3460 fl. v.v. față e 7270 fl. v.v. preliminat de Petru Maior (47,59 %). Bunurile din Transilvania, în esență casa din Târgu-Mureş nu au intrat în calcul, întrucât fiscul din capitala Ungariei nu avea competență în marele Principat al Transilvaniei. La 6 martie 1821, testamentul lui Petru Maior a fost declarat definitiv lipsit de valoare[23].

Între timp însă, s-a sesizat Alexander Rudnay, primatul bisericii din Ungaria, în virtutea jurisdicției sale ce cuprindea şi biserica unită din tot bazinul intracarpatic. Nemulțumit de poziția birocratică a organelor care s-au ocupat de lăsământul lui Petru Maior, la 26 februarie 1821, s-a adresat palatinului, respectiv Consiliului Locotenențial. Primatul a concluzionat că deşi testamentului îi lipsesc „solemnitățile" legale nu ar fi just ca din acest motiv formal să se ignore dispozițiile sale cu atât mai mult cu cât legatele sale în cea mai mare parte au un caracter „pios". Reprobând activitatea organelor implicate până atunci a menționat că va încunoştința şi pe episcopul Ioan Bob din Blaj, ca superioritate bisericească competentă, Petru Maior fiind presbiter al diecezei Făgăraşului. Ca urmare la 6 martie 1821, Consiliul Locotenențial a cerut informații în vederea elucidării cazului[26].

În urma sesizării primite din partea primatului Rudnay, la 8 martie 1821, episcopul Bob s-a adresat Consiliului Locotenențial „nu fără durere în sufletul meu" față de decesul mult lăudatului Petru Maior. El solicita date despre mărimea lăsământului şi eventuala existență a dispozițiilor testamentare. Adresa, redactată într-un stil diplomatic, de fapt încerca ca în cazul anulării testamentului să se aplice dispozițiile generale referitoare la clerul catolic, împărțindu-se lăsământul între săraci, rude şi biserică[27].

La data de 21 martie 1821, directorul cauzelor politico-fundaționale informează Consiliul Locotenențial că testamentul realmente este autentic, dar nul din punct de vedere juridic. Apreciind intențiile lui Petru Maior propune să se respecte dispozițiile de utilitate publică. Concret era de părere să se dea curs legatelor caritabile destinate călugărilor franciscani şi serviți din Pesta şi cel destinat săracilor. În ceea ce priveşte stocul de cărți aflat la episcopul Moga, după desfacerea lor o treime din încasări să se dea săracilor din Sibiu. El opina ca cărțile destinate bisericii din Reghin şi succesorilor săi în funcție să fie transmise.

Cea mai importantă propunere însă viza înființarea fundației de bursă la Târgu-Mureş, urmând ca tot disponibilul rămas după satisfacerea obligațiilor să fie destinat în acest

scop[28]. Hotărârea definitivă însă a depăşit competenţele Consiliului Locotenenţial şi dosarul pentru decizie a fost înaintat forului suprem din Viena.

În timp ce se aştepta decizia regală, la 26 iunie 1821, a apărut pretenţia amintită a lui Iosephus Pócsy[29]. În acest caz însă, directorul cauzelor politico-fundaţionale a opinat negativ. Ca urmare Consiliul Locotenenţial la 28 august 1821, a respins pretenţia[30].

La data de 1 august 1821, a fost comunicată rezoluţia regală. Aceasta a scos cazul din competinţa forurilor din Buda, odată cu satisfacerea obligaţiilor admise ca reale, inclusiv datoria faţă de tipografia universităţii şi încasarea creanţelor. Pe de altă parte, a încredinţat întregul lăsământ rămas disponibil episcopiei greco-catolice din Blaj spre „dezbatere". Această menţiune din urmă a însemnat acordarea mâinii libere forului bisericesc unit.

Ştirea despre rezoluţia regală i-a parvenit primatului Rudnay încă la 31 iulie 1821, trecând de îndată la acţiune. La 17 august a atenţionat Consiliul Locotenenţial ca de acum înainte nimeni să nu se mai amestece în problemă. Conform regulelor contemporane măsurile ulterioare erau de competenţă bisericească. Practic sarcina respectivă revenea parohului Szojkovits, mandatarul primatului.

Şi de această dată drumurile lungi şi întortocheate ale birocraţiei au fost parcurse cu întârziere. Parohul Szojkovits abia la 31 octombrie a recuperat testamentul original şi l-a expediat la Blaj. Recuperarea numerarului şi în contul acestuia plăţile, a avut un stagiu şi mai îndelungat. În fine la 10 mai 1822, primatul Rudnay a încunoştiinţat Consiliul Locotenenţial despre remiterea banilor şi cărţilor la Blaj. În ceea ce priveşte stocul de cărţi vândabil, aflăm dintr-o misivă a parohului Szojkovits adresată episcopului Bob că acestea au fost trimise spre desfacere comerciantului Hagi Constantin Pop din Sibiu cheltuielile de transport fiind reţinute din lăsământ. Necunoscând limba română avea anumite nedumeriri privind „Istoria neamului românesc". Cu această ocazie se pomeneşte de două manuscrise care în documentele găsite de noi nu figurează.

Datele de mai sus aduc o lumină şi în legătură cu problemele legate de lăsămintele celor doi corifei ai Şcolii Ardelene.

Contributions concerning the biography of Samuil Micu-Clain and Petru Maior
(Summary)

Unplublised documents from Hungarian archives allow to complete the information concerning the decease of the two leaders. The living conditions in which the two ones have spend the last period of their live are pointed out by the official inquiry proceeding in order to perform the inheritance.

The list of illustration

Fig.1 Buda, 17th of May, 1806
The report of Martinus Görgey. (chief vicar in archbishopric of Srigoniu) to Lieutenancy Council concerning the decease of Samuil Micu Clain, without any will. He ask for orders from this autority.
Fig 2. Buda, 17th of May, 1806
The inventory of assets of Samuil Micu Clain
Fig 3. Pesta, 28th of June, 1806
The report of Ioannes Nemety, refering on problems about the assets of SMC, because of his monastic statute and the complaint concerning defalcation of some assets.
Fig.4 Buda, 29th of October, 1806
The address of vicar Görgey to Lieutenancy Council concerning claims about the assets of Samuil Micu Clain

Fig.5 Buda, 26th of November,1806
It ceased the distraint on Samuil Micu Clain asset and it was handed to bishop Görgey

Note

1. Eugen Glück: Pe urmele românilor la Budapesta. Noi românii din Ungaria, anul 3, nr. 11-12/1993, p. 15.
2. Serafim Duicu: Pe urmele lui Samuil Micu-Clain, Bucureşti, 1986, p. 306-309.
3. Pirigyi István: A magyarországi görögkatolikusok története (Istoria greco-catolicilor din Ungaria), Nyiregyháza, 1990, II, p. 102.
4. Országos Levéltár (Arhivele Naţionale), Budapest, Fond C 77, fons 137/1806, doc. 9478, în cont. O L nr. doc.
5. Arhiva parohiei rom. cat. Taban, Budapest, registrul morţilor 701/1806.
6. Informaţii obţinute cu ocazia vizitei noastre (1990).
7. O L - 20453.
8. O L - 10764.
9. Ibidem.
10. O L - 15443.
11. O L - 9478.
12. O L - 15443.
13. O L - 12887, 22399.
14. O L - 20453, 22768.
15. O L - 21964.
16. O L - 22399, 22768.
17. O L - 25601.
18. Arhiva parohiei rom cat. Taban. L.c. 75/1821.
19. Arhiva pentru filologie şi istorie XX/1868. Republicat de Nicolae Albu, în „Petru Maior - Scrisori şi documente inedite", Bucureşti, 1968, p. 127 şi urm., Serafim Duicu, Pe urmele lui Petru Maior, Bucureşti 1990, p. 198, Maria Protase, Petru Maior. Un ctitor de conştiinţă, Bucureşti 1973, p. 366.
20. Országos Levéltár (Arhivele Naţionale), Budapest, Fond C 77, fons 93/1821, doc. nr. 7171. (În cont. O L nr doc.).
21. O L - 5583. Pentru indicarea semnelor monetare am folosit prescurtările v.c. (valoarea convenţională) şi v.v. (valoare vieneză). raportul lor 1 = 2,5.
22. V. Nota 19.
23. O L - 5583.
24. Ibidem.
25. Ibidem.
26. Ibidem.
27. O L - 7171.
28. O L - 8712.
29. O L - 16820.
30. O L - 16120, 19038, 21802.
31. O L - Fons 136/1822, nr. 13717.

Serenissime Regie Haereditarie Princeps, Archi-Dux Austriae, Regni Hungariae Palatine!

Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum!

Domine, [16] Domini! Benignissime, Gratiosissimi, Clementissimi!

N3 De morte hujus est etiam per Typographiae Relatio [illegible], quae ad respectivum Departamentum, pro parte Officii supplicatione signata est.

Samuel Klein Graeci Ritus Uniti Presbyter Dioecesis Fogarasiensis et Ordinis S. Basilii monachus, in Typographia Regia Universitatis librorum Valachicorum ex parte Graeci Ritus Unitorum Censor die 13ta Mensis et Anni currentis sine testamentaria dispositione obiit. Clenodium rerum illius praesentaneo neque ex eo: quod, cum Fiscus Regius illico a morte substantiam ejusdem sub sigillo clauserit, conscriptio rerum adornari non potuerit. Mentem illius Serenitati Vestrae Regiae, et Excelso Consilio cum exoratione altiorum Benignor. Gratiosorum Ordinum humillime refero, et Benignitati, alteriq Gra:tiae devotus in omni submissione persisto.

Serenitatis Vestrae Regiae
et
Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici

Budae 17a Maij 1806.

Humillimus, Obsequentissimus servus
Martinus Gorgei Vicar. Gralis Strig.

BUDA, 17 mai 1806

Raportul lui Martinus Görgey, vicar general al arhiepiscopiei de Strigoniu către Consiliul Locotenențial privind decesul lui Samuil Micu-Clain, fără lăsarea unui testament. Cere dispoziții de la autoritatea respectivă.

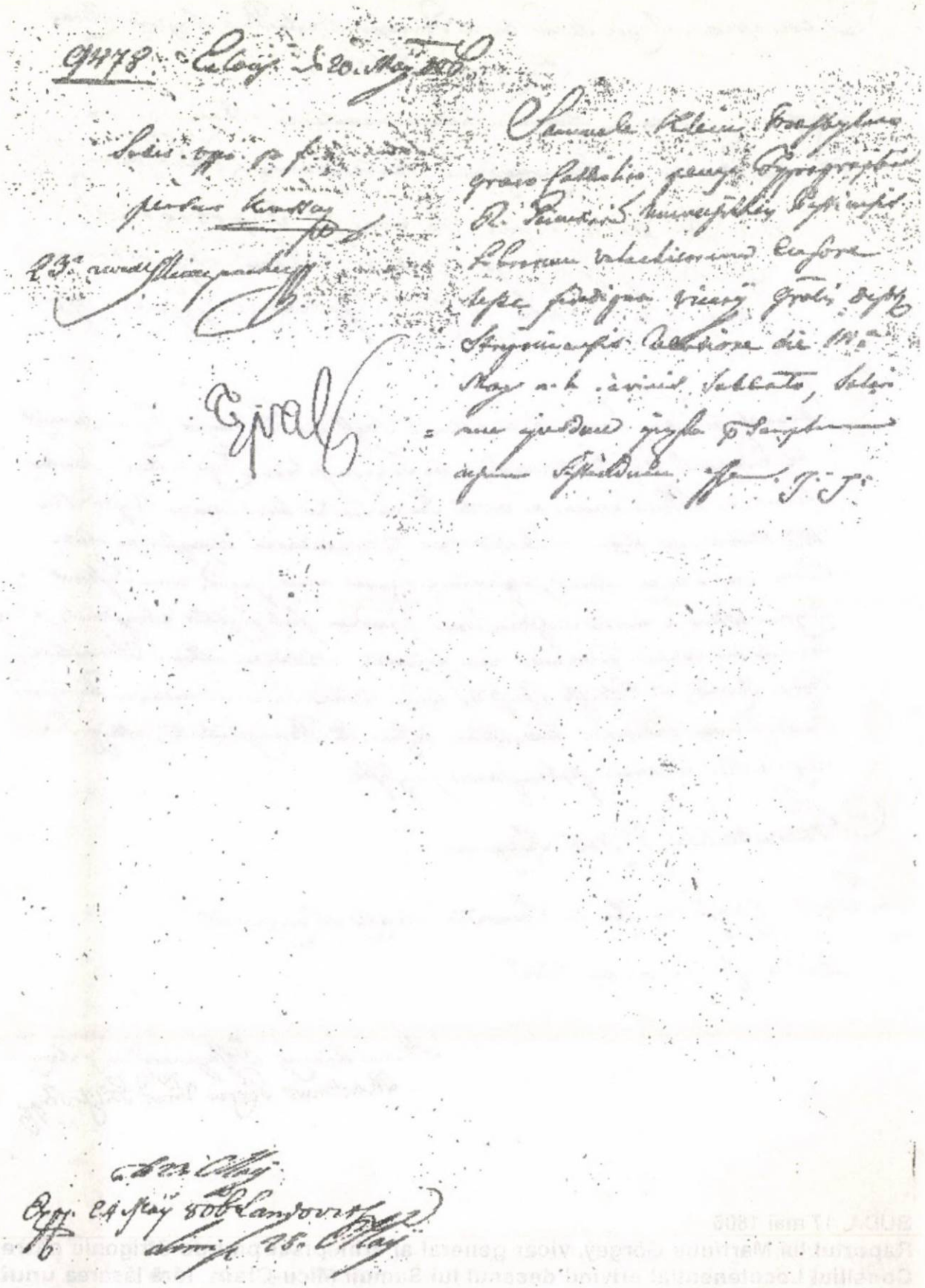

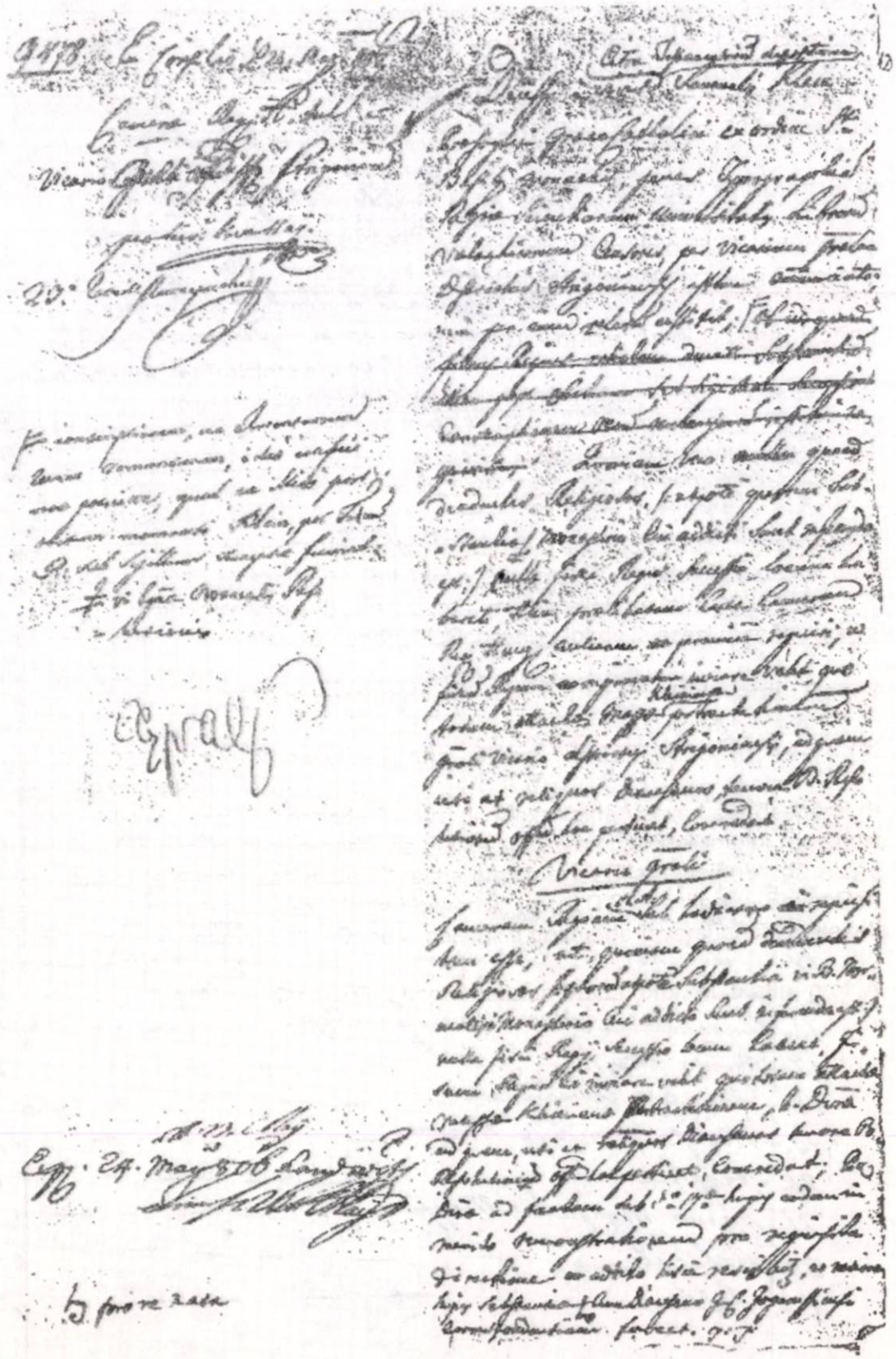

Inventarium

Rerum Mobilium post Obitum Admodum Reverendi Patris Samuelis Klein a.c. 1806 Die 14. Mensis Maji in Libera Regiaque Urbe Budensi ab intestato decedentis remansarum, per me infrascriptum in praesentia Dni Typographiae Officialis, Sinko et Dni Farkas Juvenum Baronum Rudnyanszkianorum Studiorum Praefecti, et Constantini Aldi, Physicae Studiosi, sub Dato infra notato Confectum.

Numerus Positionum		Numerus Rerum
1.	Attrita Indusia	2.
2.	Femorale Laceum	1.
3.	Attritarum Galligarum par	1.
4.	Pectorale Laceum	1.
5.	Attritae Reverendae	2.
6.	Pallium Ecclesiasticum	1.
7.	Communis Penula attrita	1.
8.	Linguli Nigri	2.
9.	Camaura	1.
10.	Tegumentum	1
11.	Capucium	1.
12.	Papucs	1.
13.	Calceorum par	1.
14.	Pulvinar	1.
15.	Matrats	1.
16.	Una attrita Coperta vulgo Paplony	1.
17.	Bunda attrita	1.
18.	Baculus Arundineus	1.
19.	Mensalis major Mappa	1.
20.	Servetia	2.
21.	parvae mensales Mappae	5.
22.	Orbiculi	5.
23.	Fratie	4.

BUDA, 17 mai 1806
Inventarul bunurilor rămase de pe urma lui Samuil Micu-Clain.

24.	Scutellæ	6.
25.	Patenulæ	2.
26.	Cultri parca	4.
27.	Coglearia plumbea majora	3
28.	— D.o Cafeacea minora	4.
29.	Salinare vile	1.
30.	Orbis ex lamina Serea — Pleh Tanyér	1.
31	Lagenæ	3.
32.	Pocula	4.
33.	Mola Cafeacea	1.
34.	Pixis pro Zachero recondendo	1.
35.	Perspectiva	1.
36.	Maleolus ferreus cum ferreis ad focum spectantibus Instrumentis minis usuatis.	
37.	Fritillus — Ostable	1.
38.	Forfex	1.
39.	Attramentarium	1
40.	Sygillum Æreum	1.

Cathalogus Librorum.

	Tom.
Historia lingua Valachica conscripta	4.
Historia Ecclesiastica	8
Tractatus de revelatione lingua valachica	1.
Canones Valachicæ	1.
Homiliæ Divi Basilii	1.
Positiones Martinianæ ex jure Naturæ	1.
Comentatio Joannis Chrysostomi in Joannem	3.

Cirilli Hierosolimitani Cathechesis. — — — 1.
Concilium Florentinum Valachica lingua — — — 1.
Thomas a Kempis — — — — — — 1.
Comentarii de initiis Jasigum — — — 1.
Elementa Rei Rustica — — — — — 1.

NB. — Ad quaestionem per me, de eo: Utrum major aliqua Substantia, in parata pecunia, aut in Suppellectili Domestica, vel vero libris, adinventa, aut aliqua translata non sit? Constantino Aldi Phisices Studioso Defuncti Patris Klein Servo, positam: Idem hic Servus, qui etiam Claves demortui, usque obsignationem ex parte Fisci Regii interventam, penes se habuit; reposuit; Nihil amplius denatum Sacerdotem proprii habuisse, illud autem horologium argenteum, quod pre manibus ipsius est, ante infirmitatem ejusdem jam pridem accepisse titulo Doni & remunerationis; Suppellectilia vero; quae ad demortui Fratruelem Klein Pestiensem Mercatorem tanquam Rerum harum Proprietarium deportata sunt, tantum pro usu, defuncto, per dictum Mercatorem concessa fuisse — Et haec omnia dicta sua producendis etiam suo tempore Testibus comprobari posse idem Studiosus asseverabat — Testat ergo totius hujus Negotii plena Clarificatio a Suscipienda eatenus Judiciaria Inquisitione.

Signatum & Confectum Budae Die 17 Maij 1806.

Josephus Kováts
J. Tabulae Regiae Judiciae
Juratus Notarius.

10764.

Sacratissimæ Cæsareæ & Regio-Apostolicæ Majestatis Domini Domini Clementissimi Reæ Cameræ Hgco-Aulicæ Nomine Ejusdem Altefatæ Suæ Mattis Excelso Consilio Regio Lottli Hungco peramicè insinuandum: Adjacentem isthic una cum suo Provocato Causarum Regalium Directoris Relationem in merito Substantiæ denati Samuelis Klein Presbyteri Græco-Catholici, & penes Typographiam Reæ Scientiarum Universitatis Librorum Valachicorum Censoris, isthuc præstitam, Excelso huic Consilio Regio Lottli Hungco reflexe ad Ejusdem amicum sub EO. Maji a: c: No. 9478. hoc in merito isthuc exaratum Insinuatum, hisce pro congruo usu perofficiosè communicari.

Qvêis in reliquo Camera hæc Reâ Hgco Aulica Prælibato Excelso Consilio Regio Lottli Hungco ad qvævis mutui Officii genera prompta parataque manet.

Ex Cons. Reæ Cameræ Hgco Aulicæ
Budæ 9. July 806. celebrato.

Franciscus Novák

Excelso Consilio Regio Lottli Hgco.

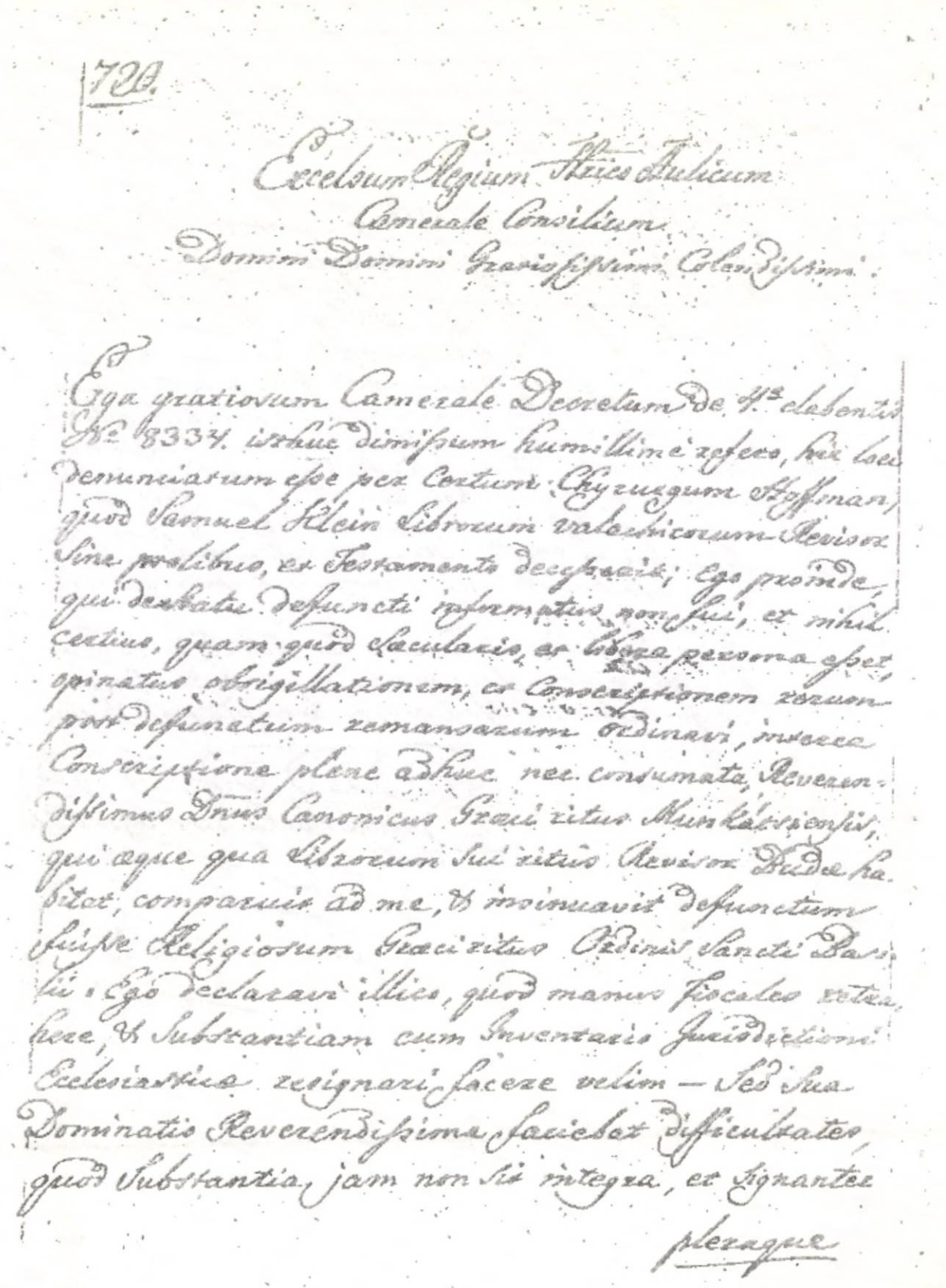

PESTA, 28 iunie 1806
Referatul lui Ioannes Némethy directorul cauzelor regale despre problemele ivite în legătură cu lăsământul lui Samuil Micu-Clain datorită statutului său călugăresc şi reclamaţia referitoare la sustragerea unor bunuri.

pleraque domus Utensilia, et nescio quales Libri, et manuscripta desint. Ego reposui ad manus Fisci Regii nihil devenisse, et securum de eo egi quod Conscriptor Fisci Regii Juratus Tabulae Regiae nihil alienaverit, vel illicite ad partem posuerit, ut proinde Sua Dominatio Reverendissima certiora suae dubietatis, vel suspicionis, in quem cadentis, daret indicia, nihil tamen positivi responsi accepi, sed tantum id, quod successive suas de directionibus praesumptiones adducere velit. In hoc rei situ non aliud facere potui, et nec modo possum, quam ut re in Statuquo Servata Inventarium Substantiae defuncti, ita sicut illud exmissus Juratus in praesentia Convocatorum qui ad manus haberi poterant, confecit, demisse exhibeam, ultroquoque Asseverans me in integritate Conscribentis Jurati Tabularis, et Amanuensis mei plene confidere, per eum nihil occultatum, vel Sepositum esse, sed si aliquid de Substantia defuncti ablatum est, illud priusquam Juratus idem Obsignationem facere potuisset intra tempus denunciationis, et exitus ad obsigillandum ablatum esse debuisse, et sic si

praefatus

prafatus Reverendissimus Dominus Canonicus justas aliquas de direptione præsumptiones habet, illas eum designare debere, et jam modo dum reo de caducitate vicilkegiosi agitur, medio Officii Directoratus Causarum Politico-fundationalium ulteriorem Investigationem suscipiendam esse: In jugi submissa veneratione perseverans.

Excelsi Regii Locumtenentialis Hungarici Cameralis Consilii:

Besini 28. Junii 1808.

Servus humillimus obsequiosus
Mgr. Ivan Vámiarsky
Caes. Reg. Director

15443. 12. Aug. 1806.

Vicario Dioec. Strigoniensi

Loco [illegible]

[illegible]

Gratiose licet apud Ill. Ustrum quoad collectam defuncti Librorum Censoris, et ordinis S. Basilii Religiosi Samuelis Klein substantiam opportunis jam abhinc dispositionibus, transmissam communicatam tamen isthuc per Cameram Reg. Hung. Aulicam Consiliorum Regalium Directoris Relatione cum suo provocato erga futuram Remissionem in nexu attractorum Ordinum hisce in Originem Transponi. [illegible]

10184
fr. 2.

F pro requisito Notitiae Status et directione

allae 12. Septemb.
exp. ead. Vraghy
18. 7bris.

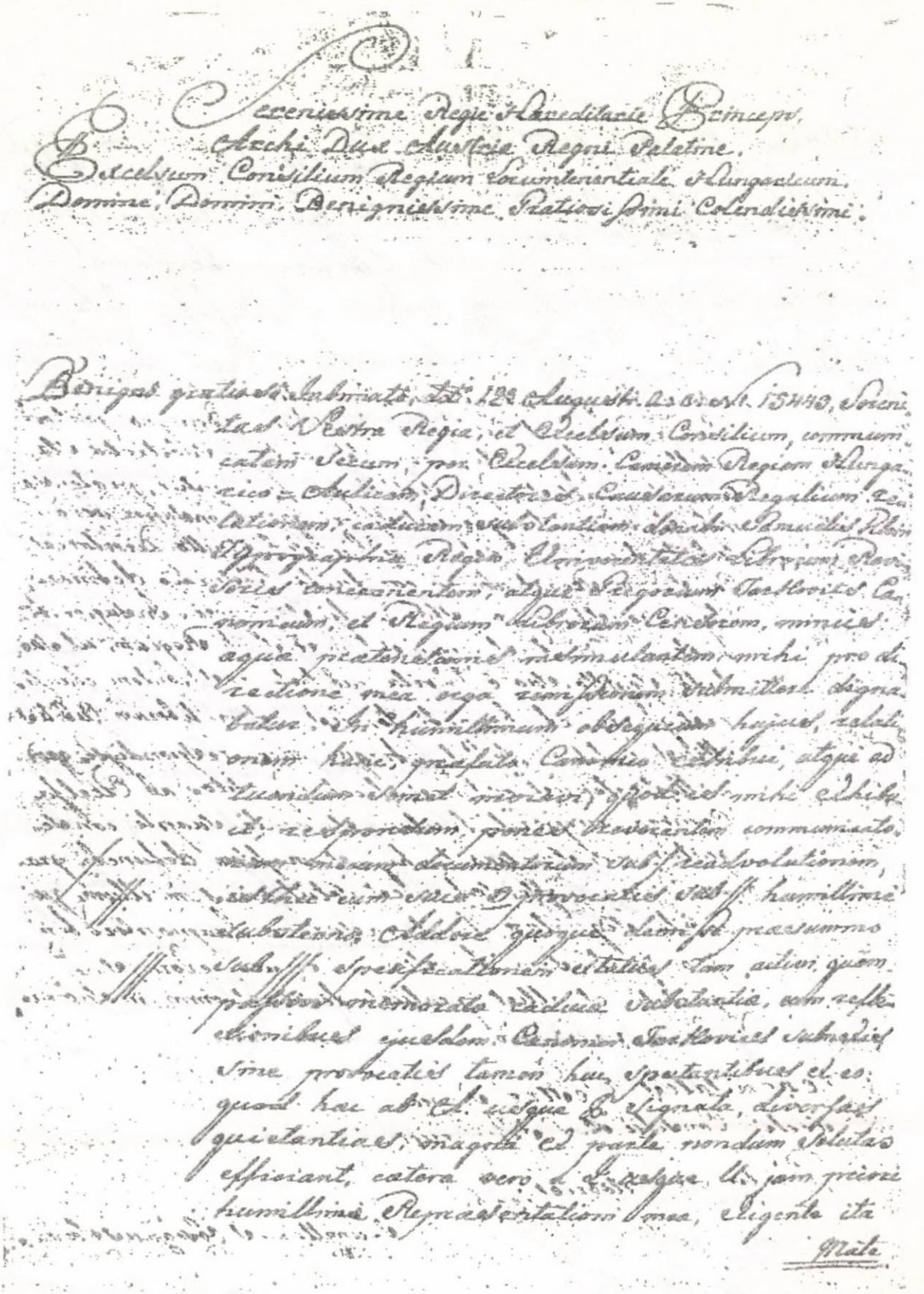

BUDA, 29 octombrie 1806

Adresa vicarul Görgey către Consiliul Locotenențial în legătură cu pretențiile existente față de lăsământul lui Samuil Micu-Clain şi care nici pe departe nu-i poate satisface pe cei în cauză.

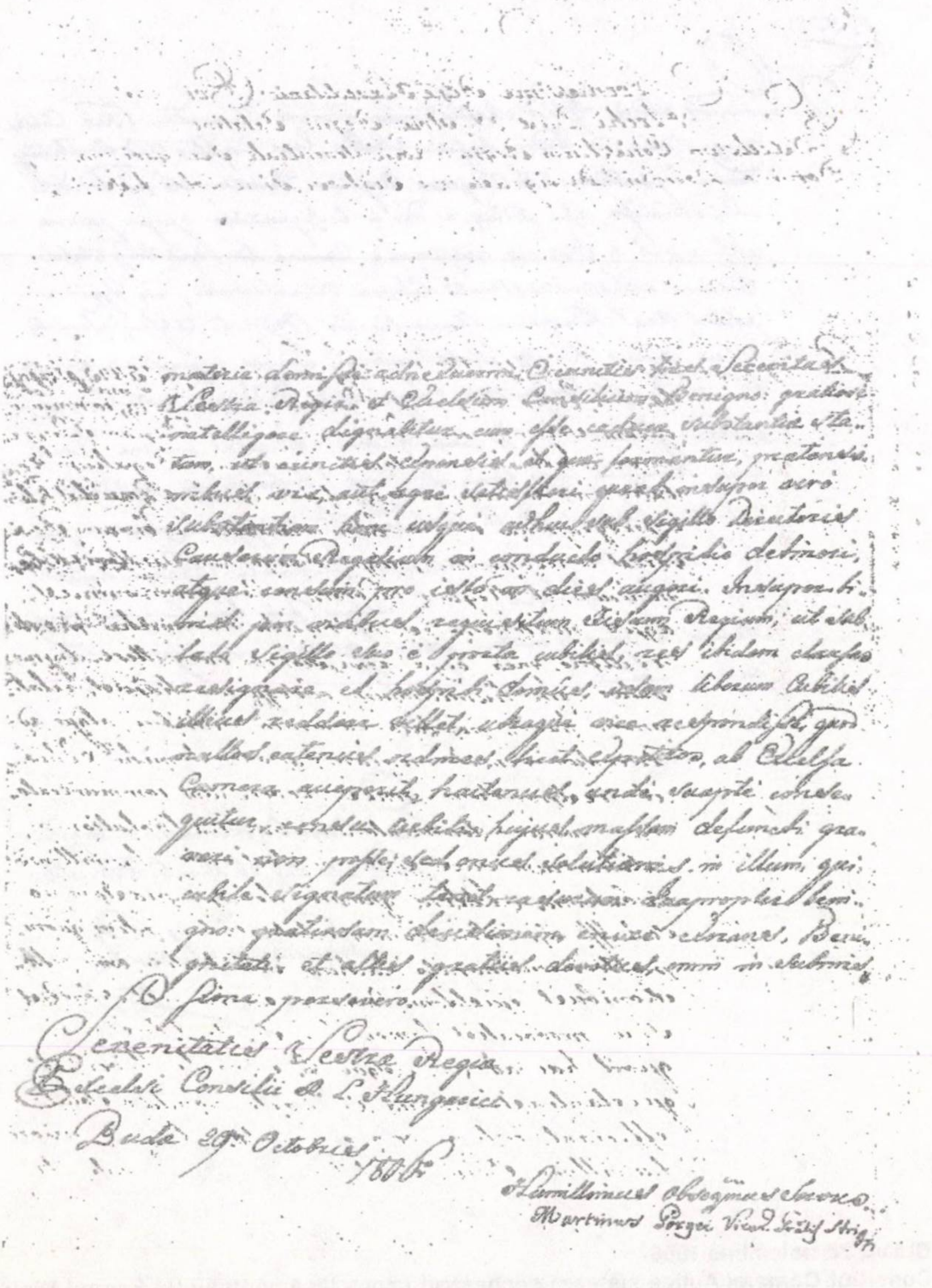
Serenitatis Vestrae Regiae
Excelsi Consilii R. L. Hungarici
Budae 29. Octobris 1806.
Humillimus Obsequiosus Servus
Martinus Görgei Vicar. Gral. Strig.

18538.

Sacratissima Caes. et Reg. Apostolica Majestatis Domini Domini Clementissimi (Regia Camera Hungarico Aulica nomine Eidem duplicata Majestatis Excelso Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico amice insinuandum: Quod [illegible] Regalium Directorem etc. sub hodierno abhinc dimissos esse Ordines, ut ideo in Consequentiam quoque priorum adhuc sub 4. Junii a.c. acceptorum a Camera hac (Regia Hungarica Aulica Ordinum a [illegible] Librorum Valachicorum penes Typographiam Regia Scientiarum Universitatis Pestiensis Censoris Samuelis Klein manens [illegible] illius removeri, eumque [illegible] a parte Vicarii Generalis Districtus Magnovaradiensis [illegible] actualem extradari faciat. [illegible] ad amicam [illegible] Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici [illegible] in merito horum [illegible] 11. [illegible] 22399. [illegible] [illegible] praememorati Generali Vicarii [illegible] amice significari. [illegible] reliquum Regia hac Camera Hungarica Aulica ad [illegible] Officii genera prompta, parataque manet.

Ex Consilio Regiae Camerae Hungaricae Aulicae:
Budae die 26. Novembris 806. celebrato:

Franciscus Novak

BUDA, 26 noiembrie 1806
Consiliul Camerei Aulice sistează sechestrul impus lăsământului lui Samuil Micu-Clain şi dispune predarea lui episcopului Görgey.

Fragmente dintr-o cronică sătmăreană. Criza orientală (1875-1878)

Bujor Dulgău

Preoții sătmăreni, dincolo de activitatea strict confesională, s-au remarcat, uneori, printre altele, şi prin grija şi pasiunea de a consemna în protocoalele bisericeşti ori registrele parohiale de stare civilă diverse evenimente semnificative, interne sau internaționale, locale sau regionale, politice, militare, culturale, economico-sociale, calamități, fenomene naturale ş.a., evenimente contemporane lor, redate la modul în care le-au perceput.

Unele consemnări întrunesc valențele unor autentice cronici, cum ar fi „Cronica de la Hotoan" (1848-1886), condusă multă vreme de către parohul gr. cat. Vasile Pătcaşiu, câteva fragmente fiind deja publicate[1].

O astfel de cronică întâlnim şi la sfârşitul registrului de stare civilă al parohiei reformate Agriş (botezați, căsătoriți şi decedați pe anii 1786-1835)[2]. Având o extensiune de 10 pagini format mare, cronica începe cu scurte referiri la insurecția condusă de principele ardelean Francisc Rákóczi al II-lea şi revoluția de la 1848-1849, după care sunt consemnate evenimente curente din perioada anilor 1860-1883, inclusiv descrierea în extenso a războiului franco-prusac din 1870-1871. Ca autor al cronicii îl acreditäm pe Lengyel András, paroh reformat în Agriş între anii 1853-1888[3].

După războiul Crimeii din anii 1853-1856, încheiat prin Tratatul de pace de la Paris, criza orientală reizbucneşte în Balcani prin răscoalele antiotomane din Bosnia şi Herțegovina în 1875, Bulgaria în mai 1876, războiul Serbiei şi Muntenegrului împotriva Turciei declarat la 30 iunie 1876. De aici începând redăm textual fragmentele de cronică consacrate acestui conflict.

Am optat pentru aceste fragmente, din multitudinea problematicilor abordate de cronicar, spre a cunoaşte şi modul de receptare al autorităților laice şi ecleziastice sătmărene vis-a-vis de un eveniment semnificativ, cu implicații interne şi internaționale, în care a fost angrenată şi România după proclamarea independenței de stat. În analiza şi aprecierea textului trebuie pornit de la o premisă, anume că întreaga Transilvanie, implicit şi comitatul Satu Mare, fusese anexată Ungariei în contextul încheierii pactului dualist austro-ungar (februarie 1867). Prin urmare, fidele intereselor de moment sau conjuncturale ale statului, autoritățile sătmărene şi preotul-cronicar se vor situa pe o poziție fățiş filoturcă. Nu e de mirare, aşadar, că eşecul armatelor ruso-române în fața redutei de la Plevna a fost salutat la Satu Mare cu satisfacție şi prin iluminarea feerică a oraşului[4]. În schimb, românii sătmăreni priveau cu simpatie intervenția Rusiei în aprilie 1877 şi nutreau nedisimulate speranțe în legătură cu proclamația de la 9 mai 1877 şi trecerea armatei române la sud de Dunăre. Atitudinea lor poate fi ilustrată şi prin donațiile băneşti şi ajutoarele materiale trimise ostaşilor români.

Trecând peste partizanatul şi subiectivismul autorului, primează şi rămâne ceea ce este esențial şi demn de relevat: certitudinea faptului că evenimente de importanță majoră, cum este şi cel de față, au fost cunoscute şi urmărite cu atenție de opinia publică până şi într-un colț atât de îndepărtat de teatrul ostilităților, dovadă indubitabilă că zona Sătmarului se afla conectată la circuitul informațional al timpului.

Hasznos Jegyzetek. Emlékül 's tanulságúl.

(....)[5]

1876 julius elein véréngző harczra keltek egymás ellen Szerbek 's Törökök?

Szerbek voltak kezdők, akarván a Török uralmat magokról végre lerázni; részt vettek a mozgalomban a Szerbekkel - Bosnyákok, Herczegovinaiak, Montenegriták s.a.t (öbbi), rettenetes gyilkolások, pusztítások vitettek véghez fegyverek és tüzek által; még ma is, aug(usztus) 20 tart a gyilkolás - a Török látszik győztes lenni még eddig 's ez ohajtásunk nekünk magyaroknak is, hogy győztessenek le, a minket gyülölö Szerbek-Szlávok 's gyözön a Török, mely bár hajdan sok siralmat okozott nemzetünknek, de rég olta barátunk 's föleg az 1848 's 49 beni harczunk után, menekülö mieinknek menhelyet s ellátást adott.

(...)

A múlt év vége felé lecsendesülni látszott (a) harcz; ez év ápril (is) havában ujra felújúlt, csak hogy most már a nagy Muszka vagy Orosz hatalom vette át a gyilkóló szerepet; a múlt évben gyengének mutatkozott 's a Török által le is győzött Szerbek helyett; most már Muszkák 's Törökök álnak szemben egymással, mind Europai, mind Azsiai Török országban. Májusban már nagyban folyt az öldöklés, föleg az Azsiai téren; Európában, Moldvában jött a Muszka 's Nagy és Kis Oláh országban akadály nélkül helyezte el roppant seregét a Duna Oláh országi partján végig 's onnan folynak a roppant ágyu harczok a Dunán és rajta keresztül: Junius és Julius honapokban már Bolgár földön folyt és folyik a vérengzö harcz; a Muszka barbár modra bánik a szegény törökökkel; a megszált helyeken legyilkolja 's legyilkoltatja a vad bolgárokkal a törököket, csecsszopótól az aggokig. Rom és hamvá tesz minden falukat 's városokat, a miveltséggel dicsekvö 19-k század gyalázatára; aug(usztus) havában, minden napról ezerek és ezerek legyilkolást olvashatni. Ugy látszik azonban még eddig, hogy a Török többször győz mint a Muszka; de mi lesz végre illö tudni valo az utodoknak.

(...)

Az év, folytonos gyilkoló harczok közt folyt le; az év utó felében már nem csak Muszkák, de a Muszka Czár mesterkedése, a Szerbek is ujra felkeltek; egész Oláh ország, Bosznia, Montenegró, Bolgár ország, Görög ország, mind a Török ellen uszittottak 's az év végéig le is ölték egyesülten a törököket 's egész Konstantinápolyig hatolt a győzelmes Muszka sereg, futva 's menekülvén elöle a török lakosság egész Konstantinápolyig, kik az uton éhség és hideg miatt el nem vesztek.

1878 év is gyilkoló harcz tüzében találta a szegény törököket.

(...)

1878 tavaszán legyözettek végre a Török a muzska nagy erö által, ellévén hagyatva a törökök minden Europai hatalmaktól. Végre is, junius hóba Congresszus ült ösze Berlinben 's itt határozták amint a töröknek elkellett hagyni erös várait, Vidint, Nikápolyt, Várnát, Sumulát s.a.t. Söt mi több, az osztrákmagyar hadseregnek bekellett menni, Europa jováhagyés folytán, Boszniába 's aztán Herczegovinát elfoglalni. Be is mentek aug(usztus) elein, de csak hamar gyilkós és vad ellenség közt találták magokat; meg kezdödöt az iszonyu mészárlás, felkelvén az osztr (ák) - magyarok ellen Bosnyákok, Törökök, Szerbek, Montenegriták s.a.t. 's azota sirnak ezer meg ezer (aszonyok), testvérek, árvák, özvegyek; ma Szept(ember) 7 még tart az öldöklö harcz s hol lesz vége?

(...)

Arh. St. Satu Mare, Colecţia registrelor parohiale de stare civilă, inv. 14, nr. 33, f. 60-61.

Traducere:

Însemnări folositoare. Spre aducere aminte şi povaţă.

(...)

La începutul lui iulie 1876 au izbucnit lupte sângeroase între sârbi şi turci; sârbii au fost iniţiatorii, dorind a se lepăda, în sfârşit, de dominaţia otomană; s-au raliat acestei mişcări, alături de sârbi, bosniecii, herţegovinenii, muntenegrenii, bulgarii ş.a., având loc măceluri şi pustiiri îngrozitoare prin arme şi foc; şi astăzi, 20 august (1876 n.a.), continuă măcelul - până acum turcii par a fi învingători, aceasta fiind şi dorinţa noastră, a maghiarilor,

să-i învingă pe sârbii - slavi care ne urăsc, deci să învingă turcul, care, deşi în trecut a cauzat naţiunii noastre atâta amărăciune, de mai mult timp ne este prieten, mai ales după bătălia noastră din 1848-1849, oferind alor noştri refugiu şi adăpost.

(...)

Spre sfârşitul anului trecut (1876 n.a.) luptele păreau să scadă în intensitate; în luna aprilie a acestui an (1877 n.a.) ele au fost reluate, numai că acum marea putere a muscalilor sau Rusia a preluat rolul de asasin; anul trecut ea s-a dovedit a fi slabă şi, astfel, sârbii au şi fost înfrânţi; acum stau faţă în faţă muscalii şi turcii, atât în Turcia europeană, cât şi în cea asiatică. În luna mai măcelul era deja în toi, îndeosebi pe frontul asiatic; muscalii au intrat în Europa prin Moldova şi au înaintat nestingheriţi prin Muntenia Mare şi Muntenia Mică (Oltenia n.a.), postându-şi uriaşa armată de-a lungul malului muntean al Dunării, având loc intense schimburi de artilerie la Dunăre şi chiar dincolo; în lunile iunie şi iulie conflictul sângeros s-a desfăşurat şi continuă şi acum pe teritoriul bulgar; muscalii se comportă barbar faţă de bieţii turci; în teritoriile cucerite îi asasinează pe turci şi cu ajutorul bulgarilor sălbatici, de la sugari până la bătrâni. Toate satele şi oraşele o ruină şi cenuşă sunt, spre dezonoarea pretinsei civilizaţii a secolului al XIX-lea; în luna august se putea citi zilnic despre asasinarea a mii şi mii de oameni. Până în prezent se pare că turcul a învins de mai multe ori decât muscalul; dar că ce va fi până în final, urmaşilor li se cuvine a şti.

(...)

Anul (1877 n.a.) s-a derulat prin lupte criminale neîntrerupte; în a doua parte a anului nu numai muscalii, dar şi sârbii s-au răsculat din nou, urmare intrigilor ţesute de către ţar; împotriva turcului au fost instigate întreaga Românie, Bosnia, Muntenegru, Bulgaria şi Grecia, reuşind laolaltă să-i răpună pe turci până la finele anului; armata victorioasă a muscalilor a înaintat până la Constantinopol, iar populaţia turcă s-a refugiat şi ea până la Constantinopol din calea ei, dacă nu cumva au pierit din cauza foametei şi a frigului.

Anul 1878 i-a găsit, de asemenea, pe bieţii turci în focul luptelor criminale.

(...)

În primăvara lui 1878 turcii au fost biruiţi în cele din urmă de marea putere a muscalilor, fiind părăsiţi de toate marile puteri europene. În sfârşit, în cursul lunii iunie s-a întrunit Congresul de la Berlin (13 iunie - 13 iulie 1878 n.a.), unde s-a hotărât ca turcii să părăsească fortăreţele Vidin, Nicopole, Varna, Şumla ş.a. Ba mai mult, armata austro-ungară a trebuit să intre, cu acordul Europei, în Bosnia, mai apoi în Herţegovina şi să le ocupe. Au şi intrat la începutul lui august, dar repede s-au pomenit în mijlocul unui duşman criminal şi sălbatic; a început un măcel groaznic, răsculându-se împotriva austro-ungurilor bosniecii, turcii, sârbii, muntenegrenii ş.a., de atunci plâng mii şi mii de (femei), fraţi, orfani, văduve; azi, 7 septembrie, masacrul continuă, oare unde va fi sfârşitul?

(...)

Des fragments d'une chronique du département de Satu Mare. La crise orientale 1875-1878.

(Resumé)

Apres une breve introduction, on a présenté des fragments d'une chronique, appartenent a l'église protestante d'Agriş, relatif a la crise orientale de 1875-1878 et, implicite, participation de la Roumanie dans la Guerre d'Indepéndance contre les Turcs, idéal de tous les Roumains, événement qui a attiré la sympathie et le soutien des Roumains de Satu Mare.

Note

1. Vezi Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statutului național unitar român. Documente 1848-1918, Ediție îngrijită de V.Ciubotă, B Dulgău, D. Radosav, S. Vasil-Marinescu, București, 1989.
2. Arh. St. Satu Mare, Colectia registrelor parohiale de stare civilă, inv. 14, nr. 33, f. 56 verso-61.
3. Ibidem, nr. 35 şi 36.
4. Arh. St. Satu Mare, fond Primăria municipiului Satu Mare. Protocoalele de şedinte ale Consiliului oraşului, anul 1877.
5. Pasaje referitoare la alte probleme.

Cooperaţia şi sistemul bancar românesc în judeţul Satu Mare la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea

Viorel Ciubotă

Acţiunea de organizare a primelor instituţii cooperatiste româneşti în judeţul Satu Mare a fost precedată de o intensă activitate propagandistică în spiritul ideilor cooperatiste şi asociaţioniste. Formele şi metodele propagandistice au îmbrăcat variate aspecte fiind detectabile atât la nivelul activităţii unor fruntaşi politici, cât mai ales în contextul mişcării pentru emancipare cultural-naţională şi social-economică din cadrul „Astrei". Astfel, în gândirea filozofică a dr. Vasile Lucaciu, pe lângă aspectele legate de ideologia politică şi naţională se regăsesc o serie de idei social-economice alimentate de concepţia privind egalitarismul şi progresul social. Idealul libertăţii naţionale era organic legat de cel al egalităţii sociale pentru că libertatea naţională va descătuşa pe cei obidiţi „din jugul claselor privilegiaţilor"[1]. Aceeaşi idee o exprima în anul 1891 într-o scrisoare deschisă adresată ziarului „Tribuna" din Sibiu, referindu-se la importanţa dezvoltării economice a poporului român. „Este o necesitate impusă de însuşi mersul şi dezvoltarea politică socială a timpului nostru, ca popoarele care aspirează la viitor şi la ţară, să-şi creeze mijloace pentru promovarea bunăstării lor materiale, baza şi condiţiunea progresului lor natural"[2]. El credea că dintre toate posibilităţile oferite de terenul economic cea mai potrivită pentru poporul nostru este „întemeierea institutelor de credit şi de economii, pe lângă care se grupează capitalul naţional al poporului nostru, drept care imediat urmează şi gruparea capitalului moral, de cultură şi de progres în civilizaţiune"[3]. Această dezvoltare a sistemului de credit el o lega de tragica situaţie în care se găseau sătmărenii: „Românii din Sătmar sunt cei mai expuşi, cei mai persecutaţi, cei mai implicaţi şi opriţi în dezvoltarea lor culturală, economico-socială"[4]. Pornind de la aceste precedente teoretice, dr. Vasile Lucaciu s-a făcut promotorul consecvent al ridicării economice al românilor din nord-vestul ţării prin intermediul instituţiilor cooperatiste şi de credit.

În anul 1887 se înfiinţează Asociaţiunea de credit „Perşeiu" din localitatea Chiuzbaia, de lângă Baia Mare, iniţiatorul şi directorul acestor cooperative fiind dr. Vasile Lucaciu. Iniţiativele dr. Vasile Lucaciu în această direcţie sunt surprinse de mai multe documente ale epocii. Astfel, într-un document din 25 februarie 1891 se arată: „Alexiu Berinde şi Vasile Lucaciu şi-au propus să înfiinţeze o instituţie românească de credit de acţiuni cu un capital de 100 mii florini la Seini sau la Baia Mare a cărui scop deosebit ar fi sprijinirea provocărilor în rândul naţiunii române"[5]. Un alt document din 6 martie 1891 relevă în mod explicit scopurile politico-naţionale ale instituţiilor de credit româneşti în fruntea cărora s-au aflat liderii mişcării naţionale româneşti din această parte a ţării: „... Alexiu Berinde la Seini, mânueşte banii marii bănci româneşti „Albina" din Sebiu pentru sprijinirea dezvoltării scopurilor naţiunii"[6].

Înfiinţarea instituţiilor cooperatiste şi de credit are un ecou deosebit în lumea satelor. Se depun intense eforturi de a propaga în rândul maselor scopurile şi avantajele pe care acestea le au în sprijinul emancipării economice a românilor. Intelectualii satelor se fac mesagerii şi promotorii instituţiilor româneşti de credit recent înfiinţate. Astfel la 1888 Ludovic Mărcuş din Mădăras arăta că asociaţiunea „de păstrare şi credit „Perşeiul" din Seini are rolul de a ajuta... clasa cea mai săracă a lucrătorilor" deoarece „avantajul cel mai eteatant al Asociaţiunii „Perşeiul" faţă de celelalte bănci de păstrare şi credit este: că primeşte şi depozitul bagatel 10 cruce a săracului pe săptămână; suma cea mai mică pentru depunere de cruţare se fixează în 10 cruceri şi dă împrumut şi 10 florini, dacă cu acela îşi poate acoperi

lipsele sale"[7].

— Înființarea despărțământului Sătmar - Ugocia în 1898 şi despărțământul Tăşnad în 1907 ale „Astrei", a dat un puternic impuls mişcării pentru înființarea instituțiilor cooperatiste şi de credit. Formele şi metodele adoptate privind ideile asociaționiste şi cooperatiste, au fost în primul rând cele propagandistice: prin conferințe şi biblioteci populare săteşti. Aceste idei sunt recognoscibile în programul general de emancipare economică a satelor româneşti. În anul 1891 „Astra" a inițiat colecția de broşuri intitulată sugestiv „Biblioteca populară" pe lângă „Revista Transilvania". Secția literară a „Astrei" întocmeşte în anul 1901 un program al subiectelor economice din care ar merita să apară lucrări în „Biblioteca popolară", pentru înfăptuirea căreia conducerea „Astrei" ia măsuri pentru ca să angajeze persoane competente.

În anul 1910, comitetul de conducere al „Astrei" decide angajarea unui conferențiar agronomic a cărui menire era de a face o vie propagandă economică, e a organiza cursuri „din toate ramurile economiei", de a încuraja şi a oferi sfaturi pentru înființarea tovărăşiilor de orice natură"[8]. Astfel de conferințe încep să fie realizate încă din anul 1910 şi în județul Satu Mare. Un exemplu edificator în acest sens sunt conferințele intitulate „Despre întovărăşiri", ținute de învățătorul Teodor Mureşan din Blaja, în satele din zona Tăşnadului. În anul 1913, ca urmare a dispozițiilor Comitetului Central al „Astrei", în perioada 3-23 decembrie sunt ținute o serie de conferințe în partea de nord-vest a țării de către conferențiarul desemnat, în cadrul cărora un loc însemnat l-au deținut problemele legate de asociațiile cooperatiste deoarece aşa cum se menționa într-un document din 4 octombrie 1913: „chestia însoțirilor (asociaților - n.n.) din zi în zi are însemnătate tot mai mare şi ne preocupă tot mai mult şi fiind de dorit ca să se înființeze însoțiri de un fel sau altul încât mai multe comune conferențiarul cu ocaziunea aceasta va ține în fiecare comună şi câte o prelegere despre folosul însoțirilor şi modul de înființare eventual va şi înființa cutare sau cutare însoțire, acolo unde va găsi împrejurări prielnice"[9].

În acelaşi an sunt menționate şi alte conferințe „Despre însoțiri" ținute de dr. Augustin Mircea în localitățile Mădăras şi Hodişa, precum şi de conferențiarul agronomic desemnat de conducerea „Astrei", Aurel Cosciuc, la Medişa, unde participă țărani din Homorodu de Sus şi Homorodu de Jos, Solduba, Geräuşa, Hodişa, Lipău, Necopoi, Cărăşeu, Culciu Mare şi Doba[10].

Într-un raport despre prelegerile populare ținute în decursul anului 1913 în comunele româneşti din comitatul Ugocea se arată: „La 2 august în comuna Ghertța Mică înainte de miază la 10 ore, domnul Al. Pop în fața altor vreo 200 de inşi fiind ascultat cu mare atențiune a vorbit despre rostul tovărăşiei... Tot în 2 august în comuna Turț înainte de amiază la 10 ore domnul Adrian Lupan a vorbit despre tovărăşii, Iuliu Lupu despre folosul asigurărilor în legătură cu banca generală de asigurare... Ascultătorii au fost vreo 300.. În 3 august... în comuna Bătarci domnul A. Popp a vorbit altor vreo 250 de inşi despre tovărăşiri... tot în 3 august la 4 ore după amiază în Tarna Mare, domnul A. Lupan a vorbit despre tovărăşiri"[11]. Trebuie menționat faptul că Adrian Lupu a fost secretar al Băncii generale de asigurare. În anul 1914 în localitatea Sătmărel s-au făcut o serie de îndrumări pregătitoare pentru realizarea „de însoțiri de valorizarea produselor (poame şi cereale), de asigurarea vitelor, de lăptării, însoțiri de consum"[12].

Un rol însemnat în răspândirea ideilor cooperatiste le-au avut bibliotecile populare înființate de „Astra". Remarcăm în acest sens bibliotecile din Tăşnad, Santău, Unimăt, Iojib, Sanislău, Borleşti, Lipău, Hotoan, Craidorolț etc., care deținea mai multe publicații ce făceau propagandă pentru realizarea instituțiilor cooperatiste. Astfel în despărțământul Tăşnad au fost răspândite un număr de 387 de numere din revista „Țara Noastră" în 1908 şi mai multe exemplare din Legea tovărăşirilor a lui V. Osvadă, care a fost principalul

teoretician al mişcării cooperatiste din Transilvania în perioada anilor 1900-1918. El a iniţiat aşa numita „acţiune cooperativă" începând cu 1911 şi a studiat problema cooperatistă în Ungaria, Bucovina şi România, urmând să elaboreze o lucrare privind impulsionarea mişcării cooperatiste în Transilvania. În anul 1912 V. Osvadă va prezenta comitetului de conducere al „Astrei" un studiu de istorie economică comparată şi care va sta la baza activităţii cooperatiste concepută de „Astra" până la începuturile primului război mondial[13].

În general, întreaga propagandă pentru emanciparea economică a satelor româneşti era susţinută de „Astra", cu sprijinul nemijlocit al despărţămintelor locale, care manifestă un interes mereu înnoit pentru succesul propunerilor şi ideilor venite din partea Comitetului Central de la Sibiu. Semnificativă în acest sens este circulara lui Ludovic Mărcuş, directorul despărţământului Sătmar al „Astrei" din 11 noiembrie 1913 în care se cere adeziunea deplină şi participarea locuitorilor satelor româneşti din comitatul Satu Mare la prelegerile conferenţiarului agronomic al „Astrei": „Prin mulţimea mare a poporului prin ţinuta şi conduita demnă a lui, precum şi prin numărul mare a membrilor ce se vor înscrie, vom dovedi că poporul nostru de aici nu a rămas în cultură şi e dornic de învăţătură şi vom dovedi că şi mai înainte ne-am interesat de soarta lui"[14]. Pe de altă parte, aceste prelegeri au prilejuit realizarea unei analize concrete a stării economice a aşezărilor rurale pe baza unor chestionare elaborate de conducerea „Astrei", care vizau următoarele aspecte: „Ce fel de însoţiri economice sau de altă natură au în comună? Cum e împărţit hotarul comunei? Ce face comuna în interesul înaintării economiei? Cum progresează cultura vitelor şi altor animale de prăsilă? Cum sunt animalele de prăsilă? Ce plante de nutreţ se cultivă şi în ce măsură? Ce fel de maşini agricole şi unelte: pluguri, grape etc. se află în comună?"[15]. Acest chestionar vădeşte faptul că programele „Astrei" privind ridicarea economică a românilor transilvăneni aveau un caracter lucrativ, concret, cu scopuri şi finalităţi bine definite.

Propaganda susţinută de „Astra" privind înfiinţarea cooperativelor şi băncilor săteşti cunoaşte o deosebită amploare în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, când problema cooperaţiei devine „cea mai de seamă problemă economică naţională de a cărei rezolvare fericită e strâns legată existenţa neamului nostru"[16], iar băncile săteşti, sunt temelia pe care se reazămă celelalte cooperative[17].

Mişcarea cooperatistă în viziunea programelor „Astrei" trebuia să aducă îmbunătăţiri structurale în viaţa economică a ţăranului român când contradicţiile sociale şi economice devin tot mai acute în contextul evoluţiei capitaliste, astfel încât „organizarea economică a ţărănimii prin cooperative ni se impune şi de spiritul vremii în care trăim când numai puterile asociate pot suporta lupta grea pentru existenţă şi când numai cei asociaţi pot avea sorţi de izbândă în viitor"[18].

Pe de altă parte spiritul cooperatist - arată C.C. Tăslăuanu - „va opera schimbări în mentalitatea şi climatul moral din societate pentru că temelia cooperaţiei e spiritul de caritate... prin cooperaţie principiul brutal al luptei pentru viaţă se înlocuieşte prin principiul mai omenesc al unirii la viaţă, al solidarităţii sociale, al înfrăţirii sufletelor şi puterilor de muncă"[19]. Această idee a solidarităţii sociale realizată prin intermediul asociaţionismului şi cooperatismului va sta la baza mişcării cooperatiste şi în deceniile următoare.

Ideile „Astrei" - privind cooperaţia şi emanciparea economică a satului românesc au găsit un teren fertil şi în judeţul Satu Mare, prin intermediul fruntaşilor politici şi naţionali, care au văzut în despărţămintele locale ale „Astrei" mijlocul cel mai adecvat pentru ridicarea economico-naţională a ţăranului român.

În acest sens găsim idei generoase în prelegerea susţinută în anul 1906 la Unimăt de către Vasile Pătcaşiu din Hotoan, care sublinia comandamentele culturale, şi economice ale „Astrei". Referindu-se la exemplul cooperativei de consum înfiinţată în Hotoan în anul 1903 şi care a avut consecinţe imediate asupra prosperităţii satului respectiv, Vasile Pătcaşiu

vedea necesitatea nu numai a ridicării culturale dar şi economice a românilor din această parte a țării: „Cu lucrări politice şi religioase aici nu vom voi a ne ocupa. Cu atât mai tare însă, avem nu numai dreptul dar chiar datorința să ne deprindem cu lucruri de folos întru luminarea şi deşteptarea noastră în direcțiunea culturii naționale şi economice"[20].

Supralicitând idealul emancipării economice şi culturale a românilor în fața celui politic şi religios, Vasile Pătcaşiu nu exclude aceste din urmă aspecte, ci demonstrează prioritatea factorului economic care trebuie să constituie baza emancipării politice şi naționale a poporului nostru.

Începuturile mişcării cooperatiste din județul Satu Mare, se plasează în contextul mai larg al apariției şi dezvoltării din Transilvania. Adoptând principiile Schulze-Delitzsch şi Reiffeisen, ele au avut forme diferite de manifestare în funcție de condițiile social-economice în care au apărut, potențialul economic al comunității şi scopurile imediate urmărite.

De cele mai multe ori caracterul lor era mixt, din punctul de vedere al principiilor pe baza cărora funcționau[21]. Pe baza datelor documentare[22] în județul Satu Mare în perioada cuprinsă între a II-a jumătate a secolului al XIX-lera şi până la Marea Unire din anul 1918, au existat circa 157 cooperative de diverse forme: Cooperative de credit (54), cooperative de consum şi valorizare (72), cooperative ale crescătorilor de animale (20), bănci populare (6), lăptării populare cooperative (1), cooperative pentru fabricarea spiritului (2), cooperative de credit şi consum (1). După cum nu se poate constata, ponderea o dețin cooperativele de consum şi valorizare, dar cele mai vechi sunt cele de credit.

Dintre acestea ne vom opri pe larg la cooperativa „Perşeiu", asociație de credit şi păstrare, înființată la Seini în anul 1886 de către Alexe Berinde[23], şi care a avut o mare influență în satele şi comunele sătmărene. Cooperativa a avut la înființare un capital de 3.740 florini în cote de câte 5 florini.

Scopul cooperativei aşa cum reiese din paragraful 1 al statutelor era dublu: „ca să se stârnească voia de a păstra şi de a se ajuta pe sine însuşi în clasa cea mai săracă a lucrătorilor de o parte; de alta era ca aceea de după lipsele sale modeste să se poată împărtăşi într-un ajutor uşor şi iute"[24].

Paragraful 16 din statute cuprinde prevederea potrivit căreia cooperativa primea spre depunere sume de 10 creițari în sus: „suma cea mai mică pentru depunere de cruțare se fixează în 10 cruceri"[25]. Paragraful 49 prevedea că asociația poate da împrumut şi 1 florin „dacă cu acela săracul îşi poate acoperi lipsele sale"[26]. Paragraful 50 prevedea că președintele împreună cu casierul putea vota suma de 5 florini, pentru împrumuturi, urmând ca în adunarea proximă a comisiei dirigente, să se dea încuviințarea pentru împrumutul acordat"[27].

Se simplifica în acest mod calea acordării unor împrumuturi mici, de care țăranul avea nevoie de multe ori în activitățile zilnice. Se punea astfel la dispoziția populației româneşti un mijloc simplu şi eficace unde îşi puteau depune banii şi cei mai săraci şi de unde se puteau împrumuta cu sume mici pe care de la o bancă nu le-ar fi putut obține în nici un caz. Ca să nu mai vorbim de cumpărarea de acțiuni la vreuna din bănci, acțiuni care aveau valoarea cu mult peste puterile economice ale majorității populației româneşti. Şi în al doilea rând un alt avantaj al cooperativelor era acela că se aflau în mijlocul populației, la sate, economisind țăranului drumurile pe la bănci, care îşi aveau sediul în marea majoritate la oraşe.

Această cooperativă de credit se asociază, prin scopurile sale cu cooperativa de credit „Perşeiu" din Chiuzbaia, pe atunci în comitatul Satu Mare, înființată din inițiativa dr. Vasile Lucaciu în anul 1886. Comparând statutele acestei asociații cu cele ale „Perşeiu"-lui din Seini se poate reliefa scopul şi structura unor astfel de asociații, care au avut popularitate deosebită în părțile nord-vestice ale Transilvaniei. Astfel scopul era „Să se stârnească voia

de a păstra şi de a se ajuta pe sine însuşi şi în clasa cea mai săracă a lucrătorilor de o parte, de alta era ca aceea de după lipsele sale modeste să se poată împărtăşi într-un mijloc de ajutor uşor şi iute"[28]. La sfârşitul anului1887, cooperativa avea un capital social de 1.873 florini, iar la sfârşitul anului 1888 3.687 fl. Audiența pe care a avut-o această cooperativă de credit se poate explica şi prin faptul că în anul 1891 numărul membrilor se ridica la 520 persoane[29].

O mare influență în acțiunea de dezvoltare a cooperației în județul Satu Mare a avut-o fără îndoială banca „Sătmăreana" din Seini care se număra printre cele 37 de bănci româneşti existente în 1892[30] în Transilvania, continuatoarea şi moştenitoarea cooperativei de credit „Perşeiu" din 1886. Ea a avut un rol deosebit de important în impulsionarea şi dezvoltarea sistemului de credit şi cooperatist românesc în județul Satu Mare în primele două decenii ale veacului al XX-lea, întinzându-şi influența în zona Someşului, în Țara Oaşului, etc.

Inițiativa înființării unei bănci româneşti pe meleagurile sătmărene au avut-o 17 intelectuali din partea de nord a Transilvaniei, personalități de seamă ai mişcării culturalnaționale din această parte s-au întrunit în data de 1 decembrie 1890 în localitatea Seini (comitatul Satu Mare): George Pop de Băseşti, dr. Vasile Lucaciu, Alexe Berinde, Augustin Pelle din Pomi, Ioan Costin din Tăuții de Sus, Gavril Sabo din Bixad, Alexandru Ştețiu avocat în Seini, Augustin Faji proprietar în Sârbi, Atanasie Demian paroh din Negreşti, Gavril Lazăr de Pucăreți din Sanislău, George Achim oficiant poştal în Seini, Florian Cocian avocat în Cehul Silvaniei, Demetriu Suciu avocat în Cehu Silvaniei, Aurel Pelle din Pomi, Gavril Barbul proprietar în Mocira, Vasile Anderco din Odoreu, Antoniu Ghita din Valea Vinului[31].

Deschizând adunarea Alexe Berinde arăta scopul pentru care a convocat această adunare. „să hotărească asupra lipsei de înființare a unui institut de credit şi economii în Seini"[32]. La propunerea lui dr. Vasile Lucaciu s-a ales ca preşedinte George Pop de Băseşti iar ca notar George Achim. În continuare adunarea „unanim hotăreşte înființarea unui institut nou, iar cei de față primesc în corpore a fi membri în comitetul fondator"[33]. S-au ivit discuții în privința valorii capitalului social şi valorii unei acțiuni, prevalând părerile lui Gavril Barbul, dr. Vasile Lucaciu şi Atanasie Damian: 1.000 de acțiuni în valoare de 100 florini fiecare, deci un total de 100.000 florini.

Este deosebit de interesantă propunerea pe care a făcut-o Alexe Berinde ca din cele 1.000 de acțiuni, 200 sau cel puțin 100 să se emită spre subscriere în păstrare de acțiuni „ca cu atât mai uşor să poată participa la subscriere persoanele cu avere mai puțină", în speță țăranii[34].

S-a hotărât de asemenea ca acțiunea de subscriere a acțiunilor să se încheie la 1 martie 1891, alegându-se şi un birou care să se îngrijească de problemele curente: Augustin Pelle, preşedinte, Alexe Berinde, casier, Alexandru Ştețiu, controlor.

Adunarea generală de constituire a „Sătmărenei" convocată prin intermediul „Gazetei Transilvaniei" din Braşov (martie 1891) şi „Luminătorul" din Timişoara (martie 1891), s-a desfăşurat la 20 aprilie 1891 tot la Seini, la ea participând 85 de persoane reprezentând 420 de acțiuni din totalul de 1.000 de acțiuni ale noului institut de credit[35]. Cei prezenți au hotărât „cu unanimitate de voturi" constituirea noii bănci româneşti, alegând ca membri ai direcțiunii pe George Pop de Băseşti, care a fost directorul băncii un lung şir de ani, dr. Vasile Lucaciu, Gavril Lazăr de Purcăreți, Alexe Berinde şi alții.

După cum reiese din „Catalogul alfabetic al acționarilor „Sătmăreni", datând din 6 octombrie 1891 şi cuprinzând 392 de acționari, aceştia erau în marea lor majoritate originari din comitatul Satu Mare, dar şi din toate colțurile Transilvaniei sau din alte părți ale Imperiului dualist: „Albina" din Sibiu (50 acțiuni), „Arieşana" din Turda (10 acțiuni), Vicențiu Babeş (5 acțiuni), Alexe Berinde (2 acțiuni), Alimpiu Barbuloviciu (2 acțiuni), dr. Alexandru Hosu-

Longin din Deva (2), Andrei Cosma din Supuru de Sus (5 acțiuni), Gavril Lazăr (5 acțiuni), dr. Vasile Lucaciu (5 acțiuni), dr. I. Mihályi din Sighetu Marmației (1), Zeno Mocionyi de Foen (10 acțiuni), Eugen Mocionyi de Foen (5 acțiuni), Gheorghe Pop de Băseşti (10 acțiuni), „Perşeiu" din Chiuzbaia (9 acțiuni), A.C. Popovici din Graz (50 acțiuni), Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni (1), Cazina română din Şimleu Silvaniei (1), Şcoala românească de fete din Seini (15 acțiuni), „Silvania" din Şimleu Silvaniei (10 acțiuni), „Transilvania" institut de asigurare din Sibiu (7 acțiuni), Alexandru Mocionyi de Foen (5 acțiuni), Gavril Berbul din Mocira (20 acțiuni), Mihail Pavel din Oradea (20 acțiuni), Şcoala românească din Şomcuta Mare (4 acțiuni) etc. Din totalul de 100.000 florini erau achitați deja 35.045,54 florini[36].

Din statutele adoptate în adunarea din 20 aprilie 1891 şi care urmau în general pe cele ale Băncii „Albina" din Sibiu reiese şi câteva caracteristici care dau acestei bănci, ca de altfel şi la următoarele care se vor înființa în primul deceniu al secolului XX pe meleagurile sătmărene, un caracter în bună parte cooperatist: un acționar nu putea avea mai mult de 20 de voturi oricâte acțiuni poseda, capitalul social destul de mic în comparație cu capitalurile marilor bănci germane şi maghiare[37].

Activitatea Băncii „Sătmăreana" s-a dezvoltat destul de anevoios în primii ani. Astfel anii 1899 şi 1900 au fost doi ani nefavorabili pentru bancă, primul încheindu-se doar cu un profit net de 1.981 coroane, iar cel de-al doilea cu o pierdere de 5.277 coroane. Situația s-a redresat în anul 1901 când s-a obținut un profit net de 14.049 coroane din care s-a scăzut pierderea anului anterior. Operațiunile principale ale băncii se limitau la: primirea de depuneri spre fructificare (257.326 coroane), acordarea de credite pe cambii cu acoperire ipotecară (289.686 coroane), acordarea de credite ipotecare (57.783 coroane), acordarea de credite personale sau țărăneşti (9.535 coroane)[38]. Limitarea operațiilor financiare la aceste forme de activitate este consecința nu numai a insuficienței puterii financiare, a lipsei de specialişti (economişti, contabili), dar şi a provenienței clientelei în majoritatea sa țărănească şi evident a specificului economiei rurale. Valoarea mare a depunerilor (257.326) în comparație cu capitalul social (100.00 coroane) şi fondurile de rezervă (15.229 coroane) au avut un rol însemnat în subvenționarea împrumuturilor acordate de bancă[40]. Banca „Sătmăreana" a aderat în adunarea generală din 18 martie 1902 la Asociația băncilor române „Solidaritatea" cu sediul la Sibiu.

Bilanțul anului 1905 al Băncii „Sătmăreana" dovedeşte o dezvoltare treptată a institutului în ciuda tuturor situațiilor anormale de criză din cadrul imperiului dualist. Astfel împrumuturile cambiale cresc la impresionanta sumă de 1.041.479 coroane, cele ipotecare la 80.510 coroane, fondurile de rezervă 67.340 coroane. Profitul curat era de 34.942 coroane[41].

În anul 1911, împrumuturile cambiale ajungeau la suma de 1.548.840 coroane, cele ipotecare la 151.836 coroane, fondurile de rezervă la 178.276 coroane, iar depunerile spre fructificare la 1.049.224 coroane[42]. Profitul curat era de 32.501 coroane. De fapt acest an reprezintă un an de vârf în ceea ce priveşte operațiile financiare ale băncii pentru că în anii următori, ani de criză şi de război asistăm la o scădere a sumelor pe care le mânuia banca, astfel că în anul 1918 împrumuturile cambiale erau de 541.446 coroane, creditele ipotecare 52.583 coroane, fondurile de rezerve 243.992 coroane, profitul net 15.779 coroane. Depunerile spre fructificare se ridicau la suma de 1.026.168 coroane[43].

În ultimul deceniu al secolului trecut s-a amplificat acțiunea de constituire a cooperativelor de credit, astfel încât în această perioadă numărul lor se ridica la 25: Acâş (1899), Ambud (1899), Apa (1896), Beltiug (1894), Cărăşeu (1892), Hodod (1899), Odoreu (1899), Oraşu Nou (1899), Pir (1897), Satu Mare (1899), Santău (1899), Sâi (1899), Sânmiclăuş (1899), Tarna Mare (1889), Turulung (1895).

Una dintre cele mai vechi cooperative de credit din actualul județ Satu Mare, înființată în 29 martie 1896 a fost cooperativa de credit din Apa, al cărei scop era: „ridicarea materială a membrilor, încurajarea economisirii, organizarea creditului şi satisfacerea necesităților de credit. Durata de funcționare a cooperativei era stabilită la 20 de ani, iar valoarea unei cote la 25 forinți. Consiliul de conducere era format din 9 persoane"[44]. La 31 decembrie 1896 cooperativa avea 177 membri cu 376 părți sociale în valoare de 9.400 forinți[45].

Pentru a ilustra structura, scopurile şi evoluția cooperativelor de credit din județul Satu Mare, vom analiza doua astfel de instituții situate în două zone diferite ale județului. În primul rând ne vom opri asupra cooperativei de credit din Bixad (Țara Oaşului), înființată în adunarea generală din 26 martie 1907. Cooperativa avea 66 de membri iar o parte socială de participare era de 50 coroane plătibilă în cote de 50 de fileri. Comitetul de conducere era format din 8 membri dintre care amintim pe Mărcuş Ioan, Finta Vasiu, Ion Frinchi, Pop Ioan, Zob Ioan Vasiu, Moiş Teoader Vasâi etc.[46].

Dintr-un document din 19 ianuarie 1908 rezultă că reuniunea avea deja 85 de membri. Capitalul social al băncii a crescut de la 18.754 coroane în anul 1908 şi la 24.576 coroane în 1909. Din evoluția profitului curat care este sub 100 de coroane anual, se vede clar că scopul acestei cooperative era acordarea de credite în condiții avantajoase locuitorilor şi nu obținerea exclusivă a profitului, fapt ce era menționat în paragraful 1 din statutul cooperativei: „Scopul cooperativei: membrii să primească, dacă au nevoie, credite în condiții avantajoase şi să învețe să economisească"[47].

Cooperativa de credit din Căuaş s-a stabilit la 27 noiembrie 1904, având 202 membrii înscrişi. O parte socială era de 50 coroane, iar taxa de înscriere 20 de fileri. Avea un capital de 2.073 coroane. În anul 1906 cooperativa avea 452 membrii cu 837 cote de participare în valoare de 41.850 coroane. În 1910 numărul membrilor atinge cifra de 599 cu 1.137 cote de participare în valoare de 56.850 coroane. În condițiile primului război mondial se constata un regres în activitățile cooperativei de credit. Astfel în anul 1915 numărul membrilor scade la 563 cu 1.092 părți sociale, iar capitalul social scade la 29.094 coroane, situație ce se agravează în anul 1918, când capitalul social era doar de 20.261 coroane[48].

Aceste exemple sunt grăitoare pentru apariția şi evoluția cooperativelor de credit din județul Satu Mare în perioada anilor 1900-1918, fiind sugestive deopotrivă pentru locul şi rolul lor în viața economică a satelor sătmărene din primele două decenii ale secolului al XX-lea.

Reluarea activismului politic de către Partidul Național Român din Transilvania, a însemnat şi pentru meleagurile sătmărene inițierea unor noi acțiuni de ridicare a populației româneşti prin înființarea unor institute de credit româneşti. Un rezultat al acestui efort benefic îl constituie înființarea băncii „Arina" din Sanislău, din inițiativa a 21 de intelectuali şi țărani mai ales în plasa Carei. Între membrii fondatori găsim personalități cu o activitate deosebită pe tărâmul luptei pentru unitatea națională şi politică a tuturor românilor: Gavril Lazăr de Purcăreți, memorandist, unul dintre cei mai activi luptători pentru emanciparea românilor sătmăreni, Petru Cupcea, George Pteancu, Cornel Dărăban, Ioan Ternovan, viitori participanți la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia[49].

În „Prospectul" pentru înființarea băncii, lansat la 25 iunie 1906, scopul instituțiunii se definea astfel: „Asigurarea... lipselor de credit trebuincioase agriculturii, industriei şi comerțului prin împrumuturi ieftine" şi „promovarea spiritului de cruțare (de economie - n.n.) în pături cât mai largi ale poporului". În continuare se specifică că „Banca de economii, societate pe acțiuni se înființează cu scopul creării capitalului necesar ajutorării clasei mai puțin avute a societății şi plasării sigure a sumelor economisite, dezvoltând prin aceasta spiritul de economie al populației"[50].

În virtutea scopurilor proclamate au fost lansate 30 de liste de subscriere de acțiuni, la care au subscris 145 de persoane şi instituții. Dintre aceştia 66 erau intelectuali, 62 țărani, 4 muncitori şi 13 instituții[51]. Dintre personalitățile care au subscris acțiuni amintim pe Gavril Lazăr de Purcăreți dr. Gheorghe Miculaş, vicerectorul seminarului din Oradea, dr. Ioan Ciordaş din Beiuş (viitorul martir al Marii Uniri din 1918), Demetriu Radu, episcopul Oradei (50 acțiuni), Sever Sălăjan, locotenent la Oravița (110 acțiuni), avocatul dr. Demetriu Chiş din Oradea (20 acțiuni), dr. Coriolan Steer din Tăşnad (20 acțiuni), Andrei Cosma din Şimleu Silvaniei (2 acțiuni), Romul Marchiş, viitorul vicar național român în Carei (5 acțiuni), etc. Dintre țărani enumerăm pe: George Filep din Căuaş (1 acțiune), Mihail Ghiriti din Portița (12 acțiuni), George Filep din Santău (1 acțiune), Vasile Mureşan (1 acțiune), Ludovic Bardosi din Pişcolt (20 acțiuni), George Silaghi junior din Sanislău (50 acțiuni) etc., iar dintre muncitori pe Romul Sturza din Moftin, oficiant de tren (2 acțiuni), George Mureşan şi Demetriu Mureşan din Sanislău păzitori la calea ferată (câte 2 acțiuni fiecare). Dintre instituții amintim în primul rând băncile româneşti: „Chioreana" din Şomcuta Mare (2 acțiuni), „Sătmăreana" din Seini (10 acțiuni), „Bistrițeana" din Bistrița (10 acțiuni), „Râureana" din Copalnic Mănăştur (2 acțiuni), „Silvania" din Şimleu Silvaniei (10 acțiuni), Reuniunea învățătorilor români sătmăreni (2 acțiuni) etc.[52].

Adunarea de constituire a băncii, anunțată de ziarele româneşti şi sătmărene ale vremii[53] s-a desfăşurat în ziua de 22 octombrie 1906 la Sanislău în prezența a 23 de asociați cu un capital de 32.900 coroane şi 142 voturi, votându-se statutele institutului, precum şi primul Consiliu de administrație: C. Ardelean din Carei, preşedinte, Gavril Lazăr de Purcăreți din Sanislău, Gh. Silaghi țăran din Sanislău, Alexandru Bonea țăran din Sanislău, Augustin Sabo, farmacist în Sanislău, dr. Demetriu Chiş, avocat în Oradea, Demetriu Pop, avocat în Vezendiu, Pop Dumitru din Portița, Ioan Ternovan din Culciu Mare şi Iosif Patachi din Sanislău.

Statutul băncii adoptat cu aceeaşi ocazie, prevedea la paragraful 1 că scopul societății era „a dezvolta spiritul de economie şi a procura creditele necesare la economie, întreprinderi industriale şi comerciale". Paragraful 4 prevedea că „limba de gestiune a institutului e limba română". Şi la această bancă paragraful 25 precedea că nimeni „nu poate întruni sub nici un titlu mai mult de 20 de voturi"[54].

Activitatea de sine stătătoare a băncii Arina s-a desfăşurat doar câțiva ani. Astfel statutele băncii au fost aprobate de Tribunalul județean Satu Mare în 4 martie 1907[55]. Prima adunare generală ordinară s-a desfăşurat la 10 martie 1908, la ea fiind prezenți 21 de membri cu 402 acțiuni plus 113 împuterniciri cu un total de 293 voturi[56]. Din raportul conducerii reiese că banca avusese în decursul anului 1907 un fond de depuneri de 139. 178,52 coroane din care la 31 decembrie 1907 mai rămăseseră 84.677,15 coroane. Împrumuturile pe obligațiuni, pe care le acordase banca în decursul anului erau foarte mici, doar 2.888 coroane. Activitatea primului an a fost încheiată totuşi cu un profit de 3.517 coroane, care a fost trecut la fondul de rezervă[57].

La a doua adunare generală a băncii desfăşurată la 2 martie 1909, au fost prezenți 22 de membri, reprezentând un total de 246 de voturi şi s-a hotărât modificarea unor paragrafe (2, 39, 44, 47, 65), în sensul sporirii puterilor direcțiunii, precum şi a duratei de funcționare[58]. În cursul anului a fost înființată o filială la Carei, iar banca a fost afiliată la Asociația bancară „Solidaritatea", care a şi controlat operațiile bancare trimițând un inspector de specialitate, D. Rațiu[59].

Bilanțul băncii pe 1908 se încheie cu un profit net de 7.932 coroane. Împrumuturile pe cambii atingeau suma de 347.253 coroane, împrumuturile ipotecare erau de 11.878 coroane, împrumuturile pe obligațiuni 13.158 coroane. Depunerile atingeau suma de

148.668 coroane[60]. Începând cu anul 1910 se păstrează registrul de procese verbale ale şedinţelor direcţiunii, care sunt marcate de afacerile cu lemne din pădurea de la Foieni, pe care banca le cumpărase şi pe care nu putea să le vândă decât în pierdere[61].

Ultima adunare generală s-a desfăşurat în 22 februarie 1912 la care au participat 23 membri având 330 voturi şi un total de 628 acţiuni. La punctul 5 al ordinii de zi s-a discutat problema fuzionării „Arinei", care între timp îşi mutase sediul la Carei, cu banca „Bihoreana" din Oradea, una dintre cele mai puternice bănci româneşti din partea de vest a Transilvaniei. Adunarea a acceptat această propunere a directorului cu următoarele condiţii:

1) Toată averea trece la „Bihoreana" „cu condiţia ca „Arina" să activeze şi dezvolte în continuare pe teritoriul de înfiinţare, în oraşul Carei să fie o filială a „Bihorenei";

2) „acţiunile noi să fie date de „Bihoreana" pe baza acţiunilor pe care le posedă membri"[62].

Astfel se încheie activitatea de sine stătătoare a băncii „Arina", ea continuând să activeze ca o filială la Carei a băncii „Bihoreana", aducându-şi în continuare contribuţia la lupta pentru promovarea idealului unităţii naţionale a românilor. Din sânul membrilor sucursalei se vor ridica noi activişti ai luptei pentru emancipare, cum au fost Romul Marchiş, director executiv, Dimitrie Coltău, contabilul principal, care vor juca un rol important în timpul evenimentelor revoluţionare din toamna anului 1918[63].

În continuarea prezentării unor momente importante din lupta de emancipare economică, socială şi naţională a românilor din nord-vestul Transilvaniei, vom trece în revistă banca „Vulturul" din Tăşnad, înfiinţată în urma eforturilor întreprinse de tânărul avocat dr. Coriolan Steer - personalitate cu mari merite în lupta de emancipare economică şi politică a românilor din această parte a ţării.

Constituirea acestei bănci a fost hotărâtă într-o adunare desfăşurată la Tăşnad în 12 martie 1908. Au participat 28 de persoane, originare mai ales din satele din jurul Tăşnadului: Demetriu Coroianu din Santău, Gregoriu Rus, învăţător în Tăşnad, George Pop, ţăran din Săuca, Vasile Plosca, Vasile Caraba şi Mihai Borhidi, ţărani din Unimăt, Vasile Pătcaşiu din Hotean, Ioan Trufaşiu din Acâş, Patriciu Lobonţiu din Silvaş, Mihai Bohăţiel, proprietar în Supuru de Sus, Victor Molnar din Pir, Vasile Hoblea din Cig, Ioan Filep, proprietar în Santău, precum şi doi dintre conducătorii de frunte ai românilor transilvăneni, George Pop de Băseşti şi dr. Ştefan Cicio Pop[64].

Adunarea a adoptat textul unui „Prospect" însoţit de o coală de subscriere în care erau înfăţişate pe scurt scopul precum şi principalele trăsături ale viitorului institut de credit. Astfel scopul băncii era „de a înlesni orice lucrare onestă pe terenul agriculturii, industriei, comerţului şi altor afaceri de economie, prin deschiderea de credite solide şi prin primirea de depuneri spre fructificare, mai departe pentru de a deştepta spiritul de economie în păturile cele mai largi ale poporului"[65]. Capitalul social al băncii era de 200.000 coroane, împărţit în 2.000 de acţiuni de câte 100 coroane. Se hotăra că în cazul când nu vor fi subscrise cele 200.000 coroane, banca să se înfiinţeze „dacă subscrierile au asigurat cel puţin 100.000 coroane"[66].

Listele de subscriere, împreună cu „Prospectul" băncii şi însoţite de o adresă semnată de dr. Coriolan Steer, în care se făcea apel la sprijinirea înfiinţării institutului, au fost expediate în toate regiunile Transilvaniei, dar şi în alte localităţi din monarhia dualistă.

Au răspuns apelului, prin subscrierea de acţiuni 291 de persoane şi instituţii româneşti, din care 148 din actualul judeţ Satu Mare: Andrei Doboşi din Satu Mare, Vasile Hoblea din Cig, banca „Arina" din Sanislău, Ludovic Bardoşi din Pişcolt, George Pteancu şi Petru Cupcea din Carei, George Molnar din Santău care a subscris 52 de acţiuni, George Stanciu din Botiz, Constantin Lucaciu şi Iuliu Balaban din Craidorolţ, George Pop din Băseşti, dr. Demetriu Radu din Oradea (20 acţiuni), dr. Aurel Vlad (5 acţiuni) şi alţii. Întâlnim,

de asemenea acționari din alte părți ale imperiului dualist: Victor Bresteanu din Pils (Cehoslovacia), Traian şi Lucreția Păşcuț din Debrețin (Ungaria). Din alte zone ale Transilvaniei întâlnim persoane din Braşov, Făgăraş, Huedin, Beiuş, Zlatna, precum şi băncile „Economul" din Cluj, „Chioreana" din Şomcuta Mare, „Râureana" din Copalnic Mănăştur, „Bistrițeana" din Bistrița, „Aurora" din Abrud, „Silvania" din Şimleu Silvaniei. Este de asemenea interesant cazul lui Patriciu Steer, originar din județul Satu Mare, trecut şi aşezat în România, la Buzău, şi care neuitându-şi locurile natale subscrise 5 acțiuni ale băncii „Vulturul"[67].

Adunarea generală de constituire a avut loc în ziua de 23 iulie 1908 în Tăşnad, la ea participând 50 de acționari, reprezentând 261 de acțiuni, s-a ales prima direcțiune a băncii pe o perioadă de 3 ani şi s-au adoptat statutele.

Prima direcțiune a băncii era formată din: Andrei Cosma, directorul executiv al „Silvaniei" din Şimleu, dr. Coriolan Steer, avocat în Tăşnad, Samuil Ciceronescu din Oradea , George Filep, țăran din Santău, dr. Ştefan Cicio Pop, avocat în Arad şi deputat dictal. Grigore Pop din Unimăt, Vasile Hoblea din Cig, Vasile Mureşan din Săuca, Ioan Lobonțiu din Sărăuad, Iosif Cosmuța, învățător în Santău[68].

Din bilanțul încheiat pe anul financiar 1910, rezulta că banca se întărise simțitor în decursul celor doi ani de activitate, depunerile atingând suma de 179.578 coroane, iar profitul băncii era de 7.112 coroane. Împrumuturile pa cambii ipotecare se ridicau la 233.000 coroane, iar creditele ipotecare se ridicau la suma de 49.495 coroane[69]. Ca urmare a necesităților mari de credit ale românilor din împrejurimi, în anul 1912, banca lansează şi emisiunea a doua de 1.000 de acțiuni, capitalul social ajungând astfel la 20.000 coroane. Astfel la 31 decembrie 1912 împrumuturile pe cambii cresc la 387.408 coroane, iar cele pe cambii ipotecare la 374.824 coroane, creditele ipotecare la 79.783. Depunerile atingeau suma de 239.932 coroane, iar profitul curat 13.000 cor.[70].

Din analiza activității celor 3 bănci care au acționat pe teritoriul județului Satu Mare reiese caracterul lor precumpănitor agrar, operațiunile lor fiind îndreptate mai ales spre lumea satelor unde investițiile erau mai modeste şi nu impuneau o circulație atât de intensă a capitalului ca în industrie sau în comerț. De asemenea majoritatea resurselor financiare ale băncilor proveneau din mediul rural aşa cum şi majoritatea activităților lor erau îndreptate spre sprijinirea inițiativelor provenite din lumea satelor.

Locul cel mai important în cadrul mişcării cooperatiste sătmărene l-au ocupat cooperativele de consum şi valorizare care apar în marea lor majoritate după anul 1900. Doar cooperativa de consum şi valorizare din Pir apare încă în anul 1897 având în momentul înființării 122 de membrii cu 253 de cote subscrise71.

După anul 1900, numărul lor creşte vertiginos ca urmare a interesului deosebit pe care îl stârneşte în rândul maselor cât şi a propagandei tot mai intense care se face în această perioadă, când se constată „tendința tot mai pronunțată spre întovărăşirea puterilor spre înființarea de însoțiri sau tovărăşii de tot felul. În acest sens se stăruie din multe părți neîntrerupte, cu vorba, în scris şi cu fapta, aşa că zorii unei porniri, sorți de izbândă în această direcție, este chestie de scurt timp"[72].

Mărturiile documentare înregistrează audiența masivă a acestor cooperative în satele sătmărene. Astfel la 11 martie 1906, la adunarea de constituire a „Reuniunii creştine de consum şi valorificare" din Bârsău de Sus „a fost de față popor foarte mult încât nu au încăput cu toții în sala şcoalei"[73]. La această adunare s-au înscris în cooperativă 118 membrii cu 237 părți sociale în valoare de 2.370 coroane, având în frunte un comitet de conducere format din: preşedinte Andrei Cosma[74], participant cu 20 de cote, vicepreşedinte Ioan Osian, notar pensionar, contabil Andrei Hosu învățător. Această atmosferă de adeziune o întâlnim şi la înființarea în anul 1900 a Reuniunii de consum din Mădăras, când se

menționează: „În acest an cu finea lunii iunie s-a deschis pentru popor reuniunea de consum cu mare însuflețire fiind subscrişi peste 100 membri cu 115 acțiuni a 30 coroane şi şi-a început activitatea în casa preotului local sub conducerea Anei Terebeşti, care a fost prima boltăşiță (gestionară - n.n.)"[75].

Un succes deosebit în rândul populației l-a avut cooperativa de consum din Hotoan înființată în anul 1903 şi a cărei părți sociale „... câte de 20 coroane mai toate le-au cumpărat românii, căci ungurii mai toți s-au pus în rezervă, poate să proptească pe cei trei jidovi, amenințați în gheşefturile (afacerile - n.n.) lor". La constituire cooperativa avea 74 de membrii cu un capital social de 1.700 coroane. Peste patru ani capitalul social atinge suma deloc neglijabilă de 14.000 coroane"[76].

În general se poate constata că aceste cooperative de consum şi valorizare prin scopurile lor şi având în frunte intelectuali devotați cauzei emancipării economice şi naționale a românilor, au ameliorat în mod evident situația financiar-economică a populației româneşti din această parte a țării, în comparație cu institutele de consum şi valorizare deținute de lumea negustorească aparținând celorlalte naționalități (evrei, maghiari etc.). Acest lucru reiese şi dintr-o scrisoare adresată de Ştefan Pop, învățător în Pesta (comitatul Satu Mare) lui Constantin Lucaciu din Craidorolț la 22 decembrie 1912 în care se menționează că „Negoțul din consumul nostru noi încă am făcut cu ai noştri ca să poată avea şi ei venit, le-am plătit şi lor cumsecade acel negoț deoarece noi ne îndestulim cu 5-10 % câştig, evreilor însă le trebuiesc câte 50-100 % ba şi 2-300 % pe de acest negoț"[77]. Acest document este relevant şi prin faptul că demonstrează consecințele nefaste pe care sistemul cămătăresc îl mai juca încă în lumea satelor şi care ducea la ruinarea micii proprietăți țărăneşti din cauza dobânzilor excesive.

Un fapt deosebit de semnificativ este evidențiat de compoziția comitetelor de conducere a cooperativelor din satele româneşti şi anume că de foarte multe ori erau formate în exclusivitate sau aproape în exclusivitate din țărani cum este cazul cooperativei din Cămârzana, unde preşedinte este Vasile Cismaş, iar membrii Mihai Cionca, Simion Florea, Ioan Nemeş şi Florea Vasile, toți țărani[78].

Făcând o analiză a statutelor cooperativelor de consum şi valorificare din județul Satu Mare se pot releva câteva aspecte organizatorice grăitoare privind scopul şi rolul lor economic şi social. Astfel, scopul cooperativelor era acela de „aprovizionarea membrilor cu articole bune şi ieftine de uz casnic şi economice şi deficitare şi să mijlocească vânzarea produselor acestora"[79]. Numărul membrilor în consiliile de conducere varia de la 2 până la 15 persoane, aleşi de adunările generale. Se poate constata faptul că mărirea numărului de membrii în consiliile de administrație se face într-un timp relativ scurt. Astfel la Turulung în decurs de un an (1900-1901) numărul membrilor a crescut de la 3 la 9, fapt ce denotă atât creşterea numărului de membri, cât şi a potențialului economic al cooperativei[80].

Durata de funcționare stabilită în statutele cooperativelor variază de la 6 ani cum este cazul cooperativelor din Turulung, Satu Mare, 25 de ani Vezendiu, Viile Satu Mare, Doba, Vama, Moftinu Mic, Micula şi altele, 30 de ani în cazul cooperativei din Tătăreşti, sau pe timp nedeterminat cum este cazul cooperativelor din Cămărzana, Călineşti, Sanislău, Pişcolt, Mădăras, Hurez etc.

Cotele de participare a membrilor erau diferite variind în general între 5 coroane cum este cazul cooperativelor din Giurtelecu Hododului, Boghiş, 10 coroane în Viile Satu Mare, Homorodu de Jos, 20 coroane la Livada sau 30 coroane la Mădăras, Turulung etc.

Un loc aparte în seria instituțiilor cooperatiste l-au deținut cooperativele crescătorilor de animale, înființate în general după anul 1912, ajungând în scurt timp la 20 pe tot cuprinsul județului Satu Mare.

Numărul membrilor participanți la aceste cooperative era în general sub 200 de

persoane: Doba (75 membrii), Crucişor (46 membrii), Ardud (85 membrii), Berveni (75 membrii), Ambud (48 membrii), excepţie făcând cooperativa din Apa, care număra în anul 1911 un număr de 156 membrii[81]. Capitalul social a acestor cooperative era în general destul de mic: Doba 272 de coroane, Apa 760 coroane, Berveni 300 coroane, Crucişor 196 coroane etc.[82].

În concluzie putem face câteva consideraţii asupra evoluţiei mişcării cooperatist-bancare din judeţul Satu Mare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi până în anul 1918, pe baza datelor documentare la care am avut acces. Astfel înainte de anul 1900 au luat fiinţă un număr de 29 de cooperative cu un număr de peste 3.600 de membrii, ceea ce reprezintă în medie 125 membrii pentru fiecare cooperativă. După anul 1900 au apărut 126 de cooperative cu peste 19.600 membrii ceea ce reprezintă în medie 155 membri pentru o cooperativă, lucru de altfel normal în condiţiile interesului sporit care se acordă acestei probleme în primele două decenii ale secolului nostru.

Se constată de asemenea şi o diversificare a formelor cooperatiste, ceea ce a însemnat fără îndoială un salt calitativ faţă de perioada anterioară.

În ceea ce priveşte situaţia băncilor populare care au activat pe teritoriul comitatului Satu Mare ele se prezintă astfel în anul 1910[83].

Nr. crt.	Institutul	Sediul	Anul înfiinţării	Capital social	Fonduri rezervă	nr. funcţio.
1.	„Arina"	Sanislău	1907	100.000	2.700	3
2.	„Chiorana"	Şomcuta Mare	1901	100.000	39.354	6
3.	„Sătmăreana"	Seini	1892	200.000	157.513	5
4.	„Silvania"	Şimleu Silvaniei	1888	600.000	312.686	13
5.	„Vulturul"	Tăşnad	1908	100.000	1.501	3
6.	„Aurora"	Baia Mare		150.000	28.000	1
Total:				1.100.000	541.754	30

Cea mai puternică din acestea este „Silvania" din Şimleu Silvaniei, care a îndeplinit în zona de nord-vest un rol conducător în cadrul mişcării româneşti de emancipare economică şi culturală. O urmează banca „Sătmăreana" din Seini şi „Chioreana" din Şomcuta Mare, care în anul 1910 aveau deja un şir mai lung de ani de activitate, reuşind să se întărească din toate punctele de vedere. „Arina" din Sanislău şi „Vulturul" erau două bănci mai recent înfiinţate, dintre care prima va rezista doar până în 1912, fiind obligată să fuzioneze cu banca „Bihoreana" din Oradea. „Vulturul" va reuşi după anul 1912 să-şi sporească în mod considerabil cuantumul operaţiilor financiare. Fără excepţie, băncile din această zonă s-au îndreptat spre împrumuturile cambiale, menţinând această operaţiune pe primul loc în portofoliul lor (3.621.899 coroane în anul 1910). Acest lucru reiese în mod explicit şi din procesul verbal din 13 febr. 1911 al direcţiunii băncii „Arina", când se specifică că împrumuturile cambiale „sunt ramul principal de operaţiune a institutului"[84].

Deşi Imperiul habsburgic a trecut în primele decenii ale secolului al XX-lea prin mai multe crize economice (1899, 1907 şi 1911-1913), băncile din această zonă n-au avut de suferit, cu excepţia băncii „Arina", până în timpul primului război mondial, când principalele operaţiuni au fost în totalitate afectate.

Şi în această zonă se poate observa valoarea mare a depunerilor în comparaţie cu capitalul social şi fondurile de rezervă pe care le depăşesc cu mult. Astfel în anul 1910 capitalul social şi fondurile de rezervă în valoare de 1.641.993 coroane sunt cu mult inferioare sumei depunerilor de 3.594.738 coroane. Aceasta a determinat într-o bună

măsură şi preferinţa spre acordarea de credite cambiale care erau acoperite cu bunurile imobiliare ale creditorilor. În ceea ce priveşte categoriile sociale care depun la băncile româneşti din această zonă se poate remarca numărul mare al micilor depunători, al ţărănimii mijlocaşe şi înstărite, a orăşenilor cu avere modestă, a intelectualilor de la sate (preoţi, învăţători, notari).

Pornind de la precedentul teoretic că mişcarea cooperatistă a însemnat emanciparea economică a celor mulţi, precum şi educarea lor în spiritul ideilor economice cele mai înaintate ale vremii, cooperaţia românească şi în general sistemul de credit românesc s-a constituit într-o importantă pârghie de emancipare culturală subsumată idealului unităţii şi libertăţii naţionale[85]. Acest lucru este cu atât mai semnificativ cu cât întreaga mişcare a românilor transilvăneni din epoca modernă a îmbinat aspiraţiile de ordin economic cu cele de ordin social, politic, naţional şi cultural. Această interdependenţă era subliniată încă în programul Partidului Naţional Român din Transilvania adoptat la conferinţa electorală din 22-24 mai 1881, când se specifica că „Un popor care varsă în tot anul în creşterea statului milioane de florini şi pune la dispoziţia şi apărarea lui în zeci de mii şi în caz de lipsă sute de mii de braţe. Un popor care aici în Transilvania numără 2/3 părţi ale tuturor locuitorilor trebuie ca prin intermediul consolidării vieţii sale economice să obţină drepturi politice şi naţionale pe deplin legitime"[86].

Mişcarea cooperatistă românească a slujit în mod nemijlocit prin formele şi cadrele sale organizatorice idealul libertăţii naţionale, aspect relevat în mod explicit în toate programele şi direcţiile de acţiune ale cooperaţiei româneşti transilvănene. Astfel în 1913, Gheorghe Stoica în studiul său „Acţiunea cooperativă" sublinia faptul că în Transilvania organizaţiile cooperatiste ţărăneşti săteşti, sunt chemate să formeze un nou factor social, cultural şi economic în lupta noastră naţională"[87]. Aceleaşi scopuri le-au avut şi băncile populare româneşti ca „instituţiuni naţionale cu menirea înaltă ce urmează de a contribui la ridicarea nivelului moral, material şi cultural al poporului român"[88].

Deşi o bună parte din instituţiile cooperatiste din această parte a ţării, în contextul social-politic şi economic al regimului dualist austro-ungar au depins din punct de vedere organizatoric de centrele cu sediul la Budapesta, ele s-au manifestat întotdeauna cu vădite tendinţe naţionale încercând să se desprindă, în limitele posibilităţilor de o tutelă oficială care contravenea intereselor naţionale ale românilor. Acest deziderat de maximă importanţă apare formulat de foarte multe ori în gândirea românească a vremii, cu referiri la situaţia concretă la zonele din marginea de nord-vest a ţării foarte expusă la pericolul deznaţionalizării. Astfel într-un articol intitulat „Chestiunea tovărăşirilor săteşti" datând din anul 1910, se arată că „Pericolul ce invealvă (implică - n.n.) pierderea independenţei organizaţiei noastre economice, prin faptul că căutam reazâm pentru tovărăşiile noastre săteşti în organizaţiile străine de noi, este mare pretutindenea. dar poate nicăieri atât de mare, ca în Bihor, Sătmar şi în alte părţi expuse ale românismului, unde tocmai tovărăşiile săteşti vor fi chemate a duce alt duh în viaţa satelor şi maselor noastre.

De aceea permiţi odată pe calea înzestrări satelor noastre cu tovărăşii, lozinca noastră să fie. să înfiinţăm tovărăşii independente. Numai câtă vreme tovărăşiile noastre săteşti vor fi libere de orice înrâuire, ele vor fi temelii sănătoase ale propăşirii noastre economice, sociale şi naţionale"[89].

Revista Transilvania publica mereu liste cu contribuţiile băneşti sau în obiecte pentru înfiinţarea şi apoi susţinerea Muzeului Naţional Român de la Sibiu. Astfel în părţile nord-vestice s-au făcut următoarele donaţii pentru această importantă instituţie naţională românească: banca „Salagiana" din Jibou 50 coroane; „Silvania" din Şimleu 50 coroane; „Sătmăreana" din Seini 30 coroane[90].

Ajutoarele materiale ale băncilor se îndreptau spre cele mai diverse domenii ale

vieții sociale, culturale. Astfel în 1906 când în România s-a organizat la Bucureşti expoziția națională menită să aniverseze 40 de ani de domnie a regelui Carol I, banca „Silvania" a votat decontarea tuturor cheltuielilor de călătorie pentru mai mulți țărani, meseriaşi şi intelectuali. Printre cei ce au beneficiat de această ofertă s-au numărat Mitru Torje din Sulumeghi-Ceheiu, Gavril Pop din Silvaş (sudul județului Satu Mare), țărani; Vasile Simboan fierar şi Eugen Pop, pantofar, meseriaşi şi învățătorul Simeon Oros din Şimleu[91].

La prima vedere sumele destinate scopurilor culturale par destul de mici. Dar în timp ele se adunau şi reuşeau să contribuie la promovarea idealului național românesc. Este un fapt foarte vizibil că în zonele unde au acționat aceste mici institute româneşti de credit, politica de maghiarizare dusă de guvernele vremii, nu a avut un succes prin fondurile ce le distribuiau de exemplu pentru constituirea de şcoli conform prescripțiilor legale au reuşit în foarte multe cazuri să le salveze de transformarea în şcoli de stat şi astfel de introducerea limbii maghiare ca limbă de studiu.

Banca „Arina" din Sanislău aloca în anul 1912 suma de 20 de coroane la fondul destinat ridicării la Sibiu a busturilor pentru eternizarea memoriei lui Mihai Eminescu şi George Barițiu[92]. Banca „Sătmăreana" din Seini, aloca anual despărțământului sătmărean al „Astrei" suma de 100 coroane până în anul 1918[93]. Mai mult banca a subvenționat toate adunările „Astrei", care s-au ținut la Seini în decursul anilor, începând cu 1898, anul înființării despărțământului sătmărean al „Astrei"[94].

Banca „Vulturul" din Tăşnad oferea anual despărțământului Tăşnad al „Astrei" suma de 200 coroane, după cum reiese dintr-o scrisoare din anul 1914. Semnificativ este faptul că în toamna anului 1918 clădirea băncii „Vulturul" din Tăşnad a adăpostit sediul Consiliului Național Român local şi cercual Tăşnad, aici desfăşurându-se toate acțiunile pregătitoare în vederea participării românilor din zonă la Marea Adunare Generală de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918[96].

Într-o altă ordine de idei, trebuie menționat că sistemul de credit românesc din Transilvania a contribuit la trecerea unei bune părți a proprietății funciare a marilor moşieri în majoritate maghiari în mâinile țăranilor români. Numai după anul 1900 sunt cumpărate de la proprietarii maghiari scăpați 634 de moşii cu o suprafață de 158.040 iugăre cadastrale, cumpărate cu suma de 54.000.000 coroane[97].

Şi în județul Satu Mare acțiunea aceasta de cumpărare de pământuri şi împărțirea lor prin parcelare la țărani români a început destul de devreme.

Astfel în anul 1886 parohul şi administratorul protopopesc Alexe Berinde din Seini intervenea pentru un împrumut de 50.000 florini necesari cumpărării unei moşii de la proprietarul Papp Antal[98]. În anul 1892 o altă moşie aparținând lui Papp Antal, cu o suprafață de 400 iugăre este cumpărată cu un împrumut de 70.000 coroane luați de la Banca „Albina" prin intermediul băncii „Sătmăreana", împrumut pe termen lung de 20 ani (1893-1913), pe care românii l-au achitat fără multe probleme[99].

În anul 1917 banca „Albina", încheie un important împrumut ipotecar prin intermediul băncii „Vulturul" din Tăşnad, pentru parcelarea unei moşii de circa 700 iugăre în valoare de 285.000 coroane. Fostul proprietar Pusztai Laszlo din Tăşnad şi Ioan Nistor contabil la „Vulturul" erau însărcinați cu efectuarea operațiunilor de parcelare, de la care se spera un câştig suplimentar de 198.000 coroane[100].

Acțiunea culturală şi națională promovată de instituțiile cooperatiste şi de credit româneşti a atras atenția şi suspiciunile autorităților vremii, care trăgeau un semnal de alarmă asupra pericolului pe care îl reprezenta această acțiune asupra proprietății funciare maghiare. Astfel în anul 1916 se atrăgea atenția ca băncile româneşti „Albina", „Agrila", „Silvania", „Vulturul", ultimele două cu acțiune în părțile sătmărene, au ajutat pe țăranii români să cumpere pământuri în detrimentul marii proprietăți funciare maghiare: „Dintre

naționalități, românii sunt aceia care prin extinderea lor ne periclitează. În ultimii 5 ani, 167.000 de iugăre din moşiile ungureşti au ajuns în mâinile românilor, valoarea acestora fiind de 70.000.000 coroane"[101]. Cu toată retorica ziaristică, această frază ascundea un mare adevăr, datorită eforturilor întreprinse de conducătorii mişcării naționale, are loc un vizibil proces de emancipare economică a populației româneşti, proces care se accentuează în primele două decenii ale secolului al XX-lea.

Acest fapt îl surprindea Alexe Berinde, care nota în cronica parohiei Seini: „... a ajutat bunul Dumnezeu a-l pune pe poporul meu în calea desteptării - s-a fondat casa de păstrare, s-a cumpărat pământ, s-a întemeiat (construit - n.n.) şcoala - şi astăzi este pe cale a eşi din sărăcia, ignoranța şi lipsele avitice (strămoşeşti - n.n.). Începe a se prețui pe sine şi a recunoaşte că-i făcut de Dumnezeu sfîntul să poată fi şi fericit în asta lume"[102].

Cu toate acestea datorită regimului de opresiune politică şi națională a dualismului austro-ungar, instituțiile cooperatiste şi de credit româneşti nu şi-au putut desfăşura activitatea în condiții optime, plasându-se într-o situație dezavantajoasă până în anul 1918 „datorită nu atât mentalității poporului român, ci împrejurărilor de ordin istoric şi mai ales politic, trăind sub un regim unde întreaga noastră atențiune a trebuit să o concentrăm la menținerea şi afirmarea națională românească contestată şi amenințată de stăpânire, subordonând astfel cooperația chestiunilor de ordin cultural şi național"[103].

The co-operation and the Romanian bank system in the end of XIX-th century and beginning of XX-th century

(Summary)

The author insists on the main co-operative initiatives in Satu Mare from the second half of XIX-th century untill 1918, insisting on the Romanian ones, less known. In the same context the author makes an analysis on the Romanian bank system from north-west of Transylvania, which had a view the helping of Romanian population, unjustifed oppressed by the dualist Austrian-Hungarian government. A leading part had dr. Vasile Lucaciu, George Pop de Băseşti, Romul Marchiş, dr. Coriolan Şter, Alexe Berinde, personalities wellknown of the Romanian politcy in Transylvania.

Note

1. Constantin Rusu, Idei înaintate în gândirea lui Vasile Lucaciu, în „Acta Musei Napocensis", VIII, 1971, p. 304.
2. „Tribuna", an VIII, nr. 30 din 7/19 februarie 1891.
3. Ibidem.
4. Ibidem.
5. V. Căpâlneanu, I. Sabău, V. Achim, Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate națională. Documente 1848-1918, Bucureşti, 1981, p. 200.
6. Ibidem, p. 201.
7. cf. „Foaie bisericească şi scolastică", anul I, nr. 19 din 1 iulie 1888.
8. V. Dobrescu, „Astra" în viața social-economică a românilor din Transilvania (1861 - 1918), în „Marisia", VIII, 1978, p. 187-188.
9. Muzeul Județean Satu Mare, colecția „Astra", inv. nr. 20.198, f. 1.
10. „Transilvania", an XLV, nr. 7-9 din 1 septembrie 1914.
11. Arh. st. Sibiu, fond „Astra", dosar 178/1915, f. 3.
12. „Transilvania", an XLV, nr. 7-8 din 1 septembrie 1914.
13. V. Dobrescu, op. cit., p. 181.
14. Muzeul Județean Satu Mare, colecția „Astra", inv. nr. 20.199, f. 1.
15. loc. cit., inv. nr. 20.198, f. 1.
16. „Transilvania", nr. 7-9 din 1 septembrie 1914, p. 301.

17. Ibidem, p. 304.
18. Octavian C. Tăslăuanu, Organizarea economică a țărănimii, în „Transilvania", nr. 11 din noiembrie 1911, p. 234.
19. Ibidem.
20. Muzeul Județean Satu Mare, colecția „Astra", inv. nr. 21.100, f. 7.
21. Gh. Dragoş, op. cit., p. 10.
22. Arh. St. Satu Mare, fond Tribunalul Județean Satu Mare. Dosare de firma; colecția revistei „Transilvania" pe anii 1908-1914 precum şi fondul de ziare cooperatiste aflate în arhiva UJCOOP Satu Mare.
23. Alexe Berinde (1844-1923), s-a născut la Boineşti în țara Oaşului la 1 decembrie 1844. A terminat studiile teologice la Gherla iar din anul 1879 este numit paroh-protopop la Seini. A văzut în cooperație mijlocul cel mai eficace pentru propăşirea economică a poporului român. cf. Mihai Bălaj, Arhidiaconul Alexe Berinde 1844-1923, în „Afirmarea" (Satu Mare), anul III, nr. 12 din decembrie 1938, p. 133-135.
24. Ludovic Mărcuş, Asociațiunea „Perşeiu" ca institut de păstrare şi credit, în „Foaia bisericească şi scolastica" (Blaj), anul I, nr. 19 din 1 iulie 1888.
25. Ibidem.
26. Ibidem.
27. Ibidem.
28. Arh. St. Satu Mare, fond Tribunalul Județean Satu Mare. Dosare de firma, dosar S III/1887.
29. Ibidem.
30. N.N. Petra, Băncile românești din Ardeal şi Banat, Sibiu, 1936, p. 26-31.
31. Arh. St. Satu Mare, fond Tribunalul Județean Satu Mare. Dosare de firma, neinv.
32. I. Plugaru, „Sătmăreana" - Seini - cea mai importantă bancă românească din Comitatatul Satu Mare (II), în „Pentru Socialism" (Baia Mare), nr. 9.900 din 6 septembrie 1987.
33. Ibidem.
34. Ibidem.
35. Ibidem, f. 2.
36. Arh. St. Satu Mare, fond Tribunalul Județean Satu Mare. Dosare de firmă, neinv.
37. Ibidem.
38. „Revista economică", anul IV, nr. 7 din 15 februarie 1902, p. 56-57.
40. Ibidem.
41. Idem, anul VIII, nr. 4 din 28 februarie 1906, p. 32.
42. Idem, anul XIV, nr. 6 din 10 februarie 1912, p. 103.
43. Idem, anul XX, nr. 6 din 9 februarie 1918, p. 55.
44. Arh. St. Satu Mare, fond Tribunalul Județean Satu Mare. Dosare de firmă, dosar S II.
45. Ibidem.
46. loc. cit., dosar S III - 66.
47. Ibidem.
48. loc. cit., dosar S IV - 52.
49. I. Plugaru, „Arina" din Sanislău - prima bancă românească din județul Satu Mare, în „Cronica sătmăreană", nr. 5.504 din 16 august 1987, f. 4.
50. Ibidem.
51. Arh. St. Satu Mare, fond Tribunalul Județean Satu Mare. Dosare de firma, neinv., f. 2-61.
52. Ibidem.
53. „Unirea" (Blaj), anul XVI, nr. 42 din 13 octombrie 1906, „Gazeta de Duminica" (Şimleul Silvaniei), nr. 40 din 14 octombrie 1906; „Szatmárvármegye" (Carei), anul II, nr. 41 din 13 octombrie 1906 şi „Szatmármegyei Közlöny", anul XXXII, nr. 56 din 14 octombrie 1906.
54. Arh. St. Satu Mare, fond Tribunalul Județean Satu Mare. Dosare de formă, neinv., f. 73.
55. Ibidem.

56. Ibidem, f. 136-144.
57. Ibidem, f. 150.
58. Ibidem, f. 145 v.
59. Ibidem, f. 162 v - 163.
60. „Szatmárvármegye" (Carei), anul V, nr. 6 din 7 februarie 1909 şi „Gazeta de Duminica", an VI, nr. 6 din 8/21 februarie 1909, p. 11.
61. Muzeul Judeţean Satu Mare, Protocolul băncii „Arina", inv. nr. 21.008, f. 2.
62. Arh. St. Satu Mare, fond Tribunalul Judeţean Satu Mare. Dosare de firmă, neinv., f. 218 v - 219.
63. I. Plugaru, „Arina" din Sanislău, p. 4.
64. Idem, Banca „Vulturul" din Tăşnad, în „Cronica Sătmăreană", nr. 5521 din 5 septembrie 1987.
65. Arh. St. Sălaj, fond Tribunalul Judeţean Sălaj, Seria Băncii, dos. 1295/1908.
66. Ibidem.
67. Ibidem, p. 3.
68. Ibidem.
69. Ibidem.
70. „Revista economică", anul XV, nr. 10 din 8 martie 1913, p. 179.
71. „Szövetkezés" (Budapesta), nr. 9 din 26 martie 1898, p. 9.
72. cf. „Transilvania", an XL, nr. II din aprilie-iunie 1909, p. 77.
73. „Gazeta de Duminică", an II, nr. 11 din 25 martie 1906.
74. Andrei Cosma (1843-1918), născut la 20 iulie 1843 în localitatea Bârsăul de Sus, judeţul Satu Mare. A urmat studiile gimnaziale la Baia Mare, Satu Mare şi Oradea iar apoi dreptul la Universitatea din Budapesta. După ce a ocupat o serie de funcţii administrative, Andrei Cosma se consacră apoi în totalitate acţiunii de propăşire a românilor din nord-vestul Transilvaniei fiind iniţiatorul înfiinţării băncilor „Silvania" din Şimleu Silvaniei, „Sălăjana" din Jibou, „Vulturul" din Tăşnad, etc., cf. Ioan Ardealeanu Senior, Oameni din Sălaj, Zalău, 1938, p. 147-152.
75. Parohia ortodoxă română Mădăras, Istoria parohiei Mădăras (1897-1932), p. 11.
76. Muzeul Judeţean Satu Mare, inv. nr. 12.126, f. 25.
77. loc. cit., inv. nr. 20.134, f. 1.
78. Arh. St. Satu Mare, fond Tribunalul Judeţean Satu Mare. Dosare de firmă, dosar IV - 59.
79. loc. cit., Fond Tribunalul Judeţean Satu Mare. Registrul firmelor sociale, vol. II, p. 154 - 156.
80. Ibidem, f. 167-181.
81. „Állatbiztositas", nr. 7 din 31 martie 1914 şi nr. 8 din 31 iulie 1915.
82. Ibidem.
83. Datele sunt luate din „Revista economică" din anul 1910.
84. Muzeul Judeţean Satu Mare, inv. nr. 20.201, f. 8.
85. Gh. Dragoş, op. cit., p. 9.
86. Toader Ionescu, op. cit., p. 27.
87. „Transilvania", anul XLIV, iulie - septembrie 1913.
88. Idem, nr. 1 din ianuarie-februarie 1911.
89. „Revista economică", anul XII, nr. 14 din 2 aprilie 1910, p. 166.
90. „Transilvania", an XLVI, nr. 1-6 din iulie 1915, p. 92.
91. „Gazeta de Duminică", anul III, nr. 37 din 23 septembrie 1906, p. 7.
92. I. Plugaru, „Arina" din Sanislău, f. 4.
93. Arh. St. Sibiu, fond „Astra", dosar 178/1914.
94. M. Balaj, Arhidiaconul Alexe Berinde (1844-1923), în „Afirmarea", anul III, nr. 12 din decembrie 1938.
95. Arh. St. Sibiu, fond „Astra", Dosar 599/1914, f. 4.

96. I. Plugaru, Banca „Vulturul"..., p. 2.
97. I. Mureşan, „Ardealul", Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1.a., p. 167.
98. V Dobrescu, „Băncile româneşti din Transilvania...", p. 268.
99. M. Balaj, op. cit., p. 135.
100. V. Dobrescu, „Băncile româneşti din Transilvania...", p. 272-273.
101. Ödön Kirschaner, Cooperativele de credit în ajutorul cumpărării de pământ, în Országos Központi Hitelszövetkezeti Értesitö, an XVII, nr. 32 din 5 august 1916, p. 780-782.
102. Parohia ortodoxă Seini, Cronica parohială, f. 32.
103. cf. „Cultura Creştină", anul XV, nr. 11 din noiembrie 1926.

Figuri ilustre sătmărene (I)
Mihai Popovici (1879-1953)

Claudiu Porumbăcean

Născut la 21 octombrie 1879 la Braşov[1], Mihai Popovici este o personalitate a vieţii politice româneşti, fiind un apropiat permanent a lui Iuliu Maniu, atât în timpul mişcării naţionale cât şi după Unire, până la desfiinţarea P.N.Ţ, în iulie 1947. De asemenea a deţinut funcţiile de ministru de Finanţe, Lucrări Publice, Interne şi Justiţie, fost preşedinte al P.N.Ţ. din Transilvania şi Banat, vicepreşedinte al organizaţiei centrale a acestui partid, senator de drept şi, nu în ultimul rând, preşedintele P.N.Ţ. , organizaţia judeţului Satu Mare.

Absolvent al Facultăţii de Filosofie din Viena, unde a obţinut şi doctoratul în drept, Mihai Popovici a participat la toate mişcările politice ale Partidului Naţional Român (P.N.R.) din Transilvania din timpul războiului. Pe această linie politică a fost însărcinat cu diferite şi importante misiuni şi a scris numeroase articole în mai toate ziarele transilvănene, pentru a susţine cauza naţională românească. În 1916 intră în armata română, iar în 1917-1918 organizează corpul voluntarilor români în Moldova[2].

Fiind un militant de frunte al mişcării naţionale din Transilvania, participă la Adunarea Naţională de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918), care îl alege membru în Consiliul Dirigent la Departamentul Industriei şi Comerţului[3].

După 1918 P.N.R. ajunge la guvernare, sub conducerea lui Alexandru Vaida-Voevod (un guvern de coaliţie), în care Mihai Popovici deţine în intervalul 5 decembrie 1919 - 13 martie 1920 portofoliul de ministru al Lucrărilor Publice şi ad-interim la Finanţe. Din acel an P.N.R. trece în opoziţie, depunând, în acelaşi timp, eforturi pentru unificarea cu alte partide din Vechiul Regat (Partidul Ţărănesc, Conservator Take Ionescu, Naţionalist-Iorga). În această campanie se implică şi Mihai Popovici; în zilele de 19-20 noiembrie 1922 participă, alături de Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod şi Sever Dan, la tratative cu Gh. Derussi şi Ion Cămărăşescu, în urma cărora s-a hotărât fuziunea P.N.R. cu Partidul Conservator Democrat[4]. (De acum P.N.R. se va numi doar Partidul Naţional, cu sediul la Bucureşti).

În ceea ce priveşte unirea Partidul Naţional cu Partidul Ţărănesc, tratativele oficiale au fost purtate de Virgil Madgearu şi Mihai Popovici, iar în faza finală de Ion Mihalache şi Iuliu Maniu. Noul partid, P.N.Ţ., avea organizaţii în toată ţara în momentul constituirii (10 octombrie 1926). Mihai Popovici făcea parte din Comitetul Central Executiv şi din Delegaţia Permanentă a P.N.Ţ.-ului, fiind şi casierul acestui partid[5].

Această poziţie politică era susţinută şi de una economică pe măsură, el fiind membru în consiliile de administraţie la Uzinele Titan - Nădrag - Călan, la Banca Albina din Siviu, la Banca de Credit Român şi la Societatea Naţională de Gaz Metan[6].

În 1927, în intervalul 6-22 iunie, Mihai Popovici deţine funcţia de ministru al Finanţelor în guvernul Barbu Ştirbey[7]. După demisia acestui guvern, I.I.C. Brătianu îi cere lui Mihai Popovici, Grigore Iunian şi Pantelimon Halippa să rămână în guvern, dar aceştia refuză pentru că nu aveau încuviinţarea partidului.

În acelaşi an, 1927, Mihai Popovici îl vizitează pe Carol al II-lea la Paris, transmiţând dorinţa lui Iuliu Maniu ca prinţul să se întoarcă în ţară, cu condiţia despărţirii de Elena Lupescu. Tot pe o linie favorabilă întoarcerii lui Carol al II-lea se situează şi cu ocazia procesului intentat de liberalii lui Mihail Manoilescu; Mihai Popovici participă la acest proces în calitate de martor, luând partea acuzatului împotriva guvernului liberal, alături de Iuliu

Maniu, Vaida-Voevod, Mihalache şi Madgearu[8]. Aflat la Paris, Mihai Popovici declară că România este supusă de 10 ani unui regim de dictatură, stării de asediu şi cenzurii[9].

Trecând de la activitatea lui Mihai Popovici şi a P.N.Ţ. la Satu Mare, menţionăm că anul 1927 marchează primul Congres al P.N.Ţ. - organizaţia judeţului Satu Mare, care s-a ţinut la Baia Mare, în data de 15 martie. Principalul punct al dezbaterilor din Congres se anunţa a fi cel al constituirii noului comitet judeţean. Au fost reprezentate 197 de organizaţii din judeţ, la care se adaugă şi participarea lui Mihai Popovici[10]. După deschiderea făcută de Alexandru Breban (preşedinte P.N.Ţ. Satu Mare până la deschiderea acestui congres), ia cuvântul Mihai Popovici, care face o analiză critică a guvernării averescane şi arată care este originea P.N.Ţ.-ului. Se dă citire unei moţiuni, iar apoi se procedează la alegerea noului comitet judeţean, condus de Mihai Popovici în calitate de preşedinte al P.N.Ţ. Satu Mare[11]. În această funcţie este menţionat la sfârşitul deceniului 3 şi începutul deceniului 4[12].

Tot în 1927, este primul candidat al P.N.Ţ. Satu Mare pe lista electorală a acestui partid pentru alegerile parlamentare[13].

Mihai Popovici se implică puternic în lupta de răsturnare a guvernului liberal de la putere; în acest sens menţionăm întâlnirea avută la 5 mai 1928 cu Gheorghe Tătărescu, privind adunarea ce avea să se ţină la Alba Iulia şi asigurarea ordinii de către organizatori[14]. La această adunare Mihai Popovici se află printre organizatori, luând de altfel şi cuvântul la tribună.

După lungi eforturi, campania antiliberală dă roade, astfel că la sfârşitul anului 1928 P.N.Ţ. obţine dreptul de a constitui guvernul. În acest executiv, condus de Iuliu Maniu, la 16 noiembrie 1928 Mihai Popovici este numit ministru de Finanţe, funcţie pe care o va deţine până la 15 octombrie 1929[15], de numele său legându-se stabilizarea leului (noiembrie 1928). Datorită faptului că era cumnat cu Constantin Sărăţeanu (noul membru al Regenţei în urma decesului lui Gh. Buzdugan), Mihai Popovici era nevoit să demisioneze din funcţia de ministru de Finanţe[16].

Până în 1933 va deţine mai multe funcţii în guvernele naţional-ţărăniste, după cum urmează: ministru de Interne (7-13 iunie 1930), din nou de Finanţe (13 iunie 1930 - 18 aprilie 1931) şi de Justiţie (11 august 1932 - 14 noiembrie 1933)[17].

Începând din anul 1934 în P.N.Ţ. se produc unele modificări. Primele semne apar chiar din 1933 când, la 2 aprilie, Iuliu Maniu a adresat câte o scrisoare lui Mihai Popovici, Vaida-Voevod şi Ion Mihalache, prin care le aducea la cunoştinţă hotărârea fermă de a demisiona din funcţia de preşedinte al P.N.Ţ. În intervalul 9-12 septembrie 1934, Comitetul Central Executiv a ales Delegaţia permanentă a P.N.Ţ. din care făcea parte şi Mihai Popovici, acesta rămânând în continuare şi casierul partidului. La 30 august 1935 Mihai Popovici este ales în funcţia de pereşedinte al P.N.Ţ. din Transilvania şi Banat, iar în septembrie, acelaşi an, este ales împreună cu Valer Moldovan, vicepreşedinte al P.N.Ţ., în locul lui Vaida-Voevod şi Aurel Vlad[18].

În legătură cu afacerea „Skoda", Mihai Popovici este acuzat de comisia parlamentară că a cauzat întreruperea cercetărilor la sediul firmei „Skoda" din Bucureşti, la 10 martie 1933. În privinţa lui însă, s-a votat doar efectuarea unui control al averii (fără a fi trimis în judecată), în urma căreia nu s-a putut dovedi însuşirea unor bunuri pe cale ilicită[19].

Revenind pe plan local, unde Mihai Popovici era preşedintele P.N.Ţ. Satu Mare, la 3 mai 1936 se desfăşoară lucrările Congresului judeţean al partidului, la care, pe lângă Mihai Popovici, participă Iuliu Maniu, Ion Mihalache, dr. N. Lupu[20]. De la această dată funcţia de preşedinte al P.N.Ţ. Satu Mare este deţinută de dr. Titu Demian.

Fiind reprezentantul unui partid democrat, Mihai Popovici a fost un luptător

împotriva dictaturii carliste, a fascismului, cuzismului şi legionarismului. Împreună cu Iuliu Maniu, Mihai Popovici (care era în acel moment şi senator de drept), semnează Memorandumul românilor din Transilvania (Ardeal, Banat, Crişana, Satu Mare, Maramureş), prezentat de fruntaşii P.N.Ţ. regelui Carol al II-lea la 15 decembrie 1938[21]. După ce se face o analiză critică a situaţiei Transilvaniei în ultimii 20 de ani, semnatarii memoriului cer regelui „să binevoiască a nu mai prelungi nici un moment situaţia actuală, din ceas în ceas mai prejudiciabilă. Nu o schimbare de guvern se cere acum, ci o schimbare de regim radicală (...). Binevoiţi sire, a reda poporului român LIBERTATEA!"[22]. Revenind la semnatarii acestui document mai trebuie adăugat că printre cei 48 de membri de marcă ai partidului, care şi-au asumat riscul unui astfel de memoriu, se aflau şi trei personalităţi sătmărene. Pe lângă numele lui Mihai Popovici, mai sunt menţionaţi dr. Titu Demian, dr. Victor Marcu şi dr. Andrei Doboşi (ultimii doi fiind foşti deputaţi de Satu Mare)[23].

Conform decretului din 5 iunie 1939, toţi parlamentarii au fost obligaţi să depună jurământ de credinţă faţă de rege şi să poarte uniforma Frontului Renaşterii Naţionale. Unii însă au refuzat (printre ei aflându-se şi Mihai Popovici), motiv pentru care, deşi erau senatori de drept, erau socotiţi demisionaţi[24]. În fond ei au refuzat să colaboreze cu acest regim.

Respectând linia politică a partiduui din care făcea parte, Mihai Popovici protestează împotriva ocupării Basarabiei şi Bucovinei; alături de alţi colegi a adresat memorii legaţiilor Germaniei şi Italiei din Bucureşti. La 6 august 1940 mai multe personalităţi politice şi culturale au semnat un apel adresat opiniei publice internaţionale şi conducerii Italiei şi Germaniei referitor la tendinţele revizioniste ungare. Participând la Consiliul de coroană din 29/30 august 1940, Mihai Popovici declară: „sunt hotărât pentru rezistenţă, pentru sacrificiul suprem al naţiunii. O naţiune de 16 milioane de oameni nu va pieri oricare ar fi încercările pe care va trebui să le suporte în vremurile acestea"[25].

În atenţia de a sprijini populaţia românească din Ardealul de Nord, la 6 octombrie 1940 Iuliu Maniu întemeiază la Bucureşti Asociaţia „Pro Transilvania", din al cărei Comitet făcea parte şi Mihai Popovici[26]. În martie 1941, din iniţiativa lui Mihai Popovici şi Ilie Lazăr, s-a înfiinţat un cămin studenţesc, precum şi o cooperativă de consum pentru refugiaţii ardeleni din Bucureşti[27].

Cât priveşte relaţiile lui Mihai Popovici cu Ion Antonescu, se pare că ele nu au fost cele mai strălucite; Maniu i-a oferit lui Antonescu două persoane pentru colaborare în guvernul din 1940 (Mihai Popovici şi Aurel Dobrescu), dar acesta le refuză colaborarea, considerându-i neserioşi[28].

Numele său este prezent în mai mute rânduri în cadrul tratativelor de armistiţiu cu aliaţii[29], fiind, după Maniu, un element de bază al partidului pe această linie.

În ciuda vârstei şi după 23 august 1944, Mihai Popovici rămâne vicepreşedinte P.N.Ţ., iar la 23 martie 1946, la Congresul P.N.Ţ. Satu Mare este desemnat preşedinte de onoare al organizaţiei menţionate. Potrivit unei informaţii, se pare că ultima vizită a lui Mihai Popovici la Satu Mare a avut loc înaintea alegerilor parlamentare din noiembrie 1946, pentru a rezolva unele neînţelegeri locale între P.N.Ţ. şi P.N.L. în legătură cu participarea la alegeri pe o listă comună[30].

Situaţia sa după această dată este cam incertă. Ştim doar atât că datorită stării sale de sănătate nu a fost arestat şi internat alături de ceilalţi demnitari la Sighet[31] şi nici în altă parte şi se pare că a încetat din viaţă la Sibiu în jurul anului 1953.

Nu putem încheia această prezentare a personalităţii lui Mihai Popovici fără să nu amintim opera sa, în cea mai mare parte dedicată domeniului în care s-a consacrat, cel al finanţelor[32]:

- Solidarismul politic, Bucureşti 1923;

- Bugetul, 1924;
- Alegerea de la Regimul Săsesc, 1925;
- Bugetul, 1925;
- Discurs, 1925;
- Politica de revalorificare şi conversiunea la Banca Naţională, 1925;
- Politica de producţiune şi bugetul, 1926;
- Lege pentru reorganizarea Înaltei Curţi, 1929;
- Legea contabilităţii publice, 1930;
- Lege pentru reorganizarea Înaltei Curţi de Conturi, 1930.

Deşi nu s-a născut la Satu Mare, datorită faptului că a fost timp de 10 ani preşedintele P.N.Ţ. filiala Satu Mare, iar din 1946 preşedinte de onoare al acestei organizaţii şi a reprezentat Sătmarul în Parlamentul României, Mihai Popovici poate fi socotit o personalitate sătmăreană, alături de alţi lideri politici şi luptători din mişcarea naţională a acestei zone.

Historical characters from Satu Mare (I)
Mihai Popovici (1879-1953)
(Summary)

Born in 21 th of October 1879 in Braşov, Mihai Popovici is a personality of Romanian political life, being a close friend to Iuliu Maniu, both in the time of national movement and after the Union (1918) untill PNT (traditional party) was eliminated in July 1947. Graduating philosophy in Viena, where he obtained, also, the master's degree in law, Mihai Popovici was finances, urban equipment, law minister; former chairman of the party in Transylvania and Banat, vice-chairman of the central organization and senator.

Note

1. Lucian Predescu - Enciclopedia Cugetarea, Ed. Cugetarea, Georgescu Delafras, 1940, p. 684.
2. Ibidem.
3. Gheorghe Iancu - Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional unitar român (918-1920), Ed. Dacia, Cluj, 1985, p. 16.
4. Ioan Scurtu - Istoria Partidului Naţional Ţărănesc, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 23. „Patria", nr. 161/27 noiembrie 1922.
5. Ioan Scurtu, op. cit., p. 63.
6. Ibidem, p. 69.
7. Lucian Predescu, op. cit., p. 684.
8. Ioan Scurtu, op. cit., p. 82-83.
9. Ibidem, p. 86. „Dreptatea", nr. 76/16 ianuarie 1928.
10. „Satu Mare", anul IX, nr. 10/6 martie 1927.
11. Idem, anul IX, nr. 12/20 martie 1927.
12. Tankóczi Gyula, Satu Mare Város Képes Tükre (Oglinda oraşului Satu Mare), Satu Mare, f.a., p. 141.
13. „Satu Mare", anul IX, nr. 26/26 iunie 1927.
14. Ioan Scurtu, op. cit., p. 95-96.
15. L. Predescu, op. cit., p. 684.
16. Ioan Scurtu, op. cit., p. 211.
17. L. Predescu, op. cit., p. 684.
18. Ioan Scurtu, op. cit., p. 239.
„Dreptatea", nr. 2390/29 sept. 1935.
19. Ioan Scurtu, op. cit., p. 270.
20. Arhivele Statului Satu Mare, fond Aurel Popp, dos. 41, fila 107-108.

21. Vezi pe larg Cornel Grad şi Doru E. Goron - Un document despre situaţia Transilvaniei la 20 de ani după Unire: Memorandumul Românilor din Transilvania (Ardeal, Banat, Crişana, Satu Mare, Maramureş), prezentat de fruntaşii P.N.Ţ. regelui Carol al II-lea la 15 decembrie 1938, în A.M.P. (Zalău), nr. XVIII, 1994, p. 379-407.
22. Ibidem, p. 380.
23. Ibidem, p. 390.
24. Ioan Scurtu, op. cit., p. 339.
25. Ibidem, p. 348-351.
26. Ibidem, p. 360.
27. Ibidem, p. 372.
28. Ibidem, p. 358.
29. Ibidem, p. 375 şi 390.
30. Ioan Puşcaşu, secretarul AFDPR Satu Mare, mărturie orală.
31. Închisoarea din Sighet acuză 1950-1955, Ed. Gutinul SRL, Baia Mare, 1991, sub îngrijirea lui Valeriu Achim.
32. L. Predescu, op. cit., p. 684.

Industria morăritului între 1867-1918 în municipiul Satu Mare

Erdei Liviu-Gheorghe

Revoluția de la 1848 aduse speranțe burgheziei, că stavilele ce stăteau în fața accensiunii sale vor fi înlăturate. Ca urmare s-au creat premisele unei revoluții industriale. Dinamismul caracteristic revoluției industriale a schimbat în mod esențial structura socială şi economică. Se restructurează şi procesele de producție.

În perioada 1848-1900 au loc prefaceri importante prin crearea unei infrastructuri moderne ca: apariția, extinderea şi crearea unei puternice rațele de căi ferate, moderne rețele de drumuri, construcții de diguri, desecări, regularizarea cursurilor râurilor, construcții edilitare importante care vor schimba aspectul urban al multor oraşe, apariția şi dezvoltarea unei puternice rețele bancare şi case de economii.

Actul dualist a dat posibilitatea creerii unei conjuncturi economice favorabile burgheziei austriece de extindere a intereselor sale economice în domeniul industriei, a sferei bancare, iar moşierimii maghiare de aprovizionare cu produse agrare a pieții austriece şi ca urmare posibilitatea dezvoltării capitaliste a agriculturii. Dezvoltarea industrială rapidă crează o piață favorabilă produselor agrare şi ca urmare o creştere a exportului de produse agrare şi astfel posibilitatea unei puternice acumulări primare de capital. Marii proprietari agricoli pentru a-şi putea valorifica producția cerealieră erau direct interesați în transformarea acesteia în făină şi comercializarea ei sub această formă, multiplicând posibilitatea de acumulare a capitalului şi prin acumularea comercială.

Ceea ce a reprezentat pentru Anglia industria textilă în perioada de după revoluția industrială, va reprezenta industria morăritului pentru regiunea est europeană. Burghezia nou formată, pe care cea austriacă a înlăturat-o de la posibilitatea profitului în anumite ramuri industriale, a căutat posibilități de profit în alte ramuri industriale, şi astfel se ajunge la investiții enorme în industria morăritului care devine ramură preponderentă a industriei în perioada 1867-1880. În acest fel „... posibilitățile de dezvoltare ce stau în fața industriei morăritului revoluționează comerțul cu cereale. Negustorii de cereale prin faptul că participă la fondarea de societăților de morărit, se acomodează la noile condiții ale comerțului cu cereale, în timp ce dominația comerțului constă în mai mare sau mai mică măsură, de supremația marii industrii. Posibilitatea de a obține profit din industria morăritului în acelaşi timp cu lărgirea posibilităților comerciale devine o sursă în plus, de acumulare de capital, pentru negustorii de cereale şi moşierii investitori în industria morăritului..."[1].

Analiza atentă a formelor de proprietate pe care le prezintă morile la această dată ne arată că marea lor majoritate o formează întreprinderile individuale. Întreprinderile organizate sub forma societăților pe acțiuni, față de acestea, reprezintă o parte infimă ca număr, cu toate acestea nu au un rol subordonat, deoarece aceste întreprinderi, fără nici o excepție sunt întreprinderi mari, industriale, cu caracter de mori comerciale, însumând o mare investiție de capital, cu o mare capacitate de muncă, toate acestea depăşind cu mult, ca importanță, locul ce ar trebui să-l aibă procentual cu numărul lor în rândul întreprinderilor de morărit. Întreprinderile de morărit organizate sub forma unor societăți pe acțiuni reprezentau la acea dată nivelul tehnic cel mai ridicat în ceea ce priveşte instalațiile de morărit folosite, nu numai în Imperiul Habsburgic ci şi din Europa.

În 1869, după ce se află că în viitorul apropiat calea ferată va ajunge şi la Satu Mare, o parte din elita oraşului întrezărind marea posibilitate de dezvoltare economică[2] hotăreşte în Adunarea generală din 22 ianuarie ținută în localul Băncii „Casa de Păstrare S.A." Satu Mare, înființarea primei întreprinderi cu caracter industrial din oraş, care conform

Statutului societății se organizează sub forma unei societăți pe acțiuni: „Szatmári Gőzmalom Társulat" (Societatea „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare)[3]. Înființarea societății este anunțată conform legilor în „Budapesti Közlöny" precum şi de Tribunalului comercial din Debreţin prin: Hotărârea nr. 7089/1869 din 12 august 1869[4].

Conform Statutului societății scopul acesteia era: „... practicarea morăritului şi a comerțului cu făină..." capitalul fundamental era de 250.000 Frt., formată din: 2.500 acțiuni, nominale, cu valoare nominală de 100 Frt. Durata societății se anunța: 30 de ani. Membri fondatori ai Societății „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare sunt: Antal Dániel, Böszörmény Károly, Farkas Antal, Freund Ábrahám, Jakó Mihály, Keresztes András, Kisztely Károly, Lengyel István, Losonczi József, Markovits Elek, Vajay Károly, care formează şi primul Consiliu de administrație format din 10 membrii, ales de Adunarea generală a acționarilor pe durată de 5 ani, iar apoi pe durată de 3 ani, directorul societății va fi ales de către Consiliul de administrație. Preşedinte al societății este ales Losonczi József, iar ca director interimar: Pontos István[5].

Din totalul acțiunilor emise au fost cumpărate 2.478 bucăți în valoare de 247.800 Ft[6] iar 30 % din capitalul fundamental este depus la „Szatmári Takarékpénztár Egyesület" (Banca de păstrare Satu Mare S.A.) prin „Decreceni Takarékpénztár R.T." (Banca de păstrare S.A. Debreţin) care era o filială a Băncii Austro Ungare[7].

Fondatorii şi acționarii primei societăți de morărit din Satu Mare provin din elita oraşului interesate în dezvoltarea economică şi anume: patriciatul oraşului, marii negustori, negustori de cereale, moşierimea mijlocie şi mică din oraş şi imediata ei apropiere, precum şi din comitat. Printre membrii fondatori ai societății „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare sunt: primarul oraşului Tegze Mihály, precum şi viitorul primar Böszörmény Károly, membrii Consiliului municipal (Antal Dániel, Böszörmény Károly, Farkas Antal, Keresztes András, Losonczi József)[8], primii 7 sunt fondatori şi acționari şi la prima instituție bancară propriu-zisă din oraş „Szatmári Takarékpénztár Egyesület" (Prima Casă de Păstrare S.A." Satu Mare)[9] fondată cu doi mai devreme, şi împreună cu alți acționari vor participa la fondarea altor întreprinderi industriale, bancare, comerciale din perioada care urmează.

Societatea „Moara cu Aburi S.A." este prima întreprindere cu caracter industrial din Satu Mare, care se baza pe resursele de materie primă din împrejurimile oraşului, având la dispoziție începând din anul 1871 căile de comunicație ferate, care îi asigura integrarea produselor ei în circuitul mărfurilor pe piață. Prin această formă de investiție şi anume sub forma unei societăți pe acțiuni se realizează primele încercări de concentrare de capital, prin strângerea micilor capitaluri disponibile şi punerea lor în circuitul comercial şi industrial. Este un pas uriaş înainte şi are o importanță deosebită apariția acestei forme de investiție, deoarece acumularea de capital individual în condițiile societății feudale anterioare şi semifeudale din preajma deceniului VI. au fost foarte limitate. Dezvoltarea industrială nu ar fi fost posibilă dacă s-ar fi aşteptat acumulările individuale de capital necesare pentru construcția sau înzestrarea unor întreprinderi, dar concentrarea micilor capitaluri prin apariția societăților pe acțiuni au rezolvat de pe o zi pe alta această problemă. În această formă centralizarea a accelerat şi mărit acumularea de capital şi totodată a diversificat compoziția ei precum şi sursele de formare a acesteia[10].

Cu toate că societatea ia ființă în 1869, producția morii nu începe decât în 1875. Intervalul de ani este folosit pentru construcția localului morii, membrii consiliului de administrație supraveghind personal lucrările de ardere a cărămizilor, alegerea şi execuția materialului lemnos pentru construcție şi instalații, „având grijă să se aleagă lemnul de stejar de cea mai bună calitate", procurarea utilajelor şi instalarea lor, precum şi lucrările de amenajare. Moara fiind situată pe malul stâng al Someşului, societatea a fost nevoită să facă lucrări de amenajare şi îndiguire a râului pentru protecția morii împotriva inundațiilor.

Capitalul fundamental nu a fost suficient pentru investiții şi pornirea producției. Se convoacă o adunare generală a acționarilor la 14 aprilie 1872 pentru modificarea Statutului societății. Se modifică mai multe paragrafe:

§ 2.: „... capitalul fundamental de 250.000 Frt. se completează prim emiterea a 2.500 acțiuni primordiale cu valoare nominală de 100 Frt., nominale, în următoarele condiții:

- a) proprietarii de acțiuni inițiale care dețin acțiuni primordiale, beneficiază de privilegii
- b) acțiunile primordiale vor fi răscumpărate la prețul nominal, periodic

§ 66: „... din profitul realizat anual acțiunile primordiale vor beneficia primele întotdeauna de un devident de 10 Frt., iar după satisfacerea acestui privegiu prevăzut pentru acțiunile primordiale, din profitul rămas: 44 % se împarte proporțional între acțiunile primordiale şi cele inițiale, 30 % se alocă pentru răscumpărarea acțiunilor primordiale; 10 % se alocă pentru formarea şi creşterea capitalului de rezervă; 16 % pentru premizarea consiliului de administrație şi a direcțiunii..."[11].

Din numărul de 2.500 de acțiuni primordiale, de fapt obligații, vor fi cumpărate numai 1086 bucăți realizându-se astfel 108.600 Frt.[12]. De la înființare moara folosea forța aburului pentru acționarea instalațiilor de morărit, cele mai moderne pentru timpul respectiv. În 1875 se datora încă uzinelor din Leesdorf, de unde au fost procurate instalațiile, 30.000 Frt. din prețul utilajelor. Pentru a putea porni producția societatea este nevoită să contracteze un împrumut de 125.000 Frt. „... integral sau eşalonat cu o dobândă de cel mult 15 %..."[13]. Împrumutul a fost greu de găsit, în cele din urmă a fost obținut de la „Pesti Magyar Kereskedelmi Bank R.T." (Banca comercială maghiară S.A. din Pesta) prin escontarea unor polițe[14] în condiții grele. Se formează un Comitete de administrație din 65 de membrii[15], acționari care „... împreună cu preşedintele societății, pentru a putea porni producția au garantat cu solvabilitatea şi cu averile personale ipotecate, împrumutul şi pentru care lucru s-au angajat şi în scris[16]. Astfel constituitul Consiliu va rămâne în funcție până când capitalul rulant al societății se va constitui suficient pentru a „acoperi necesitățile şi fără concursul şi garanțiile unor acționari... „Totodată Societatea „Moara cu Aburi S.A." (fig. 1) îşi ipoteca întreaga avere constând din parcela nr. 5180 reprezentând terenul morii precum şi toate construcțiile: clădirea morii, anexele şi utilajele aflate în aceasta..."[17].

Producția morii începe la 11 octombrie 1875 şi se realizează un profit de 22.236,34 Frt. pentru primul an de activitatea. Moara atât în Satu Mare cât şi în comitat avea o mare căutare din care cauză ziua de muncă de 12 ore numai este capabilă să satisfacă solicitările, se propune introducerea zilei de lucru în două schimburi. Schimbul doi „... este eficace deoarece permite folosirea la maximum a capacității de producție a utilajelor instalate... ceea ce duce la scăderea costurilor de producție cu 25-30 %, în prezent costurile de producție sunt de 1 Frt./q cu dobânzi împreună 1,32 Frt./q, în cazul introducerii lucrului în două schimburi costul de producție ar fi de 80 krc. iar cu dobânzi împreună 90 krc., astfel costurile ar scădea cu cca. 33 krc. ceea ce la o producție de 90.000 q crează o diferență de 29.700 Frt. În felul acesta „...s-ar putea realiza mult mai repede acel capital rulant pe lângă o aprovizionare mai ritmică a pieții şi cumpărătorilor..."[18].

În anul **1876** din **Consiliul de Administrație** fac parte: Preşedinte: *Böszörmény Károly*, Vicepreşedinte: *Losonczi József, Director: Glatz György*, membrii: *Antal Dániel, Böszörmény József, Freund Ábrahám, Farkas Antal, Berncey Ágoston, Kisztely Károly, Jakó Mihály, Lehocyzky János, Lengyel István, Steinberger Ábrahám, Fülöp Mihály, Márton Bálint şi Fak Ignácz.*

Odată cu pornirea producției se iveşte necesitatea asigurării funcționării utilajelor pentru care se construiesc: două ateliere de întreținere, 1 atelier de tâmplărie şi 1 atelier de lăcătuşerie şi 1 magazin de făină. Construcțiile au necesitat 18.916 Frt. investiții[19].

Producția cerealieră a comitatului în anul 1876 este foarte slabă, aşa că 2/3 din necesitățile sale societatea a fost nevoită să le procure din alte județe la prețuri ridicate, cu cheltuieli de transport de asemenea ridicate. În luna august, moara, staționează iar în restul timpului se lucrează numai 12 ore zilnic şi numai în luna mai poate lucra cu întreaga capacitate de producție. În cursul anului comercial[20] moara lucrează 333 zile cu 12 ore şi se macină 52.514,80 q. de grâu realizându-se un profit de 26.307,57 Frt. cu toate greutățile întâmpinate. Datoria de 30.000 Frt. către uzinele Leesdorf au fost achitate până la 1.X.1876. Până la această dată moara avea în dotație instalații acționate de forța aburului dar pentru măcinat erau folosite pietre de moară.

În deceniul VII şi începutul deceniului VIII asistăm la faza revoluției industriale din industria morăritului. În prealabil trebuie să trecem în revistă etapele procesului de producție a morilor pentru a înțelege importanța schimbării calitative şi ca urmare cantitative ce se va produce în industria morăritului. „Utilajele şi instalațiile folosite în industria morăritului sunt impuse de structura şi însuşirile fizico-chimice a cerealelor folosite ca materie primă..[21].

Prelucrarea cerealelor se împarte în patru faze principale:

- eliminarea corpurilor străine;
- condiționarea bobului înaintea transformării în produs finit;
- transformarea în produs finit (măcinarea);
- condiționarea şi manipularea produsului finit, până în faza de livrare.

- Prima fază, eliminarea corpurilor străine: grâul prezintă cea mai variată gamă de impurități cu care vin chiar din lan. Aceste impurități se prezintă sub formă de prafuri minerale, puternic aderente pe bob, ori sub forma diferitelor semințe de plante cu care cresc în lan şi au aproximativ aceeaşi perioadă de vegetație, ori sub forma impurităților de proveniență ulterioară recoltatului, ajunse în masa de cereale în timpul manipulărilor, transportului sau depozitărilor. Pentru aceasta grâul necesită un proces mai complex de eliminare a corpurilor străine[22].

- Transformarea grâului în produs final este o operație complexă, din cauza greutății cu care se separă miezul făinos de învelişul celulozoic la această cereală. Calitățile produsului finit (făină) se cer să fie aproape identice cu cele a endospermului şi să fie cât mai uniforme, în sensul obținerii unei cantități tot mai mari de făină, din aceeaşi cantitate de grâu. Pentru a realiza aceste două cerințe - calitate şi cantitate - este necesar un tratament special al produsului pe tot parcursul transformării bobului în făină. Fazele de prelucrare sunt: Şrotarea: separarea celei mai mari părți din endospermul bobului prin sfărâmarea atentă şi repetată, între tăvălugi rifluiți, a bobului şi a fracțiunilor intermediare cu înveliş[22].

- Curățirea grisurilor urmăreşte sortarea acestor produse după mărime, şi în special separarea părților cu înveliş şi a particulelor cu înveliş prezente în amestec.

- Măcinarea grisurilor pentru obținerea făinii, care se referă la nişte produse deja curățate, datorită imperfecțiunii procesului de curățire, trebuie să se efectueze în mod repetat, pentru a evita prezența particulelor de înveliş în produsul final.

- Prelucrarea de finisare a ultimelor produse care sunt deosebit de tărâțoase, în scopul recuperării ultimelor resturi de endosperm ce se mai află aderente pe acestea[23].

Toate operațiile enumerate mai sus comportă o varietate mare de maşini, aparate şi instalații[24].

- Maşini şi instalații folosite la curățirea grâului: *sita vibratoare*, are ca principiu de funcționare separarea prin cernerea corpurilor mai mari sau mai mici decât bobul de grâu; *triorul*, au drept scop separarea neghinei şi măzărichii, care sunt mai mici (mai scurte) decât bobul de grâu precum şi a boabelor sparte;[24]

- Maşini şi instalații pentru prelucrarea învelişului bobului de cereale: Prelucrarea învelişului se face cu maşini a căror acțiune se concentrează asupra curățirii, descojirii parțiale şi

perierii învelişului. Un prim scop este eliminarea de pe suprafaţa boabelor a microorganismelor şi a resturilor de praf lipite pe acestea. Al doilea scop este desprinderea unor părţi considerabile din straturile exterioare a învelişului, uşurând mult procesul de separare în faza de măcinare; *maşina de descojit Eureka* pentru separarea prafului mineral a prafului de mălură; *maşina de periat*, la care suprafaţa de lucru e formată din perii[24].

- Maşini pentru măcinarea cerealelor: prin măcinare se urmăreşte să se distrugă integritatea fiecărui bob de cereale pentru a se separa apoi particulele de endosperm, pe cât posibil cât mai libere de porţiuni de înveliş, după care acestea să fie transformate prin zdrobire în particule fine de făină;

- Maşini pentru măcinarea cerealelor: prin măcinare se urmăreşte să se distrugă integritatea fiecărui bob de cereale pentru a se separa apoi particulele de endosperm, pe cât posibil cât mai libere de porţiuni de înveliş, după care acestea să fie transformate prin zdrobire în particule fine de făină;

- *Pietrele de moară* constituie cea mai veche instalaţie de măcinat, instalaţia se compune din două suprafeţe plane formate din două pietre din care una se roteşte iar cealaltă este imobilă. Cele două suprafeţe sunt prevăzute cu asperităţi special create, care asigură procesul de măcinare, numite frecătură. Pietrele se confecţionau din piatră naturală de cuarţ, granit sau gresie, şi se fac dintr-o singură bucată. Dimensiunea lor variază între 800 şi 1.500 mm (30-52 ţoli vienezi). Mărimile uzuale de pietre sunt exprimate în ţoli vienezi şi corespund la 36" (950 mm), 42" (1.100 mm), 48" (1.265 mm). Grosimea lor variază între 340 mm şi 360 mm pentru piatra alergătoare şi 270-280 mm pentru piatra zăcătoare[24].
- *Valţul*: este cea mai complexă maşină de măcinat, dispune de o multitudine de mecanisme, motiv pentru care, înafară că este cea mai importantă maşină din orice moară, este totodată şi cel mai complicat utilaj. Maşina cuprinde un sistem de alimentare, una sau două perechi de tăvălugi din fontă care constituie organele propriu-zise de lucru, prevăzute cu mecanisme de reglare, curăţire şi acţionare şi în sfârşit un suport, pentru toate organele maşinii care constituie totodată şi carcasa acesteia. În principiu valţul este format din două părţi, identice, aşezate spate la spate, în aceeaşi carcasă de unde şi denumirea de valţ dublu. Foarte rar se mai întâlneşte şi construcţia de valţ simplu care dispune numai de o singură pereche de tăvălugi. Tăvălugi sunt cea mai importantă parte a mecanismului, şi deosebim: tăvălugi de alimentare care asigură o alimentare uniformă a tăvălugilor măcinători, care sunt de dimensiuni diferite, şi cu suprafaţa prelucrată diferit; tăvălugi măcinători: se confecţionează din fontă călită prin turnare în cochilie. Lungimea tăvălugilor la morile de construcţie ungurească este de 300 mm, de 500 mm, de 1250 mm şi de 1500 mm, iar diametrul lor era de 190 mm. Suprafaţa tăvălugilor se prelucrează în două feluri: netedă şi riftuită. Suprafeţele netede apar astfel numai la o privire superficială, în realitate ele au un aspect poros, rugos, cu asperităţi special create pentru a asigura un bun efect de măcinare. Suprafeţele mate, uşor granulate, cu rigurozităţi fine asigură efectul necesar de mărunţire a produsului. Tăvălugii riftului sunt prevăzuţi pe suprafeţele lor cu o serie de mici şănţuleţe paralele, de o anumită formă şi mărime, care au rolul de a forfeca produsele supuse prelucrării.
- Peria de tărâţe: este un utilaj pentru acţiunea de încheiere a prelucrării repetate la valţuri a produselor foarte bogate în particule de înveliş. Prelucrarea finală a acestora se face la peria de tărâţe care reuşeşte să desprindă resturile de endosperm fără să mărunţească particolele de înveliş[24].
- Maşini de cernut şi curăţat produse intermediare: maşini de cernut: după trecerea prin maşinile de măcinat, produsele îşi schimbă structura atât din punct de vedere al granulaţiei cât şi din punct de vedere calitativ. Ceea ce se obţine formează un amestec de particule diferite: calitativ şi ca mărime, de la particule în care domină învelişul, până la cele cu endosperm curat. Separarea acestui amestec se face prin cernere. Cernerea se aplică după fiecare operaţie de sfărâmare şi măcinare la valţuri. În fiecare operaţie separarea se face

ţinându-se seama de dimensiunile particulelor, cu ajutorul unei garnituri de cernere, care lasă să treacă prin ochiurile sitei particulele mai mici decât aceste ochiuri. În procesul de cernere, cel mai important lucru este ca produsele cernute să fie riguros grupate, atât calitativ şi cantitativ. Suprafaţa de lucru a maşinilor de cernut o constituie sitele, care sunt confecţionate din metal sau din ţesătură textilă (mătase)[24]. Maşini de cernut sunt: cu site plane şi cilindrice"[24].

Valţurile erau o invenţie de prim ordin în industria morăritului. Elveţianul Fridrich Wegmann, în 1872, a construit valţuri a căror tăvălugi erau acoperiţi la exterior cu un strat de porţelan prevăzut cu o serie de rifluri (crestături), care nu numai că sfărâmau bobul de grâu ci îl şi desfăceau. Inginerul Mechwart András de la întreprinderea „Ganz és Társa R.T." (Ganz şi asociatul S.A.) în anul 1874 a perfecţionat tăvălugii din valţuri prin înlocuirea învelişului fragil de porţelan cu un înveliş de fontă realizat prin turnare în cochilie, procedeu ce permite formarea unui miez moale şi a unei suprafeţe foarte călite dând produsului nu numai rezistenţă ci şi duritatea necesară suprafeţei pentru solicitarea la care este supusă. În felul acesta s-au răspândit foarte repede în întreaga lume[25] revoluţionând producţia. Acestea vin să schimbe pietrele de moară şi fac posibilă o ridicare a calităţii şi diversificarea produsului final.

Haggenmacher Henrik a perfecţionat utilajele de curăţire şi triere a făinii, dar marea invenţie a sa au fost sitele plane care făceau posibile o clasificare şi triere a făinii în 10 categorii pe o scară de la 0 la IX. O altă categorie de instalaţii de morărit o constituie maşinile şi utilajele folosite la începutul procesului de producţie care sunt instalaţiile de curăţire a grâului în general şi a bobului de grâu în special.

În cursul lunii februarie a anului 1877 au fost instalate valţuri şi ca urmare „... producţia de acum înainte se face cu acestea şi făina obţinută calitativ este comparabilă cu a celor din cele mai mari mori din ţară... noile investiţii au costat societatea 14.976,22 Frt., în felul acesta astfel venitul obţinut „... după fiecare q. va fi cu 30 krc. mai mare şi astfel la o producţie de 100.000 q măcinate, investiţia va fi compensată în 2 ani..."[26].

Averea societăţii în 1877 era de: 355.484,99 Frt.[27] reprezentând:

imobile	utilaje	unelte	instal. apă
175.193,98 Frt.	155.095,08 Frt.	3.023,40 Frt.	22.172,03 Frt.

Recolta de grâu continuând să fie slabă, societatea este nevoită să aducă grâu de departe din alte judeţe, la un preţ ridicat. Se lucrează numai 262 zile în două schimburi realizându-se o producţie de 76.704,76 q făină. Se constată o intensificare a muncii şi totodată o creştere a producţiei realizându-se cu 24.189 q mai mult ca în anul precedent. De la introducerea celor două schimburi moara lucrează în acest fel pentru a putea exploata întreaga capacitate de producţie a utilajelor instalate. Numărul zilelor şi orelor lucrate sunt condiţionate de producţia agricolă şi de necesităţile exportului. La o producţie de 95.678,09 q realizat în 314 zile de lucru de 24 ore se obţine un venit net de 94.106,93 Frt., din care scăzându-se pierderea de 7.301,22 Frt. a anului precedent, profitul net al anului 1879 este de 86.805,84 Frt. Întreaga sumă este trecută în capitalul de rezervă. „... Aceste rezultate frumoase s-au obţinut datorită faptului că ne-am străduit în permanenţă să introducem în întreprinderea noastră cele mai noi utilaje realizate în domeniul industriei morăritului... valţurile în anul care a trecut şi-au dovedit utilitatea prin producţia sporită care se obţine cu noile instalaţii, precum şi faptul că calitatea mărfii este crescută prin instalarea în primăvara anului 1879 a instalaţiilor de curăţire a bobului de grâu, o fac să aibă mare căutare atât pe piaţa internă cât şi cea externă..."[28].

Condiţiile meteorologice neprielnice agriculturii au făcut ca recolta să fie slabă în

anii care urmează. Se mai adaugă şi faptul că Germania aduce o serie de măsuri protecţioniste ca: ridicarea vămilor pentru produsele agricole în special pentru cele din industria morăritului, precum şi concurenţa americană şi engleză ce se prezintă tot mai intens pe pieţele europene.

Pentru a putea satisface cerinţele pieţii, moara în anii anteriori s-a văzut nevoită să cumpere cantităţi importante de făină pentru complectarea propriei producţii. În anul 1878 societatea a putut vinde cantitatea de făină produsă, rămânând în stoc cantitatea de 3.890,81 q făină, ca în anii următori peste producţia realizată în 1881, să se complecteze producţia cu 65.302,50 q făină. În cursul a 4 ani de producţie (oct. 1875 - aug. 1880) la o producţie totală de 277.112 q făină se realizează un profit de 159.554 Frt.

anul	producţia în q	profit	cheltuieli de prod.	salarii	nr. zile muncă 24 h	nr. zile muncă 12 h	dobânzi	cap. de rezervă	reparatii
1876	44.834	22.236	25.026	19.326		304	-	5.218	4.698
1877	76.705	26.307	35.936	31.959	262		18.398	54.281	2.402
1878	95.678	86.806	13.000	58.994	314		17.306	54.304	6.190
1879	59.895	24.205	32.906	26.841		284	13.477	141.196	5.464
Total	277.112	159.554	106.868	137.120	1.164		49.181		18.754

Principalii indicatori ai balanţei Societăţii „Moara cu aburi S.A." Satu Mare pe primii 4 ani de producţie

Marile mori nou înfiinţate după 1868, nu mai iau locul şi pieţele morilor mici şi mijlocii înzestrate cu o tehnologie depăşită, învechită, ci intră în concurenţă cu marile mori comerciale înzestrate cu tehnologia cea mai înaltă din ramură. Ca urmare, rata mare a profitului realizată de morile de dinainte de 1868, înăsprirea concurenţei după apariţia noilor mori comerciale, va reduce rata profitului la o rată medie, făcând totodată posibilă apariţia pierderilor în această ramură industrială.

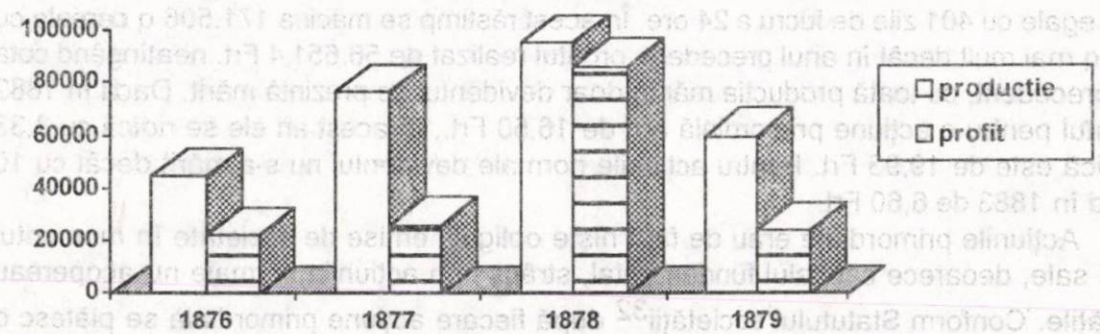

Modificările producţiei şi a profitului între 1876-1879

În anul 1880 se instalează noi utilaje precum şi 5 valţuri de tip Mechwart. Moarea avea în 1880 o putere instalată de 150 C.P. furnizată de un agregat cu aburi cu 3 cazane de tip Cornwall prevăzute cu 2 preîncălzitoare. Era utilată cu 13 perechi de pietre de moară şi 10 valţuri din care 4 canelate şi 6 netede, precum şi utilaje anexe pentru curăţirea grâului şi a făinei. Moara în anul 1880 avea 67 de angajaţi.

Director	contabil	casier	magaz.	mec.	morar sef	muncitori
1	2	1	1	1	1	60

Capacitatea a fost mărită, trecând de 100.000 q față de media de 50.000-60.000 q de până atunci, în felul acesta intrând în rândul marilor mori din imperiu[29].

În oraş mai exista la această dată încă o moară cu aburi proprietatea lui Spitz Henrik[29] despre care nu deținem date.

Pătrunderea din ce în ce mai grea, din cauza concurenței marilor mori pe piețele oraşelor mari şi ale Budapestei, se mai adugă la greutățile întâmpinate în 1881 prin lipsa totală a exportului. Se macină 82.631,65 q dar în majoritatea timpului moara lucrează cu capacitate redusă, într-o singură tură, şi numai 102 zile cu întreaga capacitate şi astfel se realizează un profit minim de 2.137,43 Frt.

În decursul anului 1882 se iveşte posibilitatea folosirii integrale a capacității de producție, realizându-se 128.118 q făină la care se adaugă în plus 112.000 q făină cumpărată. Profitul este de 57.752 Frt. Un asemenea profit a fost posibil, pe de o parte din cauza prețurilor deosebit de avantajoase a grâului, precum şi transportul a fost ieftin în acel an. Făina produsă este transportată pe calea ferată, înafară de 20.000-30.000 q care acoperă necesitățile locale.

Pentru înlesnirea transportului, atât a cerealelor cât şi a făinii, S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare hotăreşte construirea unui tronson de cale ferată care să lege moara de circuitul feroviar direct. Realizarea acestui proiect va necesita o investiție de 18.000 Frt., suma nu este mare dacă luăm în considerare că moara plătea numai pentru transporturi suma de 8-10.000 Frt./an[30].

Pentru sporirea calității produselor sale finite, societatea instalează încă 4 dispozitive Haggenmacher pentru curățirea tărâței: perie pentru tărâță; finisorul de produse tărâțoase în valoare de 1.674,5 Frt. În cursul anului amintit, 1882, investițiile ajung la suma de 21.363,84 Frt.

Construcția tronsonului de cale ferată pe lângă avantajele amintite mai sus va crea şi posibilitatea procurării combustibilului lemnos şi a cărbunilor la un preț mai convenabil[31]. Tronsonul de cale ferată este pusă în funcțiune în cursul anului 1883, an comercial care ține 16 luni, egale cu 401 zile de lucru a 24 ore. În acest răstimp se măcina 171.506 q cereale cu 46.588 q mai mult decât în anul precedent, profitul realizat de 56.651,4 Frt. neatingând cota anului precedent, cu toată producția mărită doar devidentul se prezintă mărit. Dacă în 1882 devidentul pentru o acțiune primordială era de 16,50 Frt., în acest an ele se ridică cu 3,33 Frt., adică este de 19,93 Frt. Pentru acțiunile normale devidentul nu s-a mărit decât cu 10 krc. fiind în 1883 de 6,60 Frt.

Acțiunile primordiale erau de fapt nişte obligații emise de societate în momentul formării sale, deoarece capitalul fundamental, strâns prin acțiunile normale nu acopereau necesitățile. Conform Statutului societății[32] după fiecare acțiune primordială se plătesc o dobândă 10 Frt. în fiecare an iar devidentul lor era cu 10 % mai mare decât a acțiunilor normale. Statutul societății nu poate fi schimbat până în momentul cât existau acțiuni primordiale. Pentru remedierea acestor neajunsuri, societatea hotăreşte ca acțiunile primordiale să fie răscumpărate. La adunarea generală a acționarilor din anul 1881 se hotăreşte răscumpărarea a 532 bucăți de acțiuni primordiale. Sunt răscumpărate din capitalul fundamental şi ca urmare acesta este scăzut la 304.100 Frt. În posesia acționarilor mai rămân 443 bucăți obligații reprezentând un capital de 44.300 Frt. În afară de 24 bucăți restul sunt răscumpărate până la 1893[33].

Moara la puterea instalată de 150 C.P. nici cu noile maşini nu poate ajunge la un

randament mai mare de 440 q/zi. Pentru a face față concurenței societatea se vede nevoită să facă noi investiții pentru mărirea capacității de producție. „Repararea și mărirea capacității de producție a agregatelor ar fi costat cca. 7.000 Frt. dar prin această cheltuială nu am fi obținut decât o creștere de aproximativ 20 % din capacitate, iar reparațiile ar fi provocat oprirea producției timp de cel puțin 3 luni, ceea ce ar fi provocat o pierdere cel puțin egală cu suma ce ar fi trebuit investită"[34]. Se instalează un nou agregat cu aburi cu putere instalată de 300 C.P. și astfel puterea totală instalată crește la 450 C.P., iar randamentul se mărește la 506 q/zi. Utilajele sunt procurate de la „Prima Fabrică de Instalații de Morărit Budapesta" și încă 24 noi instalații pentru curățirea tărâței. Se investește în total suma de 25.848,46 Frt. Ca urmare moara poate profita de situațiile conjucturale favorabile, având posibilitatea de a lucra cu capacitate mărită zi și noapte ne mai fiind obligată să staționeze în timpul reparațiilor diverse sau în timpul lucrărilor de întreținere curente. Se construiește o nouă magazie cu o capacitate de 10.000 q pentru a putea înmagaziona produsele sporite.

Dinamica dezvoltării economice este zdruncinată ciclic de crize economice. Între 1884-1888 viața economică din toată Europa este zdruncinată de o puternică criză de supraproducție, care are ca început o criză agrară, ca apoi să se extindă în toate ramurile economice. Semnele crizei economice încep să se arate prin scăderea prețurilor produselor „... prețul grâului a scăzut cu 2,50 Frt./q, dar prețul făinei brute (în amestec cu tărâțe) și semifine a scăzut cu 3 Frt./q, iar al produsului extra fin cu 4 Frt./q..."[34]. Societatea produce cu 57.146 q mai puțin ca în anul anterior, și la o producție de 114.360 q nu se realizează decât jumătate din profitul anterior, adică 28.073 Frt. Ca urmare și devidentul la acțiunile ordinare este scăzut la jumătate față de anul trecut, 3,30 față de 6,60, iar acțiunile primordiale au de asemenea un devident de numai 13,30 Frt. față de 19,93 Frt.

Franța și Germania în urma crizei economice care perturbă viața economică introduc o politică vamală protecționistă față de produsele agricole, astfel exportul spre aceste țări staționează și nu mai există posibilități de export decât spre Austria, Cehia, și în parte spre Anglia și Elveția. Criza economică se adâncește și mai mult din cauza recoltei slabe a anului următor, când moara din cauza lipsei de materii prime timp de 7 luni nu-și poate folosii decât 50-60 % din capacitate iar prețul grâului fiind extrem de ridicat face ca prețurile de producție să fie deosebit de mari în acel an. De abia în decursul toamnei se poate lucra cu toată capacitatea și se realizează un profit minim de 6.680 Frt. la o producție de 121.608 q făină[35]. În ultimii doi ani capacitatea de producție nu poate fi folosită la maximum ceea ce reiese și din numărul redus al zilelor în care se lucrează în două schimburi.

Pentru a preîntâmpina efectele crizei marile mori, din Budapesta și provincie, „... deoarece dispuneau de mari stocuri de făină, iar ca urmare a lipsei totale a exportului..."[36] încheie un cartell pentru a păstra prețul făinii și pentru a pune capăt liberei concurențe, se obligă să reducă producția. Contractul de cartell se referă la perioada de 18.IV.1887 - 3.VIII.1887. „... Efectele benefice ale acestui contract se vor face simțite, din cauza stocurilor mari de făină de care dispun marile mori, numai târziu, dar și atunci numai pentru o perioadă foarte scurtă. În luna august se constată o cerere acută pe piață pentru făină, formându-se un raport favorabil între prețurile grâului și făinei în favoarea celei din urmă și ca urmare morile din cartell în cursul lunii septembrie vor relua producția cu toată capacitatea, depășind rapid cererea de pe piață și raportul favorabil dintre prețul grâului și al făinii se inversează devenind defavorabilă produselor noastre..."[36]. Se lucrează 280 zile ceea ce reprezintă o scădere a duratei de lucru cu 40-50 de zile față de anii precedenți. Se realizează o producție de 129.834 q făină dar societatea are de achitat o pierdere de 20.322 Frt., pierdere, care se scade din capitalul de rezervă[36].

Conducerea societății ieșirea din impas o vede prin mărirea capitalului rulant,

deoarece societatea este nevoită să recurgă în permanență la credite. În anii anteriori era o practică curentă, ca din lipsă de capital, societatea să întrețină relații cu mai multe bănci concomitent. După 1880 se încearcă formarea de legături strânse numai cu o singură bancă şi anume prin Banca „Casa de Economii S.A." Satu Mare cu „Debreceni Alföldi Takarékpénztár R.T." care este o sucursală a Băncii Austro-Ungare. În general necesitățile de cereale sunt de cca. 150.000 q/an, în valoare de cca. 1.000.000 Frt.[36]. Se plătesc dobânzi deosebit de ridicate de obicei 15-20 %. Numai în 1888 societatea a fost nevoită să plătească după sumele împrumutate 23.524,78 Frt. dobândă.

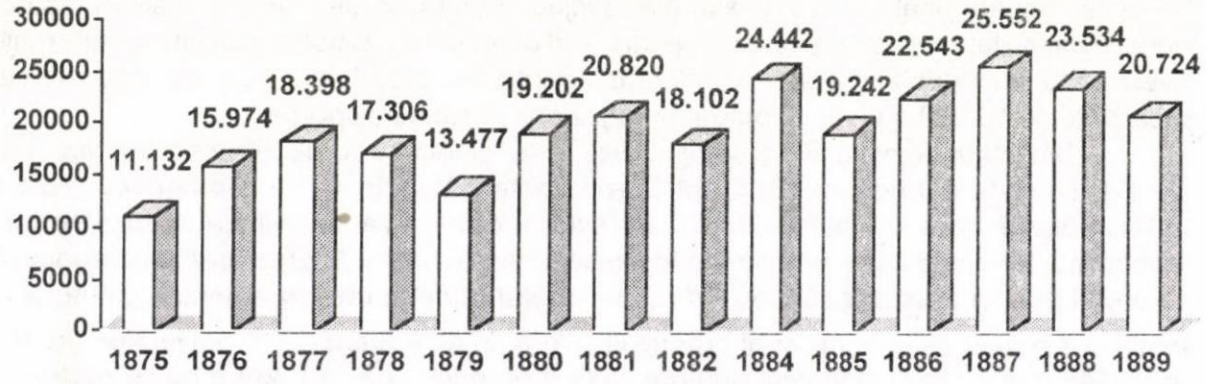

Evoluția sumelor plătite drept dobânzi de S.C. „Moara cu Aburi S.A." între 1875-1889

În intervalul de 1875-1889, în primii 15 ani de funcționare a morii, societatea a plătit drept dobânzi după sumele vehiculate 270.436 Frt. sumă nici de cum mică, deoarece depăşea chiar suma capitalului fundamental al societății. Cu toate acestea în intervalul de timp societatea se dovedea a fi rentabilă, deoarece a ajuns nu numai la rambursarea sumelor creditate şi a dobânzilor percepute.

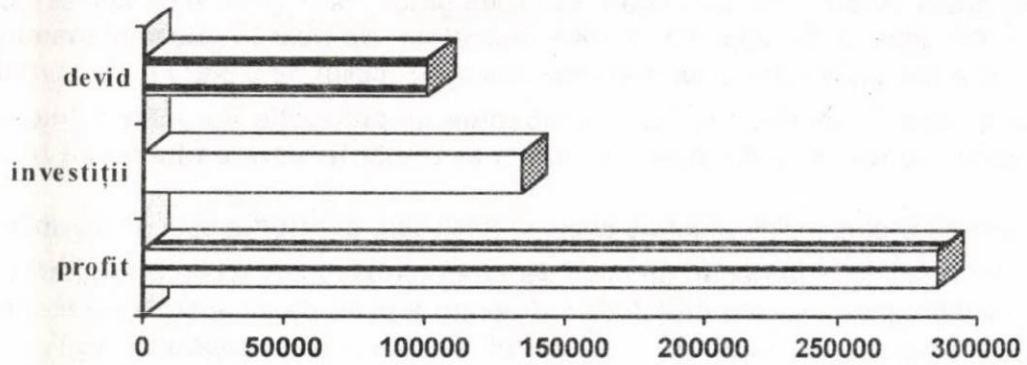

Raportul dintre profit, investiții, devidende realizate în 11 ani de la pornire.

Rata profitului era mare, permițând ca din sumele realizate să se mărească continuu capacitatea de producție şi: „care constă din cele mai moderne mijloace de producție de care dispune tehnica astăzi pentru care am cheltuit în decursul celor 11 ani de funcționare suma de 133.645,17 Frt."[37].

În 10 ani de activitate, între 1876-1886 sumele investite de către acționari şi care formau capitalul fundamental se rambursează, chiar suma inițială a capitalului fundamental este depăşită, profitul însumând pe această perioadă suma de 285.190,12 Frt. Din profitul realizat 100.297,21 Frt.[37] i-au revenit direct acționarilor sub formă de dividende.

„La această trecere în revistă a activității şi rezultatelor dobândite în perioada de 11 ani trecuți de la pornire nu putem trece sub tăcere acea contribuție benefică pe care o are întreprinderea noastră asupra vieții economice a oraşului Satu Mare şi a împrejurimilor, devenind un adevărat factor economic... prin faptul că necesarul anual de cei 150.000 q de grâu sunt procurați din regiune şi astfel se pune în circuitul economic al comitatului şi oraşului mai mult de 1.000.000 Frt. reprezentând contravaloarea acesteia..."[38].

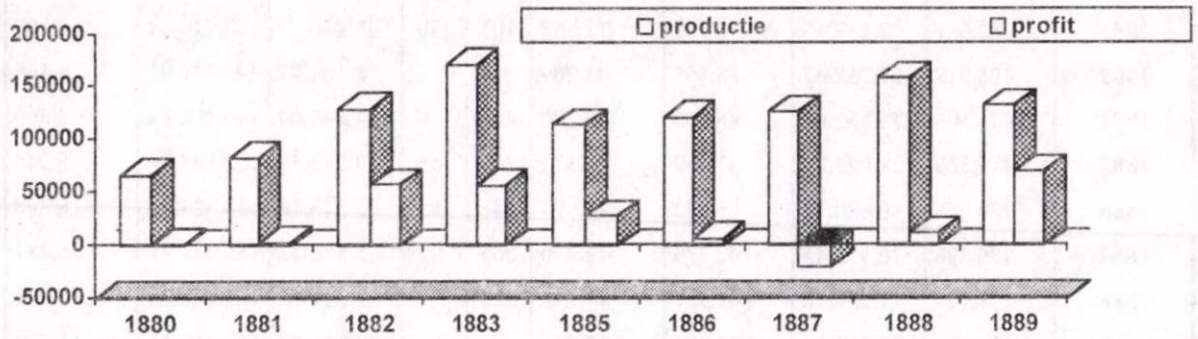

Dinamica producției şi a profitului în perioada 1880-1889.

Pentru a nu se ivi situația din anii trecuți ca moara să staționeze din lipsă de spațiu de depozitare, se propune construirea unui siloz nou, prevăzut cu elevator, ca în felul acesta transportul cerealelor de la siloz la moară să fie mecanizat, pentru a asigura un ritm mai susținut de alimente a utilajelor. Criza este pe sfârşite în anul 1888, profitul fiind de 11.957 Frt., iar dividendul atinge cea mai mică cotă de până la această dată: 1.10 Frt. pentru acțiunile normale şi 11,10 Frt. pentru cele primordiale.

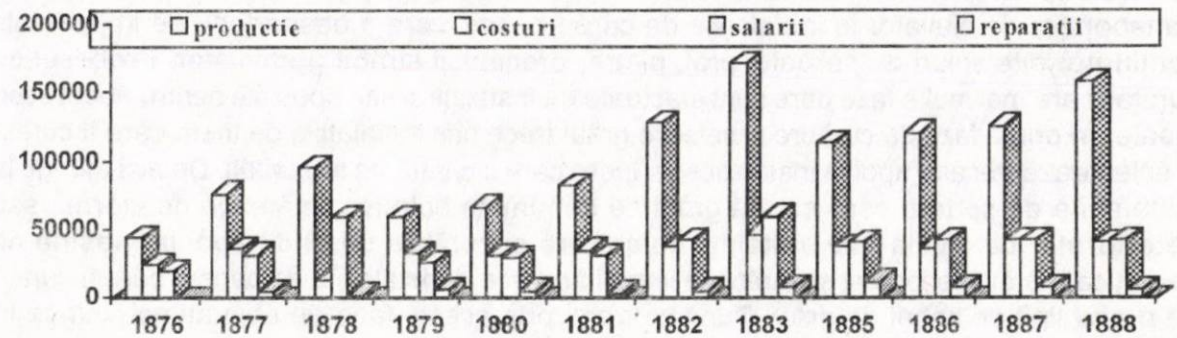

Raportul dintre producție, costuri, salarii, reparații.

Prețul cerealelor se mențin ridicate, astfel că în anul 1889 moara nu poate lucra cu întreaga capacitate, de fapt lucrează numai 4 zile pe săptămână. Unul din factorii care contribuie la costul ridicat al producției o constituie prețul mare la care se realizează aburul datorită prețului ridicat al combustibilului. După cercetări îndelungate se ajunge la concluzia că cantitatea de abur produs nu este suficient, din care cauză se încearcă producerea cantității necesare prin supraîncălzire ceea ce duce la un consum foarte ridicat de combustibil. Ca urmare se comandă un cazan cu aburi de la: „cunoscuta fabrică de maşini a lui Roch István din Budapesta" pentru suma de 6.394,64 Frt. În luna noiembrie se instalează noul cazan cu aburi care face posibilă economisirea a 12 % din combustibil[39].

Contractul de cartell a rămas în vigoare pentru cazurile în care conjunctura s-ar prezenta nefavorabilă pentru mori, prin scăderea capacităților de export şi care în aceste cazuri se obligă să reducă producția. Contractul de cartell este prelungit până la

31.VIII.1890. Pentru perioada de 1 ianuarie - 31 august 1890 moara înregistrează o pierdere de 40.000 Frt. şi nu lucrează decât 161 zile cu întreaga capacitate.

anul	producţia în q	profit	cheltuieli de prod.	salarii	nr. zile muncă 24 h	nr. zile muncă 12 h	dobânzi	cap. de rezervă	reparaţii
1880	66.831	557,24	31.439	29.783	85	186	19.202,17	148.726,43	4.120
1881	82.631	2.137,43	35.564	31.667	102	220	20.820,70	142.720,43	5.787
1882	128.918	57.752,47	38.355	43.209	316		18.101,77	142.771,93	8.168
1884	171.506	56.652,60	46.960	60.280	409		24.442,04	147.858,15	12.369
1885	114.380	28.073,77	37.969	41.322	246	155	19.242,59	152.805,44	8.246
1886	121.608	6.680,92	36.922	42.957	141	183	22.543,18	155.324,27	8.348
1887	126.288	-20.332,45	42.279	42.270	264	16	25.552,42	155.791,71	6.181
1888	158.725	11.957,46	41.527	44.772	326		23.524,78	135.487,26	8.034
1889	131.939	69.702,85	34.693	42.724	-	-	20.724,24	136.431,41	11.620
Total	1.102.826	233.513,74	345.708	451.786	2649		194.153,89		72.873

Principalii indicatori ai balanţei Societăţii „Moara cu aburi S.A." Satu Mare între anii 1880-1889.

Pentru a mării în continuare calitatea produselor se instalează încă 2 instalaţii pentru curăţirea tărâţelor şi este terminat silozul cu elevator pentru care s-a investit suma de 35.864 Frt.[40]. Magazia este complet mecanizată şi nu servea numai la înmagazinarea cerealelor, ci avea şi un rol foarte important în procesul de producţie. Din siloz cerealele erau transportate de elevator la instalaţiile de curăţire, site, care o despărţeau de impurităţile conţinute: alte soiuri de cereale, praf, pietre, precum şi stratul germinator. Procesul de curăţare are mai multe faze care sunt efectuate de instalaţii şi site speciale pentru acest scop create. În prima fază de curăţire şi selecţie grâul trece prin instalaţiile de triere care îl curăţă şi selectează trecând apoi la instalaţiile de triere care îl curăţă de impurităţi. De aici ajunge la instalaţiile de sortare care curăţă grâul de seminţele boinave, mâncate de viermi, sau deteriorate, de aici la alte instalaţii de sortare şi curăţire de unde apoi la maşina de decorticat. Grâul decorticat şi curăţit de impurităţi trece la instalaţiile de periere care îl curăţă de praful lipit de bobul de grâu. După ce trece prin aceste faze de abia atunci ajunge în moara propriu-zisă.

În primii 15 ani de funcţionare s-a lucrat un număr de 3.574 zile, din care:

	zi de lucru:				
	de 12 h.	24 h	ziua	noaptea	
	1.512	2.062	2.543	1.031	

Din tabelul anexat reiese că zilele de lucru de 24 de ore erau preponderente în producţie reprezentând 57,69 % deoarece numai aşa se pot folosi la maximum toate capacităţile de producţie de care dispun, că oprirea zilnică a unei întreprinderi aşa de mari, răcirea cazanelor, şi pornirea lor din nou la începerea zilei de lucru din punct de vedere economic nu este de dorit. Din totalul zilelor lucrate: în schimbul de zi s-au lucrat 2.543 zile, reprezentând 71,15 % iar în schimbul de noapte 1031 zile, reprezentând 28,84 %. După 1890 se va lucra în regim de lucru de 24 h exceptând reducţiile de lucru cauzate de diverse situaţii accidentale, reparaţii, lipsa de materie primă, greve etc. În acest răstimp moara a

măcinat o cantitate de 1.508.737 q grâu. pentru mărirea capacității de producție, a calității, sau a lărgirii întreprinderii în decurs de 5 ani în deceniul al VIII-lea s-a investit suma de

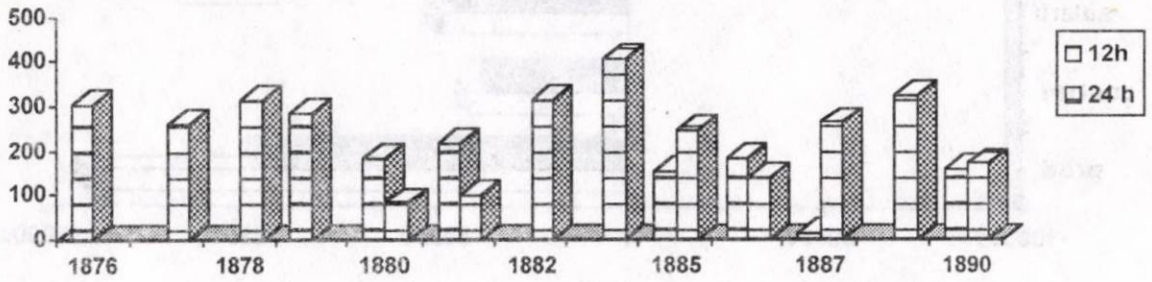

92.821,42 Frt

Raportul dintre nr. zile de lucru de 12 h şi 24 h la „Moara cu Aburi S.A."

La începutul deceniului al IX-lea se iveşte pentru Societatea „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare o nouă posibilitate de a realiza un profit în plus. Consiliul municipal hotăreşte ca noul teatru precum şi străzile din Satu Mare să fie luminate electric. Se pune problema furnizării de către moară a energiei electrice de care avea nevoie oraşul. În 1891

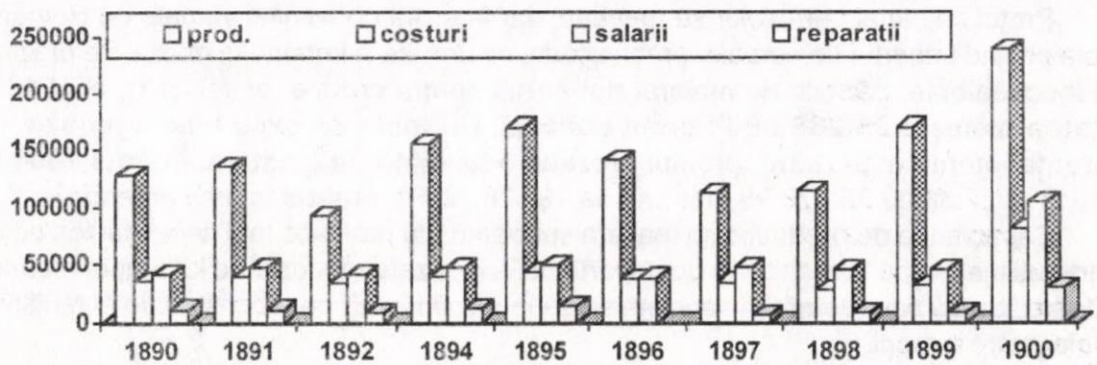

municipalitatea hotăreşte construirea şi înzestrarea unei uzine electrice proprii.

Raportul dintre nivelul prod., costuri, salarii şi reparații.

Concurența este în continuă creştere, atât pe piața externă, unde produsele americane ridică probleme, cât şi în interior, prin înființări de noi mori cu aburi atât în oraş cât şi în împrejurimi. Moara pierde o parte din sursele de materii prime locale şi totodată şi o parte a pieții de desfacere locale. Situația continuă şi în 1892 prin creşterea prețului cerealelor, din cauza concurenței negustorilor de cereale din Galiția, pe când prețul făinii se prăbuşeşte vertiginos. În decursul anului, moara staționează mult timp din cauza lucrărilor de renovare, trebuie schimbat acoperişul în totalitate, deoarece amenința cu prăbuşirea din cauza putrezirii grinzilor, lucrare ce va necesita 19.867,05 Frt. şi ca urmare se înregistrează o pierdere de: 15.154 Frt. pe timpul renovării, iar pe tot anul 76.540 Frt.[41] scăzut din capitalul de rezervă. Factorii de mai sus fac ca producția morii să fie de numai 93.477 q costurile de producție menținându-se şi în aceste condiții mari. În timpul renovării moara este înzestrată cu instalație electrică pentru iluminat, „din motive de pază contra incendiilor", de firma Siemens & Holske, suma investițiilor pe acest an fiind de 30.942 Frt., din care cele pentru instalațiile electrice din moară şi clădirile anexe este de 11.075,14 Frt.

După 1891 se mai înființează o moară cu aburi individuală în Satu Mare proprietatea lui Gőbl Jakab cu o putere instalată de 50 C.P., având angajați 9 muncitori, care în anul 1894 a avut o producție de 8.000 q în valoare de 6.000 Frt.[43].

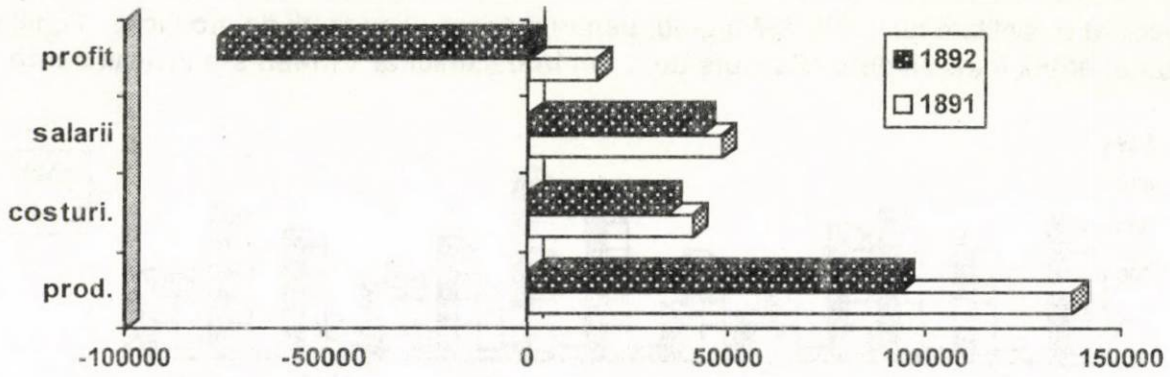

Raportul dintre producţie şi costuri în 1891 şi 1892

În adunarea ordinară a acţionarilor din 12 martie 1893 se alege un nou Consiliu director, pe şase ani, format din 11 persoane: *Dr. Farkas Antal, Antal Kristof, Haller Otto, Hámon József, Herman Mihály, Irsik Ferenc, Keresztes András, Lehoczky János, Lengyel Endre, Schwartz Albert, Wallon Alajos. Preşedintele consiliului este ales Dr. Farkas Antal. Director al întreprinderii va fi Losonczi József, în locul directorului demisionat Hochcshwager Ferenc.*

Preţul ridicat al cerealelor se menţine, dar în urma convenţiei vamale cu România şi Serbia privind importul de cereale, preţul scade, ca urmare a importului masiv. Se prezintă şi alte incoveniente, băncile au majorat dobânzile pentru credite, astfel ca în anul 1893 societatea plăteşte 26.268,65 Ft drept dobânzi. Cu toate că exportul stagnează, iar concurenţa internă este mare, profitul prezintă o tendinţă de creştere. În anul 1894 se realizează un profit de 25.479,95 Frt., faţă de 18.876,12 Frt. realizat în anul anterior.

Capacitatea de producţie nu mai era suficientă, nu mai face faţă necesităţilor, pe de altă parte utilajele erau învechite, în bună parte defecte, uzate, necesitând tot timpul reparaţii costisitoare, cauză care determină societatea să înceapă lucrări de reconstrucţie şi reutilare, retehnologizare a morii.

În darea de seamă pe anul 1894[44] se specifică: „... trebuie să asigurăm cu toate mijloacele şi modalităţile ca întreprinderea noastră să rămână profitabilă indiferent dacă condiţiile economice sunt sau nu favorabile... de aceea primul pas pe care trebuie să-l facem este reconstrucţia morii, ca astfel retehnologizată să poată face faţă concurenţei din ce în ce mai aprige. Cu toate că din punct de vedere calitativ făina produsă de noi face faţă oricărei concurenţe, trebuie să ne orientăm spre reducerea preţurilor de producţie, şi ca urmare reconstrucţia trebuie să aibă în vedere în primul rând acest aspect şi să înzestrăm moara cu cele mai noi realizări ale tehnicii de morărit... cu atât mai mult că avem în faţa noastră părerea formulată de cea mai avizată persoană din această ţară în industria morăritului care afirmă în urma expertizei efectuate că, utilajele morii noastre au devenit de categoaria a III-a, cu aceste maşini de care dispunem nu vom mai putea face faţă concurenţei foarte acerbe a zilelor noastre... În vederea începerii cât mai rapide a reconstrucţiei am cerut oferte de la firmele: „Wörner & Asociaţii", precum şi „Fischer" din Budapesta care sunt specializate în utilarea morilor.."

Pentru noile maşini, în urma acceptului dat de Adunarea acţionarilor, s-a încheiat un contract cu firma: „Fridr. Warnnieck & Co." din Brno, instalarea şi pornirea va costa conform devizului estimativ 44.130 Frt. iar pentru reconstrucţia internă dintre firmele ofertante s-a încheiat un contract cu „Wörner L. & Asociaţii" din Budapesta care a înaintat un deviz estimativ de 115.000 Frt.[68]. S-a ajuns la aceste contracte după analiza atentă a ofertelor înaintate şi de firmele concurente şi Consiliul de administraţie pe lângă preţ a luat în considerare şi „... faptul că utilajele propuse să fie de prim rang şi să nu fie în faza de

încercare ci să fie consacrate atât de ştiinţă cât şi în exploatare"[68]. În cursul lucrărilor moara nu staţionează, se schimbă 3 din cele 4 cazane cu aburi, care ameninţau cu explozia, şi aveau un consum mare de combustibil dar un randament scăzut. Sunt schimbate cu cazane tip Fischbein de o construcţie modernă la preţul de 25.690 Frt. Capacitatea de producţie la terminarea lucrărilor creşte de la 506 q/zi la 700 q. prin dotarea cu utilaje moderne se ajunge la o economie de 30 % de combustibil, creîndu-se posibilitatea de a reduce cheltuielile de producţie de la 1 Frt. la 77 krc. Această reducere a preţurilor de producţie la o producţie de 180.000 q/an înseamnă o economie de 36.000 Frt. Noile construcţii de căi ferate, terminate în acest an, dau posibilitate societăţii să pătrundă pe via Sighetul Marmaţiei pe pieţele unor regiuni ca: Maramureş, Galiţia, Bucovina.

În Adunarea generală extraordinară a acţionarilor din 18 iulie 1895, la care participă 54 de acţionari reprezentând 1140 acţiuni, hotăreşte să se aducă modificări Statutului de funcţionare a societăţii: **Durata** întreprinderii se prelungeşte cu 30 ani, până la 31 decembrie 1929, iar scopul va fii: **industria morăritului, comerţul cu cereale şi combustibil lemnos**, precum şi reducerea capitalului fundamental al societăţii şi emiterea de noi acţiuni pentru ridicarea capitalului fundamental.

Capitalul fundamental al societăţii în **1894**, ca urmare a răscumpărării acţiunilor primordiale, este de **247.800 Frt.**, reprezentate de **2.478 acţiuni** cu valoare nominală de **100 Frt.** Dat fiind că în circulaţie valoarea lor de circulaţie a scăzut la 50 Frt., ca urmare a hotărârii Adunării Generale a acţionarilor din 19 mai **1895**[49] **capitalul fundamental** al S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare este scăzut la **123.000 Frt.** prin scăderea valorii nominale a acţiunilor la 50 Frt. şi prin unirea a două acţiuni în una singură. În urma pierderii de 70.540 Frt. scăzută din **capitalul fundamental**, acesta **se reduce la 62.722,31 Frt.** Pentru a putea continua activitatea societatea va emite noi acţiuni cu valoare nominală de 100 Frt. Sunt scoase pe piaţă **1261**[42] acţiuni cu **valoare nominală de 100 Frt**. care împreună cu cele cu **valoare nominală scăzută la 50 Frt.** totalizează un **capital fundamental de 250.000 Frt**.[44]. Noile acţiuni vor putea fi subscrise pe liste şi trebuie achitate „... în 10 rate lunare la caseria societăţii, din care 5 rate în cursul acestui an, începând cu 1 august 1895, iar restul de 5 rate va fi scadent în anul 1896 în fiecare 1 a lunilor: ianuarie, februarie, martie, aprilie, mai.

Noile acţiuni nu beneficiază de devidend în urma profitului realizat în anul 1895, dar din anul 1896 fiecare acţiune a S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare va beneficia de drepturi egale.

Acţionarii actuali au dreptul de preemţiune asupra unui număr egal de acţiuni cu cele pe care le deţineau şi înainte ... Subsemnaţii ne obligăm prin aceasta, să subscriem, în condiţiile amintite de emitere şi plată, acţiuni cu valoare nominală de 100 Frt..."[70]. Pentru acţiuni s-au plătit la 1 ianuarie 1896 la caseria societăţii suma de 68.130 Frt.[69].

Acţiuni cu valoare nominală de:				
50 Frt.		100 Frt.		**Total**
nr.	valoarea	nr.	valoarea	
2.478	123.900	1.261	126.100	250.000

În aceaşi şedinţă extraordinară din 19 mai 1895 se aduce o hotărâre prin care „... ca urmare a faptului că până la această dată S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare şi-a epuizat creditul, membrii consiliului de administraţie în vederea formării unui capital rulant în valoare de 450.000 Frt. acordă cu garanţii la creditori, propria solvabilitate şi pentru creditele acordate societăţii, membrii consiliului de administraţie, îşi asumă solidar răspunderea

colectivă pe care o garantează cu averea personală..."[49].

Reconstrucția a necesitat 193.073 Frt. din care s-a recuperat 3.774,45 Frt. ca urmare a vinderi utilajelor dezafectate şi ca urmare efectiv a costat: 189.298 Frt. din care pentru: utilaje şi agregate cu aburi firmei „Fridr. Wannieck & Co." 38.440,28 Frt. şi pentru

anul	producția în q	profit	cheltuiei de prod.	salarii	dobânzi	cap. de rezervă	reparații
1890	128.798 q	11.367,43	36.459,42	42.394,21	26.016,13	136.635,26	11.620,40
1891	137.677 q	16.612,22	40.554,92	47.884,54	27.711,86	137.647,98	11.815,17
1892	93.477 q	-76.540,79	35.108,81	42.559,78	22.666,66	139.265,10	7.967,01
1893	-	18.876,12	47.427,89	47.268,65	26.268,65	107.579,30	9.964,46
1894	156.871 q	25.479,95	41.125,66	48.953,02	23.357,84	115.063,30	12.262,65
1895	171.301 q	23.040,76	43.642,20	50.127,42	22.785,44	122.694,26	14.324,00
1896	142.332 q	28.928,92	28.241,20	39.350,57	17.360,52	133.135,43	-
1897	112.788 q	29.135,42	35.428,48	48.592,38	26.635,24	137.698,30	6.820,41
1898	114.452 q	13.296,08	28.492,70	45.829,61	28271,66	139.931,51	9.439,08
1899	171.251 q	21.828,62	31.760,92	46.379,12	25.190,64	142.528,46	8.716,12
Total	1.228.947q	188.565,52	378.242,20	459.339,30	246.264,64		92.959,30

Principalii indicatori ai balanței Societății „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare între anii 1890-1899.

instalații de morărit firmei „Wörner J. & Társa." 107.175,54 Frt., construcții, materiale de construcții, transporturi şi alte cheltuieli 47.485,16 Frt.[69]. În ultimul deceniu pentru lărgirea şi mărirea capacităților de producție, pentru a putea face față concurenței şi noilor cerințe, s-au investit în total 253.291,29 K.

În urma reconstrucției, profitul societății se ridică, în primul an se realizează suma de 28.928 K. Încep să se facă simțite semnele noi crize economice la care se adaugă şi proasta recoltă a anului, fac ca profitul realizat pe 1897 să fie de numai 13.296 K., cu 15.632 K. mai puțin decât în anul precedent. Moara nu mai lucrează decât la 50 % din capacitate realizând o producție de 114.542 q de făină, în 1898, obținând un profit de 15.308 K.

	anul	puterea instalată	capacitate pe:. zi	an
	1875	150 C.P	460 q	60.000 q
	1885	450 C.P	506 q	100.000 q
	1895	643 C.P	700 q	200.000 q

Dinamica puterii instalate şi a capacității de prod. la S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare

Devidendul este de 4 K./acțiune. rata profitului va creşte, în 1899 se realizează 21.822 K. Afacerile se redresează şi la începutul secolului următor prin producția crescută se realizează profituri mari[45].

La pornire moara avea o putere instalată de 150 C.P. care se ridică la 450 C.P. ca la sfârşitul secolului să fie 643 C.P. furnizate de 4 agregate cu abzuri formate din 6 cazane cu o suprafață de încălzire de 546 m^2.[45]

În decursul anilor a crescut şi numărul muncitorilor angajaţi. În 1880 „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare avea 67 angajaţi din care: funcţionari 5, personal tehnic 2, muncitori 60. În 1890 111 angajaţi[46], 130 angajaţi în 1994, când în urma reconstrucţiei s-a ivit un surplus de 18 muncitori, care au fost concediaţi. În 1900 moara avea 112 persoane angajate. Din cei 112 angajaţi: 4 sunt maiştrii, 106 muncitori şi zilieri, între muncitori 91 sunt bărbaţi, 2 femei, 3 ucenici. Salariul mediu/zi era de 1 Frt., în 1890 şi 90 krc. în 1894

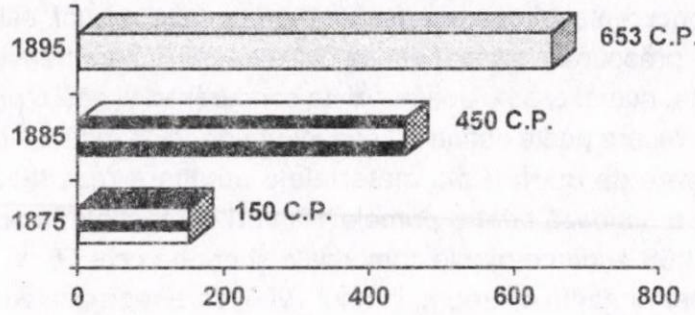

Evoluţia puterii instalate la „Moara cu Aburi S.A."

În comparaţie cu 1890 numărul întreprinderilor de morărit a crescut şi concomitent şi numărul personalului angajat în acestea. În 1890 în oraş funcţionau 2 mori cu un număr de 91 muncitori[47]. În 1900 numărul întreprinderilor se ridică la 4 din care 2 individuale. 1 lucrează fără angajaţi, 1 cu 9 angajaţi, 1 cu 15 angajaţi. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare avea 112 angajaţi[47]. Numărul muncitorilor angajaţi în industria morăritului în 1900 era de 136 muncitori, 9 funcţionari faţă de 6 în 1890[47]. Dintre cele 4 întreprinderi, 2 folosesc forţa aburului pentru acţionarea lor, iar celelalte 2, locomobile.

După reconstrucţia şi înzestrarea morii cu cele mai moderne utilaje din profilul respectiv, S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare ajunge una din cele mai mari mori din regat în acel timp. Beneficiile obţinute, în urma măririi capacităţii de producţie, se măresc an de an ajungând să se obţină beneficii enorme faţă de alte întreprinderi industriale din oraş.

În 1900 producând din plin cu toate capacităţile motrice de care dispune, moara prelucrează şi vinde 239.882 q făină obţinând de pe urma acesteia 460.977 K. Din suma realizată se scad 122.000 K datorii de reconstrucţie şi de reparaţie precum şi preţul grâului şi se realizează un profit net de 59.563,83 K. Se împarte un devidend de 16 K pe acţiune. În anii care urmează beneficiile societăţii sunt în creştere astfel că în anul următor se pot plăti tot 16 K. pe acţiune iar beneficiul realizat este de 58.449 K.

Datorită faptului că linia ferată industrială care lega „Moara cu Aburi S.A." de linia principală, în incintă avea numai o singură linie, în timpul descărcării respectiv încărcării vagoanelor se crea o situaţie dificilă, deoarece neavând încă o linie vagoanele trebuiau permanent mişcate, manevrate, ceea ce ridica mult costul transportului. Pentru care motiv se hotăreşte în 1901 să se construiască încă o linie ferată şi capetele acestora să fie legate permiţând o manipulare mai uşoară a vagoanelor. Totodată „... nu mai putem amâna în continuare instalarea unui pod basculă, deoarece numai aşa putem controla şi şti cu precizie cantitatea de grâu cumpărată şi înmagazinată..."[45]. Cheltuielile pentru podul basculă şi instalarea ei au costat societatea 3.736,27 K.

În anul 1902 moara are o oprire de 35 zile, profitul este mai scăzut la fel şi devidentul este mai puţin cu una K. decât în anul anterior. Cu toate că anul 1903 în judeţ are o recoltă de grâu foarte slabă şi o parte din materia primă, cca. 70.000 q trebuie adusă de departe din alte comitate, de dincolo de Dunăre, societatea realizează un profit de 61.439,80

K., cele mai înalte beneficii obținute de la reconstrucție încoace. În Adunarea generală președintele societății în Darea de seamă anuală afirmă „... de un timp încoace s-a cuibărit în sufletul oamenilor gândul că întreprinderile industriale nu ar fi atât de rentabile ca cele bancare. Rezultatele obținute în anul trecut, care s-au realizat în condiții foarte grele ca urmare a abnegației și a muncii pline de sacrificii a personalului, întreprinderea a dovedit și de această dată, că aceste gânduri sumbre nu sunt adevărate și că este capabilă de a aduce profituri mari..."[50]. Concurența, din partea marilor mori din alte regiuni, este mare, din care cauză societatea este preocupată permanent de calitatea făinii, care trebuie să corespundă celor mai mari exigențe, numai așa se poate rezista concurenței și găsi o piață de desfacere sigură și permanentă. Moara poate obține 10 sortimente de făină încă din deceniul al IX-lea și multe alte sortimente de mărfuri din materialele auxiliare rezultate din măcinarea cerealelor[47] ceea ce o situează printre primele 17 mori comerciale în anul 1894[51], care reprezentau de abia 3,68 % dintre morile comerciale și printre cele 56 de mori comerciale capabile de această performanță din regat, în anul 1906, care reprezentau de abia 10,53 % dintre morile comerciale[52] iar în privința capacității de morărit se situa în 1894 între primele 17 mori[51], care reprezentau de abia 3,38 % din numărul de mori comerciale, iar în 1906 dintre între cele 38 de mori care aveau capacitatea zilnică cuprinsă între 500-1.000 q și reprezentau 6,5 % din numărul morilor comerciale din regat[53].

Între întreprinderile de morărit arondate la Camera de comerț și Industrie din Debrețin, 20 la număr care aveau capacitatea cuprinsă între 100-2.500 q/zi, S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare se găsea printre cele trei mori cu o capacitate de morărit cuprinsă între 500-1.000 q/zi, numai una era care depășea acest randament și se încadra în categoria celor cuprinse între 1.500-2.000 q/zi. Din totalul de 20 mori amintite mai înainte numai 3 erau capabile, printre care și S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare, să producă 10 sortimente de făină[67].

În anul 1903 își începe producția o altă antrepriză în industria morăritului „**Erzsébet gőzmalom. Fuchs és Klein**" (Moara cu Aburi „Elisabeta". Fuchs și Klein") a căror proprietari sunt Fuchs Bertalan și Klein Miksa[54].

Anul următor arată o ușoară creștere a profitului realizat de S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare depășind cu 310 K. pe cea din anul precedent iar în anul 1905 se realizează 62.485 K. cu 375 K. mai mult decât a anului 1904. Societatea înființează în cursul anului 1905 un fond de pensii pentru salariații săi, fond ce se ridica la 11.048,50 K. Această preocupare față de angajați nu este întâmplătoare, în anul 1906 fondul de pensii crește la 17.414 K. În anul acesta se realizează cel mai înalt profit până la 1918 și anume 117.000 K. Devidentul care în anii anteriori a devenit constant la 16 K. se ridică la 30 K. pe acțiune.

În bunul mers al procesului de producție au fost cauzate stagnări de mișcările de revendicări sociale a muncitorilor care participă la greva generală ce izbucnește la 22 iunie 1906, obținându-se revendicările, greva generală a doua zi se sistează dar la „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare greva este continuată de 53 de muncitori din cei 128, pentru majorarea salariilor.[55] „... nici pe noi nu ne-a ocolit mizeria mișcărilor sociale..."[56] se afirma în Darea de seamă pe anul 1905.

Probabil marile beneficii realizate de S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare, precum și marile resurse de materii prime din comitat au îndemnat și alte persoane care dispuneau de capital să investească în această ramură industrială. În anul 1905 ia ființă o nouă întreprindere „**Szatmári Gőzhengermalom Gobl. & Markus**" (Moara cu Aburi cu valțuri din Satu Mare - Gobl. & Markus".

Unitate administr.	Numărul morilor cu aburi	Cazane		Maşini cu aburi					
				stabile		semistabile		locomobile	
		nr.	sup. de încălzire în m^2	nr.	C.P.	nr.	C.P.	nr.	C.P.
comitat[75]	82	56	1553	16	1.075	13	347	55	502
Satu Mare	3	6	546	4	693	-	-	1	10

Situaţia puterii instalate a morilor cu aburi din comitatul Satu Mare în 1906[72]

În Satu Mare la 1906 din numărul total al morilor cu aburi din comitatul Satu Mare se găseau 3,59 %, în ele fiind instalate la acea dată 10,71 % din numărul cazanelor producătoare de aburi, dar suprafaţa acestora reprezenta 35,15 % din totalul suprafeţei de încălzire de care dispuneau acestea în comitat. Maşinile cu aburi se împart în trei categorii: stabile care sunt fixate şi nu se mişcă din loc, semistabile cărora însăşi numele spune că sunt provizorii dar nu mobile şi locomobile care pe timp de vară sunt scoase în câmp şi folosite ca motoare pentru maşinile de treierat. Din acestea în Satu Mare se regăseau două şi anume cele stabile în număr de 4 şi 1 locomobil. Cele 4 maşini stabile din totalul celor instalate în comitat formau 25 % iar puterea instalată a acestora reprezenta 64 %.

Unit.	In curăţitorie sunt				Nr.	Nr.	Nr. mori care lucrează cu:					
administr.	tarar	boby	trieur	eureka	valţuri	perechi de	1	2	3	4	5	>5
	nr.					tăvălugi	perechi de tăvălugi					
comitat	17	11	55	32	80	158	3	29	-	9	1	6
Satu Mare	8	2	34	-	25	53	-	1	-	-	-	2

Înzestrarea mecanică a morilor cu aburi din comitatul Satu Mare[73]

Din totalul utilajelor folosite în procesul de curăţire a grâului în „curăţitoare" 34,64 % sunt instalate în cele 3 mori din Satu Mare de la această dată. Trebuie să menţionăm că „curăţitorie" separată, cu parte aparte a morii, nu au decât marile mori comerciale, de exemplu „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare, „... Se constată de asemenea că diferite instalaţii de curăţit mai nou folosesc şi morile care lucrează exclusiv pentru uium...[74] pentru ca diferitele impurităţi care se găsesc în grâu şi după vânturare, să nu ajungă în făină, multe din morile cu aburi mijlocii şi-ai instalat şi ele diferite maşini de curăţat, iar morile mici au instalat maşini mai puţin pretenţioase, cu randament mic de tip „Eureka".

Dintre valţurile folosite 23,8 % sunt instalate în Satu Mare iar restul de 76,19 % în cele 82 de mori cu aburi existente în comitat. Dacă facem media care cade pe o moară cu aburi din numărul tăvălugilor constatăm că în comitat pe o moară revin: valţuri 0,97 şi 1,92 perechi de tăvălugi, iar în Satu Mare: valţuri 8,33 şi 17,66 perechi tăvălugi pe o moară, şi totodată dintre utilajele cele mai importante care fac posibilă obţinerea unei calităţi deosebit de ridicate ale făinii, anume sitele plane, ele în proporţie de 60,86 % se găsesc instalate în morile din municipiu.

Unitate administr.	Numărul perechilor de tăvălugi şi lungimea lor										Nr. perechi pietre de moară şi proveniența lor				
	Nr.	lungimea lor în centimetri									Ung.	Austr	Franța	altele	Total
		< 30	30-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	100 >					
comitat	158	-	11	35	100	6	6	-	-	-	126	-	26	-	152
Satu Mare	53	-	-	-	12	23	-	-	18	-	10	-	7	-	17

Înzestrarea mecanică (continuare) a morilor cu aburi din comitatul Satu Mare[73]

Din înzestrarea tehnică a morilor cu aburi şi în special a celor mici şi mijlocii, cu tot procesul tehnic realizat, nu lipsesc perechile de pietre de moară, aceasta fiind o caracteristică a celor care lucrează pentru uium, şi satisfac necestăţile locale ale populaţiei rurale, numărul acestora este aproape egal cu cea a tăvălugilor, diferența fiind doar de patru, în favoarea tăvălugilor. Această paritate este valabilă numai pentru morile cu aburi, deoarece numărul total al pietrelor de moară folosite în toate morile din comitat nu numai cele cu aburi, este de 458 perechi.

Dacă facem o analiză din punct de vedere al scopului producției constatăm că, din totalul de 85 mori cu aburi care se găseau la această dată în funcțiune în comitatul Satu Mare, numai trei dintre ele au ca scop producția pentru comercializarea făinii, deci sunt mori comerciale, iar restul au fost create pentru a prelucra cerealele din zona sau localitatea în care funcționează. Se disting ca urmare două tipuri de mori, cele care produc pentru comercializare şi cele care lucrează pentru uium. Morile care lucrează pentru uium prelucrează cerealele aduse de către producător şi aici deosebim două modalităţi de prelucrare: una în care moara prelucrează şi dă proprietarului făina din propriu grâu adus la moară, acesta aşteptând la moară până îi vine rândul la măcinat, şi cealaltă, în urma căreia moara poate să-şi planifice timpul de lucru după propria necesitate, deoarece moara prelucrează cantităţile de cereale continuu, iar producătorul agricol primeşte făina care i se cuvine fără să mai piardă timpul cu aşteptatul rândului la măcinat. Uium-ul preceput era de regulă cuprins între 1/20 - 1/10 adică între 5% şi 10 %, dar se pot percepe şi cantităţi mai mari de 1/10 din grâul adus, sau se percepea în bani în sume cuprinse între 60-150 fil. dar se puteau percepe şi sume mai mari de 150 fil. Desigur că printre ele vom întâlni şi unele care combină cele două forme, sau lucrează pentru satisfacerea consumului propriu.

Unitate administrativă	moara a lucrat						
	numai			pentru vânzare şi uium	pt. vânzare şi consum propriu	pt. uium şi consum propriu	în toate trei modalităţile
	pt. vânzare	pt. uium	pt. comsum propriu				
comitat	1	65	2	5	-	8	1
Satu Mare	2	-	-	1	-	-	-

În această analiză ne va interesa în primul rând faptul că morile cu a câta parte din producție participă la comerțul cu produse de morărit, adică care este volumul producției marfă:

Observăm că din totalul morilor din comitat numai 7 au o anumită parte din

	morile care din totalul cerealelor măcinate au produs pentru vânzare:									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	a zecea parte din făină									
comitat	-	1	-	1	1	-	-	2	1	1
Satu Mare	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2

producție destinată pentru comercializare şi restul lucrează pentru satisfacerea cerințelor locale. Din cele şapte mori, şase îşi realizează făina, pe care o comercializează, prin uium, şi numai una îşi destină produsele pentru comercializare, adică cumpără cereale cu scopul de a vinde făina. În Satu Mare două din cele trei produc pentru comercializare şi una din ele în proporție de 90 %.

Luând în considerare cele trei modalități de producere amintite mai sus, în anul

	morile au măcinat:			morile care pentru măcinat/q au perceput uium în cotă parte de:													
	pentru vânzare	pentru uium	pentru consum propriu	între 1/15 1/20	1/14	1/13	1/12	1/11	1/10	peste 1/10	între 60 90	între 91 100	între 101 110	între 111 120	între 121 130	între 131 140	între 141 150
	din prod. totală pe 1906 în q			în natură							în bani [kr.]						
comitat	154.018	248.696	17.772	5	1	-	11	-	59	2	7	1	-	8	-	5	-
Satu Mare	265.689	3.000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-

1906 deosebim şi între produsele măcinate trei categorii: unele măcinate pentru a fi comercializate, altele pentru uium şi în fine pentru consum propriu. În comitat morile cu aburi, luând în considerare producția şi destinația acesteia, satisfac cerințele locale, prelucrând materia primă în proporție de 59,14 % pentru uium, respectiv 4,22 % pentru consum propriu, însumând 63,39 % din totalul producției. În Satu Mare producția morilor a fost orientată în proporție de 98,88 % pentru comercializare, şi au fost prelucrate produse cerealiere de abia 1,15 % pentru uium.

Analizând în continuare felul produselor agrare măcinate vom observa că morile cu

unitate administ.	total prod. măcinate în q	din care pentru:			produse măcinate: din care:			
		vânzare	uium	cons. propriu	grâu	secară	orz	porumb
		în procente						
comitat	420.486	36,62	59,14	4,22	64,69	12,92	6,69	10,72
Satu Mare	258.689	98,88	1,15	-	93,62	3,02	-	3,47

aburi din comitat au măcinat în proporție de: 64,69 % grâu, 12,92 % secară, 6,69 % orz, 10,72 % porumb. Morile din Satu Mare au măcinat aproape exclusiv numai grâu, în proporție de 93,62 %, secară 3,02 % şi porumb 3,47 %. Făina de secară având o mare căutare, a intrat în atenția conducerii „Morii cu Aburi S.A." Satu Mare, care o parte din utilajele vechi le va folosi pentru măcinarea secarei, iar porumb măcina în Satu Mare numai Moara cu aburi „Elisabeta" Fuchs & Klein, în afară de acestea o moară mai dispunea şi folosea o presă de ulei.

Fondul de pensii a S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare în anul 1907 a fost ridicat la 100.000 K. prin adăugarea a 17.414 K., deoarece: „... *prin asigurări de fond de pensii putem ajunge să ținem salariații la o parte de orice fel de mişcări sociale sau revendicative...*" indică scopul măsurii oarecum neobişnite luate de conducerea societății. Scopul este clar

formulat şi măsura este menită să protejeze societatea de pierderile mult mai importante care survin în urma staţionării din cauze revendicative, pierderi care depăşesc suma alocată fondului de pensii. În cursul anului 1907 se înfiinţează Casa de ajutor în caz de boală de stat (betegsegélyző) la nivelul oraşului, şi prin aceeaşi lege se desfiinţează cele existente la întreprinderi şi instituţii, unele create încă din secolul trecut, încluzându-le în cele nou înfiinţate. S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare avea propria Casă de ajutor în caz de boală pentru angajaţii săi încă din 1880, reuşeşte cu ajutorul guvernului şi a autorităţilor nou create, să-şi păstreze propria Casă împreună cu fondurile acumulate, 7188,69 K. şi „... *astfel muncitorii noştri sunt în situaţia deosebită şi fericită de a beneficia de ajutor în caz de boală nu numai de la Casa de ajutor de boală de stat, ci şi de la cea a întreprinderii... prin aceste măsuri sperăm să îi ţinem departe pe muncitori de „agitatori" fără suflet*"[56]. În urma mişcărilor sociale se constată o creştere a costurilor de producţie, incluzând şi salariile care în anul 1907 se ridică la suma de 141,596,79 K. cu 24.108,06 K. mai mult decât în 1905, se măresc preţurile la combustibil cu 40 %, impozitele se majorează cu 25 % şi numai aceste două majorări ridică costurile faţă de anul precedent cu 28.178 K.

Se face din ce în ce mai mult o nouă criză de supraproducţie în industria morăritului în urma căreia se constată o scădere în bunul mers al afacerilor încât în anii 1908-1909 profitul nu depăşeşte suma de 44.000 K., nivel de profit ajuns cu mult înainte de 1900. Scăderea profitului ne indică o scădere a cerinţelor pe piaţă, pe de altă parte cauzată de semnele crizei de supraproducţie ce încep să se manifeste, precum şi de o scădere a producţiei.

Se aduc cele mai noi utilaje continuu, în 1908 se cumpără un nou dinam în locul celei vechi cu o capacitate mai mare decât a celei anterioare şi pentru magazia de cărbuni un stivuitor de cărbuni pentru uşurarea încărcării şi depozitării combustibilului precum şi pentru a face mai rapidă deservirea cu combustibil a cazanelor.

Înzestrarea mecanică (continuare) a morilor cu aburi din comitatul Satu Mare[73]

Utilaje	. Unit adminstr.	Nr. total	Nr. morilor care folosesc utilajul din anul: înainte de 1867	1867-1880	1881-1890	1891 - 1900	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906
valţuri:	comitat	80	-	1	1	9	8	4	-	4	3	8	10
	Satu Mare	25	-	1	-	-	1	-	1	-	2	-	-
site	comitat	104	1	-	2	4	8	4	3	6	5	8	12
cilindrice	Satu Mare	15	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-
site plane:	comitat	9	-	-	-	2	-	-	-	-	1	-	-
	Satu Mare	14	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1

În aceşti doi ani devidentul este numai de 12 K. faţă de 30 K din 1907. Afacerile continuă să meargă din ce în ce mai prost, în 1909 „*am putut porni din nou producţia în a doua jumătate a lunii august, după ce am fost nevoiţi să oprim instalaţiile cu mult înaintea secerişului... şi am produs cu 100.000 q mai puţin decât într-un an cu producţie medie...*"[58], criza economică se făcea tot mai simţită, astfel încât în 1910 S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare în prima jumătate a anului macină 48.000 q grâu în loc de 115-120.000 q cât ar fi trebuit în mod normal şi cu toate că în a doua jumătate a anului situaţia se redresează, ajunge în imposibilitatea de a-şi plăti devidendul pe acţiuni, berealizându-se decât un profit de 4.405 K sumă care este trecută în contul anului următor[59].

Evoluţia profitului S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare între 1900 - 1910

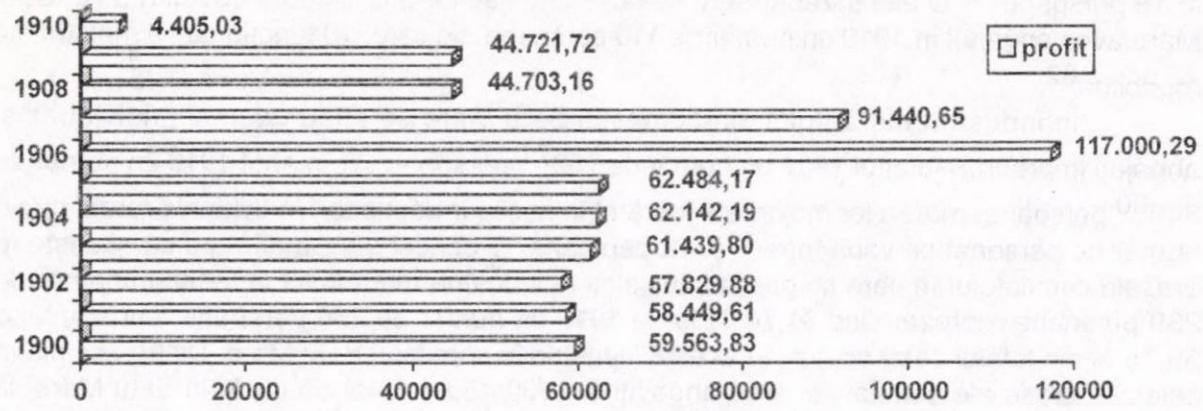

Conjunctura nefavorabilă a atins simțitor morile mai mici ca înzestrare şi capacitate. În anul 1908 „Moara cu Aburi şi Valțuri - Gobl. & Márkus" îşi încetează activitatea sub această firmă şi trece în proprietatea lui Márkus Márton sub numele de „**Márkus Márton & fia - Gőzmalom**" (Márkus Márton & fiul Moara cu Aburi). Sub această denumire îşi continuă activitatea până în 1911 când firma îşi încetează activitatea.

Nr. angajați în industria morăritului în Satu Mare

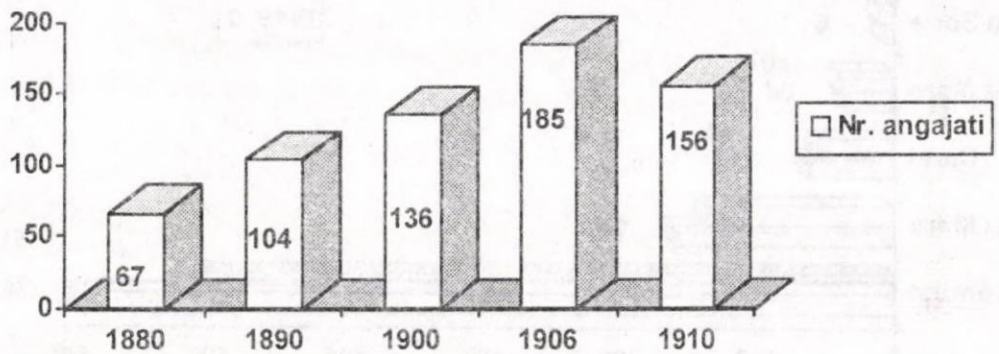

Dezvoltarea industriei morăritului în Satu Mare este demonstrată şi de creşterea numerică a personalului ocupat din industria morăritului a crescut între 1880-1890 cu 35,58 % în intervalul dintre 1890-190 cu 23,53 % şi în primul deceniu al sec. XX. cu 13,37 %.

Unitate administrativă	Personalul lucrător al morilor									
	proprietar	aj. familie	funcţionar	maiºtrii	mecanici	morari	ucenici	zilieri	alte categ.	total
comitat 1894[77]	23	-	6	29	66	71	1	119	83	481
comitat	7	-	13	5	74	87	1	88	71	346
Satu Mare	-	-	14	2	4	15	-	100	50	185

Structura personalului din morile cu aburi din comitatul Satu Mare în anul 1906[76]

În 1910 oraşul avea 7 mori cu un număr de 156 angajați[60] din care cele 3 amintite se numără în rândul morilor comerciale, în rândul întreprinderilor industriale. Existau 2 mori care foloseau între 6-10 muncitori şi al căror număr total în cele două întreprinderi se ridica

la 19 persoane[61]. O altă întreprindere avea 19 angajaţi iar S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare avea angajaţi în 1910 un număr de 110 persoane din care: 10 funcţionari, 6 maiştrii, 94 muncitori[62].

În industria morăritului din comitatul Satu Mare se aflau ocupaţi (individuali şi angajaţi împreună) în anul 1900 un număr de 752[71] persoane, iar în anul 1910 un număr de 849[60] persoane, marea lor majoritate lucrând în micile întreprinderi individuale rurale cu un număr de personal ce varia între 1 şi 12 persoane. O concentrare mai mare se găseşte în oraşele comitatului în care se găseau angajaţi în industria morăritului la 1900 un număr de 239 persoane reprezentând 31,78 % iar la 1910 un număr de 256 persoane reprezentând 30,15 % din totalul celor ocupaţi în acestă industrie în comitatul Satu Mare. Dintre aceştia în celelalte oraşe ale comitatului erau angajaţi la 1900 43,51 % iar 56,48 % în Satu Mare, la 1910 în oraşele comitatului 39,06 % iar 60,93 % din angajaţi se găseau în municipiul Satu Mare care lucrau în cele 7 întreprinderi de morărit. Din întregul personal angajat în industria morăritului din comitat în municipiul Satu Mare lucrau în 1900: 17,95 %, iar la 1910: 18,37 % dintre aceştia, iar la S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare în 1900: 14,62 %, iar la 1910: 12,95 %. Dintre angajaţii din industria morăritului din Satu Mare în 1890: 87,50 % în 1900: 81,48 % la 1910: 70,51 % lucrau la „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare.

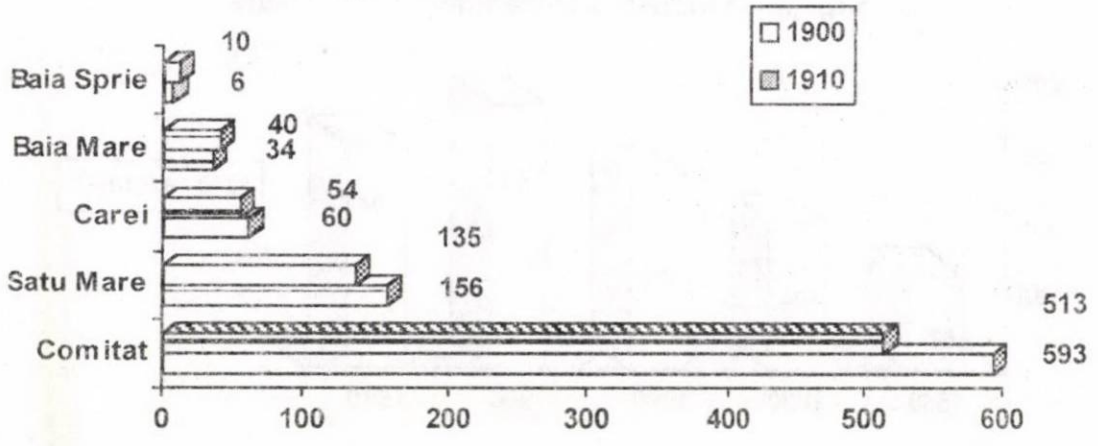

Variaţia numărului angajaţilor din ind. morăritului în comitatul Satu Mare în 1900-1910

. Odată cu trecerea conjuncturii economice nefavorabile, cauzată de producţia agricolă foarte slabă a anilor precedenţi, cu creşterea mare a preţurilor cerealelor, în anul 1911 afacerile S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare sunt din nou prospere. materia primă trebuie adusă din alte comitate. Totuşi după profitul realizat se poate împărţii un devidend de 16 K. pe acţiune. Anul următor este şi mai prosper cu toate condiţiile precare descrise în mod foarte dramatic în darea de seamă pe anul 1912: „... Se părea că va fi o recoltă de excepţie, dar timpul nefavorabil a distrus nu numai speranţele noastre ci şi a celora care au trudit pentru realizarea produselor pământului, a gospodarilor care credeau că rodul ce se prezintă va asigura un venit mare şi sigur. De la mijlocul lunii august a plouat, cu mici pauze, aproape continuu până la sfârşitul anului, împiedicând strângerea recoltei ce aştepta în cruci pe câmp, iar treieratul mergea foarte greu fiind întrerupt de ploaie săptămâni în şir, drumurile erau impracticabile din care cauză transporturile eru imposibile..."[63]. Profitul de 65.286,80 K. cu 3.555,80 K. mai mare decât în anul anterior, permite un devidend de 18 K. pe acţiune.

Criza economică din 1913 loveşte şi industria morăritului dar nu în aşa măsură cum a afectat celelalte ramuri industriale. Tarifele la transportul feroviar în cursul anului 1913 au fost majorate de mai multe ori consecutiv[63]. Unele mori în timpul crizei îşi schimbă

proprietarii din motiv că mulți sunt în imposibilitate de plată. „Moara Elisabeta" proprietatea lui Fuchs Bertalan şi Klein Miksa îşi schimbă proprietarii, noua societate „**Erzsébet Gőzmalom - Printz & társa**" (Moara Elisabeta - Printz & asociații) cu 20 de angajați[64], are ca proprietari pe Printz Dezső şi Goldstein Adolf. Producția morii nu este sistată nici în timpul schimbării de proprietari. Produce pe lângă făină de grâu şi făină de porumb. În anul 1913 s-a realizat o producție în valoare de 500.000 K.[64].

Totuşi criza se face simțită în industria morăritului prin căderea profitului. S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare realizează un profit de numai 29.779,81 K. care față de anul 1912 prezintă o scădere de 35.501.99 K. La situația creată se mai adaugă şi inundațiile care au loc în comitat, ceea ce a compromis total recolta, obligând societatea să se aprovizioneze cu cereale din județele de dincolo de Dunăre la prețuri mari. Devidendul ce revine pe o acțiune este de numai 8 K., de 4 ori mai mic decât în anul 1906. Este o scădere esențială față de venitul realizat în anii anteriori în decursul primului deceniu, dar important este că această firmă în condiții atât de grele ca cele ale anului 1913, când a pierdut pieţele din vest în favoarea morilor comerciale de dincolo de Dunăre, care puteau furniza făină la prețuri mai convenabile datoită prețului mai scăzut al transportului din acea regiune spre pieţele din vest[63], este capabilă de realizarea unui profit, ceea ce denotă încă o dată rentabilitatea acestei antreprize.

Criza economică este urmată de izbucnirea războiului care va aduce greutăți în aprovizionarea cu materii prime a întreprinderii. Transporturile pe calea ferată stagnează din cauza transportului de trupe şi materiale de luptă, aprovizionarea cu materie primă a întreprinderilor ca atare devine o problemă secundară.

Față de celelalte întreprinderi industriale cărora războiul s-a dovedit a fi o conjunctură economică fatală, S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare devine oarecum favorizată de această conjunctură. Războiul cuprinzând întreaga Europă, a sistat posibilitățile de export a întreprinderii"[65] din care cauză reduce mult capacitățile de producție, devenind furnizoare pentru armată, chiar şi cu capacitatea de producție redusă realizează profituri mari. Locul vechilor pieţe de export care asigurau venituri sigure, societatea a găsit o clientelă mult mai sigură, care aduce venituri tot aşa de însemnate, statul şi prin el armata, a cărei aprovizionare s-a dovedit o afacere rentabilă. În anul 1915 S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare nu prelucrează decât cereale procurate din imediata apropiere. Cauza este transportul feroviar îngreunat precum şi capacitățile reduse de producție astfel că şi cantitatea de cereale produsă în comitat este suficientă pentru asigurarea unei funcționări continue. Pentru a putea depozita făina până când să ajungă să fie transportată societatea construieşte un hambar cu o investiție de 66.780 K.

Prin faptul că a devenit furnizoarea armatei şi astfel şi-a asigurat o producție continuă, se realizează în 1915 un profit de 71.429,24 K. iar în anul următor de asemenea un profit de 70,367 K. care permite un devidend de 20 K. Devidendul mai mic în 1915 pe lângă o rată a profitului mai mare decât în 1916 este posibilă din cauza investițiilor la care recurge societatea în acel an, pentru asigurarea unei păstrări în condiții mai bune şi cantități mai mari a produselor sale.

Proastele condiții economice create de război, inflația în continuă creştere, dezorganizarea producției agricole prin lipsa brațelor de muncă, face ca societatea să înregistreze în 1917 un profit de numai 4.086 K. La sfârşitul războiului cauzele sus amintite fac ca moara să lucreze numai cu 10 % din capacitate.

„The Steam Mill" company from Satu Mare (Summary)

In 1869 the elite of Satu Mare, knowing that the railway will reach the fown decides the setting of an enterprise: „The steam mill company. Is the first enterprise ith industrial feature from Satu Mare, based on eaw resources from the environs of the town. Since 1871 it had the railway, which ensures integration of its productsin the wares circuit.

The mill used steampower (150 horse power), supplied by an aggregate (three Cornwall boileres); the capacity was 50.000 - 60.000 quintals/yeae. In 1884 the power, through acquisition of new types of steam boilers. There were installed other installation for cleaning of the flour. The increase of production makes necessary, in 1883, the construction of a railway, in order to connect the mill to the railway system. The capacity multiplied of almost three system. The capacity muliplied of almost three times (66.831 quintals in 1880, 171.506 quintals in 1883). It was installed a new equipment, so the production in 1900 was 239.882 quintals. Through the rise of the mill it have increased the number of employees (in 1880-67, in 1900 - 112 employees). Comparing to 1890 the number of the mills increased and so the number of employees. In 1890 in the town there were working two mills, with 91 employees, in 1900 there were four mills and in 1910 the town had seven mills.

The economic crisis 1913 and the first world war vill bring a dificult situation. After a brief rehabilitation (as a result of the war supplies) will continue the agricultural disorganization, because of the shortage of workes. The inflation and other factors will contribute to a decrease of production, ceasing of small enterprises, so „The steam mill" company works, at the end of world war, only with 10 % capacity.

ANEXA I

Membrii fondatori şi garanţii

S.C. " Moara cu Aburi S.A," Satu Mare

(a * jelölt nevek az 1867 - ben vállasztott városi tanács tagjai)

1). *Ábrahám Antal* 1875 **v.t** 1876
2). *André Alajos* 1875 **v.t** 1876
3). Antal Dániel 1869 **v.t** 1875 **v.t;ig.t** 1876
4). Antal Kristóf 1875 1876
5). Bányász Albert 1875 **v.t** 1876
6). Bartha Endre 1875 **v.t** 1876
7). Bathy Károly 1875
8). *Borbély György* 1875 1876
9). Boros Bálint 1875 **v.t**
10). *Böszörményi András* 1875
11). Böszörményi József Dr. 1875 **v.t;ig.t** 1876
12). *Böszörményi Károly* *1869* **v.t** 1875 **v.t** 1876
13). *Böszörményi László* 1875 1876
14). Debreczeny Ferenc 1875
15). *Demidor Ignácz* 1875 **v.t** 1876
16). *Densz Samuel* 1875 1876
17). *Doroghy Antal* 1875
18). Erdősy Vilmos 1875 **v.t**
19). *Farkas Antal* 1869 **v.t** 1875 **v.t;ig.t** 1876
20). Félegyházi Mihály 1875
21). Foch Ignácz 1875 **v.t;ig.t**
22). *Frankó Pál* 1875
23). *Freund Ábrahám* 1869 **v.t** 1875 **v.t;ig.**
24). Fülep Mihály 1875 **v.t;ig.t** 1876
25). *Gedö Endre* 1875 1876
26). Gillyen József 1875 **v.t**
27). *Gyurits Antal* 1875
28). Haller Otto 1875 **v.t** 1876
29). Héder Sándor 1875 **v.t** 1876
30). *Hehelein Károly* 1875 1876
31). Herman Mihály 1875 1876
32). Hermel Károly 1875 **v.t**
33). *Jákó Mihály* 1869 **v.t** 1875 **v.t;ig.t** 1876
34). Jakó Pál 1875 **v.t**
35). Jákó Sándor 1875(ca reprez. al: " Casei de Păstrare S.A" Satu Mare)
36). Jeney György 1875 **v.t** 1876
37). *Joó Ferencz* 1875 1876
38). Kapusy András 1875 **v.t**
39). *Kató István* 1875 **v.t** 1876
40). *Kerekes Zsigmond* 1875 **v.t** 1876
41). Keresztes András 1869 **v.t**
42). Kiss Gedeon 1875, 1876

43). *Kiszely Károly*	1869 **v.t**	1875 **v.t;ig.t** -	1876	
44). Kollonay Soma		1875 **v.t**	1876	
45). Kolozsvári Mihály		1875 **v.t**	1876	
46). *Koós György*		1875		
47). Koós Márton		1875 **v.t**		
48). *Kóránvi János*		1875 **v.t**		
49). Kovács Ágoston		1875 **v.t;ig.t**		
50). Lehoczky János		1875 **v.t**	1876	
51). *Lengyel Endre*		1875 **v.t;ig.t**		
52). Lengyel István	1869 **v.t**	1875 **v.t;ig.t.**	1876	
53). Lengyel Simon		1875 **v.t**	1876	
54). *Losonczi József*	*1869* **v.t**	*1875* **v.t;ig.t.**	1876	
55). Madarassy László		1875 **v.t**	1876	
56). Makay Károly		1875 **v.t**	1876	
57). Markovits Elek	1869 v.t	1875 **v.t**	1876	
58). Márton Bálint		1875 **v.t;ig.t**	1876	
59). *Matolcsy József*		1875	1876	
60). Máyer József		1875 **v.t**		
61). *Nagy Béla*		1875 **v.t**		
62). Nóvák Antal		1875 **v.t**		
63). *Novák Károly*		1875		
64). Papolczi Antal		1875		
65). *Peley József*		1875 **v.t**	1876	
66). *Petrovits Antal*		1875 **v.t**	1876	
67). Petz István		1875	1876	
68). Polya József		1875 **v.t**	1876	
69). *Roós György*		1875		
70). Ruprecht Antal		1875 **v.t**	1876	
71). Smotzer Ignácz		1875 **v.t**		
72). Soós János		1875 **v.t**		
73). *Steinberger Ábrahám*		1875 **v.t;ig.t**	1876	
74). Sz. Török János		1875 **vt**		1890
75). *Szaizer János*		1875 **v.t**	1876	
76). Szeizer János		1875		
77). *Szeőke Bálint*		1875		
78). Szerdahelyi Ágoston		1875 **v.t**	1876 m.á	
79). Szinér János		1875 **v.t**		
80). *Sződényi József-*		1875,	1876	
81). *Szőnyi Ferencz*		1875 **v.t**	1876	
82). Tegze Mihály		1875 **v.t**		
83). Thury Mihály		1875		
84). Török István		1875 **v.t**		
85). Török János		1875		
86). Unger József		1875 **v.t**		
87). *Vásárhelyi Kálmán*		1875		
88). Vajay Károly Dr.	1869 **v.t**	1875 **v.t**	1876	
89). *Visky Károly*		1875	1876	
90). *Wallon Ede*		1875	1876	
91). Wallon Henrich		1875 **v.t**		
92). Wallon József		1875 **v.t**		
93). Weisz Gáspár		1875 **v.t**		
94). *Weisz S.A.*		1875 **v.t**	1876	

ANEXA II

Acționarii S.C. „Moara cu Aburi S.A." Satu Mare

între
1869 - 1895

1). 1). Ambrozy Antal
2). *Antal Kristóf - 1875*,1876 18
3). Antal Dániel 1869 v.t -1875 **v.t;ig.t**1876
4). *André Alajos - 1875* **v.t**1876
5). André Gusztáv 50
6). André Gusztávné 64
7). Asztalos Péter
8). *Ábrahám Antal - 1875* **v.t** 1876
9). Balázs Antonia 1880
10). Balázs Terézia 1880
11). *Bartha Endre - 1875* **v.t**1876
12). *Bathy Károly - 1875*
13). Bárthory János 1880
14). *Bányász Albert - 1875* **v.t**1876
15). Békéssy Géza
(ca repreyentant al oraş Satu Mare)
16). Beer Simon 1880
17). Berghoffer István 1895 1
18). Bender János 1890(m. által)
19). Benedikt Lipót 1876 1
20). Binder Gusztáv 1880
21). Biro László (hagyatéka)1880 m.á.
22). Bokor Lajos 1880 m.á
23). *Borbély György - 1875*- 1876, 1890
24). Boros Bálint - **1875 v.t** 1890 8
25). Văd. Boros Pálné 1890 4
26). Bossin József
27). *Böszörményi András - 1875*
28). özv. Böszörményi Józsefné- 1890 (m.á) 6
29). *Böszörményi Károly* 1869 v.t - *1875* **v.t** 1876
30). Böszörményi Elek 1876
31). Dr. Böszörményi József -**1875 v.t;ig.t**-1876
32). *Böszörményi László - 1875,* 1876 1
33). Bulster Ágoston 1876 13
34). Bulster Ilona 1876
35). Cseh Fáni 1880 m.á
36). Csorba Károly
37). Daróczy Endre 1895 6
38). *Debreczeny Ferenc - 1875*
39). Debreceni Tkp. Rt. 80
40). *Demidor Ignácz - 1875* **v.t** 1876
41). Dents Ignácz
42). *Densz Samuel -1875,* 1876
43). Deutsch Ignácz 1880
44). Dezsőffy Emánuel (végrendeletének végrehajtoi)1880

45). Dier Lajos 1876
46). Domidovitcs Károly 1880- 1890 m.á
47). Dorka János 1876
48). *Doroghy Antal - 1875*
49). özv. Duna Istvánné 1876 m.á
50). Ekker Mihály 1880
51)Elbel Károly 1880 m.á.
52). Ember Mihály 1876
53). Erdősy Vilmos **1875 v.t**
54). Éltető Elemér 1880
55). Éltető Ferenczné 1880 m.á
56). *Farkas Antal* 1869 **v.t**- *1875* **v.t;ig.t**-1876 3
57). Farkas Antal ifj.Dr. 4
58). Fazekas György - 1889,
59). Fazekas József 1876
60). Ferenciu Sándor 1880
61). Félegyházi Józsefné 1876
62). *Félegyházi Mihály - 1875* 5
63). Félegyházi Pál 1876
64). Fejér Zsigmond 22
65). *Foch Ignácz - 1875* **v.t;ig.t**
66). *Frankó Pál - 1875*
67). Freund Ezekiel 1880
68). *Freund Ábrahám* 1869 **v.t** - *1875* **v.t;ig.t**
69). Fülep Mihály -1875 **v.t;ig.t** - 1876
70). Gáspárdi Rudolf 1880 m.á.
71). *Gedő Endre -1875* , 1876
72). Gillyen József 1875 **v.t** 12
73). Göbl Jakab - 1877
74). Grosz Jakab -1876
75). Grosz Izsák - 1876
76). Groszman Fülöp -1876,1890, 15
77). Györi József - 1876
78). Gyulai Lajos - 1876 2
79). Gyulai Sándor 1876
80). Gulyas József és neje 1877 m.á.
81). Guth Herman - 1876
82). *Gyurits Antal - 1875*
83). Haller Otto 1875 **v.t**1876 10
84). Haracsek József 1890 (m. által)
85). Hatványi Péter 1880
86). Hámon József - 1889 1
87). Héder Sándor - 1875 **v.t** 1876
88). Helmeczy József 2
89). *Hehelein Károly - 1875*, 1876,
90). (R.K. gym. takarékintézete m.)
91). *Herman Mihály - 1875*, 1876 2
92). *Hermel Károly - 1875* **v.t**
93). Homonnay Pál 1880
94). Horváth 1895 9
95). Horvath Gusztáv

96). Irgalmas mănăstire de maici 2
97). Irgalmas intézet 14
98). Irsik Ferenc 1877 10
99). Ignat János 1880
100). Jakó Pál - 1875 **v.t** 3
101). Casa de Păstrare S.A 1875 5
(reprez. prin Jákó Sándor)
102). *Jákó Mihály* -1869 **v.t** *1875* **v.t;ig.t** - 1876
103). Joó Imre árvai 1880
104). Jeney György - 1875 **v.t** 1876
105). Joó Ignacz 1880
106). *Joó Ferencz - 1875*,1876
107). Kabay István 1876 3
108). *Kató István - 1875* **v.t** 1876
109). Kató Mihályné 1880
110). Kanizsai Zsigmond
111). *Kapusy András - 1875* **v.t**
112). Kádár Mihály - 1889
113). Kenyeres Károly
114). ifj. Kenyeres Károly 1890
115). *Kerekes Zsigmond - 1875* **v.t**1876
116). Keresztes András -1869 **v.t** 13
117). Kirilla Gusztáv
(şi ca reprez. al Asociaiei caritabile Irgalmas Intézet)
118). Kirnbauer József 1876
119). *Kiss Gedeon - 1875*, 1876
120). Kishalmi M. Lajos
121). *Kiszely Károly* 1869 **v.t** - *1875* **v.t;ig.t** - 1876
122). Knopfler Albert 1895 20
123). Kohn Dániel 1880
124). Kollonay Soma - 1875 **v.t** 1876
125). Kolányi Sándor - 1890
126). Kolozsvári Ágoston
127). Kolozsvári Károly 1880
128). Kolozsvári Mihály - 1875 **v.t** 1876-
129). Komárnyik 1876
130). Komlosi Artúr 1
131). Korányi János 1876 3
132). *Koós György 1875*
133). Koós Gábor 1880
134). Koós Márton - 1875 **v.t**
135). Koós Károly 1880
136). Kopossi András - 1876,
137). Kovács Árpád 1876
138). Kovács Béla 1880
139). Kovács István 1876
140). Kovács Karmélia 1876
141). Kovács Ágoston 1875**v.t;ig.t**
142). *Kórányi János - 1875* **v.t**
143). König Dániel -1890
144). Köpeczy Sámuelné 10

145). Kövi Sámuel 1876
146). Kranzthor Mór 1890
147). Latzkó Laszlo 1877
148). Lázár Mátyás 1876
149). Lechner Antal 1879
150). *Lehoczky János - 1875* **v.t** 1876
151). *Lengyel Endre - 1875* **v.t;ig.t** 26
152). Lengyel Imre 1880
153). Lengyel István - 1869 **v.t**-1875 **v.t;ig.t.**-1876
154). Lengyel Károly- 1890 6
155). Lengyel Endréné - 1890
156). Dr. Lengyel Márton - 1880
157). Lengyel Simon - 1875 **v.t** 1876
158). Lewinger Sámuel 1876
159). *Losonczi József 1869* **v.t;** *1875* **v.t;ig.t.**1876 18
160). ifj. Losonczy József 1890 1
161). Losonczy Julianna 1876
162). Losonczy Sámuel 1876
163). Littetzky Endre -1880 5
164). Lukács Antal 1877 m.á.
165). Madarassy László - 1875 **v.t** 1876
166). Markkó Ede
167). Makay Károly - 1875 **v.t** 1876
168). Mandelbaum Samuel 4
169). Markovits Elek - 1869 v.t 1875 **v.t** 1876
170). Markovits Móricz 1880 11
171). *Matolcsy József - 1875*, 1876
172). Matványi Péter - 1890
173). Márton Bálint - 1875 **v.t;ig.t**-1876
174). Mayer Ferencz 1880
175). Máyer Ignácz 1880 m.á
176). Máyer Izráel 1880
177). Máyer József - 1875 **v.t**
178). Mayer Ignáczné 1880 m.á.
179). Máyer Mariska 1895 5
180). Máyer Salamon 1876
181). Metz Rudolf 1876
182). Mihály Károlyné - 1890
183). Molnár Mihály 1876
184). Muszka Dánielné 1880
185). Cs. Nagy Miklós 1890
186). *Nagy Béla - 1875* **v.t** 8
187). Nagy György 1876
188). Nagy József 1877 4
189). Nagy Vincze 1877
190). Noéh Lajos 1876
191). *Novák Antal - 1875* **v.t**
192). *Novák Károly- 1875*
193). Nuszer Dezsö - 1889 (felesége Toth Juliska)
194). Olchvany Eulália 1880 m.á
195). Ormos Gábor 1890 m.ái 10

196). Papp Antal 1880
197). Papp Dezső 1876
198). Papp János - 1890(m. által)
199). *Papolczi Antal - 1875*
200). Payko Béla 1880
201). *Peley József - 1875* **v.t** 1876 8
202). Penyigei Imre 1880
203). *Petz István - 1875,* 1876
204). *Petrovits Antal - 1875* **v.t** 1876
205). Petrovits Ignácz 1880
206). Pika Miklós 1876
207). Pillich Győző 1880
208). *Polya József - 1875* **v.t** 1876
209). Văd.. Reich Andrásné 1880
210). Rein István - 1889
211). Reiter Jakab 1895 10
212). Réthy Sámuelné 1880
213). *Roós György - 1875*
214). Rozenberg Adolf 1876
215). Rosenfeld Herman 1876
216) Ruprecht Antal - 1875 **v.t** 1876 5
217). *Szaizer János - 1875* **v.t** 1876 -1889
218). Szatmári Adolf - 1889
219). Szatmári Takarékpénztár
220). Szatmári szücsipar Társulat 2
221). Szatmárnémeti thj. város 50
222). Szász Géza 1879
223). Szerdahelyi Ágoston - 1875 **v.t** 1876
224). Szinér János - 1875 **v.t**
225). Szlávik Leona 19
226). Szabo Dániel 1876
227). Szabo József 1876 m.á.
228). Szabo József 1876
229). Szabo Norbert 1880
230). Székely Ferenc 1876
231). Szeizer János 1875
232). *Szeőke Bálint - 1875*
233). Soós János - 1875 **v.t**
234). *Sződényi József - 1875,* 1876
235). *Szőnyi Ferencz - 1875* **v.t** 1876 7
236). Serly György 1880 m.á
237). Schőnfeld Adolf 1880
238). Schwarcz Albert 10
239). Schwartz Sándor 1880
240). Spiegel Adolf
241). Smotzer Ignácz - 1875 **v.t**
242). Stefanszky László 1880
243). *Steinberger Ábrahám - 1875* **v.t;ig.t**-1876 4
244). Sternberg Mór 1880
245). Sz. Török János - 1875 **vt** - 1890
246). Tabajdi Lajos 5

247). Tegze Mihály - 1875 **v.t**
248). Teitelbaum Herman 1877 1
249). *Thury Mihály - 1875*
250). Toka Sámuel 1877.
251). Torner Mihály - 1890
252). Toroczky Ignáczné 1880
253). Toth János 1876
254). Toth Juliska(Nusser felesége) 1890
255). Toth Sándor
256). Török István - 1875 **v.t**
257). *Török János - 1875* 30
258). Tried Emil 1880
259). Trillház Henrik 1880
260). Vajay Károly 1875 **v.t** 6
261). Vajtó László 1890
262). Varga György 1880
263). Váczi Károly 1876
264). Vally János 1880 15
265). *Vásárhelyi Kálmán - 1875*
266). Verebi Antal 1880 (şi ca reprez. al Asociaţiei pantofarilor din Satu Mare)
267). Dr. Vinnay Árpád - 1890 7
268). Viski Mihály 1877
269). *Visky Károly- 1875*, 1876
270). Vizler Mihály 1876
271). Volkovits János 1880
272). Wagner Lajos - 1890
273). Wallon Alajos - 1890 10
274). *Wallon Ede - 1875*, 1876 20
275). Wallon Henrich - 1875 **v.t**
276). Wallon Gyula Dr. 10
277). Wallon József - 1875 **v.t**
278). Weisz Gáspár - 1875 **v.t**
279). Weisz Hermán 1880
280). Weisz János 1880
281). *Weisz S.A. - 1875* **v.t** 1876
282). Witt József 1880
283). Unger József - 1875 **v.t** 2
284). Unger Gusztáv 1880 (şi ca reprez. al Băncii "Casa de păstrare S.A." Satu Mare)
285). Unger Károly
286). Uray Gáspár 1880
287). Zakariás József 1876
288). Zsiga Miklós

ANEXA III

Semnatarii listei de subscripție pentru noile acțiuni emise în 1895 de

Sc. "Moara cu Aburi S.A" Satu Mare

şi numărul acțiunilor subscrise

1. Ádám Albert	1
2. Ackermann Antal	2
3. Adorján Gedeon ifj.	1
4. André Gusztáv	43
5. Antal Kristóf	21
6. Bakó Gyula Dr.	5
7. Bartha Zsigmond (ref. lk. Ökörito)	5
8. Bárányi Sándor	2
9. Báthy Szerén (Szeged)	5
10. Beer Mór	5
11. Beer Samuel	1
12. Benedikt Lipót	4
13. Bennschen Lipót	2
14. Berghofer István	10
15. Beszediti Vilmos	2
16. Boros Bálint	6
17. Boros Ilona	4
18. Boros Zoltán	2
19. Boszin József	1
20. Böszörményi	2
21. Böszörményi Emil	5
22. Böszörményi László	1
23. Böszörményi Sándor ifj.	3
24. Böszörnényi József (berendi)	1
25. Böszörnényi Józsefné Özv.	2
26. Braun József (Potău)	2
27. Cserő Zsigmond	1
28. Daroczy Endre	2
29. Deák Kálmán	2
30. Deuts Ignácz id.	2
31. Deuts Mór	4
32. Drucker Zsigmond (Micula)	2
33. *Ekker Testvérek* (Sziget)	2
34. *Elsö magyar Júta-Fonó és szövögyár*	10
35. Emerich Tivadar	3
36. Félegyházi Ferencné	2
37. Félegyházi Sándor	4
38. Farkas Antal	20
39. Farkas Antal ifj.	18
40. Farkas Lajos	2
41. Fejér Zsigmond	12
42. *Fejér Zsigmond fiók üzlete*	6
43. Fejes István	2
44. Fekete Lajos (Livada)	1
45. Feldman Márkus	1

46. Feldman Sándor (Satu Mare)	2
47. Fischer Mór	4
48. Fogarassi Lamdorf	4
49. Fogarassy Aurel	5
50. Fogarassy Zsigmond	5
51. Frankó János	10
52. Frankl Mihály	2
53. Galgoczy Lajos	7
54. Grosz Dániel	2
55. *Grosz Franckel és Leop. Ezekiel*	5
56. Gillyen József	20
57. Glück Vilmos (Oraşul Nou)	2
58. Goldstein Adolf (Baia Mare)	1
59. Groszman	3
60. Gutmann Ignácz	2
61. Gyene István (Porcsalma)	2
62. Hámon József	20
63. Haberfeld Jakab	2
64. Halász Mór	2
65. Haller Otto	20
66. Helmeczy József	20
67. Hermán Mihály	20
68. Horonyecz Antal	2
69. Ilk Róza (Seini)	2
70. Inánсsy Jenő	5
71. Irsik Ferenc	20
72. Jakó Endre	2
73. Jakó Kálmán	2
74. Jandrics János	1
75. Jankovits János	2
76. Joó Ferenc	1
77. Kahán Izidor	1
78. Kalocsai Zsigmond	2
79. Kappelmayer Frigyes	2
80. Kauffmann Jenő (Carei)	10
81. Kaufmann Dávid	2
82. Kaufmann Lipót (Csenger)	2
83. Kelemen ? Dr.	2
84. Kellucz Ignácz (Bixad)	2
85. Kepecs Herman (Satu Mare)	1
86. Kepecs Hermanné	1
87. Keresztes András	20
88. Kesztes Sándor (Siget)	10
89. Klein Gyula	6
90. Klein Gyula	2
91. Klein Ignácz	5
92. Klein Móritz	1
93. Klein Menyhért	5
94. Klein Móricz	4
95. Klein Rudolf (Apa)	2
96. Klein Vilmos	6

97. Klein Vilmos (a 2 subscriere) 2
98. Koch Gusztáv 10
99. Kolozsvári Károly 4
100. Kolozsvári Károly 8
101. Kovács Ábrahám 4
102. Kovács Eduard 5
103. Kovács Kálmán 1
104. Kováts Gyula 2
105. Kovats Albert 10
106. Kórányi János 20
107. Kölcsey Ákos (Micula) 5
108. Kölcsey Boriska 1
109. Kölcsey Celluska 1
110. Köpeczi Sámuelné văd. 10
111. Krausz Fülöp 1
112. Kuszner Albert 1
113. Lázár Adolf (Racsa) 2
114. Lévai Mihály (Baia Sprie) 1
115. Lövy József (Lipău) 2
116. Leichemann Adolf (Halmeu) 5
117. Lenggyel Endre 20
118. Lengyel Károly 10
119. Lengyel Márton Dr. 20
120. Litteczky Endre 10
121. Litteczky Endre 4
122. Losonczi József 20
123. Losonczi József ifj. 2
124. Májer József Dr. 2
125. Márkús Máron 10
126. Máyer Károly 2
127. Madzsár János 1
128. Mandel Ignacz 1
129. Mandelbaum Samuel 4
130. Mandis Jénos 3
131. Markovits József (Gerța Mică) 2
132. Merz József 2
133. Merza József (Halmeu) 1
134. Merza Józsefné 1
135. Meszlényi Gyula (episcop R.k. Satu Mare) 5
136. Mikes
137. Molnar Mihály 2
138. Moskovits Efreim 2
139. Nagy Béla 5
140. Nagy György 1
141. Nagy József 18
142. Neulander Kisterstvérek 2
143. Oláh Dezső 1
144. Páskudi Imre 2
145. Pásztory Árkád (Bixad) 3
146. Peley József 5
147. Poszvék Séndor 2

148. Reiter Béla 5
149. Reiter Jakab 1
150. Reiter Jakab 10
151. Reizer János 2
152. Sücs József 2
153. Salyi Lajos (Porumbeşti) 2
154. *Scheffler & Reiter* 2
155. Schik Ignácz 2
156. Schwartz Albert 20
157. Schwartz Albert 2
158. Schwartz Herman 1
159. Schwartz József (Satu Mare) 3
160. Schwartz Sámuel (Apa) 2
161. Seppy Antal 7
162. Simon Lajos (Porcsalma) 2
163. Somogyi Ferenc 10
164. Stegman Márkus 2
165. Stein (Stern?)Samuel 1
166. Steinberger 2
167. Steinberger Eliás 2
168. Steinberger Herman 1
169. Steinberger Elemér 1
170. Stern Jakab 2
171. *Sz. Kereskedelmi és Ipar Bank Rt.* 20
172. Sz. Török János 4
173. Sz. Török János 5
174. Szarka Andor (Sătmărel) 2
175. Szatmári Adolf (Păuleşti) 2
176. *Sz. Kereskedelmi és Ipar Bank Rt.* 20
177. *Szatmár vármegyei Tkp. Rt.* 5
178. *Szatmár város törvényhatósága* 100
179. Szatmári Adolf (Păuleşti) 2
180. *Szatmári Termány és Hitel Bank Rt.* 10
181. *Szatmári Tkp. Egyesület* 95
182. *Szatmárnémeti Népbank Rt.* 50
183. Szabo János (advocat) 1
184. Szabo Kálmán 1
185. Szeizer István Dr.(advocat Satu Mare) 5
186. Szentiványi Gyula 2
187. Sziér Imola 1
189. Szőnyi Ferenc ifj. 5
190. Szőnyi József 1
191. Szőnyi Mihály 2
192. Szönyi Antal 5
193. Szoboszloi Sándor 10
194. Szuger Lipót 5
195. Tabajdi Lajos 3
196. Tatolczy Gyula Dr. 10
197. Teitelbaum Herman 1
198. Toth Mór 4
199. Unger József 9

200. Uray	1
201. Uray Gáspár	2
202. Uray Géza	2
203. Vécsey Miklós báro	10
204. Vajay Endre (inginer,Siget)	2
205. Vajay Imre	2
206. Vajay Károly Dr.	2
207. Valkovits Sámuel	4
208. Vallyi János	16
209. Vinnay Arpád Dr.	20
210. Wallon Ede	20
211. Wallon Frigyes	5
212. Wallon Gyula Dr.	5
213. Wallon Lajos	20
214. Weihaner Imre	1
215. Weihaner Sámuel	3
216. Weinberger Ignácz	2
217. Weisz (Agris)	4
218. Weisz Sándor	1
219. Weisz Albert	1
220. Weisz Miklós (Mátészalka)	2
221. Zamnner Károly	5

ANEXA IV

Acționarii S.c. " Moara cu Aburi S.A. " Satu Mare după 1915

		1915	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
1.	Ambrozy József Dr.	1	5	5	5	5	5	5	2	2	2	2	2			
2.	Ambrozy Józsefné	20	20	20	20	20	20	20								
3.	Ambrozy Sándor Dr.						9	14	9	9	9	9	9			
4.	Ambrozzy Sándorné						1	1	1	1	1	1	1			
5.	Antal Dániel										3	3	3	3		
6.	Antal László Dr.					20	20	20	20	20	20	20	20	79		
7.	Antal Laszlóné					2	6	6	9	9	9	9	9	9		
8.	Antal Sándor Dr.	1	9	9	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14		
9.	Asztalos Sándor									10	10	10				
10.	Bélteky Lajos									20						
11.	Binder Gusztáv	7	7	7												
12.	Bodnár Károly									20	20	20	20	20		
13.	Boros Lajos									10	10	10				
14.	Boros Zoltán										2					
15.	Bróczkó Gyula						20	20	20	20	20					
16.	Cs. Majer Sándor					69		110	110	110		110				
17.	Czumbel Lajos Dr.									13			13			
18.	Daróczi Endre		4	4												
19.	Deák Kálmán	1		1	1	1	1	1	11	11	11	11	11	11		
20.	Ehrmann Eszter									20		20	20	20		
21.	Farkas Antal Dr.	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	52	52		
22.	Farkas Antal Dr. ifj.										20					
23.	Farkas Antal ifj.									20	20					
24.	Fejes István Dr.		2	2												
25.	Fekete Dezső						5									
26.	Fekete józsef						10									
27.	Félegyházi Ferencné										2	2				
28.	Félegyházi Mihály						1	2	2			2				
29.	Félegyházi Sándor	7	7	7	7	7	7	7	20	20	20	20	20	19		
30.	Frank László	4	4	4	4	4	4	4	20	20	20	20	20	20		
31.	Göbl Alajos										20					
32.	Halczer Aladár									20	20	20	20			
33.	Haller Ferenc	1		1	1	1	20	20								
34.	Hámon Robert	27	27	27	27	27	20	20		20			20	98		
35.	Haraszthy Lajos									20		20		20		
36.	Harcsár Géza Dr.	15	18	22	34	34	21	20	25	25	36	43	44	44		
37.	Harcsár Gézáné						19	19	19	19	19	19	19			
38.	Helmeczy József (kiskoru)									6	10	6	6			
39.	Helmeczy József Dr.			4	15	15	15	15	15	15	19					
40.	Helmeczy Jozsefné özv.	6	6	6	6	6	6	6		10	10	10	6			
41.	Helmeczy Pál									7		7	7			
42.	Helmeczzy József ifj.									10						
43.	Herman Mihályné özv.							21	4	4	4					
44.	Homonnay Pál	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2				
45.	Horváth Bertalan		30	30				30	30	30	30	30	30	30		
46.	Horvay Károly							4	20	20	20	20	20			
47.	Irgalmas Növérek										1					
48.	Jakó Endre	4	4		4											

49.	Jákó Sándor	2	2												
50.	Jankovits János	3		3	3					3	3				
51.	Kanizsai Jenő			1				2				2			
52.	Keresztes András	26	26	31	26	26	16	16	8	8					
53.	Keresztes Endre (kiskoru)						5	5	5						
54.	Keresztes Endréné							2	2						
55.	Kishalmi Lajosné							6½							
56.	Kótay Pál									20	20				
57.	Kovács Gyula Dr. (Kanonok)						20		20	20		20	20		
58.	Lahotsinszky Béla									20			20		
59.	László Károly	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
60.	Lechner Anna										3				
61.	Lechner Emma										3				
62.	Lehoczky Józsefné							10							
63.	Lehoczky Lános							3							
64.	Lengyel Alajos Dr.	20	20	20		20		20	20	20	20	20	20	20	
65.	Lengyel Alajosné							15	15	15	15	15	15		
66.	Lengyel Károly	20	20	31											
67.	Litteczky Endre	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	
68.	Litteczky Endréné	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10				
69.	Litteczky Endre ifj.						5			5					
70.	Litteczky Erzsike										1				
71.	Litteczky István								10	10					
72.	Lőrincz Lajos									20					
73.	Lörincz László											20			
74.	Losonczi József	21	21	21											
75.	Losonczi Józsefné			19				19		14	14				
76.	Losonczi Sárika							9			1	1			
77.	Mártha József										19	19			
78.	Muhi Miklos	5	5						18	18	18	18			
79.	Nagy József Dr.									20					
80.	Nagy Lajos										20				
81.	Nagy Sándor Dr.									20					
82.	Nemes Béla	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	
83.	Nigriny Sándor								20	20	20	20	20		
84.	Nyisztor Zoltán Dr.									20					
85.	Pakocs Károly							5	5	5			5		
86.	Páskesz Mór		4		4		4		4	4					
87.	Paskuj Imre				5½		2	2	2		2				
88.	Pethő György		2	2				2							
89.	Popolczay Zoltán										20				
90.	Reitter Jakab	64	64	59	59	51	51		30	30	30				
91.	Rohács Endre									20	20	20	20		
92.	Ronai János									20					
93.	Rosenberg Ignácz				2	4	4		20	20	20	20			
94.	Rosenberg Rozi									20	20	20	20		
95.	Rosenberg Simon		2		2	2	3	3		19	19	19	19		
96.	Rosenberg Simon & fia cég						1	1		1	1	1	1		
97.	Rosenfeld Miksa	2		2											
98.	Rosenfeld Miksáné	1		1											
99.	Schwartz Albert	24													

100. Seffler Ferenc Dr.								20	20			20	
101. Simon János								10	10	10	10		
102. Stall Béla										5			
103. Sz. *Tkp és a Népbank*								20	20	20	20		
104. *Sz. Tkp. egyesület*	100	100	100	100	100		20	20					
105. *Sz.Keresk. és iparbank*		20											
106. *Sz.N Népbank*	51	51		100		100							
107. *Sz.R.K néptanitok egyes.*			1			1		1					
108. Szabo János										1			
109. *Szatmári Népbank*			100										
110. *Szatmárnémeti Sz.k.v.*	125	125	125	125		125	125		125		125		
111. Szentgyörgyi Jordán Károly								20	20	20		20	
112. Szepesi Sándor			1	1			1		1				
113. Szlávi Dezsö	1	1	1	1	1	20	20	20	20				
114. Szücs József								20	20				
115. Turner Albert	1	1	1	1	1	20		20		20	20	20	
116. Unger István		9											
117. Unger Ulman Sándor	4	4	4	4	4		4	4					
118. Uray Jenő									4				
119. Vajay Imre Dr.	30	30	30	30		32	32	32	32	32	32	32	
120. Vajay Károly Dr.	10	30	25	25	25	20	20	26	20	20	20	23	
121. Vajay Karolyné						5					5		
122. Vajay Károly ifj.				1	1	1		1	1	1	1	1	
123. Vécsey László báró									20	20			
124. Vereczy Antal									20	20	20		
125. Wagner József								20	20	20	20	20	
126. Wallon Gyula Dr.		10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	
127. Wallon Gyuláné						1	1	1	1		1		
128. Wallon Lajos	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	
129. Wallon Lajosné			6	6	6	6	6	6	6	6	6		

Note

1. Sándor Vilmos, Nagyipari fejlödés Magyarországon 1867-1900, Ed. Szikra, Budapest 1954, p. 70.
2. Dr. Borovszky Samu, Szatmár - Németi monográfiája, p. 13, Budapest 1910.
3. Arhivele Statului. Dosar de firme nr. CCLXXV (în continuare Arh. Stat. D.f.).
4. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV: Hirdetmény: 7089/1869 A debreceni Kir, e, b; váltótörvényszéknél 1869 augusztus 12-én a társas cégjegyzékbe bekebelesztett a következö cég: „Szatmári gözmalom társulat".
5. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV: Hirdetmény: 7089/1869.
6. Arhivele Statului: Registru de firme sociale, vol. I; p. 19 (în continuare: Arh. Stat. Reg. f. soc.).
7. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
8. Arh. Stat.: Registru de procese verbale ale Consiliului Municipal 1867.
9. Dr. Borovszky Samu, Szatmár - Németi monográfiája, p. 15, Budapest 1910.
10. Sándor Vilmos, op. cit., p. 74.
11. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
12. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
13. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV Adunarea generală din 27 iunie 1875.
14. váltó leszámitolás utján hitelt nyervén...
15. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV Adunarea generală extraordinară din 18 iulie 1875. Lista

acţionarilor în Anexa I.
16. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV: Protocol încheiat între acţionarii garanţi şi Societatea Moara cu Aburi S.A. Satu Mare: „Nyilatkózat, 1876 nov. 22 A ;"Szatmári Gőzmalom társulat" a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank-tol 125.000 Frt. erejéig váltó hitelt nyervén, mely öszeg felvételéré a fentemlitett Gőzmalmi Tásulat 1874 XII 6 a részvényesek közgyülése által hozot határozat s a Földmüvelési és Kereskedelmi miniszter 22855/1874 sz. leirata s közelebb a Szatmárnémeti Kir. törvényszék mint kereskedelmi biroságnak 6244 sz. 1876 augusztus 28-án tartott gyülésén bemutatott alapszabály szerint felhatalmazva és végül a hiteles másolatban ide csatolt 65 tagu választmány között kötött jótállási szerdödés alapjan, biztositva lévén, alúlirottak, mint a szatmári gőzmalom társulat igazgató tanácsai és ezen vállalat váltótörvényszékileg bejegyzet aláirásával elfogadot s bármelyikük által kibocsátot forgatat és a pesti magyar kereskedelmi bank által leszámitott váltók pontos beváltásáért ezennel önszemélzünkel és magán vagyonunk lekötése mellett egyikük a másikért és mind egyért jót állva válaltunk keszfizetöi minöségben egyetemleges fizetési kötelezetséget miszerint ha a fent emlitett szatmári Gőzmalom Társulat által beküldött és leszámitott váltók bármelyike az elfogadó szatmári gőzmalom társulat részéröl, a lejárat napján pontosan be nem váltatnék, mi keszfizetöi minöségben felválalt egyetemes fizetési kötelezetségünknél fogva a leszámitott váltó öszegét, a lejarattót számitandó 6 % kamattal együt a hitelezö pesti Magyar Kereskedelmi Bank-nál azonnal megfizetni tartozik.

Azon esetben pedig ha az elfogadó Szatmári gőzmalom társulat vagyonaira nézve csöd eljárás nyittatik kilelentjük miszerint mindazon váltók, melyek az elfogadó szatmári gőzmalom társulat által beküldetvén leszámitoltattak, lejártnak tekintendök lévén, általunk válalt egyetemes készfizetöi kötekezetségünknél fogva szinte azonnal beválthatok és kifizetöek leendnek. Kelt Szatmáron 1876 november 31. Aláirok az igazgatoság tagjai S.K.
17. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV Adunarea generală extraordinară din 18 iulie 1875.
18. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
19. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
20. Anul comercial al morii este cuprins între lunile august-august.
21. R. Răpeanu, N. Mărută: Maşini şi instalaţii în industria morăritului, Ed. Teh. Bucureşti, 1965, p. 7-9.
22. Idem, p. 15.
23. Ibidem, p. 16.
24. Ibidem, p. 17, p. 94, p. 178, p. 187, p. 222, p. 228, p. 230.
25. Sándor V., op. cit. p. 88.
26. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
27. Magyar Compass pe anul 1877, p. 64, Budapest 1878.
28. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
29. Debreceni Kereskedelmi és Iparakamara Jelentése 1879-1880 években, p. 197, Debrecen 1882.
30. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
31. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
32. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
33. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
34. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
35. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
36. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
37. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
38. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
39. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
40. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
41. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.

42. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
43. A Debreceni Kereskedelmi és Iparakamara Jelentése, p. 112, Debrecen 1895.
44. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
45. M. Stat. H. A. Magyar szt. korona országainak Malomipara 1906, p. 36, tb. II, Budapest 1909.
46. A Debreceni Kereskedelmi és Iparakamara Jelentése, p. 114, Debrecen 1890.
47. M. Stat. Köz. 1900 Népszámlálás, partea IV, vol. IX, p. 372-373, Budapest 1905.
48. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
49. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV, Adunarea generală extraordinară. Listele de subscripție din anul 1895.
50. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
51. M. Sat. Köz. Magyarország Malomipara 1894-ben, p. 121, Budapest 1896.
52. M. Stat. Köz. A. Magyar szt. korona országainak Malomipara 1906 évben, p. 62, Budapest 1909.
53. M. Stat. Köz. A. Magyar szt. korona országainak Malomipara 1906 évben, p. 61, Budapest 1909.
54. Arh. Stat.: Reg. f. soc., vol. III, p. 223.
55. „Népszava" 23 iunie 1906, nr. 149, an XXXIV, p. 7.
56. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
57. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
58. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
59. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
60. M. Stat. Köz. 1910 Népszámlálás, partea II, vol. XLVIII, p. 641, Budapest 1913.
61. Arh. Stat.: Reg. f. soc., vol. III, p. 223.
62. M. Stat. Köz. 1910 Népszámlálás, partea II, vol. XLVIII, p. 1048-1049, Budapest 1913.
63. A Debreceni Kereskedelmi és Iparakamara Jelentése az 1913 évben, p. 173, Debrecen 1914.
64. Idem.
65. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
66. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
67. M. Stat. Köz. A. Magyar szt. korona országainak Malomipara 1906 évben, p. 213, Budapest 1909.
68. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
69. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV.
70. Arh. Stat.: D.f. nr.: CCLXXV, Listele de subscripții din 1895.
71. M. Stat. Köz. 1910 Népszámlálás, partea II, vol. II, p. 641, Budapest 1904.
72. M. Stat. Köz. A. Magyar szt. korona országainak Malomipara 1906 évben, tb. II, p. 32-33, Budapest 1909.
73. M. Stat. Köz. A. Magyar szt. korona országainak Malomipara 1906 évben, tb. II, p. 60-61, Budapest 1909.
74. M. Stat. Köz. A. Magyar szt. korona országainak Malomipara 1906 évben, p. 37, Budapest 1909.
75. Cifrele din comitat nu includ municipiul Satu Mare, includ numai cele trei oraşe. Carei, Baia Mare, Baia Sprie.
76. M. Stat. Köz. A. Magyar szt. korona országainak Malomipara 1906 évben, tb. IV, p. 89, Budapest 1909.
77. Include şi Satu Mare; M. Sat. Köz. Magyarország Malomipara 1894-ben, p. 32, Budapest 1896.

XI.I. UZLETEVROL.

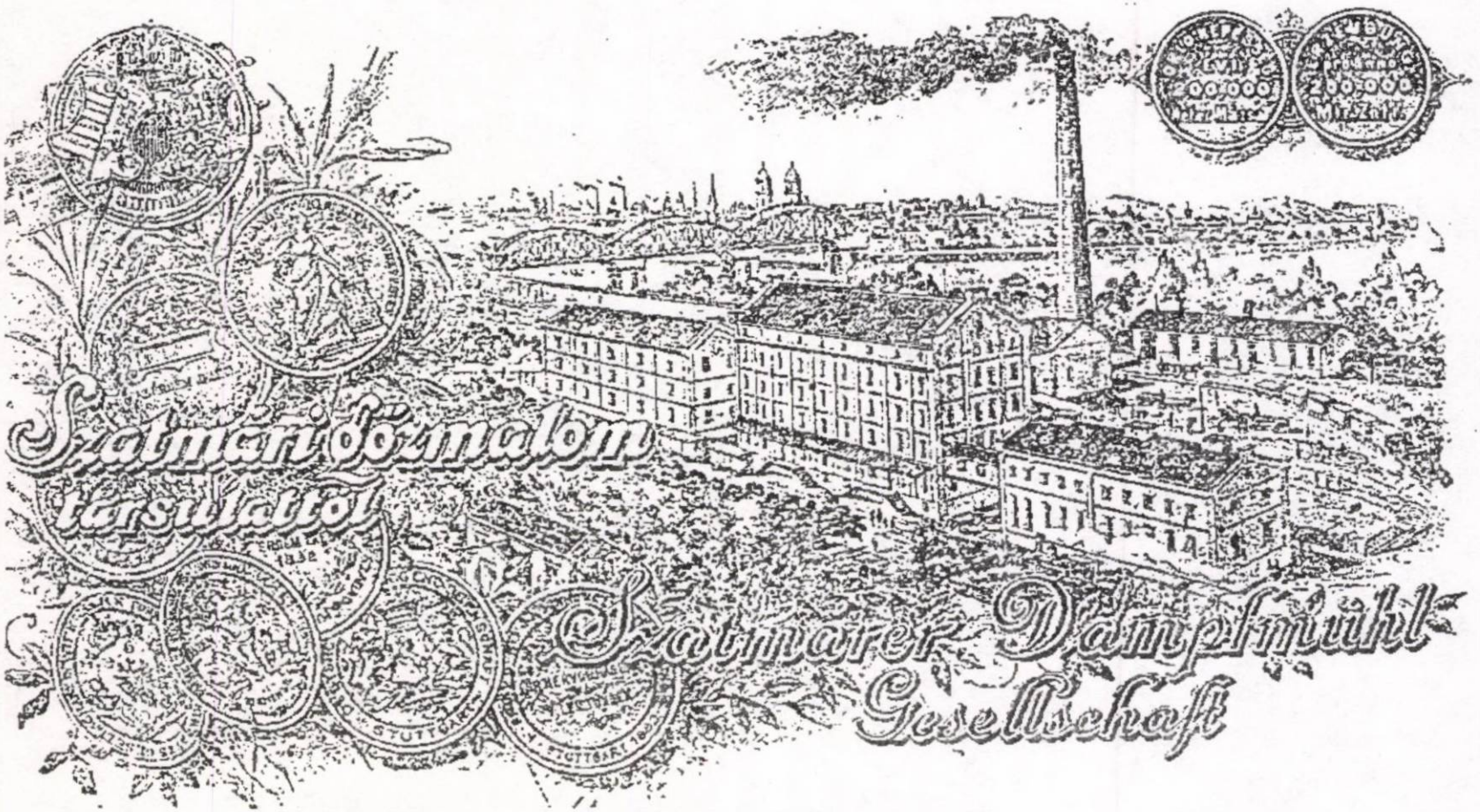

Fig. 1 "Moara cu aburi" S.A. Satu Mare, 1915

Figuri ilustre sătmărene (II)
Dr. Titu Demian (1896-1958)

Claudiu Porumbăcean

Fiind un partid cu o puternică influenţă în judeţ, Partidul Naţional Ţărănesc (P.N.Ţ.) a avut în fruntea sa şi la Satu Mare personalităţi ilustre, cum ar fi Alexandru Breban, Mihai Popovici şi Titu Demian. Din aceste motive şi pentru a fi mai bine cunoscut cititorilor, am decis să dăm spre publicare câteva date despre ultimul preşedinte al P.N.Ţ. filiala Satu Mare, dr. Titu Demian (fig.1), avocat, doctor în drept şi om politic, luptător anticomunist şi exemplu de moralitate, fiind un reprezentant de marcă al acestui judeţ, numele său aflându-se prezent în mai multe lucrări de specialitate şi enciclopedii româneşti şi maghiare[1].

Născut la 7 septembrie 1896 în comuna Dăneşti, satul Negreia[2] (atunci satul aparţinea comunei Şişeşti), actualmente în judeţul Maramureş, Titu Demian se trage dintr-o familie românească de ţărani înstăriţi, al cărei arbore genealogic (fig.2) coboară, deocamdată, până în 1770 (anul naşterii lui Demian Alexa). De numele acestei familii se leagă şi prima şcoală românească din Negreia[3].

Fiul lui Demian Atanasie (1859-1929), agricultor îmbogăţit prin comerţul cu vite, Titu Demian urmează de mic toate treptele educaţionale, la fel ca şi fraţii săi (cu o singură excepţie) ajungând student la Facultatea de Drept a Universităţii din Cluj, pe care o absolvă în 1923[4], an în care vine la Satu Mare, unde practică avocatura. Obţine doctoratul în drept şi se afirmă ca un bun avocat, devenind membru în diferite societăţi şi asociaţii, consilier juridic al Băncii „Casa Noastră" şi al Fabricii de vagoane „Unio"[5].

Pe lângă activitatea sa profesională, dr. Titu Demian a rămas cunoscut contemporanilor săi şi parţial urmaşilor, prin faptul că a luat parte activ la viaţa politică a oraşului şi judeţului Satu Mare, în calitate de membru al P.N.Ţ. Numele său este prezent, alături de cel al lui Mihai Popovici, Alexandru Breban, ş.a. pe lista P.N.Ţ. Satu Mare pentru alegerile parlamentare din 1927, fără însă a fi ales[6].

Sfârşitul anilor '30 ni-l prezintă pe Titu Demian în funcţia de vicepreşedinte al organizaţiei judeţene şi membru în Comitetul Executiv orăşenesc al P.N.Ţ.[7]. După căderea guvernului Iorga (6 iunie 1932), ţărăniştii revin la putere, iar pe plan local Titu Demian îndeplineşte funcţia de primar al oraşului Satu Mare în perioada 12 iunie 1932 - 18 decembrie 1933. În această postură confirmă calităţile sale şi se implică în probleme dificile, reuşind redresarea situaţiei financiare a oraşului şi pavazarea unor străzi[8].

Un moment foarte important din istoria organizaţiei judeţene a partidului s-a petrecut la data de 3 mai 1936, când s-au desfăşurat lucrările Congresului judeţean al P.N.Ţ. Satu Mare, eveniment ce s-a bucurat de participarea lui Maniu, Mihalache, dr. Lupu, ş.a.[9]. Cu această ocazie s-a ales noua conducere a organizaţiei pe o perioadă de 2 ani, în frunte cu Titu Demian, secretar general fiind Ştefan Anderco[10]. Noua conducere a rămas valabilă (şi din cauza menţinerii altor congrese datorită condiţiilor istorice neprielnice) până la Congresul partidului din 23 martie 1946[11].

Protestând împotriva regimului carlist, Titu Demian semnează, alături de alţi fruntaşi P.N.Ţ., Memorandumul românilor din Transilvania, adresat lui Carol al II-lea la 15 decembrie 1938[12]. Anterior acestui moment, el dă dispoziţie tuturor organizaţiilor ţărăniste din judeţ să voteze contra constituţiei cu ocazia plebiscitului din 25 februarie 1938[13].

Dictatul de la Viena şi anii celui de-al doilea război mondial au lăsat urme adânci în rândurile populaţiei sătmărene. Cu toate acestea P.N.Ţ. îşi reia activitatea destul de repede

şi deţine, pentru o scurtă perioadă de timp, majoritatea în conducerea judeţului Satu Mare[14]. Sursa citată prezintă procesul verbal de constituire a Uniunii Democrate Române, datată 15 decembrie 1944, al cărei preşedinte a fost ales Titu Demian. Această organizaţie întrunea membrii mai multor partide din judeţ, în vederea instaurării unei administraţii româneşti.

Într-un context mai mult decât dificil, foarte ostil din partea puterii, dar susţinut de populaţie, la 23 martie 1946 P.N.Ţ. Satu Mare şi-a ţinut ultimul Congres, chiar în clădirea în care se afla (şi se află şi azi) sediul P.N.Ţ., fiind proprietatea lui Titu Demian (autorităţile locale comuniste nu au permis desfăşurarea lucrărilor într-un local adecvat). Congresul a desemnat noua conducere P.N.Ţ. Satu Mare, Titu Demian fiind reales în funcţia de preşedinte al acestei organizaţii[15].

Fiind o persoană anticomunistă şi antitotalitară, el s-a opus sistemului sovietic pe cale de instaurare, fiind un exemplu şi un lider în rândurile opoziţiei sătmărene, motiv pentru care şi-a atras ura comuniştilor.

La alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946 candidează pe lista P.N.Ţ.; este ales în ciuda fraudei electorale, fiind ultimul parlamentar al opoziţiei din Satu Mare. În semn de protest faţă de alegerile falsificate de către Partidul comunist, Titu Demian refuză prezenţa în Parlament. După ce a fost ţinta mai multor atacuri calomnioase din partea politrucilor comunişti, dr. Titu Demian a fost arestat şi mutat cu domiciliu obligatoriu la Cluj[16], unde va înceta din viaţă la 29 aprilie 1958. Întreaga avere i-a fost confiscată în momentul dislocării (10 august 1949)[17] lăsând în urma sa doar o fiică, Maria, actualmente cercetătoare la Academia Română în Bucureşti.

Numele său va rămâne înscris pentru totdeauna în paginile P.N.Ţ., partid pentru care a făcut tot ce i-a stat în putinţă, având convingerea că ceea ce face este bine pentru acest judeţ şi locuitorii lui.

Historical characters from Satu Mare (II)
Dr. Titu Demian(1896-1858)

(Summary)

Born in 7 th of september, 1896 in the commune Dăneşti, village Negreia (now in Maramureş county), Titu Demian (fig.1.) is the last president of. P.N.Ţ. (Satu Mare branch), before 1947. Advocate, master in law and political personality, anticommunist fighter (fig.2), Titu Demian is a representative for county, his name being mentioned in a lot of speciality works, in Romanian and Hungarian encyclopaedies.

Note

1. Vezi Lucian Predescu - Enciclopedia Cugetarea, Ed. Cugetarea, Georgescu Delafras, Bucureşti 1940, p. 263.
Várady Aladár - Erdélyi Monografia, Ed. Gloria, Satu Mare, f.a., p. 90.
Tankóczi Gyula - Satu Mare Város Képes Tükre, Satu Mare, f.a., p. 140 şi 141.
2. O scrisoare a fiicei lui Titu Demian, Maria Demian, Maria Zaharescu Demian, care se referă la unele date personale din viaţa tatălui său, se află în posesia autorului.
3. Informaţiile privind originea familiei lui Titu Demian se datorează amabilităţii domnului director al Muzeului Judeţean de Istorie Satu Mare, Viorel Ciubotă, care ne-a pus la dispoziţie o cronică a familiei Demian.
4. Lucian Predescu - op.cit., p. 263.
5. Várady Aladár, Berey Géza - op.cit., p. 90.
6. „Satu Mare", anul IX, nr. 26/26 iunie 1927.
7. Tankóczi Gyula - op. cit., p. 141.
8. Ibidem, p. 14.

9. Arhivele Statului Satu Mare, fond Aurel Popp, dos. 41, fila 107-108 şi „Satu Mare" nr. 52/11 decembrie 1932.
10. „Dreptatea", nr. 127/28 ianuarie 1945.
11. „Patria", nr. 36/1946.
12. Cornel Grad, Doru E. Goron - Un document despre situaţia Transilvaniei la 20 de ani după unire: Mermorandumul Românilor din Transilvania (Ardeal, Banat, Crişana, Satu Mare, Maramureş), prezentat de fruntaşii P.N.Ţ. regelui Carol al II-lea la 15 decembrie 1938, în A.MP. (Zalău), nr. XVIII, 1994, p. 390.
13. Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura Judeţului Satu Mare, seria Confidenţial-Personale (C.P.), dos. 1/1938, f. 4.
14. „Dreptatea", nr. 132/10 februarie 1945.
15. Idem, nr. 59/1946.
16. Arhiva A.F.D.P.R. filiala Satu Mare.
17. Arhivele Statului Satu Mare, fond Prefectura Judeţului Satu Mare, dos. 32/1949, f. 64 şi 83.

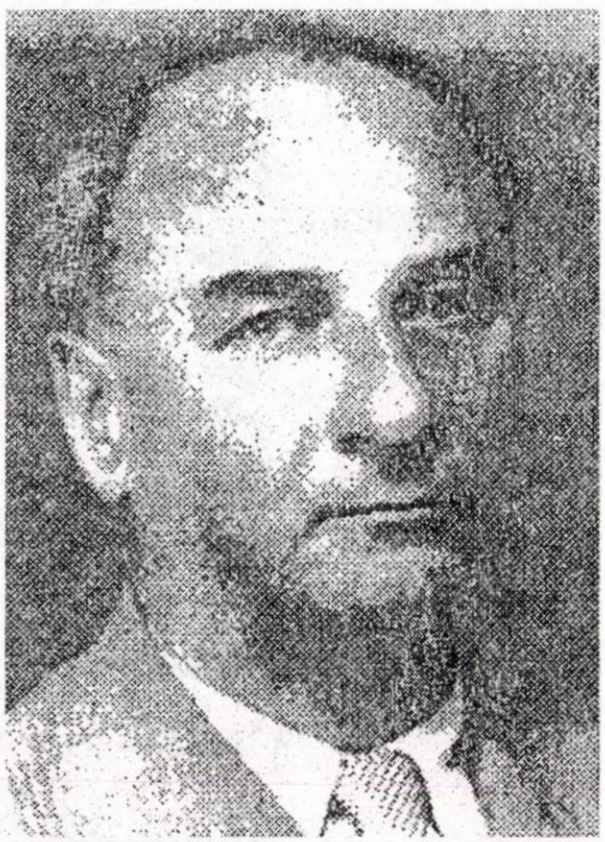

Fig.1 Dr. Titu Demian(1896-1958)

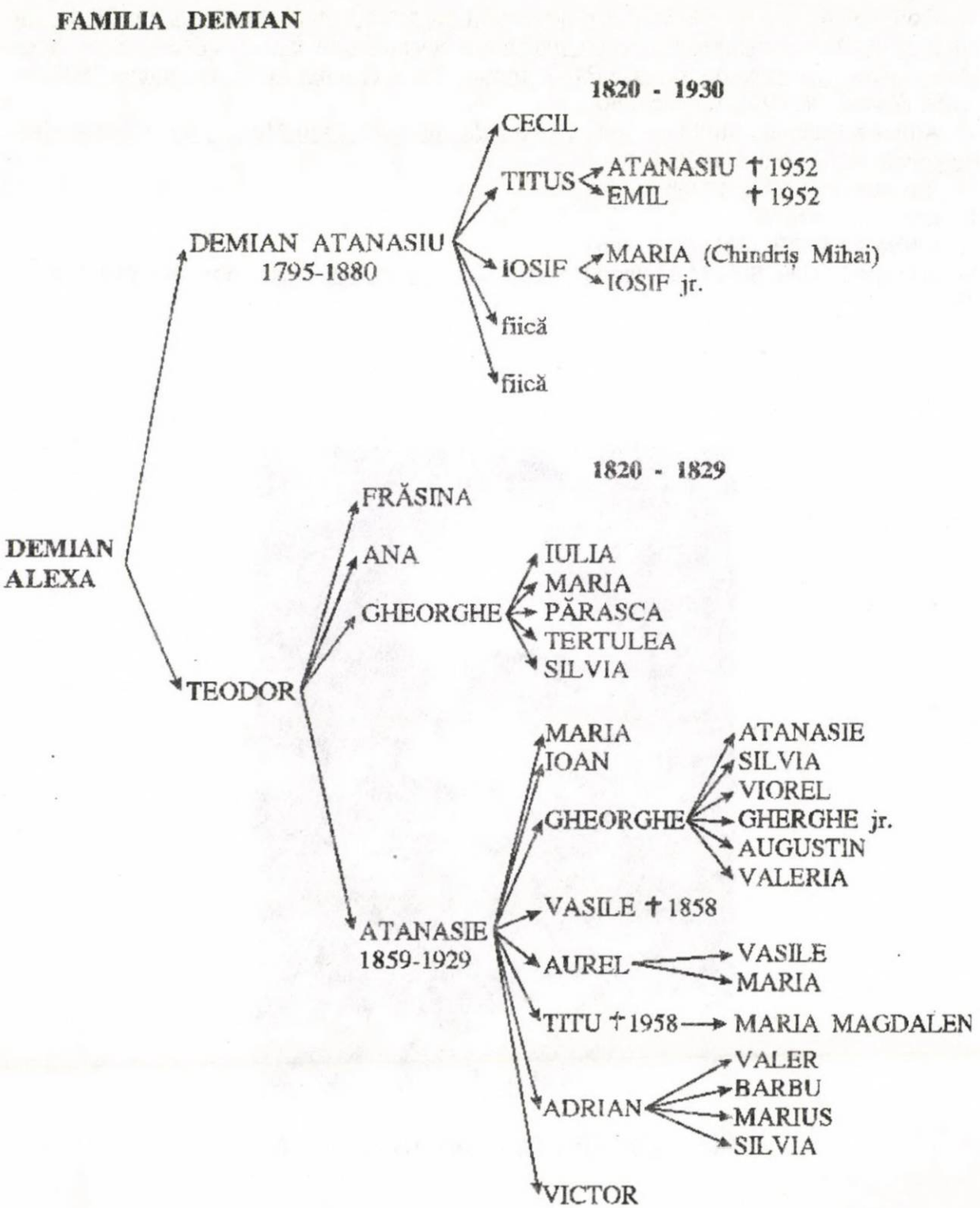

Fig. 2 Familia Demian. Arborele genealogic

Contribuţii cu privire la integrarea evreilor din Transilvania în viaţa politică şi religioasă a României (1918-1922)

Eugen Glück

În istoriografia românească apare doar succint poziţia evreilor din Transilvania faţă de rezoluţia Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, precum şi momentele procesului de tranziţie ce a dus la integrarea lor în realităţile României. De regulă, se repetă hotărârea pozitivă a adunării celor, originari din Transilvania, domiciliaţi în Bucureşti, ce a avut loc în primăvara anului 1919[1]. Doar vag se aminteşte despre adunarea de la Dej (1920), sau apar formulări festiviste[2].

În realitate desfăşurările contemporane oglindesc poziţia precumpănitoare, dictată de celebra maximă a profetului Ieremia. Reflectând acest cuvânt de ordine gaonul C. Sofer preciza: „Este de datoria noastră a evreilor de a se ruga şi activa pentru binele acelei ţări ai cărei cetăţeni suntem şi de a servi propăşirea statului de al cărei protecţie beneficiem..."[3].

Condiţiile şi formele adaptării la situaţia creată în toamna anului 1918, în mare măsură erau determinate de antecedentele mai îndepărtate şi cele apropiate. Nu putem uita că pe la 1700, se găseau în Transilvania doar vreo 1000 de evrei. A urmat apoi, o imigraţie, secondată şi de o mare prolificienţă ceea ce a dus şi la creşterea ponderei lor în ansamblul populaţiei. Primul val de imigranţi a provenit din cei expulzaţi din Viena (1672), şi alte provincii habsburgice ereditare. Apoi, s-au resimţit efectele legii din Moravia (1737) ce a limitat dreptul la căsătorie doar la un singur fiu într-o familie. Ocuparea Galiţiei de Habsburgi (1774), a deschis drumul unui rezervor israelit şi spre Transilvania. Deşi s-au emis repetate prohibiţii s-a produs în nord-vestul Transilvaniei o zonă intens populată de evrei.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a intensificat migraţia din mediul rural spre marile oraşe, mai ales în vestul Transilvaniei, iar mai târziu şi spre Cluj şi Satu Mare. Populaţia evreiască a cunoscut şi un proces de emigrare spre Budapesta şi Viena, iar mai târziu, spre Statele Unite.

Conscripţia întocmită în anul 1919 în Transilvania a constatat 171443 israeliţi, iar la recensământul din 1920, 181340 persoane, 3,58 % din totalul populaţiei[4].

În prima jumătate a secolului al XIX-lea a apărut o restructurare socială în populaţia evreiască. O imagine concludentă ne oferă conscripţia comitatului Sătmar din 1848. Din cei 8862 evrei, 1427 erau domiciliaţi în Carei, reşedinţa comitatului. Din persoanele active 42,12 % se mai ocupau de comerţ, în multe privinţe modernizat, 16,49 % erau meseriaşi, iar 12,75 % se ocupau de agricultură, reuşind să escaladeze prohibiţiile existente în acest sens[5].

Evoluţia ulterioară s-a încadrat în general în aceste tipare. Doar naşterea unei intelectualităţi numeroase a modificat întrucâtva structura amintită. Este semnificativ faptul că în anul şcolar 1913-14, în 42 de licee din Transilvania învăţau 1833 elevi israeliţi (12,78 %)[6].

Structura de bază a evreilor din Transilvania a fost comunitatea. În sânul lor însă s-au cristalizat mai multe curente. Cel reformist a fost îmbrăţişat în special de descendenţii primelor două valuri de imigranţi, având ca promotor pe rabinul Aaron Chorin din Arad (1787-1844). În norsul şi nord-vestul Transilvaniei au precumpănit elementele ortodoxe-conservatoare. În sânul lor s-a resimţit şi infuenţa hasidică, o variantă a pietismului, promovat în primul rând de rabinul Eleazer Teitelbaum (1788-1855), rabin la Sighetu Marmaţiei. La fel, în scaunul rabinic din Satu Mare, creat pe la 1850, apare Iuda Grünwald,

de orientare hasidică militantă. O influență hasidică s-a resimțit și la Oradea, Teiuș, Cluj, Dej, Tășnad etc.[7].

În urma congresului evreiesc din 1868 comunitățile s-au divizat după orientare în structuri deosebite, unele dintre ele s-au schimbat. În anul 1920, în Transilvania funcționau 23 comunități neologe, 80 ortodoxe (inclusiv hasidice) și 8 statusquo. Acestea din urmă nu s-au raliat la organizațiile ortodoxe și neologe, rămânând autonome pe baza statuetelor aprobate înainte de 1868. Pe parcurs însă, s-au apropiat de cele neologe. Ortodocșii aveau cca. 135000, iar celelalte categorii cca. 46.000 enoriași. Relațiile dintre ortodocși și neologi erau viciate.

În cursul secolului al XIX-lea și la începutul celui următor, în sânul evreimii s-a derulat un proces de maghiarizare ceea ce a făcut ca în 1910, 73,3 % să declare limba maghiară drept cea maternă. Procesul a fost practic desăvârșit în unele părți ca Arad și Timișoara, idișul menținându-și influența în colțul nord-vestic al Transilvaniei[8].

În 1867, parlamentul ungar, inclusiv cu voturile românești, a legiferat emanciparea cetățenească a evreilor ceea ce le-a deschis accesul în viața politică și le-a întărit pozițiile în cea economică. Legea, însă, în practică nu a soluționat toate problemele. Astfel, cultul israelit a intrat în rândul celor recepte (catolică, luterană, reformată, unitariană, ortodox-român și sârb), abia în 1895. Autonomia ei similară cu a celor recepte (exclusiv catolicii) până în 1918, nu a fost legiferată, nu în ultimă instanță din cauza diferendelor interisraelite. Mutația intervenită în limba maternă a majorității evreilor a fost secondată adesea de asimilare în rândul maghiarilor. Ca urmare evreii apar între susținătorii și chiar executanții politicii oficiale contrară românilor transilvăneni.

După anul 1880, mai ales în urma procesului de la Tiszaeszlar în care câțiva evrei au fost judecați pentru imaginarul omor ritual, s-a înviorat antisemitismul. După efemerul partid antisemit al lui Istoczy Győzö, începând din anul 1894, Partidul Popular a stăruit pentru măsuri limitative la adresa evreilor. Nu putem ignora nici poziția negativă de pe acum, a lui Octavian Goga, Alexandru Vaida-Voevod etc. Acesta din urmă, trecând cu vederea începutul mișcării naționale evreiești, le atribuia în bloc veleități maghiarizatoare[9].

Toate acestea nu au putut împiedica conviețuirea pașnică a oamenilor simpli. Astfel, în 1877-1878, nu puțini evrei din Transilvania au donat pentru suferinzii armatei române[10]. Nu a fost rar nici cazul semnalat cu ocazia edificării bisericii ortodoxe-române din Tăuț (1888), figurând printre ctitori și 5 evrei[11].

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se întrezăresc tendințe accentuate ale conservării identității evreiești, chiar în mișcările presioniste. Printre israeliții religioși care au întemeiat cartierul „Mea Shearin" din Ierusalim au figurat și câțiva transilvăneni[12]. Aici, s-a evidențiat și grupul celor de la Satu Mare, creație a familiei rabinice Teitelbaum, existent și azi[13].

Au apărut organizații ortodoxe locale care vedeau esența identității în respectarea preceptelor rituale înscrise în „Sulchan-Aruh". Printre ele amintim „Tiferes bathurim", cu organizații mai mari la Oradea și Seini (1896) precum și „Agudat Israel" având în 1910, numeroase filiale. Asociația „Machiske hadas" avea aderenți în 8 comitate ardelene etc.[14]. Printre promotorii acestor idei a figurat și juristul Ioan Ronai din Blaj, care împreună cu alți lideri insista în 1883, printr-un memoriu publicat în „Siebenbürgische Israelit" din Alba Iulia pentru creșterea conștiinței iudaice[15].

De fapt, începutul sionismului în Transilvania este legat de numele lui Ioan Ronai (1849-1919), el însuși participant la primul lor congres mondial din 1897, întreținând corespondență și cu fondatorul mișcării, Theodor Harzl[16]. Din datele disponibile reiese că mișcarea națională evreiască s-a făcut simțită la Cluj, iar prima organizație s-a constituit la

Sibiu, după o conferință a doctorului Ronai (1897)[17]. Au apărut apoi organizații la Cluj (1899), Oradea (1904), Bistrița etc. La Satu Mare mișcarea avea în frunte pe prim-rabinul Iordan, însumând în 1908, 280 membri. Alte organizații au apărut la Sighetu Marmației, Baia Mare, Carei, Târgu Mureș, Făgăraș, Sfântul Gheorghe și mai ales Timișoara. În 1913 doi delegați transilvăneni au participat la congresul mondial sionost[18]. Sume importante au fost colectate pentru „fondul național", chemat să faciliteze imigrația în Palestina[19].

Mișcarea sionistă s-a pronunțat împotriva asimilaționismului, deși emigrarea era văzută ca soluție pentru evreii din țările unde egalitatea lor cetățenească nu a fost legiferată. Baza poziției sionismului local a constituit cartea lui Ioan Ronai, publicată în 1897. Ideile respective au fost propagate de un număr de gazete ca „Ahavat Zion" din Sighetu Marmației (1908), Erdélyi Zsidó Lapok din Cluj (1910) etc.

Apariția sionismului a fost combătută de asimilaționiști. Gazeta „Egyenlöség", răspândită și în Transilvania replica cu titlul „Nu cerem din noua patrie". Iacob Gabel, directorul gimnaziului din Oradea, combătea sionismul de pe poziții mesianistice - ortodoxe. Rabinii ortodocși transilvăneni au boicotat chiar și congresul „Mizraki" (1904), care căuta îmbinarea ortodoxiei cu sionismul. Demersurile rabinului Moise Glasner din Cluj au determinat abia pe la 1910 adeziunea unui mic număr de enoriași la această mișcare[20].

Ar fi greșit însă să credem că, chiar și asimilația maghiară ar fi însemnat, o renunțare totală la identitatea evreiască, fapt contrazis de realizările comunitare pe tărâm cultic, cultural și filantropic.

Izbucnirea primului război mondial a supus și pe evreii din Transilvania la sacrificii mari. La Satu Mare din cei 277 contribuabili ai comunității statusquo până la 1 septembrie 1917, 160 au fost mobilizați (58 %). Dintre ei au căzut 9 iar 11 au fost luați prizonieri. La Târgu Mureș în cursul războiului din cei 280 mobilizați au murit 48[21]. Au apărut probleme ca asigurarea alimentației rituale a militarilor (în regimentul 13 infanterie 40 % din efectiv erau israeliți) sau asistența refugiaților din Bucovina și Galiția de groaza atrocităților antisemite, comise de trupele țariste. Acestora s-a adăugat și refugiații din Maramures și Ugocea în 1914-15, atinse de ofensiva țaristă. Nu s-au dat uitării nici coreligionarii prizonieri luați din armatele rusă și română[22].

După izbucnirea războiului s-a dezvăluit un val antisemit, pretextând că evreii se sustrag în special de la serviciul de pe front, iar excrocheriile furnizorilor armatei au fost atribuite lor. S-au produs agitații și împotriva refugiaților. Consiliul municipal Cluj în 1915, a pretins măsuri, mai ales unii nu au avut curajul să se întoarcă la căminele lor, creându-se și o problemă de perspectivă[23]. Proteste vehemente au stârnit în 1918, raziile operate la Satu Mare, Sighetu Marmației, Valea lui Mihai, chiar și în sinagogi în zile de sărbătoare, invocându-se urmărirea dezertorilor și speculanților[24].

Climatul amintit a determinat tot mai mulți evrei să se orinteze spre sionism. La Timișoara un rol organizatoric major l-a jucat Alexander Marmorek (1865-1923), mobilizat ca medic militar. Au luat naștere noi organizații și în general a crescut numărul membrilor[25]. O activitate deosebită s-a conturat în rândurile tineretului la Satu Mare, Sibiu, Timișoara etc. La Sibiu s-au organizat serate pentru militari. S-a intensificat activitatea culturală la Cluj, Timișoara, Lugoj, Beclean etc.[26].

În aceste condiții se găsea evreimea din Transilvania în momentul prăbușirii monarhiei habsburgice și izbucnirea mișcărilor revoluționare în ultimele zile ale lunii octombrie 1918. În timp ce în orașe ca Arad, Oradea, Cluj, și evreii au aclamat revendicările democratice, în unele locuri situația lor a devenit critică. În condițiile războiului s-a produs o lipsă de mărfuri, agravată și de discriminarea țăranilor în distribuirea produselor raționalizate. Atmosfera tensionată a determinat în unele locuri ca persoana băcanului să se confunde cu

„speculantul" şi datorită ponderii evreilor în rândurile lor cu „jidanul". La Prundul Bărgăului s-a pretins ca evreii să plece în termen de 24 de ore. La Nădaş (comitatul Arad) au fost devastate băcăniile evreieşti. Excese sau produs la Năsăud, Aleşd etc.[27].

În condiţiile date au apărut timide încercări de autoapărare. În realitate, doar în comitatele Sătmar şi Maramureş s-a obţinut vreun rezultat. Astfel, la Cătăleni o formaţie de 20 voluntari, a reuşit să curme excesele. Acţiuni similare au avut loc la Crasna, Sărmăşag şi câteva sate în preajma Şimleului-Silvaniei[28].

În urma prăbuşirii aparatului de stat ungar s-a evidenţiat că factorii decisivi în Transilvania au devenit Consiliile Naţionale Române, cel central din Arad funcţionând în luna noiembrie 1918, ca un veritabil guvern. Activitatea lor s-a concentrat în jurul pregătirii şi înfăptuirii Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, care a proclamat unirea Transilvaniei cu România. În urma acestui act istoric a luat fiinţă Consiliul Dirigent la Sibiu, ca guvern provincial. Jurisdicţia lui în primăvara anului 1919 s-a extins şi asupra vestului Transilvaniei iar în august şi asupra Banatului. Unirea a fost consfinţită de corpul legislativ din Bucureşti, iar pe plan internaţional de tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920.

În acelaşi timp, s-a impus aplicarea revendicărilor democratice materializate în rezoluţia de la Alba Iulia, inclusiv referitor la drepturile minorităţilor naţionale şi libertatea cultelor. În acest context încă de la începutul lunii noiembrie principalii lideri ardeleni au considerat de necesar distanţarea de antisemitism. În pragul evenimentelor Vasile Goldiş a elaborat o lucrare declarând antisemitismul un produs al forţelor negative pentru progresul uman[29]. Într-o declaraţie, publicată în gazeta „Aradi Közlöny" la 17 noiembrie 1918, a combătut din nou antisemitismul. Ştefan Cicio Pop a respins acuzaţia privind intenţia expulzării evreilor[30]. Mai mult, a fost stopată încercarea unui oarecare Tr. Nicolau de a strecura în gazeta „Românul" articole antisemite[31]. Într-adevăr în Transilvania problema cetăţeniei evreilor, ca urmare a drepturilor câştigate anterior, nu a apărut pe rol. Agitaţia antisemită, în special influenţa aderenţilor profesorului Cuza, în Transilvania s-a resimţit doar mai târziu.

Analizând evoluţia populaţiei evreieşti din Transilvania este clar că era exclusă formularea globală a poziţiei lor în contextul încadrărilor lor în viaţa politică, culturală şi religioasă a României.

Încă de la începutul lunii noiembrie 1918, mişcarea naţională devine principalul factor politic al evreilor. La 10 noiembrie la Timişoara a avut loc o mare adunare în care vorbitorii (E. Vermes şi I. Dohány) s-au pronunţat din nou împotriva asimilaţionismului practicat în trecut şi pentru recunoaşterea evreilor ca minoritate naţională. S-a ales o comisie compusă din 15 persoane cu sarcina de a organiza consiliul naţional evreiesc din Banat. De asemenea au salutat „căminul naţional" în Palestina, în conformitate cu declaraţia Balfour. Gazeta „Mântuirea" din Bucureşti a apreciat că sioniştii au obţinut la Timişoara o adeziune de 75 %[32].

Organizaţia evreiască din Banat în zilele următoare, a fuzionat cu Uniunea Naţională Evreiască din Transilvania, înfiinţată la Cluj la 20 noiembrie 1918, având ca preşedinte pe avocatul Theodor Fischer. „Scopul acestei organizaţii este ca prin forţa evreimii să i se asigure toate drepturile care nu pot fi refuzate nici unui om", sublinia rezoluţia votată. Au apărut şi organele de presă ale uniunii „Uj-Kelet" din Cluj (1918-1940) şi „Neue Zeit -Ujkor" din Timişoara (1920-1940).

Hotărârea uniunii a fost bine primită de forurile româneşti transilvănene. La 11 decembrie 1918, „Uj-Kelet" cita adresa Consiliului Naţional din Cluj, care aprecia „poporul evreu ca naţiune liberă".

În cercurile evreieşti au fost apreciate la rândul lor măsurile luate împotriva exceselor din provincie. În fondul Consiliului Naţional Român din Alba, găsim documente

despre implicarea acestuia în soluționarea unui număr de 12 plângeri evreieşti. Aici e locul să amintim că în Şilindia (județul Arad), în garda națională a servit şi un evreu, ulterior decorat[33]. „Mântuirea" la 16 februarie 1919, avea aprecieri pozitive la desfăşurările clujene[34].

În perioada următoare, inițiativa uniunii a întrunit adeziuni locale[35]. La Sibiu, a luat ființă Consiliul Național Evreiesc[36]. La Dej, la 7 decembrie, 300 participanți au constituit o grupă locală. Hotărâri similare au fost luate la Târnăveni. În ciuda unor greutăți create de situația de război din primăvara anului 1919 şi alte măsuri de securitate, până la începutul anului 1920 în cadrul uniunii s-au integrat 15 asociații, 45 grupe şi 24 comunități religioase[37].

În realitate, ea nu a putut cuprinde decât parțial evreii din Transilvania. Multe comunități, ca de pildă cea din Arad, au considerat uniunea ca improprie pentru înmănunchearea tuturor organizațiilor considerând prea puternice deosebirile existente între ele. A eşuat deocamdată şi misiunea rabinului Schorr din Bucureşti care propunea integrarea transilvănenilor în cele existente în Vechiul Regat[38].

Presa românească şi mai ales, liderii politici au urmărit cu mare interes conturarea poziției evreilor din Transilvania şi în primul rând a uniunii față de hotărârea de la Alba Iulia. Astfel, „Patria", oficiosul Partidului Național Român, a publicat un reportaj despre adunarea unui grup al evreilor ardeleni, domiciliați în Bucureşti, la 18/31 martie 1919. Moțiunea lor exprima adeziunea la hotărârile luate la Alba Iulia. Ei au decis promovarea unei acțiuni care să ducă la aderarea explicită a comunităților din Transilvania. Moțiunea a fost prezentată la Bucureşti lui Mihai Popovici, membru al Consiliului Dirigent, urmând ca o delegație să plece la Sibiu, pentru a prezenta documentul lui Iuliu Maniu, în calitate de preşedinte al amintitului for şi apoi, să cutreiere Transilvania[39]. Nu există însă informații ulterioare despre activitatea lor.

În tot cazul, încă de la sfârşitul anului 1918, organizațiile evreieşti au statornicit legături cu autoritățile româneşti care au luat ființă. „Telegraful Român" în câteva numere a relatat faptul că la primirea generalului Moşoiu la Sibiu în decembrie 1918, au fost prezenți oficialitățile comunităților evreieşti locale. A vorbit şi un ofițer evreu cerând scut şi ocrotire pentru conaționalii săi. În răspunsul său generalul a asigurat această ocrotire până ce „nu jignesc aspirațiile neamului românesc". Preşedintele comunității a reiterat că „israeliții sunt pretutindeni supuşi credincioşi ai țării care îi ocroteşte". Cu ocazia recepției oferite la Sibiu în cinstea generalului Berthelot la începutul anului 1919, reprezentantul Consiliului Național Evreiesc a regretat că conaționalii săi în general nu ştiu româneşte, dar se vor sili să o învețe[40]. Intrarea armatei române în aprilie 1919 în Oradea, a prilejuit acte de simpatie. La primirea oficială au participat şi notabilitățile evreieşti[41]. O atmosferă similară a dominat şi la Satu Mare.

Vizita regelui Ferdinand şi a reginei Maria în mai 1919, a prilejuit manifestări de loialitate. La Oradea ei au fost bineventați de rabinul ortodox Beniamin Fuchs, cerându-se suveranului să-i împărtăşească din protecția lui regală în asigurarea drepturilor umane şi civice. Presa a relatat la solemnități prezența delegațiilor iasraelite ortodoxă şi neologă. La Carei la primire a fost de față delegația evreilor localnici. La Bistrița regele a primit o delegație comunitară[42]. La întoarcere au fost salutați de preşedintele comunității din Sibiu Dr. Iulius Schwartz[43]. La inaugurarea universității din Cluj (1920) rabinul Moise Glasner vorbind în numele ambelor comunități s-a exprimat în sensul că „poporul nostru nu va rămâne în această țară în urma nici unei naționalități în privința acomodării la situația creată... şi va satisface cu credință şi dăruire obligațiile sale față de stat..."[44].

Un moment însemnat l-a constituit depunerea jurământului de credință din partea

oficialităţilor aparatului de stat. La Alba Iulia toţi au depus jurământul, fără deosebire de naţionalitate şi religie. La Timişoara majoritatea s-au încadrat în rândurile celor care au prestat jurământul. La Oradea mulţi, între care evrei, au subscris jurământul sau declaraţia de fidelitate. Dat fiind situaţia dezastruoasă a aprovizionării în Oradea, un grup de oameni de afaceri evrei, înzestraţi cu paşapoarte noi, a plecat spre a achiziţiona mărfuri. Cea mai importantă iniţiativă a fost condusă de Nicolae Ullman care era investit cu un acreditiv de 1.000.000 coroane.

Au fost statornicite contacte oficiale şi la nivelul comunitar. Astfel, comunitatea din Arad a tradus în româneşte statutele sale pentru informarea autorităţilor[45].

Contactele între reprezentanţii evreilor şi Consiliul Dirigent (1919-1920) sunt puţin cunoscute din cauza distrugerilor survenite în fondul arhivistic şi raritatea relatărilor de presă, ele de regulă având caracter confidenţial. Din gazeta „Mântuirea" din februarie 1919, reiese că o delegaţie a Uniunii Naţionale Evreieşti l-a vizitat pe ministrul plenipotenţiar Vasile Erdélyi în legătură cu difuzarea presei străine. Se aminteşte de tratativele dintre Iuliu Maniu cu doctorul Márton Ernö şi o delegaţie ortodoxă condusă de E. Hirsch. Din altă sursă aflăm de discuţiile purtate între Ioan Suciu, membru în Consiliul Dirigent şi prim-rabinul Lazăr Schönfeld, asigurându-l că nu poate fi vreo îndoială în problema drepturilor cetăţeneşti ale evreilor[46].

Din relatările presei aflăm şi despre concluziile acestor contacte. La 8 ianuarie 1920, ziarul „Patria" publica declaraţia preşedintelui uniunii, dr. Theodor Fischer, reluată şi de „Uj-Kelet", care era în concordanţă cu poziţia adoptată şi până atunci de factorii organizaţiei. El a precizat, privind hotărârile adoptate de conferinţa de pace, că „ne plecăm în faţa ei". În aprecierea lui doctorul Fischer pleca de la „caracterul real al situaţiunii precum şi în posesia unor informaţiuni particulare". Este „încredinţat" că „unirea Ardealului şi a părţilor româneşti din Ungaria" este consfinţită. În ceea ce priveşte poziţia uniunii dr. Fischer a concluzionat: „noi declarăm solemn că vom fi cetăţeni loiali al noului stat. Vom sprijini acţiunea de închegare a statului nou şi dorim înflorirea României". Totodată, şi-a exprimat încrederea că guvernul va facilita traducerea în fapte a programului uniunii. S-a precizat că ei doresc în cadrul organismelor proprii validarea culturii lor şi posibilitatea de a participa la viaţa de stat, bazată pe sufragiul universal. Referindu-se la legăturile din trecut cu ungurii, dr. Fischer a respins ideea duşmăniei faţă de aceştia, dar s-a disociat de politica lor de rezistenţă faţă de situaţia creată după 1 decembrie 1918[47].

Plecând de la aceste premize s-a cerut prin doctorul Chaim Weiszburg autorizaţie pentru o şedinţă plenară a conducerii uniunii, considerată de „Curierul Israelit" din Bucureşti drept „sfatul diriguitor al evreilor". Şedinţa începută la 27 ianuarie 1920, a discutat realizarea programului uniunii, problema învăţământului evreiesc, a presei etc. În aprecierea posibilităţilor, uniunea pleca de la premiza că parlamentul va asigura condiţiile pentru o autentică viaţă iudaică: „ca să ne declarăm în sensul adevărat al cuvântului cetăţeni ai acestei patrii..."[48].

În anii 1920-21, au apărut luări de poziţie prin care o parte din evreii din Transilvania îşi manifestau hotărârea de a se integra în minoritatea maghiară. În fruntea acestei orientări a fost prim-rabinul Kecskeméti Lipót din Oradea. În convorbirea avută cu ministrul Diamandi a declarat că ei „vor să se aşeze numai sub ocrotirea minorităţii maghiare". Odată cu renunţarea la pasivitate şi apariţia primelor organizaţii politice ale minorităţii maghiare din România un număr de lideri evrei pot fi identificaţi în conducerea lor şi firesc printre membri. Rabinul Kecskeméti a făcut parte din „Alianţa maghiară" şi apoi, (Partidul Maghiar), alături de Hegedüs Nándor, Nagy Sándor etc. Ei au stăruit pentru menţinerea limbii maghiare de predare în şcolile evreieşti, protestând împotriva soluţiei guvernamentale care lăsa la alegerea comunităţilor adoptarea limbii ebraice sau română[49].

Dincolo de mutaţiile survenite în viaţa politică a evreilor din Transilvania,

organizațiile cele mai cuprinzătoare şi influente au rămas comunitățile, în special în cazul majorității ortodoxe. Nu putem uita că în anii 1918-1920, s-au raliat uniunii doar un sfert din comunități, ca ulterior în general să-şi retragă adeziunea. În consecință procesul de clarificare în poziția lor a avut o importanță sporită.

Primii care au păşit pe terenul activității au fost ortodocşii majoritari. Purtătorul lor de cuvânt a fost „Neue Jüdische Presse", apărut în 1920. În sânul lor continuau să coexiste curentele ortodox propriu-zisă şi cel hasidic, într-un raport de influență variabil de la caz la caz, dar ruptura organizatorică în cadrul comunităților a fost rară ca de exemplu la Cluj (1921).

La 6 ianuarie 1920, s-au întrunit la Dej delegații, rabini şi laici. Alegerea Dejului nu a fost întâmplătoare, aici găsindu-se o mare comunitate, condusă de un descendent al dinastiei rabinice Paneth. Cei mai influenți participanți au fost rabinii din Dej, Oradea, Bistrița, Turda, Târgul Lăpuş şi Târgu Mureş. Şedința a fost prezidată de Edmond Hirsch. Ei au votat o rezoluție cuprinzătoare, definind poziția lor față de problemele arzătoare. La punctul doi s-a precizat că „evreimea din Transilvania, care se situa pe temelii ortodoxe.... doreşte să trăiască în cadrul statului ca minoritate națională şi în acest scop pretinde toate drepturile ce revin unei minorități naționale...". Adunarea de la Dej s-a pronunțat în sensul activității politice ale evreilor, în cadrul unei organizații reprezentative.

Rezoluția de la Dej, a fost apreciată în general pozitiv din mai multe unghiuri de vedere. O satisfacție deosebită a stârnit hotărârea din partea primului ministru Alexandru Vaida-Voievod. Primind corespondentul influentului ziar englez „Daily Thelegraph" i-a relatat „cu plăcere" că evreimea din Transilvania „prin intermediul conferinței rabinice din Dej, s-a ataşat României Mari"[50]. „Curierul Israelit" din Bucureşti o considera drept o expresie a ființei naționale evreieşti. Totodată manifesta convingerea că rezoluția serveşte ca bază la realizarea programului de la Alba Iulia. Uniunea Națională Evreiască a salutat poziția fundamentală a adunării de la Dej, dar a respins ideea creeri unui nou organism politic.

Adunarea de la Dej a fost repetată la 24 februarie 1920. De această dată, s-a evidențiat prezența rabinilor din Oradea, Turda, Reghin şi Târgu Mureş. Deşi nu s-a păstrat procesul-verbal al adunării, se pare că de această dată au prevalat problemele legate de pregătirea unei adunări reprezentative care era chemată să definitiveze crearea unor structuri ale comunităților din Transilvania, desprinsă şi formal de cea existentă cu centrul la Budapesta[51].

În zilele de 10-12 august 1920, s-au întrunit la Oradea 106 delegați între care 42 rabini, care de fapt au avut cuvântul hotărâtor. S-a decis înființarea „Biroului Central Ortodox din Transilvania", cu sediul la Bistrița. Desemnarea Bistriței a fost determinată de alegerea ca preşedinte a prim-rabinului Slomi Ullmann, cu reşedință în oraşul respectiv. Cu ocazia discutării celorlalte probleme, a avut loc o confruntare între aderenții prim-rabinului Fuchs din Oradea şi partizanii hasidismului, soluționată prin compromis. Amintitul birou urma să se constitue ca organ de legătură cu forurile guvernamentale şi cu celelalte organizații similare din România[52]. La congresul rabinilor ortodocşi pe țară (1922), ținut la Bucureşti, rabinul Fuchs a insistat pentru drepturile lor. Prim-rabinul Ullmann a detaliat revendicările culturale şi religioase ale enoriaşilor ortodocşi. În perioada următoare, ortodoxia evreiască din Transilvania a continuat în majoritatea ei să se abțină de la organizația Mizraki, promovată în continuare de prim-rabinul Glasner din Cluj, şi apoi de cel ortodox din Satu Mare[53].

Mai lent s-a cristalizat reorganizarea comunităților neologe şi statusquo. Primul pas a aparținut doctorului Armin Adórjan, preşedintele comunității şi totodată al circumscripției comunitare din Oradea, convocând conducerea acesteia pe data de 6 februarie 1921. El a relatat că a trimis o circulară comunităților cu caracter neolog şi statusquo îndemnându-i la reorganizarea structurii centralizate, conformă cu realitățile existente. Primul pas concret l-au făcut rabinii aparținând orientărilor amintite, constituind la 20 septembrie 1921, o

asociație transilvăneană, desprinsă de organizația de profil din Ungaria. Ca preşedinte a fost ales prim-rabinul Löwy din Târgu Mureş.

În urma răspunsurilor pozitive venite la circulara din Oradea, la 22 martie 1922 s-au întrunit la Cluj preşedinții şi rabinii comunităților din Oradea, Cluj, Târgu Mureş, Arad şi Lugoj şi au stabilit coordonatele reorganizării. Pe baza hotărârilor luate la 12 iunie 1922, s-au întrunit tot la Cluj, delegații comunităților neologe şi a majorității celor statusquo. Ei au decis crearea unei organizații proprii în Transilvania, similară cu cea a ortodocşilor. În mod provizoriu conducerea a fost încredințată unui prezidiu compus din prim-rabinul dr. Matei Eisler (Cluj) precum şi preşedinții comunităților din Cluj, Oradea, Arad şi Târgu Mureş.

Definitivarea reorganizării s-a făcut în cadrul adunării reprezentative ținută la Oradea la 31 august 1922. Au decis înființarea unui birou permanent la Cluj. Preşedinte a fost ales dr. Adorján, iar preşedinte executiv prim-rabinul Eisler. Totodată, s-au fixat circumscripțiile comunitare subordonate cu sediul la Cluj, Oradea, Timişoara şi Braşov[54].

Bazându-se pe organismele existente, populația evreiască a căutat să promoveze aspirațiile sale[55].

Contributions concerning integration of the Jews from Transylvania in the political and religious life of Romania (1918-1922)
(Summary)

The Jews community from Transylvania was born as a result of immigration from XVIII-th - XIX-th century.

Different tendencies from the community was confronted with transformation dictated by the political evolution during and after the first world war. The Jewish national movement became a main political factor.

The alliance of Jew groups was outlined arround the recognition of Jewish people as a national minority. It is to be noticed the adhesion to the Union from 1-th of December, 1918 and the adaptation of the Jew population to the new political conditions from Romania.

Note

1. Minoritățile naționale din România 1918-1925, Bucureşti 1995, p. 129.
2. Eugen Glück: Rolul Aradului în înfăptuirea actului de la 1 decembrie 1918, Transilvania 11/1988, p. 38, Idem: Evreii din Transilvania în anii 1918-1922, Revista Cultului Mozaic, nr. 770 noiembrie 1993, p. 7.
3. Citat în „Népünk" din Oradea (20 ianuarie 1939).
4. Diferențele se datoresc schimbărilor teritoriale survenite în 1919-20 şi nivelului profesional mai scăzut al recensământului din 1919.
5. Glück Jenö: Szatmármegye zsidósága 1848-ban (Evreimea comitatului Sătmar în 1848), în Szabolcs - Szatmár-Beregi Szemle 1(1996, p. 45-53.
6. Idem: Az erdélyi zsidóoktatás történetéből (Din istoria învățământului evreiesc din Transilvania), Magyar Egyháztörténete Vázlatok, 3-4/1994, p. 107-108.
7. Idem: The Rabbinic Court of Vijnița While Active in Oradea, Studia Iudaica III; Cluj-Napoca 1994, p. 158-160, Arhiva Strohlitz Haifa, cota M O -1, Institutul Schocken, Ierusalim, secția mss. Corespondența gaonului Ierusalimski din Kattovice cu rabinul Teitelbaum.
8. Cf. recensământului din 1910, Magyar Statisztikai Közlemények (Comunicările statistice maghiare), seria nouă vol.16, 56, 64. Mendelsohn Ezra: The Iews of East-Central Europa betwen the ware. Blomington 1983, passim, Arhiva ACMEOR - Tel-Aviv, dos. Făgăraş, Şimleu-Silvaniei, Satu Mare, Arhiva Poporului Evreu, Ierusalim, mss. U.U. 28.
9. Egyenlőség, nr. 14 din 6 aprilie 1918, p. 1, nr. 16 din 20 aprilie 1918, p. 32
10. Dr. Ludovic Fialla, Reminiscențe din 1877-78, Culegere, studiu introductiv şi note de

Jenö Glück, Bucureşti 1977, p. 60-61.
11. Biserica şi Şcoala, nr. 28 din 10/28 iulie 1888, p. 222.
12. Arhiva Sionistă, Ierusalim 4^0-1203, 1262, Arhiva Poporului Evreu Ierusalim, mss U.U. 22.
13. Informaţii primite cu ocazia vizitelor noastre din 30 dec. 1992 şi 5 mai 1994, la ieşiva sătmăreană din ierusalim.
14. Zsidó Hiradó, nr. 38 din 28 octombrie 1896, p. 10, Zsidó Szemle, nr. 11 din 4 iunie 1914, p. 7., Magyar Zsidó, nr. din 7 septembrie 1911, p. 12.
15. Unicat în Arhiva Poporului Evreu din Ierusalim, v. şi Eugen Glück: Cercetări în Israel, Revista Arhivelor, 3/1993, p. 351.
16. Ibidem, p. 350.
17. A Jövö, nr. 41 din 22 octombrie 1897, p. 4, nr. 42 din 29 octombrie 1897, p. 5, Arhiva Sionistă, Ierusalim Z_3-AIII a 6, 7, Arhiva Strolitz, Haifa T 4/c2, d3, T/ 5c2.
18. Moshe Carmilly - Weinberger: Istoria evreilor din Transilvania, Bucureşti 1994, p. 155, Zsidó Néplap, nr. 14 din 29 iulie 1904, p. 7, Ar. 16 din 12 august 1904, p. 5-6, Zsidó Szemle, nr. 16 din 15 august 1913, p. 1, nr. 15 din 2 august 1914, p. 3, nr. 23 din 1 decembrie 1913, p. 12, Zsidó Élet, nr. 4 din 1 februarie 1907, p. 10, nr. 18 din 17 mai 1907, p. 7, nr. 3 din 25 ianuarie 1907, p.d., Egyenlöség, nr. 16 din 15 august 1913, p. 1, Pressburger Jüdische Zeitung din 18 septembrie 1908, p. 2, Ungarländische Jüdische Zeitung, nr. 7 din 4 aprilie 1913, p. 104.
19. Magyarországi Cionista Szervezet, nr. 2 din februarie 1910, p. 18, nr. 11 din noiembrie 1910, p. 7.
20. Egyenlöség, nr. 10 din 6 martie 1896, p. 1, Zsidó Néplap, nr. 16 din 12 august 1904, p. 5-6, Magyar Zsidó, nr. 12 din 25 septembrie 1908, p. 3-5.
21. Egyenlöség, nr. 30 din 1 septembrie 1917, p. 7, nr. 49 din 5 decembrie 1916, p. 10, Magyar Zsidó Lexikon (Lexiconul Evreiesc Maghiar), p. 577, 634.
22. Autonomia, nr. 13 din 21 septembrie 1914, p. 11, Egyenlöség, nr. 18 din 20 septembrie 1914, p. 10, nr. 36 din 5 septembrie 1918, p. 6, nr. 10 din 28 martie 1918, p. 7, nr. 20 din 14 mai 1916, p. 12, Zsidó Szemle, nr. 4 din 17 februarie 1916, p. 7, nr. 18 din 22 septembrie 1915, p. 7, nr. 2 din 12 ianuarie 1917, p. 4.
23. Egyenlöség, nr. 21 din 23 mai 1915, p. 12, nr. 29 din 18 iulie 1915, p. 12
24. Ibidem, nr. 18 din 4 mai 1918, p. 2, nr. 32 din 10 august 1918, p. 3, nr. 39 din 28 septembrie 1918, p. 1.
25. Zsidó Szemle, nr. 24 din 15 iunie 1917, p. 7, nr. 7 din 16 apeilie 1917, p. 2, Arhiva Sionistă Ierusalim A 41, Z3 - B I: f. 3, Encyclopedia Iudaica, vol. 11, col. 1013-1013.
26. Zsidó Szemle, nr. 1 din 5 ianuarie 1917, p. 5, nr. 2 din 11 ianuarie 1918, p. 6, nr. 5 din 1 februarie 1918, p. 11, nr. 48 din 20 iunie 1917, p. 6, nr. 16 din 12 aprilie 1918, p. 11, nr. 1 din 4 ianuarie 1918, p. 1, nr. 36-37 din 6 septembrie 1918, p. 15, Remény, nr. 3 din 24 ianuarie 1917, p. 2, nr. 4 din 25 ianuarie 1918, p. 6, nr. 8 din 22 februarie 1918, p. 11, nr. 32 din 9 august 1918, p. 8, nr. 35 din 30 august 1918, p. 11.
27. Arhivele Statului Bucureşti, fond Consiliul Naţional Român Arad 687/ 1919, Zsidó Szemle, nr. 49 din 6 decembrie 1918, nr. 48 din 29 noiembrie 1918, p. 4, Egyenlöség, nr. 44 din 2 noiembrie 1918, p. 8.
28. Zsidó Szemle, nr. 48 din 29 noiembrie 1918, p. 2, nr. 47 din 22 noiembrie 1918, p. 10, Egyenlöség, nr. 44 din 2 noiembrie 1918, p. 7, nr. 47 din 27 noiembrie 1918, p. 5-6.
29. Biblioteca judeţeană Arad. Mss. D 199499, f. 221-229, V.Eugen Glück: Biblioteca Vasile Goldiş, Studia Universitatis „Vasile Goldiş", Arad, 2/1992, p. 22-23.
30. Aradi Hirlap, nr. 299 din 17 noiembrie 1918, p. 8, nr. 1334 din 12 septembrie 1922, p. 1, Aradi Közlöny, nr. 262 din 17 noiembrie 1918, p. 3, Patria, nr. 48 din 5 martie 1920, p. 2, Universul, nr. 209 din 16 februarie 1922, p. 4.
31. Românul din 25 decembrie 1918 - 7 ianuarie 1919, p. 4.

32. Arhiva Sionistă Ierusalim, Z_3 A II b 6, Mântuirea nr. 76 din 3 mai 1919, nr. 24 din 16 februarie 1919, p. 1, nr. 313 din 4 ianuarie 1920, p. 1, nr, 325 din 24 ianuarie 1920, p. 1, Zsidó Szemle, nr. 47 din 22 noiembrie 1918, p. 2-3, nr. 52 din 29 decembrie 1918, p. 3, M. Ezra, op. cit., p. 184.
33. Arhiva Strolitz, Haifa, H 1/b 8, Arhivele Statului Alba, fond Consiliul Național Român 15, 16, 18, 28, 34, 47, 89, 99, 106, 128, 141/1918, 206/1919, Aradi Közlöny nr. 285 din decembrie 1918, p. 1, Zsidó Szemle, nr. 47 din 22 noiembrie 1918, p. 5, nr. 48 din 29 noiembrie 1918, p. 5, Uj Kelet, nr. 1 din 19 decembrie 1918, p. 1, nr. 11 din 11 martie 1920, p. 1-2.
34. Carmilly - Weinberger, op. cit., p. 155-156.
35. Mântuirea, nr. 24 din 16 februarie 1919, p. 1, Uj Kelet, nr. 1 din 19 decembrie 1918, p. 5.
36. Arhiva Comunității evreieşti din Sibiu. Reg. procese-verbale, 1918-1919.
37. Uj Kelet, nr. 1 din 19 decembrie 1918, p. 5, nr. 39 din 16 octombrie 1919, p. 5, nr. 5 din 29 ianuarie 1920, p. 5-6, nr. 7 din 11 februarie 1920, p. 11.
38. Arhiva Comunității evreieşti Arad, dos. 99, doc. 134/1923.
39. V. nota 1, Curierul Israelit, nr. 32/504/ din 25 martie - 10 aprilie 1919, p. 2, patria, nr. 95 din 5 aprilie 1919, p. 3.
40. Telegraful Român, nr. 143 din 13/26 decembrie 1918, p. 530, nr. 147 din 18/31 decembrie 1918, p. 540, nr. 149-150 din 25 decembrie/7 ianuarie 1919, p. 545-546.
41. Unirea, nr. 84 din 25 aprilie 1919, p. 4, Nagyvárad, nr. 91 din 24 aprilie 1919, p. 1, nr. 100 din 6 mai 1919, p. 3.
42. Arhivele Statului Satu Mare fond Popp S. Aurel dos. 301, f. 8-9, 11, 13.
43. Patria, nr. 81 din 27 mai 1919, p. 1, nr. 83 din 29 mai 1919, p. 3, nr. 85 din 1 iunie 1919, p. 2, Nagyvárad, nr. 114 din 25 mai 1919, p. 2-3, nr. 113 din 22 mai 1919, p. 1.
44. Uj Kelet, nr. 6 din 5 februarie 1920, p. 10.
45. Alba-Iulia, nr. 2 din 1/14 ianuarie 1919, p. 1, Temesvári Hirlap, nr. 204 din 10 septembrie 1919, p. 1, Nagyvárad, nr. 95 din 29 aprilie 1919, p. 1-2, nr. 101 din 7 mai 1919, p. 3, nr. 107 din 15 mai 1919, p. 4, nr. 168 din 31 iulie 1919, p. 2.
46. Mântuirea, nr. 24 din 16 februarie 1919, p. 1, Nagyvárad, nr. 152 din 12 iulie 1919, p. 3, Arhiva Comunității evreieşti din Arad, dos. 77, f. 40-66.
47. Patria, nr. 6 din 8 ianuarie 1920, p. 3, Uj Kelet, nr. 3 din 15 ianuarie 1920, p. 2-3.
48. Curierul Israelit, nr. 19/542/ din 18 ianuarie 1920, p. 1, Uj Kelet, nr. 14 din 1 aprilie 1920, p. 1-2.
49. Egyenlöség, din 24 aprilie 1920, p. 5, din 22 ianuarie 1921, p. 3-4, 16 iulie 1921, p. 3, Universul, nr. 135 din 21 iunie 1922, p. 1.
50. Uj Kelet, nr. 3 din 15 ianuarie 1920, p. 1.
51. Ibidem, nr. 10 din 4 martie 1920, p. 10, nr. 6 din 5 februarie 1920, p. 7, nr. 9 din 26 februarie 1920, p. 9, Curierul Israelit , nr. 19/542/ din 18 ianuarie 1920, p. 1.
52. Universul, nr. 191 din 25 august 1922, p. 2, M. Ezra, op. cit., p. 192.
53. Egyenlöség din 30 iulie 1921, p. 5.
54. Materialul documentar la Biblioteca Seminarului Rabinic din Budapesta
55. Universul, nr. 17 din 29 mai 1922, nr. 131 din 18 iunie 1922, p. 5.

Evacuarea autorităților românești din județul Satu Mare în urma Dictatului de la Viena

Lucian Cucuiet

În anul 1940, România s-a aflat singură în fața agresiunii fasciste devenind ea însăşi „victimă a politicii de dictat şi de uzurpare a unității sale național-teritoriale". Din teritoriul încorporat Ungariei hortyste, în urma Dictatului germano-italian de la Viena din 30 august, făceau parte fostele județe Satu Mare, Maramureş, Sălaj, Someş, Năsăud, Odorhei, Ciuc şi Trei Scaune în întregime şi parțial: Bihor, Cluj şi Mureş.

Telegrama ministrului de interne David Popescu adresată către prefectul județului Satu Mare, colonel Nicolae Haşiganu, caracteriza hotărârea de la Viena ca un act dureros pentru neamul românesc. Se solicita tuturor persoanelor de origine română „cumințenie desăvârşită pentru ca nu cumva prin dezordine să ajungem la situații mai grave care ar putea pune în pericol existența noastră ca stat independent"[1]. Populația românească din teritoriul pierdut era îndemnată să rămână în localitățile unde trăia.

Printre cei 200.000 de români care au părăsit nordul Transilvaniei, conform datelor întocmite de către Comisariatul Central al Refugiaților până la 1 ianuarie 1943 se aflau şi 16.286 persoane care au fost nevoite să părăsească județul Satu Mare. Potrivit unor tabele alfabetice întocmite în luna septembrie 1940 de către Prefectura Județului Satu Mare, numărul celor care s-au refugiat la început se estima la 2.244 persoane de diferite categorii profesionale[2]. Sunt menționate localitățile unde s-au refugiat: Lugoj, Caransebeş, Arad, Timişoara, Băile Herculane, Severin, Braşov, ş.a.

Din documente ale seriei de Acte Confidențial Personale aflate în fondul arhivistic Prefectura Județului Satu Mare, păstrat la Arhivele Naționale Satu Mare reies aspecte semnificative privind evacuarea autorităților românești în urma Dictatului.

Printr-un ordin telegrafic dat de către Marele Stat Major al Armatei în ziua de 31 august 1940 şi primit la Satu Mare de către colonelul Iliescu, în ziua de 1 septembrie, s-a stabilit programul pentru 9 transporturi (numărul de vagoane, ora şi locul plecării) în perioada fixată: 1-3 septembrie 1940, pentru destinația Lugoj[3]. Localitățile nominalizate pentru evacuarea autorităților româneşti erau: Satu Mare, Baia Mare, Seini, Medieşu Aurit, Sătu Lung.

În virtutea unui ordin din ziua de 4 septembrie dat de către prefectul județului, colonelul Nicolae Haşiganu, s-a format un comitet din 5 membri, coordonat de către Gherman Ioan având rolul împreună cu comisia mixtă româno-ungară să procedeze la predarea şi primirea instituțiilor publice din județul Satu Mare[4].

Raportul privind desfăşurarea evacuării din oraşul şi județul Satu Mare, înaintat de la Lugoj în data de 6 septembrie de către prefectul județului, col. Haşiganu către ministrul de interne David Popescu, a menționat că evacuarea unităților administrative publice precum şi a populației civile a fost realizată în spiritul ordinelor telegrafice primite[5]. În raport s-a exprimat decalarea cu o zi a programului de transport, motivându-se întârzierea vagoanelor.

S-a relevat faptul că acțiunea de evacuare din județul Satu Mare s-a executat pe calea ferată în şase transporturi, începând din ziua de 2 septembrie, ora 3^{52} şi încheindu-se în data de 4 septembrie, ora 16^{45}, prin plecarea ultimului transport. În cadrul celui de-al şaselea transport a fost amintită includerea Statuii lui Vasile Lucaciu, operă a sculptorului Cornel Medrea, lucrare monumentală închinată preotului memorandist.

Din raportul conceput la Lugoj la încheierea acestei operațiuni de transport se

poate distinge faptul că evacuarea instituțiilor administrative din oraşul Satu Mare a fost îndrumată de către prefect fără concursul armatei, iar cea de evacuare din localitățile Baia Mare, Seini, Medieşu Aurit şi Satu Lung s-a efectuat sub conducerea prefectului, având sprijinul armatei.

Telegrama trimisă în data de 7 septembrie 1940 de către prefect ministrului de interne a comunicat efectuarea tuturor transporturilor privind unitățile administrative evacuate din județul Satu Mare, la Lugoj[6].

Pe baza unor borderouri referitoare la documentele create de către autoritățile administrative locale şi întocmite la Lugoj, în perioada 12-14 septembrie, a fost încheiat procesul-verbal de predare-primire a unor acte de către: Prefectura Județului Satu Mare, Primăria oraşului Baia Mare, Primăria oraşului Baia Sprie. Preturile plăşilor: Satu Mare, Şomcuta, Ardud, Halmeu, Oaş, Seini şi Notariatul Mănăştur[7]. Din partea Prefecturii Județului Satu Mare, procesul verbal de predare-primire a arhivei, creată de instituțiile menționate, a fost semnat de către dr. Octavian Simu, pretor, ajutor de prefect, în ziua de 24 septembrie, la Lugoj, cu scopul de a fi păstrată în condițiile date de Ministrul de Interne.

Din documente incluse în fondul Prefectura Județului Severin (dosar inv. nr. 40/1940) rezultă categoriile de acte păstrate şi anii extremi între care au fost create. Prefectura Județului Satu Mare a predat spre păstrare acte şi registre confidențiale, ale Biroului personal şi ale Biroului mobilizare-organizare, documente privind evacuarea autorităților, registre ale Biroului statistic secret, situații numerice ale populației din județ, situații agricole, dosare ale Biroului Informații, anchete, denunțuri, abuzuri, dosare ale Biroului Presă şi Cenzură, dosare cu starea de spirit din județ, planuri de apărare pasivă, diverse hărți, lucrări comunale, construcții ş.a., având anii extremi 1925-1940.

Pretura plăşii Satu Mare a predat acte confidențiale de mobilizare, legi şi regulamente de apărare pasivă, acte notariale, anii extremi 1939-1940[8]. În cadrul documentelor preturii plăşii Baia Mare şi a Primăriei Baia Mare au fost introduse 19 planuri de apărare pasivă ale unor societăți comerciale din oraşul Satu Mare: „Frații Princz", Uzina electrică, F-ca de piele, „Willinger Efraim" - cărămizi, Textila Ardeleana, Rafinăria de Petrol, „Frații Freund", „Forestiera Lomaş", Morile, „Spitzer", Laszlo" şi „Elisabeta" ş.a.

Preturile plăşilor: Şomcuta (1936-1940), Ardud (1936-1940), Ugocea (1938-1940), au cuprins acte confidențiale, planuri de apărare pasivă, ordine referitoare la rechiziții, legi, regulamente, acte notariale. Au mai predat acte: Notariatele cercuale din Apa, Medieşu Aurit şi Casa Națională din Satu Mare. Preturile plăşilor: Seini şi Oaş, precum şi Notariatul cercual Ilba au predat documente fără a fi întocmite borderouri cu denumirea actelor. Primăria oraşului Satu Mare, pretura plăşii Mănăştur şi notariatul cercual Boghiş nu au predat acte confidențiale şi de mobilizare întrucât acestea au fost distruse prin ardere în baza unor ordine ale autorităților, ale primarului oraşului Satu Mare şi pretorului plăşii Mănăştur.

Un inventar păstrat în fondul Prefectura Județului Satu Mare oferă o imagine a bunurilor rămase în teritoriul cedat, proprietatea statului român în județul Satu Mare: terenuri, locuri de casă, unelte, instalații (cuptoare de uscat fructe, batoze, maşini de sămănat porumb, aparate pomicole şi viticole) din diferite localități[10].

Considerat ca un act nedrept, Dictatul de la Viena din 30 august 1940 a uzurpat dreptul poporului român de a se dezvolta unitar în teritoriul său național.

Câteva mărturii inedite prezentate arată principalele măsuri concretizate prin evacuarea la Lugoj a celor mai importante autorități administrative românești din fostul județ Satu Mare (ce cuprindea 8 plăşi: Satu Mare, Oaş, Ugocea, Ardud, Baia Mare, Seini, Şomcuta Mare şi Mănăştur), în urma Dictatului de la Viena.

L'expulsion des autorités roumaines du département de Satu Mare, a la suite du Dicté de Vienne du 30 Aout 1940

(Résumé)

Considéré depuis toujours comme un acte d'injusticie, le Dicté de Vienne du 30 Aout a usurpé le droit du peuple roumain a l'independance, au droit de vivre normalement sur son territoire national.

Quelques témoignages inédits viennent en présenter les mesures dirigées vers l'expulsion a Lugoj des autorités de l'administration roumaine de l'ancien département de Satu Mare, avant 8 districts: Satu Mare, Oaş, Ugocea, Ardud, Baia Mare, Seini, Şomcuta et Mănăştur a la suite du Dicté.

Note

1. Arhivele Naţionale Satu Mare, fond Prefectura Judeţului Satu Mare, Seria Acte Confidenţial-Personale, dosar nr. 7/1940, f. 2
2. Arhivele Naţionale Satu Mare, fond Prefectura Judeţului Satu Mare, dosar nr. 56/1940, f. 1-48
3. Arhivele Naţionale Satu Mare, fond Prefectura Judeţului Satu Mare, Seria Acte Confidenţial-Personale, dosar nr. 7/1940, f. 1
4. Ibidem, f. 17
5. Ibidem, f. 19
6. Ibidem, f. 20
7. Arhivele Naţionale Timiş, fond Prefectura Judeţului Severin, dosar nr. 40/1940, f. 1-3
8. Ibidem, f. 29
9. Ibidem, f. 24-28
10. Arhivele Naţionale Satu Mare, fond Prefectura Judeţului Satu Mare, dosar nr. 54/1940, f. 2

Contextul istoric şi începutul prigoanei împotriva şvabilor

Dorin Dărăban

Înfrângerea fascismului în mai 1945 a fost considerată pretutindeni ca o victorie a democraţiei, o probă de forţă şi de vitalitate a popoarelor, aşa cum istoria nu mai cunoscuse niciodată. Fenomenul deportării populaţiei de origine etnică germană din spaţiul românesc, în lagărele de muncă din URSS, se plasează în condiţiile apropierii sfârşitului războiului şi-n perioada în care România era supusă executării prevederilor Convenţiei de Armistiţiu. Schimbarea cursului politicii interne şi externe a României este neîndoios legată de victoria insurecţiei de la 23 August 1944. Intrarea armatei române în război împotriva Germaniei a constituit un eveniment major în desfăşurarea în continuare a conflagraţiei mondiale, cu consecinţe directe în schimbarea situaţiei politico-militare din bazinul Dunării. Actul de la 23 August a avut un rol mare în schimbarea pulsului diplomatic al sud-estului Europei şi-a statuat principiile de politică externă ale statului român. El a avut loc într-un cadru bine precizat, de care a beneficiat şi care l-a impulsionat. La scara ostilităţilor europene acest impuls a fost decisiv. Istoriografia străină este unanimă în a recunoaşte consecinţele militaro-strategice ale insurecţiei române.

Condiţiile de armistiţiu încheiate cu ţările Europei Orientale n-au avut caracter pur militar, ci au comportat şi importante clauze politice, juridice şi economice. Se poate afirma că aceste evenimente au ţinut cont într-o măsură limitată şi de-o seamă de principii enunţate la conferinţele anterioare[1]. Desprinderea de alianţa fascistă, denunţarea tratatelor încheiate cu Axa şi încetarea stării de război cu Naţiunile Unite au creat condiţii pentru încheierea armistiţiului cu puterile antihitleriste. Guvernul român luase act cu satisfacţie de declaraţia lui Molotov prin care trupele române urmau să fie reînarmate şi vor participa în continuare la război[2]. În felul acesta el solicita la 28 august recunoaşterea calităţii de cobeligerant şi acceptarea de către URSS a unui schimb de reprezentanţe diplomatice[3].

Convenţia de armistiţiu s-a semnat la 13 septembrie 1944 la Moscova, de o delegaţie compusă din Lucreţiu Pătrăşcanu, Barbu Ştirbey, Ghe. Pop şi gen. D. Dămăceanu. În numele Naţiunilor Unite convenţia a fost semnată de gen. Malinovski. Convenţia reglementa situaţia internaţională a României postinsurecţionale. Cuprindea un protocol, 20 de articole şi 6 anexe[4]. Textul Convenţiei crea o aparentă confuzie prin modul în care erau prezentate diferitele stipulaţii. În Convenţie se recunoştea că România a întors armele contra Germaniei încă de la 24 august 1944 (art. 2). România se obliga să participe la război cu minimum 12 divizii şi să acorde toate înlesnirile necesare staţionării şi delasării trupelor sovietice spre şi dinspre front. De asemenea, se obliga să ia măsuri împotriva elementelor fasciste, să elibereze prizonierii de război aliaţi şi deţinuţii politici antifascişti, să restituie toate bunurile străine aflate pe teritoriul ei şi să plătească o despăgubire de 300 milioane dolari către URSS, pentru daunele provocate de armata română. (art. 5, 6, 7, 8, 11). Frontierele reveneau la cele din septembrie 1940 (art. 4) cu excepţia Transilvaniei. Arbitrajul de la Viena este considerat nul şi neavenit (art. 19) şi României trebuia să i se retrocedeze întreg teritoriul Transilvaniei. Toate materialele de război, depozitele, vasele germane erau predate URSS (art. 10-12). Se înfiinţa o Comisie Aliată de Control ale cărei atribuţiuni constau până la încheierea păcii, în reglementarea şi controlul executării prezentelor obligaţiuni, sub conducerea generală şi ordinele Înalt Comandamentului Sovietic. Clauzele militare erau inserate în art. 14. Convenţia confirma nişte stări de fapt create prin actul de la 23 August şi stipula obligaţiile României faţă de Aliaţi. Era privită ca un act militar şi nu ca un

acord care s-a semnat între reprezentanții guvernului român şi cei ai Puterilor Aliate.

Cu toate că existau mari greutăți economice şi administrative țara a trecut imediat la îndeplinirea obligațiilor asumate. În mai multe rânduri, guvernul de la Bucureşti a discutat problemele armistițiului şi a insistat asupra respectării scrupulioase a prevederilor lui. În timpul discuțiilor de la Moscova s-a stabilit crearea unei Comisii de Control care avea ca obiectiv principal urmărirea aplicării armistițiului. Guvernul român a ezitat să aducă la cunoştința Misiunii sovietice o serie de abuzuri din nefericire, destul de numeroase, săvârşite de soldații din trupele de ocupație. Sancționarea vinovaților, după legile române - se nota într-un document al Marelui Stat Major - pe lângă faptul că ar fi împiedicat atingerea scopului propus, ne punea într-o discuție delicată față de Comisia Aliată, care apreciază procedeele de până acum ca o practică nefondată şi tendențioasă. Comisia pentru aplicarea armistițiului a fost înființată prin Decretul-lege nr. 527 din 24 octombrie 1944[5]. La 31 oct. 1944 au fost numiți ca preşedinte Ion Christu iar ca membri Savel Rădulescu, C. Vişoianu, Radu Crețulescu, gen. Septimiu Pretorian, Cezar Popescu[6]. Trupele sovietice dădeau impresia de a considera România ca țară ocupată dezorganizând prin rechiziții forțate de autovehicule. Problemele prevăzute în Convenție (colaborare militară, măsuri interne, angajamente interne) li s-a răspuns cu maximum de bunăvoință, făcându-se tot ce îngăduiau împrejurările. Într-un memoriu către gen. Vinogradov, preşedintele Comisiei Române prezintă la 30 septembrie 1944, modul cum a înțeles România să-şi respecte obligațiile asumate. Internarea forțelor militare germane şi maghiare ca şi a germanilor civili a fost realizată integral. Pentru înlăturarea dezorganizării producției se evidențiau avantajele restaurării administrației române în Transilvania. Numai astfel în condiții de ordine şi siguranță, exercitate de o singură autoritate, cea română, ca mandatară a Puterilor Aliate, se poate asigura o bună funcționare a administrației şi guvernul poate să respecte angajamentele luate prin Convenție. Cooperarea cu Aliații repezintă un puternic suport în spatele frontului. Guvernul îşi punea serios problema creării unor condiții optime pentru executarea clauzelor armistițiului. În nota sovietică din 2 oct. 1944 adresată guvernului român şi apreciată ca ultimativă se cerea ca până la 7 oct. 1944 să se predea o documentație privind forțele politice interne, organizațiile fasciste, locul prizonierilor de război sovietici, lista supuşilor germani maghiari. Aceste informații erau necesare pentru a raporta Națiunilor Unite despre realizarea condițiilor armistițiului. Obligațiile asumate erau severe, prin executarea deveneau excesiv de apăsătoare. Latura esențială în privința executării privea libertatea de acțiune a țării. Problema cea mai spinoasă era legată de dificultățile pe care le întîmpina în executarea obligațiunilor, create de Armata Roşie „extrem de diverse şi multiple". Încă din această perioadă au început primele măsuri împotriva etnicilor germani. Prima măsură dintr-un lung şir de măsuri punitive a fost dată la 7 oct. 1944, legea 485 care abroga legea din 21 nov. 1940 prin care se constituise Grupul etnic German. Prin prezenta lege statul român devenea unic proprietar al bunurilor mobile şi imobile ale acestui grup etnic. N-ar părea exclus să vedem cum Comisia Aliată încearcă să pretindă că România nu a executat întocmai clauzele armistițiului, atrăgându-şi consecințe incalculabile. La 23 oct. 1944 a fost publicată legea 604 referitoare la sancționarea celor care găzduiau supuşi inamici sau le facilitau sustragerea de la internare[7]. La 5 nov. 1944 gen. Vinogradov adresează o notă diplomatică în care amintea guvernului mersul nesatisfăcător al aplicării armistițiului. Nemulțumirile izvorau şi din neîndeplinirea art. 2 prin care supuşii germani trebuiau internați[8]. La 14 nov. 1944 Comisia Aliată hotăra ca până la instaurarea în țară a unui guvern democratic, problema ordinii în partea de nord-vest a Transilvaniei să treacă în competența organelor sovietice. La 19 nov. 1944 guvernul se adresa gen. Vinogradov, printr-un memoriu cerând restabilirea administrației civile române în Transilvania şi considera acest lucru ca o chestiune vitală pentru țară. Decizia sovietică este considerată ca o eroare de fond şi formă şi care urma să fie rezolvată conform literei şi spiritului Convenției. La 28

nov. 1944 C.I.C. Brătianu se adresa printr-un memoriu la Comisia Aliată prin care cerea restituirea întregului exercițiu de suveranitate asupra întregului teritoriu al țării. Puterilor Aliate trebuiau să li se aducă asigurări că prevederile Convenției vor fi respectate în litera legii. Ele aveau nevoie de fapte care să le confirme cu prisosință că țara face eforturi pentru a onora clauzele armistițiului. Prevederile erau foarte grele şi situația economică şi financiară a statului făcea ca îndeplinirea acestui prin deziderat al nației să întâmpine numeroase impedimente. Semnând armistițiul statul român s-a gândit fără îndoială să-l respecte cu toate că economia era dezorganizată şi lipsită de resurse. Le-a respectat şi-n ideea că în felul acesta s-ar putea îmbunătăți unele din clauzele lui. Interpretarea greşită şi neconformă cu realitatea şi cu normele de drept internațional a unora din punctele Convenției, au stârnit neînțelegeri între guvern şi Comisia Aliată, care a acuzat că sabotăm aplicarea armistițiului. Cei care s-au opus la îndeplinirea integrală a unor puncte din Convenție şi-au justificat atitudinea prin denaturarea conținutului unor articole de către Comisia Aliată. La 25 sept. 1944 Comadamentul sovietic a elaborat un protocol prin care a ordonat guvernului român lichidarea unităților neangajate în război România dorea să păstreze 10 divizii de rezervă iar URSS nu era de acord decât cu 3 divizii. La 25 oct. 1944 se comunică ultimativ guvernului că dacă nu acceptă această dispoziție se va urmări chiar lichidarea ei ca stat independent. Primul ministru Rădescu semnează cu specificarea că protocolul a fost impus de Comisia Aliată. Până la 1 dec. 1944 au fost demobilizate 13 divizii. Se urmărea astfel ca guvernul să nu dispună de forțe capabile la dezordinile interne organizate din exterior. Tulburările interne erau un element esențial pentru scenariul preluării puterii. Scopul era de a dovedi că guvernul este incapabil de a menține ordinea[10].

Comuniştii români nu puteau face altceva decât să mențină măsuririle ocupaționiste cerute de Convenție şi puse în practică de armata sovietică. Ei au susținut aceste măsuri pe un ton belicos în raport cu autoritatea lor mai mult decât modestă[11]. Partidul Național Țărănesc care cerea pedepsirea crimelor înfăptuite de hortyişti, era acuzat că ațâță şovinismul, fără ca nimeni să fi îndrăznit să ceară o denumire pentru actele de represalii în masă îndreptate împotriva etnicilor germani din România. Se arăta astfel caracterul iluzoriu al independenței noastre. Încă din 8 oct. 1944 într-un raport al Consiliului de Miniştri către M.S. Regele Mihai se arăta că minoritatea germană se bucura încă din 1940 de un regim excepțional, constituind o corporație de drept public şi era necesar pentru stabilirea suveranității țării abolirea tuturor privilegiilor de care beneficia această minoritate. La 10 oct. 1944 prin Legea 487 se înființa Comisariatul pentru administrarea regiunilor eliberate din Transilvania. Acesta era însărcinat cu apărarea intereselor populației de aici, în cadrul legilor, în vederea reinstaurării administrației româneşti în aceste teritorii. Gen. Vinogradov arată în nov. 1944 că aplicarea Convenției era nesatisfăcătoare datorită lipsei de bunăvoință din partea guvernului pentru asigurarea executării clauzelor. A arătat totodată că supuşii germani şi maghiari nu au fost internați, iar cei foarte puțini care au fost totuşi internați pot părăsi zilnic lagărul, primesc pachete de acasă, întrețin legături cu aderenții mişcărilor fasciste. Se cere îndeplinirea clauzelor de la care guvernul se sustrage sistematic, curmarea acestei politici de tărăgănare a îndeplinirii consecvente a obligațiunilor asumate.

Aplicarea convenției a fost încredințată Comisiei Aliate de Control în fapt o comisie sovietică în care reprezentanții celorlalte puteri au fost mai mult figuranți neavând nici măcar dreptul de a călători prin țară fără acordul autorităților sovietice. Ambasadorul SUA la Moscova, Harimann prevedea după încheierea armistițiului că el va da ruşilor un control nelimitat asupra vieții economice a României. Ruşii vor avea şi putere polițienească pe durata perioadei de armistițiu. Pe durata discuțiilor de la Cairo din martie 1944, englezii recunoscuseră din realism politic rolul predominant al Moscovei în raporturile cu România pe durata războiului. În octombrie 1944 când armata sovietică ocupase Bulgaria şi atinsese Grecia, temându-se de căderea Pen. Balcanice sub ocupație rusă, Churchill a propus lui

Stalin cunoscuta împărțire a Balcanilor în sfere de influență. Ruşii aveau influență 90 % în România, 50 % în Ungaria, 10 % în Grecia. Înțelegerea era socotită temporară, soarta Europei urmând să fie stabilită la Conferința de pace[12]. Aceste planuri nici măcar nu erau cunoscute sau bănuite la Bucureşti. Guvernul român a salutat cu încredere întâlnirea de la Yalta din febr. 1945, punându-şi mari speranțe în medierea occidentală. La întâlnirea cu Tito de la sfârşitul anului 1944, Stalin declara că acest război nu este ca cele din trecut, cine ocupă un teritoriu îşi va impune şi propriul sistem social. Generalitățile din Declarația asupra Europei eliberate nu reprezintă un obstacol în calea expansiunii sovietice aşa cum avea s-o dovedească la 6 martie 1945, Visinski comisarul pentru afacerile interne al URSS care a declarat „Yalta sunt eu". Brutala încălcare a prevederilor constituționale ale României vor pune capăt iluziilor occidentale în privința politicii sovietice. Țelurile erau înțelese limpede la Washington şi Londra dar voința de confruntare a Apusului şi mijloacele de care dispunea erau prea slabe pentru a opri alunecarea Europei de Est sub pulpama sovietică[13]. Lumea occidentală a crezut că URSS nu urmează pe durata războiului decât instaurarea unor regimuri prieteneşti care să-i asigure securitatea şi o influență indirectă. S-a făcut ca ignora existența lui ca scop final la care URSS nu renunțase niciodată şi care acum devenea posibilă datorită împrejurărilor internaționale. Armata Roşie eliberase o parte a Europei printr-un accident al istoriei care nu fusese previzibil înainte de război şi va juca un rol important în impunerea regimurilor comuniste. În august 1944 Iuliu Maniu a ezitat să ia puterea, lăsând-o în mâna generalilor, lipsind țara de o conducere fermă şi populară care ar fi putut ralia poporul în jurul unui program democratic. A apărut astfel un vacuum de putere de care va profita P.C.R. La adăpostul armatei sovietice şi cu ajutorul unei propagande bine întreținute rândurile comuniştilor români au crescut neîncetat alimentate de speranțele de mai bine ale unora şi de oportunismul altora. De la 1000 de membri în 1944 la 35.800 în martie 1945. Având-l pe Lucrețiu Pătrăşcanu la Ministerul de Justiție s-a început epurarea elementelor necomuniste din armată şi aparatul de stat. La 12 sept. 1944 se va institui şi cenzura sovietică asupra mijloacelor de informare. Odată cu instaurarea celui de al doilea guvern Sănătescu la 16 oct. 1944 pozițiile comuniştilor se vor întări foarte mult având-l pe Petru Groza în funcția de vice-prim ministru, Teohari Georgescu ca subsecretar de stat la Ministerul de Interne, L. Pătrăşcanu la justiție şi Ghe. Ghe. Dej la comunicații. România se îndrepta fără speranță spre prăpastia comunismului. La 12 oct. 1944 s-a adoptat Legea nr. 488 prin care se punea sechestrul statului pe bunurile persoanelor acuzate de colaborationism şi plecate din țară. Soarta etnicilor germani din Transilvania depindea de poziția lor față de național-socialism care era ultimul bastion al existenței Hitlerismului[14]. Între 1939-1944 Grupul Etnic German a avut o poziție privilegiată în cadrul vieții social-politice din țară. A comis şi-o întreagă serie de abuzuri prin preluarea bunurilor evreieşti rămase după deportarea lor, abuzuri în rețelele de comunicații a țării, biserica luterană propagând valorile național socialiste. La 31 aug. 1944 gen. Sănătescu a declarat că nu toți germanii din țară au fost vinovați de dezastrul țării. În oct. 1944 L. Pătrăşcanu arăta că o problemă arzătoare pentru țară era chestiunea etnicilor germani, care erau în cea mai mare parte îndoctrinați de național socialism. Această problemă se cerea a fi rapid rezolvată prin ancheta riguroasă pentru depistarea celor vinovați[15]. Unii dintre germani s-au lăsat vrăjiți de propaganda F.N.D. şi au devenit membri ai acestuia încă din nov. 1944. Au făcut acest lucru ca să scape de măsurile punitive care bănuiau că vor fi luate împotriva lor. Încă din sept. 1944 în numeroase articole din ziare se cerea ridicarea cetățeniei române tuturor acelora care au făcut parte din armata germană trădându-şi țara care i-a hrănit. Poporul german va trebui supus unei acțiuni de reeducare, pentru a stârpi periodic microbul imperialist care-l infectează periodic, o acțiune de epurare spirituală. Numai după aceea va putea pretinde drepturi egale cu celelalte popoare[16]. Îşi vor putea menține cetățenia română doar cei care fac declarații la prefecturile de poliție că denunță angajamentele lor de orice natura față de

Germania şi la naţionalitatea germană dobândită. Se oferă astfel salvarea germanilor de parcă cooperarea lor la atâtea crime şi banditisme nu erau decât o scăpare de creion pe o coală de hârtie[17].

La 27 iul. 1943 Ion Antonescu semnase la Berlin o convenţie în care se permitea etnicilor germani care nu erau înrolaţi în armata română să se înroleze în Werchmacht. Aproximativ 46.960 de persoane s-au încadrat în armată iar circa 10.000 în organizaţia Todt.

În 4 sept. 1944 Ionel Pop viitorul comisar român pentru teritoriile eliberate va declara că etnicii germani sunt o coloană a V-a care periclitează securitatea statului român. La 20 nov. 1944 ministrul naţionalităţilor Vlădescu-Racoasa spune că toţi etnicii germani au aderat la doctrina naţional-socialistă şi sunt vinovaţi de numeroase abuzuri[18]. În nov. 1944 erau atacaţi oamenii politici şi jurnalişti care susţineau ca poporul maghiar era plin de călăi şi uitau de nemeşi germani. Trebuie aruncaţi din rândurile neamului nostru toţi acei care au comis crime de-o bestialitate fără margini, pentru că au dezonorat ţara care i-a crescut şi hrănit. Libertatea Ardealului nu poate să însemne libertate pentru criminali şi jefuitori care au luat bogăţiile pământului şi sângele român[19].

În proiectul de platformă electorală al F.N.D. din 24 sept. 1944 se cerea confiscarea bunurilor germane, arestarea fasciştilor saşi şi şvabi, confiscarea averii lor, naţionalizarea întreprinderilor germane. După 23 August 1944 nu s-a putut face o situaţie clară a celor rămaşi în ţară dintre germani şi maghiari. O parte s-au dat drept cetăţeni de alte origini: evrei, polonezi etc. pentru a scăpa de la internare. De asemenea a început dizolvarea organizaţiilor fasciste şi acelor care făceau propagandă ostilă sovieticilor. La 28 aug. prin nota telefonică 33218 către Comisariatele Politice din judeţe se cerea de către Prefectura Poliţiei Bucureşti, trierea cetăţenilor germani de la vârsta de 16 ani în sus iar cei periculoşi să fie internaţi alături de militari germani găsiţi în civil. Se mai cerea întocmirea de tabele cu cei care nu sunt găsiţi la domiciliul lor. Comisia Aliată prin nota 75 din 31 oct. 1944 către Consiliul de Miniştri se cerea internarea supuşilor germani şi maghiari până cel târziu la 5 nov. a.c. iar cei care nu vor îndeplini aceste îndatoriri vor fi aspru sancţionaţi. Se mai cerea întocmirea până la 10 nov. a unor tabele cu cetăţenii germani şi maghiari care au locuit în ţară până la 23 august 1944, în funcţie de naţionalitate, sex, ocupaţie şi locul de domiciliu. La 22 dec. 1944 s-a adoptat un decret lege care prevede sancţionarea cu 1-5 ani închisoare şi 55.000-100.000 lei amendă cei care vor ajuta la dispariţia sau ascunderea persoanelor care urmau să fie internate. Populaţia germană era acuzată de genocid şi etnocid punându-se în mod sistematic pe seama lor pe toţi evreii din Transilvania care au dispărut în lagărele naziste. Încă din sept. 1944 gen. Arthur Phleps a dat ordin de evacuare a 30.000 de etnici germani din Transilvania. La începutul lui nov. 1944 aceştia au ajuns în Germania sau Austria. În vara anului 1945 cei rămaşi în zona de ocupaţie a Austriei de către Sovietici, au fost repatriaţi în România[20].

Această evacuare se înscrie în şirul lung de evacuări a populaţiei germane din Europa Orientală. Aceste evacuări au început încă din 1940 când au fost evacuaţi, în septembrie, etnicii germani din Basarabia şi Bucovina. Au urmat în aprilie-nov. 1941 cei 2.900 de germani din Serbia, 18.300 din Bosnia, 15.000 din Croaţia, ian. 1943 cei din Bulgaria, mart.- iul. 1943 Dobrogea, aug. - sept. 1943 Crimeea, Ucraina, 1944 - Slovenia şi Ungaria. Numai în ian. 1944 erau în curs de evacuare 166.234 persoane[21].

Legile adoptate au întărit ideea şi conştiinţa unei culpabilităţi germane în conştiinţa oamenilor, făcând evidentă ura antigermană. Nu mai rămânea decât un pas până la declararea lor ca duşmani de clasă. Administraţia locală a Transilvaniei era ocupată de maghiari care au împiedicat activitatea Comitetului Antifascist al muncitorilor germani din România, nerecunoscând apartenenţa la această minoritate decât a unei părţi mici din această populaţie. Limba germană a fost exclusă din şcoli şi biserici. Acţiunea de deportare a etnicilor germani din România este complementară cu cea din Ungaria şi Iugoslavia.

Guvernul maghiar i-a pus pe aliaţi în faţa faptului împlinit, deportând 300.000 de persoane la reconstrucţie în URSS şi pentru a face loc maghiarilor evacuaţi din Slovacia[22]. Între 1944-1947 din Polonia au fost expulzaţi 6 mil. de germani iar din Cehoslovacia 3 mil.[23]. După război şi Ungaria trecea printr-o perioadă tulbure. În aprilie 1945 mareşalul Vorosilov îndemna guvernul ungar să înceapă pregătirile pentru deportarea germanilor. Se motiva că se va limita amestecul Germaniei în treburile interne maghiare şi se va înlătura coloana a V-a care este minoritatea germană. La întâlnirea de la Posdam aug. 1945 se vor studia tactici diferite pentru deportarea populaţiei germane din Ungaria, Cehia şi Polonia.

Comisia Aliată va hotărâ în nov. 1945 deportarea a 500.000 de persoane. La 27 febr. 1946 Ungaria şi Cehoslovacia au hotărât schimbul de populaţie. Circa 20.000 de maghiari din Slovacia vor lua locul a 60.000 de slovaci din Ungaria. De la deportarea în URSS au fost exceptaţi doar cei care fuseseră membri ai Partidului Democrat al Uniunii Muncitorilor înainte de 1940, cei persecutaţi pentru opiniile pro-ungare, cei care nu aveau germana ca limbă maternă. Numărul celor exceptaţi se ridica la 10 %. Deportaţii au avut voie să-şi ia doar lucrurile personale cu ei dar greutatea lor să nu depăşească 100 kg[25]. Transportul s-a făcut cu trenuri de 40 vagoane, în fiecare vagon erau peste 30 de persoane însoţite de personalul de securitate. Expulzarea s-a făcut în 2 faze: ian.- iun. 1946 şi aug. - dec. 1946. Aproximativ 220.000 de germani au fost deportaţi în zona americană a Germaniei. Deportarea nu a durat mai departe de mijlocul lui 1948. În URSS au fost deportaţi alţi 240.000 de germani, în condiţii dramatice. Izolaţi deportaţii aşteptau venirea trenului, plângându-şi casele şi pământurile pierdute iar localităţile rămase pustii au fost ocupate de locuitorii din vecinătatea lor[26]. În general maghiarii au manifestat înţelegere şi simpatie faţă de soarta grea a celor deportaţi. Reacţiile lor au fost în general amestecate aflându-se sub presiune sovietice. Totodată Biserica româno-catolică maghiară a exercitat presiuni asupra germanilor protestanţi. Nu numai expulzarea ca parte a politicii sovietice dar şi ideea era socotită binevenită de marea majoritate a maghiarilor, care îşi aminteau prea bine aminte de abuzurile din epoca precedentă. Ungaria a procedat la fel ca celelalte ţări de sub ocupaţia rusă. În febr. 1946 proprietăţile membrilor acestei comunităţi au fost confiscate şi pentru restul proprietăţilor rămase se vor plăti compensaţii sub forma unei îndemnizaţii de război. Valoarea bunurilor expropriate se ridică la 257 mil. pengő iar a celor confiscate la 32 mil. pengő[27]. Aceste valori uriaşe au fost folosite pentru ajutorarea economiei ţării, aflată într-o gravă criză. În general enclavele germane au dispărut şi identitatea lor etnică a avut mult de suferit. Dintre cei deportaţi s-au reîntors circa 10 % care au fost mai apoi expulzaţi în Germania, în Rusia murind 30.000 dintre cei deportaţi. La 10 ian. 1946 prin lege au fost maghiarizaţi cu forţă toţi cei care aveau un părinte maghiar. La 15 mart. 1945 avusese loc reforma agrară care dăduse o puternică lovitură etnicilor germani din Ungaria. În oct. 1949 se acorda amnistiţie tuturor celor deportaţi şi familiilor din care făceau parte. În acest an numai 22.453 de persoane declarau ca limbă maternă germana iar restul fiind maghiarizaţi. Comunitatea germană era o victimă a timpurilor postbelice integrându-se populaţiei maghiare din punct de vedere lingvistic. În martie 1950 s-a permis reîntoarcerea germanilor expulzaţi ca cetăţeni cu drepturi depline în cadrul statului ungar. Ei se pregăteau pentru mari sacrificii ca să-şi dovedească loialitatea faţă de Ungaria[28].

În ceea ce priveşte Iugoslavia situaţia germanilor era foarte grea. Deportările au fost făcute de partizanii lui Tito din luna decembrie 1944. Nu a fost exceptat nimeni de la deportare. S-a făcut în trenuri compuse din 30 de vagoane, escortate de soldaţii ruşi, tranzitându-se prin România, fără ca Aliaţii să protesteze în vreun fel. Au fost duşi spre Harkov şi Rostov, în vagoane în plină iarnă fără mâncare şi apă. Regimul lui Tito a adoptat o linie dură împotriva etnicilor germani, trimiţându-i în URSS unde au murit 16 % dintre ei. Cei întorşi în toamna lui 1949 au fost expulzaţi spre Germania la Frankfurt pe Oder. Deportările

au continuat până în aprilie 1945 şi au cuprins pe toţi germanii între 17-60 de ani fără a fi exceptat nimeni. Înainte de deportare germanii au fost internaţi într-o serie întreagă de lagăre: Filipova, Hogeac etc.[29].

În epoca de după război regimurile din cele 3 ţări au considerat minoritatea germană ca un mare risc pentru securitatea lor naţională. Aceste sentimente au fost considerate indiscutabil ca o parte a opiniei publice locale. Lichidarea acestei probleme se datora unor motive în legătură cu securitatea naţională şi cu sentimentele naţionaliste. Aceste considerente erau socotite suficiente pentru justificarea deportărilor.

În general, în perioada interbelică, relaţiile etnicilor germani cu România chiar dacă nu au fost niciodată perfecte, au fost privite cu simpatie de ambele părţi. Această minoritate a fost favorizată pe de-o parte datorită eficienţei şi standardului înalt de civilizaţie şi pe altă parte datorită revizionismului maghiar. Nu au existat încercări de asimilare a acestei populaţii datorită sporului bun al populaţiei româneşti. Spre deosebire de România în Ungaria au existat numeroase încercări de asimilare. Relaţiile cu ţara-mamă s-au menţinut continuu în mod intensiv. După venirea lui Hitler la putere, ian. 1933 au început şi acţiunile repetate ale Germaniei de aliniere a comuniăţii germane la linia nazistă, culminând cu crearea la 21 nov. 1940 a Partidului Naţional Socialist al Muncitorilor din România. Populaţia germană era considerată a fi parte a marii comunităţi germane condusă direct de la Berlin. Nazificarea este o formulă familiară şi altor ţări care intraseră în sfera de interese nazistă[30]. Înscrierea germanilor în armata germană însemna pentru omul obişnuit o trădare a ţării, servind interesele unor forţe străine. Până în 1845 au fost evacuaţi din România aproape 213.630 de germani, în unele părţi ale Poloniei şi Alsacia[31].

Odată cu avansarea ofensivei sovietice în Transilvania situaţia populaţiei germane începe să se complice tot mai mult. Panica liderilor locali s-a transmis şi populaţiei mai ales în rândul celor adânc implicaţi în cauza nazistă. În retragerea lor militarii germani luau pe toţi cei care vroiau să fugă din calea ruşilor. De cele mai multe ori din cauza panicii nu şi-au putut lua decât puţine lucruri. Avansul trupelor sovietice nu a putut fi oprit în ciuda ordinelor primite şi-a pierderilor avute. Ofensiva sovietică asupra Budapestei din nov. 1945 a dus la amânarea organizării pe scară largă a evacuării populaţiei germane din Ungaria. Germania încă din mai 1944 şi-a propus să înceapă evacuarea germanilor din NV Transilvaniei, în toamna anului 1944. Ea a început în septembrie 1944, asistată de cîţiva lideri locali, folosindu-se toate mijloacele posibile pentru această evacuare[32]. Pasul acesta era foarte târziu făcut, deoarece armata germană se apropia cu paşi repezi, de colapsul final. Loviturile aeriene date de sovietici în timpul evacuărilor vor puncta clar apropierea catastrofei şi haosului şi piederea semnificaţiilor iniţiale date evacuării. O parte a şvabilor sătmăreni urma să fie evacută la începutul lunii oct. 1944 dar procesul nu a putut avea loc deoarece reorganizarea acestei populaţii, care fusese maghiarizată, nu a avut decât un succes parţial şi datorită rezistenţei autorităţilor maghiare. Cu timpul şvabii sătmăreni vor intra şi ei în coloanele refugiaţilor din calea armatei sovietice. La mijlocul lui septembrie 1944 din Timişoara vor pleca primele vagoane cu şvabii bănăţeni. Ofensiva armatei sovietice va face mutare populaţiei germane să fie drept o sarcină foarte dificil de realizat. Ultimele transporturi vor pleca în luna oct. 1944. O statistică cu privire la evacuări nu există dar estimativ se poate stabili că aproximativ 100.000 de germani s-au refugiat din România (2500 şvabi sătmăreni şi 45.000 din Banat). Majoritatea etnicilor germani au rămas în continuare în România. Ocuparea României a fost desăvârşită la sfârşitul lunii oct. 1944 de către Armata Roşie. Populaţia germană se menţinea într-o stare de expectativă. Ca şi-n cazul Ungariei şi cei din România vor fi mai mult sau mai puţin molestaţi de trupele sovietice[35]. Măsurile discriminatorii privind deportarea populaţiei germane se vor înfăptui la începutul lui ian. 1945. Circa 15 % din aceşti „voluntari" nu vor supravieţui lagărelor sovietice: O parte a celor deportaţi se vor întoarce între vara lui 1945 şi începutul lui 1951. O parte se vor stabili în

Germania iar altă parte vor rămânea în România. Va fi începutul unui proces dificil deoarece o mare parte a bunurilor le erau distruse şi legislaţia încă îi dezavantaja. O dramatică măsură a reprezentat-o deportarea la începutul anului 1945 a unor masive loturi de etnici germani din România. Motivele erau acuzaţiile de colaboraţionism şi pericolul pe care îl reprezentau pentru spatele frontului. Printre cei deportaţi se aflau nu numai bărbaţi, potenţiali combatanţi în spatele frontului ci şi femei, bătrâni şi copii. Deportările s-au făcut în condiţii foarte grele, în plină iarnă, în condiţii de război. Suveranitatea ţării era pură ficţiune, şefii de guvern generalii Sănătescu şi Rădescu privind neputincioşi umplerea arhipeleagului Cuiag cu populaţie civilă. Guvernele care s-au succedat la conducerea ţării se dovedeau neputincioase din cauza prevederilor Convenţiei şi a faptului că până în martie 1945 s-a refuzat restabilirea administraţiei române din România. Nici Aliaţii nu au protestat la acete măsuri deşi se ştie că nişte civili nu pot fi luaţi prizonieri de război ba mai mult linia frontului se îndepărta cu fiecare săptămână[34].

Se pare că sovieticii nu trebuieu să ceară socoteală hortyiştilor pentru Ardealul ocupat. Ei nu erau o masă de oameni şi nu aveau averi imense. Germanii trebuiau să dea seamă ca popor învins şi deportarea s-a aplicat tuturor, creîndu-se un precedent periculos. Se deportau cetăţenii unei ţări cu care se semnat un tratat de armistiţiu. România era preocupată ca acelaşi tratament să nu fie aplicat tuturor celor care se opuneau sovietizării. Maniera de stabilire a cetăţeniei şi originii germane era vagă fiind destul şi-un prenume german. Din aproape 500.000 de germani au fost deportaţi circa 46.540 (conform documentelor Ministerului de Interne) şi circa 100.000 (conform lucrării lui M. Pelin - Recquiem pentru Geneva). După energica intervenţie a părţii americane, s-a acceptat constituirea unei Comisii mixte ruso-române, care să-i selecteze pe cei care urmau să fie deportaţi în URSS. Liberalii doreau să părăsească guvernul dar P.N.T. i-a convins să-şi schimbe decizia astfel înct să nu dea ocazia comuniştilor posibilitatea să pretindă că-s democraţi luându-i sub protecţia lor pe germani. În ian. 1945 soseşte la Bucureşti gen. Malinovski care hotăreşte că doar aceia care au semnat Volksliste germane să fie deportaţi. Existau totuşi zvonuri de la Moscova că deportările să se facă conform ordinelor anterioare[35]. La începutul lui ianuarie 1945, printr-o acţiune nocturnă bine organizată, au început deportările la muncă de reconstrucţie în URSS. Singurul motiv era apartenenţa la etnia germană. Nesocotind orice drepturi ale omului au fost pedepsiţi nu doar acei care erau vinovaţi pentru dezastrele provocate ci prin atribuirea unei vini colective (care era gândită să fie imputată Germaniei) au fost deportaţi şi cei care nu erau cetăţeni germani.

Majoritatea măsurilor impuse administraţiei de la Bucureşti au fost dictate de la Moscova şi făcute sub presiunea administraţiei militare sovietice[36]. Prin ordinul 031 al Comisiei Aliate către Preşedintele Consiliului de Miniştri se ordona ca-n perioada 10-20 ian. 1945 să se facă mobilizarea pentru muncă a locuitorilor români de naţionalitate germană, indiferent de cetăţenia lor. Bărbaţii între 17-45 ani şi femeile între 18-30 de ani. Cei mobilizaţi să aibă asupra lor îmbrăcăminte de iarnă, bocanci, lengerie de pat, obiecte sanitare, cuţit, furculiţă şi hrană pentru 15 zile, greutatea celor luate să nu depăşească 20 de kg. Cetăţenii mobilizaţi vor avea dreptul de a scrie scrisori şi de a primi colete poştale. Cei care nu se vor supune vor fi aspru sancţionaţi. Se va alcătui o listă cu cei care merită a fi scutiţi şi va fi înaintată Comisiei Aliate[37].

Această cerere a generat reacţii diverse atât în ţară cât şi peste hotare. Astfel Burton Berry, reprezentantul politic al SUA la Bucureşti într-o scrisoare către ministrul român al afacerilor externe C. Vişoianu, la 12 ian. 1945, a arătat că Guvernul SUA dezaproba măsura de deportare dictată de URSS, care depăşeşte necesitatea de a asigura securitatea liniilor sale de comunicaţii din spatele frontului. SUA îşi lua răspunderea de a face demersuri pe lângă URSS şi de-a apăra interesele româneşti în această chestiune la momentul potrivit[38] Tot acest punct de vedere era susţinut şi de reprezentantul militar al SUA gen.

Scheyler într-o scrisoare adresată gen. Vinogradov. În telegrama nr. 441 de la Washington către Foreign Office se susține că deportarea este o măsură de a aduna reparații nu una de securitate. Armistițiul cu România nu prevedea reparații sub forma de prestații în muncă deci deportările nu au justificare legală în cadrul armistițiului. Faptul că vor repara distrugerile provocate de armata germană priveşte chestiunea reparațiilor de război datorate de Germania, care vor fi decise prin consultare şi nu prin măsuri unilaterale din partea URSS (18 ian. 1945). Se deduce că se face un proiect de muncă fără discriminare şi nu se asociază cu acțiunile întreprinse în numele Comisiei Aliate. În minuta personală a primului ministru englez Churchill adresată MAE britanic, la 18 ian. se arăta că nu este greşit faptul că ruşii cer 100.000 de oameni ca să lucreze în minele lor. Asta dacă luăm în considerare ce a suferit Rusia şi atacurile cu premeditare făcute de România împotriva sa.

Reprezentanții populației germane, Otto Roth şi Rudolf Brandsh s-au întâlnit cu gen. Rădescu la 21 dec. 1944 şi 11 ian. 1945. În cadrul discuțiilor s-a pus problema germanilor din țară, care erau gata de a depune jurământ de fidelitate şi s-a cerut încetarea dispozițiilor de deportare. Rădescu le-a răspuns că aceste dispoziții au fost date de sovietici şi el nu se poate opune lor[39]. De asemenea Crucea Roşie a intervenit pentru diminuarea proporției celor deportați. La 2 febr. 1945 Guvernul român va protesta pe lângă Comisia Aliată arătând că țara are o situație grea datorită lipsei de forță de muncă care era concentrată pe front şi datorită situației de război. Deportarea lipsea țara de aportul deosebit de calificat al etnicilor germani, cu repercursiuni nefavorabile asupra calității şi cantităților de produse industriale necesare despăgubirilor de război. S-au adus şi argumente de ordin juridic, economic, umanitar. Un alt protest a fost făcut de Dinu Brătianu, şeful PNL către W. Churchill, în care se arată că deportarea va leza suveranitatea țării şi va genera discriminarea rasială. Nici pe plan umanitar nu era acceptabilă fiind făcută în toiul iernii, în condiții mai mult decât vitrege (febr. 1945)40. Toate protestele factorilor politici interni au rămas fără ecou.

Ministerul de Externe britanic a luat o poziție oficială mai mult formală cerând deportarea doar a celor vinovați. Churchill a dat dispoziții Ambasadei Marii Britanii la Bucureşti să-şi limiteze protestele deoarece România intra în sfera de influență rusă şi este problema URSS ce se întîmplă în această parte a Europei. Cu toate aceste dispoziții şeful Misiunii militare engleze de la Bucureşti vice-mareşalul Stevenson, în discuții particulare cu gen. Vinogradov a arătat că se face o mare greşeală deportându-se personal tehnic calificat şi oameni nevinovați. S-a interesat de soarta celor deportați şi a făcut numeroase gesturi umanitare, asigurându-i cu apă şi hrană. Aliații nu au manifestat o atitudine clară în acestă chestiune, în fața URSS, făcând posibilă deportarea germanilor[41]. La 13 ian. 1945 N. Rădescu adresează o notă gen. Vinogradov, în care se cere să se țină cont că deportarea aduce în toate ramurile de activitate o gravă perturbare, compromițând îndeplinirea obligațiilor asumate în Convenție. Se generează şi-o gravă zdruncinare a activităților administrative, cerându-se ca mobilizarea să se facă pe teritoriul țării. Aceste măsuri ar atrage după sine şi înrăutățirea situației românilor prinşi de evenimentele de la 23 August 1944 în Germania. Deportarea este o contrazicere formală cu prescripțiile şi uzanțele internaționale. Este injustă de asemenea mobilizarea cetățenilor români cu o îndepărtată ascedență germană. Este de datoria Guvernului Român de a veghea asupra intereselor supuşilor săi, indiferent de originea lor etnică, cerându-se atenuarea într-o măsură a hotărârilor luate de Comandamentul Sovietic. Guvernul român este ținut de tratatele semnate, de conştiința răspunderilor sale şi de articolele 2 şi 6 din Convenție, să nu fie de acord cu măsurile cerute de sovietici. Este de acord să colaboreze la internarea acelor cetățeni germani, care s-ar dovedi primejdioşi cauzei aliate prin atitudinea, legăturile sau activitatea lor în favoarea Germaniei ca şi pentru a garanta securitatea anumitor zone[42].

În febr. 1945 familiile germanilor deportați au adresat un memoriu către guvern în

care se arăta că etnicii germani au fost ridicați fără cercetarea actelor de identitate sau control medical, mulți fiind bolnavi sau neobişnuiți cu munca fizică grea. Este o pedepsă fără vină şi mulți nu ştiu nimic de soarta celor deportați. Autoritățile ignorau demersurile făcute, cerându-se totodată să nu fie persecutați din cauza originii germane iar guvernul să se îngrijească de soarta familiilor rămase în mizerie[43]. Organizațiile germane au făcut chiar colete de bani pentru a scăpa pe unii dintre cei selectați de la deportare[44].

De asemenea a protestat şi şeful Marelui Stat Major, gen. Ghe. Mihai care a refuzat să semneze înțelegerea de colaborare cu sovieticii la internarea etnicilor germani. La 20 ian. 1945 s-a adoptat legea privind urmărirea şi sancționarea celor vinovați de dezastrul țării. Erau pedepsiți toți aceia care au instaurat dictatura, punând în primejdie securitatea statului, au încheiat tratate cu Germania, cei care au militat pentru o politică externă alături de Germania, cei care prin amenințări, teroare, acte ilegale au urmărit să impună țării o orientare fascistă, cei care s-au pus în slujba propagandei germane pentru aservirea țării vor primi următoarele pedepse: muncă silnică pe viață, muncă silnică între 5-20 de ani, temniță 3-20 de ani şi închisoare între 3-10 ani. Vor plăti de asemenea despăgubiri şi îşi vor pierde drepturile politice între 3-10 ani[45].

În 24 ian. 1945 regele Mihai adresează preşedintelui american F.D. Roosevelt un memoriu de 36 pag. şi o scrisoare. Memoriul era o enumerare a abuzurilor comise de armata sovietică în numele Comisiei Aliate. Este vocea poporului român care serveşte interesele aliate şi a cărei istorie, suferințe şi calități merită luate în considerare. Este vocea unui popor care nu are un alt ideal decât de a se debara de trecutul apropiat, prin sacrificii şi greutăți enorme, şi prin aceasta să-şi găsească un modest dar onorabil loc printre popoarele iubitoare de pace[46]. În memoriu se mai arată că ad-ția română din Transilvania nu a fost încă restabilită. Este o stare de haos, lipsa de protecție a cetățeanului şi a bunurilor lui. Situația sanitară grea, nimeni nu cunoaşte reglementările legale existente, şcolile închise, funcționari neplătiți, viața economică dezorganizată, instituțiile financiare închise. Guvernul s-a declarat de acord cu anumite măsuri de securitate devenite necesare prin atitudinea nesigură a etnicilor germani[47].

La 12 apr. 1945 va fi primit răspunsul de la preşedintele SUA în care se arată că acesta va sprijini acțiunea României de a-şi lua locul în rândul țărilor iubitoare de pace. Cu tote demersurile făcute la diferite nivele nimeni nu a reuşit să oprească deportările sau să reducă numărul celor deportați. Toată lumea a găsit de cuviință să protesteze doar formal pentru că jocurile erau făcute încă înainte de terminarea războiului. În viziunea doctrinelor politice totalitare omul este supus unei aritmetici necruțătoare în care nuanțele şi aborările analitice sunt neavenite. Eludarea aspectelor legale sau a hotărârilor oficiale este reflexul ideologiilor totalitare, impregmate de antiumanism.

Deporting of the German population
(Summary)

The deporting of the German population is placed in the time when Romania was forced to obey to the stipulation of the Armistice Convention. The same thing happened in Poland, Hungary, Jugoslavia and Soviet union. The reason is cooperation with the German Army and danger in Romania. The action was done in the hard time of winter. The steps made on different levels had no results.

Note

1. Dobrinescu, V.G. - România şi organizarea postbelică a lumii, 1945-1947, Bucureşti, 1988, pag. 33.
2. Enescu, Ioan - Politica externă a României, Bucureşti, Ed. Politică, pag. 73.
3. Popişteanu, C. - Cronologia politico-diplomatică, Bucureşti, pag. 74.

4. Monitorul Oficial - partea I, 22 sept. 1944, nr. 219, pag. 6372-6374
Monitorul Oficial - partea I, 14 nov.. 1944, nr. 264, pag. 7334-7340.
5. Idem - partea I, 3 nov. 1944, pag. 7070, nr. 255.
Idem - partea I, nr. 270, 21 nov. 1944, pag. 7525.
6. Idem - partea I, nr. 247, 25 oct. 1944, pag. 6855.
7. Idem - partea I, nr. 279, 30 nov. 1944, pag. 7733.
8. Dreptatea, 5 nov. 1944.
9. Dobrinescu, V.F. - op. cit., pag. 74.
10. Magazin istoric - luna octombrie 1994.
11. Frunză, Victor - Istoria stalinismului din România, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1990, pag. 223.
12. Georgescu, Vlad - Istoria românilor de la origini până în zilele noastre, Bucureşti, pag. 272.
13. Ibidem - pag. 274.
14. România liberă - 4 sept. 1944, art. Atitudinea față de problema Ardealului.
15. Karpathische Rundschau - 1 oct. 1992.
16. România liberă - 7 oct. 1944, art-. Sibiu cetatea Grupului German.
17. Idem 8 oct. 1944, art. Cine-i apără pe germanii din România.
18. Karpathische Rundschau - 23 oct. 1992.
19. România liberă - 13 oct. 1944, art. Despre libertatea Ardealului
20. Wagner, E. - Geschicte Schwaben, pag. 80-85.
21. Donauschwaben - pag. 256.
22. Tribuna - nr. 27, 5 iul. 1990, art. Drama şvabilor.
23. Idem - nr. 45, 8 iul. 1992, art. Conflicte naționle din Europa.
24. Paikert, J. - Danube Schwaben, pag. 253.
25. Ibidem - pag. 207.
26. Ibidem - pag. 209.
27. Ibidem - pag. 212.
28. Donauschwaben - pag. 264.
29. Ibidem - pag. 264.
30. Paikertz, J. - op. cit., pag. 207.
31. Ibidem - pag. 257.
32. Ibidem - pag. 256.
33. Ibidem - pag. 259.
34. Frunză, Victor - op. cit., pag. 223.
35. Magazin istoric - luna septembrie 1994.
36. Beier, Hannelore - Deportarea etnicilor germani, Sibiu, 1994, pag. 8.
37. Ibidem - pag. 40.
38. Ibidem - pag. 24.
39. Karpathische Rundschau - 8 oct. 1992.
40. Weber, G. - Deportation von Sibenburger Sachesen in UdSSR, pag. 4.
41. Ibidem - pag. 8.
42. Beier, Hannelore - op. cit., pag. 53.
43. România - anul 1845 în documente, Bucureşti, pag. 159.
44. Karpathische Rundschau - 15 oct. 1992.
45. Monitorul Oficial - 27 ian. 1945, pag. 478.
46. Baciu, Nicolae - Agonia României, Bucureşti, pag. 167.
47. Ciobanu, Nicolae - Convorbiri cu regele Mihai, Ed. Humanitas, anexe.

Eliberarea preoților greco-catolici din închisorile comuniste

Crina Bodea

Începând din anul 1963 regimul de detenție din închisorile comuniste începe să cunoască unele aspecte mai umane, fiind o a doua etapă după ceea de după moartea lui Stalin şi până în 1956. Deținuții încep să fie tratați cu o oarecare indulgență; nu mai sunt supravegheați atât de strict, regimul alimentar cunoaşte o oarecare îmbunătățire şi nu nu mai sunt atât de torturați fizic şi psihic. Ba chiar li se aduc ziare în celule, ziare după care deținuții au tânjit atât de mult. Acum puteau să afle ce se mai întâmpla în țară şi în lume, chiar dacă ziarele la care aveau acces erau tot de natură comunistă, ziarul „Scânteia" de exemplu. Nu dezinteresat primeau însă ziarele, şi deținuții şi-au dat curând seama de adevăratul scop.

Presa nu le era spre informare, ci pentru a-i reeduca; căci citind acelaşi ziar cu aceeaşi ideologie, după ani de zile, pe bază de sugestie, mintea începe a-şi însuşi termenii şi a se şabloniza. Devenită astfel obligatorie, presa ajunsese un obiect de tortură intelectuală. Referitor la presă, circula chiar o glumă: „în ziare sunt trei feluri de ştiri: sigure, probabile şi false. Sigur este titlul şi data; probabil este buletinul metereologic, restul este fals"[1]. Deținuții aveau acces la biblioteca închisorii, de unde puteau primi broşuri şi cărți de literatura română precum şi cărți de ştiință.

Explicația constă în schimbările care se produc pe plan intern, precum şi în planul relațiilor cu Moscova. Gheorghiu-Dej se desprinde tot mai mult de sub tutela Moscovei în perioada 1960-1965.

În anul 1964 a apărut mult aşteptatul decret care a deschis porțile penitenciarelor pentru foarte mulți „bandiți". După unele informații acest decret ar fi fost dat la 9 aprilie 1964, după altele - mai târziu prin lunile iunie-iulie. Monitorul Oficial din acel an, 1964, nu publică însă, nici măcar într-o formă mascată vreun astfel de decret.

Indiferent de acest fapt, cert este că, începând cu lunile iunie-august o mare masă de bandiți, arestați pe nedrept începând cu fatidicul an 1948, au fost eliberați.

Marea majoritate a preoților au fost eliberați în luna august 1964. Această eliberare nu a presupus însă şi o libertate a persoanei; poate doar o liberare în limita legilor; aşa cum erau legile date şi mai ales înțelese de securitate.

În închisorile comuniste, unde nu existase nici o lege, schimbarea nu putea fi atât de bruscă. Teama şi nesiguranța le era servită zilnic deținuților; unii securişti apăreau prin penitenciare şi le spuneau „bandiților", că oricum nu toți vor pleca.

Dacă ar fi avut şansa să fie eliberați, trebuiau să-şi ia un fel de angajament cum că n-o să divulge nimănui niciodată, nimic din ceea ce ştiu; ca şi cum ar fi fost plini de secrete de stat.

Preotul Gavriş îşi aminteşte ce s-a petrecut în ziua în care a fost eliberat de la Poarta Albă: „ne-au scos din baracă şi ne-au dus pe platou cu toate bagajele; am stat până ne-au făcut ordinele de eliberare - pe care le făcea un căpitan de la Constanța; A durat mult pentru că printre cei care eram eliberați, unii nu ştiau scrie şi atunci le făceam eu declarații. Când să-mi fac mie declarație, mi-au spus să nu scriu că am fost preot, ci să scriu funcționar. Ne-au ținut toată ziua nemâncați; am mai stat acolo încă o noapte şi o zi şi abia noaptea următoare, pe la ora 1 am plecat spre gara Basarab. Comandantul Cristea ne-a spus că după ce ne vor elibera să tot mergem, să nu ne oprim, pentru că dacă ne vor vedea că stăm au ordin să tragă"[2].

Reîntâlnirea cu cei dragi a fost emoționantă: „băiatul cel mic şi ginerele nu m-au recunoscut; nu ştiau cine sunt pentru că nu mă mai văzuseră de mult; băiatul cel mare, care

m-a recunoscut, mi-a sărit în gât şi a început să plângă..."[3], ne spune acelaşi preot.

Preotul Mangra Ghe. ne relatează că: „înainte de eliberare, m-au chemat la interogatoriu şi m-au întrebat dacă nu trec la ortodoxie; le-am răspuns că nu trec şi apoi m-au mai ţinut închis până au fost eliberaţi aproape toţi. Atunci mi-au dat şi mie drumul, spunându-mi: „Du-te că eşti un încăpăţânat!"[4].

Preoţii au fost eliberaţi, dar Biserica lor nu: Biserica Greco-Catolică practic nu mai exista sau nu mai trebuia să existe. Bisericile lor continuau să fie ocupate de ortodicşi, iar ei, care au suferit pentru credinţa lor, nu mai aveau dreptul să intre în biserici ca preoţi.

Neavând posibilitatea să profeseze legal, ei au continuat să împartă alintare şi mângâiere, să oficieze botezuri, slujbe în ilegalitate.

Preotul Gavriş Vasile ne spune: „după eliberare am continuat să activez ca preot, deoarece erau mulţi credincioşi care au rămas fără preot. Mai mulţi preoţi greco-catolici ne-am gândit să ne facem o asociaţie pentru a fi mai uniţi"[5].

Această activitate a preoţilor se desfăşura cu foarte multe riscuri pentru că securiştii erau mereu pe urmele lor. Preotul Gavriş ne-a spus că aici preoţi din acea Asociaţie au fost descoperiţi de Securitate şi arestaţi. Preoţii care făcuseră închisoare, ne-au mărturisit că şi după eliberare erau chemaţi periodic la Securitate; acolo erau puşi să declare tot ce au făcut, cu cine s-au întâlnit, cine i-a vizitat, ce părere au despre regimul politic, etc. Ori în aceste condiţii, pentru a putea supravieţui au fost nevoiţi să-şi caute un loc de muncă. Dar, n-a fost deloc uşor găsirea unui serviciu, din cauza dosarului ce-l aveau, n-ar fi riscat să-i angajeze de teama consecinţelor.

Am întâmpinat multă rezistenţă: „am fost angajat ca muncitor necalificat la băile de dragare, unde se lucra cu acid clorhidric la 1000°C; am cerut mereu o muncă mai uşoară, dar n-am primit; am lucrat acolo 13 ani şi datorită condiţiilor toxice mi-a slăbit vederea"[6].

Un alt preot ne spune „am fost angajat la un sector de poduri CFR, am stat 6 ani; apoi vreo trei ani am lucrat la Depoul de locomotive la magazia de uleiuri"[7]; preotul Mangra a fost angajat ca administrator la Şcoala Sportivă din Oradea; preotul Mureşan D. a fost angajat ca tehnician la abator, deşi potrivit studiilor putea fi economist; preot Dărăban Teodor la o fabrică de cărămidă, Andercău Vasile la un Oficiu farmaceutic, Gavriş Vasile la o fabrică de cherestea, iar Morna Gheorghe la o autobază ca împiegat de coloană.

Angajaţi în aceste posturi umile, ce nu erau nici pe departe pe măsura pregătirii lor intelectuale, preoţii au ştiut să-şi facă datoria au fost cinstiţi şi corecţi la locul de muncă şi mereu cu fruntea sus dar speranţele lor în legătură cu Biserica Greco-Catolică s-au spulberat treptat, chiar dacă îşi dădeau seama cu fiecare zi ce trece că suferinţa lor a fost zadarnică.

Guvernul a interzis preoţilor greco-catolici trecerea la ritul lor obligându-i pe toţi românii să fie ortodocşi. Mai mult decât atât, Conciliul Vatican II, a validat această stare, admiţând puterea Bisericii Ortodoxe peste credincioşii greco-catolici.

Guvernul nega dreptul greco-catolicilor de a se ruga în Biserica Greco-Catolică, iar preoţilor romano-catolici le interzicea dreptul de a primi şi asista pe credincioşii greco-catolici refugiaţi la ei.

Până în anul 1970 Biserica Română Unită era considerată ilegală, orice activitate religioasă a clerului interzisă, iar credincioşii în marea lor majoritate erau sub jurisdicţia Bisericii Ortodoxe.

Din 1970 autorităţile comuniste româneşti au devenit mai tolerante faţă de Biserica Română Unită, mai ales că au constatat că „unificarea" bisericească din 1948 nu a adus ţării nici un aport politic, ci a fost una din cauzele care au contribuit la ştirbirea prestigiului ce l-ar fi avut regimul pe plan internaţional.

În noile împrejurări, mai ales după 1985, BRU a început a-şi regrupa credincioşii în

servicii religioase publice proprii, deşi neautorizate îndeosebi la oraşe unde au luat fiinţă adevărate capele. Ziua de 14 martie 1986 este dată la care a încetat vacanţa scaunului mitropolitan al BRS Unite intervenită la 5 iulie 1941, prin decesul mitropolitului Alexandru Nicolescu. Noul mitropolit ales va fi Alexandru Todea.

La Oradea eparhia a fost administrată de către episcopul auxiliar Iuliu Hirţea până în 1978 când a încetat din viaţă. A urmat canonicul Coriolan Tămâian (1978-1989), când încetând şi el din viaţă a fost urmat de profesorul Vasile Hossu, care în 1990 la 27 mai a devenit episcop titular al eparhiei. Vasile Hossu fusese confirmat de Papa Ioan Paul al II-lea, încă din data de 3 martie 1990. O instalare în catedrala din Oradea nu a avut loc, lăcaşul fiind ocupat de răpitorii lui din 1948. Din şase biserici câte au avut greco-catolicii în Oradea în 1948, nici măcar una nu le-a fost restituită. Institutul Teologic din Oradea a reuşit să-şi reia activitatea, la început cu numai două zile de cursuri pe săptămână: sâmbăta şi duminica.

La 31 decembrie s-a emis o lege a cărui articol anula 21 de legi printre care, în locul al 20-lea se abroga Decretul nr. 358/1948, care scosese în afara legii BRU. În urma acestui fapt, Papa Ioan Paul al II-lea a stabilit şi definitivat la 12 martie 1990, ierarhia Bisericii Catolice din România, atât de rit latin, cât şi de rit bizantin.

Conducerea BRU este următoarea: Alexandru Todea - Mitropolit al BRU, Ioan Ploscaru - Episcop de Lugoj, Vasile Hossu - preot-profesor, hirotonit ca preot în clandestinitate la 4 februarie 1949, Episcop de Oradea, Lucian Mureşan - Episcop de Maramureş; George Guţiu - Episcop de Cluj-Gherla şi dr. Ioan Chertes Arhiepiscop.

Guvernul comunist, ajuns la putere în 1948, nu s-a mulţumit doar cu desfiinţarea cultului greco-catolic; a urmărit întotdeauna trecerea forţată a acestora (a greco-catolicilor) la ortodoxie. Dar, „ortodoxia", deşi se intensifică cu românismul, pe care-l monopolizează pe seama sa nu este un criteriu adecvat de a categorisi prin ea poporul român şi a-l fixa la o periferie euro-asiatică. Ortodoxia a devenit românească printr-un accident, prin acel Fatal destin al istoriei" (DONCIUL), care a fost impus strămbunilor noştri în mod violent, prin bulgarii slavizaţi, abolirea oficială a confesiunii proprii, daco-romane, în care au fost creştinaţi şi au trăit primele aproape zece veacuri"[8].

Acţiunea lor a fost deci lipsită de orice justificare politică, religioasă sau morală; iar greco-catolicilor nu le rămâne altceva de făcut decât să caute noi punţi de comunicare, şi să spere că, poate cândva, nu prea târziu vor fi auziţi.

9th April 1964 - The liberation of the Greek-Catholic priests from communist prisons (Summary)

Through the decree from 9-th April 1964 it was open the gates of prison for the political prisoners. They pledge to tell nobody what they know. The appointment with the families was touching. They worked in unskilled posts, although they were intelectuals. The communist government had in wiew the abolition of the Greek Catholic Church and the transfer at the Orthodox cult. The action was political injustified.

Note

1. Ploscanu, Ioan - Lanţuri şi teroare, Ed. Signata, Timişoara 1994, p. 32
2. Mărturia lui Gavriş Vasile (1915)
3. Ibidem
4. Mărturia lui Mangra Gheorghe (1913)
5. Mărturia lui Gavriş Vasile
6. Mărturia lui Marian Nicolae (1919)
7. Mărturia lui Buzaş G. (1912)
8. Viaţa creştină - nr. 18, 1994, pag. 4

Repere metodologice
Istoria imediată - istoria orală între teoria şi metoda istorică

Dorin Dărăban

Recuperarea experienţelor concentraţionare devine un fapt extrem de necesar în condiţiile în care producţia literară propriu-zisă[1] şi cea documentară[2] de până acum sunt departe de a satisface exigenţele istoricilor profesionişti, atât sub aspectul cantităţii cât mai ales sub cel al tematicii şi al genului scriitoricesc abordat. Poate că este o etapă indispensabilă a istoriografiei pe această temă, în care memoria vie se vrea înregistrată sub forma faptelor brute, de conştientizare şi relatare a supliciului.

Poate este paradoxal dar datorită coexistenţei supravieţuitorilor a două extreme (factorii de represiune vinovaţi de „crime împotriva umanităţii şi cei reprimaţi), faptul istoric este confundat cu actul de denunţare, în ciuda declaraţiilor de renunţare la ideea de vendetă. De acea în lipsa acţiunilor judiciare sau politice, revine registrului ştiinţific rolul de recuperare grabnică şi cât mai completă a documentelor privitoare la acest câmp. Urgenţa este impusă tocmai de şansa favorabilă de a avea printre noi supravieţuitorii unei epoci, martori a căror existenţă individuală trebuie concepută ca o istorie. Or, ceea ce s-a realizat până acuma nu este decât o disipare a memoriei sub forma biografiilor şi autobiografiilor, care doar pot crea iluzia unei restituţii tematice ad integrum, în vreme ce rămân deoparte o mare varietate de aspecte indispensabile oricărei analize critice a mecanismeor socio-istorice[3].

Dincolo de multiplele aspecte generale privitoare la universul represiv, în demersul de faţă vom căuta să reliefăm câteva direcţii în abordarea problematicii experienţelor concentraţionare, ca revelator al identităţii, al imaginii de sine pentru sine şi pentru altul. Este evident faptul că orice regim represiv, şi avem în vedere mai ales pe cel de tip comunist, a produs un întreg sistem de conduite durabile şi transportabile în timp, de principii generatoare a unor practici şi reprezentări specifice. Experimentul comunist a provocat deci habitudini distincte a căror coerenţă şi continuitate psihică este detactabilă mai ales de cei care au trăit în afara sistemului. În tot acest câmp de experienţe cotidiene, familiare pentru noi, se află ceva demn de a reţine atenţia: existenţa celor care au cunoscut recluziunea pe motive politice şi al căror subconştient a generat manifestări fizice şi psihice pe baza cărora, astăzi, pot fi identificaţi şi recunoscuţi printre alţii. Asistăm aşadar la intersectarea a 2 planuri distincte, dar care aparţin aceluiaşi câmp: unul al anormalităţii liber acceptate şi altul al anormalităţii impuse prin violenţă răului, cruzimii şi anihilării sentimentului uman[4].

Este important deci a se opera o disociere între resorturile intime care generează diversele manifestări ale individului ieşit din totalitarism. Recluziunea cu tot angrenajul de evenimente premergătoare şi posterioare, cu toate monstruozităţile şi calvarul îndurat, nu indică nu numai o defecţiune prezentă în bibliotecile de stat ci şi o insuficienţă dezarmantă. Faptul acesta nu a devenit încă o preocupare majoră nici pentru cei care ar avea ceva de spus, nici pentru analiştii fenomenului totalitar. Această insuficienţă nu permite deocamdată o anchetă convenabilă socio-istorică asupra experienţelor concentraţionare datorită cunoaşterii numai în profunzimea neclară a actorilor şi naraţiunilor individuale. Puţinătatea mărturiilor nu poate fi pusă pe seama existenţei unor stări traumatice sau post-traumatice care ar impune indivizilor o ruptură mentală cu trecutul, ci mai curând pe inapetenţa factorilor politici actuali faţă de un atare subiect ceea ce determină o adevărată obstrucţie. În contextul actual când arhivele mai multor instituţii importante sunt inaccesibile, considerăm că abordarea biografică trebuie să rămână un instrument de investigaţie privilegiat. Îndeosebi autobiografiile supravieţuitorilor necesită o atenţie specială atât pentru faptul că sunt martori vii, cât şi pentru tipul de material deosebit de valoros în cadrul ştiinţelor sociale. Pentru o

corectă interpretare a corpusului de mărturii este necesară stabilirea unei tipologii a lor.

Relatarea riscă a reactiva experienţe traumatizante faţă de care anchetatorul trebuie să ia distanţa cuvenită. Este nevoie aşadar de a opera o diferenţiere între tentativele de eliberare prin cuvânt şi celelalte modalităţi de obţinere a mărturiilor fundamentale. Toate documentele rezultă din întâlnirea disponibilităţii de a vorbi şi posibilităţii de a fi ascultat. Între cel ce doreşte să-şi reconstituie experienţa şi cei care sunt dispuşi a se interesa se stabileşte o relaţie socială şi afectivă ce defineşte limitele a ceea ce se poate într-adevăr exprima. Reflexia asupra confesiunilor scoate în evidenţă şi problema tăcerii[5]. Departe de a ţine doar de voinţa sau capacitatea de reconstruire a experienţelor lor, orice mărturie se află în strânsă interdependenţă cu condiţiile politice şi sociale în care ele s-ar putea face comunicabile. Unul din principalele moduri de organizare a acestor materiale ar fi, credem, distincţia ce trebuie operată între mărturiile solicitate şi cele spontane. În spaţiul dintre cei doi poli se plasează o altă suită de documente mai mult sau mai puţin elaborate într-o manieră spontană sau solicitată. Mărturiile solicitate pot fi considerate depoziţiile judiciare, documentele ştiinţifice (mărturia istorică şi ancheta sociografică) iar cele spontane sunt autobiografiile. Depoziţia judiciară reprezintă polul extrem prin modalitatea de solicitare şi prin generalizarea experienţei individuale. Nu putem vorbi încă de existenţa organizată a unor mărturii sub forma depoziţiilor judiciare. Valoarea depoziţiilor constă în aceea că sunt purtătoare a principiilor administrării probelor şi limitarea la obiectul procesului. Principiile administrării probei juridice elimină emotivitatea, impresionabilul şi contribuie la sistematizarea informaţiilor[6].

Deşi toate mărturiile sunt istorice, ne îngăduim să le numim altfel pe cele concepute la cererea diverselor centre de cercetare, asociaţii, cluburi etc. şi care urmăresc alte principii de selectivitate decât în cazul depoziţiilor judiciare. Mărturia istorică astfel concepută rezultă din întrebările puse supravieţuitorilor de către profesionişti în diverse domenii ale ştiinţelor umane. Obiectul acestor relatări este de strictă folosinţă istorică şi ca atare se limitează la cazuri mai largi; ele autorizează totodată o mare varietate de forme de expresie. Pe lângă marea diversitate de informaţii obţinută asupra persoanelor, se mai adaugă date relative la organizarea internă a spaţiului concentraţionar.

Mărturia istorică impune totodată un echilibru în ponderea diverselor aspecte relatate şi stimulează la destăinuiri pe cei care nu au capacitatea de a face în mod spontan. Pentru reconstituirea comportamentelor în câmpul concentraţionar se impune totodată o complexă abordare sociografică. Un atare tip de anchetă s-ar apropia cel mai mult, spre deosebire de toate celelalte modalităţi de cercetare, de rigoare ştiinţifică tocmai prin reprezentativitate. Analiza trebuie să ţină seama de întreaga diversitate a mărturiilor în măsura în care acestea condiţionează cunoaşterea şi înţelegerea informaţiilor[7]. Dacă experienţa concentraţionară nu pare ar fi alterat convingerile politice şi religioase, readaptarea la viaţa cotidiană corespunde adeseori cu debutul unei noi existenţe. Analiza sociografică oferă puţine răspunsuri la efectele pe termen lung generate de universul concentraţionar. Fără îndoială că scrierile autobiografice nu sunt doar emoţionale ci şi cele mai bogate în informaţii. În faţa tăcerii documentelor arhivistice locale numai istorisirile detaliate ale unor destine ne permit studierea articulaţiilor între experienţele concentraţionare, viaţa anterioară şi efectul de readaptare la cotidian. Publicarea şi receptarea autobiografiilor se subordonează unor condiţii care, în fond, autorizează această formă de expresie particulară. Dincolo de chestiunile strict literare, acceptarea publică este strâns legată atât de notorietatea autorului, cât şi de circumstanţele istorice care valorizează individul prin ceea ce scrie[8]. Experienţa nu se apreciază decât în măsura în care prezintă un interes colectiv. Se străduieşte a stabili o coerenţă între istoria relatată şi aceea ce s-ar putea descoperi în urma investigaţiei obiective. Dincolo de sensibilitatea, de ritmul sau tensiunea dramatică ce rezultă din lectura unor asemenea documente, autorul nu conştientizează

decât faptele care l-au marcat profund, el nu dezvăluie decât o parte a istoriei sale, neglijând adesea ceea ce i se pare dezagreabil. Pentru a înțelege conduita unui individ nici un eveniment nu trebuie neglijat. Fiecare element adaugă ceva nou imaginii generale. Separat ar avea o importanță minoră, dar împreună configurează marele mozaic al universului concentraționar. Iată de ce aceste mărturii bazate pe realitatea propriu-zisă şi pe reflecția asupra sinelui trebuie considerate veritabile instrumente de reconstrucție a identității şi nu doar ca relatări faptice cu o funcție informativă[9].

Chestiunea trecutului este una a trecuturilor mai mult sau mai puțin posibile. Istoriografia este un domeniu în care abordarea logică a trecutului se apropie de dificila tratare logică a viitorilor contingenți, ivită odată cu Aristotel (Despre interpretare LX)[10]. Trecuturile avute în vedere de către istoric pot fi şi ele supuse contingenței astfel că dificultatea de a alege este maximă. Viitorul de nestăpânit pare a se fi refugiat în trecut. Dacă istoriograful are tot dreptul să se dea înapoi din fața ispitei de a tălcui viitorul nu la fel este cazul în ceea ce priveşte trecutul, căci acesta este obiectul său de studiu. Alegerea trecuturilor semnificative pentru mersul ulterior al istoriei este o operație care seamănă cu discernarea viitorului. Istoriografia poate fi de a opta pentru un trecut semnificativ ori pentru altul a cărui semnificație este de două ori alterată. Documentul ne minte adesea chiar dacă autorul nu şi-a propus asta şi atunci scriptorul care-l descoperă pentru a-l ticlui, subiectiv fiind, îi poate deturna încă o dată sensul. E o fatalitate probabil. Şi atunci se pune problema cât din puritatea faptului originar se găseşte în paginile narațiunii istorice. Istoricul până la urmă este pândit tot de-o profeție, una oarecum în răspar de această dată: va proroci trecutul[11].

Discursul pe care omul îl produce asupra istoriei e intesat de mituri redus la fragmentarism şi aproximații şi de aceea este dator să se refacă mereu ca şi-n povestea acelui personaj din mitologie pe care zeii l-au condamnat să nu-şi ducă niciodată povara până la țintă ci să repete mereu imposibila, trudnica lui ascensiune. Ființa umană nu trebuie să ştie mai mult decât i s-a prescris nici să trăiască peste limitele îngăduite[12]. Se evocă clipa în care omul devine conştient de sine iar memoria începe a-l situa în istorie. El iese din linearitatea biologicului pentru a intra în istorie. Ne raportăm de obicei la memoria individuală dar există şi una colectivă purtătoare de imagini car contribuie la cunoaşterea trecutului, înlesnind căutarea de sensuri. A recupera experiențele trecutului e aşadar o regulă de conduită pe seama căreia omul îşi asigură cunoaşterea de sine şi-o bună inerție în lume. Pentru omul modern istoria e întotdeauna reconstrucție fiindcă se întemeiază pe eforturile mai vechi, pe critica reînoită (beneficiară şi ea a unor achiziții graduale), pe căutări de formule narative. Rolul de comentator îi aparține chiar istoricului care nu se poate depărta de cel real fără pedeapsa desuetudinii. El porneşte din prezent pentru a explora segmente cronopile şi se înapoiază cu profilul unei mai bune cunoaşteri a omului şi a soartei acestuia în timp[13].

Înoirea continuă a discursului său este o regulă inevitabilă căci se schimbă informația şi se primesc viziunile. Preocuparea de a scrie istoria în cheia actualității nu mai suprinde pe nimeni. Faptul de a porni mereu de la prezent îl obligă pe istoric să facă apel mai activ la alte discipline umaniste, să-şi rescrie mereu discursul în raport cu noile achiziții din alte domenii ştiințifice dar şi cu modificările produse în raport cu sensibilitatea din orizontul de aşteptare al societății. Descrierea istoriei în timp şi spațiu interesează şi societatea care vede în istorie un revelator al gândirii colective. Ştiința şi conştiința nu pot merge decât împreună. Se vorbeşte despre o retroistorie, care nu e străină de actualitate nici propensiunea inerentă a omului spre ce va fi. Retroistoria şi propensiunease complinesc căci țin de economia creației umane, în ansamblu, care înseamnă descoperirea de noi raporturi, indiferent de momentul şi locul în care se plasează acestea[14].

Există în istorie tăceri la fel de elocvente ca şi discursul cel mai bine condus după cum există şi contra-istorii ce se opun de regulă istoriei oficiale respective şi care se extinde pe cât posibil în sfera adevărului. Subiectul tratat din punct de vedere al teoriei istoriei se circumscrie istoriei imediate iar metodologic în perimetrul istoriei orale. Enunțul sintagmatic istorie imediată - istorie orală, adjudecat de mult timp în cercetarea modernă a istoriei, validează acel tip de istoriografie care se află în ipostaza unei duble proximități şi anume: există o, proximitate temporală a subiectului tratat şi o proximitate a autorului față de problema studiată. Acest tip de istorie, deşi valorifică martorii care sunt nişte arhive vii ale unui eveniment, nu privilegiază oralul față de documentul scris ci procedează la o echivalare istorică, la o acreditare a celor 2 surse, utilizate în reconstituirea faptului istoric. Observăm intrarea în joc a imaginii istoriei imediate iar interesul este o linie cu adevărat specifică acestei istorii. Componentele ireductibile ale istoriei imediate sunt proximitatea temporală a redactării lucrării în raport față de subiectul tratat şi apropierea materială a autorului de criza studiată[15].

Jurnalistul face o cercetare proprie istoricului, chiar dacă dă dovadă de mai puțină rigoare ştiințifică, prezentând oamenii implicați în eveniment, punctul de a fi şi gândirea participanților. Nu este hazard să vehiculezi locul privilegiat al istoriei orale, care a împrumutat denumirea globală de mass-media şi este fondată pe recursul altor medii. Momentul când această istorie se face este apropiat de miezul unei temporalități imediate: reportajul în direct este eveniment absolut. Se sortează țesătura care leagă actul în curs de îndeplinirea lui şi se convoacă participanți şi mijloacele tehnice. Julian Besancon reduce această formulă de istorie imediată la tenta vulgară apărută la debutul anilor '60 şi trecută în limbajul comun[16]. Nu se tinde numai la scurtarea amânării intrării în viața societății dar se dă cuvântul celor care sunt actorii acestei istorii. Nu se pretinde numai rapiditatea reflexiei ci se vrea a fi o elaborare plecând de la aceste arhive vii care sunt oamenii. Nu se disprețuieşte documentul scris şi se afirmă nişte raporturi logice şi resorturile pe care autorul le dezvăluie între diferitele experiențe ale cercetării sale. Pornind de la exemplele ilustrative pe care le retrăieşte, dar cu mijloace specifice care atenuează această acțiune care comportă aventură, se fondează un raport afectiv între autor şi obiectul său de cercetare. Această cvadruplă operație: reperare, clasificare, montaj şi raționalizare, pleacă de la o dată culturală care determină o mai bună orientare a cercetării pe axa interpretării sale, faptul că-şi îndeplineşte munca sa într-o durată particulară.

Albert Camus califică ziaristul ca istoric al clipei. Acest fapt este infirmat de ziarişti. Ei fac mai puțin acea muncă în grabă, a celui care manipulează puține fapte, observații etc. Diferența care se observă este mai mult calitativă decât cantitativă. Odată cu dezvoltarea tehnicilor la care are acces, recursul la computer multiplică brusc elementele de analiză de care dispune jurnalistul. Ele pot schimba natura muncii sale. Observând raporturile, adesea conflictuale, între istorie şi jurnalistică, nu greşim dacă vedem că cele 2 discipline sunt şi-n tendință de convergență, după timpul când domină pe de-o parte religia duratei lungi şi fobia evenimentului şi pe de altă parte cultul senzaționalului[17].

Istoria fiind o ştiință despre trecut nu găseşte rațiunea şi justificarea existenței sale în culoarele trudnice ale resurselor sale, în afara munților de arhive. Adolphe Thiers în prefața la Istoria Consulatului şi Imperiului sugerează care e momentul ideal pentru scrierea istoriei. Acesta este atunci când protagoniştii istoriei se degajă de sub pasiunile care-i animau şi păstrează amintirile evenimentelor, deasupra cursului care le influențează[18]. În distanța sa față de trecut şi raportul său cu materialele selectate de operația istorică se cunosc mai multe perioade contradictorii. În toate cazurile oamenii sunt deschişi ancorării în prezent, la care ei sunt martori, uneori actori şi alteori protagonişti. Fenelon apreciază un istoric de mare precizie nu este acela care aliniază faptele şi datele ci acela care evocă cu culoare şi artă particularitățile timpurilor şi singularitatea eroilor săi. El încearcă să evite

pledarea pro domo a istoriei, datorită grijii cu care el ansamblează amintiri, martori şi documente. Lissaganay propune diferite tipuri de muncă pretinse imediate: prima izbucnire, prima punere la loc a coleţiei incomparabile de documente perisabile, gesturi vii, culorile şi minusurile mulţimii, poporul la muncă şi războiul. Plecând de aici alte operaţii istorice se dezvoltă în profunzime. Deasupra cadavrelor îmbălsămate ale istoriei, istoricii mişună încă în căutarea unei corespondenţe inedite, al unui diagnostic ascuns în secretul medical[19].

Imediatistul nu este solitar, nu dezarmează în ignoranţa sa de dezlegător, munca sa luminează actele dramei, asumându-şi funcţia sa de acompaniator orb al materiei pe care el o cercetează, formând un bloc delimitat pentru evoluţia ulterioară în transformarea radicală a naturii sensurilor. Incapacitatea de a prevedea, imposibilitatea de a cunoaşte, găsirea mai multor istorii faţă de perioada pe care o studiază poate fi o chestiune de forţă şi curaj. Când măsoară schimbările istoricul poate mai bine să considere cursul independent unde va ajunge. Operaţia istorică constă evident în compararea categoriilor şi abordarea lor clasificată. Există o antiteză orizontal-vertical. Prima fază se desfăşoară în lungimea universului istoric, pe mari suprafeţe de timp şi viaţă. A doua fază ridică studiului o schelă a evenimentului. El sondează faptele, descoperă denivelările şi se exprimă într-un fel grăbit. Răgazul limitat în care se operează este compensat de diversitatea surselor de informare care se oferă lui[20].

Erupţia selectării în istoriografie ne permite să observăm o formidabilă dezvoltare a cantitativului şi executarea unor măsuri inimaginabile până acum. Această erupţie multiplică şansele de descriere, riscurile şi ambiguităţile cronologiei imediate. În toate situaţiile în care se pun diverse obiceiuri ale mass-media jurnalistul istoric înfruntă riscul distrugerii surselor sale. Fără a avea inspiraţie în efectuarea surselor şi anchetelor sale, practicând tactica pământului pârjolit imediatistul este constrâns să aştepte raporturile informatorilor şi subiecţilor săi. Se obiectează că există în tehnica documentară un nivel înalt şi costisitor. Dacă se pune problema finanţării acţiunilor ce urmează a fi întreprinse se pune problema libertăţii de manieră şi expresie. Istoricul imediatist poate utiliza aparate şi materiale care nu necesită înstrăinarea libertăţii sale. Evoluţia în sensul echipării moderne a cercetării impune o certă vigilenţă.

Condamnând afluxurile de subiectivitate imediatistul găseşte salvare în claritatea ideilor sale. Aceste manifestări le neutralizează mergând pe drumul echităţii. Care jurnalist muncind la o cercetare aboleşte hazardul? Hazardul care marchează activitatea jurnalistului este acela care ţese peripeţiile vieţii sociale cu terminaţii improvizate şi disconţiuni. Jurnalismul ca formă a istoriei imediate este tributar scopului inedit şi frapant, capriciilor evenimentului. Se poate face o operaţie istorică doar atunci când actorii evenimentului sunt introduşi în cercetarea sa şi-o voinţă raţională ordonează aceste secvenţe şi le raportează unui sens mai puţin problematic[21]. Cel care observă imediatul începe operaţia istorică în măsura diversităţii surselor şi amplorii documentaţiei sale, permiţându-se ca ceea cea recuperat să fie verificat. Ziaristul schiţează laconic faptele pe care le cercetează şi depinde mai puţin de ritm decât de munca de comparare ştiinţifică. Evenimentul este depăşit definitiv de cunoaştere şi nu poate să fie un epifenomen secundar şi definitiv în procesul de schimbări sociale[22]. Se constată că este creator de emoţii pasagere. Mişcarea pe care el contează în descriere se situează în afara zgomotelor scenei. Voinţa istoricului imediatist distinge bine diferenţele nivelelor ascultate.

Această formidabilă presiune a evenimentului determină reacţia Şcolii Analelor, în contra dictaturii evenimenţiale. Proscripţia istoriei instantanee, beneficiara prescripţiilor trecute ale pozitivismului, nu poate fi aplicată şi evenimentului. Cercetarea jurnalistului este viciată de citate mai puţin prestigioase, actualitatea fiind comandată de evenimenţial. El nu este prins de iluzii atunci când restituie banalitatea vieţii cotidiene. Activitatea cercetătorului imediatist este comandată de concepţia actualităţii fondate pe senzaţional. În măsura în care

este reținut de dublul imperativ al rapidității de execuție şi recuperare a documentelor simultiplicarea surselor, munca solitară devine în plus foarte problematică, chiar inconvenabilă. Se recomandă tratarea operațiilor istorice în colectiv. Înainte de a se organiza şi sistematiza acest tip de cercetare plurală, istoria imediată poate revendica un număr bun de şefi de lucrări[23]. Se poate afirma că o oarecare naivitate şi subiectivitate, graba de a crea, marea precizie sunt virtuțile imediatistului. Istoria imediată este proiecția convulsiilor secolului nostru, un gad-get al secolului[24]. Această imediatate a comunicării impune dezvoltarea istoriei imediate, un semnal cețos al unei societăți halucinante de informație şi dreptul de a pretinde înțelegerea istoriei apropiate. A reaminti nu va fi invalidat de cercetarea istoriei imediate.

L'histoire orale
(Resumé)

Avant de devenir une nouvelle forme de la practique historique l'histoire orale ocupe une place importante dans la sociologie empiriq americaine. A pris un nouveau visage et apparait plutot comme une tentative de deplacer le sujet et les agents de l'enquete historique de rehabiliter la memoire comme source historique et donner aux gens des patries dans le passe. La multiplication meme de ces recherches impose a historien comme aux practiciens des autres disciplines de reflechir sur la nature et les limite du document utilise, sur la methodes de conservation et d'analyse et sur la place du temeignage oral dans l'interpretation historique. Meme si le document oral tel le recit de vie est absolument irremplacable pour obtenir une restitution du vecu quotidien certain a periodisations fines dans le domain de la vie materielle eu le percept sonde l'histoire meme si certains dimension de histoire ne pauvent etre apprehendees que parce type de demarche. Les questions irestent en suspans et les problemes methodologiq a resoudre sont preocupations. Sans tomber dans les exces de la reactions au document individual ou la recours a la memoire colective ne sauraient tenir lieu de concept et theorie et histoire la les d'un ouvrier du debut du siecle ne sauroit remplacer les dessiers explicatifs indispensabiles a la comprehension des processus sociaux et a l'elucidation des evolution politique.

Note

1. Glucksman, Andre - Bucătăreasa. Mâncătorul de oameni, Ed. Humanitas, 1991, Bucureşti, pag. 13
2. Radosav, Doru - Donbas - O istorie deportată, Ed. Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben, Ravensburg 1994, p. 7
3. Năstasă, Lucian - Pentru o recuperare socio-istorică a experiențelor concentraționiste românești, în Xenopoliana an I nr. 1-4, Iaşi 1993, p. 93.
4. Ibidem, pag. 94.
5. Ibidem,, pag. 96
6. Ibidem, pag. 97.
7. Ibidem, pag. 98.
8. Ibidem, pag. 99.
9. Ibidem, pag. 100.
10. Ibidem, pag. 13.
11. Gherghel, Vasile - Această nebunie, istoria, în Xenopoliana an I nr. 1-4, Iaşi 1993, pag. 12.
12. Zub, Alexandru - Istoria ca discurs restaurator, în Xenopoliana an I nr. 1-4, Iaşi 1993, pag. 16.
13. Ibidem, pag. 17.
14. Ibidem, pag. 19.

15. Lacoutre, J. - L'histoire immediate in Nouvelle Histoire, Paris 1978, pag. 230.
16. Ibidem, pag. 232.
17. Ibidem, pag. 233.
18. Ibidem, pag. 236.
19. Ibidem, pag. 239.
20. Ibidem, pag. 244.
21. Ibidem, pag. 245.
22. Ibidem, pag. 249.
23. Ibidem, pag. 251.
24. Radosav, Doru, op. cit., pag. 9.

CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE

O valoroasă armă de vânătoare confecţionată la Satu Mare în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Czira Vasile
Imola Kiss

Străvechiul meşteşug al armurăritului a luat un deosebit avânt în oraşele transilvănene în evul mediu, fiind impus de necesităţile militare şi de noua tehnică a războiului. Pericolul turcesc, repetatele invazii tătăreşti, au determinat oraşele să angajeze armurieri speciali, plătiţi din veniturile proprii ale acestor oraşe, armele deservind întreaga populaţie în caz de război. Aşa a fost şi cazul oraşului Satu Mare, care, datorită poziţiei sale strategice a fost preocupat într-o mai mare măsură de apărarea proprie în primul rând, şi a ţării întregi în al doilea rând. Însă armele confecţionate în această perioadă, nu au fost folosite NUMAI în caz de război, ci erau totodată şi arme de vânătoare, având în vedere bogata faună de care dispunea în secolele trecute comitatul Satu Mare.

Istoria armurăritului este prea puţin cercetată la Satu Mare. Nu se cunoaşte nici existenţa unei bresle a armurierilor din oraş, dar având în vedere faptul că „armurierii din Cluj la început constituiau o branşă a breslei lăcătuşilor"[1], ne îndreptăţeşte să presupunem că şi la Satu Mare se putea petrece ceva asemănător. În 1580 este amintită existenţa breslei lăcătuşilor în Sătmar, iar în Mintiu în 1538[2].

Prima informaţie despre existenţa acestui important meşteşug la Satu Mare ne parvine din 1700, când apare în actele financiare un „armorum faber" pe nume Andreas Csiszár[3], ceea ce dovedeşte deci că şi aici se confecţionau arme, şi nu erau aduse din oraşele mai mari. Datorită istoriei zbuciumate a acestor ţinuturi, a numeroaselor incendieri ale oraşului, ocazie cu care arhiva a fost arsă ori distrusă, probabil nici ştirea din 1700 nu este prima atestare a existenţei armurăritului la Satu Mare ci meşteşugul poate fi mult mai vechi. După această dată urmează aproape un secol jumate de tăcere şi în 1828 în conscripţia meseriaşilor din Satu Mare apare un singur „sclopetarius"[4]. Vremurile devenind mai puţin tulburi din punct de vedere politic, oraşul de pe Someş cunoaşte o oarecare linişte, putem chiar vorbi de o înflorire, este perioada cârmuirii înţelepte a episcopului Hám János (1827-1857), când se construiesc biserici (se lărgeşte catedrala catolică, se construieşte biserica Calvaria), se pietruiesc străzi. În această perioadă armele de foc uşoare, puştile cunosc aici o deosebită înflorire. În 1835 apare un armurier despre care aflăm că a venit în oraş în acel an şi-l cheamă Leitner György. Cu această ocazie aflăm şi numele celuilalt armurier, probabil cel amintit în 1828, György István[5]. Din anul 1841, armurierii lăcătuşii şi ceasornicarii sunt reuniţi într-o singură breaslă şi existau trei meşteri armurieri şi doi ucenici[6]. Acest fapt este confirmat şi în 1847, când însă nu sunt amintiţi cei doi ucenici[7].

În 1848 printre membri breslei este amintit şi Schirulski János[8]. Arma prezentată în cadrul acestui studiu, este o armă de vânătoare cu percuţie, confecţionată în prima jumătate a secolului al XIX-lea, la Satu Mare de armurierul Schirulski, ceea ce o face deosebit de preţioasă pentru noi. Schirulski mai apare în documentele din arhivă în 1851, când este enumerat alături de alţi trei din aceeaşi branşă, Schmidt Carol, György István, cel prezent în 1853 şi Koós Gábor[9]. Nu avem date suficiente din care să aflăm cu exactitate anul naşterii armurierului Schirulski János, nu cunoaştem nici anul morţii, dar putem deduce perioada confecţionării armei, care prin construcţie este caracteristică primei jumătăţi a secolului al XIX-lea.

Arma de vânătoare cu două țevi, cu sistem de dare a focului cu percuție, este o piesă unică şi datează dintre anii 1830-1845.

Arma are o lungime totală de 121 cm din care, țevile au o lungime de 82 de cm. Calibrul armei este de 18 mm. Țevile sunt forjate, şi făcute din oțel de damasc, în roseole (Rosen damast). Cele două țevi sunt unite la mijloc cu o şină de oțel de damast cu un desen fin de cercuri ovale simetrice late de 13 mm, la baza căreia este gravată o gâscă sălbatică zburând deasupra unui stufăriş. În continuare pe o lungime de 95 mm este o inscripție gravată bătută în aur „Schirulsky Szatmáron", pe partea de jos a țevii stângi sunt bătute numerele 3845 şi sub ele numărul 807. Pe țeava dreaptă se vede inscripția I. Bury = şi N. 186., probabil numele furnizorului țevilor de damast (Belgia). Patul şi patul mic sunt dintr-o bucată, din esență de nuc. Porțiunea distală a patului a fost putrezită şi mâncată de carii, drept pentru care a fost înlocuită şi restaurată, folosindu-se lemn de nuc. O parte din garda trăgaciului fiind mâncată de rugină a fost înlocuită în parte şi restaurată; pe partea posterioară este gravat N.13. Sub țevi la mijloc, proximal şi distal, sunt sudate două inele de 28 mm din oțel de damast, care servec la ținerea baghetei de încărcare, care are o lungime de 80,5 cm şi se termină cu un buton din alamă. Lacătul şi cocoşul din partea dreaptă sunt cele originale şi sunt gravate cu motive florale, în parte şterse, mâncate de rugină. Lacătul şi cocoşul stâng sunt înlocuite. Pe partea stângă a patului pe porțiunea putredă a fost fixată o placă ovală din argint de 6x3,8 cm, cu o inscripție gravată în limba maghiară. Placa a fost transpusă pe patul restaurat cu inscripția: „Emlékül szeretett Bélánknak, a tart. korház tisztikarától. Szatmár 1916 IV.23", adică „În amintirea dragului nostru Béla din partea corpului ofițeresc al spitalului de rezervă. Satu Mare 23.04.1916".

Arma este deosebit de importantă şi prin faptul că a fost dăruită celei mai mari personalități ai vieții medicale sătmărene Lükő Béla, ceea ce-i conferă şi o valoare istorică documentară.

În timpul primului război mondial la Satu Mare funcționa un important spital militar, cu un personal numeros, care purta numele de „Spital de rezervă". Aici lucra doctorul Lükő Béla ca medic şef chirurg. Pe cheltuiala corpului ofițeresc şi al personalului spitalului s-a cumpărat această armă artistic realizată cu ocazia zilei onomastice a doctorului Lükő Béla, care a fost înmânată la 23 aprilie 1916.

Doctorul Lükő Béla s-a născut la Satu Mare la 4 iunie 1883. Studiile liceale le face în oraşul natal, unde îşi ia bacalaureatul în 1901. Din tinerețe şi-a ales nobila meserie de medic, propunându-şi să aline suferințele oamenilor, Astfel în 1902 îl întâlnim la Budapesta la Institutul de Anatomie a Universității ca preparator universitar lucrând lângă renumitul profesor Tellyesniczky. În 1904 este numit asistent universitar. La Institutul de Anatomie; este preocupat cu punerea la punct a unui procedeu original de conservare a cadavrelor ce va fi definitivat şi prezentat de talentatul medic în 1908 la Congresul Mondial al Medicilor. În 1907 îşi ia doctoratul în medicină şi cu toate că i s-a propus să rămână la Facultatea de Medicină, preferă să lucreze în cercetare la o clinică chirurgicală din Budapesta. În 1912 se reîntoarce în oraşul natal, renunță la cariera universitară şi se străduieşte să reorganizeze şi să lărgească spitalul care funcționa în condiții precare. În toamna anului 1914, primeşte printre primii ordinul de încorporare, apoi este numit la Spitalul Militar de rezervă din Satu Mare. În 1915 vede lumina zilei lucrarea intitulată „Concluzii despre răniții de război" în care autorul prezintă 7000 de cazuri de răniți, din care 127 erau leziuni ale cutiei craniene. Dintre acestea în 88 de cazuri a fost afectat creierul. La cazurile analizate mortalitatea era doar de 14 %, ceea ce era o realizare unică pe plan mondial, mai ales dacă comparăm cu datele renumitului profesor Cusching, la care procentul de mortalitate era de 50,3 %.

La sfârşitul lunii aprilie 1917 este chemat pe câmpul de bătălie, de unde se întoarce abia în decembrie 1918. După terminarea războiului Spitalul Militar de rezervă este desființat iar doctorul Lükő Béla este numit director al Spitalului Satu Mare. Aici el este preocupat de înființarea unui spital modern şi obține în urma unor încercări repetate o nouă clădire atât de

necesară pentru un spital corespunzător cerinţelor secolului XX, care să satisfacă exigenţele asistenţei sanitare până atunci destul de precară aici. I se dă actuala clădire a Spitalului Municipal, care era iniţial destinată unei şcoli. Despre construirea unui spital nou nici nu putea fi vorba în acea situaţie economică dezastruoasă cauzată de război. În urma intervenţiei personale a Dr. Lükő Béla Ministerul aprobă funcţionarea spitalului în noul edificiu.

În această perioadă salvează viaţa colonelului Margaritopol din Marele Stat Major şi a soţiei generalului Butunoiu. Pentru meritele sale deosebite generalul Davidoglu comandantul suprem al Armatei Române îi mulţumeşte personal doctorului Lükő Béla şi îi înmânã din partea majestăţii sale Regele Carol al II-lea „Ordinul Coroana României" în grad de cavaler şi „Ordinul Steaua României".

În anii ce au urmat eminentul chirurg a desfăşurat o bogată activitate ştiinţifică elaborând numeroase lucrări de specialitate participând la multe congrese şi consfătuiri medicale.

În 1930 se îmbolnăveşte de pneumonie în urma căreia intervin multe complicaţii. Cu toate că era grav bolnav s-a ocupat în continuare de obţinerea unor metode de ameliorare a cirozei ficatului. Datorită meritelor sale în domeniul asistenţei medicale în oraşul Satu Mare, i s-a înmânat decoraţia „Răsplata Muncii" brevetul distincţiei fiind semnat de Nicolae Iorga la 31 decembrie 1931.

În 1936 în urma unei noi pneumonii, organismul său greu încercat, care a suferit 17 intervenţii, nu a mai putut rezista, şi în prezenţa prietenului său, profesorul Haţieganu se stinge din viaţă la 2 mai 1936[10].

Prin dispariţia sa prematură oraşul Satu Mare a pierdut pe unul dintre cei mai iubiţi şi mai iubitori fii. Drept recunoştinţă veşnică, sculptorul Csapó Sándor i-a modelat bustul în piatră în 1941, care a fost aşezat spre veghe în faţa spitalului pe care l-a fondat şi l-a slujit cu devotament. Mâna care a făcut minuni a fost turnată în metal de marele artistit sătmărean Aurel Popp şi este expusă la Muzeul de artă din Satu Mare. Tot Aurel Pop a proiectat şi capela unde i se odihneşte trupul ostenit.

A valuable hunting weapon manufactured Satu Mare in the first half of the XIX-th century

(Summary)

This study presents a hunting weapon with double value, both historical and documentary, because the weapon was made in Satu Mare in the first half of the XIX-th century by one of the armourers from Satu Mare, Schirulszki I. and it was given to one of the most remarkable personality of the town, Lükő Béla, surgeon, famous in all Transilvania.

The list of illustrations

Fig. 1 Detail of described weapon
Fig. 2 The hunting weapon made in Satu Mare in the first half of XIX-th century
Fig. 3 The name of the armourer engraved with golden letters on the barrel
Fig. 4 The booklet wich is on the barrel the weapon (donated to Lükő Béla on his name day by the physicians from Satu Mare)
Fig. 5 The bust of surgeon Lükő Béla sculptured by Csapó Sándor
Fig. 6 The chapel projected by Aurel Popp
Fig. 7 The hand of the surgeon Lükő Béla made by Aurel Popp

Note

1. Ştefan Pascu, Meşteşugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea- Bucureşti, 1954, p. 172.
2. Borovszki Samu, Szatmár-Németi, Budapesta f.a., p. 12.
3. Arh. Naţ. Satu Mare, fond. PMSM, Acte financiare, V, nr. 2/1700.

Cu această ocazie autorii aduc mulţumiri colegului Bujor Dulgău de la Arhivele Naţionale Satu Mare pentru ajutorul preţios acordat în întocmirea acestui studiu.

4. PMSM, Acte financiare, V, nr. 103/1828, conscripţia meseriaşilor.
5. PMSM, Acte financiare, nr. 1835, f. 31.
6. PMSM, Acte financiare, V, nr. 176/1848.
7. Sarkadi Nagy Mihály, Szatmár Németi szabad királyi város egyházi és polgári történetei, Szatmárt, 1861, p. 319.
8. PMSM, Acte financiare, V, nr. 178/1848.
9. PMSM, Acte financiare, V, nr. 184/1851, f. 64.
10. Dr. Francisc Szabo, O viaţă închinată medicinei, dr. Lükő Béla, în „Geneze" 1972.

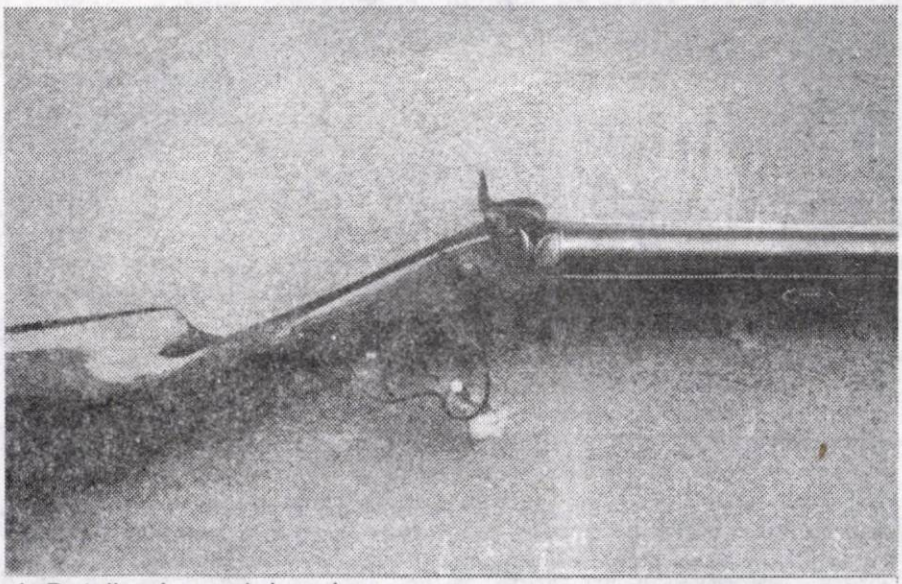

1. Detaliu al armei descrise.

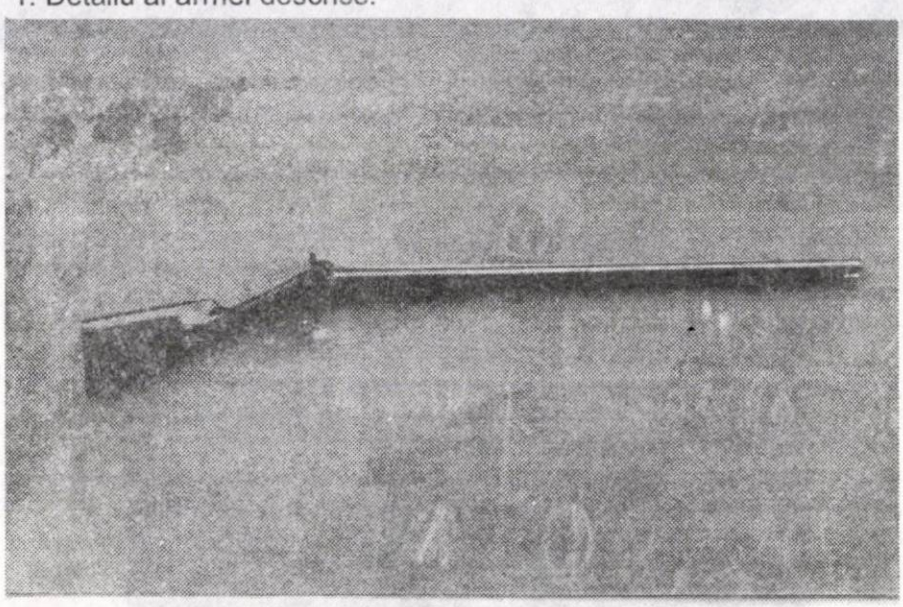

2. Arma de vânătoare confecționată la Satu Mare în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

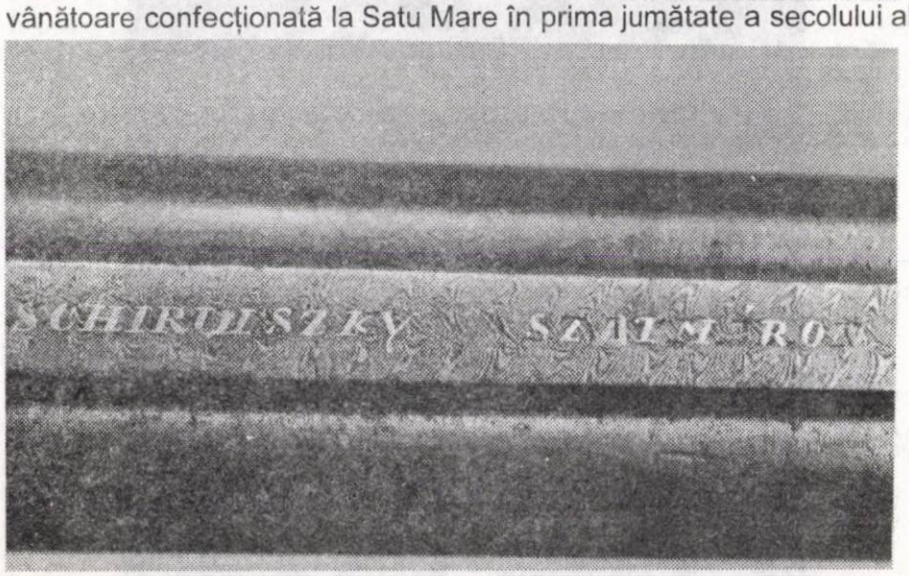

3. Numele armurierului gravat cu litere aurite pe țeava puștii.

4. Placheta memorială aflată pe patul armei donate doctorului Lükő Béla cu prilejul zilei sale onomastice de corpul medical militar al spitalului de rezervă din Satu Mare.

5. Bustul doctorului Lükő Béla sculptat de artistul Csapó Sándor.

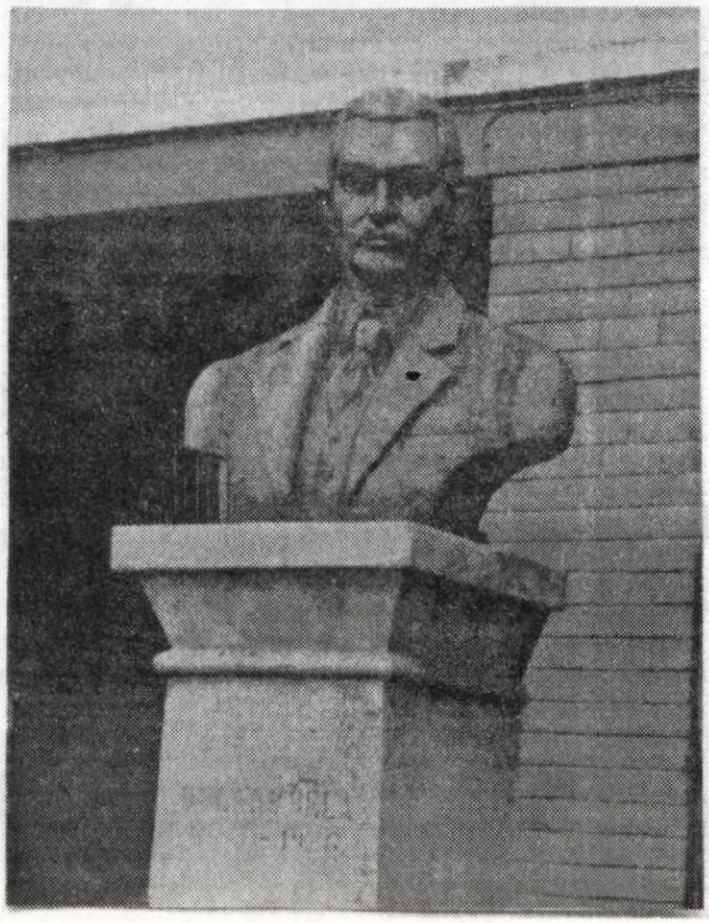

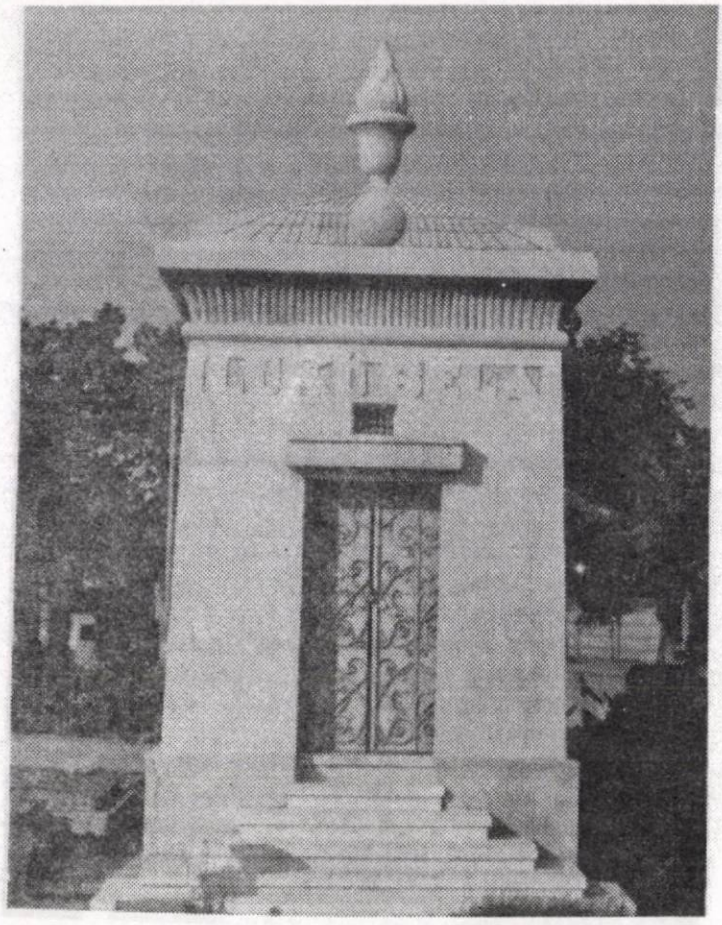

6. Capela funerară a doctorului Lükő Béla proiectată de Aurel Popp.

7. Mâna chirurgului Lükő Béla executată de artistul Aurel Popp.

Apusul unei meserii. Ultimul armurier al Sătmarului

Czira Vasile
Imola Kiss

Un meşteşug cu adânci tradiţii pe plaiurile sătmărene era, printre altele, şi confecţionarea armelor. Din cele mai vechi timpuri, era o necesitate determinată de rolul strategic important, jucat mai întâi de cetate, apoi de oraş.

Şirul lung, aproape necunoscut până acum al armurierilor sătmăreni este încheiat în deceniul al şaptelea al secolului nostru de Garda Kálmán Miklós, care este considerat ultimul reprezentant al acestei interesante şi importante meserii.

Garda Kálmán Miklós s-a născut la Satu-Mare la 20 iulie 1893 ca fiu al lui Francisc Garda şi al Rozaliei Csányi.

Primul său loc de muncă la Satu-Mare era în atelierul de lăcătuşerie al lui Iosif Barna, însă în 1916 pleacă la Budapesta, unde va lucra ca ucenic în atelierul renumitului armurier Kund Ágoston, de unde se va muta la fabrica de candelabre al unchiului dinspre mamă, Csányi László, care în 1918 a fost transformată în vederea producerii de armament: muniţie şi grenade. Viitorul meşter armurier însă în această perioadă era în legătură permanentă şi foarte fructuoasă cu fostul său meşter Ágoston Kund, îmbogăţindu-şi mereu cunoştinţele şi perfecţionându-şi meşteşugul confecţionării şi reparării armelor.

În 1919 s-a simţit deja stăpân pe meserie şi chinuit de dorul de casă s-a reîntors în oraşul său natal. Aici a devenit singurul armurier din nordul Ardealului, dar a fost solicitat de foarte mulţi şi din răsăritul Ungariei, Cluj, Sălaj. Se pricepea la toate părţile componente ale armelor, începând de la lemn până la ţeavă şi cartuşe. Era un bun specialist în conceperea şi desăvârşirea formei puştilor, a patului puştii, a gravării ţevilor, care de cele mai multe ori a atins forme artistice.

Din 1925 începe o îndelungată colaborare şi apoi o strânsă şi durabilă prietenie cu pădurarii şi vânătorii. Aceştia posedau arme de diferite tipuri, producţie şi forme.

Tot în anul 1925, cu ajutorul unui prieten va fi angajat ca maistru la atelierul de arme al Regimentului 87 Infanterie al Armatei Române. Cu această ocazie Garda Kálmán dă un examen la Bucureşti, pe care-l ia cu felicitări, ceea ce-i conferă o mare reputaţie.

1932 este anul unui nou examen pentru meşterul sătmărean, care devine maistru privat, deschizându-şi atelier particular, care va sta la dispoziţia asociaţiilor de vânători. Pentru a satisface pe deplin cerinţele acestei categorii, în cursul anilor, atelierul se va extinde şi moderniza. Meşterul Garda Kálmán va avea elevi şi ucenici, iar atelierul va fi întregit cu un magazin de desfacere. Având cunoştinţe şi relaţii de prietenie la Bucureşti cu proprietarul unei mari firme, B.D. Zissu, acesta l-a aprovizionat cu arme, cu diferite piese de schimb, cu cartuşe.

În anul 1937 obţine la Oradea, în urma susţinerii unui examen greu luat cu felicitări, Carnet de meşter eliberat de Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale şi ratificat de Direcţia Generală a Muncii. Acest lucru a avut o însemnătate deosebită, căci în perioda interbelică a fost revocat foarte des dreptul de a purta armă, armele vechi erau de multe ori retrase din folosinţă, alteori posesorii de arme au fost obligaţi să cumpere arme noi.

În anul 1941 a fost numit expert în arme la Tribunal. În această perioadă nu a încetat să ţină legătura cu cei mai renumiţi armurieri, magazinul său deservea o vastă clientelă care provenea din toate colţurile ţării. Talentul şi priceperea sa au trecut cu mult peste graniţele judeţului, devenind foarte renumit şi recunoscut ca fiind unul dintre cei mai bine pregătiţi meşteri, ridicând această meserie rară la rangul de artă.

Armurierul sătmărean Garda Kálmán a ajuns să fie numit cel mai bun expert în arme din Ardeal.

Merită să fie amintit şi faptul că Garda Kálmán era un excelent vânător, dar ca un bun cunoscător al naturii s-a îngrijit întotdeauna de ocrotirea ei şi a diferitelor specii de animale rare.

A murit la 16 februarie 1972 în Satu Mare la vârsta de 79 de ani. Odată cu moartea sa a încetat poate pentru totdeauna la Satu Mare această interesantă şi rară meserie. Autorii acestui studiu au considerat că merită şi trebuie să aducă la cunoştinţa cititorilor sătmăreni şi nu numai, existenţa în oraş a acestei meserii de care ultimele generaţii abia dacă au auzit, şi au vrut să facă cunoscut numele ultimului său reprezentant, Garda Kálmán, care a reuşit să sporească renumele plaiurilor natale prin nivelul pe care l-a atins în exercitarea meseriei.

The sunset of a craft. The last armourer of Sătmar
(Summary)

Making armours is a craft with deep traditions in the region of Sătmar. The last exponent of this ancient trade in Satu Mare was Garda Kálmán Miklós, which was one of the most successful in Transilvania in conceiving and perfecting a weapon shape, in engraving a barrel. After his death, in 1972, it ceased perhaps forever in Satu Mare this interesting and rare trade.

The list of illustrations
Fig. 1 The craftsman book of the last armourer of Sătmar-Coloman Garda
Fig. 2 The workshop heading from inter-war period
Fig. 3 The stamp of the workshop
Fig. 4 The armourer Coloman Garda seventy years old

1. Cartea de meşter a ultimului armurier al Sătmarului-Coloman Garda.

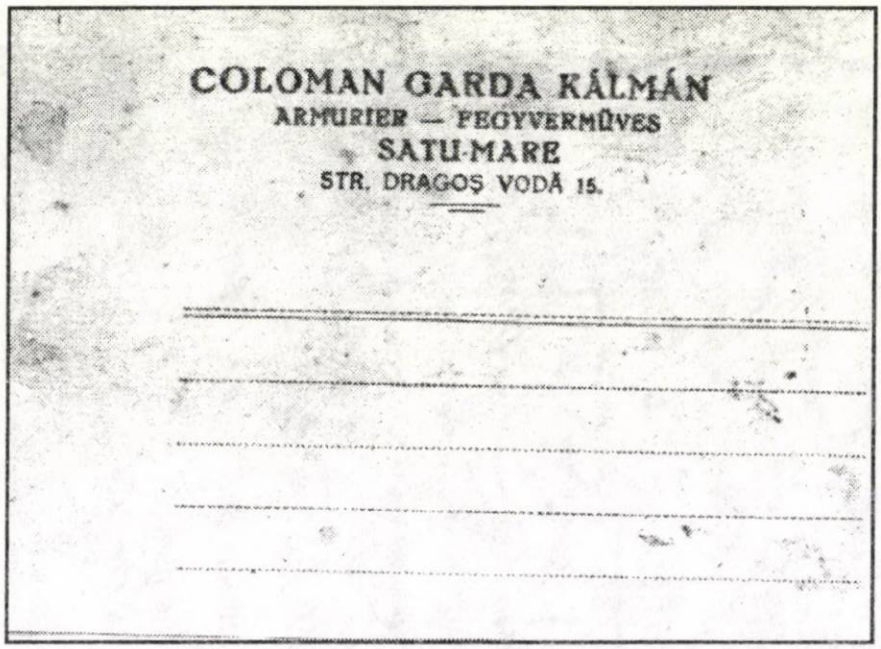

2. Antetul atelierului lui Coloman Garda din perioada interbelică.

3. Ştampila atelierului lui Coloman Garda.

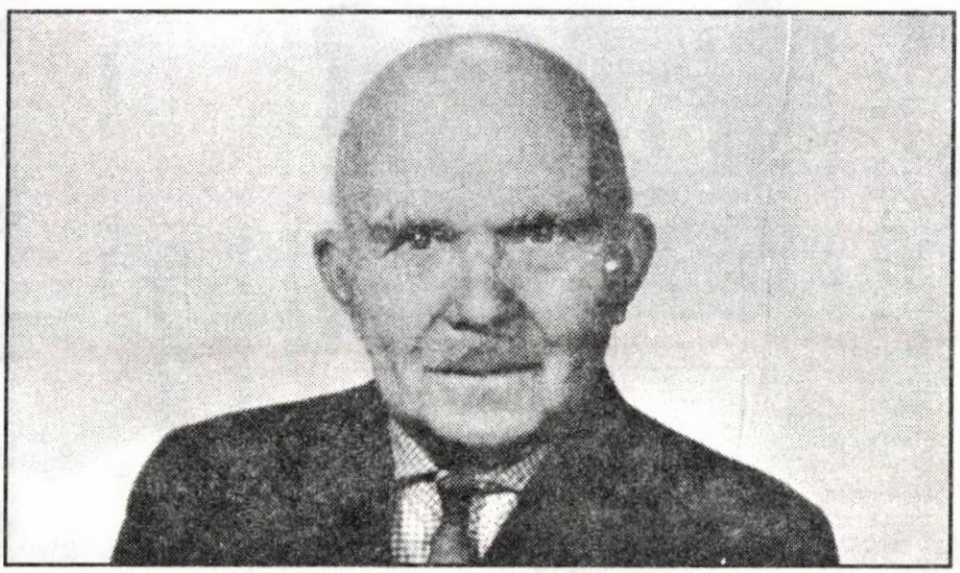

4. Meşterul armurier Coloman Garda la vârsta de 70 de ani.

A JEZSUITÁK SZATMÁRON (SZATMÁRBAN)

Bura László

1. A jezsuiták Szatmáron (Szatmárban)

I.1. A közel négy és fél évszázados múltú szerzetesrendet története során sok elismerés és sok támadás érte. Könyvtárnyi könyvet írtak róla, áttekintésük nyilvánvalóan meghaladja egy folyóiratbeli tanulmány lehetőségeit, de ez nem is szándékunk, ugyanis célunk csupán annak áttekintése, hogyan működött a rend a Kárpát–medence észak–keleti régiójában, közelebbről Szatmárban[1].

(Itteni) működésük számbavételekor és megítélésekor mindenekelőtt tárgyilagosan körvonalaznunk kell a szerzetesrend szellemiségét, jellegét, hiszen másként nem érthetjük meg munkájukat, eredményeiket. Szükséges ez azért is, mert a szerzetesrenddel kapcsolatosan (nyilvánvalóan ellenségei révén) a történelem folyamán sok téves, sőt szándékosan hamisított nézet látott napvilágot s terjedt el a (könnyen befolyásolható) közhiedelemben.

A Jézus Társasága megítélése a mai magyar történetírásban sem egységes, pontosabban változóban van[2].

A szerzetesrend egykori és jelenbeli tevékenységének megértéséhez, a jezsuiták lelkületének, szellemiségének megértéséhez feltétlenül foglalkoznunk kell a rendet alapító Inigo Lopez de Loyola (Lojolai Szent Ignác) személyiségével[3], amely meghatározóan rányomta a bélyegét a rend szellemiségére, ugyanakkor azt is meg kell vizsgálnunk, hogyan viszonyult a rend a négy és fél évszázados története során is fejlődött emberi gondolkodáshoz, egyben az egyház tanításában is megtapasztalt fejlődéséhez[4].

Az emberi goldolkodás és tevékenység vizsgálatában a jezsuiták is magukénak vallják Szent Tamás módszerét: Minden kérdés alá esik. Vagyis: meg kell vizsgálni a dolgok (eszmék) minden lehetséges oldalát; ez megindítja a gondolkodást (szükség esetén a párbeszédet).

A rend alapítója baszk nemesi család 12. gyermeke, aki középkori szokás szerint nemes lovag mellett nevelkedik; apród, fegyverhordozó; később katona lesz, tiszt. Harminc éves, amikor ágyúgolyó zúzza szét jobb lábát. Hosszan betegeskedik, s mivel nem kerültek kezébe lovagregények, Krisztus életét, szentek legendáit olvassa. Elhatározza: szakít eddigi életével, Krisztus katonája lesz. Manresa egyik barlangjában majdnem egy évig keményen vezekel, buzgón elmélkedik. Megírja híres *Lelkigyakorlatos könyvét,* a keresztény vallásos irodalom egyik leghatásosabb alkotását. Elzarándokol a Szentföldre, utána közel tíz esztendeig egyetemi tanulmányokat végez, magiszteri fokozatot szerez. Bámulatos akaratereje, önuralma, buzgósága másokra is hat, társakat szerez a lelki élet számára, akikkel szövetséget köt: megfogadják: a szegénység és tisztaság megtartása mellett a lelkek üdvözülése érdekében fognak munkálkodni, s elhatározzák, hogy Jézus Társasága néven egyházilag elismert szerzetesrenddé alakulnak. (Céljuk: szolgálni embertársaikat, szeretetben, ez által végső soron Istennek, úgy, mint Jézus, latin szószerkezettel: Jesus isa = jezsuita).

III. Pál pápa 1540–ben „Regimini militantis ecclesiae" (A küzdő egyház vezetése javára) kezdetű bullájával megerősítette az új szerzetesrendet és szabályzatát. (Később ezt még átdolgozták, végleges szövegét az általános rendi gyűlés 1558–ban fogadta el).

Az alapítólevél célkitűzése értelmében Jézus Társasága ***tanító és misszionárius*** rend. A szerzetesek azt akarták, hogy a kor lelki szükségleteinek megfelelő, mindenütt alkalmazható, magas képzettségű és buzgó erőket képezzenek és bocsássanak a sok

oldalról fenyegetett egyház rendelkezésére.

A rend életképességét elterjedésének mértéke bizonyította, nemcsak Nyugat–Európában honosodott meg, tagjai (már első időszakában) eljutottak Észak– és Dél–Amerikába, Ázsiába, Elő–Indiába, a Távol–Keletre, s Japánba is.

Az egész világon működő rend szervezetét szigorúan monarchikus és centralisztikus rendi alkotmány szabályozta. A társaság egyetemes vezetője, a generális hatalma szinte korlátlan, fölötte csak a rendi nagygyűlésnek van hatalma, melynek illetékessége a rendi törvényhozás, a generális megválasztása, illetőleg a rend legfőbb kérdéseiben való döntés. A Jézus Társasága rendtartományokra oszlik, vezetőit, a tartományfőnököket a generális nevezi ki. A rendtartomány tagjai a tartományfőnöknek tartoznak szigorú engedelmességgel, fegyelmezetten kell teljesíteniük a rájuk osztott küldetést. Az egyes szerzetesek az Egyház érdekében bármikor és bárhová küldhetők.

A Jézus Társasága tagjai *négyfogadalmas szerzetesek*, akik a rendes szerzetesi fogadalmakon kívül, negyedikként *külön engedelmességet fogadnak a pápának*. A rendtagok másik csoportját a segítőtestvérek alkotják, akik egyszerű szerzetesi fogadalommal a házi teendők végzésével mozdítják elő a rend működését.

Az egyház szerzetesrendjei közül a leghosszabb a jezsuita rend tagjainak a kiképzési ideje, ugyanis a rendbe jelentkezők két év újoncidejét (befejezése 30 napos lelkigyakorlat) követi a bölcseleti és teológiai képzés, közben 2–3 év nevelősködés valamelyik kollégiumban, (ellenőrzik a közösséggel való együttműködési készségüket), s végül a belső elmélyülés éve. Tíz–tizennégy esztendő, míg kész, ítélőképes, küldetésre alkalmas szerzetessé válik.

2. Magyarországon 1561–ben jött létre a jezsuita rendház Nagyszombaton; ez azonban megfelelően képzett magyar rendtagok hiányában 1567–ben megszűnt. Magyar rendtagok képzésére XIII. Gergely pápa Rómában 1580–ban megalapította a Collegium Hungaricumot. Egy évvel később Báthory István Erdélyben telepítette le a jezsuitákat. (Ugyancsak ő akarta a kolozsvári kollégiumot egyetemi rangra emelni).

A század végén Magyarországon két rendház is alakult, a nagyszombati pedig 1615–ben másodszor is megnyílt. Ezt Pázmány Péter 1635–ben egyetemmé fejlesztette.

A Társaság feloszlatásakor (1773. július 21.) Magyarországon 18 kollégiumban, 20 kisebb rendházban és 11 missziós állomáson mintegy 900 rendtag működött. A Társaságot 1814–ben állították vissza. Magyarország továbbra is az osztrák rendtartományok része a XX. század elejéig, egészen pontosan 1909. szeptember 7–én létrejön az első független magyar rendtartomány.

A rend XVI. századi magyarországi megtelepedése a hitújítás évtizedeiben történik, a századforduló és a XVII. század első évtizedeire pedig a katolikus megújhodás jellemző.

A XVI. századról ismeretes, hogy a főurak a hitterjesztéssel leplezték vagyonszerző törekvéseiket, s ezek során maguk is személyesen, de embereik révén is gyakran erőszakos módszereket alkalmaztak. A birtokosokkal együtt a birtokon lakók is áttértek az új hitre. A reformáció Szatmárban annyira elterjedt, hogy a XVI. század végén lényegében az egész megye (s a környező vidékek is) az új hitet (eleinte a lutheri, később a kálvini hitvallást) vallotta, a XVII. század első évtizedeiben a vidéken már nem volt (legfeljebb egy–két) katolikus pap, s nagyon csekély a katolikus vallású hívő.

A Pázmány korabeli katolikus megújhodás sajátos vonásait a bíboros egyénisége jellemezte. Pázmány (ellentétben az ausztriaival) nem engedett teret az erőszaknak. Magyarországon (is) erőszakoskodni egyes rekatolizált főurak kezdtek, majd 1671–től melléjük állt az államhatalom.

3. Szatmár vidéke 1594–ben megszenvedte a tatár sereg átvonulását és rablásait is, majd a kassai főkapitány, Bástа, Erdély elleni hadviselésének is (felvonulási) központjává vált.

Nem sokkal azután, hogy Báthory István Erdélyben letelepítette a jezsuitákat

(1781), Szatmáron is megjelennek jezsuita lelkipásztorok, 1583–ból ismeretes P. Antonius Possevinus (nevét onnét ismerjük, hogy közvetítő volt Rudolf király és Báthory István fejedelem között).

A XVII. század első évtizedeiből Marietti Antal (olasz jezsuita) atya neve is ismeretes, aki 1601–1605 között (többnyire a szatmári várban tartózkodva) vezette a szatmári római katolikus hívek lelki ügyeit. A korabeli források említik, hogy 1610–ben egy jezsuita atya (nevét nem tudjuk) Dóczy András szatmári várkapitány házában tartózkodott, onnét gondozta a városban élő katolikus lelkeket. 1617–ben Várady István jezsuita atya pasztorált Szatmáron, de mindössze néhány hétig, mert súyosan megbetegedett és meghalt[5]. (A történelmi források megemlítik, hogy tisztelettel kísérték a temetőbe a kálvinisták is).

A közeli Nagykároly híveinek gondozására is jezsuita szerzetesek vállalkoztak, Várad eleste után azonban Szatmárra, a vár területére költöztek, ezt biztosabb helynek vélték. 1622–ben azonban Bethlen Gábor fejedelem a várbeli templomot és plébániát átadta a protestánsoknak, így ott működésüket tovább nem folytathatták[6].

1630–ban viszont II. Ferdinánd telket ajándékoz a jezsuitáknak a vár területén, s ezen építették fel később lakásukat (az ún. régi rendházat, „antiqua residentia"), s 1636–ban visszaállították a várbeli plébániát.

Pázmány Péter 1636. szeptember 14–én írta alá az adománylevelet[7], amellyel Szatmáron a kollégium felállításának az alapját megvetette. (Évi 2000 Ft–t — akkor nagy pénz — adományozott e célra. A jezsuiták megtelepedése után főurak is adományoztak: III. Ferdinánd[8] a Zemplén vármegyei Kisfalud községet, Károlyi gróf a várbeli templomot és Berencze községet, I. Lipót 23 telket ajándékoz).

A kollégium (a rend felfogásában) olyan rendház (és iskola), amelyben legalább 20 rendtag működik, és amely felsőbb tanintézettel (teljes gimnáziummal) (is) rendelkezik.

Szatmáron 1639 őszén indul meg a jezsuita iskola, P. Kerzi (Kerczy) László házfőnöksége idején[9], de csak kisgimnázium, tehát négyosztályos grammatikai iskola volt. Az ilyen „kisgimnázium" alsó osztályaiban a tanulók a latin nyelvet sajátították el (egyre magasabb fokon). A környék nemessége küldte ide a gyermekeit (számosat, de a város protestáns polgárai is[10]!). A jezsuiták az iskoláikba járók részére, tanulmányaik idejére elhelyezést, eltartást és felügyeletet biztosítottak a gimnázium mellett létesített kollégiumban (bentlakásban)[11].

Minthogy a jezsuita gimnáziumok minden rendtartományban azonos tanrend szerint működtek, azonos tankönyvekből tanítottak (így tanulóik bármelyikben azonnal folytathatták tanulmányaikat), tudjuk (helyben megőrzött okiratanyag hiányában is), hogy mit tanítottak a szatmári kisgimnáziumban.

A szatmári gimnáziumban is bizonyosan ragaszkodtak a Ratio Studiorum–ban[12] leírt iskolamodellhez, azaz a mai felfogásban értendő osztályokkal — azonos felkészültségű, többé–kevésbé azonos korú növendék egy esztendeig tartó tanulmánya — dolgoztak, s minden osztályt külön tanár tanított. A szatmári jezsuitákhoz földrajzilag legközelebb a sárospataki rendház volt, s a történeti adatokból úgy tűnik, hogy bizonyos gazdasági–igazgatási kérdésekben (legalábbis időszakosan) ennek alárendeltje volt. (Ismeretes ugyanis, hogy a XVIII. sz. 30–as – 60–as éveiben a szatmári rendház gondnoka a sárospataki rendház egy–egy tagja volt)[13].

Szatmáron — plébániai iskola hiányában — a jezsuitáknak meg kellett szervezniük az olvasást–írást tanulók (minimisták) és a latin nyelvtant, névszóragozást tanulók (declinisták) osztályát, a gimnáziumra előkészítő elemi osztályokat. Ez az elemi iskola két éves volt, s minthogy az egységes jezsuita iskolahálózat része volt, a rend szabályzata értelmében tananyaga, tanterve, oktatási módszerei nem térhettek el a központilag

kidolgozott szabályzattól.

A gimnázium grammatikai osztályaiba — a szabályzat szellemében — felekezeti különbség nélkül mindenkit felvettek. A szabályzat értelmében minden tanár csak egy osztályt vezethetett, legfeljebb kis létszámú osztályos esetében az első két osztályt taníthatta ugyanaz a tanár. Csakis olyan taníthatott, aki a *magisteri* címet megszerezte. Ehhez viszont el kellett végeznie az akadémiai tagozat hároméves filozófiai stúdiumait.

A jezsuiták nem törekedtek nagy létszámú diákotthon működtetésére, hisz ez megnehezítette volna az egyes diákokkal való foglalkozást. A városban lakó szegény sorú tanulók anyagi támogatására is gondoltak, a bentlakók mellett naponta ingyen kapott ebédet 15 szegény tanuló is. (Juszkulistáknak hívták őket).

A gimnázium alsó tagozatának feladata a latin nyelv ismeretének mennél tökéletesebb elsajátítása, valamint (bizonyos) matematikai ismeretek (és valamelyes görög nyelvi ismeret) szerzése volt. (a tankönyvekre itt nem térünk ki, ezekre vonatkozóan bővebben szólunk a szatmári katolikus gimnáziumról megírt (még kéziratban lévő) iskolatörténeti munkában).

1735–ben a gimnáziumok minden vonatkozásban történő erősítésére az osztrák rendtartomány területén működő gimnáziumok számára új szabályzatot készítettek. Az **Instructio**[14] a magyar pedagógia történetének első tanterve és módszertani utasítása. Megkívánta az esztendő pontos beosztását, körültekintő naptári terv készítését, öt napos munkahetet. A 3+2 napos munkahetet a csütörtök választotta ketté. Négy nap az ismeretek tanítására szolgált, a szombat a heti tananyag ismétlésére. Ennek pedig az ismeretek gyakorlati alkalmazását kellett szolgálnia. A tanterv kész órarendet közölt. (Nyárra külön órarendet!). Új tantárgyat is bevezetett:a történelmet. (A Nagyszombaton nyomtatott 6 kötetes **Rudimenta historica** c. mű alapján tanították, IV. kötetében magyar történelmi anyag elsőként jelent meg). A történelem során valamelyes földrajzi ismeretet is tanítottak. Tananyagát azonban a tanterv nem határozta meg pontosan.

A tanításban a jezsuiták az anyanyelvre is támaszkodtak! *Alvarez* **Principia** c. művét (a több részes változatát!) használták. A tanításban a latin törzsanyagot anyanyelven is közlő segédkönyveket (is) használtak. (Cikkünkben nem térhetünk ki az oktatás részletkérdéseire).

A szerzetestanárok szigorú fegyelmet követeltek meg diákjaiktól, ua. azonban ők maguk barátságos magatartás kialakítására törekedtek. Kemény munkát követeltek, de tervszerűen gondoskodtak diákjaik megfelelő pihenéséről is. Szórakozási alkalmakat (sport, játékok, színi előadások) teremtettek, szerveztek.

A gimnázium saját könyvtára: 69 mű, több példányban, összesen 1182 könyv, a több kötetesek révén 1192 könyv. Többségük latin, de voltak magyar, német, olasz és görög nyelvűek is. A gimnázium könyvanyaga (és a vonatkozó könyvek példányszáma) tanúsítja, hogy a szatmári kisgimnáziumban a latin tanításakor a tanulók anyanyelvére is támaszkodtak, s anyanyelvi ismereteiket is fejlesztették. Olyan segédkönyveket használtak, amelyek a latin törzsanyagot magyarul is közölték, olyan szólásmagyarázó–értelmező szótárt, amely a szavak magyar jelentését és a jelentés szinonimáit is felsorolta. A gimnázium könyvei közt több szerző[15] magyar nyelvtana is megvolt.

A szatmári jezsuita rendháznak saját könyvtára is volt, a (feloszlatásukkor készült) leltár szerint 854 mű (890 könyv), és 13 munka kéziratban (20 példányban). E könyvállomány többsége latin nyelvű volt, tematikájukat tekintve pedig a teológiai, filozófiai munkák mellett földrajzi, természettudományi, történelmi, jogi és retorikai munkák, valamint különféle szótárak voltak. Megállapítható, hogy a jezsuiták törekedtek a korabeli fejlődni kezdő nemzeti irodalmi termékek beszerzésére, s nyilvánvalóan tanulmányozására is. Megszerezték Pray György, Kéry János, Turóczy László, Szegedi György, Illyés József András és Pázmány Péter történelmi munkáit, Bél Mátyás: Compedium Hungariae

Geographia című művét, (és) egy névtelen szerző Synopsis Geographica című földrajzi munkáját[16].

A diákság körében végzett lelki nevelő munka része volt a Szűz Mária– tisztelet szorgalmazása, ennek eszköze volt az 1642–ben megalapított vallásos egyesület, a Mária kongregáció. A családok körében végzett munka, a hívek pontos nyilvántartását is igényelte, ezt szolgálta a plébánia anyakönyvének megteremtése és vezetése. Ezt 1665–től vezették, külön a magyar és külön a német hívekét. A jezsuita atyák sokakat megnyertek, visszatérítettek a katolikus hitre, s ez protestánsok méltatlankodását eredményezte, s 1647–től gyarkran panaszkodtak rájuk az országgyűléseken.

1654–ben II. Rákóczy György, hogy táborát együtt tarthassa s a szétzülléstől megóvja, a protestánsok kívánságára kiadja az idegen jezsuiták kivezettetésére vonatkozó, 9 pontból álló rendeletét. Ennek esik áldozatul a szatmári iskola is. A jezsuiták (lelkipásztorok és tanárok) Nagykárolyban, Apátiban és Nagyszőlősön telepednek le, hogy onnét segíthessék a szorongatott katolikusokat. Hat év múlva (1660–ban) sikerült visszatérniük Szatmárra s ismét tanítanak.

A szatmári rendházban sohasem érték el a teljes gimnázium működtetéséhez szükséges létszámot, (nyolcnál többen sohasem voltak, valószínűleg ez is egyik ok volt az iskola kiteljesítése elmaradásának), másrészt a szerzeteseknek missziós feladataik (is) voltak. Minthogy (viszonylag) kevesen voltak, többen többféle feladatot is kaptak, feladataik összefonódtak. A rendházat vezető házfőnök mellett mindig vannak tanárok, hittantanárok, iskolai prefektus (felügyelő), vannak hitszónokok, gyóntatók (magyar és német, 1676–1678–ban szláv hitszónok is, P. Globi Tamás), s vannak, akiknek a megbizatása „misszionárius" Nagyszőlősön, Nagykárolyban, Apátiban, missziót alapítottak Nagybányán, Szinérváralján, Giródtótfaluban, Felsőbányán is, s volt a rendház gazdasági ügyeit intéző „oeconomus" is.

A jezsuiták közül került ki a városi parókus is (többször említik)[17].

1683–ban a szatmári rendház fogadja be a Thököly hadai elől menekülni kényszerülő jezsuitákat, Kassáról P. Széchényi Miklóst, Sárospatakról P. Szentgyörgyi Andrást és Kovalóczy Miklóst. (Mindhárman itt is haltak meg)[18].

1742–ben pestis pusztítja Szatmár lakosait, félév alatt 1799 halott. A ragályosbeteg haldoklókat önfeláldozóan ápoló jezsuita szerzetesek mind megkapták a betegséget és sorra meghaltak, utolsóként Bojda András házfőnök.

A Szatmáron megtelepedett jezsuiták egyik első misszióalapítása a nagybányai volt (még 1673 előtt), majd a szinérváraljai, (itt P. Kövér Mihály, a misszió adminisztrátora saját házikójában kápolnát állított fel, s ott misézett), később a giródtótfalui s a felsőbányai (Felsőbányán a plébániát is vezették 1719–től 1773–ig).

A XVII. század hetvenes éveiben a katolikusok és a protestánsok vallási küzdelmébe beavatkozó politikai erő erőszakoskodásai csak a felekezetek közti feszültséget növelték. 1673–ban a szepesi Kincstári Kamara felszólította Nagybánya városát, hogy a Szent Miklós templomot adja vissza a katolikusoknak. A város vonakodott, ezért 1674–ben Spankau német tábornok elfoglalta és bevezette oda P. Berei Jánost plébánosnak. 1677–ben viszont a Wesselényi Pál vezette kurucok elűzték a plébánost, felforgatták az oltárokat s visszaadták a templomot a reformátusoknak. 1687–ben a császári kormány vizsgálóbizottságot küldött ki a templomfoglalás kivizsgálására, a bizottság a templomot visszaítélte a katolikusoknak, átadta a jezsuitáknak. A Szent–István és a Szent Márton templomot is P. Ravasz Ferencre bízták. (Ugyanebben az évben a Szent Miklós templomot a minoritáknak adták át).

A szatmáriak visszaélve a királytól kapott privilégiummal, felszentelt pap helyett prédikátort tartottak, ezért felkérik Tyukodi György jezsuita atyát, vállalja el a szatmári plébánia ellátását, 1674. október 25–én elrendelik ideiglenes plébánosként való

beiktatását[19]. (1692–ben az I. Leopold császár által adott diploma a missziót rendházzá (residentia) nyilvánítja, s az oklevél alapján be is iktatják. Matyasovszky László nyitrai püspök adományából felépítik a jezsuiták lakását és az iskolaépületet, amelyben 1696–ban megnyitják a négy osztályos algimnáziumot.

1705–ben a kurucok szécsényi országgyűlésén elhatározták, hogy a Szent István templomot a helvét hitvallásúaknak adják, a jezsuitáktól pedig azt követelték, hogy vagy szakadjanak el az ausztriai tartománytól, vagy távozzanak az országból. El kellett tehát hagyniuk Nagybányát, s csak 1711–ben, a szatmári béke megkötése után térhettek vissza. A szepesi kamara küldöttsége jött velük. A reformátusok tiltakoztak, ellenálltak, de hiába, kényszerítették őket a templom kulcsainak átadására.

1713–ban elkészül a rendház, majd 1718–ban megkezdik a Szent Márton tiszteletére épült templom lebontását, s helyette új építését. Ez, a Szentháromság tiszteletére szentelt, a rendházzal egybekötött templom 1720–ban készült el. A nagybányai plébániát a jezsuiták vezették 1766–ig, amikortól egyházmegyés pap veszi át. Az iskolában azonban tovább tanítanak a jezsuita tanárok a rend feloszlatásáig, 1773–ig.

4. 1773–ban különféle nagyhatalmi érdekek és politikai intrikák (a Bourbon–udvarok, a latin államok kormányainak nyomására) kereszttűzében XIV. Kelemen fölöszlatta a Társaságot (azzal fenyegették, hogy országaikból minden szerzetest kitiltanak és megszállják az Egyházi Államot). Intézkedését azzal indokolta, hogy az adott helyzetben a rend nem teremheti azokat a gyümölcsöket, amelyekért alapították, másrészt a rend fennmaradása esetén nehezen volna megőrizhető az egyház békéje.

A rendet 1814–ben VII. Pius állította vissza. (Oroszország és Poroszország felvilágosult uralkodói nem engedték kihirdetni a rendelkezést, nem voltak hajlandók lemondani a jezsuitákról, akiket kiváló tanerőknek tartottak, így aztán a rend e két birodalomban folyamatosan fennmaradt).

Az osztrák rendtartományt feloszlatták, a szerzetesek nagy része egyházmegyés szolgálatot vállalt. A szatmári gimnázium tanárai közül Kozma József és Kelk Antal a városi plébánia káplánaiként működtek tovább. A szatmári kisgimnázium vezetését 1773–ban a Pálosrendi szerzetesek vették át. A jezsuita rendház anyagi javait, a fenntartását szolgáló birokokat mind a város határában, mind Óváriban, Lázáriban, Homokon, Sáron, Berencén, Udvariban, Szinérváralján, Nagybányán, Musalyban az állam eladta az iskolaalap javára.

II.

Hám János püspököt már rég foglalkoztatta a gondolat, hogy az 1806–ban újraindított katolikus gimnázium konviktusát szerzetesekre kellene bíznia, de az 1848–as forradalomig nem volt mód telepítésükre. 1850–ben, miután a kiszemelt lazaristák elhárították a meghívást, Aristakes Azarian caesareai érsek, akinek segítségét kérte, (1851.III.2–án) a jezsuita szerzetesekre hívta fel a figyelmét. Hám Jánost lelkesítette a goldolat, hiszen a célja a másvallásúak és a bűnösök megtérítése volt, s erre a népmissziókat tartó, lelkigyakorlatokat szervező rend igen alkalmasnak tűnt, másrészt a konviktusban az ifjúság helyes nevelésével kellett foglalkozni, s ez ugyancsak a rend profiljába tartozott. Hám János arra gondolt, hogy a gimnáziumot is átadná a jezsuitáknak, a rendház fenntartására pedig alapítványul Szamosnagygoroszló község birtoklását ajánlotta fel. Azt is szerette volna, ha a szatmári irgalmas nővérek állandó lelkiigazgatója jezsuita szerzetes lenne, mert e feladatra alkalmas világi papot nem igen talált.

A rend vezetői gondolkoztak, hogy fogadják–e el a meghívást, ugyanis kérdéses volt, találnak–e a püspök terveinek megfelelő embereket, másrészt a Magyarországon való megtelepedésüket körültekintően kellett megszervezni és biztosítani, nehogy a renddel szemben táplált ellenszenv miatt fölösleges nehézségeket támasszanak. Ezért például a P.

Generális nem ajánlotta, hogy a császártól letelepedési engedélyt kérjenek, ugyanis az 1849–es osztrák alkotmány értelmében a vallásszabadsággal együtt jár az egyházilag jóváhagyott szerzetek letelepítése.

A helyzet felmérésére két atyát küldtek, P. Weninger Sándort (előljáróul) és P. Polánkay Józsefet. Ők úgy gondolták, hogy a szerzetesrend munkásságát Szatmáron azzal kellene kezdeni, ami a jezsuiták számára a legkönnyebb: missziós, illetve lelkigyakorlatos házzal, később el lehetne fogadni a kispapok szemináriumát, majd a középiskolás diákok konviktusát.

Megállapították azt is, hogy ha a rendtagok sikerrel akarnak dolgozni, akkor nem elégséges a német nyelv ismerete, Szatmáron föltétlenül szükséges a magyar ismerete is. Kívánatos tehát, hogy magyarul és németül is tudjanak, vagy legalábbis tökéletesen magyarul. Hasznos volna, ha valamelyik szerzetes románul is tudna. Mindenképpen olyan atyákat kell találni, akik jó szónokok, de segítőtestvérekre is szükség lesz. Úgy tapasztalták, hogy itt sok sikamlóssággal fognak találkozni, amelyeknek csak igazi lelki emberek állhatnak ellent, tehát ilyenekre van szükség.

Hám János püspök a jezsuitáknak minden reménytelenség ellenére való megjelenését Isten útmutatásának tekintette: Isten akarja a jezsuiták szatmári letelepítését[20]. Az atyákat úgy tekintették, mint akik a „Statio Szathmariensis"–t, a „szatmári állomást" alkotják.

Az atyáknak semmi kellemetlensége nem volt a szatmári lakosság részéről, amely pedig többségében kálvinista volt. (az oka persze az is lehetett, hogy a nyilvánosság előtt nem szerepeltek)[21]. P. Polánkay József és P. Zimányi tökéletesen beszélte magyar anyanyelvét. Polánkay a püspöki kisszeminárium aligazgatója lett, P. Weninger, aki akkor még nem tudott magyarul, felváltva prédikált a zárdatemplomban, gyóntatta a szerzetesnőket, lelkigyakorlatot adott nekik, tanította a katonatisztek leányait hittanra (ezeket külön intézetben nevelték az apácáknál).

A két pátert elvitték máshová (Baumgartenbe, ill. Nagyszombatra).

A letelepítést végül 1858. június 7–én sikerült aláírni. P. Schwitzer Antal provinciális és Obermayer András káptalani helytartó írta alá a megegyezést. A káptalan átengedte a Jézus Társaságának a konviktusi épületet lakásul a hozzá tartozó kerttel, a goroszlói birtokot, a Templom utcában fekvő három telket, azzal, hogy a két utolsón a rendházat és templomot kell felépíteni.– a JT kötelezi magát a néhai Hám János szatmári püspök alapította középiskolás konviktus elfogadására és vezetésére. Vállalják a zárdatemplomi beszédeket, az apácák rendkívüli gyóntatását és lelkigyakorlatait.

A szatmárnémeti jezsuita rendház első szerzetesközössége a következő atyákból és segítőtestvérekből alakult: P. Polánkay József (lelkiigazgató) és Frank János segítőtestvér (szakács), majd szeptember 24–én megérkezett Geiger Alajos házfőnök, Balázs István konviktusi felügyelő, Neuhauser Ferenc testvér (portás, ebédlős), majd a még novícius Bély Ernő (szabónak).

Okt. 1–jén nyílt meg a konviktus, az ünnpélyes beiktatás azonban csak nov. 1–jén történt meg. Ezen a szatmári püspökség titkára, Huszár Sándor erre az alkalomra írt költeményét olvasta fel (Emléklombok Jézustársasága szatmári konviktusának kettős jubileumára)[22]. 1889 március elején megérkezett a szatmári egyházmegye új püspöke, Hass Mihály, aki a jezsuiták rendjét nem ismerte, másrészt bizonyos mértékig környezete befolyása folytán sok kellemetlenséget és nehézséget okozott nekik. (A bentlakó diákok számának olyan mértékű növelését kívánta, amit sem az épület befogadóképessége, sem az alapítvány teherbírása nem engedett meg, ezen kívül azt óhajtotta, hogy elemistákat is vegyenek fel). Azt is kérte, hogy minden vasár– és ünnepnap „rövid"[23] német szentbeszédet mondjanak a zárdatemplomban. További nehézségeket okozott, hogy mitsem törődve a szerzetesi kiváltságokkal, úgy intézkedett felőlük, mintha egyházmegyei papok volnának.

Utasította a jezsuitákat, hogy vállalják el a Kálvária–kápolnát, ezt a provinciális nem vállalta[24]. Haas püspök látva a hasznot, amit a teológusok a jézustársaságiak lelkivezetéséből merítettek, 1861–ben arra gondolt, hogy a papnevelő intézetet a JT–ra bizza. A következő év elején kinevezi (az e célból ide küldött) P. Sagler ferencet spirituálisnak (aki közben házfőnök is lett). Ő végezte a teológusok lelki oktatását, s három–, illetőleg ötnapos lelkigyakorlatokat tartott számukra a nagyobb rendek felvétele előtt. Az egyháztörténelmet a teológián (az Olaszországból menekült) P. Orlando Ferenc adta elő.

A két atya nevelő– és oktató munkája olyan eredményes volt, hogy a püspök elhatározta: egészen a jezsuitákra bizza a papság képzését, 1863–ban sikerült kineveztetnie P. Vervaet Gyulát szatmári rektornak[25]. A jezsuiták a bevált módszerekkel (elmélkedés, zárt lelkigyakorlat, Jézus Szíve tisztelet, májusi ájtatosság) iparkodtak megalapozni és elmélyíteni a rájuk bízott 36 teológus vallásosságát, fokozni képzésüket. A jezsuita atyák a tanult tananyagból tanítványaikkal nyilvános vitákat, továbbképző összejöveteleket („akadémiák") szerveztek, meglepő közönségsikerrel. A gyakorlati élet felé tájékozódást érzékeltette az intézetben (1864. január 1–jén) felavatott meteorológiai állomás is.

Haas püspöknek és a Jézus Társaságának nagyobb stílű elgondolása volt a szatmári hittudományi főiskolával. Azt tervezték, hogy más egyházmegyék papnövendékeit is és szerzetesnövendékeket is felvesznek és képeznek. A főiskolán a tanítás egészen a Jézus Társasága előírásai szerint történt, tanári kara a következő volt: P. Vervaet Gyula rektor, (a dogmatika tanára), P. Hünner Károly (filozófia, liturgika, egyházi ének és szertartások), P. Orlando Ferenc (morális, katetétika, P. Heller János (keleti nyelvek), P. Staffler József (szentírástudomány, egyházjog és szónoklattan), P. Viertler János (lelki igazgató), P. Leopold Pál (egyháztörténelem), P. Rosty Kálmán (magyar szónoklat; fegyelmi felügyelő), P. Haslinger Alajos (gondnok). (A két utóbbit kivéve mindegyik a filozófia és a teológia doktora.)

A teológia rektora az eljövendő papokat a tanítás gyakorlatába is be kívánta vezetni, ezért úgy intézkedett, hogy a teológusok hetente háromszor hitoktattak az elemi– és az ismétlőiskolában.

1863 szeptemberében a szatmári rendházban 14 jezsuita (9 páter és 5 segítőtestvér) működött.

A hittudományi főiskolán 1865–ben az atyák megalapították a Mária Kongregációt. A kispapokra az újdonság varázsával hatott. Megszűnt köztük a gyűlölködés és ellenségeskedés.

A jezsuita atyák oktatói tevékenységi területe volt a szatmári irgalmas nővérek intézetében (magyarul és németül) végzett hitoktatói munka. Pasztorációs munka volt a katonaságnak tartott nagyböjti szentbeszédek, melyeket P. Staffer a katonaságnak németül tartott a zárdatemplomban, a híveknek pedig a székesegyházban magyarul. Ezt hallgatták a szatmári németek is, szívesebben hallgatták a magyar szót. (A jezsuita atyák feljegyezték, hogy külső lelkipásztori–missziós munkájukat akadályozta, korlátozta az a körülmény, hogy nem beszéltek magyarul). 1866–ban lengyel ezred állomásozott a városban. Az atyák közt nem volt lengyelül beszélő, így a velük való foglalkozást lengyelül tartott nagyböjti beszédek jelentették, amelyeket a rektor kívánságára Kusiacki Szaniszló teológus tartott.

Az 1867–ben beiktatott új püspök, Bíró László, a papnevelő intézet vezetését 1868–ban elvette a Jézus Társaságától, holott mind a kormányzat, mind a nevelés, mind a tanítás tekintetében teljes mértékben meg volt vele elégedve, de — mint állította — a Jézus Társasága érdeke, hogy szélesebb körű működést fejtsen ki. Cselekedete indítéka tulajdonképpen a világi papság irigykedésének és neheztelésének következménye volt, amely úgy érezte, hogy meg van fosztva a lehetőségtől, hogy teológiában alaposan kiképezze magát, ezt megsínyli az egyházmegyei papság, hiányoznak a szakképzett emberek.

A Hám János féle konviktust 1858–tól vezették a jezsuiták, kezdetben 25 tanulót helyeztek el és neveltek, 1860–tól 35–öt (elemistát is). A bentlakás szűkössé vált, ezért 1862–ben kibővítették (a következő évektől 63 – 65 tanuló lakta, egy évtized múltán újabb álatakítások révén 80 fiú befogadására tették alkalmassá).

A konviktusba nemcsak tanulni vágyó diákok kerültek, hanem olyanok is, akik nehezen bírták a fegyelmet, a tanulást, esetenként erkölcsileg is veszélyt jelentettek társaikra. A jezsuiták erős kézzel, de mégis atyai megértéssel ránevelték növendékeiket a munkára, az önképzésre. Elismeréssel és jutalmazással ösztönözték a diákokat a jobb munkára, de magukra vállalták a rostálás nem népszerű feladatát is. Sok szülő csodát várt a jezsuitáktól, az a téves elképzelés vezette őket, hogy a tehetségtelenből tehetségest, rakoncátlanból mintagyermeket varázsolhatnak.

Gondot okozott persze az is, hogy a nevelők nem tudtak magyarul, s az is, hogy a konviktusban lakók és a gimnáziumban tanuló városiak nevelésében nem érvényesült egységes eljárás. A konviktusban lakó tanulókat nevelőik (P. Fialla János, P. Bóta Ernő, P. Loboda József) négyszemközti megbeszéléseken igazságosan, megértően, kedvesen irányították, állandó felügyelet alatt tartották, apai szigorral tanulásra szorították. A bentlakásban a diákok a szülők kérésére minden vasárnap az előadás művészetét gyakorolták. Munkájuk eredményességét, hatékonyságét jelezte, hogy eredményeiket látva, megtapasztalva, nem katolikusok is a jezsuiták kezére akarták bízni gyermekeiket. Az atyák arra is törekedtek, hogy minél több szegény fiú tanulását lehetővé tegyék. Ezt szolgálta a 20–30 szegény sorú városi diák (az ún. juszkulisták) konviktusi étkeztetése is. A tanulókkal folytatott megbeszéléseiken a pályaválasztás egyéni gondjaival, kérdéseivel is foglalkoztak.

Úgy értékelték, hogy a korhangulat a kálvinista városban is immár másként tekint rájuk, ugyanis megyedszázaddal korábban, a városban állomásozó katonaság főparancsnoka kijelentette, hogy ő azért ellensége a jezsuitáknak, mert a modern korban az így szokás. A közvéleményt nemcsak nevelési eredményeik befolyásolták kedvezően, hanem közérdekű, a város javát szolgáló munkájuk is. (Így az egyik atya a város levegőjét megmételyező, két mocsár lecsapolásához szélmotorhajtotta vízszivattyút szerkesztett.)

A jezsuita atyák a diákok tanulásra késztetésén kívül lelkileg kiművelt, erkölcsileg helytálló fiatalok nevelésére törekedtek. E célt szolgált a Mária Kongregáció alapítása (1863), amely egyesületnek tevékenysége a Szűzanya bensőséges tiszteletén alapult. (Később, 1866–ban, megalapították az iparosok Mária Kongregációját is, 1913–ban pedig az értelmiségiekét. Az iparosoké néhány év múlva feloszlott, az értelmiségieké a világháborút követően sorvadt el). Alighanem a szatmári konviktus volt az első a múlt századbeli Magyarországon, amelyben a háromnapos zárt diák–lelkigyakorlatot rendezték. (A kezdeményezés állandósult, minden tanévben nagyhéten).

A jezsuita atyák munkakörébe tartozott a környékbeli plébániákon (és Nagykárolyban is), valamint (nagybőjtben, kétszer) a székesegyházban megszervezett missziók és (3–5–8 napos) lelkigyakorlatok tartása (1908–ig 643–at, 1909–1922 között 354–et tartottak).

A szatmári irgalmasnővérek pasztorálása, az intézetükben tanuló lányok és nővérek kórházában lévő betegek lelki gondozása két pátert kötött le, s ez — a jezsuiták kis létszáma miatt — külső lelkipásztori munkájukat korlátozta. Minthogy Jézus Társasága nem tartotta munkakörébe tartozónak a szerzetesnővérek pasztorálását, ezért ezt a tevékenységét fokozatosan minimálisra csökkentették.

A Jézus Társasága szatmári megtelepedésekor készült székhelyük (házuk) és iskolájuk a mai Kálvária–tamplom területén állott (ahol valamikor a vár főépületei álltak, középen a mesterséges domb emelkedett, erről nyúlt magasba az őrtorony). A jezsuiták épületében lakott Hám János püspök, amíg székhelyét az új püspöki palotába át nem tette. A régi rendházat a hozzá tartozó nagy kerttel Haas püspök bízta ismét a jezsuitákra, egyben a gyakorlatilag gazdátlan, romlásnak indult kápolnát (és az arra lakó katolikusok

gondozását) is az ott lakó jezsuitákra bízta, hiszen amúgyis templomra volt szükségük. A kert domb irányában levő részén ekkor már állott a tizennégy keresztúti stáció, amelyeket Hám János építtetett. A kápolnát azonban egyelőre nem vehették át, mert életveszélyes volta miatt a hatóság becsukatta. Rendbehozatala után (immár) Bíró László püspök áldotta meg (1868 szeptember 15–én) s bízta P. Sagler házfőnökre.

Magyar atya hiányában azonban nem tudták a környék elhanyagolt hívőit ellátni, kevesen és ritkán látogatták a kápolnát, hitélet itt szinte nem is volt.

Az atyák úgy gondolták, hogy a Jézus Szíve tisztelet meghonosítása megélénkítheti a Kálvária–kápolnabeli hitéletet. Megszerezték a római engedélyt s (1868 július első vasárnapján) meghonosították a Jézus Szíve Társulatot. Az atyák buzgalma — az elsőpénteki szentmisék, az elsővasárnap délutáni prédikációk fokozott látogatottsága — folytán a hívek hitélete gyarapodott. Két év múlva Jézus Szíve ünnepén Meszlényi Gyula püspök e templomban ajánlja egyházmegyéjét a Szent Szív oltalmába. A következő évtől kezdődően az ünnepet három napos szentbeszéddel egybekötött ájtatosság előzte meg. 1897–ben pedig a Kálvária–kertben Jézus Szíve–körmenetet rendeztek. 1899–ben az ünnep végén elvégezték a XIII. Leótól előírt felajánlást, 1901–től az ünnep az egyházmegye zarándokhelye.

A Kálvária–kápolna templommá átépítésének gondolata és szándéka — óhajként — már átvétele után ott lappangott az előljárókban. Határozott tervként 1904 körül körvonalazódott. A munkálatok 1907 október 18–án indultak meg, P. Schafer Jakab irányította őket. Lebontották a kápolnát, a nyolc méteres dombot felére lehordták, ezáltal tágasabb teret nyertek a templom számára. A templom a következő évben el is készült. P. Alaker István házfőnök fejezte be. Az új templom megőrizte a kápolna gótikus stílusát, férőhelyeinek száma 1200 lett, Jézus Szívének szentelték. A jezsuiták szatmári letelepedésének ötvenéves jubileumát az új templom fölszentelésével (1909 június 6–án) ünnepelték meg[26].

1909–10–ben tűnik el a régi püspöki rezidencia, amely 1773–is jezsuita székház volt. Helyére épült az új gimnázium. 1912 december 8–án történt az új konviktus alapkőletétele és a (királyi) katolikus gimnázum ünnepélyes megáldása. A rendházat átcsoportosították, a felszabadult helységekből: kápolna, aula, könyvtár lett. (A konviktusi kápolnába került a Kálvária régi oltára). Az új konviktust 1913 december 8–án avatták[27].

1914–ben Jézus Társasága jubileumára a rendháznak a Kálvária felé eső részében Boromissza püspök felépítteti az első magyar lelkigyakorlatos házat, a „Manréza" nyolc emeleti szobáját.

1914 június 28–án Szarajevóban eldördült a fegyver, Európa a nagy megrázkódtatások útjára lépett.

A papi szellem élesztésére 1915–ben a jezsuiták megkezdték a havi lelkinapot (rekollekció). Ezen résztvettek a kanonokok és a városi papság a püspökkel együtt. A kezdeményezés a következő évben is folytatódott. A hívek buzgalma azonban az elhúzódó világháborúban lanyhult, belefáradtak, kiábrándulás ülte meg a lelkeket.

A háború idején a konviktusból hadikórház lett, 1918 őszén a harctérről visszatérő katonák foglalták el, majd a székely hadosztály főhadiszállása lett. 1919. április 18–án (nagypénteken) bevonultak a városba a románok, s az új megyei prefektus az épületet saját céljaira foglalta le. Az új hatalom felszólította a szatmári jezsuitákat, hogy szakadjanak el a magyar rendtartománytól, ezt P. Bóta Ernő házfőnök megtagadta. Azt azonban a béke kedvéért megtette, hogy görög katolikus fiúkat nem vett föl többé a konviktusba. Minthogy a katolikus gimnáziumot a hatóságok megszüntették és helyette román gimnáziumot létesítettek, a konviktus bentlakói is a magyarnak meghagyott református gimnáziumba jártak.

1919 áprilisától az érintkezés a rendház és a felsőbb előljárók közt csaknem

lehetetlenné vált. 1922 végé P. Lassberg mint vizitátor hosszabb időt tudott Szatmáron eltölteni, 1923 végén utóljára járt a rendházban P. Somogyi Jenő provinciális, aki a lehetőségekről tárgyalt a káptalannal.

1924 január 6–án azonban Rómában a Páter Generális megalapította a „ Missio Rumenica"–t és 1924 február 25–én kihirdették a dekrétumot. A püspöki — és az Irsik konviktus anyagi bázisait 1927–től egyesítették és ettől kezdve a világi papság vette át a nevelőintézet vezetését.

A Mária–Kongregáció még 1920/21–ben működhetett[28], ezt követően a Szatmárnémeti rendházban maradt jezsuita atyák tevékenysége a Kálvária–templom ellátása maradt[29].

III. 1940 őszén Szatmár megye újból Magyarország része lett, megnyílt a magyar tannyelvű katolikus gimnázium[30], így a jezsuiták előtt megint megnyílt a diákság nevelésével való foglalkozás lehetősége. Már november 3–án újból megalakíthatták a Mária Kongregációt (amely az előző évben már egyáltalán nem működhetett), megindulhatott a világnézeti, missziós és szociális szakosztályok tevékenysége. 1941 áprilisában P. Tornyos Gyula vezetésével kongregációs vezetőképző tanfolyamot tartottak huszti, beregszászi, ungvári és szatmárnémeti kongregációk vezető diákjai számára.

1941 júniusának közepétől a Jézus Társasága ismét átveszi a Püspöki Konviktus vezetését. A munka elindítását, megszervezését P. Kollár Ferencre bízzák, segítői voltak Tamás János és Fenyővári Antal magiszteri minőségben. P. Kollár világos, korszerű és átgondolt elveket dolgozott ki, melyek alapját képezték az otthonban folyó nevelési munkának. Mindenekelőtt a becsületesség megvalósítását hangsúlyozta és gyakoroltatta. Megkívánta a gyermekek nagy tiszteletét, önállóságra és szabadságra való nevelését. Elvállalta a (királyi) katolikus gimnáziumban való hittanárságot, ő lett a Mária Kongregáció vezetője. A Városi Színházban diáknapokat rendezett, a Püspöki Konviktus bentlakóival nyilvános ünnepségeket.

A számbelileg is meggyarapodott szatmárnémeti jezsuita közösség szoros baráti kapcsolatot épített ki az egyházmegye (vidéki) világi papságával, a rendház lett a rekollekcióik színhelye. Igen sok keleti szertartású papot is ide vonzott az atyák lelkisége.

P. Kollár kezdeményezésére a konviktus lett a KALOT mozgalom kelet–magyarországi bázisa, itt szervezték meg a KALOT Népfőiskolák rendezzvényeit is, a falusi legények számára szervezett lelkigyakorlatokat is. 1943–ban, távozásakor P. Schmid Ferenc házfőnök mellett itt működött immár P. Radányi Rókus, P. Kulcsár Antal, P. Ecker Ferenc, P. Jaskó Balázs, P. Bátay Gyula, P. Simcsák Mihály, (a megisztereket újabbak váltották fel, Király István, Szommer György, Tóth Ferenc), s mellettük három kisegítő testvér is működött a rendházban.

Több középiskolában tanítják a hittant, vezetik a diák–kongregációkat.

Új viszonyok közt kell dolgozniuk a szovjet csapatok bevonulása után. A kommunista hatalom árnyékában újra szervezik a férfiak (értelmiségiek és iparosok) kongregációját. A város értelmisége számára (a zárda dísztermében) világnézeti előadássorozatot szerveznek. A diákkongragációk (vidéken) vándorgyüléseket szerveznek. M. Tóth Ferenc kidolgozza a kongragáció kisdiákokkal való foglalkozásának új módját, a 8–10–es csoportokban működő, ún. „kongreganista családok" nem látványos, de eredményes rendszerét.

1948 nyarán az iskolákat államosítják, az egyházat kitiltják az iskolákból. A Püspöki Konviktust vezető P. Radányi Rókusnak magyar állampolgársága miatt távoznia kell, helyette érkezik (az egyetemi lelkészséget abbahagyni kényszerülő) P. Godó Mihály. 1949 júliusában feloszlatják a szerzetesrendeket, anyagi javaikat államosítják. A szatmárnémeti rendház tagjai ezután a városban szétszórtságban élnek[31].

1950 áprilisában Marosvásárhelyen megindították az ún. békepapi mozgalmat,

amelynek (és folytatásaként megszervezett akcióknak) kifejezett szándéka és célja a romániai katolikus egyháznak a pápától független egyházzá való változtatása volt. A jezsuiták negyedik fogadalma éppen az ilyen helyzetekre vonatkozik, az egységes katolikus egyház, a pápához való hűség feltétlen katonái. Erre alapozva kapja a megbízását P. Godó Mihály, aki a mozgalom elleni elméleti és gyakorlati küzdelem egyik fontos kivitelezője lesz. (Eredményes tevékenységét később a román politikai rendőrség 16 évi börtönnel „jutalmazza").

Ugyanebben az évben a Romániában működő valamennyi (latin és görög szertartású) jezsuitát Szamosújvárra internálják. Működésük gyakorlatilag befejeződött. A Szatmárnémetibe 1960-ban visszakerült (idős korú) P. Horváth Sándor, P. Ecker Jenő és P. Simcsák Mihály működése egyházmegyei papi tevékenység: misézés, gyóntatás[32].

Szatmár jelene: az újjáéledés várása.

1991 őszén újból van katolikus gimnáziuma[33], az egyházmegye tulajdonát képező telken épül a Szent Alajos Kollégium (bentlakás a gimnázium — és az 1993-ban létesített (érettségi után végezhető) római katolikus egészségügyi iskola — vidékről származó tanulói számára).

1996 őszén meghalt P. Godó Mihály[34], ezen az őszön kezdte meg a jezsuita rendi noviciusi évét gimnáziumunk két, ez évben érettségizett tanulója.

Iezuiții în Satu Mare
(Rezumat)

Membrii ordinului monahal al Societății Isus, înființat cu scop educativ și misionar, au apărut pentru prima oară în jurul Sătmarului la sfârșitul secolului al XVI-lea. În deceniul patru al secolului al XVII-lea au ridicat o biserică pe teritoriul cetății Satu Mare și au condus parohia de aici. Pázmány Péter, arhiepiscop de Strigoniu, prin actul fundațional din 1636 pune bazele unui institut de învățământ secundar. Acest gimnaziu își va începe activitatea în anul 1639 sub îndrumarea nemijlocită a călugărilor iezuiți.

Procesul de instruire a fost favorizat și eficientizat de existența unei însemnate biblioteci proprii.

Dincolo de activitatea școlară propriu-zisă din Satu Mare, iezuiții s-au remarcat și prin preocupările duhovnicești, didactice și educative desfășurate în diverse localități ale comitatului nostru.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, episcopul catolic din Satu Mare a încredințat ordinului iezuit conducerea așa-numitului convict episcopal (internat) și educația elevilor cazați aici.

Jegyzetek

1. Megtelepedésükkor Szatmár és Németi a Szamos egyik — később kiszáradt — ága által elválasztott város. 1715-ben egyesültek a mai néven ismert *Szatmárnémetivé*. A *Szatmár* földrajzi név a népnyelvben továbbiakban is használatos, de a szakirodalomban a Szatmárnémeti központú tájegység neve (is).
2. Vö.: Kosáry Domokos: *Egyházaink Magyarországon az újjáépítéstől a polgárosodásig*. In: História, V. évf. (1983), 5:5–23.
3. A róla írt életrajzok közül említjük: Jablonkay Gábor: *Loyolai Szent Ignác élete és működése*, I–II, Budapest, 1921.
4. A Jézus Társasága történetére (általában) vonatkozóan Dr. Szántó Konrád: *A katolikus egyház története* I–III, Budapest, Ecclesia, 1987., Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*, II. kiadás, München, 1975. című munkákra alapozunk. A kérdésről még részletesebben tájékoztat: Meszlényi Antal: *A magyar jezsuiták a XVI. században* Bp. 1930–31, Bangha Béla: *A négyszázéves Jézustársaság*, Bp. 1940, Bangha Béla: *A jezsuita rend és ellenségei*, Gyenis András: *A jezsuita rend hazánkban* Budapest–Rákospalota.

1941, Nagy Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Wien, 1969, Petruch Antal: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából.* I–II. rész, Korda Kiadó, Kecskemét, 1991, II. kötet, Uop. 1994, Bartoli: *Del Istoria della Compagnia di Gesu*, Torino, 1825, Szeaint–Priest: *Histoire de la chute des Jesuites,* Paris, 1844.

5. Az északkelet–magayrországi katolikus missziókról ld.: Molnár Antal, *Olasz minoriták a XVII. századi Felső–Magyarországon*, in Aetas 1992/3 44–77., *Documenta Missionaria* I/1. Edd. J. Sávai– G. Pintér, Szegedini, 1993, valamint az ott említett irodalmat.

6. Szirmay Antal: Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete. I–II. Buda, 1800, Vö.: I. 204.

7. Vö.: *Pázmány Péter bíbornok...összegyűjtött levelei,* 1–2. köt. Kiad, és bev. Hanuy Ferenc, Bp. 1910–1911, 1059. sz. Ehhez csatlakozik az ugyanezen a napon keletkezett oklevele (uo. 1060 sz.), amelyben a szepesi Corpus Christi kápolna jövedelméből évi kétezer forintot a szatmári kollégiumnak ad át.

8. Pázmány alapítólevelét III. Ferdinánd 1639. február 22–én erősítette meg, az ingatlanokat 1647–ben adományozta. Vö.: OL *Magyar Kamara levéltára* E 152 Acta Jesuitica 73. doboz, 14 fasc., 302 irat.

9. Lukács, Ladislau, *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.* Tom. II (1601–1640). Romae 1982.

10. *Szatmár vármegye*, Szerk. Borovszky Samu, Bp. (1907), 445,526. (Magyarország vármegyéi és városai) Szatmár–Németi sz. kir. város...i.m.,82.

11. Az iskola céljára alkalmas épületet azonban csak 1643 után kapták meg, tanúsítja ezt az a királyi rendelkezés, amelynek értelmében a még mindig a posta épületében lakó jezsuiták számára iskola céljára is alkalmas épületet kell kijelölni. Vö.: OL E 15269. doboz fasc. 1.f.348.

12. Teljes nevén: Ratio atque institutio Studiorum Societatis Jesu.

13. A következőket ismerjük közülük: 1734: Joannes Reberics, 1753: Adalbertus Török, 1759, 1760: Paulus Bertalanfi, 1760, 1762: Laurentius Petresics. Vö.: *A katolikus iskolaügy Magyarországban.* Fasciculus tertius. Pars. I. Collectae, editae et notis illustrae a Friderico Weiser S.J., 53. 1.

14. Teljes címe: Instructio privata seu typus cursus annui sex humanioribus in usum magistrorum Societatis Jesu. Vö.: Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 966–1777 között. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1981: 461.

15. Viszocsányi Ferenc, Pereszléni Pál, Kövesdi Pál.

16. A jezsuita rendház feloszlatásakor készült könyvtárjegyzéket a budapesti Egyetemi Könyvtár kézirattára őrzi. (Vö.: J 98/12a–c, J 103/1, J 107/2a–b, J 107/5b, J 21/27. sz, jegyzékekkel.) a jezsuita, majd a pálos rend szatmári működésének dokumentumait, feloszlatási leltáraikat ld. még az OL–ben: C 106.6.cs.

17. Sarkadi Nagy Mihály nem ismerte a régi anyakönyveket, így ő csak 1687–től sorolja fel a szatmári várbeli jezsuitákat.

18. Vö.: *Schematismus venerabilis cleri almae diocesis Szathmariensis pro anno Jesu Christi 1893.*

19. Vö.: OL E. 152 70 doboz fasc.3.f.309a–310b.

20.Vö.: Petruch Antal S.J.: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából. A magyar jezsuiták a közös rendtartományokban.* Korda Kiadó, Kecskemét, 1992.I.:295.

21. L.m. I.296.

22. Nyomtatásban is megjelent: *Emléklombok Jézustársasága kettős jubileumára.* Szatmár, 1889.3–7.1.

23. Ez abban az időben 31–45 perces beszédet jelentett. (Vö.: Patruch, i.m.299.)

24. Az épület olyan rossz állapotban volt, hogy beomlással fenyegetett. Nemsokára a szatmári polgári és katonai mérnök is bezáratta.

25. Fizikát és matematikát is tanított.

26. Vö.: Petruch, i.m. 332–333.
27. Petruch, i.m.339.
28. Elnöke: P. Varga István.
29. 1918–1940 ősze között a szatmári rendházban működő jezsuiták közül Szatmárnémetiben haltak meg: Fr. Koromvillás Philippus (1918.XI.14.), P. Demjanovich Basilius (1919.XI.17.), Fr. Joannes de Deo Windisch (1922.III.24.), Fr. Sigismundus Egri (1922.IX.22.), P. Stephanus Hippich (1922.XI.16.), P. Stephanus Varga (1923VI.2.), Fr. Stephanus Erdélyi (1924.XII.3.), P. Eduardus Raile (1925.IV.6.)
30. Neve: Királyi Katolikus Főgimnázium.
31. Ebben az időszakban halt meg P. Kulcsár Antal (1946. IV.20.) és Fr. Csegedi György (1949.XI.12.)
32. Az internáltságból hazatértek nem élhettek szerzetesi közösségben. Meghaltak Szatmárnémetiben: Fr. Lenner György (1970.I.16.), P. Ecker Jenő (1981.I.31.), P. Simcsák Mihály (1973.IX.28.), P. Horváth Sándor (975. XII.3.), Fr. Schmiedt István (1985. I.14.)
33. Romániában nincsen felekezeti iskola. A Tanügyi Törvény lehetőséget nyújtott arra, hogy az egyházak (saját személyzetük utánpótlására) az állami oktatási rendszer részét képező középiskola létesítését kérje. A Szatmári Római Katolikus Püspökség kérelmére így indulhatott meg egy osztállyal (kezdeti nevén) a Római Katolikus Szemináriumi Líceum, második tanévétől két (vegyes) osztállyal, „ Hám János " Római Katolikus Szemináriumi Líceum néven, neve 1996 őszétől „ Hám János " Római Katolikus Teológiai Líceum. Az iskola az adott viszonyok között folytatni akarja elődei, a jezsuita kollégium, majd a katolikus gimnázium hagyományait.
34. Szentannán, 1996 szeptember 22–én (Arad megye), szülőfalujában, Kisiratoson temettél el, szeptember 24–én.

A Szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Líceum (1804-1852)

Bura László

Bevezetés

Szatmárnémetiben a XIX. száza elején, 1804-ben létesült az a kétéves tanulmányi időtartamú líceum, amelyben a hat éves gimnáziumok végzettei tanulmányaikat folytathatták, felkészülhetek a jogi vagy a teológiai főiskolára, illetőleg elméleti gazdasági képzésben részesültek.

Az intézmény levéltári anyaga hiányos[1], de elégséges ahhoz, hogy működését valószerűen és kellő hitelességel feltárjuk. E munka elvégzése azért is fontos, mert az iskola működése lényegében elkerülte a kukatók figyelmét[2].

A líceumra vonatkozó iskolatörténeti anyag feldolgozásában fontos módszertani elvnek tekintjük a konkrét tények tiszeletben tartását, az adatok feltárásában a forrásokra való alapozást, mert az ellenőrzött források tény- és adatanyaga önmagáért beszél, míg a különféle hivatkozások pontatlanok.

A líceum megalapítása és működése 1804-től 1852-ig

1814-ben az igen kiterjedt területű egri egyházmegyéből két új egyházmegyét szakítottak ki, a kassait és a szatmárit. A szatmári katolikus egyházmegye első püspöke, Fischer István, mindjárt az egyházmegye megalapításának évében létrehozta az ún. püspöki líceumot[3]. A líceum két tanulmányi éves bölcseleti (filozófiai) tagozattal rendelkezett, a (létező) hagyományos líceumok mindkét válfajától különbözött. A hagyományos líceum ugyanis olyan gimnáziumot jelentett, amelyhez két filozófiai osztály is tartozott, vagy a püspöki székhelyen működő papnöveldét, amely két évfolyamú filozófiai és négy évfolyamú teológiai képzést nyújtott.

A szatmári líceum a hatosztályos gimnáziumtól független intézmény volt, tanulója természetesen csak a gimnázium hatodik osztályát - vagyis a humanista tagozatot is - bevégzett diák lehetett. Tulajdonképpen kettős célja volt, befejezett, teljes műveltséget nyújtani a fiataloknak, másrészt előkészíteni a főiskolára, az egyetemre mindazokat, akik tanulmányaikat jogi, teológiai vagy orvosi pályán akarják folytatni[4].

A szatmári püspöki líceum azonban nemcsak a szatmári római katolikus papnövelde számára képzett tanulókat, s - noha a teológiai tanulmányok végzésére készülő tanulók is ebben az iskolában nyerték a középiskolai tanulmányokra ráépülő ismereteket - a líceum tanulóinak többsége világi pályára/világi főiskolán való továbbtanulásra készült, ugyanakkor a líceumot látogathatták más vallásúak is.

A líceum megalapításakor ún. püspöki magánlíceum volt, de a fentebb említett nyitott, minél szélesebb társadalmi rétegeket kiszólgáló szándékkal történt alapítására abból is következtethetünk, hogy szinte az alapítás évétől kezdődően célul tűzték a teljes jogú nyilvános líceum státusának elérését. A püspöki magánlíceumként létrehozott intézmény ugyanis nem bocsáthatott ki érvényes, az egyetemre való beiratkozáskor is elismert bizonyítványt, ezért a jogi, orvosi, mérnöki pályára készülő, főiskolán tavábbtanulni akaró diákoknak előbb újabb „lyceális" vizsgát kellett tenniük.

Magánlíceum jellegéből adódóan fenntartása, a tanárok fizetése ís a patrónus, a szatmári egyházmegye kötelezettsége volt.

A teljes nyilvánossági jog megnyeréséhez vezető útnak több állomása volt. A helytartótanács 1817-ben megadta az érvényes bizonyítvány kibocsátásának jogát[5], a királyi kincstár 1825-től magára vállalta a tanárok fizetését, 1832-ben pedig - Eger, Szeged és Nagyszombat líceuma után, negyedikként - a szatmári líceum is elnyerte a teljes

nyilvánossági jogot[5].

A líceum 1852-ig, az új közoktatási rendszer (az Organisations Entwurf) bevezetéséig működött, amikor az országban akkor működő másik öt hasonló, csak bölcseleti osztályokkal rendelkező líceumával együtt, azokhoz hasonlóan, egyesülve az adott városban működő hatosztályos gimnáziummal (Szatmárnémeti esetében a Római Katolikus Gimnáziummal), nyolcosztályos, ún. főgimnáziummá alakult át. Az Organisations Entwurf elrendelte ugyanis, hogy a gimnáziumokat egyégesíteni kell. Csak nyolcosztályos, ún. főgimnázium, vagy négyosztályos, ún. algimnázium működését engedélyezték. A főgimnáziumnak tizenkét, az algimnáziumnak hat, tanári jogosítvánnyal, bizonyítvánnyal rendelkező tanára kellett hogy legyen. A gimnáziumokat arra is kötelezték, hogy az egységes állami tanterv szerint, egységes tankönyvekből tanitsanak.

Szatmárnémetiben adottak voltak a nyolcosztályú gimnázium megteremtésének feltételei, s a városnak szüksége is volt rá. A hatosztályos gimnázium és a kétosztályos líceum összeolvasztásának módozatait a két intézet tanári kara közös értekezleten kidolgozta, s miután ezt a felettes hatóságok 1851. október 24-én jóváhagyták, a következő tanévtől, 1852 őszétől a két külön intézmény helyett immár a nyolcosztályos főgimnázium kezdte meg a működését.

Az iskola vezetése

A líceumban tanító tanárok legalább akadémiai (főiskolai) filozófiai végzettségűek voltak, többen jogi, a papok teológiai végzettséggel is rendelkeztek. Számos tanárnak tudományos címe - a filozófia doktora - is volt.

A líceum igazgatója minden öszefoglaló jelentést készített a tanárokról, s ebben a tanár személyi adatainak felsorolása után beszámolt az illető egészégügyi állapotáról, szakmai végzettségéről, tudományos fokozatáról, nyelvismeretéről, közölte, hány éve tanít a líceumban, illetőleg, hogy mennyi a tanításban eltöltött összes éveinek a száma. Külön rovatban beszámolt a fizetésükről, illetőleg egyéb javadalmazásukról, végül megjegyzéseket fűzött évi munkájukhoz[7].

A líceum tanárainak kiválasztásában minden bizonnyal (egyik) fontos kritérium volt a nyelvtudásuk, ugyanis a tanárok mindegyike - a latin kívül három nyelvet kivétel nélkül jól beszélt, többen négyet is. A három nylev: magyar, német, szláv, egy tanár esetében a harmadik nyelv az örmény. Negyedik nyelvként egy-egy tanár a francia vagy a román nyelvet ismerte[8].

A líceum tanárai altalában két-két, néha három tantárgyra szakosodtak, mégpedig a legkülönfélébb párosításban: filozófia és történelem, matematika és hidrotechnika és polgári épitkezés, fizika és mezőgazdaságtan és magyar irodalom, stb. A tantárgyak elosztásából arra következtethetünk, hogy az egyes líceumi tanároknak megvolt a maguk (fő) alaptantárgya, de valamelyik tanár nyugdíjazása, új tanár érkezése nyomán a tantárgyak valamelyes újraelosztása, egyik-másik tanár szakváltoztatása következett be, illetőleg vált szükségessé.

A püspöki magánlíceum tanárainak fizetése, anyagi javadalmazása (magától értetődően) a püspökség feladata volt, a püspökség jövedelméből történt.

A líceum működési szabályzata

A líceum vezetősége az iskola belső életének megszervezésében, a fegyelem megtartásában diák-tisztségviselőkre támaszkodott. Mindegyik évfolyamnak megvolt a maga kurátora, gondnoka, aki az anyagiakért felelt. Minthogy az egyes évfolyamokon több tanár is tanított, valószínűnek tartjuk, hogy az évfolyamok felelősei végső soron a líceum szeniorának, főgondnokának tartoztak számadással. A szenior tisztsége a líceumba is megvolt, ezt a tisztséget a líceum valamelyik tanára töltötte be. A levéltári anyag hiányainak tulajdonithatjuk, hogy egyetlen biztos adatunk van: 1831-ben Zenovits János volt a bölcsészek szeniora[9].

Az egyes tantárgyak anyagának elmélyítésére a líceumban (is) ún. académiát, diákköri szakcsoportot szerveztek. Ezeknek a tanítási órákon kívüli önképző köröknek - mai megnevezéssel szakköröknek - működését választott diákvezetők szervezték, irányították[10]. A püspöki líceum osztályait számára Fischer István püspök az egykori jezsuita iskola épületében helyezte el[11], 1824-ben a szemináriumi rész bővítése miatt a líceum által használt helységeket lebontották, s ekkor a líceum átköltözött a katolikus gimnázium Kő utcai[12] épületének emeletére[13], az 1836-os földrengés után egy évig az épülő új püspöki palota két termében működött[14].

A líceumi tanulók többsége a városban lakott (családoknál) néhányan helyet kaptak a gimnázium számára létesített püspöki konviktusban[15], a papjelöltek pedig a szeminárium épületében laktak.

A líceumi tanulók számára is létezett ösztöndíj. Az okiratokból következtethetően többféle ösztöndíj is volt. Az ún. 'rendes ösztöndíj'-nak két fokozata bizonyosan volt, tudjuk ezt egy 1825-ből való okiratból, amely közli, hogy Köszeghy Mihály - édesanyja özvegy - II. osztályú ösztöndíjat kapott. A levéltári anyag hiányának betudhatóan nem állapíthatjuk meg, hogy tanévenkét hány tanuló részesülhetett ösztöndíjban, anyagi támogatásban. Biztosan azt tudjuk, hogy 1849/1850-ben három elsőéves és négy másodéves bölcsész kapott ösztöndíjat[16].

Tantervek, tananyag, oktatásmódszertan

A tanév a líceumban két félévre tagozódott. Az első félév október 1-jén kezdődött és március végéig tartott, a második félév április elején - elsején, másodikán - kezdődött és augusztus végéig tartott. A félévet lezáró vizsgákat két hetes vizsgaidőszakban tartották, az egyes vizsgák között általában két-három, ritkábban négy nap volt[17]. Minden vizsga után jegyzőkönyvben rögzítették a líceumi évolyam tanulóinak minősítését. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a sikeresen vizsgázókat négy csoportba sorolták: kitűnő, első osztályú (= jeles), másod osztályú (=jó), harmad osztályú (=eléséges) tanulók. Azt a tanuló, aki valamelyik vizsgán nem ért el elégséges minősítést, megbukott.

A tanulók minden tantárgyból az egyes csoportokon belül is rangsorolták, s nevüket a vizsga jegyzőkönyvébe ennek megfelelő sorrendben vezették be. Megállapították tehát azt, hogy a jelesek közül ki az első, második, harmadik stb., ugyanígy a többi osztályozási csoportban is. Az egyes tantárgyakból készült minősítéseket összesítették, majd az összesítés alapján megállapították az évfolyam tanulóinak tanulmányi sorrendjét.

A meglévő dokumentumanyag alapján pontosan ismerjük a szatmári püspöki líceumban tanított tantárgyakat, ennek alapján tudjuk, hogy a líceum két bölcsészeti évfolyamán ugyanazokat a tantárgyakat (s nyilvánvalóan ugyanazt a tananyagot) tanították, mint Magyarország többi hasonló líceumában.

Az első éves filozófusok a szatmári líceumban az első félévben a hittanon kívül öt tantárgyat tanultak: logikát, matematikát, történelmet, magyar nyelvet és magyar irodalmat.

A logika tantárgyának megnevezésében (a későbbi tanévekben) többször is tapasztalható elnevezés változás minden bizonnyal a tanított tantárgy tananyagának tartalmi pontosítását célozta, persze jelenthetett tananyagváltozást is. Az 1805. évi tájékoztató szerint a logika az első félévben: logika és filozófiatörténet, a második félévben: erkölcsfilozófia (és metafizika ?). 1809-ben a tantárgy megnevezése mindkét félévben: logika. 1812/1813-ban az első félévben: elméleti logika, a másodikban: alkalmazott (gyakorlati) logika. Az 1814/1815-ös tanév második félévben: ontológia[18] és logika, 1829-ben az első félévben logika és empirikus pszichológia, a másodikban: elméleti metafizika, 1838/1839-ben viszont filozófiatörténet és empirikus pszichológia, illetőleg analitikus logika.

A matematika neve az 1805-1806-os tanévben matematika és gyakorlati mértan, 1809-ben tiszta (valószínűleg 'elméleti') matematika, 1812-1813-ban algebra, a második

félévben: elméleti és gyakorlati mértan, a húszas években pedig (egyszerűen): mértan.

A történelem tanítása során 1804-1805-ben vallás és művelődéstörténetet és cezarológiát (a királyok történetét) tanították, a tantárgy neve a későbbiekben - 1809-től bizonyosan - a magyar királyság oknyomozó történelme, a húszas években pedig egyszerűen: történelem.

Külön-külön tantárgy volt a magyar nyelv (neve 1812-1813-ban: a magyar nyelv tanulmányozása) és a magyar irodalom. A magyar nyelvet elsősorban a közhivatali pályára készülő nem magyar anyanyelvű és magyarul jól nem tudó tanulók tanulmányozták[19].

A magyar anyanyelvűek irodalomórán foglalkoztak anyanyelvi ismereteik bővítésével, a nyelv csiszolásával, valamint nevesebb írók és költők műveinek olvasásával, megvitatásával.

A magyar nyelv és irodalom ilyképpen történő oktatása megfelelt az 1806 évi Ratio Educationis rendelkezéseinek[20]. Az 1821-1822-es tanévtől kezdődően a vizsgajegyzőkönyvekben a két tantárgy már egyetlen tantárgyként szerepel: magyar nyelv- és irodalom.

A magyar nyelv tanítására a húszas évek végétől Bilnicz Lajos: *A magyar nyelvbeli előadás tudománya* című könyvét, illetőleg egy évtized múltán *Magyar nyelvtudomány* címen megjelent átdolgozott változatát használhatták[21].

Az első éves bölcsészek a tanév második felében fizikát és mezőgazdaságtant is tanultak.

A másodévesek a hittanon kívül hét-nyolc tantárgyat tanultak: matematikát, fizikát, filozófiát, történelmet, mezőgazdaságtant és természetrajzot, hidrotechnikát és építészetet, valamint magyar nyelvet és irodalmat.

A másodévesek matematikája: alkalmazott matematika.

A fizika: elméleti és kísérleti fizika.

A filozófia: ontológia és kozmológia[22]. A tantárgy neve 1812-1813-ban: metafizika, 1821-től: elméleti és gyakorlati filozófia = metafizika, az 1829-1830-as tanév második félévében: filozófiai etika.

A történelem: egyetemes történelem, azaz világtörténelem, az 1820-as évektől: egyetemes történelem és a magyar királyság története.

A másodéves bölcsészek a második félévben hidrotechnikát és polgári építészetet is tanultak[23].

A tanítási nyelv a líceumban latin nyelvű volt, de a tanároktól megkívánták a magyar nyelv ismeretét (kiegészítő magyarázatok szükségessége céljából).

Amikor 1844-től a gimnáziumi oktatásban bevezették a magyar tannyelvet, a líceumban a tantárgyak egy részét magyarul, másokat továbbra is latinul tanították. Magyarul tanították a vallástant, történelmet, természetrajzot, a mezőgazdaságtant (oeconomia ruralis) s természetesen az irodalmat. Továbbra is latinul tanították a logikát és metafizikát, még egy ideig a fizikát, matematikát, hidraulikát és architektúrát. Latinul tanították a rendkívüli tantárgyakat is, a diplomatikát, heraldikát, genealógiát.

A líceumi oktatásban használt tankönyveket konkrétan 1828-ból ismerjük. Ebben a tanévben hat, a líceumok számára készült rendes tankönyvet használtak: Pankl: *Oeconomia ruralis*, Mitterpacher és Bertuk: *Historia naturalis*, Horváth: *Physica,* Nagy Paulus: *Historia universalis*, Hadaly: *Algebra és Geometria*, Szaniszló: *Doctrina Religionis.*

A többi tantárgyból forrásokat felhasználva a tanárok (kéziratos) jegyzeteket készítettek, az órákon ezeket diktálták. A líceumban az 1828-as tanévben ilyen jegyzetek voltak: *Logica, psychologia, empirica, metaphisica, ethica, philosophia, Mathesis applicata* (Tomtsányi munkája után); *Architectura civilis* (Huberth munkája alapján), *Hydrotechnica* (Hadaly munkája alapján), *Historia pragmatica Regni Hungariae* (Pray és Palma munkája alapján), *Geometria practica* (Steindl munkája alapján).

A magyar nyelvet is kéziratos munka alapján tanították.

1836-ban a tanításban felhasználták Imre János: *Metaphisica és ethica* című munkáját.

A líceum könyvtára

A püspöki líceum könyvtárát az iskola alapításának évében, 1804-ben létesítették. A könyvtár első állományát azok a könyvek alkották, amelyeket az egri nyilvános líceum és az egri érsekség magánkönyvtárában több példányban megtalálható könyvekből - királyi rendelet alapján - az iskola számára megküldtek.

Az Egerből kapott könyvek jegyzéke 235 címet sorol fel, - közülük 79 való a líceum, 156 az érsekség adományából -, minthogy azonban sok műből két-két példányt, kettőből hármat, illetőleg egy-egy műből négyet, ötöt is küldtek, létesítésekor a könyvtár valójában összesen 304 kötettel rendelkezett. A könyvanyag tüzetes elemzésekor viszont megállapíthatjuk, hogy valójában ennél is több könyv érkezett, ugyanis több könyv - öt bizonyosan - colligatum[24]. Ha pedig számbavesszük a többkötetes műveket is, akár 595 könyvvel is számolhatunk.

A líceum első könyvtárának könyvjegyzékéből tájékozódhatunk a könyvanyag tematikai megoszlásáról is, ugyanis a könyveket a felsorolásukkor tematikailag csoportosították. A könyvjegyzék tudományszakok szerint öt csoportba sorolja az egri líceumtól átvett könyveket: teológiai munkák (21 cím), jogtudományi munkák (9 cím), történelmi munkák (36 cím), filozófiai, matematikai és orvosi könyvek (3 cím), irodalmi vonatkozású művek (14 cím).

Az érsekség könyvtárából küldött 156 könyvet a jegyzék nem csoportosítja tematikailag, viszont (többnyire helyes) betűrendben sorolja fel őket.

A könyvek túlnyomó többsége latin nyelvű. A huszonegy nem latin nyelvű műből tíz francia, hat olasz - közülük kettő nyelvtan - egy német, kettő ruszin (rutén), kettő magyar nyelvű,

A könyvek nyomtatásának helye, valamint megjelenésük kora valamelyest tájékoztat arról is, hogy milyen tájegységek (országok) és milyen időszakok művelődési, filozofiai és tudományos eredményei és irányzatai jutottak el a líceum diákságához a fenti könyvanyag révén.

A könyvtár állományának több mint hatvan százalékát magyarországi nyomdákban nyomták, mintegy két százalékát Erdélyben és Horvátországban, a többit szerte Európában[25] könyvállományból megállapíthatjuk, hogy a tanárok felkészülésük során, a líceum tanulói az egyes tantárgyak elmélyítésében, illetőleg a nyelvnek tanulása során milyen könyveket olvashattak, melyekből egészíthették ki a tanítási órán kapott ismereteiket.

A matematika tanításában, tanulásában hasznos segédeszköz volt Iosephus Liesganig *Tabulae memoriales praecipue arithmeticae* című műve, valamint Vlacq Adrianus fontos matematikai segédkönyve, a *Tabulae sinum, tangentium et secantium, et logaritmi sinum, tangentium et numerorum ab unitate ad 1000*, Horváth Joannes Baptista *Elementa matheseos philosophiae auditorum usibus accomodata* című kétkötetes munkája, valamint Eduardo Corsini ötkötetes, kimondottan a bölcsészeti osztályok tanulói számára készült műve, az *Institutiones philosophicae ac matematicae, ad usum Scholarum piarum.*

A hidraulika és a fizika tanításában hasznosították Domenico Guilielmi *Operra Omnia Mathematica, Medica et Physica* című négykötetes művét.

A fizika tanításában Guilielmi műve mellett két fizika könyvet tanulmányozhattak, Iosephus Khell *Phyisca Generalis* és Briald *Physica Generalis et pastoralis* című művét.

A történelem tanulásakor világtörténélmi ismereteket szerezhettek a hatkötetes *Rudimenta historica*-ból, valamint Ioannes Rosinus *Antiquitatem Romanorum*, Petrus Bertius *Breviarium Historiae Esticae*, Franciscus Borgia Kéri *Hystoriae byzantinae*, Petrus Bizarus *Persicarum rerum historia*, Carolus Du Fresne *Illyricum vetus et novus, sive historia*

regnorum dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Kéri *Imperatores orientalis* című munkáiból. Ugyancsak a balkáni országok történetéről olvashatták Ioannes Lucius *De regno dalmatiae et Croatioae, Serviae atque Bulgariae* című munkáját, a németség történetéről szólt Burcardus Gotthelfius *Struvius Corpus Historiae Germanicae, prima gentis origine ad annum usque* című műve, Jean Rousset könyve - *Histoire mémorable des guerres entre les Maisons de France et d'Autriche* - pedig a francia-osztrák háborúról; Thomas le Land *Histoire d'Irland depuis l'invasion D'Henri II* című műve az irek történetében nyújthatott betekintést.

Mivelhogy a történelem tanulmányozása is jelentett, ilyen irányú ismeretek szerzését segíthették az egyház zsinatainak történetét tárgyaló munkák - Ioannes Cabasutius *Historiarum conciliorum et canonum invicem coltorum Veterumque Ecclesiae rituum notitia ecclesiastica* és *Notitia conciliorum sanctae Ecclesiae* című művei, Paulus Sarpius *Historiae Concilii Tridentini libri VIII.*, a fentebb említett *Rudimenta historica* első és hatodik kötete, valamint a magyar egyház történetét bemutató könyvek - Stephanus Salagius *De Statu Ecclesiae pannonicae libri VIII* - s közéjük sorolhatjuk Bernardo Giustinianinak a lovagrendek történetét tárgyaló művét - *Histoire chronologiche dell'origine de gl'Ordini Militari e di tutte le Religioni Cavalleresche* - is.

A magyar királyság történetét tárgyaló munka a könyvtár anyagában Kazy Ferenc: *Historia Regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi ad annum ajusdem seculi* című műve, s magyar történelmi vonatkozásúak Esterházy József posztumusz emlékiratai is.

Művelődéstörténeti vonatkozású ismereteket szerezhettek Ioannes Passerius *Picturae Etruscorum in vasculis* című művészettörténeti munkájából, valamint Martinus Antonius Del-Rio hatkötetes, a boszorkánypereket bemutató munkájából (*Disquisitiones magicae*).

A XVII-XVIII. századi történelemtanítás magába foglalta a földrajzi ismereteket is. Ezt tanúsítja a már említett *Rudimenta historica* című munka is, amely azonban már jelentős előrelépés a földrajzi tanulmányozása tekintetében, ugyanis V. kötete, a *Rudimenta geographica* - minden kötetének külön címe is van az általános *Rudimenta historica* mellett - egészében földrajzi tárgyú. A líceumban használták a könyvet, következésképp a bölcsészeknek földrajzi ismereteket is nyújtottak. A könyvállomány földrajzi ismereteket közlő, ilyen természetű ismereteik elmélyítésében hasznosítható könyve volt a polihisztor Timon Sámuel *Imago antiquae Hungariae, representans terras, adventus res gestas gentis hunnicae* és Iosef Veisett *Geographie Historique Ecclesiastique et Civile* című műve is.

A bölcsész osztályoknak természetszerűleg fontos tantárgya volt a logika és a filozófia. A könyvtár kezdeti állományában mindössze két logika könyvet találunk, a Domonkos-rendi Antonius Genuensis *Elementa Logicae* és Alexander Berényi *Institutiones logicae et metaphisicae* című művét.

A filozófiai könyvek közül említésre méltóak a természetfilozófiai munkák: Rogerus Iosephus Boscovich *Theoria philosophiae naturalis redacta ad unicam legem virium in natura existantium*, Iacobus Zabarella *Tractatus de rebus naturalibus*, valamint a mechanikai szemléletet terjesztő Reviczky Antal: *Elementa philosophiae naturalis* című műve.

A hittani ismeretek elmélyítéséhez gazdag könyvanyag állt a tanulók rendelkezésére. A katolikus szerzők közül olvashatták Pázmány Péter Kalauzát, Robertus Bellarminus, Franciscus Xaverius, Thomas Morus, valamint Cyprianus, Hermannus Busenbaum, Daniel Concinna, Ignatius Graveson, a Benedek-rendi Piere Coustant és a Domonkos-rendi Melchior Canus írásait. A hazai katolikus szerzők közül olvashatták Csapodi Lajos, Foglár György, Kőszeghi László és Illyés István műveit.

A könyvtárban számos protestáns szerző munkáit is megtalálhatták, így Dávid Millius, Iacobus Vilhelmus Fererlinus, Samuel Basnagius, a svájci irányzatot képviselő Sebastianus Castellio és Paulus Sarpi(us) = Polanus, a jénai Burcardus Gotthelffius Struvius, a magyar szerzők közül pedig Otrokócsi Fóris Ferenc és a puritánus Komáromi

Csipkés György írásait.

A filozófiai évfolyamok tanulóinak valószínűleg valamelyes jogi ismeretre is szert kellett tenniük - forrásainkból nem állapitható meg, hogy melyik tantárgy keretében -, ugyanis a könyvtár anyagában két, a líceum számára előírt tankönyvet is találunk, Vitus Pichler *Candidatus abbreviatus jurisprudentiae sacrae* és Szegedi János *Tripartitum juris hungarici tyrocinnius* című művét. Ez utóbbi - gyakorlati jogtudományt és magánjogot tartalmazó - tankönyv anyagának elmélyítésére szolgálhatott (az érdeklődők, illetőleg a jogi tanulmányokra készülők számára) Aszalai István *Index seu Compedius operis Tripartiti, Et Generalis Decreti, Constitutionumque Inclyti Regni Hungariae ac Partium eidem adnexarum* és Stephanus Huszti *Iurisprudentia practica seu commentarius in jus Hungari* című munkája. A természetjoggal ismerkedni kívánónak Anselmus Desing *Jus Naturae*, a római jog iránt érdeklődőnek Dionysius Gothofredus *Corpus Juris Civilis Romani cum notis integriis* című műve állt a rendelkezésére.

Feltehetően ezeket a könyveket a líceumban tanuló papjelöltek többet használhatták hasonlóképp ők olvashatták a katolikus kánonjogot és a luteránus egyházjogot tárgyaló munkákat is.

A könyvtárban nyelvek tanulását, illetőleg nyelvi ismeretek bővítését elősegítő könyvek is álltak a tanulók rendelkezésére. Latin beszédgyakorlatokat tartalmazó könyv volt Desiderius Erasmus Rotterdamus *Colloquia familiaria* című műve, Georgius Watehius *Historia critica Latinae Linguae* című munkája pedig a latin nyelv történetét ismertette.

Noha - tudomásunk szerint - a szatmári líceumban görög nyelvet nem tanítottak, az érdeklődő, a görög nyelvet tanulmányozni akaró diák felhasználhatta Cornelius Schrevelius *Lexicon manuale graeco-latinum et latino-graecum* című népzerű, számos kiadásban megjelent szótárát, görög nyelvű szövegeket pedig Stephanus *De urbibus quam primus Thomas de Pinedo Lusitanus... dobebat* című, görög és latin szövegeket párhuzamosan tartalmazó, valamint Johannes Leusden *Leudeni Compediam Graecum Novi Testamenti* című művében találhattak.

Az olaszul tanulni kívánó diák olasz nyelvtankönyvet - *Grammatica Italica*[26] is talált a könyvtárban.

Bizonyosan egyházi énekeket tartalmazó könyvek voltak a rutén/ruszin nyelvű himnuszokat - Hymni Ruthenici - és zsoltárokat - Psalterium Ruthenicum - tartalmazó könyvek.

Az érdeklődő a könyvtárban megtalálhatta Sajnovics Sámuel *Demonstratio Idioma Ungarorum et Laporum* című általános nyelvészeti munkáját is.

A líceum diáksága

A források

A XIX. század első felében működő szatmári püspöki líceum képét kiadatlan forrásanyagunk közlésével, szakszerű feltárásával és feldolgozásával sok tekintetben jelenősen körvonalazhatjuk, egyuttal a róla eddig ismert képet lényegesen kibővíthetjük.

A líceum diákságának bemutatásakor ugyanazokat a szempontokat és elveket érvényesítjük, amelyeket a nagyenyedi kollégium diákságának bemutatása és elemzésé során követtek[27], s amelyeket a szatmári református kollégium valamint a szatmári katolikus gimnázium feudalizmus-korabeli diákságának bemutatásakor is követtünk[28], hogy az oktatásunkról megirandó összefoglaló tanulmány alapja egységes elvek és módszerek szerint megszerkesztett anyag legyen.

Forrásaink java része - a megmenekült levéltári anyag - 39,6 cm/ 24,5 cm-es, illetőleg 42 cm/26,8 cm-es méretű okirat. A legtöbb okirat a fenti méretre öszehajtott kettős ív. Valamennyi jól olvasható. Beírási anyakönyv értékűek a szatmári líceum ifjúságának összeirásai[29], a Tájékoztató a Szatmári Líceum ifjuságáról című, illetőleg a bölcsészhallgatók névsoráról, tanév eleji helyzetéről[30], a tájékoztató okiratok. Ide kell

sorolnunk a Szatmári Líceum személyeinek és tanulóinak Katalógusa[31] megnevezésű dokumentumainkat is. Ugyancsak összegező jellegűek az első-[32], illetőleg a második félévről szóló tájékoztatók, valamint a bölcsész hallgatók félévi és második félévi osztályzatát közlő kimutatások[33]. Számos jegyzőkönyv tájékoztat a bölcsészek első- vagy második félévi vizsgáján a különböző tantárgyakból - matematikából, mértanból, fizikából, algebrából, történelemből, filozófiából, logikából - elért osztályzatairól[34].

Több okirat tájékoztat a tanulók vizsgarendjéről, az ösztöndíjasokról, és vannak a tanárok nyilvántartását, fizetési jegyzékét[35] tarlalmazó okirataink is.

Megmaradt a líceumi könyvtár első könyvjegyzéke[36], és a cenzúra több tájékoztatója.

Tájékoztató forrásul felhasználtuk a szatmári római katolikus egyházmegye klérusának évkönyveit[37] és a egyházmegye papságáról készült kéziratos összeírást[38].

A diáklétszám alakulása

A líceum bölcsészeti osztályai 1804-1852 között negyvenhét tanévben működtek, 1848/1849-ben nem volt tanítás.

Az első tanévben a líceumban csak az első évfolyam működött, a következő tanévtől két évfolyam minden tanévben. A teljes diáklétszámot huszonnégy tanévből ismerjük. Az 1834/1835-ös és az 1838/1839-és tanévből csak az első évesek, 1847/1848-ből csak a másodévesek teljes névsorát ismerjük. Tizennyolc tanévből viszont csak a líceumban tanuló klerikusok, papjelöltek nevét és számát, egy tanévből pedig csak az ösztöndíjasok nevét ismerjük. Két tanévből (1818/19 és 1831/32 nincs egyetlen adatunk sem.

Az ismert létszámú huszonnégy tanévben a líceumban 1678 diák tanult. Ha ehhez a létszámhoz hozzáadjuk a fentebb említett évfolyamok százhatvannyolc első- illetőleg másodéves diákját, valamint a száztizennyolc ismert nevű klerikus és ösztöndíjas tanulót, összesen 1964 ismert bölcsészhalgatóról tudunk.

Az 1810-1811-es tanévre - a megelőző és a következő tanév diáklétszámának ismeretében bátran számolhatunk hetven tanulót az 1813/1814-es és az 1814/1815-ös tanévekre ötvenet illetőleg negyvenet, az 1818/1819-es tanév létszámát - ötvenhárom tanuló (az 1869/70-es évkönyvben közölt) statisztikai összegezésből ismerjük, az 1827/1828-as tanévre legalább ötven tanulóval számolhatunk. A későbbi tanévek létszáma megközelítő pontossággal a (későbbi) katolikus főgimnázium 1869/1870-es évkönyvében közölt adatokból következtethetünk, ez ugyanis (visszamenőleg) évekre bontva közli a gimnáziumi osztályok és a líceum diákságának összesített létszámát. A fenti évkönyv adatai alapján, az adott évek grammatikai és humanista osztályai diáklétszámának ismeretében megközelítő pontossággal körvonalazhatjuk a líceumba járók létszámát: 1831: 98, 1832:86, 1836:97; 1837: 97, 1838: 120, 1839: 149, 1840: 130, 1841: 120, 1842: 90, 1843: 97, 1844: 100, 1845: 80, 1846: 70, 1847: 60, 1849: 40, 1850: 80, 1851: 70. Ezeknek az éveknek a (kikövetkeztetett) tanulói létszáma tehát körülbelül 1847.

Az ismert és a kikövetkeztetett adatokat összesítve megállapíthatjuk: a líceumban 1804 és 1852 között mintegy 3811 diák tanult.

(Meg kell jegyeznünk azonban azt, hogy az 1896-ban megjelent iskolamonográfia a legtöbb esetben más számadatokat közöl - nem ismerjük a forrásait -, s ezeket összesítve még 1624 tanulóval kellene számolnunk[39], ez esetben az adott időszakban 5435 tanulóval).

A líceum két bölcsészeti osztályba járt tanulók évenkénti ismert létszámát táblázatunk szemlélteti:

Tanév	I.év	II.év	Össz.	69/70	Sarm.	Tanév	I.év	II.év	Össz.	69/70	Sarm.
1804-05	8	-	8		9	1828-29	58	25	83		89
1805-06	20	15	35		30	1829-30	77	30	107		106
1806-07	47	28	75		75	1830-31	51	38	89	98	75
1807-08	35	32	67		74	1831-32				86	101
1808-09	59	38	97		96	1832-33	3	8	11		83
1809-10	50	42	92		117	1833-34	57	37	90		89
1810-11		2	2 *		--	1834-35	59	5	64		103
1811-12	44	22	66		--	1835-36	73	50	128	97	98
1812-13	35	25	60		69	1836-37		4	4 *	**	97
1813-14			3 *		52	1837-38	4	2	6 *	**	130
1814-15			2 *		40	1838-39	73	4	77	149	122
1815-16	23	17	40		43	1839-40	6	5	11 *	120	147
1816-17	35	22	57		65	1840-41	1	2	3 *	***	130
1817-18	34	19	53		71	1841-42	2	2	4 *	***	126
1818-19					53	1842-43	1	2	3 *	***	110
1819-20	42	22	64		65	1843-44	3	1	4 *	***	81
1820-21	41	24	65		65	1844-45	5	3	8 *	***	119
1821-22	50	21	71		70	1845-46	1	5	6 *	***	95
1822-23	36	21	57		57	1846-47		1	1 *	***	108
1823-24	49	26	75		68	1847-48	2	36	38	***	99
1824-25	40	37	77		79	1848-49	Nem	mûkö	dött.	***	--
1825-26	45	28	73		101	1849-50	5	5	10 *	***	97
1826-27	27	22	49		51	1850-51	7	6	13 *	***	106
1827-28	7	4	11 *		74	1851-52	3	2	5 *	***	-----
Összesen:									1964		

* A tanulói névsorok hiányoznak, adatunk az ismert nevű tanulók számát jelöli.

** A líceumi osztályok névsorait (anyakönyvét) ezekből a tanévekből már az 1869/70-es évkönyv készítésékor sem ismerték, feltehetően korábban elvesztek vagy kallódtak..

*** Az 1840-és tanévtől kezdedően az idézett évkönyv együttesen közli a gimnáziumi és a líceumi osztályok tanulólétszámát. Minthogy így pontosan egyikre sem következtethetünk, közlésüket mellőzzük.

A líceumban beiratkozott tanulók közül többen abbahagyták tanulmányaikat, lemorzsolódtak, mások elégtelen tanulmányi helyzetük miatt maradtak le.

A líceumi tanulók közül mintegy nyolcvan tanulóról tudjuk, hogy az adott iskolai évben nem fejezte be líceumi tanulmányait. Az iskolát elhagyó huszonegy tanuló közül kilenc katonának szegődött, egy Egerbe ment tanulmányai folytatására.

Az osztály megismétlése révén - a névsorok szerint - harmincnyolc tanuló maradt le. Az valóságban bizonyosan több, ugyanis a meglevő tanulói névsorokból is több tanulóról meggállapítható, hogy ugyanazt az osztályt végzi a következő tanévben is, viszont ismétlő voltát nem jelölik.

A lemaradás sajátos esetének tartjuk a Todorka Basiliusét, akit az 1833-as tanév végén a második évfolyamról (vagy elégtelen anyagismerete, vagy az első évfolyam elvégzésének hiányzó igazolása miatt) a következő tanévre alsóbb osztálybam az első évfolyamra utasítottak; lefokozták.

Sokan a tanulmányaikat feltehetően anyagiak vagy más családi ok, körülmény folytán hagyták abba - némelyek időlegesen, mások végleg. Többekről feljegyezték:

betegség akadályozta a vizsgákon való megjelenésüket.

A diákok származáshelye, előző iskolája

Az 1964 névleg ismert líceumi tanuló több mint kétharmadának ismerjük a származáshelyét, ugyanis a líceum tanulóinak év eleji helyzetéről készített, valamint a líceum diákságát összeíró (különféle elnevezésű) jegyzékek, félév és tanév végi tájékoztatók általában közlik születési helyüket és szüleik lakhelyét.

A jegyzékek nem közlik a bölcsészeti osztályokban tanuló, papi pályára készülő tanulók adatait s esetenként még néhány tanulóét. Közülük mégis sikerült azonosítanunk 118 klerikus adatait, részben az előző tanév(ek) humanistáinak névsoraiból, részben a szatmári római katolikus egyházmegye adatait közlő forrásainkból.

Tekintélyes számú diák nevét az egyes vizsgákról készített osztályozó jegyzőkönyvekből ismerjük, másokét a diákok általános tanulmányi eredményeit összegező jegyzékekből. Ezek egyike sem közli viszont a tanulók személyi adatait. Az ily módon a névleg ismert tanulók közül sokuk adatait az előző vagy a következő tanév személyi adatokat is tartalmazó jegyzékei, több esetben az előző tanév(ek) humanista osztályainak tanulóiról készített jegyzékekből sikerült azonosítanunk[40]. Az 1364 azonosított származási helyű tanuló - a diákok 70,98 % - közül Szatmárnémetiből való 87, Szatmár megyéből 350, tehát összesen 437 tanuló, az ismert származási helynek 32 %-a Máramaros megyéből 244 tanuló (17,88 %), Ungból 135 (9,89 %), Beregből 124 (9,08 %), Ugocsából 114 (8,35 %), Szabolcsból 68 (4,98 %), Zemplénből 52 (3,80 %), Abaúj, Árva és Közép-Szolnok megyéből 18-18, Bihar megyéből 16, Kővár-vidékről 28 (2,05 %), Pest megyéből 12, Galíciából 11 tanuló tanult a líceumban.

A fentieken kívül 5-5 tanuló tanult a líceumban Kraszna és Nyitra, 4 tanuló Belső-Szolnok megyéből illetőleg 1-3 diák Arad, Beszterce, Csík, Csongrád, Doboka, Fejér, Hont, Kolozs, Vas, Zágráb és Zala megyéből.

A bölcsészeti osztályokban legalább öt tanuló tanult a következő falvakból:

5: (Kis-, Nagy) Bocskó, Császlóc, Csengerújfalu, Dobos, Dombó, Egres. Fábiánháza, Fancsika, Géc, Kemecse, Komját, Körösmező, Piskárkos, Rónaszék, Sajópolyána, (Szilágy) Somlyó, Szászfalu, Szerednye, Veresmart, Zsadány.

6: Batár, Erdőszáda, Jánk, Krassó, Misztótfalu, Oroszfalu, Őrdarma, Rahó, Száldobos, Tasnádszántó.

7: Halmi, Jód, Nagyszőllős, Sátoraljaújhely, Szamostelek, Szinérváralja, Szőlősvégardó,

8: Kállósemlyén, Szepes,

9: Bilke, Hosszúmező, Kökényesd, Pálóc, Pest, Sárközújlak;

10: Beregszász,

11: Tiszaújlak, Vetés,

12: Kálinfalva,

13: Felsőbánya,

17: Kapnikbánya, Nagybánya,

22: Munkács,

51: Nagykároly, (Máramaros)Sziget,

72: Ungvár,

87: Szatmárnémeti

A líceumi tanulók (megyénkénti származáshelyét a következőkben részletezzük:

Az ismert származási helyű diákok megoszlását az 1848 előtti közigazgatási beosztás szerint közöljük[41], a helységnév utáni számokkal jelölve, hogy az illető helységből hányan tanultak Szatmárnémetiben. Szatmár megyében a (helységek betűrendjében) a következő helyekről jöttek líceumi tanulmányaik elvégzésére: Amac 4, Angyalos 3, Apa 2, Ar 1, Aranyosmegyes 2, Ardó 2, Barlafalu 1, Bánya 1, Batiz 1, Béltek 2, Bikszád 1, Borhíd 3,

Borzova 3, Börvely 1, Csanálos 1, Csegöld 2, Csenger 4, Csengerújfalu 5, Csomaköz 1, Dara 4, Dendeleg 4, Ders 4, Dobrácsapáti 3, Egri 2, Erdőd 2, Erdőszáda 6, Fabiánháza 5, Fehérgyarmat 2, Feketepatak 1, Felsőbánya 13, Felsőszopor 1, Felsőbánya 13, Felsőszopor 1, Felsőújfalu 1, Fernezely 4, Gacsály 1, Géc 5, Göc 3, Gyulaj 1, Gyülvész 1, Gyűrűs 2, Hidegkút 1, Hodász 2, Homok 4, Hosszúfalu 1, Jánk 6, Józsefháza 2, Kaplony 2, Kegye 1, Kisar 2, Kisbánya 4, Kisgérce 2, Királydaróc 3, Kismajtény 4, Kolcs 2, Komlódtófalu 1, Komorzán 1, Kopácspáti 1, Kóród 1, Körtvélyes 2, Krassó 6, Lacfalu 2, Láposbánya 4, Lázári 2, Madarász 2, Mezőpetri 1, Misztótfalu 6, Monostor 2, Nagybánya 21, Nagygéc 1, Nagykároly 57, Nagypeleske 2, Óhuta 1, Oroszfalu 6, Óvári 1, Parasznya 1, Patóháza 1, Penészlek 1, Pettyén 2, Piskárkos 5, Pusztadaróc 1, Rákosterebes 2, Remetemező 1, Reszege 2, Sályi 1, Sándorfalu 2, Sárközújlak 9, Sima 4, Sós 1, Szakasz 3, Szamostelek 7, Szaniszló 1, Szatmárnémeti 87, Szelestye 1, Szentmárton 3, Szinérváralja 7, Szinfalu 1, Tartóc 1, Tománya 4, Tőketerebes 3, Udvari 3, Újfalu 2, Vasvári 3, Vetés 11, Vezend 1, Vitka 2, Zsadány 5.

Más megyékből a következő helységekből tanultak a líceumban:

Abaúj megye: Gyulko 1, Jászó 4, Kassa 4, Kék 4, Miste 2, Mogyoróska 2 (Puszta)Radvány 1,

Arad megye: Arad 1,

Árva megye: Chizsne 4, Csimhova 1, Denka 3, Habovka 1, Hladovka 2, Jablonka 3, Rostyina (Hrustin) 4,

Bács megye: Szabadka 1,

Baranya megye: Hosszúhetény 2,

Belső-Szolnok megye: Oláhlápos 1, Szamosújvár 3,

Bereg megye: Balazsér 1, Bene 2, Beregszász 10, Bilke 9, Bisztraháza 1, Bobovisce 3, (Nagy)Borzsova 1, Bulcsu 1, Csetfalva 4, Csoma 2, Dávidfalva 1, Dobos 5, Fogaras 2, Hribóc 1, Ilonca 4, Kálnik 1, (Mező)Kaszony 4, Kisalmás 3, Kislucska 1, Kovászó 2, (Bereg) Kövesd 3, Kustánfalva 4, Kuzmina 2, Leányfalva 1, (Nagy)Lucska 3, Makarja 1, Medence 1, Mihályfalva 1, Misztice 4, Munkács 22, Nagyábránka 2, Nagymogyorós 1, Nagytiba (Havasalja) 1, (Sáros) Oroszi 2, Patkanóc 2, Rákos 1, (Alsó)Remete 2, Rosztoka 1, Szájka 1, Tállya 2, Tarpa 1, Tiszavasvári 2, Sztrabicskó (Mezőfényes) 1, Váralja 1, Verecke 3, Veresmart 1, Volóc 1,

Beszterce megye: Beszterce 2,

Bihar megye: (Nyír)Acsád 1, Ábráhám 2, Berettyóújfalu 1, Érkeserű 1, Kisdebrecen 1, Nagyvárad 2, (Új)Palota 3, Pocsaji 1, Telegd 3, Teleke 1,

Csikszék: Kászonimpér 1,

Csongrád megye: Szeged 2,

Doboka megye: Magyaregregy 1,

Fejér megye: Székesfehérvár 2,

Hajdú kerület: Nagykaba 2, Szepes 8,

Heves megye: Gyöngyös 1,

Hont megye: Bélabánya 2,

Kolozs megye: Kozmatelek 1,

Kővár-vidék: Borberék 2, Gaura 1, Kapnikbánya 17, Nagynyíres 1, Remete 2, Pusztafentős 2, Restolcs (Hosszúrév) 1, Somkút 4,

Közép-Szolnok megye: Ákos 1, Debren 1, Érszentkirály 1, Gyirókút 1, Hadadgyőrtelek 2, Illyésfalva 1, (Kis-, Nagy) Somkút 2, Tasnádszantó 6, Zilah 2,

Kraszna megye: (Szilágy) Somlyó 5,

Liptó megye: Hradek (Liptóújvár) 2,

Máramaros megye: Aknasugatag 2, Alsóapsa 2, Apsa 1, Barcánfalva 4, Bárdfalva 3, Bedő (Bedőháza) 1, (Kis-, Nagy)Bocskó 5, Borsa 1, Brusztura 2, Budfalva 1, Bukovec 2, Bustyaháza 4, Csuszka 2, Desze 1, Dombó 5, Dragomir 1, Felsőapsa 1, Glód 1,

(Mára)Gyulafalu 3, Herincse 2, Hosszúmező 9, Huszt 3, Irhóc 3, Iza 3, Jód 7, Kabolyapolyána (Gyertyánliget) 2, (Alsó-, Felső)Kálinfalva 12, Kaszópolyána 1, Kelecsény 3, Kerekhegy 2, Keselyűmező 1, Kiskirva 2, (Iza)Konya 2, Kökényes 2, Kőrősmező 5, Körtvélyes 3, Kövesd 3, Kövesliget 3, Középapsa 1, Középvisó 3, Kricsfalva 2, Kuzi (?) 1, Lipcse 3, Lipcsepolyána (Lipcsemező) 1, Luhi 2, Óholyatina 2, Petrova 2, Pusztaháza 1, Rahó 6, Rakasz 3, Ráksa 2, Récse 3, Remete 1, Ripinye 1, Rónaszék 5, Rostoka - Rosztoka 3, Sajó 4, Sajómező (Sajópolyána) 5, Sófalva 1, (Akna)Sugatag 5, Száldobos 6, Szarvaszó 2, Szelestye 3, Szerfalva 2, Sziget 49, Szlatina 3, Szuhabaranka 1, Szurdók 1, Técső 4, Tiszabogdány 2, Topolca (?) 1, Újholyatina 1, Visk 1, Visó 2,

Nyitra megye: Chinorán 2, Nagykosztolány 1, Nagytapolca 1, Vágújhely 1,

Pest megye: Buda 1, Jánoshid 1, Pest 9, Szada 1,

Sáros megye: Bártfa 2, Eperjes 1, Kakasfalu (Delmekakasfalva) 1, Mártinvágás 1, (Tapolya-, Vég)Ortovány 1, (Német-, Tót)Sóvár 1,

Szabolcs megye: (Nyir)Ábrány 1, Apáti 1, Bezeréd 1, Biri 1, Borzsova 3, Dorog 2, Encsencs 1, Eőr 1, Gelse 1, Gemzse 1, Jéke 3, Gyulai 2, Kállósemlyén 8, Kárász 2, Katasz 3, Kemecse 5, Kilséta 1, Kóta 1, Kopácsapáti 2, Mada 1, Mándok 1, Máriápócs 1, Nagyfalu 1, Nagykálló 1, Napkor 1, Nyiradony 4,

Nyírbaksa 3, Nyírbéltek 3, Nyíregyháza 1, Nyírlugos 1, Parasznya 2, (Mária)Pócs 2, Rácfejértó 2, Tornyospálca 2, (Új)Vencsellő 1, Veresmárton 1

Szepes megye: Alsómeczenzéf 4, Igló 1, Leutschovia (?) 1, (Ó-, Új)Lubló 1, (Szepes)Olaszi 2, Podolin 1, Svedlér 1, (Szepes)Szentgyörgy 3, Szepes megyei 1,

Ugocsa megye: Alsósárod - Alsósárad 4, Batár 6, Batarcs 1, Csedreg 2, Csepe 2, Egres 5, Fancsika 5, Feketeardó 2, Feketepatak 2, Gérc 1, Gödényháza 3, Halmi 7, Karaszló 1, Királyháza 3, Komját 5, Kökényesd 9, Magyfalva 1, Nagycsongova 3, Nagygérce 1, (Nagy)Rákóc 3, Nagyszőllős 6, Ölves 3, Rakasz 1, Salánk 1, Sasvár 2, Szászfalu 5, Szőlős 1, Szőlősvégardó 6, Tiszaújhely 3, Tiszaújlak 12, Turc 2, Túrterebes 1, Veresmart 5,

Ung megye: Antalóc 2, Bező 1, Császlóc 5, Csomoholova (Sóhát) 1, Darma (Őrdarma) 1, Daróc 1, Dubrincs (Bercsényifalva) 4, Eőr (Őrdarma) 6, Fekésháza 1, (Kis-, Nagy)Gejőc 1, Irlyava (?) 3, Kerész 2, Kisrát 3, Koncháza 1, Konyus (Unglovasd) 1, Mogyorós (Magyarós) 3, Nagyderezna 1, Nagyszeretva 1, Pálóc 9, Perecsény 1, Poroskó (Poroskő) 4, Radvánc 4, Székó 2, Szerednye 5, Ungvár 72,

Vas megye: Pinkócz 2,

Zágráb megye: Samobor 1,

Zala megye: Sümeg 1,

Zemplén megye: Almáska 1, Barancs 1, Bodrogszerdahely 1, Borsi 2, Dubrofka (Dubrovka: Hidegkút) 1, Görgő 1, Havaj 1, Klenova 1, Krasznibród (Laborcrév) 1, Lazony 1, Lelesz 1, Leleszpolyán (Bodrogmező) 3, Lomna 1, Lukarócz 1, Mito (Vámosújfalu) 1, Nagyrozsvan 1, Petrik 1, Rudlyó (Ércfalva)[42] 1, Sárospatak 1, Sátoraljaújhely 7, Stefanócz - Stefanóc (Istvántelke) 1, Szerdahely 1, Sztarina 1, Sztropkó 4, Tarcal 2, Techna (Szécsudvar)[43] 1, Telepóc 3, Topolyán 2, Újhely 1, Ulitó 1, Varhóc 1, Zsalobina (Újszomotor) 5.

A líceumban más országokból érkezett diákok is tanultak:

Galíciából: [44] Brzozow 1, Csarnodunaiec 2, Leopolis 2, Odrovoz 2, Pisovka 1, Rogozsnik 1, Zamoscia 2.

Lengyelországból: Bilgoraj 1.

A tanulók előző iskolája

Mindössze nyolc tanévből van kimutatásunk arról, hogy a líceum tanulói hol végezték a humanista tagozat logika, illetőleg retorika osztályát. Minthogy azonban ezek a kimutatások mind az elsőévesek, mind a másodévesek előző tanulmányait jelölik, megállapításainkat valójában csak tizennégy tanévre vonatkoztathatnók, amit azonban

mégsem tehetünk, mert sok másodéves másutt végezte első líceumi évét.

A nyolc tanév adatainak tanúsága szerint - s az arányok csekély eltérésekkel valószínűleg hasonlóak a többi tanévben is - a líceumi tanulók negyvennyolc százaléka Szatmárnémetiben végezte a logikai és a retorikai tanulmányait. A katolikus gimnáziumban negyvenöt, a református kollégiumban három százalékuk.

A tanuló ifjúság másik része - ötvenkét százaléka, tehát lényegében jó fele - huszonegy helység gimnáziumának humanista tagozatáról érkezett

A tanulók száma alapján a líceum bölcsészeti osztályainak legjelentősebb diákforrásai Máramarossziget, Nagykároly, Ungvár és Nagyvárad gimnáziumai voltak, említésre méltó még Kassa és Jászberény gimnáziuma.

Az ismert nyolc tanév diákságának előző iskolájáról részletesen tudósít a következő táblázat:

Hol végezte a humanista tagozatot ?	1806-7		1808-9		1811-12		1816-17		1817-18		1819-20		1821-22		1823-24		Összesen		Vég össz
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	
Arad			1		1								1				3		3
Balázsfalva		1					1										1	1	2
Becske							1										1		1
Beszterce											2						2		2
Debrecen	2		2	1													4	1	5
Eger	1																2		2
Eperjes																	2		2
Jászberény	1																1		1
Kassa	2		1	1	1	3		1				1	1	1		1	5	8	13
Kolozsvár				1		1							1				1	2	3
Miskolc	1		2						1								4		4
Nagybánya	3		1						3		2		1		2		12		12
Nagyenyed											2						2		2
Nagykároly	18		6				3		4		7		5		7		50		50
Nagyvárad	2	8	2	3	1	1	1						1			3	7	15	22
Pest									1								1		1
Sátoraljaújhely	1		4								1		1				7		7
Szabadka			1														1		1
Szatmárnémeti																			
katolikus gimn.		12		25	15	8	13	21	13	19	12	20	14	20	13	22	80	147	227
református gimn.			2						2		3	1			6		13	1	14
Szeged			1	1													2	1	3
Sziget	9		23		18		5		5								81		81
Ungvár	7		3		5		6		6		5		11		7		47		47

A diákság társadami össztétele

A bölcsész osztályokból névleg ismert 1964 tanuló közül 1049-nek (a tanulók 53,44 %-ának) ismerjük a társadalmi helyzetét. Tanévekre bontva ezt a következő táblázat szemlételti:

		A szülők társadalmi helyzete							
Tanév	Tanulók száma	Nemes	Értelmi-ségi	Polgár	Föld-mûves	Munkás	Katona	Ismeret-len	Árva, félárva
1804	8								
1805	35	2		1	1			31	
1806	75	19	28	4	11			8	5
1807	67	8	21	6	3	1		25	3
1808	97	18	33	5	10			23	8
1809	92	14	38	4	11			24	
1810	2						1	2	
1811	66		1	1				64	
1812	60	2	17	7	9			14	6
1813	3	1						2	
1814	2	1						1	
1815	40	8	13	3	2			12	2
1816	57	13	20	2	1			13	8
1817	53	5	14	4	3			12	15
1818									
1819	64	7	6				1	50	
1820	65	10	30	4	5		3	9	4
1821	71	10	35	11	8			9	2
1822	57	12	26	7	4			2	2
1823	75	21	23	6	1			24	
1824	77	19	32	4	5		1	11	5
1825	73	20	29	8	7			6	3
1826	49	10	21	10	4			2	2
1827	12	2	3	1				5	
1828	83	12	22	7	5	2		35	
1829	107	19	55	15	6	2			10
1830	89	12	32	24	9	3			9
1831								9	
1832	11	1			1			9	
1833	90	6	9	3	1			71	
1834	64	5	3	3	1	3		50	
1835	128	3	3	1	3			118	
1836	4	2						2	
1837	6							6	
1838	77							77	
1839	11							11	
1840	3							3	
1841	4							4	
1842	3							3	
1843	4							4	
1844	8							8	
1845	6							6	
1846	1							1	
1847	38							38	
1848	Nem	mûkö-	dött.						
1849	10							10	
1850	13							13	
1851	5							5	
Össz.	1964	267	514	141	113	8	6	831	84
Százalék	100	13,59	26,16	7,27	5,75	0,40	0,30	42,29	4,27

Az ismert társadalmi eredetűek legszámosabb rétegét az értelmiségi családok gyermekei alkotják, 514 tanuló, az ismert származásúak 48,98 százaléka. A kisnemesi családok gyermekeinek csoportja követi őket, 267 tanuló (25,45 %), számottevő réteg a polgár családok fiaié (141 diák, 13,43 %), és a földműves, gazdálkodó családok gyermekeié (113 diák, 10,76 %). Kevés a munkás származású tanuló (8), hasonlóképp csekély a katona családból származók száma is (6).

Meg kell jegyeznünk, hogy az értelmiségiek rétegei közül a líceumban is a legszámottevőbb a görög katolikus papi családok gyermekeié. Számarányuk a líceumban sokkal nagyobb, mind a gimnázium grammatikai, mind a humanista tagozatán tanuló hasonló kategóriabelieké. Az értelmiségi családbeli tanulók közül 293 tanuló (az értelmiségiek 52 %), az ismert származásúak összlétszámának tizenhét százalék görög katolikus papi családból.

Az értelmiségiek másik számottevő csoportja az állami és megyei tiszviselők gyermekeié: 97 tanuló (az értelmiségiek mintegy 9 százaléka).

Amint azt összesítő táblazatunkból láthatjuk, igen jelentős a nemesi származású tanulók számaránya. Óvakodnunk kell azonban attól, hogy ez a számarány téves következtetéshez vezessen bennünket. Mindenenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy a XIX. századi Szatmár megyében a nemesek 12,4 százalékos számaránya messze meghaladta a mintegy 4-5 százalékos országos átlagot[45]. És tudnunk kell azt is, hogy e jelentős számú nemesség túlnyomó többsége csak ún. hétszilvafás , bocskoros nemes: kisnemes, akinek életmódja nem különbözött a parasztokétól, aminek bizonysága az is, hogy a jobbágyfelszabadítás után ez a nemesi tömeg beolvadt a kisbirtokosok rétegébe. A kisnemesi származású tanulók nagy része és a város feudális függésben nem élő paraszt rétegéből származó tanulók életkörülményei közt valójában alig volt különbség.

A kisnemesek más társadalmi rétegekkel való kapcsolatát, illetőleg velük való keveredését tanúsítják a tanulói jegyzetek azon bejegyzései, amelyek a tanuló családja nemesi állapotának jelzése közlik az apa „polgári" foglalkozását is. Igy a nemesek között találunk jegyzőket, bírákat, papokat, tanítókat, orvosokat, uradalmi intézőket és iparosokat (mészáros-, és cipészmestereket, stb.) is. Ezzel párhuzamosan nagyon sok pap, tanító, orvos, mérnök stb. neve mellé a polgári állapotát jelző „civis" vagy „plebeius" bejegyzés olvasható.

Ha összehasonlítjuk a szatmárnémeti katolikus gimnázium grammatikai és humanista tagozatú osztályaiba járó tanulóinak társadalmi helyzetét a líceumi tanulókéval[46], az egybevetésből megállapíthatjuk, hogy a XIX. század első felében gyermekei iskoláztatásának törekvése - társadalmi részarányához viszonyítva - főképp a polgárságot jellemezte. A megye lakosságának megközelítőleg nyolc százalékát kitevő polgárság gyermekei a grammatikai osztályok (ismert társadalmi eredetű) tanulóinak 27,13, a humanista osztályokban 28,40 százalékát képezték, tehát a polgárság részarányát háromszor, a humanista osztályokban három és félszer haladták meg. Érthetőnek tartjuk azobónban azt is, hogy a - főleg jogi, orvosi, teológiai tanulmányok végzésére előkészítő - líceumi osztályokban a polgári származású tanulók számaránya csak másfélszerese társadalmi részarányuknak.

Az ipari munkások és bányászok együttes számaránya Szatmár megyében valamennyivel az országos arány fölé emelkedett. Statisztikai adataink alapján úgy látjuk, hogy a grammatikai osztályokba járó munkásgyermekek részaránya a munkásság társadalmi részarányával egyező, valamelyest emelkedett a humanista osztályokban, viszont a líceumban társadalmi részarányának mintegy harmadára csökkent.

A megye lakosságának az országos átlagnál is nagyobb százalékát jobbágyság és a városi földműves rétegek gyermekeinek gimnáziumi részaránya a legkisebb, a grammatikai osztályokban a jobbágyság és a falusi szabadok társadalmi részarányának

másfél tizede, a humanista osztályokban az egytizede a líceumban az egynyolcada.

A tanulók anyanyelve, nemzetisége

A líceum tanulóiról készült összeírások (= anyakönyvek) általában közlik a tanulók nemzeti és vallási hovatartozását is. A bölcsészeti osztályok tanulói közül a név szerint ismert 1964 tanuló közül 2101 tanuló (61,15 %) nemzetiségi hovatartozását jegyezték fel, nem ismert 763 tanulóé (38,85 %).

Az ismertek nemzetisége a következő megoszlású: magyar nemzetiségű 887 tanuló (73,79 %), rutén/ruszin 172 (14,31 %), román 116 (9,69 %), galíciai (valószínűleg lengyel 8 (0,88 %) német, őrmény és szláv (ez jelenthet ruténtt/ruszint, szlovákot, délszlávot) 3-3 (0,24 - 0,24 %), (0,66 %), lengyel 1 (0,88 %), „Transylvanus" (Kővár-vidéki és az erdélyi megyékből való, elvileg egyaránt lehet magyar, rutén, román) 8 (0,66 %).

A feljegyzéseket tanulmányozva mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg, hogy a feljegyzők - s nyilván a nyilatkozó szülők vagy tanulók - tudatában is keveredett a nemzethez (néphez) és az országhoz való tartozás fogalma. A népi hovatartozás fogalma helyett többször az országbeli, táji hovatartozás jelzőjét használják: erdélyi, galíciai, egy esetben: székely. Márpedig az erdélyi valójában lehetne magyar is, román is, német is, a galíciai is lehetett lengyel, rutén. Minden valószínűség szerint a „hungarus" bejegyzés sem jelent minden esetben nemzeti hovatartozást, mert hungarusnak vallották (vallhatták) magukat románok, ruszinok is.

Nem tekinthetjük eligazító tényezőnek a tanulók családnevét sem, ugyanis nagyon sok esetben a név nyelvi eredete nem azonos viselője nemzeti hovatartozásával. Teljesen magyarul hangzó családnevű tanulók esetenként románnak vagy a rutén nemzethez tartozónak vallják magukat, máskor román(os) vagy rutén/ruszin nevűek magyarnak.

A fentiek szemléltetőjéül megvizsgáltuk több különböző év - 1806, 1808, 1809, 1812, 1815, 1820, 1829 - tanulóinak családnévanyagát, számba véve minden idegen nyelvi eredetű, családnevet és minden olyan magyar nyelvi alakú nevet, amelynek viselője más etnikumúnak vallotta magát.

A következő kép tárul elénk (A neveket betűhíven közöljük):

Szláv névformánssal képzett nevek:

- ics/- vics

Ruténnek vallja magát: (1806) Duliskovits, Koflánovits, Lyáchovits, Mihalkovits, Mitrovits, Popvits; (1808) Iszájovics, Kosztevics, Kotzákovits; (1809) Kosztevits; (1820) Stetzovits.

Magyarnak vallja magát: (1806) Fundanits; (1808) Bukovics, Rudics; (1829) Hatalovits, Illyasrevits, Jatzkovits, Koflanovits, Kontratovits, Miskovits, Popovits, Raikovits, Zsidovits.

- szki

Ruténnek: (1806) Krinszky; (1808) Kálinszky, Simonszky; (1815) Ladisinszky; (1820) Polyánszki, Volenszki.

Magyarnak: (1806) Marsovszky; (1808) Dudinszky, Francovszky; (1820) Szozánszky; (1829) Bukovinszky, Langvarszky, valkovszky, Vargovszky.

- cki

Ruténnek: (1806) Stiretzky, Strometzky, (1808) Medvetzky, (1820) Stvertetzki, Zlotzki.

Lengyelnek: (1816) Sztanatzky.

Magyarnak: (1820) Gonzetzki; (1829) Illnitzky, Zlotzky.

-ák

Szlávnak: (1809) Sperlák, Stahulyak

Magyarnak: (1806) Hanák, (1815) Firtzak, (1829) Novanyák, Porhontsák, Szoták.

- ik

Illirnek: (1820) Jandrasik,

Magyarnak: (1808) Bobik, Haulik, (1820) Jassik, (1829) Hudik.

- ek

Magyarnak: (1806) Csernek, (1820) Mratsek.

- ec

Ruténnek: (1809) Magdinetz, (1815) Romanecz.

- la

Ruténnek: (1812) Matzola.

- na

Magyarnak: (1829) Brana.

- ka

Magyarnak: (1815) Pridevka; (1820) Zsuska; (1829) Maruska.

- ár

Magyarnak: (1820) Blanár, (1829) Hrabár.

- uk

Ruténnek: (1820) Andruk.

- a

Ruténnek: (1808) Severa, (1820) Hutza.

Szlávnak: (1809) Zahora,

Magyarnak: (*) Zima.

- us

Magyarnak: (1806) Ángyus, (1829) Drágus,

Románnak: (1808, 1820) Drágus

- kó

Ruténnek: (1806) Deskó, (1809) Mesko

Magyarnak: (1820) Schramkó.

- ó

Magyarnak: (1829) Kroó.

Szláv és román névformáns egyaránt lehet:

- án

Románnak: (1806) Marián, (1814) Sorbán, (1820) Argelán, Buttyán, Laurán

Ruténnek: (1806) Stéfán,

Magyarnak: (1806) Dragán, (1829) Krizsán, Popdán, Prodán.

Román névformánssal képzett nevek:

- uj

Magyarnak: (1820) Paskuly.

Német névformánssal képzett nevek:

- er

Németnek vallja magát: (1820) Leitner, Rezler,

Magyarnak: (1806) Forstenheizler, Meltzer, Prugberger, Stockinber, (1808) Faulvetter, (1809) Rottensteiner, Sájner, (1829) Brielmajer, Fraidhoffer, Gaidler, Hungréder, Langer, Lachner, Paier, Stettner, Tischler, Vangler.

- el

Németnek: (1820) Hampel,

Magyarnak: (1806) Rumpel, (1829) Harkel.

Magyar névformánssal képzett nevet viseltek rutén/ruszin és román anyanyelvü tanulók is:

-i

Rutének vallja magát: (1806) Asztalócy, Fogarassy, Gadáczy, (1808) Mitrósy, Sereghi, (1809) Zombory, (1815) Simonyi.

Románnak vallja magát: (1806) Buday[47], Madarászi, Mihályi.

Több esetben köznyelvi magyar szó az idegen anyanyelvű tanuló családneve:

Rutén tanulóé: (1809) Fazikas, (1815) Juhász, Lakatos, Molnár,

Román tanulóé: (1806) Kardos, Papp, (1808) Béres, Fábián, Kelemen, Nemes, Pap, Sándor, (1820) Molnár, Talpas.

Adataink arról tanúskodtak, hogy a nevek írásmódja a nevet feljegyző műveltségére, iskolázottságára jellemző annak függvénye, hogy melyik nevet írta németes, latinos, magyaros műveltségű scriptor, hallás vagy bemondás után.

Mint már említettem, igen valósznű, hogy a „hungarus"-nak bejegyzett idegen nyelvi eredetű családnevet viselő tanulók egy része tulajdonképpen nem volt magyar. Számos esetben tehát el kell különítenünk az anyanyelv és a nemzeti hovatartozás kérdését. A hungarusok között bizonyosan voltak rutén/ruszin, szlovák, román anyanyelvűek egyben etnikumúak is egy részük pedig bizonyosan két-, vagy többnyelvű volt. A felsőmagyarországi nemesi és értelmiségi fiatalok nagyon sokan megtanultak ugyanis németül, magyarul és szlovákul is!

A tanulók vallási hovatartozása

Az adatokból megállapíthatóan 1964 bölcsész hallgató közül 1488-nak (a diákság 75,76 %-a) vallási hovatartozását ismerjük. Ehhez bátran hozzáadtjuk még a szatmári római katolikus püspökség 118 papjelöltjét - ezek nyilvánvalóan mind római katolikusok voltak -, s akkor 1606 ismert vallású tanulóval (a diákság 81,77 %-a) számolhatunk.

Közülük római katolikus 957 (59,58 %), görög katolikus 587 diák (36,39 %), református 62 tanuló (3,82 %).

Ha megvizsgáljuk a különböző vallású diákok anyanyelvi hovatartozását, megállapíthatjuk, hogy a római katolikusok magyarok, „erdélyiek", lengyelek, németek; a görög katolikusok magyarok, „erdélyiek", ruszinok/rutének, románok; a reformátusok mind magyarok.

A fentiekből következően tehát láthatjuk, hogy a vallási hovatartozás nem jelenti egyben etnikai, nemzeti hovatartozásukat is, ugyanis az évszázados fejlődés eredményeként s vegyesen élő különböző etnikumú román, ruszin/rutén és magyar anyanyelvű keleti (görög) szertartású katolikusok a családi és gazdasági kapcsolatokól függően egymás nemzetiségébe kölcsönösen beolvadtak. Ez a folyamat a történeti Szatmár megyében is végbement, s így a néhol egészen összekeveredve élő, egymástól nyelvileg és nemzeti érzésben egészen eltérő, sőt egymással olyor ellentétes csoportokat alkotó keleti (görög) szertartású katolikusokról aligha állapítható meg pontosan, hogy román, ruszin (rutén) vagy magyar eredetűeknek tekintendők-e.

Erre a jelenségre utalnak a későbbi (főgimnaziumi) évkönyvekben található, a tanulók nyelvismeretére vonatkozó bejegyzések is, amelyek magyarul, románul, németül; ruténül, románul, magyarul, stb. beszélő tanulókat említenek. Ez a jelenség a nemzeti ideológiák kibontakozása előtti hungarus patriotizmus, „hungarus tudat" megnyilvánulásának tekinthető, ugyanis ebben a korszakban nem magyar nemesek is a natio hungarica részének tekintették magukat[48]. A bölcsészeti osztályok tanulói között, főképpen a líceum működésének első éveiben igen sok - 293 - az egyesült görög katolikus egyház papjainak, kántorainak a gyermeke. Ezek tanulási lehetőségeit növelte és indokolta az a tény, hogy az unióra lépett papságot felszabaditották a földesúri terhek alól, sokan közülük nemességet is kaptak. A ruszin (rutén) papságra ezért jellemző a XVIII. század végétől, hogy latin iskolában (is) tanul, elszakad népétől és fokozatosan elhagyja anyanyelvét is[49]. Főként ezért van a görög katolikusok s papjaik között annyi magyar anyanyelvű.

A fentebb említettek eredményeként a szlovák, ruszin, román családnevek írásmódja - a jelenség a tanulói névsorokban nyomon követhető - spontán folyamatként magyaros lett. Ezek a nevek nem tekinthetők az anyanyelv vagy a nemzeti hovatartozás, az etnikum jelölőjének, pusztán emlékei a nevet viselő ősei hajdani nyelvi hovatartozásának.

Az önálló oktatási intézmény megszűnése

A hat osztályú katolikus gimnázium[50] és a püspöki líceum az osztrák oktatási törvény szellemében és az adott feltételek[51] alapján 1852 őszén egyesült, nyolcosztályos „főgimnázium" lett. Az új intézmény működését az addigi katolikus gimnázium 1816-ban elkészült Kő-, későbbi nevén Kazinczy utcai épületében folytatta[52].

Liceul episcopal romano-catolic din Satu Mare (1804 - 1852)

(Rezumat)

Studiul prezintă istoricul Liceului episcopal romano-catolic din Satu Mare, care a funcționat între 1804-1852. În această școală se pregăteau pe o durată de doi ani absolvenții de gimnaziu (de șase ani), care intenționau să urmeze școlile superioare de drept sau teologie. După ce se prezintă împrejurările întemeierii liceului, se intră în detaliile funcționării lui, fiind tratate modul de conducere, programa de învățământ, planurile de lecție și problemele de metodică. Conținutul bibliotecii liceului este analizat prin prisma posibilității utilizării în procesul de învățământ.

Analiza originii sociale a naționalității, a limbii materne și a religiei elevilor conturează profilul uman al acestei școli.

În 1852 cu ocazia reformei învățământului prin care s-au înființat școlile generale cu 8 clase, Liceul a fost desființat.

Jegyzetek

1. A Szatmári Püspöki Líceum levéltári anyagát a jogutód, a Királyi Katolikus Főgimnázium őrizte. 1948-ban a romániai tanügyi reform megszüntette a felekezeti iskolákat, ekkor a (már) Állami Magyar Líceum nevet viselő gimnázium és a Református Főgimnázium egyesítéséből létrehozott új intézmény, az Állami Magyar Fiúlíceum a volt református gimnázium épületében folytatta működését. A katolikus gimnázium levéltára az épületét átvevő Eminescu Líceum irattárában maradt. A későbbiekben a régi irattárat felszámolták, az 1945 előtti régi magyar irratári anyagot kidobták.

Forrásaink, az levéltári anyag, amelyre munkánkat alapozzuk, a szegedi JATE Központi Könyvtárának tulajdona (Jelzete: Ms 1805b).

Néhány összeírás a Szatmári Római Katolikus Püspökség irattárában található.

2. A püspöki líceumról több munka is közöl adatokat, de tulajdonképpen a szatmári oktatással folglalkozó valamennyi szerző figyelmét elkerülte az intézmény önálló volta, mindnyájan a főgimnázium egyik alkotóelemeként tárgyalták.

3. A Püspöki Líceumot a szatmári római katolikus egyházmegye első püspöke, Fischer István létesítette 1804-ben, a tanítás november 17-én kezdődött meg. (Vö.: A szatmári püspöki egyházmegye Emlékkönyve Fennállásának századik esztendejében (Schematizmus centenarius 1804-1904) Szatmár, 1904, 350. l). Az Országos Iskolai Bizottmány 1804. december 7-i 12067 számú Határozatával engedélyezte, a Helytartótanács engedélye: 20371/1805. aug. 4 (Vö.: Sarmaságh Géza: A szatmári kir. kat. főgymnázium története, Szatmár, Pázmány-sajtó, 1896, 18.l.).

4. Az alapító szándéka nyilvánvalóan az volt, hogy a saját egyházmegyéjébe tervezett (1806-ban megindított) teológiai főiskola leendő hallgatói is Szatmárnémetiben készülhessenek fel felsőfokú tanulmányaikra, de mindjárt a második tanévtől tágra nyitott kapuk tanúsítják, hogy az alapító a tanulók szélesebb köre számára is biztosítani akarta a teljesebb müveltség megszerzésének a lehetőségét.

5. A helytartótanács engedélynek száma: 30993/1817.X.21. Vö. Sarmaságh, i.m. 20.

6. Az engedély száma: 3532/1832. II.21. Vö.: Sarmaság, i.h.

7. A tanárok jellemzését minden tanévben az igazgató készítette el. A líceum igazgatói, az iskola fennállásának fél évszázada alatt a következők voltak: Mészáros György (1804-1809),

Kovács Flórián (1809-1811), Dubinszky Mihály (1811-1827), Obermayer András (1828-1837 és 1843-1852), Schlachta Márton (1837-1843) (Vö.: Sarmaságh i.m. 213.).

Meg kell jegyeznünk, hogy Sarmaságh Géza könyvében Dubinszky Mihály 1827-ig szerepel igazgatóként, adata azonban bizonyosan téves, ui. a megőrzött levéltári anyag bizonysága szerint 1830-ig mindig Dubinszky ir alá igazgatóként, Obermayer András pedig csak 1830-tól.

Adatainkból az is megállapítható, hogy a gimnáziumot és a líceumot a kivülállók (s nyilván az iskolákról irók is) azért is egy intézménynek vélhették, mert olykor ugyanez a személy töltötte be a gimnázium igazgatói tisztét és a líceum (al) igazgatói tisztét is.

8. A tanárokról irt jellemzésben feljegyezték, ha valamelyik nyelvet „csak közepesen" beszélte. Nagyon ritka az ilyen eset. A szláv nyelv valószínűleg a ruszin/rutén vagy a szlovák nyelvet jelenthette. (Vö.: Relatio de Professoribus... 1817/18).

9. Semmiképp sem tartjuk valószínűnek, hogy a szenior címet az iskola legöregebb tanára jelentésben használta volna.

10. Ugyanakkor a bölcseleti tanfolyamon nagy súlyt fektettek a tézisek nyilvános vitájára (is), ezeket ki is nyomtatták. Vö.: Sarmaságh, i.m. 108.

11. Ez ekkor az Uray család magántulajdonában volt, a kollégium épületét amely egyben püspöki lakás és szeminárium is volt - bérelte, tulajdonjogát 1824-ben szerezte vissza Kovács Flórián püspök.

12. Az utca neve 1883-től Kazinczy, ma Ştefan cel Mare.

13. A líceum két tanterme mellett egy szobát pedig a természetrajzi eszközök tárolására. Csak a líceumnak volt a tudomány akkori állásának megfelelö „phisica múzeum"-a (49 tárgy, 5 könyv és 7 (miscelanea) kisebb tudományos közlemény, valamint (a püspök bőkezűsége folytán) természtrajzi gyűjteménye. Vö.: Sarmaság, i.m. 128.

14. Az épület a földrengés következtében megrongálódott, javításra szorult.

15. A püspöki konviktust 1828-ban Hám János megyéspüspök alapította azzal a céllal, hogy a gimnáziumban tanuló vidékiek számára elheyezést, ellátást, (tanári - nevelői) felügyelet biztosítson. Az épület, amelyet a konviktus létesítése céljából megvett, a püspök lakása (a régi rezidencia) melletti telek és a rajta épült ház volt. A ház utcai része a Kápolna (később Eötvös, ma Alexandru Ion Cuza) utcára nézett. Az utcai részt mintegy másfél évtized után lebontották és 1842-ben helyére az emeletes konviktust építették.

16. Vö.: Alumnii... pro anno 1848/49, 1849/50, Az ösztöndíjasokról szóló tájékoztató szerint 1849/1850-ben hét ösztöndíjas tanuló volt: a másodéves Csernek Károly, Érsekújvári Imre, Frank József, Miller Jakab, az elsőéves Bráza János, Márton Alajos és Mraconai István.

17. A líceumi tanulók vizsagarendjét négy tanév ismert vizsgarendjével szemléltetjük. Az okiratban először a masodéveseket közlik, utána az elsőéveseket, ezért mi is igy járunk el. Az első félev vizsgái márciusban voltak, ha valamelyik vizsgát áprilisban tartották, ezt az időpont mellett jelöljük; a második félév mind augusztusban voltak.

18. A szubjektumtól és a szubjektum tevékenységétől független létről szóló tanítás. (Vö.: Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiei Kiadó-Kossuth Könyvkiadó, 1974.601)

19. Vö.: Mészáros István: Líceumi magyartanítás a reformkorban. Magyar Nyelvőr, 108, évf. (1984) 4;442-449.

Az 1807-1808-as tanévben magyar irodalomból húszan vizsgáztak, magyar nyelvből pedig tizenegyen. A tizenegy vizsgázó közül románnak vallja magát: Madarászi Ioannes senior és iunior, Mihályi Georgius, Papp Petrus és Sándor Ioannes, ruténnek Iszájovits Ioannes, Dán Ladislaus, magyarnak Yónutz Franciscus és Francovszki Ioannes, nincs adatunk Nedeczei Franciscus és Ungur Ioannes anyanyelvéről és nemzetiségéről.

20. Az 1806 évi II. Ratio Educationis erősen katolizáló és németesítő szellemű volt; ez utóbbi vonatkozása tulajdonképpen nem a nép(ek) nyelve ellen irányult, hanem inkább a - főleg a magyar nemesség által használt-latin nyelv helyére kívánt egy élő nyelvet meghonosítani a

nemzetközi és az államigazgatás céljaira. A birodalom egységesítését tervezte, azt, hogy rövidesen a német legyen az egész birodalom általános nyelve (Vö.: Mészáros István: A nevelés története 1790-1849. Tankönyvkiadó, Budapest, 1968. 82, és Jászi Oszkár: A Habsburg-monarchia felbomlása. Gondolat, Budapest, 1982, 136) II József németesítő politikája tulajdonképpen a nemzeti érzés félreértésén alapul és akaratlanul is előmozdítja a nemzeti ellenállást (Vö.: Jászi, i.m. 341). Lásd még: Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 966-1777 között. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1981. 643 és kk. Sarmaságh Géza i.m. 50-51.

21. Bilnitz első könyve 1827-ben jelent meg Pesten, az átdolgozott kiadás 1837-ben. A könyvekről részeletesen lásd Mészáros előbb idézet tanulmányát.

22. A világmindenséggel mint összefüggő egységes egésszel, tér- és időbeli szerkezetével foglalkozó tudomány. (Vö.: Bakos, i.m. 465).

23. Vízműtan, vízépítészet; a természetes gyakorlati felhasználásával foglalkozó tudományág . (Vö.: Bakos, i.m. 333).

24. A könyvjegyzék 74, 88, 91, 137 és 227 sorszámú tétele különböző szerzőktől származó (többnyire rövid) művek egybekötése.

25. A könyveket a következő helységekben nyomtatták: Nagyszombat 48, Eger 17, Kassa 15, Pozsony 4, Debrecen 4, Buda 3, Győr 2, Sopron 2 (Nagy)Várad 1, Veszprém 1, Kolozsvár 2, Szeben 1, Zágráb 1, Róma 9, Velence 8, Bécs 6, Amszterdam 6, Coloniae Agrippinae, Firenze, Lipcse és Frankfurt 4-4, Antwerpen, Bázel és Párizs 3-3, La Haye, Magdeburg, Wolfenbüttel 2-2, Argentorati, Drezda, Franeker, Genf, Hania, Hamburg, Jéna, Kölén, Mastricht, Manz, München, Nápoly, Rajna (= Rhein), Rotterdam, Rupella, Salzburg, Toledo, Tübingen 1-1.

26. Lehetséges, hogy Tarmini, Reuvald: Grammatica italiana című (h.n. és é.n.) könyvéről van szó, amely a szatmári római katolikus püspökségről elvitt könyvekkel a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókjának könyvállományába került.

27. Vö.: Jakó Zsigmond - Juhász István: Nagyenyedi diákok 1662-1848. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, valamint Bura László: Szatmári diákok 1610-1852., Szeged, 1994, című munkájában a közlés módjáról elmondottakat.

28. Vö.: Bura László: A szatmári római katolikus gimnázium és diáksága. Kézirat.

29. Informatio de iuventute Lycei Szathmariensis: 1805/06.

30. Conscriptio iuventutis Lycei Szathmariensis: 1806/07.

31. Cathalogus Personalium Individorum et Studiosorum qui in Studio Episcopali Szathmariensi initio praesentis Anni Scholastici... invenietur: 1806/07, 1807/08, 1811/12. Névváltozata 1829/30-ban és 1830/31-ben: Conscriptio personalium...

32. Informatio Primo-Semestrialis de Iuventute in Studio Philosophico Szathmariensi, anno... Litteris operam Navante: 1805/06, 1808/09, 1812/13, 1815/16, 1816/17, 1820/21, 1821/22, 1825/26, 1826/27; Informatio Secundo Semestrialis de Iuventute in Studio Philosophico Szathmariensi, anno... Litteris Operam Navante: 1805/06, 1809/10, 1812/13, 1816/17, 1817/18, 1822/23, 1824/25.

33. Classificatio Philosophicae auditorium: 1805/06, 1807/08.

34. Clasificatio primo semestralis... ex historiam: 1804/05; ... ex Mathesis: 1804/05, 1807/08;... ex metaphisica: 1815/16; ... ex historiae universalis: 1805/16; ... ex phisica: 1815/16; ... ex mathematica et philosophia: 1819/20; ... ex logica: 1829/30; ... ex historia pragmaticae: 1834/35;... ex historia universalis; 1835/36;... ex algebra: 1838/39; Classificatio secundo semestralis... ex philosophiae: 1822/23, 1823/24; ... ex religioris: 1825/26, 1829/30; ... ex literatura Hungarica: 1833/34; ... ex logica 1833/34; ... ex Mathesis pura: 1833/34; .. ex Algebra: 1833/34; Érdem sorozat... 1849/50.

35. A líceumi tanárok javadalmazása 1815 - 1816-ban (a megmaradt kimutatás alapján) a következő volt:

Garamay Ferenc, 8 szolgálati év, 200 Ft és lakás a szeminárium épületében.

Hering Ignác, 2 év, 200 Ft.

Klimek Márton, 6 év, 500 Ft és 100 Ft (becslő). (Nem derül ki az iratból, hogy ez milyen tevékenységet jelentett).

Meg kell jegyeznünk, hogy az Európában korabban használt pénzegység, a rajnai forint (a tallér kétharmada) értéke 60 krajcár volt. Magyarországon csak elszámolási egységként ismerték. Értékére vonatkozóan lásd a Fogarasi Sámuel önéletírásában (Kriterion, 1974.145.1.) említetteket.

36. Lelőhelye: JATE Központi Könyvtára, jelzete: Ms 1805b.

37. Catalogus venerabilis cleri diocesis Szathmariensis ad annum MDCCCXXVI.. Pestini, 1826 (Valamint 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1833, 1835, Viennae, 1840, M. Karolini, 1851, Szathmarini, 1853, Pestini, 1855.

40. Vö.: Bura László: Szatmári diákok 1610-1852, Szeged, 1994, 216-245.

41. A helységneveket az adott időben használatos megnevezésük szerint és az akkori közigazgatási beosztás szerint közlöm. A név utáni kérdőjel azt jelenti, hogy a falu nevét nem találtam meg a (jelzett) megye korabeli helynévanyagában. Ha a köznyelvben használt helységnév másként szerepel a helységnévtárban, úgy ez utóbbit a köznyelvben használatos név után zárójelben közlöm.

42. A tanulói jegyzékben a helységet Sáros megyébe tartozónak írták, a helységnévtár szerint Zemplén negyei falu.

43. Zemplén megyei falu, a tanulói jegyzék viszont Abaúj megyeinek írja.

44. A galíciai helységneveket az iskolai okiratokban bejegyzett alakban közlöm betühív alakban. A következőket sikerült megfelelőjükkel azonosítanom: Csarnodunajuc = Czarny - Dunajec, Leopolis = Leopolsdorf, Rogozsnik = Rohuzno, Zamoscia = Zamosc.

45. Európában az országos átlag is igen magasnak számított. (Vö.: Orosz István: Szatmári népélet a XIX. században. In: Tanulmányok Szatmár néprajzához. Farkas József közreműködésével szerkesztette Újváry Zoltán. Debrecen, 1984. 143-144.

46.	Létszám	Nemes	Értelmi -ségi	Polgár	Földmű -ves	Munkás	Katona	Özvegy	Ismeretlen	Árva
Gram-	1815	466	539	399	248	53	14	71	12	13
matikai	100 %	25,67	29,64	21,94	13,64	2,91	0,77	3,90	0,66	0,70
Huma-	663	174	181	173	54	28	3	18	29	3
nisták	100 %	26,24	27,29	26,08	8,14	4,22	0,45	2,71	4,37	0,45

47. Vö.: Arató Endre: A feudális nemzetiségtől a polgári nemzetig. A magyarországi nem magyar népek nemzeti ideológiájának előzményei. Akadámiai Kiadó, Budapest, 1975, 103-105.

48. Vö.: Arató, i.m. 124

49. A névkultúra szempontjából - ennél az információs tartalommal - értékesebbek közülük azok, amelyek, ha idegen szóval is, de mondanak valamit az ősök származási helyéről, foglalkozásáról vagy valamely tulajdonságáról.

50. Hivatalos nevén Gymnasium Maius Regium, azaz Királyi Nagy Gimnázium.

51. A gimnázium hat osztálya és a líceum két (a kívánt VII - VII. osztálynak teljesen megfelelö) bölcseleti évfolyama összeolvadhatott, így megoldhatóvá vált a nyolcosztályos gimnázium létesitése. A két intézet egyesítésének módozatait a két tanári kar egyesített értekezletén dolgozták ki s közösen terjesztették elő jóváhagyása végett. A minisztérium még 1851-ben jóváhagyta az új intézmény létesítését.

52. Neve: Katolikus Főgimnázium. A gimnáziumot 1863-ban sorolták be a nyilvános királyi főgimnáziumok sorába.

Grigore Tocilescu şi Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie (1882-1909)

Sever Dumitraşcu

Motto: *„Binevoiți a recunoaşte în această trimitere a operei recunoştința Academiei pentru acest viguros sprijin al Domniei Voastre, precum şi recunoştința personală a editorilor operei. Totodată nutrim speranța că marele şi însemnatul domeniu recâştigat astfel prin Dumneavoastră pentru ştiință, va putea să se bucure şi mai departe de aceeaşi îngrijire ca şi până acum.*

Th. Mommsen
Otto Hirschfeld
A.v. Domaszewski"

Viața şi activitatea lui Grigore Tocilescu a fost cunoscută şi cercetată atât în timpul vieții sale, de către contemporanii săi, de discipoli sau prieteni după trecerea sa în rândul drepților. Importante studii sau referiri la activitatea şi opera primului arheolog român de teren, ne-au lăsat, în ultimele decenii arheologii români Al. Vulpe (1959), D. Tudor (1968), C. Preda (1978) şi I. Barnea (1979).

Astfel, în anul 1900, când Grigore Tocilescu împlinea 50 de ani, contemporanii, prietenii şi discipolii săi îi dedicau volumul: Omagiu lui Gr. Tocilescu (Biografie şi articole)[1]. Moirele au făcut însă ca peste nici un deceniu împlinit, în 1909, la trecerea sa în rândul drepților, la o vârstă tânără pentru un om de ştiință, pentru orice om, dealtfel, la 59 de ani, în publicația pe care o crease şi o condusese până la moarte - Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, devenită, între timp, încă din timpul vieții sale - organ al Societății Istorice Române, comitetul de redacție să-i publice portretul, necrologul[2] cu numeroase detalii din viața şi activitatea sa şi o listă a lucrărilor publicate în timpul vieții[3].

Lista lucrărilor (în număr de 40 de titluri), cuprinde, pe lângă lucrările sale de arheologie şi pe cele dedicate de Gr. Tocilescu istoriei medii (Mihai Viteazul, Doamna Stanca, Petru Cercel), istoriei moderne (Dimitrie Cantemir[4], Nicolae Bălcescu), lucrări de geografie (Marele Dicționar Geografic al României, 5 volume, editate de Gr. Tocilescu în colaborare cu George I. Lahovari şi General C.I. Brătianu), folclor (Chestionar folkloristic, Buc., 1898)[5] şi manualele[6] de istorie elaborate de Grigore Tocilescu între 1885-1909, în mai multe variante, pentru diferite şcoli şi clase şi - unele - în repetate ediții.

De un interes aparte, pentru istoria istoriografiei române - pe lângă lucrările dedicate lui D. Cantemir şi N. Bălcescu -, sunt cele dedicate istoricilor G. Panu, P. Cernătescu[7], I. Bogdan[8] (Cronici inedite) şi E. Brote[9] (Chestiunea română în Transilvania şi Ungaria).

Peste ani, în studiul pe care savantul Radu Vulpe, discipolul cel mai sincer al învățatului arheolog Vasile Pârvan -, l-a dedicat lui Grigore Tocilescu, cu ocazia trecerii a 50 de ani de la moartea sa, scrie aceste fraze demne de a fi rememorate, pentru a înțelege firul continuității gândirii arheologice româneşti: „Dans l'evolution de l'historiographie roumaine, il eut le role d'un éminent pionnier: partout, il foulait un terrain vierge. Meme dans l'archéologie, qui avait été représentés en Roumanie, avant lui, par des amateurs zélés comme C. Bolliac ou par un érudit renommé comme Al. Odobescu, il lui restait l'espace nécessaire pour tracer des chemins nouveaux. C'est a lui qu'on doit le premier ouvrage concernant l'histoire du droit roumain, le premier recueil d'information sur la Dacia, préromaine, les premieres études, roumaines d'épigraphie, le premiere exploration systématique des monuments anciens de la Dobroudja et de la Valachie. Il fut aussi le

premier professeur roumain d'histoire annciene, ainci que le premier directeur du Musée National des Antiquités qui enrichit les collection de cette institution et qui en fit un centre de recherches archéologiques. Les archéologues roumains d'aujourd'hui, qui bénéficient d'un appui official que, dans les conditions de son époque, Tocilescu ne pouvait pas meme rever, travaillent, dans plus d'une direction, sur un terrain battu d'abord par lui. On ne saurait parles, par exemple, du Monument d'Adamklissi ou de la contribution roumaine (s.n.S.D.) au Corpus Inscriptionum Latinarum, sans rendre hommage, ne sarait - ce que par la simple mention de ces importantes réalisations, a leur auteur"[10]. Radu Vulpe întocmeşte şi prima bibliografie cuprinzând numai lucrările de arheologie publicate de Grigore Tocilescu în timpul vieţii sale (43 de titluri).

Un alt savant român, romanistul Dumitru Tudor, în monografia Oltenia romană[3], relevă, mai ales contribuţia lui Grigore Tocilescu la cercetarea vestigiilor romane din Dacia: „La şcoala lui Odobescu şi-a început pregătirea Grigore G. Tocilescu, promotorul şi creatorul ştiinţei arheologice de teren în România. Cercetările lui au cuprins întreg pământul oltean, iar ceea ce s-a făcut de alţii mai târziu, au fost investigaţii cu caracter local. În afară de săpăturile efectuate de el, în mai toate staţiunile mari ale Daciei sudice, a mai urmărit pe teren valurile şi drumurile, propunând identificări cu ajutorul itinerariilor antice, multe acceptabile şi acum. Fructul acestei munci îl formează o hartă arheologică a întregii Dacii (Fouilles, anexă). Tocilescu s-a ocupat numai de materialul epigraf, trimis anual spre a fi publicat în revista vieneză „Archaeologische - epigr. Mitteilungen". Elementele de arheologie topografică, monumentele sculpturale şi piesele de arheologie măruntă n-au fost studiate decât foarte puţin, fiindcă acestea erau de fapt neglijate în mai toate centrele ştiinţifice europene (s.n.S.D.). Totuşi, importanţa ce le-o dă se vede din rapoartele, notele şi planurile ridicate de el şi de asistenţii săi, păstrate acum la Academia R.S. România, unde acest material poate fi cercetat şi nu este pierdut (cum i s-a aruncat această învinuire nedreaptă). Până acum au fost valorificate parţial şi ar fi bine venită tipărirea lor, fiindcă în multe locuri s-a săpat şi se sapă pe urmele cercetărilor arheologice de Tocilescu, descriindu-se lucruri existente în aceste manuscrise! Materialul epigrafic referitor la Oltenia, rămas numai în aceste manuscrise s-a dat pentru prima dată la lumină într-un Supplementum Epigraphicum, la prima ediţie a acestei cărţi.

Cu materialul arheologic depozitat în Muzeul din Bucureşti înainte de trecerea acestei instituţii sub conducerea lui Tocilescu (1881), tot acesta s-a ocupat, în principala sa lucrare Monumentele epigrafice şi sculpturale ale Muzeului Naţional de Antichităţi, unde analizează şi comentează pe larg mai multe inscripţii din Oltenia. Cu toate că această carte are multe lipsuri şi e scrisă fără de control riguros, ceea ce i-a atras la apariţie o critică severă din partea lui N. Iorga, rămâne şi azi de neînlocuit (s.n.S.D.). Cercetările din Oltenia, făcute după 1894, au fost expuse de Tocilescu în mai multe comunicări sintetice prezentate la Academia de Inscripţii din Paris şi apoi tipărite în volumul său Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie. Unele capitole ale lucrării s-au retipărit şi în româneşte, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", condusă de el"[11].

În Enciclopedia Istoriografiei Româneşti, arheologul şi numismatul bucureştean Constantin Preda înfăţişându-i lui Grigore Tocilescu biografia şi opera îl caracterizează succint, dar cuprinzător: „Polihistor. Deschizător de drumuri în istoria culturii româneşti (s.n.S.D.), şi-a pus întreaga sa capacitate în slujba progresului, ştiinţei şi culturii noastre, aflată la graniţa de trecere de la faza de tinereţe la cea de maturitate. Domeniul în care şi-a câştigat un merit cu totul deosebit a fost studiul antichităţilor greco-romane din România. Debutul său în istorie veche şi arheologie l-a constituit cunoscuta lucrare Dacia înainte de romani, care, prin proporţii şi conţinut, reprezintă prima mare încercare de realizare a istoriei Daciei preromane. Lucrarea cuprinde un vast material istoric, filologic şi arheologic. Ulterior se consacră aproape în întregime cercetărilor de antichităţi greco-romane şi epigrafie. Ca

Director al Muzeului Național de Antichități întreprinde o amplă campanie de identificare și de strângere a numeroaselor monumente, elemente arhitectonice și sculpturale, inscripții, monede, acordând o atenție deosebită teritoriului Scythiei Minor. Numai în Dobrogea identifică 60 de cetăți grecești și romane și adună peste 600 inscripții. Grigore Tocilescu inițiază cercetări de informare în Dobrogea la Axiopolis Tomis, Troesmis, Callatis, precum și de-a lungul celor trei valuri dintre Cernavodă și Constanța, ca și pe valea Oltului, mai ales în castrul de la Copăceni, și pe limes-ul transalutan. Ca rezultat, va publica volumul Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie, lucrare de mare interes arheologic, cu o hartă a Daciei cuprinzând principalele centre cunoscute până la acea dată"[12].

La Tropaeum Traiani „PRIMUL ȘANTIER ARHEOLOGIC ROMÂNESC", Grigore Tocilescu a efectuat 12 campanii de cercetări și săpături arheologice, întrerupte de prematurul său sfârșit. Cercetările de teren au fost continuate de o întreagă serie de cercetători: George Murnu, Paul Nicorescu (10 campanii), Ion Barnea, Alexandru Barnea, Ioana Bogdan Cătăniciu, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Gheorghe Papuc[13] și Mihai Sâmpetru[14]. Se știe că monumentul de la Adamklisii a fost restaurat și că în prezent (începând din anul 1968) o întreagă echipă de arheologi bucureșteni și constănțeni continuă cercetările în cetatea Tropaeum. A început și publicarea (în serie, precum Histria) a volumelor monografiei arheologice Tropaeum Traiani. În primul volum al monografiei, Ion Barnea, coordonatorul cercetărilor prezintă istoricul cercetărilor, insistând și asupra datelor obținute în cele 12 campanii de cercetări arheologice conduse de Grigore Tocilescu. Redăm, pentru fumusețea și adevărul lor frazele prin care eruditul savant bucureștean Ion Barnea, însuși la o vârstă care îi permite un orizont larg și o înfățișare exhaustivă și limpede, parcă încrustată în pietrele bătrânei cetăți dobrogene: „Tropaeum Traiani, simbol al victoriei decisive a lui Traian în războaiele pentru cucerirea Daciei și al romanizării populației geto-dace, este numele monumentului triumfal care comemorează această izbândă, și al așezării întemeiate de ilustrul împărat în apropiere de monument, una din cele mai mari așezări romane dintre Dunăre și Marea Neagră. Asupra lor și-a îndreptat atenția cercetătorul român curând după reintrarea Dobrogei în granițele României în urma războiului de independență din 1877-1878. În anul 1882, Grigore Tocilescu, directorul de atunci al Muzeului de antichități, a deschis la Adamclisi, județul Constanța, primul șantier arheologic românesc (s.n.S.D.). Săpăturile au stabilit mai întâi caracterul mărețului monument triumfal, despre care se exprimaseră mai înainte cele mai diferite păreri și au dus la datarea lui în anul 109, sub împăratul Traian. Extinderea săpăturilor arheologice, începând din anul 1891, la cetatea situată spre V de satul Adamclisi, pe platoul din valea Urluii, a avut ca rezultat descoperirea unor importante inscripții, pe baza cărora s-a putut preciza că numele acesteia era Tropaeum Traiani, obținându-se în același timp date valoroase pentru începuturile și evoluția fortăreței construite de Traian și refăcută „din temelii" de Constantin cel Mare și Licinius (316), și a cărei viață urbană s-a prelungit până la sfârșitul secolului al VI-lea - începutul celui de-al VII-lea. S-au stabilit planul și caracterul cetății, s-au dezvelit porțile principale, parte din incinta și din strada principală, basilica forensis, patru bazilici creștine, diferite alte construcții din interiorul fortului municipium, o bazilică de cimitir. În același timp au fost reluate săpăturile pe dealul monumentului triumfal, unde s-au descoperit altarul militar și tumulul funerar (mausoleul) (s.n.S.D.).

Dacă despre monumentul triumfal, Grigore Tocilescu a publicat, în colaborare cu Otto Benndorf și George Niemann, lucrarea de mare răsunet, apărută la Viena în 1895 și mereu actuală, în schimb, rezultatele săpăturilor la cetate, cu excepția majorității inscripțiilor și a unor mari edificii publice, sumar publicate, au rămas inedite, din cauza dispariției premature a marelui arheolog și istoric român (1850-1909). Această lipsă a fost împlinită în parte de două studii ale lui George Murnu, succesorul lui Tocilescu la conducerea Muzeului Național de Antichități și a șantierului de la Tropaeum, și îndeosebi de temeinicul studiu de

sinteză arheologico-istorică publicat de Vasile Pârvan în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1911. Reluarea, la o scară mult mai redusă, a săpăturilor arheologice la cetatea Tropaeum, între anii 1933-1943, de către profesorul de atunci de la Universitatea din Iaşi, Paul Nicorescu, n-a avut o soartă mai bună, rezultatele acestora rămânând necunoscute aproape în întregime"[15].

Acestea sunt câteva, dar credem, esenţiale, referiri la opera arheologică şi istorică a lui Grigore Tocilescu. În activitatea sa, însă, un loc aparte îl deţine publicarea Revistei de Istorie, Arheologie şi Filologie, ce apare în anul 1882 şi continuă, cu unele întreruperi până la sfârşitul vieţii sale. Nici acest important segment din activitatea lui Grigore Tocilescu, dar care implica întreaga istoriografie românească, nu a rămas neremarcat.

În primul volum apărut după moartea sa (RIAF, XX, 1, 19109 noul Director-Proprietar Em. E. Kretzulescu, Preşedintele Societăţii Istorice Române, într-un cuvânt Către cititori, face un scurt istoric al acestei reviste:

„În urma crudei pierderi încercate de Societatea Istorică Română în persoana mult regretatului Grigore G. Tocilescu, această Societate, pe care am onoarea a o prezida de mai bine de un an, s-a găsit iarăşi ameninţată de o nouă întrerupere - ba chiar de dispariţia totală - a organului ei „Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie". Într-adevăr, valoroasa publicaţiune, - unică în genul ei la noi, de la „Archivul" lui Cipariu şi „Magazinul Istoric" al lui Laurian şi Bălcescu - a trecut prin diferite faze şi a întâmpinat greutăţi materiale, ce în multe rânduri au redus-o la încetare. După o perioadă de înflorire, de la 1882 până la 1891, în care timp apar şase volume (s.n.S.D.), cu aproape 5000 de pagini, cu 41 stampe şi cu 105 gravuri, urmează o întrerupere de doi ani. La reapariţie, în 1893, Grigore Tocilescu însuşi spunea: „Se împlinesc 10 ani de când întemeind Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, speram că voi putea scoate la lumină regulat câte 2 volume pe an, ceea ce ar fi făcut astăzi ca publicaţiunea să ajungă la 20 de volume. Ea însă abia dacă numără şase volume, pe care cu tot felul de sacrificii, în mijlocul indiferenţei publicului mare şi mic, izbutii târâş-grăpiş să le încropesc.Aceasta n-o spun ca o plângere; când la noi se citeşte aşa de puţin, - ar fi bine, ca o revistă cu materii atât de speciale, să-şi fi găsit cetitori mai numeroşi, sprijinitori mai statornici şi mai calzi. Au fost totuşi câţiva, cărora cu atât mai mult le datoresc recunoştinţă, şi care îmi dau şi acum îndemnul să reîncep publicaţiunea". Timpul primei reapariţii abia ţinu însă un an, ca să apară volumul al şaptelea în 2 fascicole. De la 1894, urmează iarăşi o întrerupere de opt ani, în care timp Grigore Tocilescu publică o parte din cercetările sale în revista Societăţii „Tinerimea Română". La 1902, revista reapare a doua oară, de astă dată ca organ al Societăţii Istorice Române, instituţiune culturală fundată tot din iniţiativa lui Gr. Tocilescu, la 5 mai 1901. În cursul anilor 1902-1903, Societatea noastră face să apară volumele 8 şi 9 cu 47 clişee şi 1 planşă. Dar în curând, - după ce şi Societatea Istorică Română îşi suspendă activitatea sa din diferite cauze, între care şi boala îndelungată a fostului Preşedinte, regratatul George I. Lahovari, - Revista încetă pentru a treia oară. În sfârşit, la 1908, Societatea reluându-şi activitatea reapăru şi Revista, în 1909, ajungând la al 10-lea volum.

În acest şir de ani, Grigore Tocilescu, cu toate greutăţile ce a avut de înfruntat, înflăcărat fiind de iubirea trecutului şi de gloria neamului românesc, a luptat şi a lucrat fără preget lăsându-ne această importantă publicaţie, de peste 7000 pagini, la care au colaborat fruntaşii istoriografiei şi filologiei române ca: Mihai Kogălniceanu, Haşdeu, V. A. Urechia, Al. Odobescu, Gr. Tocilescu, Episcopul Melchisedec, Papadopol-Calimah, Beldiceanu, Esareu, Al. Xenopol, M. Sutzu, Sbiera, D. Onciul, Al. Lambrior, V.M. Burlă, S. Fl. Marian, Dr. Gaster, Gr. Creţu, Lazăr Şăineanu, Ispirescu, G. Dem. Teodorescu, Ionescu-Gion şi alţii, fără a mai enumera şi pe colaboratorii mai noi. Acesta este istoricul pe scurt al revistei"[16].

Acesta este, de altfel, şi motivul pentru care, pe lângă activitatea şi opera lui Grigore Tocilescu, vom publica cu această ocazie titlurile cuprinse în cele XIII volume ale

Revistei pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, pentru pregătirea lucrărilor în vederea elaborării atât de necesarei Istorii a arheologiei româneşti, nu numai pentru arheologi, ci pentru istoriografia română şi europeană, în genere. Titlurile cuprinse vor ilustra şi volumele XI, XII, XIII, de după moartea lui Gr. Tocilescu, deoarece ele arată evoluţia revistei până la 1912 inclusiv, înaintea războiului al doilea balcanic, situat cronologic în preajma izbucnirii primei conflagraţii mondiale (1913/1914). În aceste volume au fost publicate şi lucrări ale lui Gr. Tocilescu, rămase nepublicate de dinainte de 1909, cât şi unele importante, credem noi, informaţii privitoare la omul Grigore Tocilescu, la ultimii săi ani de viaţă, când, deşi grav bolnav de o cardiopatie care-i va grăbi sfârşitul, continuă să cerceteze la Adamklisi. Sunt referiri importante la viaţa sa şi a primului ŞANTIER ARHEOLOGIC ROMÂNESC, de la Tropaeum Traiani. Până la publicarea integrală a operelor rămase în manuscris de la Gr. Tocilescu şi mai ales a corespondenţei sale, aceste informaţii privesc direct şi nemijlocit acest capitol al istoriei arheologiei române.

Au fost publicate fragmente din corespondenţa sa, din care noi redăm doar două pasajii semnificative din două scrisori:

A. Scrisoare din BAD-NAUHEIM. Villa Hupfeld, datată 26 iulie 1907:

„Eu continui cura prescrisă de doctor; am ajuns la 15 băi thermalspondel; iar de Duminecă voi începe băile de Spondel, care alcătuiesc gradul suprem de tărie în tratamentul ce urmez. Oarecare îmbunătăţiri a circulaţiei se simte; apetitul a crescut; insomnia, de care greu sufeream mai zilele trecute, n-a mai revenit; dar ameţeala, slăbiciunea corpului, rămân ca să-mi amintească mereu: că sănătatea a zburat de la mine şi că foarte greu va mai reveni"... „n-am teamă de moarte, căci odată trebuie să mor; dar regret că trebuie să închid ochii, înainte de a-mi fi încheiat opera. Soarta însă aşa a voit. Împlinească-se voia ei. Saluturi afectuoase finei, îmbrăţişări finişoarei; d-tale o strângere de sincer şi devotat prieten. Tocilescu".

B. Scrisoare din ADAM-KLISI, Duminecă 23 septembrie 1907:

„Aici lucrez continuu la dezgroparea Cetăţii Tropaeum Traiani, scoţând la iveală edificii din ce în ce mai interesante şi noi documente şi materiale pentru chestiunea Adamklisi. Indur aici toate mizeriile, toate lipsurile ce le poate avea cineva într-un mic cătun"... „Pe aici mai stau până la 27 septembrie când vin la Bucureşti pentru vreo 4 zile; apoi mă întorc iarăşi la Adamklissi până la 1-iu noiembrie. Adresa mea aici este: Adamklissi prin gara Medgidia. Îmbrăţişări Mărioarei; sărutări de mâini doamnei Apostolescu. Amice recunoscător. Tocilescu"[17].

Sunt acestea informaţii directe despre omul Grigore Tocilescu, despre firea, luciditatea şi delicateţea sa sufletească, calităţi pe care, e învederat, s-au clădit marile sale aventuri ştiinţifice tinereşti şi mature, opera sa care rezistă dintelui curd al vremii.

Semnificativ este şi un fragment în care, precedând scrisorile, autorul, N.I. Apostolescu, răspunde unor critici aduse ilustrului arheolog: „Pentru cunoaşterea adevărului suntem totuşi datori să arătăm că în ultimele sale campanii de săpături, neîntrecutul arheolog a fost secondat astfel: în 1906 cu succes, de inginerul Von Kube din München; în 1907, precum dovedesc scrisorile de mai sus, Tocilescu a stat nemişcat la faţa locului; iar de la 22 mai 1908 până la 15 noiembrie 1909, săpăturile au fost conduse de un tânăr specialist, d-l Heinrich Brötz, elev al prof. V. Thiersch din München, şi recomandat de prof. Dr. Ritterling din Wiesbaden. Apoi în privinţa descoperirii căii principale (via principalis) din cetatea de la Adamklisi în 1910, după ce se zice că s-a curăţat locul de urmele săpăturilor lui Tocilescu, noi avem în faţă planul cetăţii ridicat de inginerul Iacobi încă din 1895, în care se vede că zgomotoasa descoperire din 1910 era cunoscută de 15 ani"[18].

Grigore Tocilescu s-a bucurat de asupicii cu totul ieşite din comun. I-a fost încă în tinereţe, nu numai discipol , ci colaborator, secretar de redacţie la diferite reviste, genialului savant care a fost B.P. Haşdeu[19]. În acelaşi sens e demnă de amintit generozitatea umană,

profesorală şi ştiinţifică a scriitorului şi arheologului Alexandru Odobescu, cel care a lăsat culturii româneşti şi europene celebra şi mereu necesara monografie arheologică: Tezaurul de la Pietroasa.

Această generozitate ştiinţifică, existentă în vremea Junimii lui Titu Maiorescu şi a lui B.P. Haşdeu (cu jocuri intelectuale de tipul acrostihului La noi e putred mărul, de B.P. Haşdeu, publicat în Convorbiri Literare), în bunul concert al istoriografiei europene - cu luminile sale, venite dinspre istoriografia germană de tip Ranke-Lamprecht-Mommsen, şi a celei franceze cu gândul sintezei în sensul şcolii lui H. Berr, începe, deci această generozitate, şcoală de critică istorică, erudiţie şi acribie profesională, în sensul limitelor cunoaşterii, a adevărului omeneşte posibil, să se estompeze. Are loc un proces de satanizare a gândirii istoriografice europene şi treptat, sub influenţa acesteia şi a celei româneşti. Despre acest proces de satanizare marxistă a istoriografiei vom publica în viitor un studiu adecvat. Acum ne limităm a aminti că în preajma primului război mondial, în perioada interbelică şi mai ales în anii de după a doua conflagraţie mondiale acest proces înaintează mereu, se cantonează, şi, sub forma recrudescenţei poststalinismului ortodoxist marxist, el persistă şi, pe alocuri, la cei care-l acceptă, triumfă, chiar în pofida declaraţiilor acestora, dar cu semn schimbat, şi azi. Astfel critica (ne-a demonstrat-o într-o carte întreagă, Al. Zub) se transformă în criticism, remarca, observaţia colegială se transformă în polemică zgomotoasă, iar intoleranţa se transformă în excludere, închisoare chiar sau răzbunare. Aşa a fost posibil, ca treptat, dar neîntrerupt, din păcate, procesul de satanizare să ducă de la critica ştiinţifică, atât de necesar umană şi ştiinţifică, de necesară adevărului uman, nu „adevărului" lagărelor de concentrare naziste sau gulagului stalinist, la „Academia istoriografică" de la Sighet. Redăm acest „bilanţ academic" după lucrarea lui C.C. Giurescu, Cinci ani şi două luni în Penitenciarul de la Sighet[20]: Preşedinte al Academiei: Al. Lapedatu - 1876-1950 (fost preşedinte al Academiei Române, 1935-1937), mort la Sighet; Preşedintele Secţiei de Istorie al Academiei. Ion Lupaş - 1880-1967 (a fost preşedintele Secţiei de Istorie a Academiei Române, 1932-1935); Membrii ai Academiei: Gh. I. Brătianu - 1898- 24/25 aprilie 1953, celula 73 (fost membru al Academiei Române); Silviu Dragomir - 1888-1962; C.C. Giurescu - 1901-1977; Ştefan Meteş - 1887-1997; I.I. Nistor - 1876-1962; Victor Papacostea - 1900-1962; Zenobie Pâclişanu (1886 -?), Teofil Sauciuc-Săveanu - 1884-1971 (toţi foşti membrii sau membri corespondenţi ai Academiei Române). Fireşte a Academiei Române desfiinţată în anul 1948, în locul cărora au fost aleşi alţi membrii ai noii Academii, ilustrând acest proces de satanizare marxistă. Confirmarea ne-o dă substanţiala culegere de texte publicată de Pompiliu Teodor, Din gândirea materialist-istorică românească (1921-1944), unde sunt prezentaţi, printre alţii, noi academicieni: Petre Constantinescu-Iaşi, Andrei Oţetea, David Prodan, Banyai Ladislau, Miron Constantinescu[21], cărora noi le adaugăm pe neamnintitul academician Mihail Roller.

Că acest proces continuă, ne-o demonstrează anatemizarea academicianului Ştefan Pascu, cu studii occidentale, la Roma, la De Propaganda Fide, dat afară după 1950 de la Universitate, de unii din aceşti academicieni noi, şi a istoricului - specialist în istoria modernă a Occidentului: SUA, Anglia, Franţa, Ţările de Jos, Camil Mureşan, ostracizat şi el, o vreme, de cei cu alte feţe şi cu semn schimbat, dar cu darul aceleaşi atitudini satanice - să domine, să fie în vârf şi mai ales „să deţină" adevărul, sfidând prin îngâmfare, trufăşie marxistă, simpla şi umana socratica sau creştina umilinţă, în faţa limitei cunoaşterii omeneşti.

Din aceste motive publicăm în continuare bibliografia cuprinsă în cele 13 volume ale Revistei pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, în care Gr. Tocilescu, îi publica pe maeştrii săi - B.P. Haşdeu şi Al. Odobescu, pe savanţii contemporani - A.D. Xenopol, D. Onciul, pe atât de contestaţii în epocă - savantul Dr. Gaster şi pe Lazăr Săineanu, dovedind nu numai încredere şi bunăvoinţă faţă de semeni, ci temeritate în atitudine; sau pe unii dintre cei care

vor deveni ulterior nume cunoscute ale culturii româneşti: bizantinologul N. Bănescu, istoricii Ilie Minea şi I.C. Filitti, istoricul de artă Orest Tafrali, etnologul S.Fl. Marian (bucovinean, însă absolvent al Liceului „Samuil Vulcan" din Beiuş) sau lingvistul G. Giuglea şi alţii.

În Biblioteca Universităţii din Oradea se păstrează cele 13 volume, legate în 7 tomuri groase, cu cotorul în piele albastră. Pe pagina de gardă a primului volum se păstrează ex librisul: R. de Skina, probabil al proprietarului sau al unuia dintre ei.

Considerăm că parcurgerea bibliografiei cuprinse în cele 13 volume ar putea constitui pe lângă o contribuţie la istoria - nu numai - arheologiei române, şi o mică lecţie pentru studiul toleranţei ştiinţifice.

Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie
Bibliografie

Volumul I. 1882[22]

1. Mihail C. Sutzu, Tezaurul de la Turnu Măgurele, p. 1-16
2. G. Ionescu-Gion, Montagne şi Valachia. Cercetare critică, p.
3. Dr. M. Gaster, Stratificarea elementului latin în limba română, p. 17-32.
4. M. Kogălniceanu, Colecţiune de modeluri de pictură religioasă de Dascălul Radu Zugravu, p. 33-36
5. A. Lambrier, Ceva despre conjunctivul românesc, p. 37-44
6. Al. D. Xenopol, Finanţele în Epoca Fanarioţilor. Sămile Moldovei din anii 1777-1804, p. 45-73
7. Dr. M. Gaster, Texte române inedite din secolul XVII. I. Călătoria lui Sith la raiu (1600-1625), p. 74-96.
8. Gr. G. Tocilescu, Monumente epigrafice şi sculpturale din Dobrogea. Iglita (Troesmis), p. 97-132.
9. A. Papiu-Ilarian, Memoriu inedit, p. 133-146
10. V.M. Burlă, Despre pronunţia lui S în limba latină, p. 147-154
11. M.B. Calloianu, Sortes sau răspunsuri de oracul, p. 155-161
12. V. Dimitrescu, Note asupra monumentelor, ruinelor şi locurilor însemnate istoric din judeţul Mehedinţi, p. 162-177
13. A.I. Odobescu, Inscripţiunea lui Ştefan cel Mare de la Curţile Domneşti din Hârlău, p. 178-180
14. Arhimandrit Ilarie Huşanu, Inscripţiunea de la Biserica Sfinţii Voevozi pronumită Dancu din oraşul Iaşi, p. 180-182
15. Gr.G. Tocilescu, Documente inedite privitoare la Istoria Română, p. 183-192
16. G. Maior, Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae, p. 193-223
17. P. Ispirescu, Zicători populare, p. 224-235
18. Désiré Mare, Săpăturile de la Troesmis, p. 240-242 (Recenzii-Comunicări-Notiţe şi în continuare)
19. Episcopul Melchisedec, O vizită la câteva mănăstiri şi biserici antice, p. 245-248
20. M. Sutzu, Lanţul de aur de la Grădiştioara şi Tezaurul din Maramureş, p. 282-292
21. Gr.G.Tocilescu, Monumente epigrafice şi sculpturale din Dobrogea. I.Iglita (Troesmis), p. 293-330
22. V.M. Burlă, Despre accentuaţiunea formelor contrase ale substantivelor latine terminate în -ius şi -ium, p. 331-336
23. H. Tyktin, O foaie de zestre din 1669, p. 337-344
24. Dr. M. Gaster, Stratificarea elementului latin în limba română, p. 345-356
25. George O. Gârbea, Asupra cuvântului compus de profesorul Lazăr învăţătorul şi directorul şcoalelor româneşti din Bucureşti, p. 357-368
26. Episcop Melchisedec, Două urice inedite de la marele Ştefan, p. 369-377

27. Gr.G. Tocilescu, Documente inedite privitoare la istoria română, p. 378-388
28. A.D. Xenopol, Teoria lui Rössler. Studii asupra stăruinţei Românilor în Dacia Traiană, p. 409-417
29. Teodor T. Burada, Biserica Sf. Ioan din Vaslui, p. 418-420
30. G. Maior, Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae (1544-1551), p. 421-449
31. P. Ispirescu, Zicători populare, p. 450-460
32. A. Vizanti, Abecedarul lui G. Lazăr. Notiţă bibliografică, p. 461-469
33. Dr. M. Gaster, Ţiganii ce şi-au mâncat biserica, p. 469-475 (Miscellanea)
34. N. Popilian, Cetatea, p. 475-477
35. G. Ionescu-Gion, Montaigne şi Valachia. Cercetare critică, p. 477-484

Volumul II. 1883[23]

36. G. Dem. Teodorescu, Viaţa şi operele lui Eufrosis Poteca (1786-1859). I. Şcoalele greceşti de la începutul secolului XIX, p. 1-46
37. Episcopul Melchisedec, O vizită la câteva mănăstiri şi biserici antice din Bucovina, p. 47-75
38. Teodor T. Burada, O călătorie la Muntele Athos, p. 76-82
39. A.D. Xenopol, Teoria lui Rössler. Studii asupra stăruinţei Românilor în Dacia Traiană, p. 83-139
40. C. Esarcu, Documente istorice inedite descoperite în arhivele din Veneţia, p. 140-176
41. $x_x x$, Obştească mângâiere (Originalul scris la începutul secolului, după fuga lui Caragea, se păstrează de d.C. Aricescu), p. 177-178
42. Mihail C. Sutzu, Valul lui Traian (Miscellanea), p. 179-181
43. Gr. Sima a lui Ion, Materiale de limbă, p. 181-185
44. Dr. M. Gaster, Ciubăr Voda mâncat de guzgani, p. 185-191
45. Teodor T. Burada, Biserica Sf. Apostoli Petre şi Pavel din Huşi, a lui Ştefan cel Mare, p. 191-192
46. $x_x x$, Alexandru Lambrior. Necrolog, p. 191-192
47. $x_x x$, Câteva din scrisorile lui Al. Lambrior[24], p. 193-201
48. A.D. Xenopol, Teoria lui Rössler. Studii asupra stăruinţei Românilor în Dacia Traiană (1). VI. Documentele, p.202-213
49. M.C. Soutzo, Systemes monétaires primitifs de l'Asia Mineure et de la Grece (1), p. 214-247
50. Gr.G. Tocilescu, Monumente epigrafice şi sculpturale din Dobrogea. I. Igliţa (Troesmis), p. 248-282
51. Melchisedec, O vizită la câteva mănăstiri şi biserici din Bucovina, p. 261-281
52. V.M. Burlă, Domnul Paul Hunfalvy şi Teoria lui Rösler[25], p. 283-288
53. M. Sutzu, Lanţul de aur de la Grădiştoara şi Tezaurul din Maramureş, p. 282-292
54. Gr.G. Tocilescu, Monumente epigrafice şi sculpturale din Dobrogea. I. Igliţa (Troesmis), Fine (1), p. 293-330
55. V.M. Burlă, Despre accentuaţiunea formelor contrase ale substantivelor latine terminate în -ius şi -ium, p.331-336
56. H. Tyktin, O foaie de zestre din 1669, p. 337-344
57. Dr. M. Gaster, Stratificarea elementului latin în limba română, p.345-356 (Urmare şi fine)
58. G.O. Gârbea, Asupra cuvântului compus de profesorul Lazăr învăţătorul şi directorul şcoalelor româneşti din Bucureşti, p. 357-368.
59. Episcop Melchisedec, Două urice inedite de la marele Ştefan, p. 369-377

60. Gr.G. Tocilescu, Documente inedite privitoare la istoria română, p.378-388
61. Teodor T. Burada, O călătorie la Muntele Athos, p. 389-408
62. A.D. Xenopol, Teoria lui Rössler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană, p.409-418

Volumul III. 1884[26]

63. Episcopul Melchisedec, Mitropolitul Grigore Țamblac, p. 1-64
64. V.A. Urechia, O cronică anonimă, p. 65-82
65. C.Esarcu, Dispacele Ambasadorilor Venețieni la Constantinopol, p. 83-88
66. V.M. Burlă, Domnul Paul Hunfalvy şi Teoria lui Roesler (Fine), p. 89-98
67. Dr. M. Gaster, Colinde, cântece populare şi cântece de stea inedite, p. 99-110
68. A.D. Xenopol, Teoria lui Rössler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană, p. 111-127
69. C.D. Aricescu, Notiță despre portretele lui Tudor Vladimirescu, p. 128-129
70. Episcopul Melchisedec, Catalog cu cărțile sârbeşti şi ruseşti manuscrise vechi, ce se află în Biblioteca Sântei Mănăstiri Neamțului, precum şi de cuprinderea lor şi de însemnările istorice ce se găsesc în ele, p. 129-143
71. P. Ispirescu, Zicători populare (I), p. 144-163
72. Prea Sf. Sa Episcop Melchisedec, Viața Sf. Ioan cel Nou de la Suceava scrisă în limba slavă de Mitropolitul Grigorie Țamblac şi tradusă de Prea Sf. Sa Episcop Melchisedec, p. 163-174
73. C. Esarcu, Moldova şi Valahia. Sumarul documentelor păstrate în Arhiva Generală a Veneției, Seria I, p. 176-208
74. Gr.G. Tocilescu, Documente inedite privitoare la Istoria Română. Colecțiunea Doamnei Rudeanu născută Marghiloman (1), p. 209-235
75. Gr.G. Tocilescu, Câteva acte privitoare la haiducul Iancu Jianul, p. 236-240
76. Gr.G. Tocilescu, Studii critice asupra cronicilor române. Cum sunt publicate cronicile române, p. 241-288
77. A.D. Xenopol, Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană (1) (Urmare), p. 289-297
78. I.C. Georgian, Încercare asupra metodei în istorie, p. 298-326
79. Gr.G. Tocilescu, Stihuri asupra venirii nemților în Bucureşti şi asupra pieririi voevodului Hangerli. De un anonim, p. 327-332
80. C.D. Aricescu, Încă o probă despre neorânduielile zavergiilor de la 1821, p. 332-334
81. Dr.M. Gaster, Legende inedite. Viața Sf-ului Alexie, omul lui Dumnezeu, p. 335-352
82. C. Esarcu, Moldova şi Valachia (I). Sumarul documentelor păstrate în Arhiva Generală a Veneției. Făcut de d.C. Esarcu. Seria I. Scrisori de ale Baliilor Venețieni din Constantinopol, p. 353-370
83. G.Dem. Teodorescu, Literatura populară. Colecția G.Dem. Teodorescu, p. 371-381
84. Episcop Melchisedec, O rugăciune-vrajă, p. 381-385
85. Aron Prijbean, Descântece, superstiții şi poezii populare din plaiul Prahova, p. 384-391
86. N.D. Popescu, Balada Corbea, p. 392-400

Volumul IV. 1885

87. Mihail C. Soutzo, Etalons ponderaux primitifs et lingots monétaire, p. 402-463
88. Gr.G. Tocilescu, Studii critice asupra cronicilor române, p. 464-500
89. Episcop Melchisedec, O excursiune în Bulgaria, p. 501-532
90. B.P. Haşdeu, Alun, alună şi derivatele, p. 632-642
91. Gr.G. Tocilescu, Documente inedite privitoare la Istoria Română. Un autograf al

lui Mihail Vodă cel Viteaz, p. 542-544
92. A.D. Xenopol, Teoria lui Rössler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană (I), (Urmare), p. 545-600
93. C. Esarcu, Moldova şi Valahia (I). Sumarul documentelor păstrate în Arhiva Generală a Veneției. Din rapoartele diplomatice ale Baliilor Venețieni la Constantinopol, p. 601-629
94. Dr.M. Gaster, Legende inedite. II. Viața Sf-ului Eustachie Plachida, p. 629-645
95. L. Săineanu, Elemente turceşti în limba română, p. 646-699
96. Episcop Melchisedec, Biblioteca Domnului Dimitrie Sturdza de la Miclăuşeni din județul Romanului, p. 700-713
97. A.D. Xenopol, Despre luga Vodă cu prilejul unui document, p. 714-717
98. Teodor T. Burada, Biserica Sfinții Voevozi din comuna Scânteia numită a lui Ştefan cel Mare, p. 717-719
99. A.D. Xenopol, Simon de Montfort comite de Leicester - par Charles Bémont, Paris, 1884, 385 p. (recenzie), p. 719-720

Volumul V. 1885

100. A.D. Xenopol, Întemeierea Țărilor Române, p. 2-28
101. Gr. Crețu, Întâiul Praxim sau Apostol Românesc tipărit pe la 1570, p. 29-57
102. Gr.G. Tocilescu, Scrieri inedite ale lui „Zilot Românul", p. 58-64
103. Zilot Românul, Domnia a treia a lui Alexandru Vodă Suțu ce i se zicea şi Drakake, p. 65-88
104. Dr.M. Gaster, Legende inedite.III. Viața Sf-ului Macarie Râmleanul, p. 89-112
105. Episcop Melchisedec, O excursiune în Bulgaria, p. 113-123
106. P. Dulfu, Societatea Istorică şi Arheologică din Districtul Hunedoarei, p. 124-129
107. Dr. Francisc Solyom-Fekete, Date privitoare la istoria cnezatelor române (tr.P. Dulfu), p. 129-141
108. Episcop Melchisedec, Biblioteca Domnului Dimitrie Sturdza de la Miclăuşeni din Județul Romanului, II, p. 142-152
109. P. Ispirescu, Zicători populare, p. 153-165
110. A.D. Xenopol, Un document asupra lui Bogdan descălecătorul Moldovei din 1349, p. 166-170
111. Teodor T. Burada, Biserica Buna Vestire din Târgul Ocnei, a lui Răducanu Racoviță, p. 170-173
112. Teodor T. Burada, Despre crestăturile şalgăilor pe droburile de sare, p. 173-174
113. B. Iorgulescu, Poezii populare adunate din Macedonia, p. 175-186
114. N. Beldiceanu, Antichitățile de la Cucuteni, p. 187-192
115. L. Săineanu, Elementele turceşti în limba română, (Fine), p. 194-285
116. A D.Xenopol, Întemeierea Țărilor Române.III. Descălecarea Moldovei, p. 285-309
117. E. Picot, Tableau généalogique de la Famille Dragoş, p. 310-318
118. A. Papadopol-Calimach, Amfilohie Hotinului, p. 319-330
119. Zilot Românul, Din scrierile lui Zilot Românul, p. 331-358
120. G. Maior, Monumenta Comitiala Regni Transilvaniae (1556-1564), I, p. 359-376
121. P. Ispirescu, Zicători populare (1), p. 377-384
122. Ştefan Emilian, Biserica de la Trei-Ierarhi din Iaşi, p. 385-391
123. Teodor T. Burada, Documente inedite privitoare la Istoria Română, p. 392-398
124. V. Iorgulescu, Orație ce se zice la nuntă, p. 399-400

Volumul VI.1891[27]

125. B.P. Haşdeu, Anonymus Lughosiensis. Cel mai vechiu dicţionar al limbii române, după manuscrisul din Biblioteca Universităţii din Pesta, p. 1-48

126. Teodor T. Burada, Cercetări asupra muzicii ostăşeşti la Români, p. 49-71

127. Grigore Creţu, O nouă etimologie a numeralului românesc v (din lat. ullam), p. 72-88

128. Zilot Românul, Din scrierile inedite ale lui Zilot Românul. Jalnica cântare a lui Zilot, p. 89-115

129. Alexandru Papadopol Calimach, Dare de seamă despre câteva cărţi vechi, p. 116-133

130. Theodor T. Burada, Biserica Sfântul Gheorghe din oraşul Hârlău zidită de Ştefan cel Mare, p. 134-143

131. Episcop Melchisedec, O colină din Moldova, p. 143-144

132. Gr. Creţu, Codicele Voroneţean cu un vocabular şi studiu asupra lui de I. al lui G. Sbiera, p. 145-158

133. L. Şăineanu, Ielele-Dânsele-Vântoasele-Şoimanele-Frumoasele-Măiestrele-Milostivele-Zânele. Studiu de mitologie comparată, p. 159-210

134. L. Săineanu[28], Încercare asupra Semasiologiei limbii române. Studii istorice asupra tranzaţiunii sensurilor, p. 211-467

Volumul VII[29], Fascicola I. 1893

135. V.A. Urechia, Din istoria secolului XVII. 1665-1700, p. 1-33

136. Traugott Tamm, Situaţia geografică a României în lume. Neber die Waltstellung Rumäniens, p. 34-67 (text bilingy, român şi german).

137. Aurelian Candrea, Câteva substrate latine vulgare, p. 68-96

138. Mihail C. Soutzo, Essai de restitution des systemes monetaires Macedoniens des rois Philippe et Alexandre et du systeme monétaire egiptien de Ptolemée Soter, p. 97-114

139. Mihail Canianu, Din Psihologia populară. Descântece, Farmece şi Vrajă, p. 115-191

140. George Popa, Poezia populară la Români, p. 192-228

141. Ilie Gherghel, Năvala ungurilor asupra cetăţii Constantinopol la 934, p. 229-235

142. Emil M. Teodorescu, Obiectele Muzeului din Odessa referitoare la trecutul României, p. 236-240

Volumul VII[30], Fascicola II. 1894

143. Gr.G. Tocilescu, Monument Triumphal de l'Empereut-Trajan a Adam-Klissi (Dobroudja/ et la ville de Tropaeum Trajani), p. 241-253

144. Grigore G. Tocilescu, Nouvelles recherches sur le Monument de Tropaeum, p. 254-259

145. Grigore G. Tocilescu, Monumentul triumfal al lui Traian de la Adam-Klissi, p. 260-300

146. Bonifaciu Florescu, Idealul lui Bălcescu, p. 301-323

147. G.I. Ionescu-Gion, Din istoria şi comerţul Braşovului la începutul secolului XVI, p. 324-333

148. M. Gaster[31], Alexandria din Bucovina publicată pentru întâia oară, p. 334-366

149. x_xx, Documente inedite privitoare la Istoria Românilor, p. 367-385 (două comunicate de A.D. Xenopol, p. 383-385).

150. A.D. Xenopol, Cel mai vechi episcop român din Transilvania (Ioan de Capha), p. 386-389

151. George Popa, Insula şerpilor, p. 390-416

152. Gr.G. Tocilescu, Balade populare. Auzite în mănăstirea Horezului (Vâlcea) de

la Oprea Drăgan Cantorul, p. 417-427
153. Sofroniu Liuba Marcu, Căpcânii adecă Tătarii. Tradiţiuni poporane, p. 428-432

Volumul VIII. 1902[32]

154. xxx, Statutele „Societăţii Istorice Române", p. III-VII
155. xxx, Biroul Societăţii. Membrii Comitetului. Membrii Societăţii. Membri activi, p. VIII-IX
156. C. Protopopescu-Argeş, Preşedenţia Societăţii Istorice Române. Tablou rezumativ al lucrărilor Societăţii, cu începere de la 5 mai 1901, când s-a constituit Societatea şi până la 27 iunie 1901, p. XII-XXI
157. xxx, Societatea Istorică Română[33], p. 3-7
158. Gr.G. Tocilescu, O carte de aforisme de acum 2000 de ani, p. 8-49
159. Nicolae Densuşianu, Chinesiatul Familiei Băsărabă din Ţara Haţegului, p. 50-73
160. I. Ionescu-Gion, Boerii Craioveşti, p. 74-79
161. Ilie Bărbulescu, Alfabetul chirilic în textele româneşti din al XVI şi XVII veac în legătură cu monumentele slave şi româno-slave chirilice, p. 80-99
162. Gr.G. Tocilescu, Un fragment de cronică assyriană. Secolul IX BC. în MNA, p. 100-105
163. Gr.G. Tocilescu, O inscripţie hieroglifică pe un sarcofag egiptean în MNA, p. 106-109
164. N.I. Apostolescu, Schitul Trivalea, p. 110-116
165. Ilie Nicolescu, Familia Golescu, p. 117-136
166. S.Fl.Marian, Stânjenelul, p. 137-140
167. S.Fl. Marian, Lăcrimioara, p. 141-146
168. M.G. Golbanu, Europa şi Chestiunea Austriei (recenzie), p. 147-149
169. Generalul C.I. Brătianu, Însemnătatea istoriei naţionale pentru instrucţiunea militară, p. 151-169
170. Nic. Densuşianu, Războiul lui Ştefan cel Mare după istoricii poloni Dlugosz şi Cromer, p. 170-208
171. Ilie Bărbulescu, Alfabetul chirilic în textele române din al XVI şi al XVII veac în legătură cu monumentele slave şi româno-slave-chirilice, p. 209-223
172. Gr.G. Tocilescu, Sur quelques monuments antiques du Musée de Bucarest. Communication lue a l'Academie des Inscriptions et Belle-Lettre de Paris, seannce du 23 Novembre 1900, p. 226-241
173. N.I. Apostolescu, Frunză verde!, p. 242-252
174. Elie Nicolescu, Familia Golescu, p. 253-267
175. Gr.G. Tocilescu, Două statui antice din Micia[34], p. 259-273
176. Grigore Goilav, Statutele Asociaţiunii Minorilor din Suceava, p. 274-276
177. Elie Nicolescu, De la Academia Română[35] - (cronică), p. 277-284
178. xxx, Recenzii şi Notiţe Bibliografice, p. 285-296
179. N. Mateescu-Movilă, Din literatura populară - Povestea Ilenei Cosânzene, p. 296-309
180. S. Florea-Marian, Sita lelelor, p. 310-316
181. S. Florea Marian, Lăcusta, p. 317-319
182. C. Protopopescu-Argeş, Tablou rezumativ al lucrărilor Societăţii Istorice Române de la 2 feb. şi până la 1 iulie 1902, p. 320-324

Volumul IX.1903

183. Gr.G. Tocilescu, Câteva monumente epigrafice descoperite în România, pag. 3-83

184. Ilie Bărbulescu, O danie a lui Vasile Lupu mănăstirii Lepovina din Croaţia şi vechile legături ale Principatelor Române cu Croaţia, p. 84-126

185. N.I. Apostolescu, Originalitate, p. 127-139

186. Dr. Em. Grigorovitza, Studii Gotice. I. Etnologia regiunilor daco-scite la venirea goţilor, p. 140-147

187. M. Dimitrescu, O nouă orientare a studiilor istorice în Germania, p. 139-160

188. Gr. Cretzu, Câteva etimologii româneşti. Răspuns Domnului Ovidiu Densuşianu, p. 161-192

189. Elie Nicolescu, Miloş Vodă, p. 193-199

190. Elie Nicolescu, Din descendenţa „Craioveştilor", p. 200-212

191. Şt.D. Grecianu, Contele Nicolae Rosetti, p. 213-245

192. N.I. Apostolescu, Ritm şi măsură, p. 246-266

193. Gr.G. Tocilescu, Fouilles d'Axiopolis, p. 267-275

194. G. Tafrali, Un manuscris necunoscut al lui Naum Râmniceanu, p. 276-283

195. C. Protopopescu-Argeş, Preşedinţia Societăţii Istorice Române. Tablou rezumativ al lucrărilor societăţii de la 19 iunie 1902 şi până la 16 ianuarie 1903, p. 284-288

Volumul X[37], 1909

196. xxx, Societatea Istorică Română[38], p. I-II

197. General P.V. Năsturel, Originea boierilor Năsturel. Studiu istorico-genealogic, p. 1-25

198. I. Tanoviceanu, Începuturile ceasornicăriei în Moldova, p. 26-32

199. I.C. Filitti, Jurnale inedite ale Adunării Obşteşti Extraordinare de revizuire a Regulamentului Organic al Moldovei, p. 33-41

200. Al.T. Dumitrescu, Legăturile de vasalitate dintre Principatele Române şi Imperiul Otoman, p. 42-52

201. I.B. Bobescu, Curtea Domnească, Garda Domnească şi ridicarea la rangurile boiereşti înainte de Regulamentul Organic (sub domnii fanarioţi), p. 53-57

202. I.P.C., Cromatica lui Daniile Panonski, p. 58-62

203. Emil Staicu, Note şi impresii cu privire la Ţara Lytivei, p. 63-69

204. Ioan Antonovici, Un manuscris din Mănăstirea Pângăraţi, judeţul Neamţului, p. 70-76.

205. Şt. Nicolescu, Documente istorice cu privire la Radu Vodă de la Afumaţi sau Radu Vodă cel Viteaz (1522-1529), p. 77-86

206. Y, Despre Monumentele de la Adamklissi şi diferite părerii asupra lor. Rezumatul Comunicării d-lui Gr.G. Tocilescu, făcută în şedinţa de la 27 martie 1906 a Academiei Române, p. 87-105

207. Şt. Popescu, Contribuţii la studiul istoriei artei naţionale, p. 106-124

208. G. Ionescu, Tipografia de la Episcopia Buzăului, p. 125-139

209. xxx, Reviste şi ziare, p. 140-141

210. C. Protopopescu-Argeş, Preşedinţia Societăţii Istorice Române. Extrase din procesele verbale ale şedinţelor Societăţii de la 22 mai 1903 până la 20 iunie 1904 şi de la 6 decembrie 1908 până la 18 martie 1909, p. 142-172

211. Gr.G.T., George I. Lahovari (necrolog), p. 177-179

212. Em. E. Kretzulescu, Lămuriri şi întreceri cu privire la familia lui Mihai Vodă Viteazul (sept. 1593-8 august 1600), p. 181-190

213. Michel C. Soutzo, Les origines assyro-chaldéennes des poids romains. Communication faite au Congres International d'Archéologie du Cairo, Section VI (Numismatique), p. 192-199

214. General P.V. Năsturel, Istoricul leagănului Năstureilor (Hăraşti, Hierăşti, Fierăşti), sud Elhov (Ilfov), p. 200-232

215. Gr. Goilav, Armenii ca întemeietori de oraşe în partea de răsărit a Europei, p. 233-251
216. Gr.G. Tocilescu, Fosilles dans la Bas-Danube, p. 252-257
217. Sp. Popescu, Observaţiuni critice asupra bisericii din Bălteni, p. 258-264
218. Şt. Nicolaescu, Diaconul Coresi şi familia sa, p. 265-291
219. C.M. Ciocazan, Despre învăţământul istoriei în şcoalele noastre, p. 292-308
220. Em. Grigorovitza, Studii gotice (continuare), p. 309-313
221. Ion B. Bobescu, Mecanismul de guvernare al Ţării Româneşti înainte de Regulamentul Organic, p. 314-323
222. Al.T. Dumitrescu, Actele pietrarilor din Vâlcea, Vlădica Climent al Râmnicului. Note şi Excerpte, p. 324-328
223. G. Ionescu, Tipografia Episcopiei de la Râmnicul Vâlcea, p. 329-353
224. M. Dimitrescu, Studiul istoriei în învăţământul secundar, p. 354-360
225. N.I. Apostolescu, Studiul limbii române la Paris, p. 361-362
226. O. Tafrali, Colecţiunea creştină şi bizantină a Şcoalei de Hautes - Études din Paris şi studiul monumentelor noastre, p. 363-368
227. Sp. Popescu, Mânăstirile şi bisericile întemeiate de Ştefan cel Mare voevod, p. 369-371
228. Emil Faguet, Les romantiques francais et la Roumanie, p. 372-375
229. A.T.D., Reviste şi ziare, p. 376-377
230. C. Protopopescu-Argeş, Preşedinţia Societăţii Istorice Române. Extrase din procesele-verbale ale şedinţelor Societăţii de la 15 aprilie 1909 până la 20 iunie 1909, p. 378

Volumul XI[39], 1910

231. $x_x x$, Grigorie G. Tocilescu (26 octombrie 1850 - 17 septembrie 1909). Necrolog, p. 7-14
232. $x_x x$, Lucrările lui Grigorie G. Tocilescu, p. 15-16
233. Em. E. Kretzulescu, Codex Kretzulescu, p. 17-36
234. General P.V. Năsturel, Genealogia Năstureilor, p. 37-71
235. Ion Peretz, Pravila de la Govora, p. 72-95
236. Gr. Creţu, Tipografiile din Bucureşti de la 1678-1860. Forme, patroni, maşini cilindrice, date, p.96-97
237. Şt. Nicoleascu, Letopiseţul Ţării Româneşti, p. 97-186
238. Z.C. Arbure, Despre averea familiei Cantemir în Rusia, p. 187-188
239. General P.V. Năsturel, Antichităţi de la Reşca, p. 189-191
240. Ioan C. Filitti, Documente din epoca regulamentară, p. 192-201
241. G.Popa-Lisseanu, Carmina Valachia Horas et Kloskae, p. 202-207
242. G. Ionescu, Institutul „ALBINA" din Iaşi, p. 208-229
243. V.L., + Dr. Augustin Bunea (Necrolog), p. 230-232
244. Em.E. Kretzulescu, Regele Carol I al României. Cuvântări şi Scrieri. Tom I-III, Buc., 1903, Ed. Acad. Române (Dare de seamă), p. 232-240
245. $x_x x$, Preşedinţia Societăţii Istorice Române. Extrase din procesele-verbale ale şedinţelor Societăţii, de la 20 iunie 1909 până la 3 decembrie 1909, p. 250-253
246. $x_x x$, Materiile publicate în RIAF de la anul 1882, data înfiinţării şi până la 1909, p. 254-261
247. Em. E. Kretzulescu, Codex Kretzulescu, p. 265-281
248. General P.V. Năsturel, Genealogia Năstureilor, p. 282-330
249. C.M. Kogălniceanu, Cercetări critice cu privire la Istoria Românilor. „Vlad I Voevodul Basarabiei" 1396-1397, p. 331-333
250. N. Bănescu, Moştenirea lui T. Vladimirescu, p. 334-339
251. N.I. Apostolescu, O carte a lui Bălcescu, p. 340-346

252. Şt. Nicolaescu, Letopiseţul Ţării Româneşti, p. 347-356
253. N.I. Apostolescu, Din viaţa lui Tocilescu, p. 356-361
254. A.T. Dumitrescu, Excursiuni istorice, p. 363-381
255-256. xxx, Săpăturile de la Cucuteni (Sub titlul acesta, d-l Hubert Schmidt, conducătorul săpăturilor de la Cucuteni, publică în ziarul Bukarester Tagblatt următorul raport) (traducere de V.L.), p. 381-386
257. General P.V. Năsturel, Biserici şi Mănăstiri din Oltenia , p. 387-391
258. Ion Peretz, Pravila de la Govora, p. 392-408
259. Al.T. Dumitrescu, Despre oraşul Floci, p. 409-438
260. N.I. Apostolescu, O recenzie a D-lui Weigand, p. 439-443
261. G. Giuglea, Psaltirea Voroneţeană, p. 444-467
262. xxx, Dări de seamă (Recenzii), p. 459-483
263. xxx, Societatea Istorică Română. Proces-verbal Nr. 59, p. 484-485

Volumul XII. Partea I-a. 1911

264. C. Sărăţeanu, Din trecutul Teatrului Naţional, p. 1-6
265. General P.V. Năsturel, Genealogia Năstureilor, p. 7-43
266. Const. Kogălniceanu, Alexandru II zis Aldea, Domnul Ţării Româneşti, 1431, 1432-1435, p. 44-51
267. Em.E. Kretzulescu, Codex Kretzulescu, p. 52-88
268. N.I. Apostolescu, Bălcescu şi „Cântarea României", p. 89-98
269. Gr.Goilav, Bisericile armene de prin Ţările Române, p. 99-112
270. I. Popescu-Băjenaru, Un schit istoric în Codrul Vlăsiei. Schitul Bălteanu şi vecinătăţile, p. 113-144
271. xxx, Săpăturile de la Cucuteni. Conferinţa ţinută la Societatea Antropologică din Berlin (Raport trimis ziarului Bukarester Tagblatt, 149, 1911) (Traducere V.I.), p. 145-147
272. I.B. Bobescu, Influenţa culturii greceşti în Principatele Române, înainte de Reg. Organic, p. 148-151
273. Dionise Olinescu, O carte veche germană despre România, p. 152-156
274. Isidor Ieşan, Despre originea cuvântului „Bosnia", p. 157-177
275. Ion Peretz, Pravila de la Govora, p. 178-193
276. G. Giuglea, Psaltirea Voroneţeană, p. 194-209
277. N.I. Apostolescu, Pe Valea Argeşului, p. 210-216
278. Şt. Nicolaescu, Documente de la Mihai Vodă Viteazul ca domn al Ţării Româneşti, al Ardealului şi al Moldovei - 1600, p. 217-243

Volumul XII. partea II-a. 1912

279. I. Tanoviceanu, Pagini din istoria domniei lui Cuza Vodă, p. 249-267
280. General P.V. Năsturel, Biserici. Mănăstiri şi Schituri din Oltenia, p. 268-333
281. Em.E. Kretzulescu, Săpăturile de la Reşca (1911), p. 334-356
282. Al.T. Dumitrescu, Ler împărat, p. 357-395
283. G.G. Burghele, Înainte de convocarea Divanurilor AD-HOC, p. 396-402
284. Sp. Cegăneanu, Câteva chestiuni de Arhitectură Bisericească, p. 403-413
285. Andrei Rădulescu, Din judecăţile moşnenilor vultureni, p. 414-420
286. I. Popescu-Băjenaru, Schitul Bălteni şi vecinătăţile, p. 421-444
287. Isidor Ieşan, Despre originea cuvântului „Bosnia", p. 445-456
288. Gr. Goilav, Bisericile armene de prin Ţările Române, p. 457-466
289. Ion Peretz, Pravila de la Govora, p. 467-474
290. G. Giuglea, Psaltirea Voroneţeană, p. 475-487
291. xxx, Dări de seamă. Recenzii, p. 488-508
292. xxx, Societatea istorică Română. Proces-Verbal Nr. 60, p. 509-511

Volumul XIII.1912

293. I. Tanoviceanu, Pagini din domnia lui Cuza Vodă, p. 3-23
294. N.I. Apostolescu, Haşdeu şi Tocilescu, p. 24-25
295. General P.V. Năsturel, Genealogia Năstureilor, p. 46-90
296. Colonel Sc. Panaitescu, Din istoria fortificaţiilor, p. 91-01
297. C. Kogălniceanu, Capitalele şi întinderea Moldovei sub primii voievozi, p. 102-112
298. Alex. Sturdza, Rasa românească din punctul de vedere antropologic şi etnografic, p. 113-117
299. Iulia Marinescu, Documente privitoare la graniţa dintre Ţara Românească şi Ungaria, p. 118-128
300. G. Ionescu, Tipografia în Sibiu, p. 129-153
301. Gr. Goilav, Bisericile armene de prin Ţările Române, p. 154-167
302. Isidor Ieşan, Despre originea cuvântului „Bosnia", p. 168-173
303. I. Popescu-Băjenaru, Schitul Bălteni şi vecinătăţile, p. 174-225
304. I. Minea, Românii înainte de 1222. Noi contribuţiuni, p. 226-233
305. I. Dragomirescu, Ideile şi faptele lui B.P. Haşdeu, p. 234-277
306. Gh. Alexici, Material de limbă din „Codicele de Petrova", p. 278-293
307. D.Z. Furnică, Documente de colecţia D.Z. Furnică, p. 294-304
308. Al. T. Dumitrescu, Ler împărat, p. 305-381
309. C.V. Obedeanu, Lista banilor Olteniei de la început până la desfiinţare, p. 382-384
310. x_xx, Dări de seamă. Recenzii, p. 385-391
311. x_xx, Societatea Istorică Română[40]. Proces-Verbal Nr. 61, p. 393-394[41]

Grigore Tocilescu et „Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie" (1882-1909) (Resumé)

L'auteur présente l'autorité scientiphique de Grigore Tocilescu, fondateur de la publication Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, parue entre 1882-1909.

Les dernieres années de son existence, partiellement pendant la vie de Gr. Tocilescu, la revue fut éditée sous l'égide la Société Historique Roumaine.

Note

1. Omagiu lui Gr. Tocilescu (Biografie şi articole), Buc., 1900
2. Grigorie G. Tocilescu (26 octombrie 1850 - 17 septembrie 1909), în Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, XI, 1, Bucureşti, 1910, p. 7-14 (în continuare se va nota RIAF)
3. Lucrările lui Grigorie G. Tocilescu, în RIAF, XI, 1, 1910, p. 15-16
4. Cf. Principele Dimitrie Cantemir, Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor, publicat sub auspiciile Academiei Române, de pre originalul manuscriptului autorului, I, Buc., 1901, rod al cercetărilor sale în bibliotecile şi arhivele din Rusia
5. Cf. Materialuri folkloristice culese şi publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor şi Învăţământului public prin îngrijirea lui Gr. Tocilescu, I-III, Buc., 1900
6. Istoria română pentru clasele primare şi secundare, Buc., 1885; Manual de istorie română pentru şcoalele primare şi secundare, Buc., 1886; Istoria română pentru şcoalele primare de ambe sexe, Buc., 1887; Istoria română pentru şcoalele primare, Buc., 1889; Istoria română cu naraţiuni, întrebări şi rezumate, Buc., 1890; Manual de istorie română pentru şcoalele secundare de ambe sexe, Buc., 1894; Manual de Istoria Românilor pentru şcoalele secundare de ambe sexe, Buc., 1899, 1900^2; Manual de Istoria Românilor pentru clasa IV gimnazială, Buc., 1904; 1909^2.

7. Gr. Tocilescu, Doi istorici G. Panu şi P. Cernătescu. Schite critice, Buc., 1874
8. Gr. Tocilescu, I. Bogdan. Cronice inedite. Raport prezentat Academiei Române, Buc., 1896
9. Gr. Tocilescu, E. Brote. Chestiunea română în Transilvania şi Ungaria. Raport prezentat Academiei Române, Buc., 1896
10. R. Vulpe, Un pionnier des sciences archéologiques en Roumanie: Grigorie G. Tocilescu (1850-1909), în Dacia, N.S., III, 1959, p. 610
11. D. Tudor, Oltenia romană[3], Buc., p. 16-17
12. C. Preda, Grigore Tocilescu, în Enciclopedia Istoriografiei Româneşti, Buc., p. 326, s.v.
13. Al. Barnea, I. Barnea, Ioana Bogdan-Cătăniciu, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Gh. Papuc, Tropaeum Traiani, I, Cetatea, Buc., 1978
14. Cf. Mihai Sâmpetru, Oraşe şi cetăţi romane târzii la Dunărea de Jos, Buc., 1994
15. I. Barnea, Cuvânt înainte, în Al. Barnea, Ioana Bogdan-Cătăniciu, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Gh. Papuc, Tropaeum Traiani, I, Cetatea, Buc., 1978, p. 7.
16. Em E. Kretzulescu, Către cititori, în RIAF, XI, 1, 1910, p. 3-4
17. N.I. Apostolescu, Din viaţa lui Tocilescu, în RIAF, XI, 2,1910, p. 357-358
18. Cf. RIAF, XI, 2, 1910, p. 360 n.1 semnată de N.I.A. şi A.T.D.
19. Cf. şi N.T. Apostolescu, Haşdeu şi Tocilescu, în RIAF, XIII, 1-2, 1912, p. 24-25, unde este reprodusă epigrama pe care poetul Radu D. Rosetti i-a dedicat-o lui Gr. Tocilescu când împlinea 50 de ani:

„Duşmanii' ncearcă să te sape,
Dar tu, arheolog, petreci,
Ştiind că marmura săpată
Vorbeşte de ce-ai fost, pe veci" (cf. şi R.R. Rosetti), în Lui Grigore G. Tocilescu. Omagiu. Dedicaţie, p. 2, col. 2)

20. C.C. Giurescu, Cinci ani şi două luni în penitenciarul din Sighet (7 mai 1950-5 iulie 1955), Buc., 1994, p. 161-193
21. P. Teodor, Din gândirea materialist-istorică românească (1921-1944), Buc., 1972, p. 49-228
22. Pe pagina de gardă se specifică: apare sub Direcţiunea lui Gregoriu G. Tocilescu, Profesor la Universitate, Director al Muzeului de Antichităţi, Buc., 1882, Tipografia Academiei Române, Str. Academiei, nr. 26
23. Pe pagina de gardă se specifică: RIAF, sub Direcţiunea lui Gregoriu G. Tocilescu, Profesor la Universitate - Director al Muzeului de Antichităţi, Buc., 1883, Tipografia Academiei Române, Str. Academiei, Nr. 26
24. RIAF, II, 1883, p. 193 „Statul român, ne consideră pe amândoi nevrednici de a vorbi despre limba română şi cele romanice la Universităţile sale şi trimite tineri ca să înveţe mai zdravăn decât noi şi apoi să creeze asemenea catedre, cei puţin aşa am auzit pe aice. Vom putea noi să lucrăm ori cât de mult şi ori cât de bine, cine are să se intereseze de un evreu şi de un moldovean?!"
25. Cf. P. Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Anspruche, Wien und Teschen, 1883, p. 283.
26. RIAF, III, 1884, cu precizarea, pe pagina de gardă: sub direcţiunea lui Gregoriu G. Tocilescu, Buc., 1884, Tipografia Academiei Române, Str. Academiei, 26
27. RIAF, VI, 1891, cu precizarea că a fost tipărit în Tipografia Curţii Regale, F. Göbl and Fü, Pasajul Român, Nr. 12
28. RIAF, VI, 1891, p. 211-467. Atragem atenţia asupra următoarelor paragrafe (p. 233-260) din amplul şi documentatul studiu al lui L. Săineanu: II_1. Creştinismul şi limba; II_2. Terminologia creştină la români; I. Biserica; II. Învăţătura creştină, cu elemente ce pot şi trebuie să intereseze pe cercetătorul român sau străin care se apleacă asupea acestor importante probleme din istoria poporului nostru.

29. În Prefața, semnată de Gr.G. Tocilescu, care însoțește volumul VII (se publicaseră real 6 volume, între 1882-1892, deşi ideal Gr.G. Tocilescu ar fi dorit 2 pe an, în total 20 de volume în cei 10 ani) precizează: „De astă dată cel puțin, soarta Revistei pare a fi mai asigurată: librăria Socee a luat asupra şi editarea ei, iar un număr de subscripturi garantează o parte din cheltuielile tiparului (Bucureşti, 15 noiembrie 1893)".
30. RIAF, VII, II, 1894, pe pagina de gardă se specifică că a apărut în Stabilimentul Grafic I.V. Socecu, Str. Berzei, 59.
31. Lucrarea este trimisă de M. Gaster din Londra-1893; deci şi după „plecarea" sa din România Gr. Tocilescu continuă să-i publice cu aceaşi promptitudine lucrările marelui savant londonez acum.
32. RIAF, VIII, 1902, pe pagina de gardă se specifică că revista este „organ a Societății Istorice Române", şi apare „sub Direcțiunea lui Grigorie G. Tocilescu, membru al Academiei Române, profesor la Universitate", împreună cu „Comitetul de redacțiune: Nic. Densuşianu, G.I. Ionescu-Gion, N. Petraşcu, Ilie Bărbulescu, N.I. Apostolescu" şi tipărită în „Tipografia Corpului Didactic" C. Ispăşescu şi G. Brătănescu, Str. Academiei, 30.
33. RIAF, VIII, 1902, Societatea Istorică Română: Preşedinte - G.I. Lahovari; Vicepreşedinți - Gr.G. Tocilescu, N. Densuşianu; Secretar - G. Ionescu-Gion; membri - Th. Agulleti, Ilie Bărbulescu; General G.I. Brătianu, M. Calloianu, N. Gabrielescu, I. Grădişteanu, N. Ionescu, Gr. Lahovari, N. Lăcusteanu, G.O. Mirea, C. Panaitescu, N. Petraşcu, N. Quintescu, Buc., 1 mai 1902"
34. Publicate în urma studierii lor cu ocazia excursiei istorico-arheologice efectuate în Transilvania - Ulpia Traiana şi Micia - de către Societatea Istorică Română, în iunie 1902. Publicarea se face cu avizul deținătorului de atunci a celor două lucrări romane - Geza Kun.
35. RIAF, VIII, 1902, p. 281-282, se publică scrisoarea Academiei din Berlin adresată lui Grigore Tocilescu, pentru aportul epigrafic adus la redactarea CIL - III - Supplement: „Academia Prusiană de Ştiințe din Berlin. Prea Onorate Domn, Subsemnații, însărcinați de către Regala Academie Prusiană de Ştiințe cu publicarea volumului Supplement la INSCRIPTIONIS ORIENTIS ET ILLYRICI LATINAE, vă trimitem odată cu aceasta, conform hotărârii luate de Academie, un exemplar din marea şi laborioasa operă. Aveți să regăsiți întrânsa o bună parte din descoperirile şi cercetările proprii ale Domniei Voastre. Moesia de Jos romană, care nici că figura la apariținea volumului capital (în 1873), acum e reprezentată în acest Supplement printr-un larg şir de monumente epigrafice în parte foarte însemnate. De cel mai mare număr din aceste inscripții numele Domniei-Voastre este legat.

Pe lângă aceasta noi am avut în multe rânduri ocasiunea de a constata graba şi promptitudinea deosebită cu care Domnia Voastră ne-ați făcut îndată accesibile noile descoperiri.

Binevoiți a recunoaşte în această trimitere a operei recunoştința Academiei pentru acest viguros sprijin al Domniei Voastre, precum şi recunoştința personală a editorilor operei. Totodată nutrim speranța că marele şi însemnatul domeniu recâştigat astfel prin Dumneavoastră pentru ştiință, va putea să se bucure şi mai departe de aceeaşi îngrijire ca şi până acum. Berlin şi Heidelberg, în iunie 1902. Th. Mommson, Otto Hirschfeld, A.V. Domaszewski".
36. RIAF, X, 1903, volum tipărit în Tipografia „Universitară", Str. Academiei, 30.
37. RIAF, X, 1909, este ultimul volum publicat de Gr. Tocilescu. Pe pagina de gardă se menționează: RIAF organ al Societății Istorice Române sub direcțiunea lui Gr.G. Tocilescu, membru al Academiei Române, Profesor la Universitate, ajutat de Comitetul de redacție ales de Societate. Publicat la „Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Str. Doamnei, 16".
38. De menționat o schimbare: Gr. Tocilescu devenise Secretar General al Societății Istorice Române. Printre cei 15 membri ai Comitetului, este menționat şi istoricul C. Giurescu
39. RIAF, XI, 1910, pe pagina de gardă se specifică: „organ al Societății Istorice Române. Director-Proprietar Em.E. Kretzulescu, Preşedintele Societății Istorice Române, ajutat de

Comitetul de redacțiune ales de Societate; apare la „Institutul de Artă Grafică Carol Göbl Sol. St. Raridescu, Str. Doamnei, 16

40. RIAF, XIII, 1-2, 1912, p. 394, se publică o chemare către membrii Societății Istorice Române, pentru a trimite datele autobiografice „ce vor servi la alcătuirea Dicționarului istoric al Românilor"

41. Responsabilitatea asupra celor conținute în prezentul studiu revine în întregime autorului

A Szatmári Evangélikus-református Felsőbb Leányiskola és Tanítónő-Képzőintézet jegyzőkönyvei, 1903-1909

Kónya László

A jegyzőkönyvek a tanári kar (a jegyzőkönyvben: tanárkar) gyűlésein készültek. Az első 1903 szeptember 8.-án, az utolsó 1909 november 13.-án. A tanári kar havonta tartotta gyűlését, amelyen foglalkozott az iskola megszervezésével, a tananyag beosztásával, a tankönyvek kiválasztásával (már akkor volt alternativ oktatás), a tanulók megintésével, a vakációk, az ünnepségek megszervezésével.

A tanári kar gyűléseit az igazgatótanács elnöke, az iskola igazgatója vezette. 1903-1909 között Demjén Sándorné Molnár Ilona volt az igazgató. Voltak időszakok, amikor az igazgatótanács elnöke az egyházmegye esperese, Biki Károly, vagy Szatmárnémeti város polgármestere, Vajai Károly volt. Annak érdekében, hogy az iskola nagyobb támogatáshoz jusson, az igazgatótanácsba beválasztották a nagybányai, a nagykárolyi és a máramarosi - ugocsai református egyházmegyék képviselőit is.

Az itt bemutatott kötet jegyzőkönyvei hat év tevékenységeit tükrözik. Az Ev.-református Tanítónő-képzőintézet megindulásától kezdődik a könyv. Jegyzőkönyvek azelőtt is készültek, de a levéltárban ma nincsenek meg, ezért röviden bemutatom az iskola történetét 1903-ig.

A Szatmári Ev.- református Felsőbb Leányiskola megalakulása.

Az iskola megalapításának gondolata először az 1857 március 18.-án, Szinérválalján tartott Nagybányai Református Egyházmegye gyűlésén merült fel. Darvay Ferenc, tanácsbiró elnökletével terv-bizottság alakult. A Szatmárnémeti Református Egyház már 1858-ban a célra adományozott 100 pengőt, a Szatmári Református Egyház pedig egy házhelyet[1].

Az iskola fenntartásaira a bizottság azt ajánlotta, hogy az egyházmegyék minden lélek után szedjenek be egykrajcáros adót. A Szatmári Egyházmegye be is szedte a ráeső 810 pengőt, azonban a másik három egyházmegye nem mozdult. A bizottság és főleg György Lajos, a németi református lelkész, sokat buzgolkodott az iskoláért. Megprobálták alapítvánnyal előteremteni a pénzt, azonban az 1848-as forradalom utáni önkény körülményei között, ez sem hozott eredményt.

1862 január 26.-án tartott közös gyűlést a Szatmári és a Németi Református Egyház. A gyűlésen résztvett Gyene Károly polgármester is. A jelenlevők elhatározták a református nőnövelde azonnali felállítását. Az iskola működését Szatmárnémeti város hatósága évi 600 forinttal és tűzifával támogatta. A határozat hozatalban és annak megvalósításában a legjelentősebb szerepet Gyene Károly, a Szatmári Református Egyház főgondnoka, Szatmárnémeti polgármestere vállalta, ezért az utókor őt tekintette az iskola alapítójának, életnagyságú képét az iskola tanári szóbájában őrizték 1948-ig.

A szatmárnémet „Protestáns Nőnövelde" 1862 július 1-én indult meg, a Kisjenőről meghívott, Latinák Jánosné igazgatása alatt[3].

Az intézet egy bérházban kezdte meg működését. A két szatmárnémeti egyház 1868-ban határozza el, hogy az intézetnek saját épületet hoz létre. A Láncos templom melletti üres telken kezdik meg az építkezést. A szügséges pénzt adományokból gyűjtik össze. Az adományozók között volt a város lakossága, az ipartestületek, a két egyház, a falvak lakói és maga Ferenc József, osztrák császár és magyar király 1800 forinttal. Az összegyült összeg nem volt elég ezért kölcsönt kellett felvenni, amelyet majd a két egyház fog visszafizetni. 1873-ra készült el a díszes, egy emeletes épület (ma a Süket-néma gyermekek általános iskolája), amelyben a Nőnövelde mellett helyet kapott az internátus és

a Szatmári Református Egyház elemi leányiskolája[4].

Az 1886/87-es iskolai évtől az iskola új nevet kapott: „Hatosztályú Protestáns Felső Leányiskola" lett. 1891-ben a Tiszántuli Egyházkerület 10.000 forint tőkével és 1.000 forint évjáradékkal segélyezte meg az iskolát. 1892-ben a minisztérium a 4.100-as számú rendelettel nyilvánossági jogot adott az iskolának, elismerve elsőrendű felsőbb leányiskolának[5].

A tanítónőképző létrehozásának szükségszerűsége.

A református egyházmegyei tanügyi bizottság, a XIX század vége felé, mind több hibát és hiányt állapított meg a református népiskolák működésében. 1873-ban 89 tanítóból csak 68 volt képesített, ezek közül is 11 oklevéllel, 57 igazolvánnyal. 21 iskolában képesítés nélküli tanító működött a Szatmári Református Egyházmegyében[6]. Bár megszabták a használható tankönyvek névsorát, 1877-ben azt állapítják meg, hogy sok tanító továbbra is az értelem nélküli magoltatásra tette a hangsúlyt. Nem csoda, hiszen a tanítók képzettsége nagyon alacsony volt, sokan csak 2-3-4 év gimnáziumot végeztek. A továbbképzéseken nem vettek részt, még az egyházmegyei könyvtárat sem használták[7]. Az 1890-es években tovább nőtt a tanító hiány, bár az állam 1893-tól 300-400 forinttal hajlandó volt kiegészíteni a tanító fizetését[8].

Szatmárnémetiben működött a Római Katolikus tanítónő-képző, ahova sok református leányt is befogadtak, azonban ott már párhuzamos osztályok működtek, nem lehetett tovább bővíteni a létszámot[9].

A Szatmári Protestáns Tanítónőképző az 1903-1904-es iskolai évben indult. 1903 november 20.-án a 67.436-os számú rendelettel nyilvánossági jogot kapott[10].

Az intézet 1903-1909 között folytatott tevékenysége a jegyzőkönyvek tükrében.

Szervezési tudnivalók. 1903 szeptemberétől beindult a tanítónőképző első évfolyama, de tanári kara és igazgatója közös a felsőbb leányiskolájával 1907-ig, amikor Biki Károlynak, a Szatmári Református Egyházmegye esperesének, az igazgatótanács elnökének a javaslatára, szétválasztjak a két tanári kart, s csak az igazgató, Demjén Sándorné, Molnár Ilona lesz közös a két intézményben. A két tanári kar szétválasztása azt jelentette, hogy külön tanári gyűléseket tartottak, külön jegyzőkönyveket írtak, külön vezették a tanulmányi statisztikát[11].

Az intézetben működött az I-IV osztályos református gyakorló elemi iskola, az I-IV osztályos felsőbb leány iskola, amely 1909-től újból hat évfolyamos lett[12].

Az iskolai munka megszervezése szempontjából, a mai igazgatók is, sokat tanulhatnának az akkori tapasztalatokból. Napjainkban szeptember 15.-én, az évnyitó napján, még a legtöbb iskolában sok tanszék nincs betöltve, így nem lehet beszélni jó kezdésről. A jegyzőkönyvek arról tanuskodnak, hogy a Református Tanítónőképzőben már az első iskolai évben, tehát májusban megszabták a következő évre érvényes oktatási tervet, a katedra beosztásokat, kinevezték az osztályfőnököket. Azt is megtudjuk, hogy az igazgatónőnek heti hét órája volt, a többi tanárnak heti 20-24 óra, a végzettség és a tanított tantárgy szerint[13].

Ugyanezt elmodhatom a tankönyv ellátasról is. Ezelőtt száz évvel iskoláinkban már létezett az alternativ oktatás. Az iskolák az áprilisi tanári gyűléseken kiválasztották a szerintük legjobbnak ítélt programokat és tankönyveket. Megrendelték a kiválasztott tankönyveket és segédeszközöket. 1904-ben a francia szakos tanár a tankönyv mellett minden tanulónak rendelt egy kötet La Fontaine állatmesét[14].

A tanítási évet két félévre osztották, az első tartott szeptembertől - januárig, a második pedig februártól-júniusig. Az oktatási intézmények nagyfokú önkormányzási joggal rendelkeztek. Igy az évközi szünidők idejét és időtartamát is ők határozták meg. Az első volt

a szüreti szünidő, amelynek kiadása a szőlő érésétől függött. 1907-ben október 14-20 között volt, 1909-ben pedig október 11-16 között volt a szüreti vakáció[15].

A karácsonyi szünidő általában két hét volt, de 1907-be egy hónapra nőtt, mert járványos betegség ütött ki a városban. Ugyancsak kényszerszünidő volt vörhenyjárvány miatt 1909-ben, január-február hónapban[16].

A húsvéti és a pünkösdi szünidő, minden évben, az ünnepekhez kapcsolódva, más-más időszakra estek. 1904-ben a húsvéti szünidő tartott március 28-tól április 9-ig, a pünkösdi szünidő pedig május 23 és 30 között[17].

A módszertani tevékenység jelentőséget és helyét az intézet munkájában az igazolja a legjobban, hogy minden félévben tartottak külön egy-egy „módszeres gyűlést", amelyen új tanítási módszereket mutattak be, beszéltek meg. Például „A tanítói gyakorló kiképzés módszertani elemzése". Bemutatta a gyakorló iskola vezetője. Más tanítóképzők tapasztalata alapján ekkor javasolják és el is fogadják azt az újítást, hogy a szaktanárok mintatanítási órákat tartsanak a növendékek előtt, valamint vegyenek részt a gyakorlati oktatásokon és mondjanak véleményt azokról[18].

A gyakorló oktatásra mindvégig nagy hangsúlyt fektettek, az első évesek karácsony utántól, a nagyobb diákok egész évben jártak hospitálni. A gyakorló oktatást a gyakorló iskola tanítói irányították. A legjobb tanítási módszerek elsajátítására külön tanfolyamokon vettek részt. A tanfolyamokról, a tanulmányi kirándulásokról hazatérő nevelők mindig beszámoltak a kollegáknak egy „módszeres gyűlésen". 1907-től alkalmaztak külön módszertani tanárt, aki mintaórákat tartott és résztvett a gyakorló oktatásokon[19]. A tanítási módszerek jobb elsajátítása érdekében, a negyedéves tanítóképzősöket kéthetente elvitték a város egy-egy iskolájába, ahol orákat hallgattak, a gyakorló iskola tanítónője és a módszertan tanár irányításával.

A gyakorló iskolát ellenőrző tanfelügyelők általában jó eredményeket tapasztaltak. 1906-ban ezt írták a jegyzőkönyvbe: „példás rendet és tisztaságot tapasztaltam... A tanulók minden tantárgyból bátran és dicséretesen feleltek. A látottak és hallottak feletti elismerő köszönetemnek adtam kifejezést. Gálffy Lajos királyi helyettes tanfelügyelő"[20].

Volt olyan óra is, amelyet a tanfelügyelő unalmasnak tartott, ahol megbírálta a tanítónőjelöltet, hogy nem tartotta be a módszertani előírásokat, javasolta a módszerek javítását. Figyelmeztetett, hogy az előadás legyen érdekes, változatos, világos, hogy a tanulók hamar megértsék. Rögzitéskor több tanulóval kell elmondatni az új ismereteket, így a tanulók már az iskolában elsajátítják azokat. Az igazgatónő, a tanítási gyakorlatok jobbátételéért, azért, hogy a tanulók törekedjenek a minnél változatosabb módszerek alkalmazására, felajánlotta, hogy a legjobb órákat tartó növendéknek, az év végén 10 korona jutalmat ad.

A tanítási és nevelési módszerek javítására, az iskolát ellenőrző tanfelügyelők, mindig részletes tanácsokat adtak. Dóczi Imre, gimnáziumi felügyelő a következőket jegyezte meg:

- „ Az osztályfőnököknek nagy szerepük van a növendékek nevelésében, s ezért csak olyan tanerők tehetők osztályfőnököknek, akik elméleti tantárgyakat tanítottak a növendékeknek".

- „Az elfogadott tankönyvek mellett feleslegesek a részletes jegyzetek készíttetése a tanulókkal, mert igen megterheli a növendékeket és feleslegesek is".

- „Az idegennyelvi tanórákon kevesebb fontosságot kellene tulajdonitani az elméletnek, a nyelvtannak, és több gondot kéne fordítani a gyakorlatra, a mondat alkotásra, a nyelv sajátosságainak a kidomborítására"[21].

A tantestület a tanulmányi előmenetelt állandóan szem előtt tartotta. A félévek közepén ellenőrző értekezletet tartott, amikor dontött arról, hogy a tanulók közül ki kapjon

szóbeli intést és ki kapjon írásbeli intést. Januárban és júniusban voltak az osztályozó értekezletek, amikor a tanári kar elfogadta az előmeneteli minősítéseket. Alább bemutatom az 1907 júniusi eredményeket[22]:

Osztály	Előmenetel				Magaviselet			
	Kit.	Jel.	Jó	Elégséges	Elégtelen	Példás	Jó	Osztály létszám
I.	11	18	2	1	-	31	1	32
II.	7	20	6	-	-	32	1	33
III.	15	20	4	3	4	44	2	46
IV.	15	38	11	-	-	64	-	64
Összsen	48	96	23	4	4	171	4	175

Ez volt az első év, amikor az intézet képesitő vizsgát is szervezett.

A tanulók minden iskolai év végén vizsgáztak, s az eredménytől függően kerültek felsőbb osztályba. Az évi vizsgák általában június 10 és 20 között voltak, a magántanulóké pedig május 6-31 között. 1907-től a 31.043-as miniszteri rendelet alapján, a magántanulók vizsgái a rendes tanulók vizsgaszessziója utánra kerültek. Magántanulók voltak azok, akik otthon magukban, vagy segédtanítóval készültek fel a vizsgákra, s évközben nem jártak órákra.

Az iskola tanulói tandijat fizettek. Tandíjmentességben részesültek a református tanító és pap gyermekek, a nagyon alacsony családi jövedelemmel rendelkezők, valamint a nagyon jó tanulók[23].

A tanári kar többsége az első években a református főgimnáziumból járt át, mint óraadó tanár, később az osztályok számának növekedésével párhuzamosan nőtt a kinevezett tanároknak a száma is. Ilyen tanár lett az 1909-ben alkalmazott Szatmári Ákos is, aki Nagyenyeden volt gyakorló tanár és pályázat utján került Szatmárra fizikát tanitani. Külföldön is tanult, egy-egy fél évet a berlini és a zürichi egyetemen[24].

A tanárok fizetése általában alacsonyabb volt, mint az állami iskolák tanárainak, ezért többször is kértek fizetés emelést. A Református Egyházkerület beleegyezésével 1907-től kapták meg a fizetés kiegészitést az államtól, az igazgatónő 2.400 koronát, a tanárok pedig 1.000 - 1.000 koronát.

A tanárok többször vettek részt továbbképző tanfolyamokon az iskola támogatásával. 1906-ban a Vallás és Közoktatási Minisztérium új módszert vezetett be a rajz, a kézügyesség és az ének tanítására az elemi iskolákban. Ezért a Tanítónőképző Intézet a gyakorló iskolájából, továbbképző tanfolyamra küldi, Szolnokra, Pongrácz Róza tanítónőt[25]. 1907-ben élet és kortanból, a beszédhibák kezeléséből és szellemi egészségvédelemből volt továbbképzés.

Az iskolai szabályzat részletes leírása nem szerepelt a jegyzőkönyvekben, de megtudjuk azt, hogy az első években délelőtt és délután is volt tanítás. Ez főleg a városban lakó lányok számára volt nehéz program, mert naponta kétszer kellett elmenjenek az iskoláig. Az igazgatónő javaslatára a tanári kar megszavazta az új napiprogramot, amely szerint a tanítás 8 és 13 óra közé került, délutánra csak ének, rajz vagy torna órát lehetett tenni, de ezeket is csak kétszer hetente[26].

Az iskolai rend és tisztaság fenntartása érdekében a testület elhatározta, hogy a tantermekbe mindig a tanító vagy tanár megy be elsőnek, s utolsónak hagyja el azt. Így a tanítványoknak nincs alkalmuk megrongálni az iskolai felszereléseket. A nevelők felváltva végeznek egynapos szolgálatot az iskolában és az internátusban, ők vezetik felváltva az istentiszteletekre a tanítványokat.

Szigorúan büntették az iskolából hianyzó lányokat, sőt ha valaki egy évben több mint 100 órát hiányzott, ha igazolták is ezt a hiányzást, akkor is az év végén magánvizsgára kellett jelentkezzen. Egy fokkal lecsökkentették a magaviseleti osztályzatát annak, aki

később jött vissza a vakációból, vagy, aki háromszor elkésett az iskolából[27].

A növendékek egy része az internátusban lakott. A két tizenkét férőhelyes hálóba 50 tanulólányt zsufoltak be. Ezért Dóczi Imre, a gimnáziumi felügyelő, szorgalmazta a tervbe vett internátus felépítését[28]. A Szatmári Református Egyház 100.000 korona kölcsönt vett fel és felépítette az internátust, 1909 őszére. Az internátus felszerelését Szatmárnémeti városa 12.000 koronával támogatta. Ezt az építkezést és az 1912-ben átadott tornaterem felépítését is, Biki Károly esperes szervezte és irányította. Nem csoda, hogy a város lakói mai napig róla nevezik el Szatmárnémeti egyik terét (Piața 1 Mai).

Nagy gondot fordítottak az iskolai könyvtárra is. Volt külön tanári könyvtár és diákkönyvtár. A könyvek száma akkor nőtt meg jobban, amikor az egyházmegyei könyvtárat az iskolának ajándékozták[29].

Más tevékenységek. A Vallás és Oktatásügyi Minisztérium a tanulók számára biztosította az 50 %-os kedvezményt a vasúti szállításban, egy-egy ingyen jegyet szegényebb tanulók számára, minden 10 utazó diák után. A kedvezmény bevezetése után az iskola több országos kirándulást szervezett. 1908-ban és 1909-ben élménygazdag kirándulást tettek a Bánátba, ahol hajoztak a Dunán és fürödtek Herkulesfürdőn; Horvátországba, ahol megcsodálták az Adriai tenger partot. Az éjszakákat budapesti és fiumei leányintézetekben töltötték[30]. Ugyancsak a minisztérium évi 6000 koronás ösztöndíjat biztosított az intézet számára, amely arra volt, hogy évente egy-egy tanár külföldi tanulmányútra menjen. 1908-ban Luby Margit, földrajz szakos tanárnőnek szavazta meg a tanári kar az ösztöndíjat, amellyel németországi és svédországi körutat tett meg. A látottakról részletesen beszámolt a tanári gyűlésen. Sajnos a tanári gyűléseken bemutatott beszámolók nem maradtak ránk, így sok érdekes adattal maradtunk szegényebbek[31].

A református leányintézet sokszor volt pénzhiányban, ezért alapítványokhoz és a református egyházakhoz folyamodott. Ha mások megszorultak, akkor abból a kevésből is, ami volt, adtak, segítettek. A tanulók egy része tandíjfizetési kedvezményekben részesült az iskolában működő három alapítvány segítségével. A következő alapitványok voltak az intézetben: Visky Margit Alapitv., Sunk Károlyné Alapitv., Koós Lajosné Alapitv.

Az iskola jövedelmet szerzett még bazár rendezésével, gyermek hangversenyekkel, sorsjegyek árulásával. Az öszegyült pénzből vásároltak varrógépet, zongorát, pianinót, könyveket, de ugyanakkor adományoztak a vakok számára, az Országos Gyermekvédő Ligának, a Genfben készülő Kálvin János szoborra, a Kossuth Múzeumnak, stb.

Egyszerűen, de szépen ünnepelték meg minden évben Március 15-én a szabadságharc szent napját, október 31-én a Reformácio Ünnepét, november 19-én pedig Erzsébet királynőre emlékeztek[32].

Az intézet története 1909-1948 között

A tanári kar gyűlései és az arról szóló jegyzőkönyvek valószinűleg folytatódnak 1909 után is, de közben városunkon átvonult két világháború, több forradalom és országhatár, változások, amelyek nem múltak el nyomtalanul a protestáns leányintézet felett sem. A levéltára többszöri költözködéssel megcsappant, szerencsére a legfontosabb iratok, az anyakönyvek, többsége megmaradt. Előkerült egy pár évkönyv is, amelyek segítségével rekonstruálni lehet az intézet további sorsát. A későbbi jegyzökönyvek közül egy sem került elő.

Az 1912-1913-as iskolai évben párhuzamos osztályok indultak a felsőleányiskolában, amely az 1917/36.100-as számú miniszteri rendelet alapján nyolcosztályos gimnáziummá alakult33.

Az 1916/17-es iskolai évben engedélyezték a kereskedelmi tagozat beindítását. Azért, hogy mind a három tagozat, a gimnázium, a tanítóképző és a kereskedelmi számára

legyen elég tanuló, 1918-1919-es évben az alsó tagozaton három párhuzamos osztály indult. Az intézet ekkor érte el fejlődésének tetőfokát, tanulóinak a létszáma meghaladta a hétszázat[34].

A román közigazgatás számos nehézséget hozott, az addig teljesen függetlenül működő, protestáns egyházi iskolák számára. Új állami terveket tettek kötelezővé, majd mindent megtettek az intézet megyengítéséért. Az iskola tanári kara évente román tanfolyamon vett részt, Szatmárnémetiben, Nagyváradon, majd a Regátban. Az ifjak a kolozsvári román egyetemen végezve jöttek tanítani az intézetbe, azonban ez mind kevés volt az erösödő román nacionalizmussal szemben, amely célul tűzte ki a magyar nyelvű oktatás teljes léépítését. Országosan 1919 és 1929 között 65 főgimnáziumból maradt 17, 27 tanítóképzőből 7, 28 felsőkereskedelmiből 4[35]. Lassan, de állandóan ment össze a bemutatott leányintézet. 1924-ben betiltották a tanítóképzőt, 1928-ban megvonták a működési engedélyt a gimnáziumtól és a kereskedelmitől is. A tanári kar így is helyt állt felkészítette a tanulókat, hogy az iskolai év végen, levizsgázzanak a román liceumok tanári kara előtt és szerezzenek képesitést. Az intézményt így is tovább támadják, s 1935-ben betiltják a kereskedelmi oktatást és a gimnáziumot csak az alsó négy osztállyal engedélyezik[36].

Az egyházi iskolák újból virágzásnak indulnak 1940 után. Így a Szatmárnémeti Református Leángimnázium és Tanítónőképző (Lyceum) is megnövekedett létszámmal folytatta tevékenységét[37].

A román kormány 1945-ben elismeri a magyar nyelvű oktatás teljes egyenjogúságát a román nyelvűvel[38]. Ezért a tanítoképző intezét nyolc osztályossá nőtt, a négy elemi után bekerült növendékek, nyolc éves tanulás után válltak tanítónőkké[39].

Sajnos a történelem újra közbeszólt. A hatalomra jutott kommunista rendszer 1948 augusztus 3-án, a 176-os „Decret"-tel az ország többi egyházi intézményével együtt a tárgyalt intézményt is államosította[40].

A tanulmány végén bemutatom a tanítóképzős oszályok létszámát, ezzel is bizonyítva azt a nagy szerepet, amelyet betöltött a szatmárnémeti protestáns iskola a lányok nevelésében, az iskolák tanítónőkkel való ellátásában[41].

A tanulólétszám alakulása a Szatmárnémeti Református Tanítóképzőben (a magántanulókkal együtt):

Iskolai	Évfolyam					Képesítözött
év	I.	II.	III.	IV.	V.	
1903/1904	56	-	-	-	-	-
1904/1905	42	50	-	-	-	-
1905/1906	53	48	56	-	-	-
1906/1907	41	47	54	67	-	67
1907/1908	35	37	47	53	-	54
1908/1909	28	31	44	45	-	46
1909/1910	36	27	36	47	-	35
1910/1911	36	37	38	36	-	38
1911/1912	42	37	40	39	-	38
1912/1913	49	32	40	39	-	39
1913/1914	Hiányzik az anyakönyv.				39	
1914/1915	51	41	46	36	-	35
1915/1916	65	44	42	47	-	41
1916/1917	Hiányzik az anyakönyv.				40	
1917/1918	Összesen 191 növendék volt					37

Iskolai év	Évfolyam I.	II.	III.	IV.	V.	Képesítözött
1918/1919	„ 179	„				38
1919/1920	14	26	33	-	-	42
1920/1921	14	10	16	22	-	-
1921/1922	13	13	17	15	13	18
1922/1923	16	14	15	14	-	14
1923/1924	-	-	10	16	-	20
1941/1942	27	-	-	-	-	-
1942/1943	46	28	-	-	-	-
1943/1944	36	44	26	-	-	-
1944/1945	33	34	41	22	-	22

	I. év	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
1945/1946 31	37	41	42	44	26	-	-	-
1946/1947 20	31	35	42	42	43	26	11	11
1947/1948 22	22	30	27	27	38	46	22	22

Procesele verbale ale Şcolii Evanghelice-Reformate Superioare de Fete şi a Şcolii normale din 1903-1909

Resumat

Şcoala Evanghelică Reformată Superioară de Fete şi Şcoala Normală au funcţionat în Piaţa Păcii nr. 6, în actuala clădire a Şcolii generale de Surzi din Satu Mare.

Lucrarea prezintă procesele verbale, întocmite lunar, la şedinţa cadrelor didactice. Din aceste acte scrise reiese că, şcolile confesionale reformate au avut o largă autonomie internă. Activitatea lor a fost organizată şi condusă de director, de consiliul directorial şi de consiliul profesoral.

Toate măsurile luate erau propuse de director sau consiliul profesoral, dar intrau în vigoare dacă erau aprobate de consiliul profesoral.

Consiliul directorial avea un rol consultativ în procesul de învăţământ, dar avea rol de decizie în problemele financiare, pentru că instituţia era susţinută la început în exclusivitate de biserica reformată şi numai după 1907 profesorii şcolii vor primi un supliment la salarii din partea statului.

Şcoala Evanghelică Reformată Superioară de Fete s-a înfiinţat în 1862. În 1873 s-a mutat în clădirea mai sus amintită. Şcoala se numea superioară pentru că şcolile de fete până atunci erau de numai patru clase, iar aceasta avea clasele I-IV, care coincide cu actualele clase V-VIII.

Registrul de procese verbale prezintă activitatea instituţiei din 1903, când în cadrul său s-a înfiinţat şi o şcoală normală de fete.

Astfel în acest grup şcolar elevele puteau să facă la un loc studiile timp de 12 ani, din care I-IV la şcoala elementară de practică pedagogică, I-IV la Şcoala Superioară de fete şi I-IV la Şcoala Normală.

Pe baza proceselor verbale lucrarea prezintă modul de organizare a şcolii, unde se detaşează pregătirea la timp a noului an şcolar. Planul de şcolarizare, planificările, repartizarea orelor pe catedre, manualele valabile, numirea diriginţilor, încadrarea şcolii se realizează în lunile aprilie-mai, astfel în septembrie din prima zi de şcoală s-a putut trece la activitatea propriu-zisă.

La şedinţa pe teme metodice s-au prezentat metode noi. Anual câte un profesor era trimis în străinătate, pe banii statului, în schimb de experienţă. Viitoarele învăţătoare, în anul IV de studiu, practica pedagogică au făcut-o în şcoală, dar bisăptămânal asistau la lecţii, pe

rând, în toate şcolile oraşului.

Anul şcolar era împărţit în două semestre: septembrie-ianuarie, februarie-iunie. La mijlocul semestrelor consiliul profesoral hotăra sancţionarea verbală sau scrisă a elevelor care aveau rezultate slabe sau probleme în comportare.

Veniturile cadrelor didactice erau mai mici ca în instituţiile de stat, fapt pentru care ei cereau mărirea acestuia.

Regulamentul interior arată că treptat se trece de la programul împărţit în două, înainte şi după amiază, la un program continuu între orele 8-13.

Toate activităţile şcolare şi extraşcolare erau îndrumate şi controlate de profesori. În excursii au fost în Banat, la Dunăre, în Croaţia, la Marea Adriatică.

Lucrarea prezintă, în continuare, istoria Şcolii Reformate Superioare de Fete şi a Şcolii Normale, de la 1909 până la 1948, când prin decret de stat s-au naţionalizat toate şcolile confesionale.

În 1916 şcoala s-a mărit prin crearea unei secţii comerciale. Apogeul şcolii este atins în 1918 când numărul elevilor a depăşit 700.

În 1924 Şcoala Superioară de Fete revine la un ciclu de patru ani, de asemenea se suspendă de către autorităţi activitatea Şcolii Normale. În 1928 gimnaziul şi şcoala comercială pierd dreptul de a elibera diplome. În 1935 este desfiinţată Şcoala Comercială. Din 1940 se reînfiinţează Liceul Pedagogic de Fete, iar Gimnaziul reprimeşte personalitate juridică.

În 1948 regimul comunist distruge o instituţie care timp de o sută de ani a contribuit la educaţia fetelor din judeţ.

Lista ilustraţiilor

1. Primul proces verbal
2. Lista profesorilor din anul înfiinţării Liceului Pedagogic (1903)
3. Clădirea în care a funcţionat Liceul Pedagogic astăzi localul Şcolii Generale pentru Surzi

Könyvészet

1. F. Varga Lajos: A Szatmári Evangélikus Református Egyházmegye húsz évi története 1875-1895. Szarmár, 63-65 old.
2. A Szatmárnémeti Református Leánygimnázium és Kereskedelmi Leányközépiskola ÉVKÖNYVE 1940-41. iskolai évre. 3 old.
3. Ibidem, 1942-43 4 old.
4. Ibidem 5 old.
5. Ibidem 6 old.
6. F. Varga: id. müv. 52-53 old.
7. Ibidem, 65 old.
8. Ibidem, 165 old.
9. Anyakönyvek 1895-1902 között. / Római Katolius Tanitónőképző /
10. Évkönyv, 1942-43, 5 old. / Ref. Leángimnázium.../
11. Az Ev. ref. Felsőbb Leányiskola és Tanító-képzőintézet tanárkarának Jegyzőkönyvei az 1903-1909 között évekre. 1907.12.14.-én kelt jegyzőkönyv.
12. Ibidem, 1909.04.30.
13. Ibidem, 1907.05.07.
14. Ibidem, 1904.04.22
15. Ibidem, 1907.10.10
16. Ibidem, 1909.02.14.
17. Ibidem, 1904.03.11
18. Ibidem, 1907.11.09.
19. Ibidem, 1907.11.09.

20. Ibidem, 1906.05.14.
21. Ibidem, 1907.04.25.
22. Ibidem, 1907.06.21.
23. Ibidem, 1908.05.06.
24. Ibidem, 1909.09.09.
25. Ibidem, 1906.05.14.
26. Ibidem, 1906.10.10.
27. Ibidem, 1906.10.10.
28. Ibidem, 1907.04.25.
29. Ibidem, 1907.12.11.
30. Ibidem, 1908.06.05.
31. Ibidem, 1908.09.17.
32. Ibidem, 1903-1909.
33. Horváth István: 1919 és 40 között. Idézett Évkönyv, 1940-41, 6 old.
34. Ibidem, 6 old.
35. Beke György, Régi erdélyi iskolák, Budapest, 1989, 351 old.
36. Horváth István, id. müv. 8 old.
37. Idem, 11 old.
38. Beke György, id. müv. 357 old.
39. Osztálynaplók, 1945-48.
40. Szabó K. Attila, Iskolánk története. Évfordulonkra, 1670-1995 /Székelyudvarhely, 15.0.
41. Anyakönyvek 1904-1948, Süket Gyermekek iskolájának Levéltára, Szatmár.

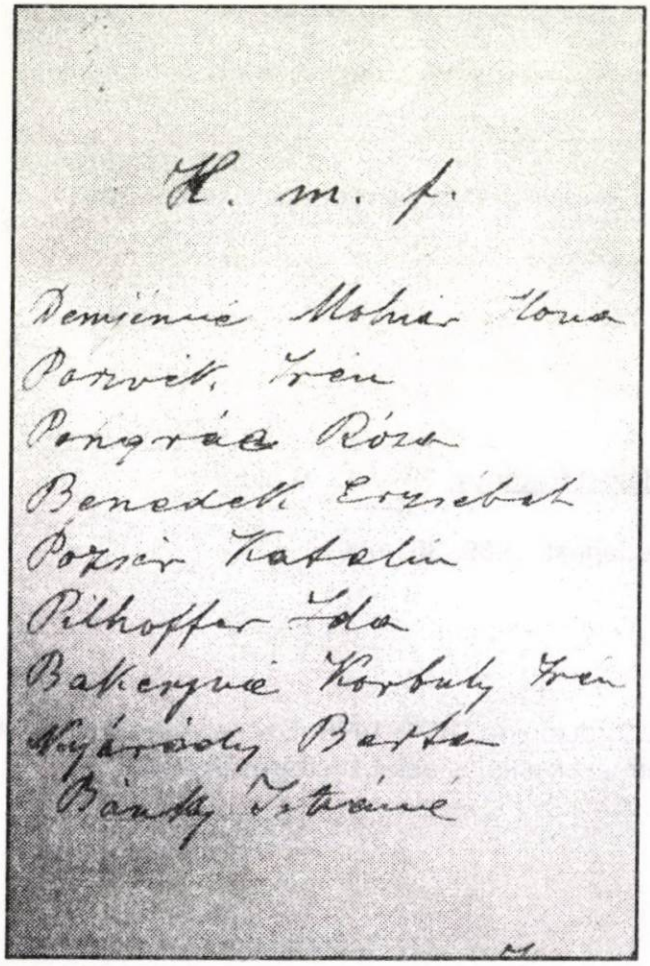

2. A tanítóképző tanárai az 1903-as alapítási évben.

3. A volt, Református Felső Leányiskola és Tanítóképző ma Süket gyermekek Általános Iskolája.

I.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a szatmári ev. ref. tanítónőképző tanárainak f. 1903 szeptember 8-án tartott gyűlésén.

Jelen voltak: Dengyelné Molnár Ilona igazgató elnök, Posevik Irén, Ritoók Piroska, Bankos Jozefin, Pillhoffer Ada, Nyárády Berta, Majthényi Andrásné, Szabados Ede, Hatvani Béla, Lovass Aladár, Osváth Ferenc és alulírott jegyző.

1. Az elnök üdvözli a tanári kart s felolvassa a tantárgy beosztást:

A vallástant tanítja Lovass Aladár heti 2 órán, magyar nyelvet Osváth Ferenc heti 4 ó., németnyelvet Szabados Ede heti 3 órán,
neveléstant Mudris Antalné heti 2 órán,
mennyiségtant Mudris Antalné heti 3 órán,
történelmet Posevik Irén heti 3 órán,
csillagászattant Nyárády Berta,
rajzot Hatvani Béla heti 3 órán,
kézírást heti 1 órán Pillhoffer Ada,
Kézimunkát Ritoók Piroska heti 1 órán,
éneket heti 1 órán Pillhoffer

1. Az első jegyzőkönyv

Bibliografia periodicelor româneşti sătmărene (V)

Nae Antonescu

1. BRAZDA. Revistă de îndrumare agricolă, economică şi socială. Satu Mare. I. 1937, nr. 1 (mai-iunie) - III, 1939, nr. 4-5 (aprilie mai). Editată de Asociaţia inginerilor agronomi din nord-vestul Ardealului. Apare bimestrial. Comitetul de redacţie: Preşedinte inginer agronom Alexandru Năsturaş. Membrii: inginer agronom Lazăr Perianu; Alexandru Sipoş; P. Calincov, I. Rusu, Sebastian Dărămuş şi G. Obrazenco.
Abonamente: Abonament general... 120 lei; Abonament de încurajare nebenevol... 10 lei
Redacţia şi administraţia: strada Fabricii, nr. 1. Tipografia „Atheneum". 13, 8.21,8. Cota Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga"- Cluj 450095.

De la I, 1937 nr. 4 (noiembrie - decembrie) director: Alexandru Năsturaş. Colaboratori permanenţi: Sebastian Dărămuş, Gr. Obrazenco, Ioan Rusu; Ioan Poleac. De la II, 1938, nr. 3-4 (mai-august) colaborator permanent E. Naghirnea (numai pentru acest număr). De la III, 1939, nr. 1-2 (ianuarie-februarie) revistă de îndrumare agricolă, silvică, economică şi socială. Apare sub conducerea unui comitet format din domnii: inginer agricol inspector, Alexandru Năsturaş; dr. Ştefan Piersic, prim medic veterinar judeţean, inginer şef silvic Zeno Spârchez. Apare la 15 ale fiecărei luni.
Abonamente: Abonament general... 120 lei; Abonament de sprijin... 250 lei. Pentru instituţii... 300 lei. Exemplarul... 10 lei.
Redactori: inginer Sebastian Dărămuş, dr. Georgeon Alexandru şi inginer Obrejan Grigore.

Programul revistei: informarea agricultorilor sătmăreni pe teren practic, social şi economic prin mijlocirea unor articole de actualitate cu privire la ocrotirea păşunilor, cultura tutunului, ridicarea economică a ţărănimii, culegerea şi uscarea plantelor medicinale, probleme de organizare a gospodăriei ţărăneşti, pescuitul în apele judeţene.
Colaboratori: membrii din gruparea revistei.
2. CULTURA ENCICLOPEDIE. Carei, I, 1933, nr. 1 (octombrie) - I, 1933, nr. 3 (decembrie). Apare lunar sub conducerea unui comitet.
Redacţia şi administraţia: str. Iuliu Maniu, nr. 2, Careii-Mari.
Abonamente:pe 12 luni: 120 lei; pe 6 luni: 60 lei; pe 3 luni: 30 lei. Un număr... 10 lei. Tipografia Róth şi Komárov, Carei, 14,5x22. Cota Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga", Cluj, 493510.

De la I, 1933 nr. 2 (noiembrie) fondator: Maximilian Vasiliu.

Ideologia umanitaristă, în bună conlucrare cu toţi „care ştiu să muncească cu drag pentru România şi poporul român" din Cuvânt de început I, 1933 nr. 1 (octombrie) p. 2.
3. GAZETA SĂTMARULUI. Organ politic, cultural şi economic. Organ al partidului Naţional Liberal. Satu Mare. I, 1928, nr. 1 (10 octombrie) - XI, 1938, nr. 223 (11 februarie). Apare de două ori lunar. Redactor responsabil: dr. Ioan Şuta. Redacţia şi administraţia: Bulevardul Regele Ferdinand, nr. 14.
Abonamentul: Pe un an... 100 lei. Tipografia „Gloria". 26x39; Cota Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga", Cluj, p. 1864.

De la II, 1929, nr. 5 (15 mai) redacţia şi administraţia: str. Decebal, nr. 7; de la II, 1929, nr. 9 (31 martie): Piaţa Brătianu, nr. 26; de la III, 1930, nr. 1 (5 ianuarie): str. colonel Iacobini, nr. 2.

De la II, 1929 nr. 9 (31 iulie) director: dr. Ioan Şuta, redactor responsabil: Felician Gh. Zaciu.

De la III, 1930, nr. 1 (5 ianuarie) apare sub conducerea unui comitet. De la IV, 1931, nr. 3 (5 septembrie) apare sub conducerea unui comitet, director: dr. Ştefan Cherecheş (până la V, 1932, nr. 64 (17 februarie). De la VI, 1934, nr. 111 (14 ianuarie) pentru redacţie răspunde comitetul.

Apariție foarte neregulată. De la II, 1929, nr. 9 (31 iulie) apare săptămânal, apoi cu intermitențe. În 1930 s-au imprimat doar 7 numere.

Abonamentul: Pe un an... 150 lei. De la II, 1929, nr. 9 (31 iulie) pe un an... 200 lei. Exemplarul... 2 lei. De la II, 1928, nr. 5 (5 decembrie) tipografia „Patria". De la IV, 1931, nr. 1 (15 martie) tipografia Szabadsajtó. De la V, 1932, nr. 69 (23 martie) tipografia „Presa liberă".

Militează pentru promovarea politicii liberale: stabilizarea operei de refacere națională, atragerea tineretului în politica bancară, dezvoltarea culturală. Reproduce multe articole de doctrină din ziarul Viitorul din București, organ al Partidului Național Liberal.

Colaboratori: dr. Teofil Dragoș, Al. Sîmtion, Vasile Scurtu, V. Haiduc, Ion Giurgea, Aurel Dragoș.

4. HOTARUL. Organ de afirmare națională. I, 1933, nr. 1 (1 septembrie) - IV, 1936, nr. 119-120 (4 aprilie) Satu Mare. Director: N. Trăistaru. Apare săptămânal. Redacția și administrația: str. Pintea Viteazul, nr. 3. Abonamentul: Pe un an... 120 lei. Pentru autorități și instituții: dublu. Tipografia Róth și Komáromy, Carei. 26,2 40. Cota Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga" - Cluj. P. 1869.

De la III, 1935, nr. 107-108 redacția și administrația: str. Stroescu, nr. 20.

De la I, 1933 nr. 14 (30 noiembrie) abonamentul pentru autorități și instituții... 600 lei; de la II, 1934, nr. 32 (3 mai)... 500 lei și de la II, 1934, nr. 47 (1 septembrie), iarăși 600 lei. Abonamentul pe un an... 150 lei.

De la II, 1934, nr. 32 (3 mai) tipografia Kölcsey, Carei, iar de la II, 1934, nr. 47 (1 septembrie) Róth și Komáromy.

Săptămânalul careian sprijină presa românească la granița de vest a țării și se interesează de problemele culturale ale țărănimii. Colaboratori: George Tescaș, Vasile Dumbravă, Miron Țăranu, George A. Petre, Octav Șuluțiu, T.L. Roșu, Mircea Stelian, Tiberiu Vereș.

5. ÎNFRĂȚIREA ROMÂNĂ. Foaie culturală și educativă. I, 1923, nr. 1 (11 aprilie) Satu Mare. Număr unic. Director: I. Roman. Apare miercurea. Redacția și administrația: Bulevardul Regele Ferdinand, nr. 1. Abonamentul: 50 lei anual. Tipografia Simon și Vescan, Satu Mare. Exemplarul: un leu 28 x 39,5. Cota Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga" Cluj: P.III. 489. Textele sunt redactate în limbile română și maghiară.

Programul publicației: apropierea culturală romano-maghiară. Din articolul program: „Chemăm alăturea de noi pe toți care împărtășesc ideile noastre și doresc să muncească în acest sens". Nicolae Iorga le trimite un salt: „Ce vă pot spune, alta decât că sunteți pe drum bun? (Câteva cuvinte de introducere, p. 1). Publicația face apel la preoții și alți cărturari. Are și o rubrică de literatură.

6. SOLIDARITATEA. Culturală, economică, națională, socială, politică. Carei. I, 1935, nr. 1 (1 decembrie) - V, 1940, nr. 196 (30 august). Apare săptămânal duminica sub conducerea unui comitet. Redactor responsabil: Ion Cleja. redacția: str. Decebal, nr. 7; Administrația: str. G. Șincai, nr. 3.

Abonamente: Pentru plugari, studenți, elevi: 80 lei; Pentru meseriași, comercianți, funcționari și orășeni 100 lei. Pentru primăriile comunale: 200 lei; Pentru instituții, firme și sprijinitori: 500 lei. Exemplarul 3 lei.

Tipografia Kölcsey, Carei, str. Aurel Vlaicu, nr. 3. Cota Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga" Cluj: P. 2278.

De la III, 1938, nr. 118 (5 mai) director, redactor răspunzător: Ion Cleja, administrator delegat: Iosif Negreanu. De la III, 1938, nr. 126 (15 septembrie) director: Ion Cleja. De la III, 1938, nr. 127 (28 septembrie) ziar de afirmare românească. Fondator: Iosif Negreanu, până la III, 1938, nr. 128 (4 octombrie), director administrator delegat: Ion Cleja; redactor responsabil: Mihail P. David până la III, 1938 nr. 136 (11 noiembrie) și, tot de la această dată, redactor responsabil: Ion Cleja. De la III, 1938 nr. 137 (21 noiembrie) organ cultural, pedagogic și de informații.

De la II, 1936, nr. 2 (6 decembrie) administrația: Piața Brătianu, nr. 11.

De la III, 1938, nr. 127 (28 septembrie) redacția şi administrația: str. Aurel Vlaicu, nr. 3; de la IV, 1939, nr. 159 (11 iulie): str. Decebal, nr. 7.

Abonamente: De la III, 1938, nr. 127 (28 septembrie): Pe un an: 350 lei; pe 1/2 an: 200 lei; pe o lună: 40 lei; Instituții: 1500 lei, exemplarul: 2 lei; De la III, 1938, nr. 130 (12 octombrie); Pe un an: 250 lei; pe 1/2 an: 150 lei; pe 1/4 an: 70 lei; Instituții: 1500 lei; De la IV, 1938, nr. 139 (7 decembrie): Pe un an: 150 lei; pe 1/2 an: 100 lei; pe 1/4 an: 50 lei; Instituții: 500 lei; De la IV, 1939, nr. 159 (11 iulie): Pe un an: 100 lei; pe 1/2 an: 60 lei; pe 1/4 an: 30 lei; instituții: 500 lei.

De la III, 1938, nr. 119 (19 mai) tipografia „Transilvania", str. Aurel Vlaicu, nr. 3; de la IV, 1939, nr. 159 (11 iulie), tipografia Róth şi Komáromy.

Ziar independent cu ştiri şi informații curente, cu articole de politică, educație şi cultivarea limbii române literare. În fiecare număr O săptămână din viața orașului Carei şi în acelaşi timp, informații despre activitatea Astrei locale.

Colaboratori: Ion Berinde, Ion Gh. Bulgăr, N.D. Coriciu, Aurel Cosma, Horia I. Gheorghiță, Ion Scutaru, N. Trăistaru.

7. VALAHUL. Organul luptei naționale condusă de Alexandru Vaida-Voevod I, 1935, nr. 1 (10 mai) - III, 1937, nr. 48-49 (19 decembrie). Satu Mare. Apare săptămânal. Redactor responsabil: Alexandru M. Bohățiel. Redacția şi administrația: str. Mihai Viteazul, nr. 24. Abonamentul anual 150 lei. Tipografia „Patria". 28,2 x39,5. Cota Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga"- Cluj: P. 3291.

De la I, 1935, nr. 2 (19 mai), Alexandru M. Bohățiel editor şi redactor responsabil; de la I, 1955, nr. 10 (21 iulie) Alexandru M. Bohățiel preşedintele Comitetului de presă; de la I, 1935, nr. 17 (22 octombrie) apare sub conducerea unui comitet; de la II, 1936, nr. 22-23 (30 ianuarie) apare bilunar, fondator: Alexandru M. Bohățiel şi tot de la acest număr organ al Frontului românesc.

De la I, 1935, nr. 12 (18 august) redacția şi administrația: Bulevardul Regele Ferdinand, nr. 15.

De la I, 1935, nr. 2 (19 mai) tipografia „Gloria", de la I, 1935, nr. 14-15 (13 octombrie), tipografia „Balogh".

Gazeta Valahul apare în perioada în care dr. Alex. Vaida Voevod s-a despărțit de PNT înființându-şi o grupare politică proprie, ce nutrea sprijinirea naționalismului românesc în toate compartimentele vieții naționale. Direcția etnică era afiliată ideii numită atunci numerus valachicus. De partea lui Alex. Vaida-Voevod au trecut D.R. Ioanițescu, Sever Dan, Iuliu Moldovan, Emil Hațieganu şi alții. Duce o polemică destul de înverşunată cu gazeta Satu Mare, organul PNT.

Colaboratori: Ing. Mihail Tanco; G. Lungu, Felician Vaida, prof. M. Rațiu, prof. A. Peia.

ETNOGRAFIE

Sărbătorile anului şi vârstele omului

Daniela Oltean

Era firesc ca un popor care s-a format şi a trăit aproape în totalitate la sat, vreme de două milenii, să fie mult mai apropiat de ciclurile anului, determinate de schimbarea poziţiei Soarelui pe cer, decât orice alt popor care a avut şansa să beneficieze de spaţiul închis al unei cetăţi sau al unui oraş.

Dacă societatea occidentală se rupe treptat de contactul direct cu natura prin ampla înflorire pe care au avut-o acolo oraşele, începând cu sec. IX în schimb, românii nu numai că au avut de înfruntat o continuă teroare a istoriei, dar chiar mai mult: au fost sub vreme, au depins mai mult decât oricare popor de vârstele anului. Dacă sărbătorile occidentalilor rezidă în esenţa lor în latura de carnaval pe care o poartă, sărbătorile româneşti scot în evidenţă atât prin număr, cât şi prin modul lor de manifestare o formă de vieţuire prin excelenţă vegetativă.

Bâlciurile şi sărbătorile ce derivă din ţinerea târgurilor, la români, au pătruns abia acum două secole şi nu au nici pe departe ponderea ce o deţin sărbătorile legate de ciclurile anului. Dacă Occidentul glisează undeva pe o poziţie mediană, între natură şi om, în ce priveşte ancorarea lui în substanţa vieţii, de aici derivând şi aspectele eroice sau erotice ale sărbătorilor sale, Europa Orientală, în speţă România, putem spune fără a greşi, că beneficia până acum un secol sau două, de îmbinarea elementelor de microcosmos şi de macrocosmos în cadrul sărbătorilor sale.

Mircea Eliade vorbea în multe din cărţile sale de „creştinismul cosmic" românesc, iar Blaga de o întrepătrundere perfectă în orizontul culturii noastre a elementelor stilistice orizontale cu cele verticale. Pornind deci de la aceste consideraţii vom folosi în cele ce urmează metoda inductivă, presupunând din capul locului că viaţa omului are clare similitudini cu viaţa satului, similitudini reflectate în sărbătorile româneşti.

Vom constata astfel că anul, personificat adeseori în ipostaza lui Crăciun, a Turcii, etc. are în alcătuirea sa toate cele trei trepte ale devenirii specifice omului: naşterea, căsătoria, moartea. Sărbătorile vârstelor omului au în alcătuirea lor aceleaşi elemente ca şi sărbătorile anului.

Începem aşadar cu sărbătorile începutului de an, numite de noi sărbătorile naşterii. Acest ciclu cuprinde: Crăciunul, Sf. Vasile, Bobotează, Sâmpietrul de Iarnă, sărbători ale anului ce au în alcătuirea lor aceleaşi elemente pe care le posedă şi sărbătorile vârstelor omului: naşterea, purificarea, precum şi elemente oraculare.

În scenariul Crăciunului se întâlnesc mai multe personaje, care în decursul secolelor şi ale diverselor influenţe exterioare, şi-au schimbat sensibil funcţiile. Astfel, Crăciunul dintr-un personaj al noului (etimologic) se transforma după intrarea în scenă a creştinismului, într-un individ care moare exact pe data de 25 decembrie, dată când se naşte noul Mediator în raporturile oamenilor cu Dumnezeu. Din cauza acestei substituţii, care a determinat sensibile oscilaţii privind funcţia atribuită vechiului Crăciun, elementul vechiului este plasat cu siguranţă asupra Turcei. Dacă Crăciun moare sau nu pe 25 decembrie, în schimb, putem spune cu siguranţă că Turca moare în jurul acestei date. Oricum, soţia lui Crăciun, Crăciuneasa, se transformă într-o moaşă bună care o asistă pe Maica Domnului la naştere, împotriva a tot ce relatează Evangheliile, chiar şi a celor apocrife: „Crăciuneasa s-a dus de a moşit-o pe Maica Domnului" (1,109).

Există credinţa, în nenumărate părţi ale ţării, că numai moaşele au dreptul de a lua copiii nou născuţi în mână, deoarece ele sunt urmaşele Crăciunesei, şi care ca şi aceasta au

mâinile de aur. „Numai moaşa are dreptul de a lua copilul cu mâinile goale. Altcineva nu-i este iertat căci nu-i este bine" (2,408).

Urmează imediat după naştere, atât a omului, cât şi a anului, elementele oraculare. În vreme ce ursitorii anului sunt cei trei Crai de la Răsărit, datină reflectată în mersul cu Steaua:

„Trei Crai de la Răsărit
Cu steaua au călătorit
Când din cale purcedea
Steaua 'nainte mergea". (1,136),

ursirea omului se face de către ursitoarele femei, replicile româneşti ale anticilor Moire: „În prima noapte după naştere moaşa dormea lângă copil ca să i se arate în vis ursitoarele" (2,408). Exista, aşa cum cum se ştie, un întreg ritual de întâmpinare a acestor ursitoare, în aşa fel încât soarta copilului să fie „ţesută" într-o manieră cât mai benefică pentru el.

Ritualurile oraculare culminează la 1 ianuarie de Sfântul Vasile. După 6 zile, la 6 ianuarie urmează Bobotеaza, când are loc purificarea prin apă a casei, precum şi de preot a apelor curgătoare, procedeu prin care se alungă dracii din ele (3,16).

Cât priveşte viaţa noului născut, trebuie remarcat că botezul său se efectuează „La 8 zile de la naştere... În ziua botezului vine nănaşa acasă ca să ia pruncul şi să-l ducă la biserică" (2,140). Un element foarte interesant a acestei perioade, element ce ţine de sărbătorile anului, este acela referitor la Sâmpietrul de Iarnă (la 10 zile după Bobotează), şi care lipseşte sau a fost pierdut din sărbătorile omului... Posibilele urme se vor mai fi păstrând numai în Balada Şarpelui, ce se referă la individul în pubertate şi care comportă rituri de iniţiere. Se ştie deci, că la Sâmpietrul de Iarnă, Petru orânduieşte fiecare lup după prada sa. Nu poate să ne scape asemănarea dintre lupul supus unui patron, în speţă Sf. Petru, cel mai interesant şi mai enigmatic dintre sfinţi, şi lupul iniţiatic, care la origini era şi iniţiatorul fiecărei odrasle. Confreeriile Völkerwanderung, despre care scrie M. Eliade, poate tocmai la acest aspect se referă. Oricum, precizăm încă de pe acum, şi vom reveni şi pe mai departe: Sf. Petru şi lupii săi intervin după fiecare moment de criză al anului, trădând de fiecare dată ritualuri ce ţin de vârstele omului. Astfel, la 16 ianuarie, Sf. Petru împarte lupii şi prada, procedură ce relevă clar valenţe iniţiatice. La 29 iunie, după solstiţiul de vară, Sf. Petru şi lupii săi comportă proceduri legate de răscumpărarea sufletelor din robia Diavolului, implicându-se deci în acte eroice ce ţin de maturitatea omului şi a anului; iar la Filipi, la 4-6 noiembrie, acţiunile lupilor lui Petru ne indică semnificaţii funerare.

După fiecare moment crucial al anului, de prefaceri majore, urmează acest Sf. Petru şi lupii săi, care deschid zile închinate morţilor. După fiecare etapă de acest tip, să-i spunem Katartica, urmează o nouă vârstă a anului.

Trecem acum la cea de-a doua etapă a anului şi a omului, şi la sărbătorile legate de ea. Acest ciclu cuprinde Rusaliile, Sânzienele, Sf. Petru, Sf. Ilie. Nota esenţială a acestei etape este sinteza, legătura contrariilor, precum şi trecerea de la imatur şi rău, la matur şi bine... La 50 de zile după Paşte vin Rusaliile, privite în unele zone ale ţării ca fiice ale lui Rusalim Împărat, duşman făţiş al creştinismului (4,18). Mai poartă şi denumirea de Iele, Frumoase, Dânsele. Au în general puteri malefice. Împotriva lor luptă Căluşarii: „Poporul crede că ei au puteri vindecătoare dacă joacă peste cei pociţi de Zâne" (4,56). „În ziua de Rusalii nimeni nu trebuie să doarmă, ci să petreacă pe Căluşari pe unde vor juca, iar dacă va trebui să se culce să-şi pună sub căpăti un cuţit, ca să nu se trezească pociţi" (4,69).

După ce echilibrul forţelor binelui şi ale răului s-a restabilit, este deschisă în toată plenitudinea sa următoarea secvenţă a ciclului: căsătoria dintre cer şi Pământ, dintre băieţi şi fete. Este momentul de apogeu din viaţa omului şi a anului, când sevele viului ajung până în cele mai umbrite cotloane ale fiinţării. Este timpul unirii.

Fetele care vor să se mărite, alături de băieţii apţi de însurat, se strâng prin sate de Sânziene, pe înserat. Băieţii fac ruguri, aprind focurile şi se învârtesc în sensul mişcării

soarelui, strigând:

„Du-te soare, vino lună
Sânzienele îmbună
să le crească floarea floare
galbena mirositoare
fetele să se adune
să le prindă în cununе
să le pună la pălărie
struțuri pentru cununie.
Boalele să le răstească
până-n toamnă să urâțească" (2,399).

La Sânziene, chiar Soarele umbla să se însoare cu Luna. Acum microcosmosul şi macrocosmosul nu formează decât trepte superioare în devenirea ființei. Structura lor este identică. Doar o diferență de majusculă le separă:

„ Soimanul de Soare
E puternic mare
Umbla să se însoare
Vremea i-a venit
De căsătorit.
.....(4,90).

Pentru a se marca arhaica hierogamie dintre elementele opuse, nu întâmplător Sânzienele coincid cu Sf. Ioan de Vară. Cununile de flori ce se aruncă acum pe casă, în zorii zilei, ca să aducă belşug, nu diferă deloc ca funcție de cununile mireselor.

Un ritual pierdut la românii din Transilvania, dar păstrat la aromâni, este cel al taghianilor (traducerea grecească a Sânzienelor). Fetele împodobesc o găleată ca pe o mireasă şi o poartă aidoma. Cu apa din găleată se vor stropi atât băieții cât şi fetele. Găleata este împodobită cu trandafiri roşii (4,100).

Ciclul nunții de Sânziene este încheiat cu un episod didactic, de cea mai înaltă valoare: mutirea cucului. Valoarea pedagogică rezidă în acea că scoate în lumină, într-o modalitate dintre cele mai elocvente, interdicția încălcării fidelității matrimoniale. Natura şi omul au făcut din bietul cuc un „țap ispăşitor". În ziua de Sânziene mutește cucul, care a cântat întruna de la Bunavestire. Despre acest cuc se spune că nu mai este cel adevărat, ci este soția sa, Sava, care l-a înşelat cu privighetoarea. Sava, îşi caută soțul în tot acest timp. Cât despre cucul adevărat, se spune că el a plecat în cer sau că s-a transformat în vultur sau uliu (4,107). Se mai spune că cine îl va împuşca pe cuc şi-l va mânca fără pâine şi sare, iar capul îl va purta întotdeauna cu sine, acela va fi iubit de toată lumea (4,111).

După cele două sărbători dominate de forțe malefice şi benefice feminine, urmează alte două sărbători închinate unor sfinți maturi: Sf. Petru de Vară şi Sf. Ilie (29 iulie), care încheie de altfel acest ciclu de apogeu al anului. Acum Sf. Petru, mâna dreaptă a Ziditorului, apără oamenii de balaurul care aduce grindina şi răscumpără sufletele celor duşi în robia Diavolului, înşelându-l. De Sf. Petru aveau loc târgurile de fete de pe munții înalți şi marile Nedei unde erau petite fetele. Exemplu este Târgul de fete de pe Muntele Găina (4,153). Celălalt sfânt matur care luptă în această perioadă împotriva Diavolului, este Sf. Ilie, stăpânul tunetelor (4,175).

Intervalul de la 20 iulie până la 8 septembrie, în care se sărbătoreau Schimbarea la Față, Sf. Mărie Mare şi Mică, este un ciclu intermediar, ce face trecerea de la perioada de maximă expansiune a viului, la perioada de retragere a vieții sub umbrele morții. După ce rând pe rând s-au perindat sfinții şi sfintele în toată plinătatea benefică a forței lor, urmează sfinții slabi, bătrâni, acoperiți de nevoi şi aproape incapabili să lupte cu întunericul şi cu moartea.

Astfel, cel de-al treilea ciclu intră pe rol în intervalul dintre Sf. Dumitru şi Crăciun. La

26 octombrie se sărbătoresc Moşii lui Simedru sau Sâmbăta Morţilor, ori a moşilor (4,62). La 8 noiembrie este sărbătorit Sf. Arhanghel Mihail, cel care conduce sufletele celor morţi spre locul de odihnă (7,82). După 11 noiembrie începe Postul Crăciunului, marcat prin Filipi, sărbători care continuă vechile Lupercalii romane. Lupul devine acum un animal dominant, prezent pretutindeni, având o înfăţişare psihopompă. Ciclul acesta dominat de moarte, culminează cu Sf. Andrei de Iarnă (30 noiembrie), când între viaţă şi moarte pare să se fi distrus chiar şi ultimul zăgaz. Morţii sunt prezenţi acum printre cei vii, iar cei vii, printre cei morţi. După ce moartea pare să triumfe în lupta cu viaţa şi cu lumina, se ivesc ca prin minune câţiva sfinţi aproape neputincioşi, care reuşesc să încline balanţa către viaţă: Sf. Toader şi Sf. Nicolaie. În unele părţi ale ţării, de la 6 decembrie şi până la Crăciun începe să se umble cu Capra. Vechiul, Întunericul, Moartea trebuie să dispară prin acest rit de magie imitativă, aşa cum moare şi capra. Numai în urma acestui rit expiatoriu Noul va fi capabil să se nască.

Mascaţii apar atât la priveghiul de înmormântare al omului, cât şi la „priveghiul anului", aproape sub aceiaşi înfăţisare. Vom arăta ceva mai încolo că structura celor două priveghiuri este analoagă. Acolo unde nu moare sau unde în scenariul sfârşitului de an nu este reprezentată moartea Crăciunului, moare cu obligativitate Capra sau invers. Iată câteva date despre moartea şi îngroparea Crăciunului şi apoi despre moartea şi îngroparea Caprei.

În satul Niriş, la confluenţa Someşurilor, pe data de 28 decembrie, era îngropat Crăciunul. Un fecior se îmbrăca în popă şi apoi era dus la groapă, după care i se cânta:

„Măi Crăciunule, măi bătrâne
Astăzi te'ngropăm pe tine
Haideţi toţi, cu mic cu mare
Să ducem Crăciunul în vale" (6,152).

Despre Capră: după ce porneşte de Sf. Nicolaie, ea vizitează toate casele satului, până la Crăciun, într-o veselie generală.

Urmează ospăţul Turcei, după care ea devine tristă, ştiind că va muri. În cele mai multe locuri, Capra era împuşcată de Anul Nou, dar nu lipseau nici satele unde era răpusă de Crăciun. Schimbarea datei de împuşcare a Turcii, relevă mutarea de începere a Anului Nou de la 25 decembrie, la 1 ianuarie.

Nu trebuie scăpat din vedere că atât la „priveghiul anului", în ajun de Crăciun, cât şi la priveghiul omului se împărţeau colaci.

Priveghiul omului are aceiaşi succesiune de momente vesele şi triste pe care o comportă şi ritualul Turcei. Iată câteva mărturii culese de echipa lui D. Gusti la Clopotiva, exact lângă Ulpia Traiana: „Priveghiul, la care se petrece cu veselie, glume şi jocuri, nimic nedând caracterul unei ceremonii triste. Priveghiul ţine toată noaptea. Abia dimineaţa, în răsăritul sorelui şi seara, în apusul lui, se cântă mortul, şi numai atât" (2,428). Jocurile de priveghi din Clopotiva ne duc cu gândul la jocurile, din diverse regiuni ale ţării, desfăşurate în perioada Crăciunului: Calul, Sărutarea la uşă, banii din bild, omul cu copii, Leul în nap, Teatru, Mâţa oarbă, Mişca, Aţa (2,430).

Astăzi, când omul nu mai poate antromorfiza decât maşina şi mijloacele ce-l ajută să-şi uşureze viaţa, un asemenea ritm de vieţuire este definitiv pierdut. Întoarcerea la natură este o formulă ce redă doar nostalgia după vechile societăţi tradiţionale, în care ritmul vieţii era impus în cea mai mare măsură de ritmul naturii. Şi dacă ne este imposibil să ne întoarcem către capetele vieţii, suflul simţirii lui Ovidiu ne poate veni ca o umilă consolare livrească:

„Anul e împărţit şi el de la natură în patru anotimpuri asemănătoare cu treptele ce le străbat oamenii în cursul vieţii lor. Primăvara e zglobie, veselă şi jucăuşă, ca un copil neastâmpărat; vara face să se coacă roadele pământului, aşa cum încep să se coacă mintea şi trupul copilului ajuns în anii tinereţii. Urmează toamna, mai domoală, ca şi omul ajuns la anii bărbăţiei depline. Vine, în sfârşit, iarna, posomorâtă, cu covorul ei alb de zăpadă, ca şi bătrâneţea care încununează viaţa şi strădaniile oamenilor. Aşa e legea firii" (Ovidiu-Metamorfoze, transpus în proză).

The age of Man and the feasts of the year
(Summary)

As we know, there is a relationship between microcosmos and macrocosmos, between life of human beings and life of the year. This study proves the similarity between birthfeasts rituals and those from the beginning of the year.

The moment of maturity of the year has perfect resemblance with the wedding ceremonial and the late autumn feasts, until Christmas has obvious funeral resonances, also sean seen at the burial feast.

Bibliografie

1. T. Pamfilie - Sărbătorile la români, Crăciunul, 1914.
2. I. Conea - Clopotiva, un sat din Haţeg, vol. 2, Buc., 1940.
3. C. Rădulescu - Codin şi D. Mihalache - Sărbătorile poporului, Buc., 1900.
4. T. Pamfilie - Sărbătorile de vară la români, Buc., 1910.
5. M. Vulcănescu - Mitologia română, Ed. Academiei, Buc., 1985.
6. I. Ghinoiu - Vârstele timpului, Ed. Meridiane, Buc., 1988.
7. T. Pamfilie - Sărbătorile de toamnă şi postul Paştelui, Buc., 1914.

Etnosocionumismatica zonei Codru

Ion. I. Drăgoescu

Cercetările de arhivă conexate cu investigațiile de teren în peste 1000 de localități ne-au permis la constatarea că se poate vorbi în etnologie de un compartiment care să se ocupe de rolul banilor în civilizația și cultura umană. Dealtfel, constatăm, că o caracteristică a contemporaneității, că toate științele se dezvoltă prin compartimentare. În etnologie se profilează capitole de paleoetnologie, etnomuzeologie, etnolingvistică, etnobotanică, etnosociologie etc. Pentru unele din cercetările noastre propunem termenul de etnosocionumismatică. Corespondența purtată cu specialiștii din 24 de țări ne-a dus la constatarea că acest compartiment al etnologiei nu a fost încă abordat nici în literatura de specialitate a altor popoare și termenul nu a fost definit nici de către specialiștii de peste hotare. Așadar, în definiția pe care o propunem pentru această disciplină etnologică considerăm etnosocionumismatica drept acea ramură a etnologiei care se ocupă de studiul formelor și modalităților prin care banii îndeplinesc un rol spiritual. Este, deci, un capitol al etnologiei care apelează la metodele etnologice de cercetare și care în ultimă instanță completează cercetările de istorie a culturii, ajutând în același timp și cercetarea privind istoria generală.

În prezent, noi nu ne propunem tratarea tuturor problemelor de etnosocionumismatică. Pe plan național am stabilit 264 de probleme cu caracter etnosocionumismatic și într-o lucrare de proporțiile celei de față nu am reușit decât o sumară enumerare a lor. Nu putem trata toate problemele pe care le ridică zona Codru, întrucât nu am cercetat în suficientă măsură această zonă. Dealtfel, nu ar fi posibilă o astfel de lucrare în stadiul actual al cercetărilor. Ne vom mărgini numai la rolul banilor în riturile legate de naștere, nuntă și înmormântare, urmând ca în viitor să extindem lucrarea. Mai precizăm că etnosocionumismatica este veche „de cându-i lumea". Unele capitole ale sale au fost studiate parțial, chiar de când se efectuează cercetări științifice. Se pare însă că ea a fost denumită și definită abia în zilele noastre[1]. Întrucât ne aflăm la începutul unor cercetări organizate, socotim utilă și o introducere prin care să citățm unele materiale cu caracter general. În studiile anterioare am apelat la citate celebre din bibliografia națională. De data aceasta, pentru a încadra tema în contextul general, ne propunem să apelăm la ce ne oferă cultura universală, știind că unele dintre expresiile care vor urma sunt de obârșie românească. Am constatat bunăoară că, după Ceantar, banii sunt „Nervus rerum"[2], iar Eminescu vorbește despre „nervum rerum gerendarum". Banii au creat termeni ca: „rău platnici", prin care se înțeleg acele persoane care își achită greu datoriile „Ad Calendas graecas", „La sfântu'așteaptă", „La moșii verzi"[3], sau la „Paștele cailor"[4].

Întrebat despre mijloacele necesare unui război pentru cucerirea Milanului, mareșalul Trivulzio i-a răspuns lui Ludovic al XII-lea: „Ttre cose, sire: danari, danari e poi danari"[5]. După Shakespeare, Richard al III-lea ar fi strigat în disperare: „A horse, a horse, my kingdom for a horse"[6]. Eminescu folosește expresia „un regat pentru o țigară"[7], iar o eroină a lui Cehov „un regat pentru un pahar de ceai"[8]. În opoziție cu eroii citați mai sus, alții cer, vorba ceea „Omnia mea necum porto"[9] sau, pe câmpul de bătălie nu se gândesc la fugă și anunță: „eu îmi apăr sărăcia, și nevoile, și neamul"[10], căci pentru ei aceasta era „epoca de aur"[11]. Ei abia acum au atins „vârsta de aur"[12]. Despre aceștia din urmă nimeni nu poate exclama „Virtus post nummos"[13].

Istoria civilizațiilor mai glăsuiește de „Amende honorabile"[14] și de oameni care se vând pentru un blid de linte[15], de „Burtă verde"[16], eroi cu „familia mare, renumerație mică

după buget"[17], care asemeni lui „Ianus cu două fețe"[18], sau prin analogie cu o veche monedă austriacă aurită, care se decolora cu timpul, deci cu „talerul cu două fețe"[19], „își dau arama pe față"[20]. Izvoarele etnosocionumismaticii trădează desigur și diferențierele sociale, căci vorbesc despre oameni care trăiesc „Ca în sânul lui Avram"[21] sau „Ca un bimbașa"[22]. Ei plătesc totul „în bani ghiață" sau „bani peșin"[23]. Pentru ei „Le valeur n'attend pas la nombre des années"[24] și „Les affaires sont les affaires"[25]. Ei știu că „On ne prete qu'aux reches"[26] și că „Qui risque gagne"[27]. În sfârșit, ei au „rude la Ierusalim"[28] sau acel „Sesam deschide-te"[29]. Tuturor acestor li se opun cei care țin să precizeze că „sărăcia nu e un viciu"[30]. Apoi, „Auri sacra fames"[31] a determinat „La part du lion"[32], deoarece „banul n-are miros"[32], în schimb: „Iocri bonus est odor ex re qualibet"[34] și „Time is money"[35]. Pentru aceasta „da cest des"[36]. Se caută „Comorile lui Cresus"[37] iar pentru români amintim de lucrările lui Decebal ascunse, zice-se, sub albia vechiului strei și sunt prudenți până și cu prietenii, unii oameni fiind călăuziți de dictonul „Timeo Dansos et dona ferentea"[38].

În sfârșit mai amintim de „Ortul popii"[39] și de „Date obolus Belisario"[40].

Pentru a justifica funcționalitatea banilor mai amintim că în timpul celui de al doilea război mondial, oamenii au transformat bancnotele de 5 lei - care erau accesibile oricui - în lozinci cu sensul că scriau pe ele lozinci ca: „Afară cu nemții", „Jos războiul"[41].

În loc de o introducere care să se ocupe de justificarea temei, am preferat o suită de expresii celebre de importanță etnosocionumismatică. Acestea, deși greoaie, susțin, credem, afirmațiile noastre anterioare despre vechimea etnosocionumismaticii, precum și unele puncte de vedere despre locul etnosocionumismaticii în cercetarea științifică. În plus, credem că acest preludiu la etnosocionumismatică are rădăcini mai adânci și mai puternic ancorate decât numismatica propriu-zisă, în sensul că idei etnosocionumismatice sunt exprimate cu mult înaintea apariției disciplinei despre studiul monedei, așa cum procedează numismatica. În concluzie, nu ne mai rămâne decât să dăm ascultare unui alt vechi dicton „Quae sont Colbaris, Colbaris"[42] și să prezentăm datele culese, constatările la care am ajuns, pentru ca apoi să tragem concluziile care se impun.

I. Banii la naștere

La noul născut se obișnuiește a se pune un ban la față, informatorii explicând aceasta, că „așa am pomenit". Atunci când moneda din metal prețios lipsește, ea este înlocuită cu o bijuterie din metal fin, în special inel sau verighetă. Aceasta nu poate să fie decât un talisman. Prin punerea banilor de aur sau de argint în prima scaldă, cât și în cea care urmează botezului[43], iar în lipsa acestora, a unor bijuterii din metal fin din salbă[44], inel sau cerceii din „băncuțe"[45], se realizează, după cercetările lui Arnold Zweig, o microelectroliză care se pare că influențează favorabil asupra copilului. Nici unul din informatori nu ne-a relatat că ar cunoaște efectul terapiei. Acest fapt ne duce la concluzia că practica este veche și a intrat în obișnuință, uitându-se importanța sa inițială. Constatăm însă că în prezent se mai adaugă aghiasmă, rechizite școlare și flori, trădând și ele vechimea obiceiului, pentru că florile și metalul fin ne poartă spre cultul naturii, spre deosebire de rechizitele școlare și aghiasmă, care sunt noi, creionul intrând în obicei pe cale firească aghiasma sau apa sfințită fiind impusă de cultul creștin.

Se pun bani și în apa de la botez, aceștia fiind puși în special de către părinți, spre deosebire de alte zone - și în special în Banat - unde acești bani sunt puși, de regulă, de către nași, respectiv nașă.

Constatăm de asemenea, că se întâlnește și în această zonă obiceiul de a pune după ușă, atunci când copilul este luat de la sân, pieptene, flori, hârtie, un ou fiert și bani,

pentru a determina caracterul copilului, deoarece se crede că aceste obiecte reprezintă: banul - bogăție; pieptănul - firea sa (colțat, rău); florile - frumusețe; hârtia - învățătura. Oul reprezintă sânul devenit inaccesibil pentru el. Caracteristica zonei constă în aceea că în această parte a țării nu am găsit încă elemente noi care se adaugă. De exemplu, în zonele miniere se adaugă cărbune pentru a stabili dacă copilul se va face miner, ciobanii, în special mărginenii, pun lână pentru a vedea dacă copilul se va face păstor. În zona Codrului am întâlnit numai forma patriarhală, cu adăugirea hârtiei care este specifică pentru toată țara.

II. Banii la nuntă

Nu am reuşit să suprindem încă obiceiuri cu caracter etnonumismatic legate de logodnă. Consemnăm însă un pasaj dintr-un vers din legherişte care surprinde substratul străvechi al exogamiei, rezolvat în vremuri târzii prin plată simbolică.

Noi venim după mireasă
Da nu ştim lăsa-ne-a-n casă
Noi am face ce-am putea
Şi n-am vini până la ea[46]

Informatorul precizează: „Înainte, aici se mergea după mireasă cu boii, nu se putea să meargă s-o ia, chiar dacă era din sat. Asta e un cântec de drum, după mireasă. Îl cânta partea mirelui"[47].

Se mai practică încă şi în această parte a țării „gătitul miresei", dar în prezent ea este împodobită de o femeie pricepută, remunerată pentru acest serviciu, în timp ce fetele care o însoțeau şi care o găteau, rămân simple spectatoare, astfel că în momentul de față suntem martorii dispariției acestui obicei. Şi în această parte a țării alaiul de nuntă este întâmpinat de către persoane cu vase cu apă numită „plin", care este cinstit totdeauna cu bani. Constatăm că în unele localități ale țării, printre care şi, în parte, din cele Codrene, mai ales la populația urbană, banii nu mai sunt aruncați în vas, mai ales bancnotele, ci puse lângă vas, sau date în mână. Nu am întâlnit încă nici un informator care să ne explice semnificația sa, dar rolul apei în calea nuntaşilor ne este pe deplin cunoscut din izvoarele antice. Se ştie că Darius a cerut lui Idanthyrsos supunere prin ieşirea în cale cu pământ şi apă[48]. Ce s-a întâmplat ştim din numeroasele scrieri, cât şi din cunoscuta ironie a lui M. Eminescu în Scrisoarea a III-a. Este deci un simbol străvechi, păstrat şi în această parte a țării. Tot străvechi este şi obiceiul de a nu se permite nuntaşilor pătrunderea în curtea, şi apoi în camera miresei, decât după ce aceştia achită mai întâi o anumită sumă de bani impusă de „apărătorii" miresei. Despre vechimea practicii şi despre faptul că ea este specifică mai multor popoare, vorbeşte şi kalevala. Killikki a fost furată de către Lemminkäinen[49]. Acest obicei, atestat pentru prima dată în această epopee al cărei conținut epic „reflectă societatea primitivă din treapta a treia, sau superioară a barbariei"[50] dovedeşte furtul fetei - câteodată cu consimțământul ei - atunci când flăcăul nu putea plăti suma de bani cuvenită tatălui fetei. Practica este cunoscută la toate popoarele musulmane sub forma Kalâm. Pentru traci, cumpărarea nevestei este atestată de Herodot[51] şi Heraclid[52]. Vânzarea fetelor, în special a celor frumoase, era cunoscut şi la asirieni[53].

Legat de suma ce trebuie plătită cu această ocazie, notăm că uneori se obişnuieşte să se pretindă echivalentul unor anumite cantități de vin sau pălincă, funcție de calitatea vinului şi mai ales de starea socială, în trecut a nuntaşilor, şi în special a naşului. În prezent se are în vedere posibilitatea financiară a platnicului. Se păstrează deci o formă de manifestare aflată în natură. Concluzia că ar putea să fie o reminiscență a furtului femeilor este întărită cu atât mai mult cu cât asistăm la simularea anumitor obstacole şi a luptei. La plecarea cu mireasa din casă, mirele o dăruieşte pe soacra mică cu nişte bani care sunt puşi într-un ştergar, mai nou, într-o batistă şi băgați în sân. Informatorii explică aceasta ca o „plată a sânului", „plată a pieptului", „plata țâții" sau „țâța fetii". Nu cunoaştem încă existența unei

creații legate de acest „târg", care se păstrează încă puternic, în diferite forme, în această parte a țării, dar în Kalevala am găsit reflectată practica de o rară frumusețe şi o excepțională valoare paleontologică, în sensul că ne permite concluzii general valabile privitoare la vechimea obiceiului:

Mire, frățioare,
Ce răbdaşi cam multă vreme,
Ti-i prietena-acum gata,
Porumbița ta de veni-va.
Hai, vândută fată, vino,
Cumpărată porumbiță,
Doar vei pleca îndată:
Iată clipa despărțirii;
Lângă tine-i răpitorul,
C-un picior pemprag aşteaptă,
Armăsar-şi muşcă frâul,
Sania-şi doreşte fata.
Te ademeniră banii;
Mâna repede-ai întins-o
Gata-i fost să iei ploconul,
Ca să-şi vâri inelu-n deget,
Fii acum ademenită
Şi de sanie, fii gata
Să te-aşezi şi în trăsură,
Grabnică să fii şi-acuma
Ca să pleci din satul ăsta,
Fii şi-acum tot sprinteioară
Ca să laşi aceste locuri.
Tu n-ai socotit, fetițo,
Pe-amândouă părți cum vine,
Nu ai chibzuit cuminte
Târgul prost de-o fi să iasă,
Rău cumva de n-o să-ți pară,
De nu-i plânge mult în viață
Că ți-ai părăsit tăicuțul,
Că-ai lăsat locaşul unde
Ai văzut lumina zilei,
Casa blândei tale mame
Care te-a purtat în pântec[54].

Acest ultim obicei vine să întărească concluziile noastre anterioare despre furtul femeilor, încadrând formele sale de manifestare în cultura locală, națională şi universală. Mai notăm că se păstrează în zonă, încă destul de şters, obiceiul ruperii iiei sau mai nou, a bluzei de pe soacra mică cu această ocazie, de către ginere. Ni s-a precizat de către informatorii mai bătrâni, că aceasta însemnează că mireasa „ a rupt-o" cu mama ei şi cu familia în general, fapt confirmat dealtfel şi de versurile citate. Explicația capătă pentru noi valoare documentară, deoarece justifică acel cântec după care mireasa trebuie să-şi ia ziua bună de la tată, de la mamă, de la frați, de la surori etc. Obiceiul propriu-zis este specific întregii țări, dar faptul că mirele are de încheiat anumite socoteli cu mama fetii şi cu nimeni altul, ne determină să credem că este vorba de o reminiscență matriarhală. Dealtfel, Eugene Fourier arată că la români, în momentul în care viitorii soți îşi puneau o trestie verde pe cap, ceea ce reprezenta începutul ceremonialului de nuntă - trestia fiind înlocuită în prezent, la noi, de alte obiecte şi în special de textile - „fata trebuia să se prefacă că nu voieşte cu nici un chip să se

despartă de mama ei, băieții mici, îmbrăcați în alb, parfumați, veneau să ia fata, ea se agăța de gâtul mamei sale plângând şi spunea că nu voieşte să se despartă de ea; se prefăcea că numai cu sila va fi scoasă din casă"[55], iar la Atena fetele cereau permisiunea Dianei de a se mărita[56].

Am mai surprins încă reminiscențe ale obiceiului de a se aşeza mireasa de către mire, la sosirea în casa acestuia, pe o blană de oaie, şi de a-i da caierul şi furca în mână. Obiceiul este străvechi şi este identic cu forma descrisă de Eugene Fouriere, ca specifică pentru români[57]. Observăm că la muntenii păstori din țara noastră se obişnuieşte să se pună cu această ocazie şi bani sub pielea de oaie. Informatorii explică practica drept o plată pentru țesutul şi respectiv torsul fibrelor animale. Este deci, un specific local care completează informațiile despre români. Nu este exclus ca această adăugire să fie ulterioară.

La cununia religioasă se puneau bani sub covorul pe care stau mirii în timpul slujbei, aşa cum aflăm din izvoarele de epocă, că s-a întâmplat şi la una dintre căsătoriile lui Ştefan cel Mare. Explicația constă în disprețul față de avere, în acest moment solemn şi dovada prețuirii alesului, respectiv a miresei. Tot în timpul cununiei, în momentul în care se înconjoară masa şi se cântă „Isaiia dănțuieşte" rudele şi prietenii aruncă după tinerii însurăței cu grâu, bani, bomboane. Este şi aceasta un obicei străvechi, cunoscut încă din perioada în care ceremonia nunții se rezumă doar la un ospăț şi presupunem că banii şi bomboanele nu sunt decât un substitut al poamelor şi nucilor aruncate în antichitate cu această ocazie[58].

III. Banii la înmormântare

Pornind de la credința că în drum spre lumea cealaltă sufletul are de făcut față aceloraşi bucurii şi necazuri ca şi pe pământ, credința care, aşa cum vom vedea în documente, este precreştină, neamurile mortului iau anumite măsuri pregătitoare.

Folclorul codrenesc surprinde gândurile pe care şi le făcea omul în anumite momente. Un vers din Solduba glăsuieşte:

„ - Stați voi frați şi ne-ntrebăm
Care ce moarte avem?
La cel mic i s-a venit,
Fie-i moartea de cuțit,
De cuțit fără rugină
Să moară-n țară străină.
Şi mă duc la maică mea,
Şi văd ce-a zice şi ea,
Să văd cu păs m-a jelit,
Ori cu banii m-a plătit?"[59]

Îi pun bani în buzunar, pe piept şi pe ochi. Explicațiile sunt următoarele: banii pe ochi împiedică pe mort să vadă pe cine să mai ia. Nu am găsit încă explicația pentru această parte a țării şi nici chiar pentru această zonă, a lumii, cu atât mai mult cu cât am insistat asupra ei, întrucât este cunoscută credința despre nemurirea sufletului şi cu cât la strămoşii noştri nu a existat teama de moarte. Ştim însă că la evrei se obişnuia încă din antichitate, obiceiul păstrându-se până în prezent, să se pună cioburi de ceramică pe ochii mortului cu acest scop. În cazul de față este vorba despre un obicei străvechi, cunoscut unor popoare încă din perioada premonetară şi transmis din generație în generație cu ajutorul banilor, care substituie ceramica. Cercetările de teren vor trebui să aprofundeze această problemă. Deocamdată amintim observațiile noastre care ne-au permis constatarea că într-adevăr, dacă se aplică mortului pe ochii deschişi o monedă, aceştia se închid datorită, desigur, răcelii relativ persistente a metalului. Nu este exclus ca practica să fi urmărit acest scop estetic, deoarece sunt puțini informatori care cunosc credința amintită. Socotim demne de luat în considerație şi observațiile unor informatori care, chiar dacă nu sunt din zonă de care ne

ocupăm, ele prezintă interes şi pentru noi în sensul că ne permit explicarea fenomenului. Ni s-a relatat că este normal ca unii oameni, şi în special paznicii, pescarii şi vânătorii, să moară cu unul sau amândoi ochii deschişi, aceasta fiind cauzată de specificul muncii lor.

În buzunar sau la deget se pun bani pentru ca să aibă mortul „de drum" sau „de punte"[60]. Problema punţii şi al vămilor al căror număr diferă pe teritoriul ţării noastre, nu de la zonă la zonă, câteodată chiar de la informator la informator, crezându-se că sunt trei, şapte, nouă, 12, 24, sau 44 de vămi. Pentru noi prezintă interes faptul că acestea nu sunt altceva decât o formă de reflectare şi de păstrare a credinţei despre trecerea sufletului de către Kharon peste Styx. Credinţa despre existenţa altei lumi la care trebuie să ajungă sufletul, a generat din antichitate dictonul „daci nemuritori". Zalmoxis, care, după Herodian[61], se mai numea şi Zalmoxis şi Salmoxis[62], iar după Porphyrios însemnează bărbat străin[63], şi-ar fi construit o casă sub pământ[64] şi conform practicii atribuite şi altor profeţi, ar fi reapărut după patru ani. De atunci geţii - ca dealtfel şi terizii şi crobizii - spuneau că „cei morţi pleacă la Zalmoxis şi că se vor reîntoarce".

O reminiscenţă a acestei credinţe poate fi considerată şi numirea de sălaş[65], deci de locuinţa sezonieră, adăpost temporar pentru sicriu, alături de copârşeu[66]. Dintotdeauna ei au crezut că aceste lucruri sunt adevărate. Aduc jertfe şi benchetuiesc, ca şi cum mortul se va reîntoarce[67]. Pentru a demonstra vechimea şi răspândirea obiceiului, amintim că şi vechii finlandezi credeau în existenţa împărăţiei subpământene a morţilor condusă de zeul Mana[68], care se mai numea şi Manalainen[69]. Notăm de asemenea, că şi păstrarea obiceiului de a fi purtat mortul pe diferite străzi şi uliţe, pe la rude şi cunoscuţi, pentru a-şi lua adio, este străvechi, fiind cunoscut şi sciţilor. De obicei el se păstrează sub forma a trei sau nouă odihni. În Clisura Dunării am întâlnit însă până la 72 de stări. În comuna Sotânga, jud. Dâmboviţa am fost martorii unor discuţii între preot şi minerii care-l însoţeau pe defunct. Preotul n-a vrut să facă mai multe stări, deoarece minerii nu au considerat necesar să plătească în mod special stările pentru acest obicei pe care-l considerau normal. Exemplul citat ne demonstrează capacitatea anumitor autorităţi de a înlocui sau schimba pe cale administrativă anumite obiceiuri. El ne demonstrează în acelaşi timp şi capacitatea poporului de a păstra neştirbite anumite obiceiuri străbune. Pentru zona de care ne ocupăm, reţinem cu deosebire forma sobră, probabil cea arhaică, a obiceiului. Notăm că, cu această ocazie, cei care-l însoţesc pe mort aruncă bani în locul pe care acesta a stat în timpul odihnei, explicaţia fiind drept o plată adusă pământului. Reţinem perpetuarea obiceiului sub ochii preotului, care rămâne neputincios în faţa tradiţiei.

Andreiciu Ioan din Solduba, cantor, a relatat unor folclorişti următoarele: „Când intrăm în cimitir se face evanghelia. După ce termină popa evanghelia, eu încep să cânt asta până la groapă. La intrare, se face o oprire, se pune mortul jos, dus pe nişte ruje, se face o staţiune şi popa face evanghelia, după evanghelie, eu cantorul, cânt versul ăsta. Dacă poporul îl ştie, îl cântă cu mine. Popa nu-l cântă". Nu considerăm necesar să redăm tot textul. Ne vom mărgini numai la pasajul care ne interesează:

Cântaţi, clopote, cântaţi,
Iar voi cu toţi lăcrămaţi.
Cântaţi clopote-n tărie
Trista mea călătorie[70]

Concluzii

Am prezentat rolul banilor în riturile de trecere, în zona Codrului, aşa cum ne sunt cunoscute în stadiul actual al cercetărilor. Pentru înţelegerea lor am ales însă material semnificativ din alte părţi ale ţării, precum şi material privind practicile respective la diferite popoare. În sfârşit, am apelat la istoria veche, pentru a da studiului nostru şi un caracter paleo-etnologic. În felul acesta am reuşit credem, să demonstrăm, credem, vechimea

milenară a unor obiceiuri pe meleagurile codrene, contribuind astfel la studiul culturii şi civilizaţiei locale încadrată în cultura şi civilizaţia naţională şi universală. Desigur, cercetările viitoare vor aduce noi şi valoroase concluzii asupra problemei în studiu.

Ethnosocial numismatics of the Codru zone
(Summary)

This study try to present the role of the money in human civilization and culture. Ethnosocial numismatics is a new branch of ethnology; it appeals to ethnological methods of investigation and completes the researches of the history of culture, helping, in the same time, the researches concerning history, as a rule.

Note

1. Ne-am ocupat de problemele etnonumismaticii în: „Din etnonumismatica Clisurii Dunării", comunicare susţinută la sesiunea jubiliară a Institutului de etnografie şi folclor, Bucureşti, 7-8 august 1969; Cu această ocazie am propus public şi termenul de etnonumismatică deşi noi l-am folosit mai de mult într-un chestionar dactilografiat în fişele noastre tematice şi de informaţie; „Probleme de etnonumismatică în Clisura Dunării", Editura Centrului Craiova al Asociaţiei R.S. România, Craiova 1969; „Motivul „băbuţ" - „bănuţel" în ornamentica broderiilor de port mărginene", Studii şi cercetări de istoria artei, seria artă plastică nr. 1-2/1964; „Jertfa construirii la români" comunicare susţinută la sesiunea Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice, Sibiu, 1961. Această problemă a fost reluată într-o şedinţă de lucru a secţiei de etnografie a Institutului de etnografie şi folclor în vara anului 1964, într-o lucrare prestigioasă pentru Congresul de Etnografie de la Craiova. La aceste discuţii am dezbătut problema banului ca substitut al jertfei şi am justificat necesitatea înlocuirii termenului de „Jertfa zidirii" cu cel de „jertfa construirii", termen care a fost însoţit şi folosit fără a fi indicată sursa de informare şi de către Anca Ciobanu, Florica Lorinţ şi Monica Budiş-Dancău; „Rolul banilor în medicina populară românească", comunicare susţinută la cel de al XXII-lea Congres internaţional de istoria medicinei, Bucureşti 1970, lucrare amplificată şi publicată în actele Congresului, în „Din etnonumismatica buzoiană"; comunicare susţinută la Simpozionul „Folcloric '70", Buzău 1970, în sfârşit, prezentul studiu este varianta revăzută a comunicării cu acelaşi titlu susţinută la prima sesiune consacrată culturii zonei Codru, Satu Mare, 1975 şi care se publică în volumul de faţă cu unele modificări şi adăugiri.
2. I. Berg, Dicţionar de cuvinte, expresii, citate celebre, ediţia a II-a, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1969, pag. 301.
3. Idem, p. 25.
4. Idem, p. 245.
5. Idem, p. 423, în mod eronat expresia este atribuită lui Napoleon Bonaparte.
6. Idem, p. 29.
7. Idem.
8. Idem.
9. Idem, p. 328.
10. Idem, p. 155.
11. Idem, p. 148.
12. Idem, p. 445.
13. Ibidem.
14. Idem, p. 35.
15. Idem, p. 46.
16. Idem, p. 61.
17. Idem, p. 165.
18. Idem, p. 205.
19. Idem, p. 413.

20. Idem, p. 47.
21. Idem, p. 49.
22. Idem, p. 48.
23. Idem, p. 53.
24. Idem, p. 249.
25. Idem, p. 253.
26. Idem, p. 331.
27. Idem, p. 367.
28. Idem, p. 385.
29. Idem, p. 395.
30. Idem, p. 389.
31. Idem, p. 51.
32. Idem, p. 245.
33. Idem, p. 54.
34. Idem, p. 260.
35. Idem, p. 417.
36. Idem, p. 137.
37. Idem, p. 99.
38. Idem, p. 418.
39. Idem, p. 339.
40. Idem, p. 115.
41. „10 martori evocă" în Informația Bucureştiului nr. 4980 din 22 august 1969.
42. I. Berg, op. cit., p. 362.
43. După unele cercetări de suprafață, unii cercetători au emis ipoteza că această scaldă ar fi un „prebotez". Teza este falsă, întrucât dacă am fi consecvenți principiului ar trebui să numim scalda care urmează botezului şi care, este identică cu prima, „post botez". Apoi, practica scaldei este precreştină, în timp ce botezul este creştin. În sfârşit, considerăm necesar să creem termeni pentru manevrarea ştiințifică atunci când avem cuvinte care au intrat în limbajul popular şi ştiințific, aşa cum este şi cel de „scaldă".
44. Monezi de argint care intră în compoziția salbei sau monezi de aur. Nu se pun niciodată sălbiile care au monezi de nichel, bronz sau aluminiu şi nici sălbiile cu mărgele, fapt care trădează metaloterapia, nefiind vorba de o monedoterapie.
45. Băncuțe, se numesc monedele de 50 de bani cu efigia lui Carol I. Acestea au fost bătute dintr-un aliaj cu foarte mult argint.
46. Arhivele Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice.
47. (A.I.C.E.D.), mg. 4285 I b.
48. A.I.C.E.D., I 3042 g.
49. Izvoare privind istoria României, I, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 57.
50. Elias Lönnort, Kalevala, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1959, p. 154.
51. O. Kuusinen, Epopeea Kalevala şi creatorii ei, volumul, Kalevala... p. XV.
52. Herodot, în Izvoare... p. 67.
53. Heraclit din Pont, în Izvoare... p. 131.
54. Eugenne Fourrier „Ceremonia căsătoriei la diferite popoare", în Foaia pentru toți nr. 16/1897, p. 124.
55. Elias Lönnort, Kalevala, p. 351-352.
56. Eugene Fourrier, op. cit., p. 124.
57. Idem.
58. Idem.
59. Idem.
60. Idem.
61. A.I.C.E.D., I. 30433; A.I.C.E.D., mg. 4284, II.C.

62. Izvoare... p. 627.
63. Izvoare... p. 49.
64. Izvoare... p. 743.
65. Izvoare... p. 216.
66. Al. Ţiplea, Poezii populare din Maramureş, Analele Academiei Române, Seria II T XXVIII; Memoriile Secţiei literare, Bucureşti, 1906, p. 427, 428.
67. Ibidem.
68. Izvoare... p. 216.
69. E. Lönnort, Kalevala... p. 58.
70. Idem, p. 589.
71. Arhiva Institutului de etnografie şi folclor C. Brăiloiu, mg. 4285. II. B.

Bolile umane şi medicina populară din zona Oaşului

Gheorghe Haiduc

Veche şi frumoasă istorie îşi are Ţara Oaşului, în care locuitorii acestei zone s-au luptat cu multe greutăţi în decursul veacurilor, depănate de timp şi în conştiinţa cărora există multă cinste, omenie, bunăvoinţă, ospitalitate şi multă voie bună, atunci când li se oferă asemenea ocazii.

Ei ştiu deopotrivă să-şi cânte bucuriile, dar şi dorul de cei dragi, precum şi necazurile atunci când acestea s-au abătut, ori se abat asupra lor şi mai ales când sunt năpăstuiţi de soartă. În diferite împrejurări devin gânditori, sfătoşti, dar şi cu un spirit de observaţie deosebit. Neiertători, sunt atunci când li se face o nedreptate.

În ceea ce priveşte peisajul Ţării Oaşului în care aceşti locuitori trăiesc, putem spune că este un colţ rupt din Rai, care cuprinde atâtea bogăţii naturale de mari frumuseţi, înzestrat de către Dumnezeieştile puteri înconjurat de vis şi poezie, care încântă pe orice trecător. De aceea, bine ar fi ca cei înzestraţi cu darul povestirii, să scoată în evidenţă prin condei strădaniile şi viaţa acestora, cuprinsă în istoria şi etnia în care-s încadraţi prin natura zonei, exprimată în datini, obiceiuri, viaţă spirituală şi socială care conservează adevărate comori ale acestor trudnici. Toate acestea, scoase la iveală, îl fac pe cercetător să mediteze şi mai mult asupra vieţii oşenilor, care perpetuă de milenii peste aceste locuri, coborâtori de la strămoşii noştri daci.

În studiul de faţă ne vom ocupa de medicina populară şi tratarea unor boli cu metode empirice locale din zonă. Şi mai ales din Vama, practicate de către unele bătrâne tămăduitoare care-şi moşteneau cunoştinţele de la înaintaşe, şi le transmiteau altor generaţii prin practică şi viu grai. Dintre acestea, unele se practică şi în zilele noastre şi se vor practica încă-n mult timp. Folosindu-se în tămăduirea lor de farmacie naturală care-şi dovedeşte şi în prezent în multe cazuri eficacitatea în tratarea unor boli specifice timpului pe care-l trăim.

Surse şi documente vechi scrise, lăsate posterităţii cu privire la denumirea şi tratarea unor boli la oameni, sunt prea puţine, şi acelea sărace în conţinut. Din fericire totuşi, în „Matricolele de stare civilă" ale decedaţilor întocmite în decursul timpului de către preoţii parohiilor, în rubrica: „boala sau felul morţii", apar denumirile bolilor cunoscute în popor, care au precedat moartea individului şi care, până la punctul culminant, „decesul", erau tratate de către unele bătrâne ale satului. Printre aceste bătrâne se numără „baba", moaşa, care era o femeie de rând şi nu avea o pregătire prealabilă pentru această muncă de domeniul sanitar-uman. Dar aveau curajul, inteligenţa, îndemânarea şi practica dobândită de la înaintaşele ei. Practicau cu succes „moşitul", dar şi tratarea unor boli la mamă şi la copii[1]. În rândurile ce urmează, vom aminti pe unele dintre acestea care au moşit între anii 1828-1875, şi apoi în perioada interbelică până prin anul 1940:

1828-1875

1. Eudochia Vereş; 2. Ofimia Iuhas; 3. Ileana Balog; 4. Maria Fersigan; 5. Erji Bani; 6. Ioana Man; 7. Erji Ember; 8. Teodora Receanu; 9. Irina Maniu soţia lui Ioan Dobrican.

1900-1940

Moaşa Văsâiasa Fenea, născută Contra;
Baba Himnea, născută Pop;
Baba Irina Tâmplarului.

Apoi în fiecare sat, mai erau şi alte bătrâne cunoscute în popor, atribuindu-li-se diferite epitete: vrăjitori, drăcei, bosorcăi, babe care ştiu să arunce cu „diochiul"[2], babe care ştiu să arunce cu „ciurul"[3]. Unele bătrâne aveau spiriduş şi ştiau să facă sau desfacă „făcături" (vraciuri), precum şi combaterea unor boli presupuse că sunt pricinuite de către fire

omenească rău intenționată împotriva altei persoane. Pentru vindecarea acestora se foloseau ceaiuri însoțite de „descântece"[4].

Motivația de a recurge cei suferinzi la acele femei tămăduitoare era aceea că, medicii erau foarte puțini, în toată zona Oașului. În secolul al XIX-lea era un singur medic care își avea sediul de circumscripție la Orașul Nou. Apoi, pe la începutul sec. al XX-lea s-a mai înființat o circumscripție sanitară cu sediul la Negrești Oaș. Și acesta după ce sediul plășii Oaș s-a mutat de la Orașul Nou la Negrești. Așa că, toate satele din zonă erau arondate la cele două circumscripții, acest sistem de organizare a durat până în anul 1954, când s-au înmulțit medicii și au ajuns și în zona noastră medici la centrele de comună.

Redăm mai jos modul de arondare a satelor din Oaș la cele două circumscripții, după un document emanat de Prefectura Negrești Oaș din ianuarie 1947.

La Negrești dr. Altmann Miklos, născut în Oradea, la 3 noiembrie 1914, a terminat Facultatea de Medicină generală la Cluj în anul 1939, octombrie 25 și i-au fost arondate satele:

1. Negrești 4300 locuitori
2. Certeze 2640 „
3. Moișeni 883 „
4. Huta 1340 „
5. Bixad 1880 „
6. Trip 1279 „
7. Tur 922 „
8. Vama 1439 „
9. Boinești 971 „

Total 15654 locuitori.

La Orașu Nou dr. Kircic Emeric

1. Orașu Nou 1340 locuitori
2. Orașu Nou Vii 340 „
3. Racșa 1940 „
4. Racșa Vii 207 „
5. Prilog 865 „
6. Călinești și Coca 2115 locuitori
7. Cămârzana 1720 „
8. Aliceni 832 „
9. Târșolț 1558 „
10. Remetea 848 „
11. Lechința 674 „

Total 12439 locuitori.

Datele de mai sus, luate după situații statistice nu relevă întru totul realitatea, deoarece într-o situație statistică cu privire la consumatorii pe categorii sociale rezultă că, în comuna Vama (sat) avea în anul 1945: 2232 locuitori, satul Tur: 1095 locuitori, iar satul Prilog: 888 locuitori (document nr. 1058 din 5 iul. 1945), cele două sate de mai sus aparțineau Notariatului Cercual Vama de la începuturile lor și până în anul 1947. Deci, față de situația trimisă de către Pretura Plășii Oaș, în care erau menționate și cuprinse cele trei sate: Vama, Tur și Prilog apare o diferență de populație de 989 locuitori. Înseamnă că, la nivelul fiecărei comune va apare o diferență de populație în plus față de evidența sanitară a locuitorilor găsită la acea vreme la Pretura Plășii Negrești, și deci, volumul de consultații al medicilor era mult mai mare față de situația nominală dată. La aceasta mai adăugăm și faptul că medicii nu erau ajutați de către un alt personal medical. Astfel, este motivată medicina populară de tămăduire sau ameliorare a bolnavilor de către: babe, moașe, sau alte femei bătrâne ale satului, cărora li se dădeau diferite nume defăimătoare, în unele cazuri așa după cum am arătat mai sus. Denumiri primite datorită străduinței lor de a ghici boala celor

suferinzi. În multe cazuri prin succesul lor de vindecare îşi câştigau faimă în rândul populaţiei săteşti. Dar şi invers, atunci când lecuirea bolnavilor nu reuşea, şi-i pricinuia grăbirea morţii celui în cauză. În asemenea situaţii, stârnea groază mai ales pentru familii şi etichetau pe baba tămăduitoare în fel şi chip. Şi tratamentul era considerat făcut cu rea credinţă de către baba angajată în vindecări.

Nu am dori să se creadă că activitatea medicilor existenţi în Oaş nu era cunoscută şi recunoscută, mai ales în rândul intelectualilor şi în rândul oamenilor avuţi. La Negreşti, imediat după Primul Război Mondial a fost repartizat Alexandru venit de la Turulung, care a desfăşurat o vastă activitate pe teren medical şi erau mulţi suferinzi care mergeau cu încredere la el. Dacă era invitat acasă la domiciliul bolnavilor nu refuza deplasarea pe care o făcea cu maşina proprie, el fiind al doilea proprietar de maşină din Oaş. Primul fiind inginerul silvic Puşcaş[5].

Au trecut mulţi ani după Război, până când în zona Oaşului au fost repartizaţi medici. La Vama, prin anul 1946 în calitate de moaşă a fost Tat Floare, care deşi nu avea o pregătire superioară totuşi a funcţionat pe bază de salariu asigurat de către secţia sanitară, care a funcţionat până prin anul 1958. Apoi între anii 1959-1967 a venit ca moaşă repartizată cu pregătire de specialitate Warsay Ireni, care de fapt în mod temporar a mai lucrat în Vama şi în perioada interbelică.

În anul 1954 a venit în calitate de sanitar Cseh Vasile, care şi-a însuşit pregătirea sanitară în armată şi a funcţionat până prin anul 1968.

Fiind mare lipsă de cadre sanitare cu pregătire s-a înfiinţat în anul 1964 la Sighetu-Marmaţiei, Şcoala Sanitară de Surori Medicale şi de Moaşe, care a pregătit mai multe serii de tineri cu o durată de doi ani. Vestea despre acea şcoală a ajuns şi la Vama unde s-a instruit şi Demeter Emilia (căsătorită Onuţ), care funcţionează şi în prezent în aceaşi calitate la Dispensarul Uman Vama.

În anul 1956 a început construcţia Spitalului din Negreşti Oaş, care după punerea lui în funcţiune deserveşte şi astăzi întreaga zonă a Oaşului. Apoi în întreaga zonă au apărut şi medici pregătiţi, printre care redăm mai jos numele câtorva medici care s-au remarcat prin buna lor activitate în calitate de profesionişti.

În anul 1960 a fost repartizat în Vama dr. Lucai Gheorghe, care a funcţionat până în anul 1966. Apoi dr. Santai Béla 1967-1974, dr. Peter Viorica 1975-1980, Filep Rodica 1981-1983, dr. Haidel Ladislau 1984-1992 apoi au urmat şi alţi medici dar fără să-şi câştige un renume prin munca lor profesională. Poate din cauza că unii erau detaşaţi pe perioade scurte de timp de la Satu Mare, populaţia nereuşind să-i cunoască pentru a fi consultaţi de ei.

Am făcut această incursiune succintă în istoria activităţii sanitare pentru ca, cititorul să poată face o comparaţie cât mai clară între trecut şi prezent pe linie sanitar-umană şi de a înţelege mai bine de ce medicina populară era strict necesară şi fiind considerată pentru marea majoritate a populaţiei unica posibilitate de tămăduire a bolnavilor. Dar fără să neglijăm faptul selecţiei naturale, care se oglindeşte mai pregnant în documentele vremii şi mai ales în Matricolele de Stare Civilă, de unde reiese clar sporul de natalitate pe diferite perioade după prezenta situaţie:

Matricola anului	**Născuţi**	**Căsătorii**	**Decese**
1840	16	11	20
1841	26	4	10
1842	27	4	9
1844	23	7	9
1845	29	7	23
1846	24	8	23
1847	20	7	9
1848	32	14	30

Situația se potriveşte aproape cu acelaş spor de natalitate până prin anul 1947 când populația mai entuziasmată după Război, sporul natalității creşte continu până-n zilele noastre.

Decesele după prezenta situație este destul de elocventă în ceea ce priveşte sporul natural al populației, care pe tot parcursul istoriei noastre este influențat de mai mulți factori, printre care cel mai important în trecut era asistența sanitară, apoi starea socială şi mai ales mizeria şi alimentația acestora. Bolile şi apoi moartea nu îi prea întristau pe bolnavi, deoarece trăiau cu crezul că acesta le este destinul ca şi-n nuvela „Fefeleaga" de pr. Agârbiceanu. Care se consolau cu credința că aşa trebuie să fie soarta unor oameni.

În rândurile ce urmează redăm denumirea populară a celor mai răspândite boli în satele din zonă şi care, unele din ele sunt trecute şi în matricolele decedaților din anii 1816-1948 şi care conțin şi motivația decesului (Arhivele Statului Satu Mare).

Bolile care băntuiau în popor în decursul veacurilor

Cea mai răspândită era boala de piept care era de trei feluri:

1. Dureri de piept cu tusă, care provocau bolnavului înnăduşeli (asmă) cu sufocare.
2. Junghiuri în piept, nelinişte, agitație, dureri de inimă, oboseli (simptome cardiace). Mulți bolnavi vârstnici când îşi declarau boala de inimă, ziceau că-i „doare sufletul". Deci inima era confundată cu sufletul omului.
3. Dureri de piept cu multă tusă seacă denumită „hectică" (tuberculoză)[6].

Toate aceste simptome de boli erau denumite „dureri de piept"[7].

Pentru tratarea durerilor de piept mai uşor vindecabile şi gripă, dureri de gât se foloseau plante şi alte mijloace pentru tratarea lor.

Era bine cunoscut siropul din mugur de brad, care în tratarea răcelii se foloseşte şi în zilele noastre.

Apoi ceaiuri de romaniță (muşețel Matricaria Chamomilla). Mărarul în stare uscată sau semința acestuia (Anthum Craveolens), Cimbruşorul sălbatic (Thymus Serpyllum), busuiog (Amaranthus Cudotus), vâsc de măr (Viscum Album), flori de tei (Tilia Platyphyllos) şi veninariță (Cratiola Officinalis).

Pentru ameliorarea junghiurilor, nelinişte, agitație nervoasă, oboseli, dureri de inimă şi înfocăciuni se folosea compresă cu apă stătută, ceai de frunză de dud (Morus) uscate, ceai de vrej de fasole şi ovăz. În unele cazuri se consumau 2-3 căței de usturoi (Allium Sativum), ceai din plante traista ciobanului (Capsella Bursa Pastoris), precum şi sare amestecată cu oțet şi înfăşurat într-o cârpă curată sub formă de tampon care se punea pe piept, sau pentru dureri de cap se punea pe frunte până la ameliorarea durerii[8].

Pentru bolnavii de „hactică" (tuberculoză) se recomanda bolnavului ca să consume „zară" din tărâțe de secară (birş) în fiecare zi câte 2-3 l apoi ouă crude care în unele cazuri erau puse în oțet timp de 24 de ore sau chiar mai mult timp, până când coaja de ou devenea moale şi elastică, apoi se mânca crud cu coajă cu tot[9]. Se mai folosea ceai din flori de urzică moartă (Urtica Dioica). În cazuri mai grave se folosea rădăcină de mătrăgună (Atropa Belladonna), plantă erbacee otrăvitoare şi care fiartă pentru ceai mulți bolnavi aiureau, şi chiar înnebuneau şi aveau nevoie de mai multe săptămâni pentru a-şi reveni la starea normală. În tratament se mai folosea lapte de iapă, lapte de capră, şi cei mai înstăriți foloseau bere de casă făcută de către unele gospodine ale satului. La Vama, cea mai bună bere de casă o ştia bine prepara Contra Maria Oțăloaia (1906-1955)[10], pe care apoi o vindea pentru cei suferinzi la prețuri foarte mici.

Pentru bolnavii TBC, dar şi pentru bolnavii cu alte maladii se mai făceau băi cu aburi, prin fierberea anumitor plante de câmp îndeosebi plante medicinale. În unele cazuri se mai încălzea la foc o bucată de cărămidă, care se punea apoi într-un vas de metal pe care se punea o mână de făină de mălai şi se turna mai mulți litri de apă fiartă, producându-se un adevărat nor de vapori, apoi bolnavul trebuia ca să stea asupra vasului dezbrăcat până la

brâu, dar se acoperea cu multe țoluri (pături) şi inhala vaporii produşi de cărămida încinsă şi apa fierbinte care se turna peste ea.

Un alt tratament era acela că, se opărea într-o căldare de fontă cenuşă din lemn de fag, în care la fierbere se introducea un cearceaf din pânză de cânepă, care se muia bine în cenuşa opărită, apoi se scotea cu grijă şi se punea pe aşternutul de paie de pe pat. După câteva minute cel bolnav era înfăşurat cu tot corpul în cearceaful pregătit, lăsându-i-se aerisire la gură, după care apoi se puneau mai multe cergi[11] (pături de casă) ca cel bolnav să transpire puternic, stând în baia de leşie[12]. Se aşeza apoi într-un aşternut uscat după baie, unde stătea mai multe ore, dar tot bine acoperit pentru a continua transpirația. Procedura unei asemenea băi se mai repeta de cel puțin o dată, la trei, patru zile, pentru ca bolnavul să scape de boala din organism.

Răceala, gripa, durerile de gât şi durerile de burtă se tratau astfel:

Atunci când era vorba numai despre o răceală se foloseau multe ceaiuri, îndeosebi „romanită" (muşețelul), flori de tei, flori de salcâm, ceai de ceapă şi mentă. Dar dacă răceala era mai acută atunci se folosea cearceaful opărit în leşie după explicațiile date mai sus.

În multe cazuri, răceala era însoțită de dureri de gât. În asemenea situații, se mai făcea gargară cu apă sărată în mai multe zile, iar peste noapte se punea într-o ştergare curată mămăligă caldă nesărată pe lângă gât care-l făcea pe bolnav să transpire şi după o noapte de tratament durerea de gât se ameliora. În alte cazuri se punea compresă cu apă rece amestecată cu puțin oțet de casă făcut din mere pădurețe.

Pentru diaree, primul tratament era țuica cu piper pisat, care se lua înainte de mâncare cca. 100 g. Se mai folosea şi buretele de prun amestecat cu țuică. Dacă tratamentul nu dădea rezultate, se trata cu cărbune din lemn de mesteacăn pisat de mai multe ori pe zi câte o lingură din acel praf. După 2-3 zile de tratament diarea se diminua şi bolnavul folosind şi multe ceaiuri de iarba fierului (sunătoare, Hypericum Perforatum) astfel bolnavul devenea sănătos. Tot pentru diaree se folosea ceai din frunze de mesteacăn uscate sau din mugur de mesteacăn şi frunze de măr gutui (Cydonia Vulgaris). Acest tratament se foloseşte şi în zilele noastre după aceleaşi metode.

Pentru dureri şi crampe în burtă se folosea capac de pe oală, sare caldă şi ceai de mentă sălbatică. Se mai consuma pere pădureşti uscate sau fierte în puțină apă pentru a înlătura crampele dureroase denumite şi cohăit de intestine[13].

Ceai de pere pădurețe se dădea şi la copii mici amestecat cu praf de cărbune.

Guta - sau lovit de vânt (paralizia), şi nu boala pricinuită de depunerea acidului uric la încheieturi, în popor era crezul că cel bolnav de gută se datorează blestelemelor aruncate de cineva asupra bolnavului pentru fărădălegile săvârşite de ei. De aceea se şi pronunță ca înjurătură sau blestem împotriva cuiva şi mai ales în zona noastră „O fermete guta!". Atunci când i se făcea o nedreptate, dar trebuie să remarcăm faptul că pe la noi foarte puțini zăceau de paralizie, deoarece hrana populației era în general săracă în grăsimi, de aceea era privită cu groază în popor. În medicina populară nu i se găsea leacul. Ceea ce se mai putea face la asemenea bolnavi erau masajele cu apă cu oțet de casă şi în alimentație i se dădeau preparate lactate, mai ales iaurt. În rare cazuri bolnavul se trata cu ceaiuri şi chiar dacă-şi revenea puțin membrii familiei şi cei din jur îl considerau irecuperabil, şi se consolau cu idea că bolnavul nu mai are leac şi că trebuiesc făcute pregătirile necesare pentru a-ş pregăti pe drumul fără întoarcere[14].

Răspândită era şi boala de mătrice sau mătrică (reumatism). În concepția populară erau cunoscute şi varicozele, tromboflebitele şi TBC-ul osos.

Primele măsuri în a le trata durerile de picioare erau băile calde. Se aducea apă sulfuroasă de la băile Puturoasa în butoaie, care se încălzea şi se punea bolnavul ca să stea într-un ciubăr[15] timp de cel mult o oră. Dacă se observa că boala se ameliorează, băile se

repetau. În situația în care bolnavul nu putea suferii băile se aducea altă apă de la Adeguș[16] sau de la Boroșteni[17], care ziceau bătrânii că este „apă mai moale".

Dacă nici una din ape nu folosea atunci se făceau băi cu „Istroh"[18] de fân opărit, iar în cele din urmă se ducea bolnavul la muşuroaie de furnici, se spărgea muşuroiul furnicilor şi bolnavul punea picioarele pe muşuroiul furnicilor. Acestea agitate începau picioarele bolnavului, după care bolnavul se mai liniştea. Vara se ma folosea urzicatul picioarelor celui bolnav, sau îşi înfăşurau picioarele în balegă de vacă încălzită într-un vas folosit la animale.

Erau multe cazuri, când una din măsurile folosite în combaterea acestor boli se ameliorea şi bolnavul repeta tratamentul arătat mai sus atunci când simțea nevoia.

Pentru varicoze, sau dureri de şeale se folosea în primul rând unsoare de dezure (bursuc) (Meles Meles), care se putea cumpăra de la unii pădurari sau de la „oamenii pădurii" cum îşi ziceau ei, adică muncitorii de pădure.

Se mai prepara seu de oaie cu fiere de porc, care se aplica pe locul dureros, sau chiar pe rana canceroasă. Tot asemenea tratament se folosea în vindecarea TBC-ului osos, numit şi „şui"[19] care însemna scurgere şi era considerată boală molipsitoare.

Bolile de urechi care se mai numeau şi „țuc" (curent) erau tratate cu ceai de romaniță. Se spălau urechile, apoi se încălzea într-o lingură ulei de floarea soarelui care se turna în urechea bolnavului, acesta stătea culcat pe o parte până simțea puțină ameliorare. Pentru o mai bună siguranță, uleiul se turna în urechea bolnavului cu gura, astfel ca uleiul să aibă temperatura organismului. În cele mai multe cazuri tratamentul folosea şi boala se ameliora.

Durerile de ochi erau foarte răspândite mai ales la copii cei mici.

Pentru lăcrimatul ochilor se folosea compresă cu ceai de muşețel, iar atunci când bolnavul simțea înțepături în ochi, se căutau în sat femei care alăptau copii şi cel bolnav o ruga ca să-i mulgă țâța în ochi, iar când ochiul era „împojorat"[20] se punea pe el o cârpă cu iaurt care trăgea înfocăciune. Tratamentul dura 3-4 ore. Tot pentru înțepături în ochi erau femei care ştiau să caute peri răi în pleoapele ochilor, pe care cu o pensetă anume îi trăgea afară din ochi şi cel bolnav se tămăduia. O asemenea bătrână era Siik Rozalia (n. 1910-1966) din Vama. Când unui om matur îi dădea ceva în ochi şi nu era cine să-i scoată gozul îşi prindea pleoapa de sus pe care o mişca-n sus şi-n jos, zicând descântecul: „Porcu besă, gozu iesă" şi se repeta până când nu mai simțea înțepătura şi gozul căzut se trăgea în colțul ochiului, de unde se putea lua cu degetul[21].

Miopia, era considerată un destin bicisnic, provocat de un demon care-şi alegea victimele şi-i stabilea predestinul, ca să „cadă în orbul găinii cel vizat", boală fără leac şi înțeleasă în popor „făcătură demonicească", pricinuită voit de către o bătrână a satului rău făcătoare[22]. Tot prin descântec se considera că se poate şi înlătura.

Boala de rânză (ulcer de stomac), greu vindecabilă cu multe dureri şi slăbire a organismului. Durerile de rânză erau destul de frecvente din cauza alimentației necorespunzătoare, dar şi a meselor spontan luate şi fără conținut proteic. Se credea că boala se primeşte şi de la o altă persoană fiind considerată contagioasă. Bolnavilor li se recomandau ceaiuri multe, produse lactate şi în locul pâinii de mălai, bolnavul mânca mămăligă. Iar după fiecare masă lua câte o linguriță de bicarbonat. Erau bărbați mai ales care înainte de mâncare luau câte un păhărel mic de țuică, iar dacă nu folosea țuica câte un păhărel de spirt sanitar preparat cu apă de vale, care se lua înaintea meselor cu cel puțin 10-15 mn. Asemenea tratament se mai foloseşte şi în zilele noastre. În loc de apă bolnavii consumau ceaiuri de mentă, rostopască (Chelidonium Aajus), muşețel şi sunătoare. Dacă tratamentul nu dădea rezultate atunci se deducea că bolnavul are „rac" (cancer), boală considerată transmisibilă, şi pe cât posibil cel bolnav era izolat[23].Tratamentul se făcea cu sucuri de fructe şi de mărul lupului, plantă care creşte în Lunca Țalnei şi a Turului, şi care nu

se găseşte menţionată în cărţile de plante medicinale. Acestei plante i se folosesc frunzele pentru ceai.

Dacă cancerul era la exterior se folosea frunze de mărul lupului şi (în multe cazuri) vindecarea era posibilă. (Cazul lui Cismaş Vasile n. 1890-1966, care s-a vindecat de rana de la mână după un tratament îndelungat).

O altă boală necruţătoare era „beteşigul cel rău" (epilepsia), boala era considerată o făcătură prin blestem, de către o persoană îndemnată de demon să blesteme familia, care cândva a pricinuit vreun rău unei alte persoane. De acolo provine şi bestemul „Ferme-te beteşigul cel rău". Crezul în popor este acela că dracii din el îl chinuie şi în situaţia de criză bolnavului i se muşca urechea sau un deget de la mână făcându-i-se rana prin care să se scurgă dracii afară din el. Boala era considerată incurabilă[24].

Lingoarea sau febra tifoidă[25]. Lingoarea este o boală infecţioasă care se manifestă prin: febră, somnolenţă, dureri de cap şi în cele din urmă consecinţa era moartea. Tratamentul era unul singur „ştergură udă" (prosop ud), ceai dat cu lingura pentru a completa apa din organism.

Boala secera multe vieţi omeneşti, mai ales copii şi bătrâni. Chiar dacă unii, mai ales dintre copii rămâneau în viaţă, boala lăsa urme grave fizice şi mintale celor bolnavi. Cum a fost cazul lui Racoş Imre (n. 1914-1969), Racoş Iojica (1916-1973).

O altă boală contagioasă care se manifesta la copii era „tusa măgărească" (convulsivă). Copiii bolnavi se scoteau din locuinţă la aer curat dimineaţa şi seara, în runde de câte 2-3 ore. De preferinţă pe lângă apele Talna Mare, Talna Mică şi Tur, iar unii copii erau duşi în Lunca Someşului mai multe săptămâni pentru a schimba aerul. Apoi ca şi tratament se dădea copiilor lapte de măgăriţă sau de iapă şi ceai cu miere de albine, sau ceai din ceapă prăjită, care înmuiau coardele vocale, apoi se mai folosea ceai din scai albaştri (Eryncium Campestre). Tratamentul în multe cazuri se dovedea folositor şi cu efect, mai ales atunci când copiilor li se creiau condiţii de schimbare a aerului[26].

Deşi traiul majorităţii populaţiei era sărac în proteine şi grăsimi totuşi erau bolnavi cardiaci. Aceştia apelau la unii bărbaţi pricepuţi în special frizeri care ştiau să pună „pahare" şi care consta într-un meşteşug de a aprinde câlţi de cânepă într-un pahar, apoi după 1-2 sec. când oxigenul a fost consumat prin ardere din pahar se punea rapid pe spatele bolnavului. Se puneau până la şase pahare deodată, apoi pe rând se ridica fiecare pahar şi muşchiul ridicat în sus se încresta sub formă de cruce cu briciul de bărbierit ca să curgă sânge. Dintr-o asemenea acţiune bolnavului îi curgeau 200-300 g. de sânge, apoi se ştergea cu o cârpă curată înmuiată în apă cu alcool. După pusul paharelor bolnavul stătea la pat 2-3 zile. În Vama era frizerul numit Venter Alexandru care punea pahare atât pentru vămeni, cât şi satele din apropiere. Mai erau apoi şi unele femei care prindeau din bălţi lipitori (Hirudo Medicinalis)[27], care se foloseaua tot în scopuri terapeutice de a extrage sânge bolnav de la oamenii suferinzi. Se puneau 6-8 lipitori pe un bolnav, care lacome fiind, îşi introduceau gura în muşchiul bolnavului iar când erau sătule se lăsau singure jos, după care bolnavul era şters cu un prosop curat, apoi se ştergeau rănile cu cârpe îmbibate în alcool. Lipitorile folosite erau stoarse de sânge, spălate şi apoi se introduceau într-un borcan de sticlă în care se punea apă curată pentru a mai putea fi folosite şi la alţi bolnavi.

Lipitorile se mai foloseau pe inflamaţii, lovituri interne, vânătăi corporale, dureri de picioare sau sclintituri de membre.

Pentru a putea fi tratate asemenea boli, în fiecare sat erau 10-15 femei bătrâne care se ocupau cu pusul lipitorilor la bolnavi, şi le păstrau ani de zile pentru a putea interveni cu ele la cei suferinzi de maladiile arătate mai sus.

Colera (holera), este o boală epidemică gravă, caracterizată prin crampe stomacale foarte dureroase, vărsături şi diaree. În decursul istoriei a secerat multe vieţi omeneşti. În zona noastră se cunosc mai multe perioade de coleră. Unele documente vorbesc despre anii

1840-1849 când în întreaga țară a fost mare epidemie de holeră, precum şi între anii 1880-1886, şi între anii 1914-1919. Cunoscându-se în popor gravitatea şi răspândirea acesteia era inevitabilă şi nevindecabilă, care în multe cazuri bântuia simultan cu o altă boală tot aşa de urâtă şi periculoasă denumită „ciumă", despre care vom vorbi mai jos, şi măsurile ce au fost luate de către autoritățile locale în acest sens. Primăria şi biserica trebuiau ca să fie primele în luarea unor măsuri, printre care era şi aceea că, în fiecare cimitir s-au construit barăci denumite „casa morților", unde persoanele bolnave erau duse în acea baracă punându-li-se aşternut din paie de grâu sau secară şi bolnavii erau aşezați pe acel aşternut să zacă acolo zilele pe care le mai aveau de trăit. Bolnavii care nu erau în stare prea gravă îi îngrijeau pe cei mai bolnavi ca ei. Ceaiurile şi mâncarea acestora era dusă de persoane sănătoase până la apropierea casei morților, unde erau lăsate jos şi cei care erau mai în putere veneau şi o luau din locul stabilit. Apoi, o împărțeau între ei, cei care mai aveau puțină vlagă de viață[28].

La Vama, „casa morților" era construită de 6/6 m pe punctul cel mai înalt din cimitirul de sus. Pe partea dreaptă a potecii care, de sute de ani străbate cimitirul acoperit cu copaci de stejar seculari, unde pe o vatră liberă era construită acea casă, mortuară în care-şi petreceau bolnavii ultimele zile ale vieții lor[29]. Nu se cunoaşte dacă erau îngrijiți în mod special de către cineva, se ştia doar că, în cazul deceselor erau luați de către persoane sărace plătite pentru aceasta, le săpau groapa şi-i înmormântau. Ceremonia religioasă pentru ei se făcea la Biserică în cadrul unui grup restrâns de credincioşi. Gropaşii odată cu înmormântarea morților îşi distrugeau şi hainele, fie prin ardere, fie că le îngropau odată cu morții. Apoi primeau altă îmbrăcăminte prin grija preoților. În felul acesta se presupunea că contaminarea a fost evitată[30].

O altă boală soră bună cu holera era „ciuma", care însemna „umflătură", foarte periculoasă, epidemică, primejdioasă şi contagioasă, caracterizată prin umflături pe piele, prin inflamarea ganglionilor şi desfigurarea feței. Datorită acelor consecințe năpraznice, ciuma era considerată încarnată fizic într-o femeie urâtă şi rea, gârbovă cu păr lung până la pământ, cu nas coroiat şi gură mare, care trăia în pădurea din apropierea satului şi în mânia ei venea şi secera viețile omeneşti unde familii sau parte din familii erau bântuite de mânia ei şi trecute pe celălalt țărâm.

În durerea lor de jale, se aduna un sobor de femei bătrâne văduve ale satului şi se hotărau ca să facă „cămaşa ciumei", care trebuia lucrată de seara când apăreau primele stele pe cer şi până-n zorii zilei, când trebuia să fie terminată şi dusă ciumei, ca răsplată pentru a scăpa satul de la dezastrul pieirii. Se adunau la o casă cele nouă femei, care duceau cu ele furcă şi fuior pentru tors. Se străduiau apoi ca să îndeplinească toate fazele prelucrării fuiorului până la faza finită de transformare în pânză; torceau, răşchieau, depănau, urzeau firul, şi apoi țeseau pânza pe care urgent o tăiau de pe sulul de la război. După aceea coseau apoi „cămaşa ciumei". Când era gata, cele nouă femei în procesiune o duceau la cea mai apropiată mejdă de hotar dintre două sate. Alegând un loc cu vegetație şi mai puțin luminiş pe unde se credea că picior omenesc nu poate străbate cu uşurință şi era predestinat pentru plimbările ciumei. Cămaşa era pusă pe un boschet sau atârnată de un pom, astfel ca ciuma trecând pe acolo să o vadă şi să o îmbrace, ca drept răsplată să se îndepărteze de satul lor şi să nu mai semene moarte în rândul populației. Se zicea că, ciuma găsindu-şi cămaşa, când o îmbrăca zbiera amarnic că nu va mai putea duce suflete din acel sat. Crezul era acela că, ciuma apoi se retrăgea în pădure primindu-şi numele „fata pădurii". În acest mod era rezolvată povestea ciumei şi cu măsurile luate era de acord întreaga populație. Deci aşa se ducea lupta colectivă împotriva ei, măsură despre care lua cunoştință întreaga populație a satului. Dacă se observa o ameliorare în satul unde bântuia ciuma după trimiterea cămăşii, vestea mergea ca fulgerul şi procedau şi alte sate la fel[31].

O altă boală epidemică era „vărsatul negru sau mare" (variola sau scarlatina) care

se manifesta prin băşicuţe cu sânge ieşite pe corp şi la scărpinare se spărgeau în urma cărora rămâneau nişte adâncituri, care dând un aspect fizic urât mai ales feţei celui bolnav. Împotriva vărsatului mare se foloseau băi de catrafoi[32].

Au mai fost apoi o mulţime de boli externe care trebuiau tratate băbeşte, unele dintre acestea erau bolile de piele ca de exmplu Pecingina (petico-cinis) care avea efectul de cădere a părului şi „curul de găinaţ" care boală de piele era motivată că cel în cauză s-a uitat la găină în momentul în care se oua. Boala era o ciupercă care se extindea de la interior spre exterior mai ales pe faţă, formând cercuri de mărimea unei monede şi care avea pe margini nişte băşicuţe cu lichid şi provocau o mâncărime, iar prin scărpinare ciupercile se extindeau. Tratamentul pentru cele doup feluri de ciuperci diferite era acelaşi. Se amesteca ulei de floarea soarelui cu praf de piatră vânătă, apoi cu soluţia obţinută se ungeau ciupercile de mai multe ori pe zi. Se mai folosea ca şi unguent lichidul de pe ţeva pipei, şanţul din fundul pipei de la unii bătrâni[33] care fumau.

O altă boală era „spurcul la copii", care se manifesta ca o ciupercă cu scoarţă groasă pe întreg capul copilului şi se zicea că a pus mâna pe capul celui în cauză o femeie „spurcată" care nu se spăla în timpul „ciclului"[34].

Pentru vindecare se folosea ulei prăjit cu ceapă sau ulei de in. Mai erau apoi „bubele dulci" şi apăreau pe faţa şi mai ales pe gurita copiilor. Boala era contagioasă şi se trata cu fiere de porc amestecată cu grăsime luată de pe intestinele porcului când acesta se tăia. Se prepara prin amestec fierea cu untura culeasă, apoi se punea în borcane bine închise şi se păstra la răcoare folosindu-se ca şi unguent pentru mai multe boli. Preparatul se numea „fonădău". Se mai folosea scai albastru prăjit în ulei amestecat cu cenuşă din lemn de prun.

O altă boală era „orbeţul" care se mai numea şi crizipel se manifesta mai mult prin apariţia unor inflamaţii la exteriorul nasului însoţite de pete roşii care provocau mâncărime. Prima măsură de lecuire era aceea de a da celui bolnav ca să fumeze 2-3 zile, apoi inflamaţia şi mâncărimea dispăreau. La copii se sufla de către un fumător fumul pe faţa lui în scopul de vindecare a bolii. Se mai folosea ca unguent şi fonădăul dar cu mare grijă şi în strat foarte subţire pentru a nu irita pielea bolnavului[35].

Vara, din cauza unor încălţăminte neadecvate mai ales la copii prin frecarea piciorului în încălţămintea incomodă se formau bătături, denumite în popor „laba de raţă", prin julirea pielii care netratată se infecta. Primul tratament erau băile în ceai de muşeţel. După aceea se punea frunză de „zărnă"[36]. Pe bătătură de mai multe ori pe zi, apoi iar se spăla rana cu muşeţel şi tratamentul se repeta până ce rana începea să se usuce. Se mai folosesc şi frunza de minciună (Plantago lanceolata) odată cu scuipat.

Vara din cauza căldurii oamenii se „muşchiau" între degetele de la picioare. Tratamentul era destul de simplu. Se udau degetele cu urină de mai multe ori pe zi şi vindecarea era rapidă[37].

Mulţi copii vara umblau fără opinci în picioare şi erau expuşi ca să primească înţepături de spini în talpă şi dacă spinul era scos totuşi locul se irita. În asemenea cazuri se punea un tampon de slănină sau o bucăţică de bitum încălzit pentru a grăbi coacerea. Apoi se storcea bine partea infectată după care se spăla cu alcool.

Tot pe înţepături sau umflături la picioare se punea frunză de brustur (Lappa Maior) sau bucăţi de roşii care aveau proprietatea de a curăţii locul infectat[38].

La unii tineri mai ales în perioda adolescenţei apăreau pe corp nişte „buboi" (furunculi). Bătrânii spuneau că li se curăţă sângele, dar pe tineri nu-i încânta acest lucru, deoarece buboii erau foarte dureroşi şi în prima fază produceau temperatură bolnavului, sau îi apuca un exces de friguri. Pentru ameliorarea şi grăbirea coacerii se înmuia pâine de porumb în lapte dulce, cu care se făcea apoi un tampon care se aplica pe buboi mai ales

noaptea. Se mai punea ceapă întreagă prăjită în jar, până când se alegea în vârful buboiului o pată galbenă cu puroi care era spartă ca să curgă şi a doua zi se curăţa rana cu alcool şi în continuare era protejată ca să se vindece. Mai era o altă categorie de furunc de dimensiune mult mai mare cu două-trei capete şi se numea „moimă". Pentru coacerea lui trebuia şase săptămâni. Asemenea furunc cu mai multe capuri producea mari dureri cu febră. Pentru ameliorarea şi grăbirea coacerii se zdrobea sămânţa de in care se opărea cu lapte dulce şi se aplica pe moimă printr-un sistem de legare. Conţinutul acelui terci, grăbea coacerea dar şi înmuia furuncul şi îl făcea pe bolnav să se liniştească, iar după ce se constata că coacerea este definitivă, fie că se spărgea el singur, fie că se tăia cu briciul ca să se scurgă puroaiele. Apoi după câteva zile se curăţa rana cu alcool pentru a se vindeca[39].

Pentru arsuri se folosea un amestec de flori de suntoarea amestecat cu ulei comestibil care se prepara vara şi amestecul se ţinea la soare cel puţin 10 zile, apoi se păstra în sticle bine închise la răcoare. La nevoie se folosea ca unguent pentru arsuri. Asemenea preparat din flori de sunătoare şi ulei se face şi în zilele noastre[40].

Pentru sclintiturile de la mâini şi picioare erau anume femei care ştiau ca să le „tragă" (să le pună la loc), şi luau plată bună pentru aceasta, dar şi în cazuri de fracturi ştiau ca să le pună în lopeţele confecţionate din lemn de brad, mulţi suferinzi de fracturi de membre îşi găseau vindecarea la babele satului[41].

O altă boală deşi mai rar întâlnită în zona Oaşului erau „frigurile rele" (Malaria), care era considerată că nu de la ţânţari era primită, ci datorită blestemelor sub formă de vraci pe care le invoca o bătrână „bosorcaie" din sat[42]. Aşa a rămas în popor crezul că un blestem zis cu ura într-un ceas rău „O, scutura-tear frigurile rele!" se poate şi întâmpla şi transforma în acţiune adevărată împotriva celui vizat. Şi deci, frigurile erau o consecinţă a blestemelor voit exclamate unei persoane.

Tratarea acelei maladii se făcea prin măsuri şi acţiuni de scârbă; se punea într-un pahar cenuşă, se căutau 2-3 râme care se puneau şi acelea în pahar, apoi se turna apă peste ele şi se învârteau cu o lingură şi foarte repede se consumau de către cel bolnav, chiar în perioada de criză provocată de friguri. Au fost cazuri când acel tratament folosea bolnavului prin scârba carel cuprindea mai puternic decât frigurile.

Tot după o asemenea metodă se combătea „gălbenarea" (icter), dar nu cu râme, ci cu „păduchi" (paraziţi) puşi într-un pahar cu apă şi băuţi, care trebuiau să fie 7, sau 9 la număr. Păduchi se cumpărau de la o familie săracă unde se găseau destui. Tratamentul se mai practică şi în zilele noastre[43].

Până prin anul 1960 se credea că şi „guşa", această maladie la oameni este goală asemenea unei traiste şi că, dacă persoana în cauză înghite peştiţori vii sau ţipari (cobits Fossisis). Aceştia intrând în guşe pe cale bucală era crezul că curăţă acea traistă (guşa) de rezidurile adunate în ea şi respiraţia bolnavului va fi mai uşoară[44].

Maladiile malformatice de orice natură erau considerate în popor „Mâna dracului" şi unor asemenea copii care erau consideraţi „schimbaţi" de către demoni, nu li se dădea mare importanţă, deoarece nu erau recunoscuţi de către părinţi. Cei mai defavorizaţi de dragostea părintească erau copii cu „cocoaşă" sau cu „cap mare", erau marginalizaţi atât în familie cât şi în şcoală. De aceea mulţi nu ajungeau la vârsta majoratului. Care însă depăşeau această vârstă, se luptau din răsputeri pentru a supravieţui. Ideea de negare şi de marginalizare a unor asemenea copii se manifestă şi astăzi de către unii părinţi. Asemenea cazuri avem chiar şi în Vama[45].

După cel de-al II-lea Război Mondial o boală foarte răspândită era „râia" (scabia). S-a ajuns prin răspândirea ei, aproape ca la fiecare casă să fie persoane râioase, şi mai ales copii. Combaterea acestei maladii contagioase era foarte greu de realizat deoarece cei

contaminați considereau o ruşine ca să se dea în vileag că ar suferi de râie şi nu se prezentau nicidecum organelor sanitare pentru a fi tratați. De aceea tratarea ei se făcea în ascuns acasă de către babele satului cu metode empirice, chiar dacă acestea le provocau celor bolnavi mari suferințe prin încercarea de vindecare. Printre măsurile de combatere, cele mai eficace erau băile pregătite cu diferite plante: băi de urzică, de cucută, leşie, sau băi pregătite cu piatră vânătă, cam 2 % şi care erau cele mai eficace.

Băile se pregăteau în ciubere, apoi cel bolnav stătea în baie cel puțin 30 de minute. După ieşirea din baie urma perioada cea mai grea „usturimea" pielii, apoi după 2-3 ore bolnavul se liniştea şi mai făcea o baie în apă curată folosind şi săpun de casă. După un asemenea tratament, putea să se spună că bolnavul a scăpat de scabie. Dar tot în tratarea râiei se mai folosea ca unguent „unsoare de la batoză", care producea o usturime pielii, dar care ajuta la vindecarea râiei.

Multe familii trăiau cu crezul că boala de râie a fost transmisă prin diferite descântece şi leacuri băbeşti de către unele babe ale satului şi care erau luate de la cei suferinzi şi transmise altor persoane. Şi crezul se întemeia cu atât mai mult cu cât apa în care cel bolnav şi-a făcut baia se punea într-un vas vechi de lut şi la miezul nopții (orele 24^{00}) vasul era aruncat cu putere pentru a se sparge şi apa din el să se răspândească pe un teritoriu cât mai mare, la răscrucea de străzi, pentru ca boala să fie luată prin contact cu apa de o altă persoană şi aşa cu crezul în vraci să se transmită altora aşa după cum a fost ea primită de la cineva. Şi aşa deci boala îşi continua cursul însoțit de mizerie, lipsă de hrană şi îmbrăcăminte, condiții favorabile pentru răspândirea ei în continuare[46]. Şi aşa cu crez, sau fără crez în vraciuri, erau tratate şi alte boli, pe care le vom menționa în continuare în studiul nostru. Dintre acestea menționăm răspândirea „păduchilor de cap şi de corp", care îşi au şi ei povestea lor.

Pentru îmbrăcăminte se folosea opăritul cu leşie şi călcatul îmbrăcămintei. Pentru ca să fie şi mai mult scoasă în evidență combaterea păduchilor redăm mai jos conținutul unui document în care este oglindită măsura de combatere şi grija organelor de stat față de populația găsită într-o asemenea situație.

COPIE

Primăria com. Vama — Județul Satu Mare
nr. 1481/1947

CĂTRE

Primăria Cercuală a comunei Vama

În conformitate cu ordinul 934/1947 a Preturii Plăşii Oaşului din Negreşti am onoarea de vă comunica următoarele:

În mai multe părți ale țării a apărut boala cumplită, tifosul exantematic, boală foarte periculoasă vieții omului.

Având în vedere că această boală se răspândeşte prin păduchi şi necurățenie vă rog a executa următoarele:

1. Veți publica prin batere de tobă că toți locuitorii comunei sunt obligați a face curățenie în interiorul şi exteriorul locuinței şi dependințelor, curățenie generală a veşmintelor.

2. De la data de 20 octombrie şi până la 28 octombrie va avea loc săptămâna curățeniei, când comisii speciale vor controla din curte în curte şi din casă în casă felul cum au înțeles locuitorii să-şi facă datoria din punct de vedere a curățeniei.

3. Acolo unde comisia va constata că nu este curățenie va prevedea la despăduchire imediată prin forța publică, îi va tăia părul atât bărbaților cât şi femeilor în întregime, îi va spăla şi veşmintele, le vor trece prin etuvă[47].

Cred că este mai frumos şi plăcut pentru toată lumea să-şi facă curățenie singur şi să rămână cu părul mare femeile, decât să fie ciupite în total.

Toți cei care călătoresc și în special prin regiunea Clujului să fie trimiși la medic pentru cercetare etc.

Se atrage atenția domnului Primar să trimită căruță la data când medicul de circumscripție și-a anunțat venirea în comună.

Vama la 16 octombrie 1947

Așa după cum reiese din conținutul ordinului de mai sus, metodele folosite de către organele competente în combaterea păduchilor și ale altor boli parazitare sau contagioase, erau destul de dure, dar erau menite pentru a ajuta populația la diminuarea sau chiar eliminarea suferințelor unor asemenea contaminări. Și așa, după reiese din prezentul studiu: medicina populară era menită să vindece sau cel puțin să amelioreze unele boli din rândul populației sătești. El fiind primul mijloc la care cei suferinzi puteau apela și spera într-o vindecare sau cel puțin o ameliorare a suferințelor lor. Așa s-au format la sate niște persoane în majoritatea cazurilor femei bătrâne, numite babe, drăcoi, vrăjitori sau femei făcătoare de vraciuri, care după priceperea fiecăreia se angajau cu, sau fără plată, să trateze prin diferite metode și mijloace maladiile unor bolnavi. bazându-se totul pe „farmacie naturală" tradiții și obiceiuri locale lăsate de la înaintașe. Unele dintre ele perpetuă până în zilele noastre, însoțite de descântece, vraciuri și blesteme.

La Vama, ca și în toate satele din Oaș, erau multe asemenea tămăduitoare și care primeau diferite nume după metodele și mijloacele folosite în tratarea bolilor.

Să luăm câteva dintre acestea cu nume, care au contribuit foarte mult la vindecarea și combaterea unor boli în zona Oașului, dar mai ales în Vama și satele din jur:

Crișan Terezia Costăneasa, care a trăit între anii 1830-1916. Aceasta era mare meșteră în vraciuri și descântece. Dezlega de boli pe cei suferinzi și știa să aducă acasă prin meșteșug pe cei îndepărtați de familie.

Fedorca Lișcă (1880-1940). Medicina ei se baza pe ceaiuri, băi cu diferite buruieni și descântece. Știa ca să ia boala de la cel suferind și să o transmită „moroilor" (demonilor din pustie).

Rus Nuța (1836-1922), i se mai spunea și „Tâscoaie Gobie", ceea ce însemna drac împielițat. Cunoștea multe „Făcături" de a lega și dezlega prin vraci căsătorii, folosea leacuri băbești cu ajutorul plantelor în tămăduirea unor boli și prepara băi pentru bolnavi.

Vereș Maria (1833-1926). Lucra mai mult cu buruieni în tămăduirea bolnavilor și cunoștea flora zonei, asigurându-și buruienile necesare pentru tratarea multor boli.

Molnar Maria Bontoaia poreclită și drăcoaia, pe lângă descoperirea unor boli și tratarea lor știa ca să arunce și cu „diocul". Făcea vraciuri pentru a descoperi făptașii în hoții sau omoruri.

Feher Floare (1868-1956). A fost mare vrăjitoare în „ghicit" și știa să tămăduiască bolnavii în diferite boli. Se implica și în probleme intime dintre tineri.

Cseh Berta (1913-1986). S-a ocupat mai mult de boli exterioare. Era cea mai cunoscută, dar și cea mai pricepută în a vindeca sclintituri, dar și fracturi de mâini și de picioare. La nevoie punea și lipitori pe care întotdeauna le avea la îndemână.

Robotin Ana (1907-1992). Vindeca copiii plângăreți, dădea cu „ciurul" pentru a stabili cauza sperierii copilului, care nu se ogoia din plâns.

Decoperirea bolii era făcută prin aruncarea cu „ciurul", apoi după stabilirea motivului sperieturii copilul era afumat cu părți de îmbrăcăminte, pene sau păr de animale.

La oameni (vârstnici) le vindeca unele maladii prin ceaiuri și descântece. Cunoștea vraciuri și pentru animale.

Prezenta lucrare de studiu și cercetare nu se pretinde că a epuizat totul prin scris în ceea ce privește medicina populară și mijloacele folosite prin care se aplicau ele.

Descoperirea și tratarea bolilor se bazau pe tradiții și obiceiuri preluate multe chiar din cadrul familiei și transmise altor generații prin exemple și viu grai, dintre care multe se perpetuează până în prezent.

În prezent, cel mai vestit mediu (tămăduitor popular) în zona Oaşului este călugărul Mihai Neamţu de la Prilog, care prin studiul făcut asupra persoanelor bolnave stabileşte diagnosticul şi îi recomandă ceaiurile corespunzătoare pentru vindecare. Reuşind prin tratarea unor boli să-i meargă faima în întreaga ţară ca fiind un bun şi priceput tămăduitor a unor maladii la care medicii în multe cazuri (medici) au renunţat în tratarea lor, dar Mihai, zis Iancu citeşte nu numai în sufletul oamenilor dar şi în corpul lor descoperindu-le cu precizie boala de care suferă, precum şi posibilităţile de tratare a bolilor.

Deşi bolile provoacă suferinţe populaţiei din zonă totuşi ele, sunt strâns legate şi de folclor, în multe cazuri satirizând pe unii bolnavi sau pe aşa zişii bolnavi de „lene". Referitor la cele de mai sus redăm unele aspecte de acest fel, trecute prin filtrul spiritului de observaţie şi psihologia descoperirii adevărurilor ce dominau sau domină şi astăzi credinţe faţă de anumite stări sufleteşti sau fizice ale individului: bucurii, supărări sau anumite maladii preconcepute sau bazate pe adevăruri.

Deşi studiul de faţă cuprinde în conţinutul său probleme de medicină populară, totuşi are strânse legături şi cu folclorul, care în zona Oaşului este bogat.

În rândurile ce urmează vom relata două specii din creaţiile populare: strigăturile, care întotdeauna se exprimă într-un ritm vioi cu un puls sufletesc deosebit şi colindul al cărui melodie este lentă şi melancolic redată, care şi ea exprimă o stare sufletească mai deosebită. Creatorul lor avea motivaţia de a transmite prin viu grai de la o generaţie la alta dar, aşa după cum se observă în conţinutul lor unele versuri nu sunt lipsite de ironie şi încearcă să scoată la iveală că nu întotdeauna bolnavul care suferă de diferite maladii poate fi considerat nefericit, dar chiar şi unii bolnavi sufleteşte suferinzi după cum reiese din versurile de mai jos.

1. Mândra care-o am acuma
   Harnică-i bată-o luna
   C-o luat de jos o prună
   Şi-a zăcut o săptămână
   O ridicat şi-un bostan
   Şi-o bolit din greu un an
2. De n-ar fi potica-n[48] lume
   Multe fete-ar fi minune
   Dar potica-i sănătoasă
   Multe fete fă frumoasă
3. Mândra-i lele rumenită
   Gândeşti că-i piciouca[49] friptă
   Auzită de la Pinte Lenuţa
   18 ani Vama
4. Poţi fi mândră ca o floare
   Dacă măta-i băutoare
   Tu sucită de picioare.
5. La al meu maică drăguţ
   Nu-i trebuie mare struţ
   Numai lapte-n păhăruţ
   De trei ori pe zi călduţ
6. Avut-am o mândruliţă
   Şi-o murit mâncând pomniţă[50]
7. Nu ţi-se cade Mărie
   Cu cisme-nalte-n călcâie
   Pe mânuri plină de râie[51]
8. Roşie-i mândra pă nas

Că s-o uns cu federvais[52]
9. Face-să mândru beteag[53]
De ce-am zis că nu mii drag
10. Nu stă lume din mine
Nici din tine mândrule
Nu stă lume-n clop[54] de paie
Nici din tine bosorcaie.
11. Mai mândruț când îi murii
Tare mândru te-oi jelii[55]
Cu haină albă de jol[56]
Cu floare roşie-n conci[57]
Trei zile la fogădău[58]
Că n-am bai de dorul tău.
12. Decât să-mi moară mândruța
Mai bine-mi ardă căsuța
Mândrulița dacă-mi moare
N-o mai pot pune-n picioare
În pădure-s lemne multe
Şi iară-mi pot face curte[59]
13. Măi mândruț de mi lăsa
Şi apa-n vale-a seca
Pietrele ar putrezi
Io mândruț m-oi prăpădi.
14. Mândruț di ce m-ai lăsat
Să nu ai mare păcat
Numa-i nouă luni pă pat
Nouă luni şi nouă zile
Nouă doctori lângă tine
De ce mai lăsat pă mine
Auzite de la Petcaş
Codrina Vama.
15. Mândră nu mă tra de cap
Ci-mi dă gură că-s beteag
Mândră nu mă sudui[60]
Ci-mi dă gură c-oi muri
16. C-avut-am o mândrulioară
A murit fugind la moară
N-o murit că i-o fost greu
Ci-o murit de dorul meu.

Auzită de la Anton Floare Bumboaia cls. a VIII-a B.

COLIND

- Scoală-te Legmane scoală
Drăguliuț bădiuț (refren)
Nu zăce de-atâta boală$_R$
Alți ară şi samănă$_R$
Şi tu zaci de-o săptămână$_R$
Alți au grâețe verze$_R$

Şi tu n-ai nici să le vezi$_R$
Ba io zău nu m-oi scula
Drăguleana mea (REFREN)
Până tu nu mii aduce$_R$
Sloi de gheață-n miez de vară$_R$
Mure coapte-n postu Mare$_R$
Ba io zău nu ți-oi aduce
Drăguliuț bădiuț (REFREN)
Sloi de ghiaă-n miez de vară$_R$
Mură coaptă-n postu Mare$_R$
- Tută eşti, ori mută eşti
Drăguleana mea (REFREN)
Sloi de ghiață ți-e gura$_R$
Cu ea răcoare mi-i fa$_R$
Mură coaptă şi-s ochii$_R$
Pă care i-aş săruta$_R$
Şi apoi m-oi vindeca
Drăgulena mea.
Culeasă din Vama de la Petcaş Codrina 28 de ani.

The human diseases and the popular medicine in the zone of Oaş
(Summary)

The researches and the study are the result of many years of work. The study includes the popular name of varied diseases, known by the people from Oaş.

As we found it mentioned also in the documents from Civil Status, the diseases are grouped: chest diseases, belly diseases, where was included the epidemic diseases: cholera, plague, the catching skin diseases.

For each group it was established a suitable cure.

In order to establish the diagnosis and the treatment the old women had an important role.

Note

1. Matricolele de stare civilă dintre anii 1828-1875 şi informator Robotin Gheorghe n. 1919, str. G. Coşbuc, Vama.
2. „Diocul" era un coral prin mişcare producea un sunet pe care babele îl tâlcuiau.
3. „Ciurul" este o sită mare cu ajutorul căreia se „direja" (selecta) grâul manual pentru semănat, dar se mai folosea şi de către unele babe în scopuri de vindecare a unor copii. Pentru aceasta, baba arunca plev topit în ciur care primea diferite forme de păsări sau animale şi pe baza aceasta se ştia de către cine s-a speriat copilul. Care apoi era afumat cu pene sau păr de animale. Informatoare Robotin Ana, 86 ani, str. Victoriei.
4. Informator Robotin Ghe. ibidem
5. Robotin Ghe. ibidem.
6. Informator Robotin Ghe. ibidem.
7. Informator Morar Vasile, n. 1910-1996, str. G. Coşbuc, Vama.
8. Informator Pribilean Maria, n. 1896-1982.
9. Informator Robotin Ana, n. 1905-1993, str. Victoriei, Vama.
10. Informator Pintea Maria, n. 1920, str. A. Iancu.
11. „Cergă" învelitoare confecționată casnic cu urzeală din fir de cânepă şi nătătură din cârpă

vechi de îmbrăcăminte tăiate, preconizându-se folosirea lor în diferite culori, dându-i cergii o formă frumos colorată.
12. „Leşie" este cenuşă opărită care se folosea şi la spălatul hainelor de pânză, mai ales a lenjeriei de pat şi de corp.
13. Informator Vereş Ghe., n. 1906-1976, str. Mică, Vama.
14. În Vama au fost mai multe cazuri de paralizie ca şi consecinţă a obezităţii, care au dat multe necazuri familiilor: Husti Ioan, Mali Emeric şi Samu Ludovic, care au zăcut pe pat mulţi ani.
15. „Ciubărul" este un butoi confecţionat din doage de brad care are mai multe întrebuinţări gospodăreşti.
16. „ADEGUŞ" este un teren în Vama cu izvoare de ape sulfuroase.
17. „BOROŞTENI" partea de teren de sub dealul Boroşteni care are izvor cu apă lăptoasă, ce provine de pe rocă de calcar văros.
18. Frunzele şi florile de fân uscat căzute de pe tulpini din depozitele de păstrare a fânului, se adunau şi se opăreau, apoi bolnavul ţinea picioarele în tumultul frunzelor calde de plante, iar în unele cazuri se făceau împachetări în stroh de fân opărit.
19. Informator Contra Ion Ciuntru, de 77 ani, Vama.
20. „Împojărat" (înseamnă înfocăciune, temperatură" cu roşeaţă a ochilor.
21. Informator Pop Gustina, 1913-1987, str. G. Coşbuc, Vama.
22. Pintea Ana, n. 1891-1984, str. Principală, Vama.
23. Informator Cseh Carol, 78 ani, str. Principală, nr. 793, Vama.
24. În Vama a zăcut de epilepsie Silai Emeric şi a trăit vârsta de 30 ani, str. Băilor. Informator Contra Emanuil, 80 ani, str. Mică.
25. „Lingoare" sau febră tifoidă este o boală infecţioasă care se manifestă prin febră, semnolenţă şi în cele din urmă generează moartea. Informator Pop Gistina ibidem
26. Informator Robotin Ghe. ibidem
27. „Lipitori" sunt viermi paraziţi care trăiesc în ape dulci hrănindu-se cu sângele animalelor de al căror corp se lipesc şi care se întrebuinţează în medicina populară ca mijloc terapeutic.
28. Pop Gustina ibidem. care, ca şi fată orfană de ambii părinţi era trimisă de multe ori cu mâncare la cei bolnavi de coleră sau de ciumă la casa morţilor din cimitir.
29. Informator Pintea Ana ibidem.
30. Informator Robotin Ana ibidem
31. Informator Pribilean Maria ibidem
32. „catrafoi" este un arbust care creşte pe malurile râului Talna şi pe pârâul Racoşa din Vama. De la care se folosesc frunzele şi florile.
33. Informator Sima Ana, n. 1926, Vama, str. Băilor.
34. Informator Husti Floare, n. 1922, str. Principală, nr. 575, Vama.
35. Informator Robotin Ioan, de 40 ani, str. Margaretelor, nr. 568, Vama.
36. „Zarnă" este o plantă urât mirositoare, i se folosesc frunzele pe răni şi bătături la picioare. Informator Husti Floare ibidem.
37. Informator Leuşcă Ana, Racşa, nr. 136.
38. Informator Leuşcă Ana ibidem
39. Informator Cseh Paraschiva, 70 ani, str. Principală, Vama.
40. Informator Govor Maria, 59 ani (cart. Balta Negreşti).
41. Informator Cseh Berta, n. 1910-1987. Era cea mai pricepută în Vama în vindecarea sclintiturilor şi a rupturilor de oase.
42. Informator Sabău Maria, n. 1922-1996, Vama, nr. 698.
43. Informator Cseh Paraschiva ibidem.
44. Informator Boitor Ioan, n. 1890-1976, care şi el avea guşă şi se trata cu peştişori şi ţipari.
45. Informator Samu Laioş, n. 1922, Vama, str. Petöfi.
46. Informator Crăciun Ioan, n. 1904-1996, str. Margaretelor.

47. „Etuvă" este un cazan mare mobil în care se dezinfecta îmbrăcămintea şi lenjeria de paraziți.
48. „Potica" - farmacie.
49. „Piciocă" - cartof.
50. „Pomnițe" - dude.
51. „Râie" - scabie.
52. „Federvais" - praf de talc.
53. „Beteag" - bolnav.
54. „Clop" - pălărie.
55. „Jeli" - a purta doliu.
56. „Jolj" - pânză albă de bumbac.
57. „Conci" - coc.
58. „Fogădău" - birt.
59. „Curte" - casă frumoasă cu etaj cu mai multe camere.
60. „Sudui" - a înjura (înjurătură).

ARTA

Comori de artă religioasă. Potirul gotic din Apa

Imola Kiss
Bujor Dulgău

Situat pe valea Someşului, în cuprinsul plăşii medievale, Baia-Mare, cea mai întinsă plasă a comitatului Satu-Mare, localitatea Apa se înscrie ca fiind una dintre cele mai străvechi aşezări rurale din zonă. Prima menţiune documentară datează din anul 1215, când apare sub denumirea de "villa Apa"[1]. Ceva mai târziu, în 1298, o scrisoare regală de danie aminteşte de numele lui Grigore şi Iacob, fiii contelui de Apa[2]. În secolele următoare satul Apa a făcut parte din cuprinsul domeniului Medieş, constituit în jurul cunoscutei cetăţi de la Medieşu-Aurit, ale cărei începuturi pot fi identificate undeva în secolele X-XI[3]. Vecinătatea cu această cetate, un important punct strategico-militar şi politic medieval, a cauzat adeseori locuitorilor din Apa suferinţe şi pagube materiale, mai ales din partea turcilor şi tătarilor. Bunăoară cu ocazia ultimei mari invazii a tătarilor din anul 1717 întreaga aşezare a fost pârjolită. Pe de altă parte, situată fiind între târgurile Medieşu-Aurit şi Seini, la foarte mică distanţă, a putut înregistra o relativă înflorire economică. Nu întîmplător, antistia din Apa s-a situat printre primele care şi-au comandat un tipar sigilar, necesar validării actelor oficiale, confecţionat încă din anul 1705[4].

Din punct de vedere confesional şi organizatoric, în perioada anterioară secolului al XVI-lea, românii ortodocşi din Apa se găseau sub autoritatea episcopilor de la Mânăstirea "Sf. Mihail" din Peri (Maramureş)[5], iar maghiarii catolici sub jurisdicţia episcopilor Ardealului cu reşedinţa la Alba-Iulia[6]. Reforma religioasă declanşată în prima jumătate a secolului al XVI-lea a găsit cu repeziciune teren propice şi în comitatul Satu-Mare, catolicii îmbrăţişând în masă protestantismul. Se pare că pe la 1562 ar mai fi existat doar trei parohii romano-catolice[7]. Catolicii din Apa au adoptat şi ei noua religie, graţie activităţii prozelite desfăşurate energic în jurul Seinului de către Szilveszter (Erdős) János[8].

Construcţia bisericii reformate din Apa este legată, după unele surse, de numele Suzanei Báthory, rezidentă în cetatea Seini, care după moartea soţului, Mauriţiu, banul Croaţiei - s-a dedicat înălţării unor lăcaşuri religioase, printre ele şi cel construit într-un stil gotic curat[9].

Clopotul mare al bisericii a fost executat la Preşov în anul 1634[10]. Turnul bisericii avea inscripţionat următorul text: "Proverb 18, x: Ut turris fortis est nomen Jehovae. Exumptis Eccl. Apae absoluta pastor Valentin Szalkai. A.D. 1640"[11] ("Turn puternic este numele Domnului. Pe cheltuiala bisericii din Apa în timpul preotului Valentin Szalkai Anul Domnului 1640" - n.n.). Prima parte a textului este un citat biblic din "Pildele lui Solomon"[12].

Cu prilejul sus amintitei invazii a tătarilor din anul 1717 biserica a fost incendiată, arzând în întregime. Acest fapt este menţionat într-o scrisoare de mărturie a adunării generale nobiliare a comitatului Satu Mare, ţinută în localitatea Lazuri la 14 iulie 1723, document păstrat în original la Arhivele Statului din Satu Mare[13]. În baza acestei scrisori comunitatea din Apa primea libertatea de a aduna ofrande şi ajutoare, pe întreg teritoriul regatului, în vederea ridicării unei noi biserici sau restaurării celei vechi. Amvonul din interiorul bisericii poartă o inscripţie de meşter din care rezultă că a fost terminat la 20 martie 1759, din porunca şi pe cheltuiala nobilului Dési Mezei Samuil, originar din Bădeşti, comitatul Dabâca (azi judeţul Cluj), în timpul cât era provizor al domeniului Medieş[14]. Autorul acestui

frumos amvon, sculptat în piatră, este renumitul meşter transilvănean Sipos Dávid, reprezentant de seamă al renaşterii târzii[15]. Putem deduce, cu oarecare aproximaţie, că în jurul acestui an lucrările de restaurare se apropiau de încheiere. Dar, circa patru decenii mai târziu, avea să se abată o nouă nenorocire asupra bisericii. Exact cu o săptămână înainte de Rusalii, în ziua de 25 mai, ora 14, trăsnetul a lovit turnul bisericii tocmai în momentul ieşirii credincioşulor de la slujba religioasă[16]. Au fost din nou restaurate pe parcursul următorilor ani, turnul, bolta, înlocuite geamurile ş.a.m.d. Imaginea bisericii existente la începutul secolului al XIX-lea poate fi reconstituită astăzi doar prin intermediul sigilului parohiei reformate, confecţionat în anul 1821. Legenda sigilului are următorul text: "AZ APAI NS: REFORM: SZ: ECCL: PETSETJE: 1821 (Sigiliul nobilei şi sfintei biserici reformate din Apa - n.n.). În câmpul sigilar se distinge o biserică cu un turn central, flancat de două turnuleţe mai scunde. Pe partea frontală a zidului apar trei ferestre, aliniate pe verticală. De jur-împrejurul bisericii a fost gravată o deviză: FORT:TURRIS EST NOM. IEHOVAH[17] (Turn puternic este numele Domnului - n.n.), de fapt o formă prescurtată a inscripţiei de pe turn.

Sigur că restaurarea bisericii a necesitat eforturi băneşti considerabile, ce nu puteau fi acoperite din contribuţia personală a credincioşulor sau din donaţiile ocazionale. De aceea şi antistia comunală s-a aliniat acestui efort, oferind, potrivit unei scrisori de angajament din 30 aprilie 1810, o treime din veniturile provenite din exercitarea dreptului liber de cârciumărit al locuitorilor, drept practicat anual în perioada Sânmihai-Sângeorz. A doua treime a fost afectată ca subsidiu pentru biserica greco-catolică română, iar a treia nevoilor de obşte[18]. Veniturile bisericii erau asigurate şi din exploatarea unor bunuri imobiliare avute în posesie: terenuri arabile, fâneţe şi vii, al căror inventar de la începutul veacului al XIX-lea se păstrează în Arhivele Statului din Satu Mare[19]. Relativa bunăstare economică va permite bisericii reformate de aici să se înscrie printre principalii acţionari ai societăţii miniere "Sf. Gheorghe" din Racşa în ultimele decenii ale secolului trecut[20].

Fiind supusă mai multor operaţiuni succesive de restaurare şi modificare, biserica reformată din Apa şi-a pierdut treptat din caracteristicile stilului gotic iniţial, ajungând în 1887 la fizionomia din zilele noastre[21].

Pe parcursul investigaţiilor întreprinse am depistat două inventare ale obiectelor de cult aflate în posesia bisericii, primul întocmit în anul 1800, al doilea în anul 1895. Este foarte probabil ca prima inventariere să se fi făcut după ce biserica a fost lovită de trăznet şi urmau să demareze lucrările de restaurare, iar a doua în contextul prelucrării de către stat a atribuţiunilor de stare civilă. Dintre obiectele de cult ce "ţineau de Masa Domnului", enumerate în primul inventar, ne-a atras atenţia un "pahar aurit din secolul al XVI-lea"[22]. Obiectul este identificat şi în al doilea inventar, unde preotul de atunci, Soltész János, menţionează acest potir ca fiind "Pahar de argint aurit - donaţia Váraljai Mária", confecţionat tot în secolul al XVI-lea, dar cu următoarea remarcă: "acest pahar este deosebit de valoros"[23]. Monografia districtului protopopial reformat Baia-Mare, publicată la începutul secolului XX, consemnează potirul de secol al XVI-lea, cu precizarea că el este aurit doar în interiorul cupei şi că ar purta inscripţia "Váraljai Mária"[24], presupusul donator.

Descrierea potirelor, analiza interpretativă şi determinarea lor cronologică presupune, în prealabil, câteva noţiuni fundamentele de natură istorică şi de artă decorativă.

Potirul (lat. calyx) este un vas liturgic, de importanţă majoră, folosit atât în cultul ortodox, cât şi în cel catolic şi reformat[25]. Franz Sales Meyer îl defineşte ca fiind o "cupă adâncită, de forma unei jumătăţi de ou, fără toarte, doar cu un picior înalt"[26]. Termenul de potir presupune o mare bogăţie decorativă a vasului, care este o cupă sau un pahar din metal preţios[27]. Istoria lui se prelungeşte până în perioada paleocreştină, iar originea îi este

atribuită prin tradiție de "Cina cea de taină", când l-a folosit Mântuitorul însuşi. Potrivit Sfintei Evanghelii după Luca, Isus grăieşte astfel: "Acest pahar este Legea cea nouă, întru Sângele Meu, care se varsă pentru voi"[28]. Astfel, în vechile inventare ale parohiilor potirul apare sub denumirea de "pahar", Biblia necunoscând termenul potir. Mişcarea husită (1419-1432) reînnoieşte tradiția paleocreştină, conform căreia şi laicii au dreptul la Sfânta Împărtăşanie, ritual în cadrul căruia vinul este gustat din potir, obiect devenit simbol al acestei mişcări reformatoare.

Materia primă utilizată la confecționarea lor diferă de la o epocă istorică la alta. Astfel, în perioada paleocreştină materialul folosit era lemnul, piatra, osul, ceramica sau onixul, dar putem constata, sporadic, apariția potirelor confecționate din metale prețioase, mai ales din argint. Sinodul din Trier (1310) interzice folosirea potirelor din sticlă sau ceramică[29]. De acum încolo numărul potirelor confecționate din metale prețioase creşte considerabil. Parohiile cu venituri mai modeste aveau potire din metal comun suflat cu argint, cele mai înstărite din argint suflat cu aur.

Potirul aflat şi astăzi în proprietatea parohiei reformate din Apa este unul gotic, de o frumusețe deosebită, ce se remarcă prin supletea formei caracteristice acestui stil. Este confecționat din argint, care inițial a fost parțial aurit, vagi urme fiind vizibile în interiorul cupei şi în prezent. Argintul nu este de cea mai bună calitate, având titlul sub 750. Greutatea potirului este de 586 g.

Este lucrat prin turnare, gravare, cizelare, ciocănire. Are o înălțime de 22,7 cm, iar cupa are un diametru de 10 cm. Talpa, având diametrul de 12 cm, este hexalobată, cu o bordură înaltă, ornamentată cu o friză alcătuită din romburi. Piciorul potirului este sub formă de trunchi de piramidă hexagonală, întrerupt de nodul sferoidal turtit, realizat prin ciocănire, cu şase romburi, care au în interior ornamente florale. Pe fus, sub nod, este gravat cu minuscule gotice "MARIA". Caracterul literelor corespunde modului de scriere gotică din veacul al XIV-lea[30]. Chiar faptul că pe fus apare o inscripție, este caracteristic socolului al XIV-lea, când pe potirele confecționate se grava adesea numele Maicii Domnului[31] Deasupra nodului, sub cupă, se poate descifra o altă inscripție, gravată tot cu caractere gotice: "paro Apa" (parohia Apa). Cupa este netedă, evazată spre buză. Ea nu are paner, ceea ce ne determină, pe lângă alte considerente, să încadrăm din punct de vedere cronologic acest potir anterior secolului al XVI-lea. O importantă caracteristică a potirelor din secolul al XIV-lea este şi motivul ornamental plat, gravat, adică fără să fie scos în relief[32].

Piesa nu are siglă de meşter, ceea ce-i conferă, de asemenea, o vechime mai mare decât secolul al XVI-lea. Generalizarea siglei în cazul breslelor transilvănene are loc după anul 1504, când, la cererea meşterilor sibieni, printr-un privilegiu emis de regele Vladislav se impune obligativitatea însemnării obiectului finit cu poinçonul propriu al executantului[33].

Pe cupă apare un text gravat circular, cu minuscule gotice, alcătuit din patru cuvinte, care prezintă serioase dificultăți de descifrare: OVIAT CALICEM SALVEATIS MARIA, ceea ce într-o traducere aproximativă ar însemna: MARIA JUBILEAZĂ POTIRUL SĂ-L SALVEZE. Trebuie avut însă în vedere şi faptul că textele gravate cu minuscule gotice pe potirele confecționate în secolul al XV-lea, mai ales în centrele meşteşugăreşti transilvănene, prezintă adeseori greşeli de formulare, implicit şi de gravare a literelor[34].

Fără pretenția unei descifrări corecte, se impun a fi formulate câteva concluzii:

1. potirul gotic din Apa, prin caracteristicile enunțate este încadrabil din punct de vedere cronologic anterior secolului al XVI-lea;

2. donatoarea nu face parte dintre familiie nobiliare cunoscute ale comitatului Satu-Mare, deşi numele ei (Varaljai n.n.) ne trimite cu gândul la localitatea Seini; eventual, soția ori ruda apropiată protopopului Szinérváraljai Mihály atestat în anul 1603[35].

3. afirmațiile lui Soltész János, autorul cunoscutei monografii a districtului

protopopial reformat Baia-Mare din anul 1902, potrivit căreia pe potir ar fi inscripționat numele Váraljai Mária, este inexactă.

4. Numele Maicii Domnului, alături de "paro Apa", gravate pe fusul potirului demonstrează faptul că potirul a aparținut bisericii din Apa încă în perioada de dinainte de reformă, deci înainte de sec. al XVI-lea, căci reformații nu gravează numele Mariei pe obiectele de cult.

5. Este posibil că actuala biserică din Apa, în perioada când a funcționat ca biserică catolică să fi fost închinată Maicii Domnului, având hramul "Sf. Maria", obicei foarte răspândit în Transilvania evului mediu.

Treasures of religious art. The gothic chalice from Apa
(Summary)

The authors of this study presents, in few words the image of village Apa in the Middle Age, the church built in Gothic Style in XV-th century, with a pulpit made by a famous master, Sipos David, in the style of Transylvania Renaissance. But the goal of authors was to prove that the valuable chalice in Gothic style (the documents are telling us that was made in XVI-th century) it's chronologically older. The reasons of the authors are:

- the chalice doesn't have a support which is a specific features of the chalices beginning with XV-th century;
- the ornament is flat and engraved, another specific features of the chalices in XIV-th century;
- the pieces doesn't have a craftsman seal, which is a habit in Transylvania after 1504, when king Vladislav impose the obligation of marking the object with a poinçon, property of the craftsman;
- the letters engraved on the chalice suit to the model of writing belonging to XIV-th century;
- the name of Virgin Mary, and the word "paro Apa", engraved on the "leg" of the chalice proves that the chalice was a property of the church of Apa, before Reformation, therefore from XV-th century (Protestants don't engrave the name of Virgin Mary).

It is most likely that the Catholic church from Apa, previous to Reformation it was devoted to Virgin Mary, widespread phenomenon in Transylvania during Middle Age.

The list of illustrations

Fig. 1. Protestant church from Apa - The tower
Fig. 2. Protestant church from Apa - general view
Fig. 3. Sculptured pulpit in 1759 by the craftsman Sipoş David
Fig. 4. The Gothic chalice
Fig. 5. The knot of the chalice
Fig. 6. The engraved text (a, b, c, d)

Note

1. C. Suciu, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, vol. I, București, 1966, p. 40.
2. Szirmay Antal, Szathmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmerete, vol. II, Buda, 1810, p. 308.
3. Francisc Páll, Românii din părțile sătmărene (tinutul Mediеș), în "Anuarul Institutului de istorie din Cluj", XII, 1969, p. 20.
4. Arh. St. Satu Mare, Colecția Böszörményi Elek , dosar nr. 101, f. 3.
5. Monumente istorice bisericești din Eparhia Oradiei, Oradea, 1978, p. 439.
6. Az erdélyi katholicizmus múltja és jelene, Dicsőszentmárton, 1925, p. 16, 26 şi 30.
7. Soltész János, A nagybányai reformált egyházmegye története, Nagybánya, MDCCCII, p. 16.
8. Ibidem.
9. A szatmári püspöki egyházmegye emlékkönyve (Schematismus centenarius) 1804-1904,

Szatmár, 1904, p. 209.
10. Soltész János, op. cit., p. 169.
11. Arh. St. Satu Mare, Colecţia registrelor parohiale de stare civilă, inv. 14, nr. 82, f. 130 verso.
12. Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, f.a., p. 652.
13. Arh. St. Satu Mare, Colecţia de documente ale instituţiilor eclezistice, dosar nr. 14, f. 1.
14. Registre parohiale, nr. 80, f. 3 verso.
15. B. Murádin Katalin, Faragott kőszékek Erdélyben, Budapest, 1994, p. 8.
16. Registre parohiale, nr. 80, f. 3.
17. Registre parohiale, inv. 11, nr. 34, f. 4.
18. Ecleziastice, dosar nr. 14, f. 5.
19. Ibidem, f. 2-4.
20. Ibidem, f. 8-24.
21. Murádin Katalin, op. cit., p. 8.
22. Registre parohiale, inv. 14, nr. 80, f. 4.
23. Ibidem, f. 9 verso.
24. Soltész János, op. cit., p. 170.
25. V. Drăguţ, Dicţionar enciclopedic de artă medievală românească, Bucureşti, 1976, p. 243.
26. Franz Salas Meyer, Ornamentica - o gramatică a formelor decorative, vol. II, Bucureşti, 1988, p. 73.
27. Ibidem, p. 76.
28. Biblia sau Sfânta Scriptură, p. 1198 (Sf. Evanghelie după Luca - 22:20)
29. Révai Nagy Lexikona, XI, Budapest, 1914, p. 401.
30. Szántó Tibor, A betű, vol. I, Budapest, 1965, p. 56; Franz Sales Meyer, op. cit., p. 321, planşa 290.
31. Roth Viktor, Az egyházi kehely történeti fejlődése Erdélyben, în "Archaeologiai Értesitő", XXXII, vol. II, Budapest, 1912, p. 100.
32. Ibidem, p. 102.
33. T. Gyárfás, A nagyszebeni ötvösök mesterjegy táblája, în "Archaeologiai Értesitő", XXX, 1910, p. 408.
34. Roth Viktor, Kunstdenkmäler aus dem Säschischen Kirchen Siebenbürgens., Hermanstadt, 1922, p. 164.
35. Soltész János, op. cit., p. 26.

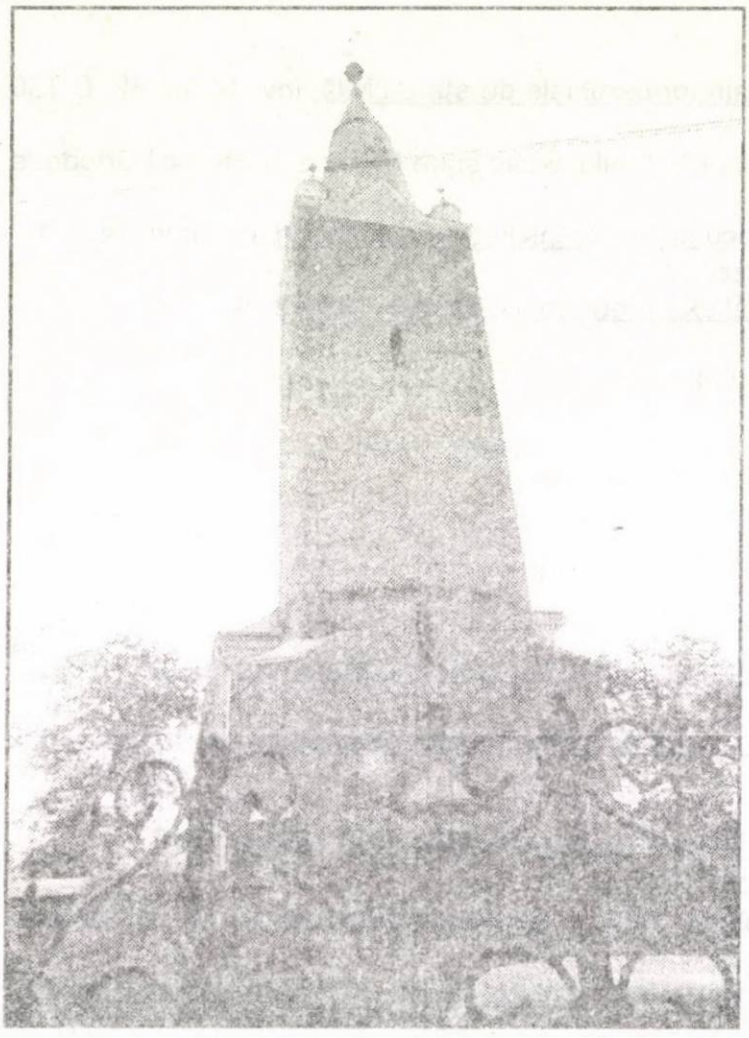

Fig. 1. Biserica reformată
din Apa-Turnul

Fig. 2. Biserica reformată
din Apa-Vedere generală

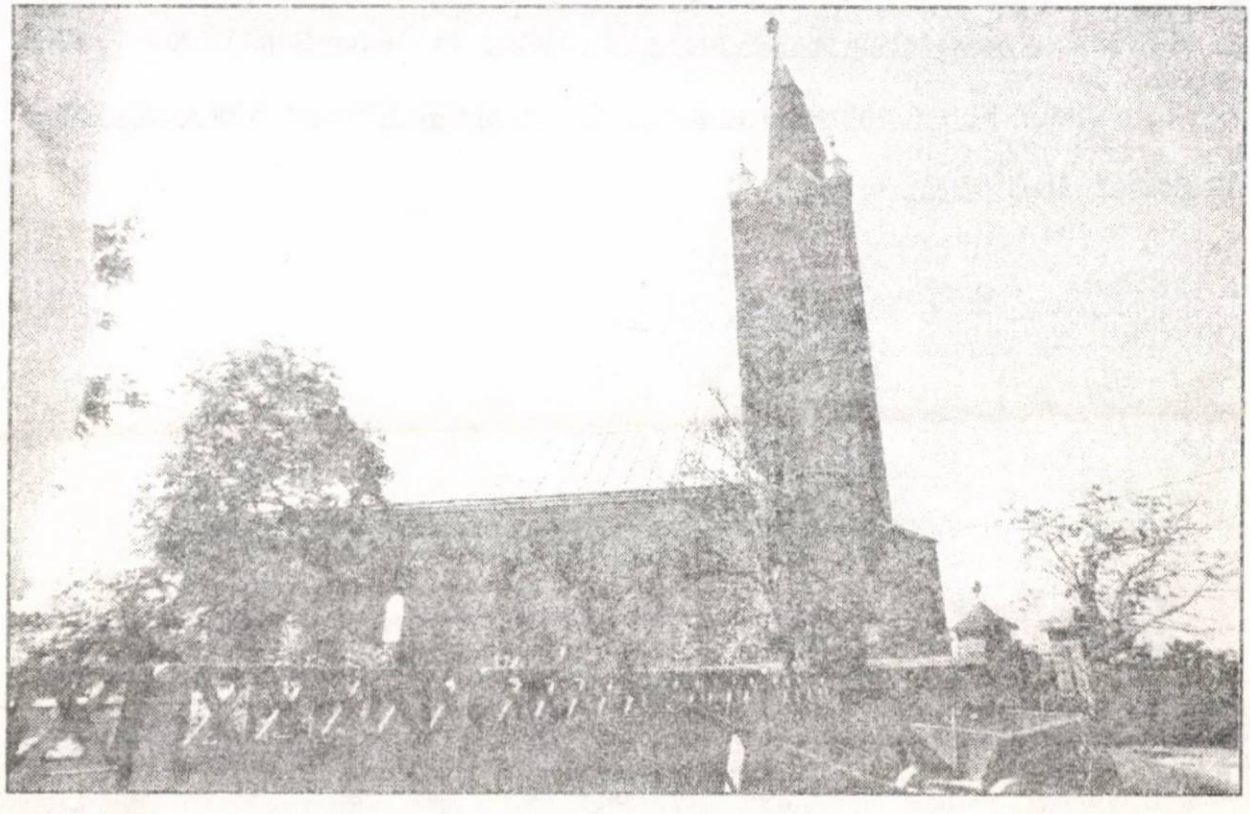

Fig. 3. Amvonul sculptat în 1759 de meşterul Sipoş Dávid

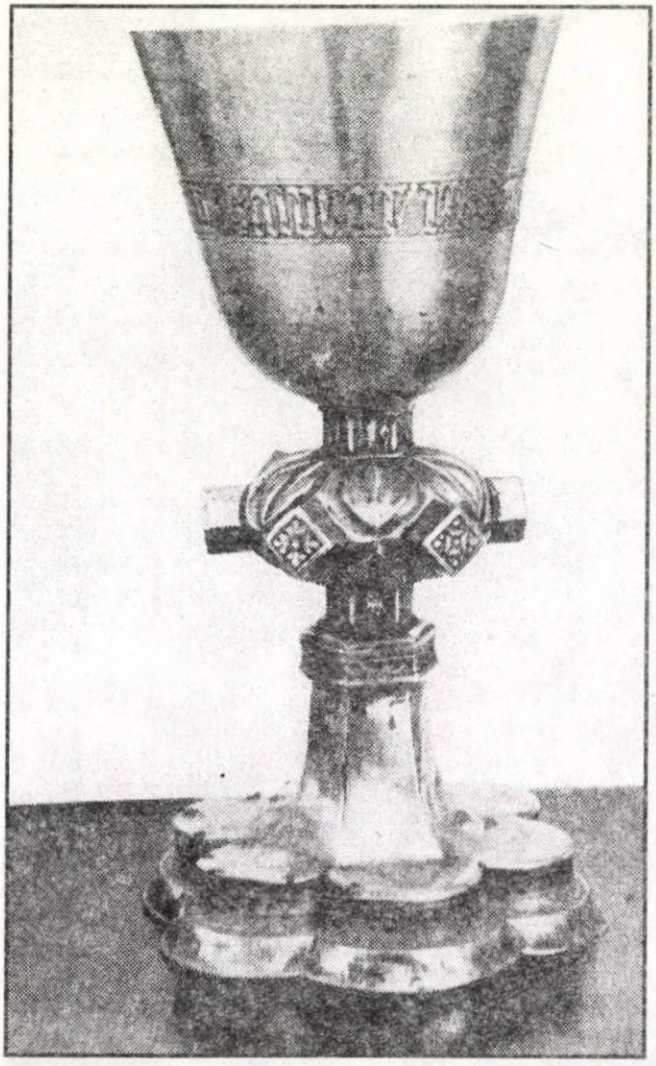

Fig. 4. Potirul gotic

Fig. 5. Nodul potirului

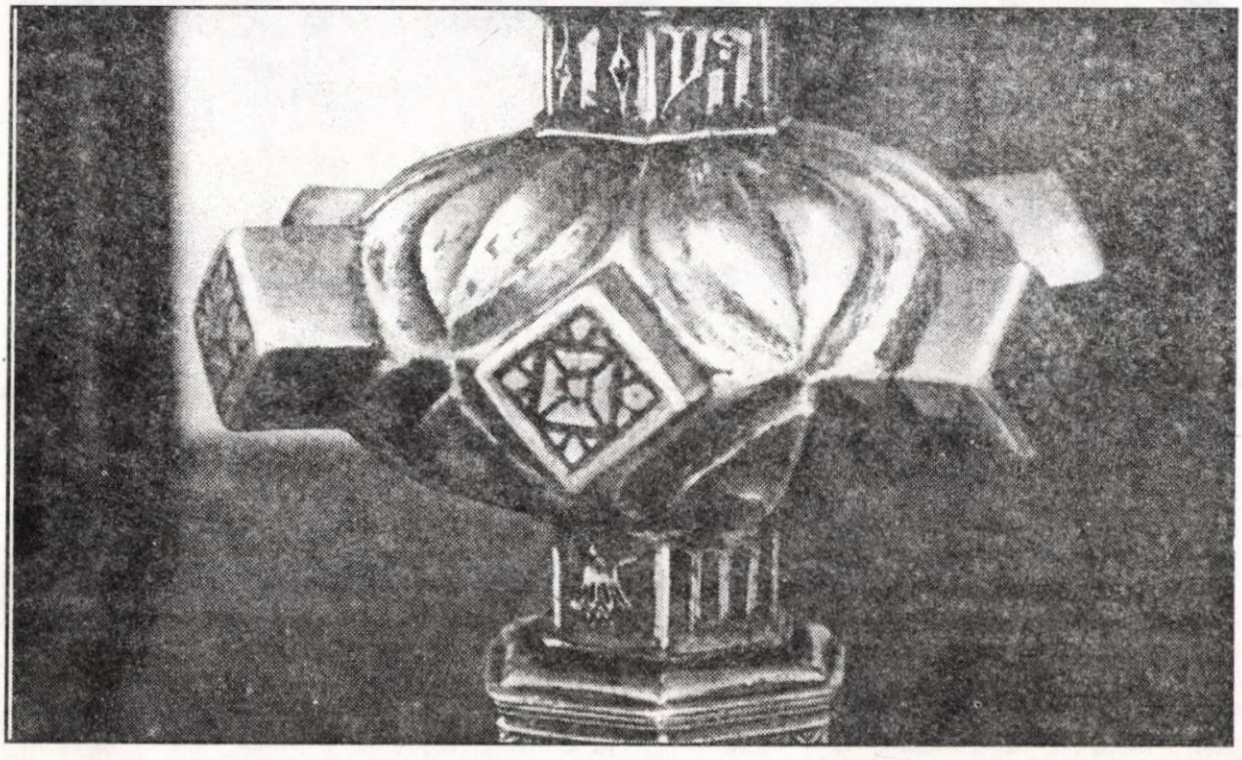

Fig. 6.a. Textul gravat

Fig. 6.b. Textul gravat

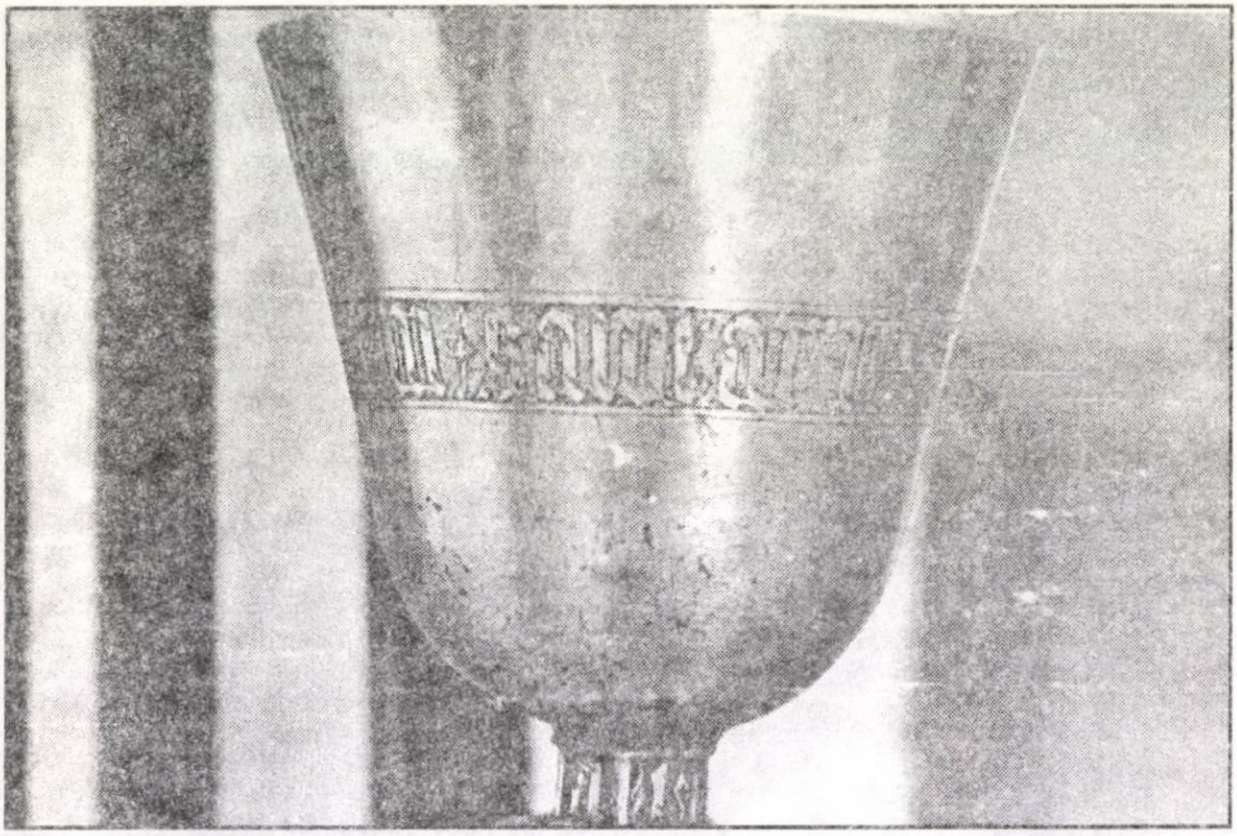

Fig. 6.c. Textul gravat

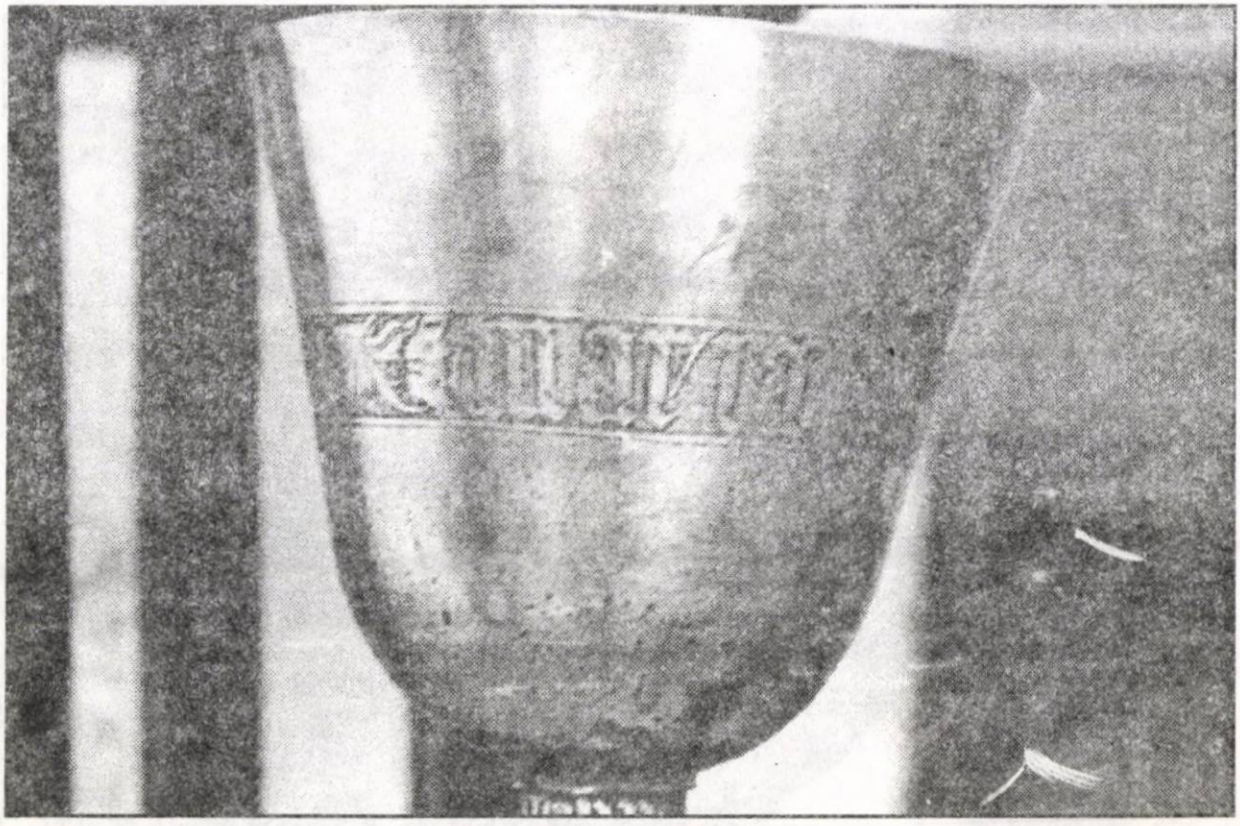

Fig. 6.d. Textul gravat

O piesă de excepție din colecția Muzeului Județean Satu Mare

Kiss Imola

În colecția de obiecte de argint a Muzeului Județean Satu Mare, ce s-a format începând cu ultimul deceniu al secolului trecut, prin achiziții de la colecționarii particulari sau prin donații, se află sub numărul de inventar 560, o cupă cu capac deosebit de interesantă şi valoroasă. Cupa este confecționată din argint şi în cursul secolului nostru zbuciumat, i-a dispărut talpa, dar cu toate că este incompletă, nu şi-a pierdut din frumusețe.

Tehnicile folosite la confecționarea piesei sunt: ciocănirea, turnarea, cizelarea. Argintul este de foarte bună calitate, având titlul de peste 850. Fără talpă are înălțimea de 38 cm, iar diametrul cupei este de 10,5 cm.

Cupa este aurită în interior şi pe marginile buzei. Această cupă cu capac reprezintă o compoziție foarte interesantă, plină de simboluri creştine. În lipsa talpei găsim totuşi o siglă pe buza aurită a cupei, care însă datorită restaurărilor repetate inadecvate este complet ştearsă, rămânând doar o adâncitură; astfel nu avem posibilitatea să stabilim cu certitudine anul, locul confecționării piesei şi eventual numele meşterului argintar, care a făurit-o. Consultând literatura de specialitate, cataloagele marilor expoziții de artă decorativă, credem că această capodoperă a argintăriei medievale, a fost realizată în secolul al XVII-lea şi este opera unui meşter din Nürnberg[1], având multe asemănări atât ca formă cât şi realizare artistică şi dimensiune cu anumite piese din acest catalog. Sunt similitudini şi în ceea ce priveşte tematica, cu câteva obiecte confecționate în cursul secolului al XVII-lea la Nürnberg. La piesele de argintărie amintite în acest catalog, talpa este mică în comparație cu cupa şi capacul, deci putem deduce că şi cupa noastră avea o talpă relativ mică, rotundă. Cupa este susținută de figura unui dragon foarte frumos realizat din punct de vedere artistic şi tehnic. Piesa fiind de fapt un ansamblu de coduri şi simboluri creştine, dragonul, care este descris în "Dicționarul de simboluri şi arhetipuri culturale", ca ființă complexă şi amalgamată, cu cap şi corp de reptilă şi cu aripi de pasăre sau liliac, cu solzi de peşte[2], poate fi foarte bine asociat cu animalul biblic monstruos Leviathan, simbol al Infernului. "În gura sa larg deschisă se rostogolesc păcătoşii târâți de răul de foc"[3]. El reprezintă monstrul primordial, întruchiparea haosului, a forțelor naturii neîmblânzite. Este legat de pământ, apă, foc şi cer. Meşterul argintar, care pe baza acestei piese poate fi numit fără exagerări un mare artist, în realizarea dragonului a respectat întocmai descrierea pe care o dă monstrului Leviathan Biblia, în Cartea lui Iov[4]. Acest demon al răului este închipuit de autor cu coada încolăcită, care precum spune Cartea Sfântă "este dârză ca lemnul cedrului şi vinele de pe pulpele lui stau ca nişte solzi"[5]. "Spinarea lui este ca un şirag de scuturi pe care le-ai fi întărit şi pecetluit puternic; Ele sunt strânse unul într-altul atât de tare, că nici vântul nu pătrunde printre ele; Fiecare e lipit de cel de lângă el şi nu se mai despart; Sub pântecele lui sunt nişte solzi ascuțiți;[6]. Domnul Dumnezeu i-a vorbit lui Iov spunându-i: "Cât despre Leviathan voi vorbi... despre tăria lui şi despre frumoasa lui întocmire"[7]. Parcă artistul argintar ar fi ascultat şi el printr-o minune descrierea dată de Dumnezeu acestui demon al Răului. Într-adevăr se poate sublinia frumoasa şi armonioasa structură a acestui animal. Membrele lui superioare se termină în ghiare puternic ascuțite şi sunt acoperite cu aripi, ale căror pene frumos arcuite dau dovadă de o bună cunoaştere a meseriei de argintar. Monstrul are capul dat pe spate, nările puternic adâncite şi de parcă vedem că "din nările lui iese fum"[8]... Are ochi de reptilă şi gura întredeschisă, dându-i la iveală dinții ascuțiți. "Cine a deschis vreodată porțile gurii lui? zimții lui sunt îngrozitori"[9]. Şi parcă urmând cu sfințenie descrierea din Biblie meşterul

argintar aşează pe gâtul acoperit de solzi al monstrului cupa propriu-zisă. "Puterea lui e adunată în grumazul lui şi înaintea lui ţâşneşte groază"[10]. Partea inferioară a cupei, un fel de nod, care în interior comunică cu partea superioară a cupei este împărţit în şase registre, unde figuri alegorice, specific germane alternează cu flori. Atât figurile cât şi florile sunt realizate prin ciocănire şi denotă un deosebit simţ artistic. Una dintre figuri este prezentată din faţă, un bărbat zâmbăreţ cu o beretă specific germană, de la sfârşitul evului mediu, în partea inferioară, figura este încadrată de aripi. Cealaltă figură este prezentată din profil stânga, cu ochii întredeschişi, cu pălărie în cap. Cea de-a treia figură este înclinată spre stânga, tot cu pălărie, încadrată de o singură aripă. În alternanţă cu măştile, artistul a plasat în cele trei registre trei flori, realizate tot prin tehnica ciocănirii: un trandafir, un crin, un bujor, toate importante în simbolistica creştină. Acest pseudo-nod se îngustează şi lărgindu-se, formează cupa propriu-zisă, hexalobată, împărţită şi ea în şase registre. Aici, meşterul argintar îşi propune prezentarea a trei dintre virtuţile creştine: JUSTIŢIA una dintre cele mai importante virtuţi şi care este mai cunoscută fiind des reprezentată în arta medievală; şi două dintre aşa-numitele virtuţi "teologice", mai puţin cunoscute şi cu o importanţă mai mică în ierarhia virtuţilor: FIDES şi SPES[11]. Celelalte trei registre sunt ocupate în întregime de trei flori simbolice creştine: laleaua, crinul, trandafirul.

JUSTIŢIA este întruchipată de un personaj feminin, având în mâna dreaptă întinsă sabie, simbol al dreptăţii[12]. În mâna stângă ţine o balanţă înclinată, vechi simbol al justiţiei, al măsurii, prudenţei şi echilibrului[13]. Personajul este realizat prin tehnica strămoşească a ciocănirii, având caracterele feminine puternic accentuate, cu părul cârlionţat, cu faţa mai puţin reuşită din punct de vedere artistic. La executarea acestei figuri meşterul argintar nu şi-a dat măsura talentului său, JUSTIŢIA semănând cu un desen medieval german destul de naiv conceput, cu capul supradimensionat faţă de restul corpului dând dovadă de slabe cunoştinţe de anatomie. Hainele virtuţii cad în falduri caracteristice pentru secolele XVI-XVII - "draperiile iau aspecte deosebit de agitate, cu falduri grupate în elipse, întretăindu-se şi încolăcindu-se la picioarele figurilor, unde formează un fel de corolă amplă... experimentarea unor mijloace de expresie pentru exteriorizarea tensiunilor latente, fizice sau psihice. Ele contribuie deci la caracterizarea şi dramatizarea figurii"[14]. Este posibil ca tiparul folosit de meşter să fi fost mai vechi şi deosebit de cel utilizat la capacul cănii. În registrul JUSTIŢIEI, în planul al doilea, în partea stângă a figurii se zăreşte o cetate cu turnul ascuţit, cu poarta în două arcade, în faţa căreia un grup de oameni în haine călugăreşti stau la sfat. Mai bine realizate sunt trei personaje, care se desprind din grup, cel din dreapta stă în faţa celorlalţi şi are gura întredeschisă, parcă ar ţine o predică celor din jur. Deasupra capului personajului feminin stă gravată numele: JUSTIŢIA, cu majuscule latine. Fundalul prezintă linii ondulate gravate.

Cea de-a doua virtute este SPES (Speranţa), întruchipată de un personaj feminin asemănător cu cel anterior prezentat. Şi acesta are caracterele feminine mult accentuate, cu capul şi faţa supradomensionate, cu părul despletit, cu o rochie a cărei falduri cad în mod asemănător cu cele ale JUSTIŢEI. În mâna dreaptă, ridicată a virtuţii este o pasăre, simbol al Învierii lui Isus, al sufletului omenesc mântuit[15]. În mâna stângă lăsată jos ţine o sabie. În dreapta personajului, în spate se zăreşte o mare furtunoasă, un peşte cu gura întredeschisă, gata să înghită un naufragiat, ce cade dintr-o barcă, în spatele lui alte trei personaje, o navă cu catargul înclinat, gata să se scufunde. În tradiţia creştină barca (corabia) e imaginea bisericii, care duce spre izbăvire sufletele celor drepţi, salvându-le de naufragii pe marea zbuciumată a vieţii[16]. Deasupra stă scris cu majuscule latine: SPES.

FIDES (Credinţa) este virtutea cea mai bine realizată din punct de vedere artistic, are faţa mai expresivă, feminină blândă, pare schiţând un vag zâmbet. Are părul despletit, ce-i cade liber pe spate, acoperându-i umerii, dar lăsându-i la vedere caracterele feminine

puternic accentuate. În mâna dreaptă ține strâns un potir, simbol al credinței și al lui ISUS[17]. În mâna stângă ține o pasăre. Deasupra, cu majuscule latine stă scris FIDES. În dreapta virtuții, în planul al doilea este redată foarte plastic scena dramatică a încercării la care-l supune Dumnezeu pe Avraam, cerându-i să-și ucidă unicul fiu, ca dovadă a credinței sale nețărmurite în Dumnezeu. Artistul surprinde punctul culminant al dramei, când, Avraam gata să-și jertfească singurul copil pe Isaac, este împiedicat de un înger ieșit din nori, care-i reține mâna ridicată, înarmată cu sabia gata să ucidă. Isaac este reprezentat îngenuncheat, cu mâinile împreunate la rugăciune, iar Avraam în haine lungi, bărbos, cu mâna dreaptă ridicată, ținând sabia, iar cu cea stângă ține capul copilului. Deasupra lor îngerul cu aripile desfăcute oprește mâna ucigașă. Și aici meșterul argintar, asemenea reprezentării dragonului, a respectat întocmai Sfânta Scriptură: "Iar dacă au ajuns la locul de care-i grăise Dumnezeu, a ridicat Avraam acolo jertfelnic, a așezat lemnele pe el și legând pe Isaac, fiul său, l-a pus pe jertfelnic deasupra lemnelor. Apoi și-a întins Avraam mâna și a luat cuțitul, ca să înjunghie pe fiul său. Atunci îngerul Domnului a strigat către el din cer și a zis: Avraame, Avraame!... Iar Îngerul a zis: Să nu-ți ridici mâna asupra copilului, nici să-i faci vreun rău, căci acum cunosc că te temi de Dumnezeu și pentru mine n-ai cruțat nici singurul fiu al tău"[18]. Meșterul argintar a surprins foarte bine momentul aducerii jertfei, acentuând dramatismul, prin încordarea la maximum a figurilor. Scena prezentată ne aduce aminte de opera lui Lorenzo Ghiberti (1381-1455) de pe porțile de bronz ale baptisteriului din Florența, care tratează tot tema sacrificiului lui Avraam. Și Ghiberti îl reprezintă pe Avraam în momentul în care, viond să împlânte cuțitul în gâtul fiului său Isaac, este oprit printr-un gest brusc de un înger[19].Scena de pe cupă, cu toate că este de dimensiuni foarte mici se remarcă prin preciziunea cu care este redată mișcarea impetuoasă. Totodată trebuie să subliniem și claritatea și naturalețea scenei, și avântul pe care nu-l găsim în compozițiile anterior prezentate, mai potolite.

În partea stângă a Credinței (Fides), mergând în sensul invers al acelor de ceasornic, este prezentată scena jertfei berbecului agățat, împotmolit între ramuri, care va fi pus pe rug în locul lui Isaac. "Și ridicându-și Avraam ochii, a privit și iată la spate un berbec încurcat cu coarnele într-un tufiș. Și ducându-se Avraam a luat berbecul și l-a adus jertfă în locul lui Isaac, fiul său"[20]. Scena este dominată de figura berbecului, cu coarnele împotmolite, în fața lui, Isaac copil cu mâna dreaptă își ajută tatăl, pe Avraam - care este reprezentat doar bust, stând în spatele berbecului - să elibereze animalul de jertfă. Nici această scenă nu este mai calmă, personajele sunt încă încordate după drama ce era să se petreacă. Artistul insuflă o atmosferă de spaimă, scena este plină de mișcare. Tehnica este identică, personajele sunt realizate prin ciocănire, iar fundalul prin gravare.

Între cele trei virtuți în cele trei registre artistul a așezat trei flori simbolice creștine: laleaua - care conform simbolisticii creștine întruchipează frumusețea și moartea, apropierea dintre acestea două[21]. Această floare este un motiv decorativ preferat în evul mediu, în domeniul metalelor. Din punct de vedere artistic laleaua este foarte frumos realizată, prin tehnica ciocănirii, cu petalele ușor rotunjite, este redată în manieră baroc, frunzele și petalele în plină mișcare.

Cealaltă floare este un crin, executat în aceeași manieră ca și laleaua, cu petalele puțin desfăcute, cu o frunză și un boboc desprinse din tulpină de o parte și alta. Crinul își are și el valoarea în simbolistica creștină, unde este considerat ca floarea paradisului, simbol al lui Isus și al luminii[22]. Crinul alb poate fi și simbolul Sfintei Fecioare[23].

Cea de-a treia floare de pe cupă este trandafirul, la fel de frumos realizat prin ciocănire, în manieră baroc. Această floare a devenit în creștinism simbolul Maicii Domnului (Rosa Virtuosa) și al lui Isus Hristos (Rosa aurea)[24].

Din punct de vedere artistic capacul cupei prezintă o valoare deosebită, realizarea

lui denotă o cunoaştere foarte bună a meseriei de argintar şi desenul este de asemenea desăvârşit. Figurile nu mai au aceea stângăcie, naivitate ca în cazul cupei, parcă ar fi opera unui alt meşter argintar, sau de parcă tiparul după care a lucrat argintarul a fost făurit de o altă mână decât cea care a făcut desenul pentru cupă. Gravurile din metal executate în această perioadă au servit drept model secole de-a rândul pentru argintari. Capacul cupei reprezintă trei bărbaţi, care sunt personificarea viciilor, deci argintarul şi-a propus să prezinte lupta dintre virtuţi şi vicii. În cazul cupei avem de-a face cu un portretist foarte bun. Unul dintre portrete, cel al bărbatului cu cască, parcă ne duce cu gândul la gravurile lui Albrecht Dürer (1471-1527)[25], marele maestru din Nürnberg a cărui influenţă covârşitoare s-a oglindit în decurs de mai multe secole în obiectele de artă confecţionate pe pământul german, şi nu numai.

Capacul are bordură formată din frunze de acant, care este foarte frecvent utilizată în artă, începând din antichitate şi continuând în tot decursul evului mediu, având mai ales rol decorativ, dar în arta creştină simbolizează nemurirea[26].

Celor trei virtuţi (JUSTIŢIA, SPES, FIDES) de pe cupă îi corespunde câte un viciu, personificat de anumite figuri istorice sau legendare, care însă nu au mai fost nominalizate de meşter precum virtuţiile.

JUSTIŢIA - îi corespunde pe capac nedreptul şi crudul împărat al Romei Nero, care este întruchiparea injustiţiei a nedreptăţii, Nero este reprezentat în profil, având pe cap cununa de lauri caracteristică împăraţilor romani, emblemă a gloriei şi izbânzii militare[27]. Portretul este foarte frumos realizat din punct de vedere artistic, este un profil clasic latin, ce dă dovadă de o bună cunoaştere a fizionomiei omeneşti şi a artei antice. De o parte şi alta a portretului, artistul a întregit medalionul cu câte o cunună de lauri, parcă ar fi fost dominat de acel horror vacui specific renaşterii germane târzii şi barocului.

SPES (Speranţa) îşi are drept corespondent, ca viciu pe capac pe Iuda Iscarioteanul (Vânzătorul), simbol al deznădejdii[28]. Iuda este reprezentat în profil stânga, cu părul ondulat, ochii mari, migdalaţi, privind ficşi pierduţi, plini de disperare, nasul prelung, buzele cărnoase.

Lui FIDES (Credinţei) - meşterul argintar i-a plasat ca viciu un bărbat cu cască, reprezentat în profil dreapta, care conform tradiţiei poate fi centurionul Longinus, care şi-a implantat lancea în coastele Mântuitorului pentru a se convinge de moartea acestuia. Din rană a curs sângele divin ce s-a revărsat ca dar de mântuire asupra sutaşului roman, care s-a încreştinat cel dintâi după minunea de pe Golgota[29]. Longinus, care a devenit Sfântul Longinus este remarcabil realizat, este o faţă deosebit de expresivă, semănând mai mult cu un cavaler medieval, cu barbă stufoasă şi mustaţă lungă, ochii frumos conturaţi şi nas aquilin. De o parte şi alta a centurionului se află nelipsita cunună de lauri. Toate viciile au fost realizate prin tehnica ciocănirii şi prin gravare.

Întreaga piesă dă dovadă de o deosebită pricepere, măiestrie în ceea ce priveşte stăpânirea meseriei. Meşterul avea o mână şcolită şi foarte sigură pe unelte.

Butonul este o compoziţie foarte reuşită, formată din trei garoafe cu un frunziş abundent şi câte două rânduri de petale, peste care este suprapusă o floare cu opt petale, ce se termină cu o sferă aurită. Garoafa, adusă în secolul al XIII-lea de cruciaţii din Răsărit, este folosită tot cu valoare de simbol creştin. Frunzele şi sămânţa având forma unui cui, prefigurează şi simbolizează sacrificiul lui Isus[30]. Floarea cu opt petale poate şi ea să fie privită ca un simbol, marcând în cugetarea creştină opoziţia dintre Vechiul şi Noul Testament[31]. Sfera din argint aurit simbolizează perfecţiunea, pornind de la credinţa că sfera este corpul perfect, întrucât toate punctele de pe suprafaţa ei sunt egal depărtate de la centru. O regăsim în configuraţia bisericilor creştine (bazilica bizantină)[32].

Piesa prezentată mai sus necesită în continuare cercetări serioase şi îndelungate, pentru a fi lămurită pe deplin paternitatea acestui frumos obiect din metal preţios.

An outstanding piece from Satu Mare's Museum collection
(Summary)

This work's goal is to make known a cup with lid, which, we consider that is one of the most valuable objects from Satu Mare's silver ware collection..

Without any craftsman seal (which was striked out as a result of inadequate and repeated restorations), proceeding from analogies in special literature and from catalogues, we do consider that the piece was manufactured in XVII-th century by a silversmith from Nürnberg. Both the cup and the lid represent an ensemble of Christian symbols, so meaningful in whole Middle Ages. But with this concise presentation the theme is far from being finished because it requires thorough researches in order to establish the autorship of this beautiful piece made of valuable metal.

The list of illustrations

Fig. 1. Cup with lid (XVIII-th century, Nürnberg)
Fig. 2. Dragon (perhaps Leviathan, the biblical monster)
Fig. 3. Christian virtues
a) Justitia (Justice)
b) Spes (Hope)
c) Fides (Faith)
Fig. 4. Vices:
a) Nero
b) Judas
c) Longinus, the centurion
Fig. 5. Symbolical Christian flowers
Fig. 6. Carnations on the button

Note

1. Szilágyi András - Nürnbergi ötvösmunkák (XV-XIX. század) (Opere de argintărie din Nürnberg sec. XV-XIX), Budapesta, 1992. Catalog - piesele cu nr.: 28, p. 31, nr. -34, p. 34; nr. 60, p. 46.
2. Ivan Evseev - Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale, Timişoara, 1994, p. 55.
3. Vasile Drăguţ - Dicţionar enciclopedic de artă medievală românească - Bucureşti, 1976, p. 190.
4. Biblia - Cartea lui Iov - Bucureşti, p. 563.
5. ibidem - 40/17, p. 563.
6. ibidem - 41/15, 41/16; 41/17; 41/30 - p. 563.
7. Ibidem - 41/12.
8. ibidem - 41/20, p. 563.
9. ibidem - 41/14. p.563
10. ibidem - 41/22, p. 564.
11. Gert Richter - Gerhard Ulrich - Mitológiai és bibliai jelenetek a művészetben (Scene mitologice şi biblice în artă), Budapesta 1994, p. 85.
12. Jutta Seibert - A keresztény művészet lexikona (Lexiconul artei creştine) - Budapesta, 1994.
13. Ivan Evseev - op. cit., p. 20.
14. Virgil Vătăşianu - Istoria artei europene, vol. I, Epoca medie, Bucureşti, 1967, p. 466.
15. Jutta Seibert - op. cit., p. 211.
16. Ivan Evseev - op. cit., p. 21.
17. Jutta Seibert - op. cit., p. 166.
18. Biblia - Facerea, cap. 22/9; 22/10; 22/11; 22/12, p. 31.
19. George Oprescu - Manual de istoria artei, Renaşterea, Bucureşti, 1986, p. 15-16.
20. Biblia - idem, p. 32.

21. Jutta Seibert - op. cit., p. 316.
22. ibidem - p. 206.
23. Ivan Eseev - op. cit., p. 50.
24. ibidem - p. 188.
25. Gheroghe Székely - Dürer - Jurnalul călătoriei în Țările de Jos (Cabinetul de stampe), Bucureşti, 1990.
26. Jutta Seibert - op. cit., p. 15.
27. Ivan Evseev - op. cit., p. 87.
28. Fernand Comte - Marile figuri ale Bibliei, Bucureşti, 1995, p. 138-139.
29. Ivan Evseev - op. cit., p. 86.
30. Jutta Seibert - op. cit., p. 285.
31. Ivan Evseev - op. cit., p. 124.
32. ibidem, p. 169.

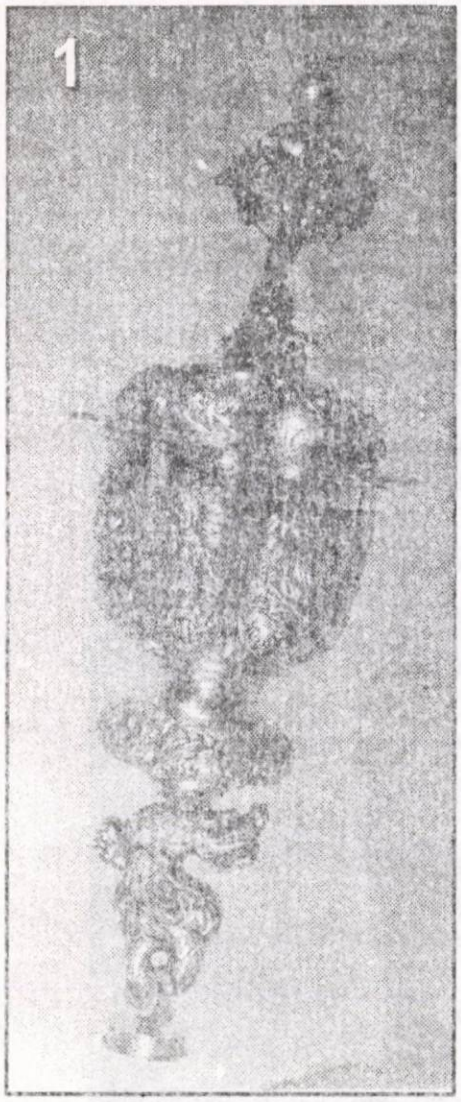

1. Cupă cu capac (secolul al XVII-lea Nürnberg)
2. Dragon (poate fi monstrul biblic Leviathan)

3.a. Virtuțiile creştine: Justiția (dreptatea)

3.b. Virtuțiile creștine: Spes (Speranța)

3.c. Virtuțiile creştine: Fides (Credința)

4. Viciile:
a. Nero
b. Iuda Iscarioteanul
c. Centorionul Longinus

5. Florile simbolice creştine

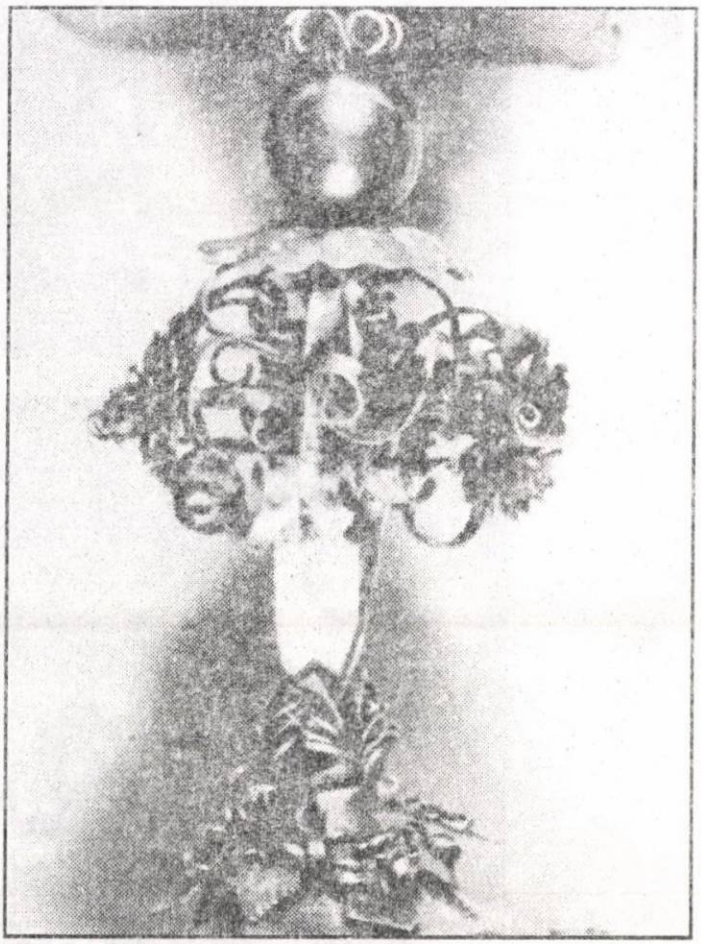

6. Garoafe de pe buton

Henri Catargi în sălile Muzeului de Artă Satu Mare

Doina Miclăuş

Ca şi în alte domenii ale culturii, în pictura românească, reprezentanţii săi cei mai de seamă preţuind şi iubind fondul de tradiţii al poporului nostru, au adăugat de-a lungul istoriei noi trepte la edificiul plasticii româneşti. Lumina şi decorativitatea, trăsături atât de proprii şcolii româneşti de pictură, ca şi lirismul ei tradiţional şi strălucirea coloristică ilustrată de mari artişti din trecut, şi-au găsit locul cuvenit în creaţia pictorilor contemporani. Pictori care au început să expună încă din primele decenii ale secolului nostru îşi continuă activitatea şi după război, în perioada contemporană.

Unul dintre pictorii aparţinând acelei generaţii care au văzut pentru prima dată lumina zilei la sfârşitul veacului trecut, este Henri Catargi. Nume de rezonanţă în pictura românească, Catargi a redat artei contemporane româneşti prestigiul aspiraţiei spre originalitate.

Născut în 1894, Henri Catargi desfăşoară o susţinută activitate, sub semnul exigenţei, personalitatea sa artistică definindu-se prin robusteţea sentimentului cu care cuprinde natura şi oamenii. Faptul că opera lui Catargi se subsumează peisajului, naturii statice şi portretului, aceasta nu înseamnă o segregaţie a genurilor. Pictura se înscrie în linia imaginii ilustrată de numele unor Poussin şi Cezanne. Eugen Schileru afirma că: "influenţa soluţiilor compoziţionale folosite de Poussin este evidentă în peisajele lui Catargi..."[1].

Citând pe Camile Corot: "Nu am decât un singur scop în viaţă, pe care vreau să-l umăresc neîncetat, acela de a face peisaje"[2], se poate afirma că şi în creaţia lui Catargi un loc important ocupă peisajele.

Ca maestru al peisajului, o simplitate maiestuoasă se degajă din lucrările sale. Lumina şi culoarea sunt organizate în spaţiul tabloului, astfel încât să reliefeze logic elementele esenţiale. O laudă entuziastă şi lucidă a frumuseţii naturii se desprind din peisajele maestrului. Peisajul lui Catargi este o construcţie energic articulată a unei lumi solemne, sobre, aşa cum o vede un artist intelectual şi sensibil. Culoarea participă la definirea imaginii, la accentuarea reflexelor meditative. Ea se întemeiază pe regimul unor dominante de un verde stins sau un galben grav, în care câteva pete luminoase îngăduie să se desluşească adâncimea perspectivei. Alegerea pe care o face în natură un pictor este definitorie. Nu numai cadrul, nu numai lumina, momentul zilei, anotimpul, dar chiar şi un anume element natural sunt relevante în conturarea stilului. Creaţia sa nu poate fi dezlipită de real. Referindu-se la clasicism în opera lui Catargi, Dan Hăulică consemna: "Clasicismul lui Henri Catargi nu este o reducţie raţionalistă, ci un efort de a orchestra complex reveria şi gândul lucid, plinătatea senzaţiei şi ordinea spiritului"[3]. Peisajele lui Catargi sunt atât de distincte tocmai pentru aceste realităţi ale stilului.

La Muzeul de Artă Satu Mare, Henri Catargi este reprezentat prin câteva peisaje şi un portret. Lucrarea intitulată "Peisaj" (Livada), fig. 1 înfăţişează un colţ de livadă, cu copaci în prim plan, iar în fundal profilându-se nişte dealuri. Tot cea ce este strălucitor, tot ceea cu ce se înveşmântează natura cât mai luminos pentru a înşela ochiul, nu-l interesează pe pictor, nu-l atrage. Catargi renunţa la toate aceste amăgitoare senzaţii şi se retrage într-o lume naturală. Este suficient un arbore oarecare care creşte oriunde şi oricând, o colină de deal pentru a-l inspira pe Catargi. Cromatica este realizată în nuanţe de verde stins, galben, maro.

Peisajul lui Catargi, apare lipsit de duşmănia marilor desfăşurări naturale a uriaşelor cataclisme geologice. O colină tocită învinge timpul prin rezistenţa la eroziune, un

copac învinge vremea prin perpetuare, expresie a continuității vegetale. Doar câteodată apar şi în peisajele sale cerul acoperit de nori, furtuna ce se apropie, nedeslănțuită însă.

Intitulată tot "Peisaj" (fig. 2), o altă lucrare din colecție, cum dealtfel şi alte tablouri ale sale, surprinde prin modestia motivului ales. Cerul înalt permite privirii să se avânte într-o vastă perspectivă atmosferică, în care vibrează plin de poezie sufletul artistului. Arborii, dealurile, apar fără nici un fel de amănunte inutile ca niște pete mari de culoare. Formele lor sunt concentrate, esențializate, dar nu schematice. Peisajul lui Catargi exprimă un elan către grandios şi infinit. Se observă absența omului ca personaj principal. Când totuşi apare o siluetă vagă, ea parcă se grăbeşte să dispară, ca surprinsă într-un loc unde nu are ce căuta.

Peisajele lui Catargi se caracterizează printr-o sobrietate a cromatismului subliniată de brunuri ruginii şi de discrete tonalități de galben.

Recunoscut ca peisagist, Catargi a realizat însă şi naturi statice. Acestea exprimă o îmbinare a lucrurilor, obiectele comune aranjate pe o masă, crează raporturi identice ca într-un peisaj. Armonia cromatică este de un mare rafinament la fel ca în peisajele sale. Pasta coloristică e aşternută cu acelaşi simț al materialității volumelor. Delicatețea gamelor cromatice dobândeşte un accent liric mai intens.

Un gen căruia artistul i se va consacra mai cu seamă începând din deceniul al cincilea al secolului XX, este portretul. Încă din perioada interbelică artistul manifesta interes pentru prezența umană. Fără să se oprească asupra fizionomiilor, Catargi marca incontestabila căldură a chipului omenesc, sugerată nu doar de câte un surâs visător, de grația figurii, ci de o culoare mai transparentă mângâiată de mai multă lumină. Ajuns la desăvârşirea limbajului său pictural, artistul a realizat compoziții ample, portrete îndeosebi de femei prezentate într-un cadru intim, într-o atmosferă de uşoară reverie. Aceste tablouri relevă aportul unei personalități distincte la evoluția picturii româneşti moderne.

Lucrarea "Portret" (fig. 3) din colecția muzeului, înfățişează un portret de femeie, cu coc, şezând într-un fotoliu. Poartă o rochie de culoare maro, cu decolteu, iar fotoliul este acoperit cu o husă verde. Mâinile le ține împreunate, cea stângă căzând lejer pe speteaza fotoliului. În spate se vede o draperie orange. Totul este pictat pe un fond maro, cromatica având nuanțe de maro şi verde.

Portretele realizate de Catargi sugerează demnitate nativă, distincție sufletească, o ținută impunătoare, prestantă şi căldură umană învăluitoare. O undă de visare poetică le mângâie trăsăturile. Eugen Schileru scria: "Catargi practică un realism poetic de o deosebită elevație spirituală, în care concretul şi visul se împletesc, se relevează unul pe altul..."[4]. Catargi dă picturii sale un farmec specific, iar din tablourile sale se degajă acea impresie de firesc. La Catargi pictura începe printr-un desen, la schițele din natură ca apoi să le prelucreze în atelier. El îşi desăvârşeşte educația în mediul şcolii din Paris, asemeni majorității pictorilor români: N. Grigorescu, Ion Andreescu, Ştefan Luchian, Theodor Pallady. Artistul a frecventat atelierele Academiilor Iulian şi Ranson. Ulterior a lucrat şi la atelierul pictorului André Lhote. Studiul în atelierul acestuia i-a format definitiv pictorului pasiunea pentru valori emoționale captate prin surprinderea unei cromatici luminoase a realului.

Catargi a ştiut să păstreze exact ceea ce îi va da uşurința dezvăluirii de sine. Pictorul a detestat din prima clipă haosul, exaltările, dezordinea. A iubit dintotdeauna ceea ce Baudelaire cuprindea prin triada "luxe, calme, volupté". De la început şi-a dat seama însă că epoca noastră, o epocă atât de zdruncinată, are nevoie de construire, de sobrietate.

Istoria picturii româneşti de la sfârşitul secolului al XVIII-lea până în zilele noastre este într-un proces continuu de dezvoltare şi diversificare. Cu toate că fiecare etapă istorică a adus înnoiri, pictura românească se caracterizează totuşi printr-o anumită unitate de stil. În ultimii ani a devenit mai personală, şi-a diversificat stilurile şi tendințele, întinerindu-şi mijloacele de exprimare. Ea tinde să se încadreze în coordonatele artei europene, realizând o sinteză modernă între național şi universal.

The paintings of Henri Catargi in the halls of the Art Museum
(Summary)

The goal of this work is to present the paintings of Henri Catargi, which can be seen in the Art Museum collection. The Art Museum is the holder of few landscapes and a portrait. His landscapes inspires a majestic simplicity and they are characterized by a chromatic sobriety. The portraits are pointing out the warmth of the human face, suggesting native dignity and surrounding human warmth.

Note

1. Eugen Schileru - Mereuță Iulian, Henri Catargi Editura Meridiane, Bucureşti, 1970, p. 20.
2. Ibidem, p.5
3. Ibidem, p. 12.
4. Eugen Schileru - Vasile Drăguț, Dan Grigorescu, Vasile Florea, Marin Mihalache, Pictura românească în imagini, Editura Meridiane, Bucureşti, 1970, p. 272.

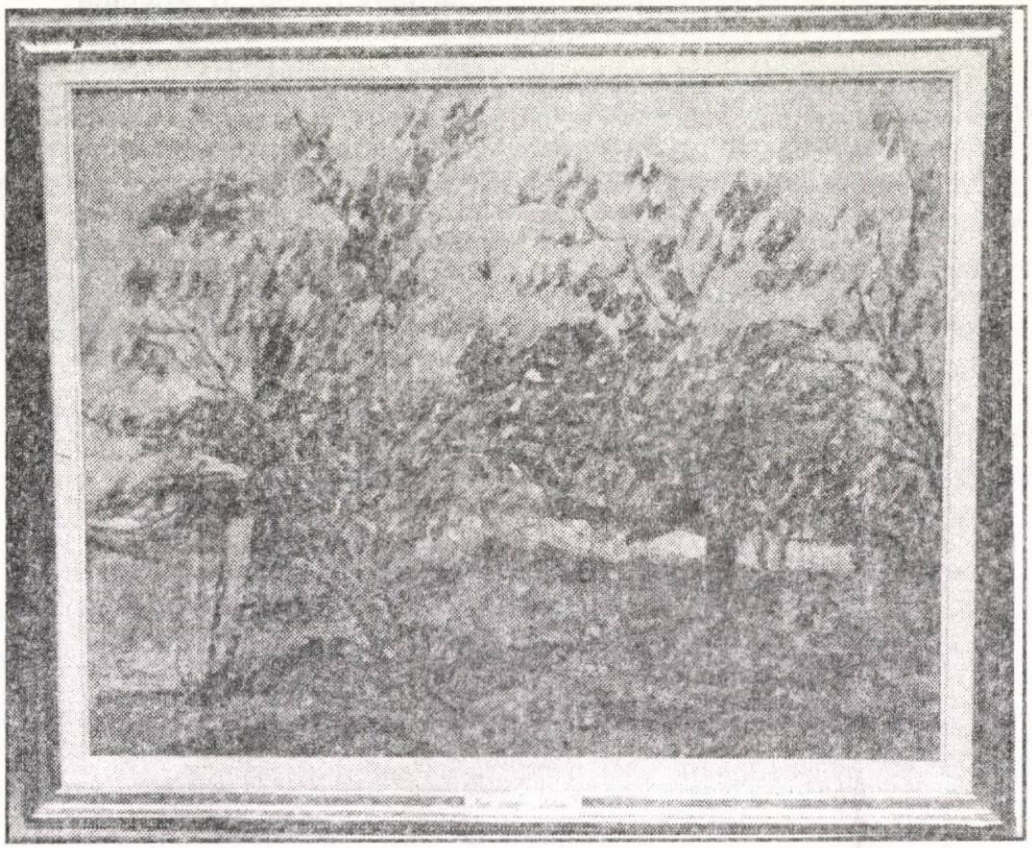

Fig.1. Henri Catargi - Peisaj (Livada), colecția MJSM
ulei/hârtie, nr. inv. 60209, dim. 78x68, semnat stânga jos.

Fig. 2. Henri Catargi - Peisaj, colecția MJSM
ulei/pânză, nr. inv. 60210, dim. 52x46, semnat şi datat stânga jos '71.

Fig. 3. Henri Catargi - Portret, colecția MJSM
ulei/pânză, nr. inv. 60208, dim. 140x100, semnat stânga jos.

MUZEOGRAFIE

Comemorarea a 80 de ani de la naşterea graficianului Paul Erdős (1916-1987)

Iudith Erdős

Muzeul prin menirea sa are privilegiul cultural de a valorifica opera unor personalităţi artistice de marcă aparţinătoare tezaurului artistic naţional. Printre creatorii artei plastice româneşti care au dat o operă reprezentativă se numără şi graficianul sătmărean Paul Erdős (1916-1987) de la a cărui naştere se împlinesc 80 de ani. La această vârstă un artist ajunge să facă însumarea realizărilor sale pe tărâmul artei, alături de numeroasele neîmpliniri cu care fiecare creator se întâlneşte de-a lungul creaţiei.

Opera graficianului aflându-se în numeroase muzee din ţară, printre care şi secţia de artă a muzeului sătmărean, fiind o operă încheiată dă posibilitatea unei analize mai profunde şi obiective a creaţiei sale. De-a lungul vieţii, Erdős a avut o activitate expoziţională deosebit de bogată cuprinzând anii 1931-1986. Dintre aceste expoziţii organizate atât în ţară cât şi în străinătate se remarcă expoziţiile de amploare cu caracter retrospectiv din anii 1976; 1982 (din timpul vieţii artistului) precum şi expoziţia din 1989 (post mortem) organizată de Muzeul Naţional de Artă din Bucureşti. Şirul acestor expoziţii a fost îmbogăţită de expoziţia comemorativă organizată de Muzeul judeţean Satu Mare, secţia de artă în anul 1996.

În organizarea acestei expoziţii în mod conştient s-a ocolit profilul retrospectiv, încercând să se concentreze întregul material pe lucrările din ultimii 15 ani a creaţiei lui Erdős, reuşind în felul acesta prezentarea unui număr de 72 de lucrări prin care graficianul îşi conturează pe deplin personalitatea şi valoarea artistică atât în epoca trăită cât şi în rândul generaţiei de graficieni din care face parte.

Plin de frământări şi dileme cu o sete de frumos de netăgăduit, Erdős se dovedeşte prin moştenirea artistică lăsată a fi unul dintre desenatorii de prestigiu ai graficii contemporane din a doua jumătate a secolului XX., ocupând un loc de cinste în galeria de artişti plastici ai acestei perioade, definit de o deosebită originalitate şi lirism. Personajul principal al imaginilor sale a rămas Omul, fie din lumea aspră a satului - amintindu-ne de lucrările ce invocă personajele de ţărani şi ţărănci cu caracter emblematic - fie din lumea plină de frământări a meditaţiilor, a ideilor general umane ce l-au preocupat în mod deosebit în ultimii ani ai vieţii. Expoziţia comemorativă prezintă lucrările din această perioadă în care el realizează o poezie a viţeii şi sensibilităţii care l-au caracterizat şi care l-au propulsat printre altele ca pe unul din marii desenatori de nivel european a cărui valoare este în creştere.

Mesajul acestor imagini dezvăluie o structură sufletească care în esenţa ei era dramatică, dar transpusă în desene cu seninătate şi optimism. Erdős a avut parte în viaţa sa şi de experienţe crâncene, zdrobitoare (fiind deportat în 1944) dar nu s-a oprit la ele. Dorea prin fiecare desen să le şteargă din mintea şi cugetul său, dorea să demonstreze că Omul este bun şi frumos, că el poate fi victimă oricând. Luptând din răsputeri cu amintirile întunecoase, permitea doar seninului să iasă la suprafaţă fiind convins, în ciuda tuturor, de frumuseţea vieţii. De o mare muzicalitate şi poezie (fiind un mare iubitor al acestora) desenele prezente în această expoziţie vorbesc în fiecare ipostază în forme concise, vibrante, expresive, oferă o vrajă specifică, creând o atmosferă meditativă aparte, chemând la lecturare. Prin linii simple, clare, graţioase, prin utilizarea curajoasă a suprafeţelor albe, în contrast cu petele negre, subordonate mesajului, artistul invită privitorul la meditaţie. Cu o dorinţă arzătoare de comunicare, limbajul său artistic este deosebit de bogat în elemente simbolice de o valoare universală. În spusele imaginilor, publicul recunoaşte în mod sigur gânduri ce-l frământă în adâncul său. Lucrări ca: "Orbi la Veneţia" (1972), "Porumbei la

Veneţia" (1972), (fig. 1), "Mituri" (1965), "Capricii" (1981), (fig. 2), Moise" (1983), "Susana şi bătrânii" (1985), "Trecerea timpului" (1974), "Visul" (1986), "Baladă Villon", (1981) (fig. 3), "Floarea albastră", etc., sunt doar câteva din lucrările acestei expoziţii în care Erdős ca un fir continuu imortalizează clipele vieţii.

Opţiunea în ceea ce priveşte prezentarea în expoziţia comemorativă a desenelor ce datează din anii '70, '80 este justificată prin dorinţa de a aduce în faţa publicului acele lucrări ale graficianului care prin coerenţă, tenacitate şi virtuozitate artistică reprezintă cel mai pregnant opera lui Paul Erdős înscriind-o în mod sigur în seria valorilor patrimoniale ale acestei ţări.

Tot cu ocazia împlinirii celor 80 de ani de la naşterea graficianului a fost reamenajat sediul în care artistul a avut atelierul de creaţie precum şi mica expoziţie ce cuprinde un număr de 20 de desene donate de artist în anul 1986 oraşului natal.

The commemoration of 80 years from the birth of the drawer Paul Erdős (1916-1987) (Summary)

This concise paper presents the memorial exhibition devoted to Paul Erdős (1916-1987), drawer. It was choose a part of his creation, respectively the drawings of 70's and 80's in which Erdős is outlined in the generation of drawers from second half of XX-th century as one of the drawers with an european standard. His images have a special originality, lyricism, expressiveness and gracefulness.

In the meantime it was arranged the studio of Paul Erdős, inaugurated as a memorial house.

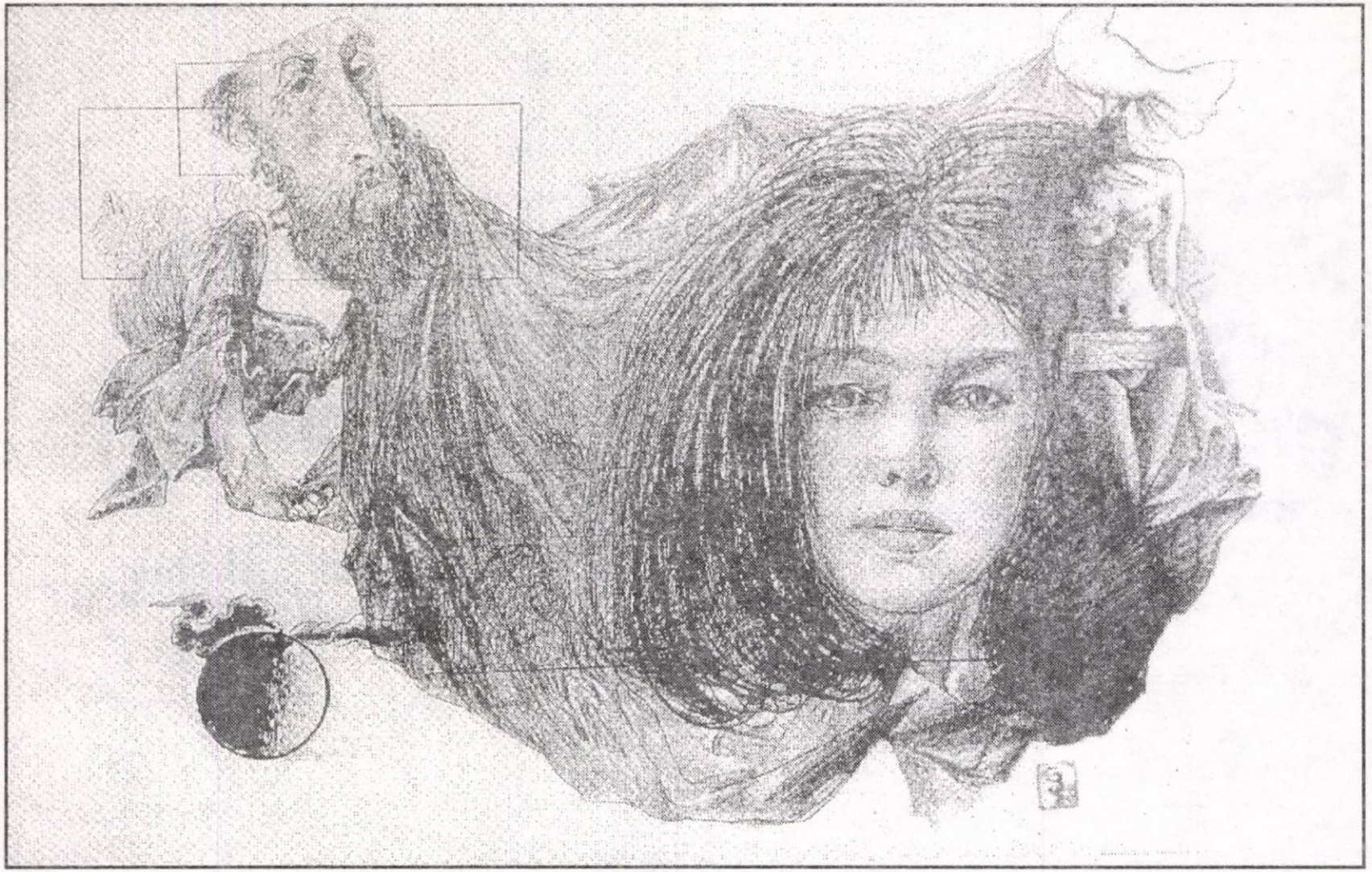

“Porumbei la Veneția” (1972)

"Capricii" (1981)

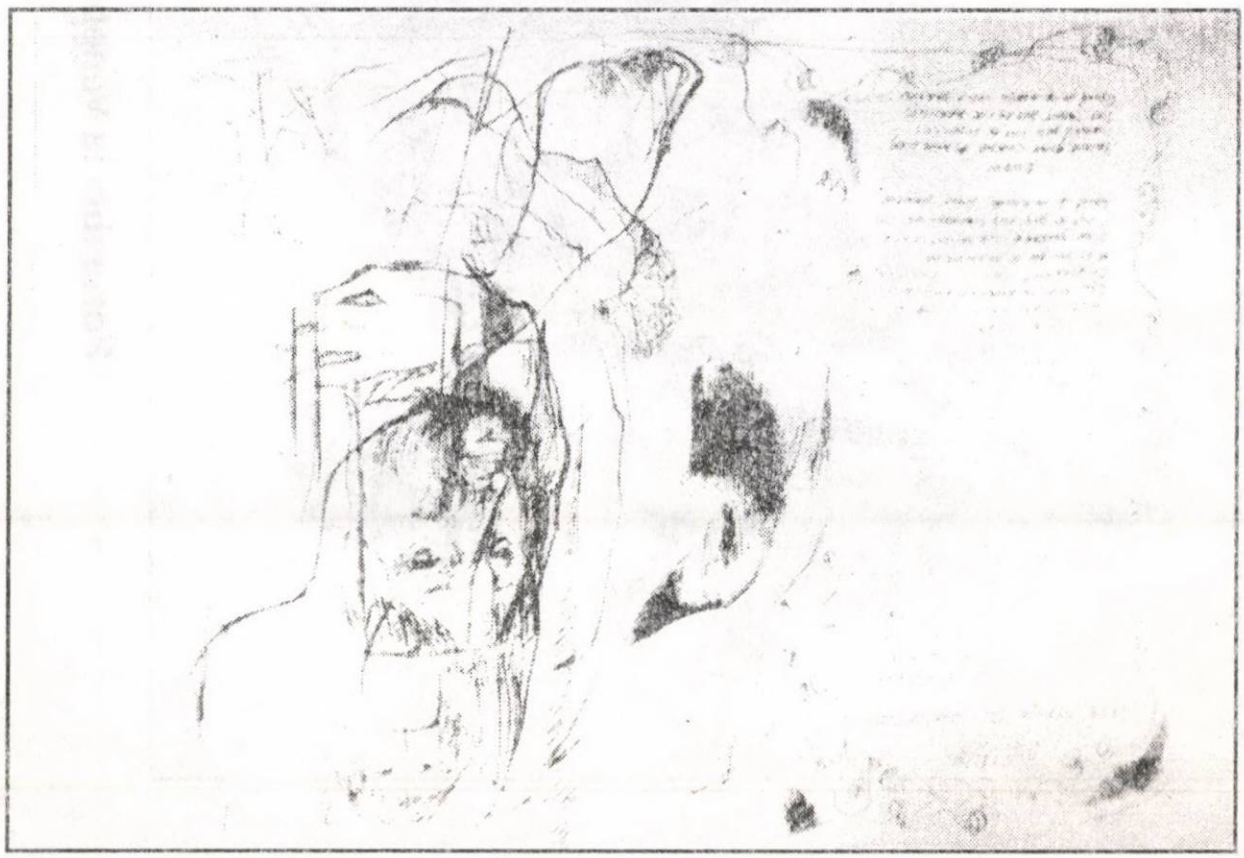

"Baladă Villon" (1981)

Organizarea depozitului de artă

Doina Miclăuş

Patrimoniul cultural este o componentă a avuţiei naţionale, concretizat sub formă de bunuri materiale. Fără îndoială, mărimea patrimoniului este determinată de numărul de piese cuprinse, exprimând astfel specificul cultural naţional. Starea de conservare şi depozitare a patrimoniului, indică tocmai gradul de civilizaţie al societăţii respective.

Păstrarea în bune condiţii a valorilor de cultură se face în depozite organizate special pentru adăpostirea acestor valori.

Clădirea depozitară de fonduri sau colecţii se amplasează în primul rând în funcţie de climatul regiunii. Zona de amplasare nu trebuie să fie supusă unor mari variaţii climatice. Amplasarea de depozitare e bine să se facă în interiorul clădirii, cu pereţi interiori, uşi şi ferestre etanşe. Sunt analizate şi elementele poluante din zonă. Tendinţa actuală este aceea de a scoate noile clădiri din zona de concentrare şi aglomerare a oraşelor spre partea periferică, sau înconjurarea vechilor clădiri de muzee cu plantaţii. Spaţiul de depozitare nu se amplasează în apropierea unor obiective care să prezinte pericol de incendiu. Terenul pe care este amplasată construcţia este ferit de pericolul inundaţiilor.

Deosebit de importantă pentru un spaţiu de depozitare este problema încălzirii. Ea este rezolvată de obicei, printr-o instalaţie de calorifer. Încălzirea cu calorifer prezintă însă dezavantajul uscăciunii, care se poate remedia cu aparate de vaporizare sau cu mijloace mai simple.

Controlul temperaturii şi al umidităţii în depozite se face cu ajutorul aparatelor numite higrometre, înzestrate cu termometre. Acestea înregistrează automat variaţiile produse în cursul unei zile. Deci un depozit trebuie să fie dotat cu aparatură de măsurare, înregistrare şi reglare a parametrilor microclimatici.

O altă problemă legată de organizarea depozitului de artă este aceea a sistemului de iluminare. Obiectele din spaţiul de depozitare sunt protejate contra luminii naturale folosind draperii, iar ferestrele fiind prevăzute cu plase cu găuri foarte mici.

Pentru păstrarea în bune condiţii a valorilor culturale foarte important este mobilierul din spaţiul de depozitare. Acesta trebuie să corespundă în primul rând cerinţelor specifice ale obiectelor depozitate: - materialul din care este confecţionat, rezistenţa rafturilor în funcţie de obiectele depozitate, stabilitatea rafturilor, distanţa dintre rafturi, poziţia rafturilor sau a mobilierului în raport cu ferestrele, uşile.

Mobilierul din spaţiul de depozitare trebuie să fie simplu, confecţionat din materiale uşoare, neutre din punct de vedere chimic.

Organizarea depozitului de artă presupune şi stabilirea modului de aşezare a obiectelor într-un mobilier adecvat.

Pictura se depozitează în poziţie verticală pe montanţi.

Aceştia dacă sunt mobili se vor lua măsuri pentru prevenirea trepidaţiilor şi a jocurilor prin folosirea cârligelor cu arc şi interpunerea unor materiale clasice între lucrări şi plasa de susţinere, precum şi între perete şi cadrul montantului.

Când se folosesc pentru picturi compartimentele, nu se depozitează în acelaşi compartiment două sau mai multe lucrări, lăţimea compartimentului să fie ceva mai mare decât lăţimea lucrării care se introduce, încât să stea uşor înclinată (10-15°). Înainte de introducerea lucrărilor în raft, acestea sunt verificate fiecare în parte, scoase cuiele, fixate şi protejate belciugele, cârligele şi celelalte accesorii.

Este interzisă depozitarea chiar şi temporar a lucrărilor pe jos, rezemarea de surse de încălzire, de diferite piese de mobilier. Picturile pe lemn de depozitează în poziţie orizontală, pe blaturi mobile.

Într-un depozit de artă, grafica se aşează în dulapuri, în mape ce cuprind cel mult

10 desene. Desenele sunt separate între ele cu pânză sau hârtie neacidă.

Cartonul sau hârtia folosite pentru confecționarea paspartuurilor, pentru depozitarea sau expunerea graficii, documentelor, trebuie să fie neutru.

Covoarele şi scoarțele se păstrează pe rulouri metalice sau de lemn.

Sculpturile din spațiul de depozitare, se aşează unele lângă altele în rafturi, ținând însă cont de mărimea şi greutatea fiecăruia.

Spațiul de depozitare cuprinde şi dispozitive, mijloace de acces şi transport specifice obiectelor (scări, coşuri, cărucioare mobile).

Într-un depozit de artă există colecții de pictură, grafică, sculptură şi artă decorativă.

Patrimoniul muzeal al secției de artă al Muzeului Județean Satu Mare, cuprinde aproximativ 2800 obiecte dintre care 6 colecții de pictură, 7 colecții de grafică şi 3 colecții de sculptură.

Starea de sănătate a unei colecții constituie o problemă deosebit de importantă pentru orice spațiu de depozitare. Se efectuează control periodic pentru verificarea stării de sănătate a obiectelor şi a gradului de contaminare biologică, lucrările fiind aşezate pe tipuri de deteriorări.

Introducerea obiectelor într-un spațiu de depozitare, presupune uscarea completă a spațiului nou construit, renovat sau restaurat, curățirea, dezinfectarea şi dezinsectizarea generală a spațiului şi a modulilor de depozitare. Spațiul destinat depozitării colecției nu se foloseşte şi desfăşurării altor activități. În incinta depozitului de bunuri de patrimoniu nu se introduc şi nu se depozitează alte obiecte.

Personalul care gestionează colecția trebuie să fie dotat cu echipament şi mijloace de protecție (mănuşi, mască, alcool, creme antiseptice).

La proiectarea şi amenajarea depozitului de colecții muzeale participă în mod direct toți muzeografii din secție, asigurând securitatea bunurilor depozitate. Organizarea depozitului se face potrivit criteriilor conservării ştiințifice.

Activitatea de descoperire şi aplicare a celor mai potrivite mijloace pentru protejarea bunurilor culturale asigură prelungirea la maximum a vieții acestora.

THE ORGANIZATION OF THE ART WARCHOUSE (SUMMARY)

The work presents, in few words, the optimum means and conditions, in order to protect the cultural values, as a rule, reporting on art patrimony preservations and storage.

ŞTIINŢELE NATURII

Situaţia actuală a Galliformelor în judeţul Satu Mare

Fazekás Lóránd

Condiţii naturale

Judeţul Satu Mare este situat în partea nord-vestică a ţării, la nord se învecinează cu Ucraina, la vest cu Ungaria. Suprafaţa: 4345 km^2.

În relieful judeţului predomină câmpia - 2/3 din suprafaţa totală - Câmpia Crasna-Erului, Câmpia Someşului şi Câmpia Turului, ca zonă de şes mai amintim Depresiunea Oaşului. Pe partea estică se întind Munţii Oaşului şi Munţii Gutâiului. Ca treaptă mijlocie la sud apar dealurile pe numele Culmea Codrului şi Piemontul Tăşnadului cu înălţimea 350-550 de metri.

Judeţul are o climă temperată de tranziţie în care predomină influenţa climei oceanice, mai ales iarna, provocând ameliorarea acesteia fapt căruia se datorează topirea zăpezii.

Vegetaţia originală a fost stepă şi silvostepă în partea vestică şi centrală, iar în partea estică păduri de amestec din care şi acuma mai este 1200 ha, iar pantele munţilor sunt acoperite cu păduri de fag.

Galliforme în judeţ

În aceste condiţii de mediu din ordinea Galliformes sunt răspândite trei specii: Phasianus colchicus (fazan), Perdix perdix (potârniche) şi Coturnix coturnix (prepeliţă). Aceste specii de păsări reprezintă vânat cu pene, de aceea Romsilva judeţeană evaluează numărul indivizilor şi determină condiţii de vânare acestora.

Phasianus colchicus - fazanul

La Phasianus colchicus efectivul optim pe judeţ 8600 indivizi, iar existentul la începutul anului a depăşit cu 173 % (23.460 de bucăţi) efectivul optim, din această cantitate pentru vânare a fost propus 2870, deci 12,2 % pentru vânătorii judeţeni şi 640 pentru străini.

Condiţiile cele mai favorabile se găsesc pe câmpia dintre Someş şi poalele munţilor unde densitatea este cea mai mare. Densitatea medie judeţeană este de 5,4 indivizi/km^2.(fig1.4/4)

În judeţ funcţionează două fazanării. Una este administrată de către Romsilva judeţeană şi este situată în Pădurea Noroieni care teritorial aparţine de Satu Mare. A doua este în proprietatea A.J.V.P.S. şi funcţionează în hotarul satului Gelu, comuna Terebeşti, pe lângă Carei.

Fazanăria Noroieni are o suprafaţă 6 hectar, înconjurată cu păduri în amestec. Are două incubatoare şi două ecluzatoare. În primăvara anului 1996 au eclozat 16.700 de pui, din care 18 % n-au supravieţuit. În momentul de faţă din cele 14 serii în voliere sunt 9.000 bucăţi cu diferite vârste, iar 2.200 au fost valorificate pentru export (fig. 7).

Anual aproximativ 1.000 de bucăţi sunt aşezate în natură pe o parcelă de 1.000 hectar, în perioada de vânare, mai ales pentru vânătorii italieni. Din aceste 1.000 de bucăţi aproximativ 50 % rămân în viaţă. Femelele care rămân în mediu au probleme de cuibărire, în primii ani nu fac cuiburi, ouăle sunt împrăştiate în iarbă cum a fost condiţiile în voliere. Pentru eliminarea consangvinităţii după 4-5 ani efectivul este reînnoit. Cocoşii sunt aduşi de la Iaşi şi găinile de la Timişoara. Marea majoritate a fazanilor sunt trimişi în forma vie în Franţa şi Italia. Condiţia de comandă: coada să aibă cel puţin 30 de cm.

Sunt crescute două subspecii: Phasianus colchicus torquatus (fazanul chinez) şi Phasianus colchicus tenebros care are un penaj închis.

Centrul Gelu care este administrat de către vânători nu are incubator, se procură

pui de la centrul Noroieni.

Perdix perdix - potârnichea

Numărul existent la începutul anului a fost de 9.900 bucăți din care pentru recoltare a fost propus un număr de 700 pentru vânătorii județeni și 300 pentru străini. Este răspândită în număr mai mare pe câmpie până la poalele munților și dealurilor și în Depresiunea Oașului. Între Someș și Crasna în pete mici efectivul este mai mare, iar în Piemontul Tășnad, Culmea Codrului, zona muntoasă este foarte rar. Densitatea medie județeană: 2,3 indivizi/km^2 (fig. 2, 4/5).

Coturnix coturnix - prepelița

Efectivul evaluat în primăvara anului 1996 a depășit 3.000 de indivizi din care au fost recoltați de către vânătorii italieni 69 exemplare din fondul Doba și 64 exemplare din fondul comunei Apa. Cu privatizarea pământului a crescut simțitor efectivul prepeliței. Este răspândită mai ales între Someș și Canalul Erului, de-a lungul granitei cu Ungaria. Densitatea medie județeană: 0,7 indivizi/km^2 (fig. 3, 4/5).

Tetrastes bonasia - ierunca

În perioada de iarnă în Munții Oașului și Munții Gutâiului accidental apare și ierunca care probabil migrează din Munții Rodnei sau Munții Maramureșului. Câteva exemplare au fost recoltate la Tarna Mare pe lângă granița cu Ucraina (fig. 6/8).

Comparând datele actuale cu datele din anul 1985, putem să spunem că la toate cele trei specii a crescut efectivul. De exemplu la fazan cu 27,7 %, iar la potârnichea cu 10,6 %, la prepeliță nu avem evidența din anul 1985.

Din păcate pararel cu condițiile economice grele a crescut branconajul mai ales la fazan și mai rar la potârniche (fig. 6/9).

Datele au fost procurate din Centralizatorul anual 1985 și 1995 a efectivelor de fazan, potârniche și prepeliță și a recoltelor propuse din jud. Satu Mare. Romsilva R.A. Filiala Teritorială Satu Mare.

Materialul a fost prezentat la Conferința asupra Galliformelor 26-29 oct. 1995, Reghin.

The present day situation of the Gallifformes in county Satu Mare
(Summary)

The county Satu Mare is located in the north-west of Romania. The landscape is prevailed by plaines (of Crasna, Ier, Someș, Tur), on the easten side are mountains (Oaș, Gutâi). It has a provisional temperate climate, in which dominates the influence of oceanic climate.

In county Satu Mare we have three species: Phasianus colchicus L (pheasant), Perdix perdix L. (partridge), Coturnix coturnix L. (quail). These species are assessed (as number) and can be hunted only in certain conditions.

In 1995 the number of pheasants was 23460, partridges 9900, quails 3000. In the winter time in mountains Oaș and Gutâi apperas Tetrastes bonasia Brehm (hazel hen).

Comparing the present effectives with those from 1985 we are able to say that on the three species the number increated.

The list of illustrations

1. The expanse of pheasant
2. The expanse of partridge
3. The expanse of quail
4. Phasianus colchicus - nest
5. Perdix perdix - nest
6. Coturnix coturnix -nest
7. Pheasant preserve
8. Tetrastes bonasia (naturalized)
9. Ornithological poster

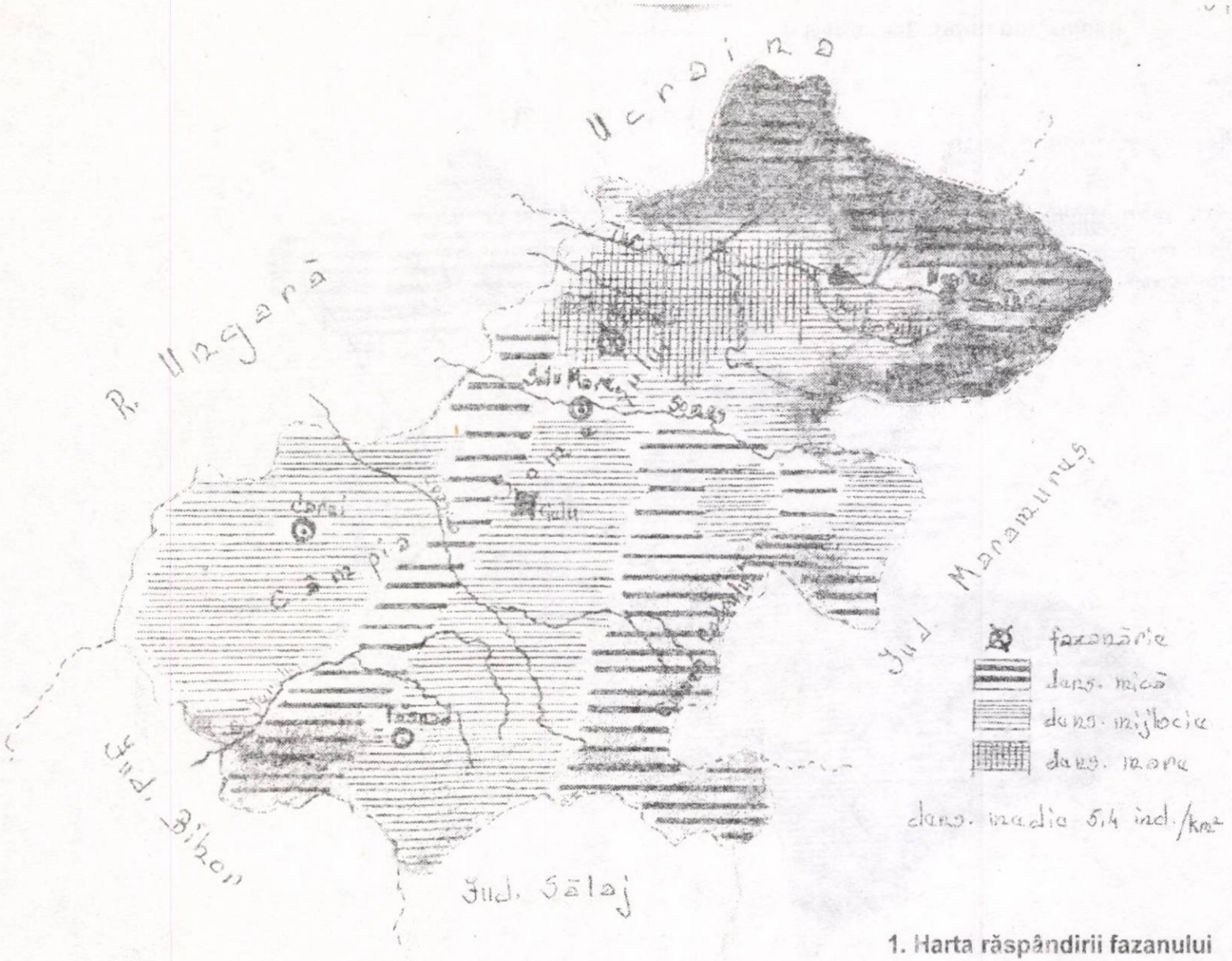

1. Harta răspândirii fazanului

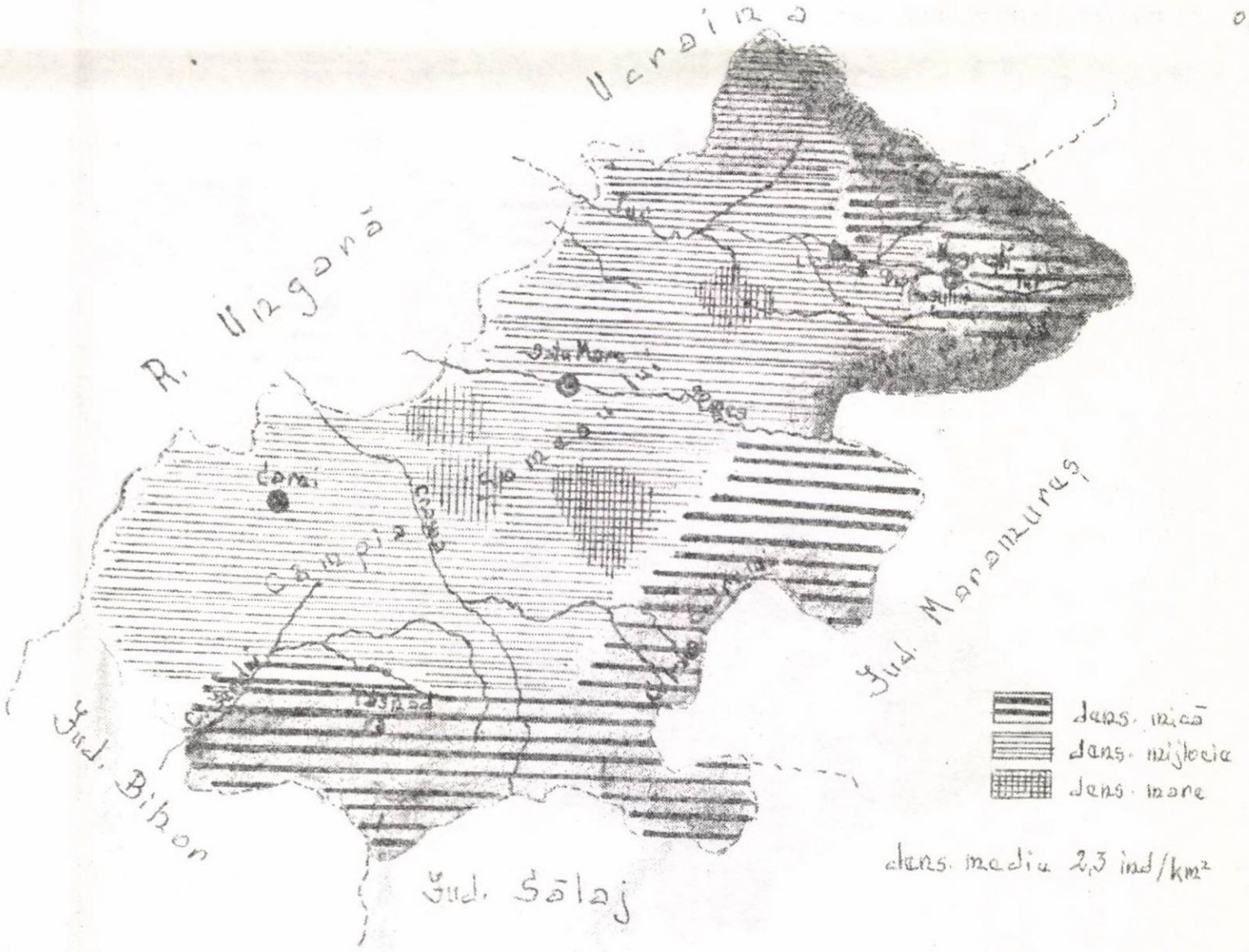

2. Harta răspândirii potârnichii

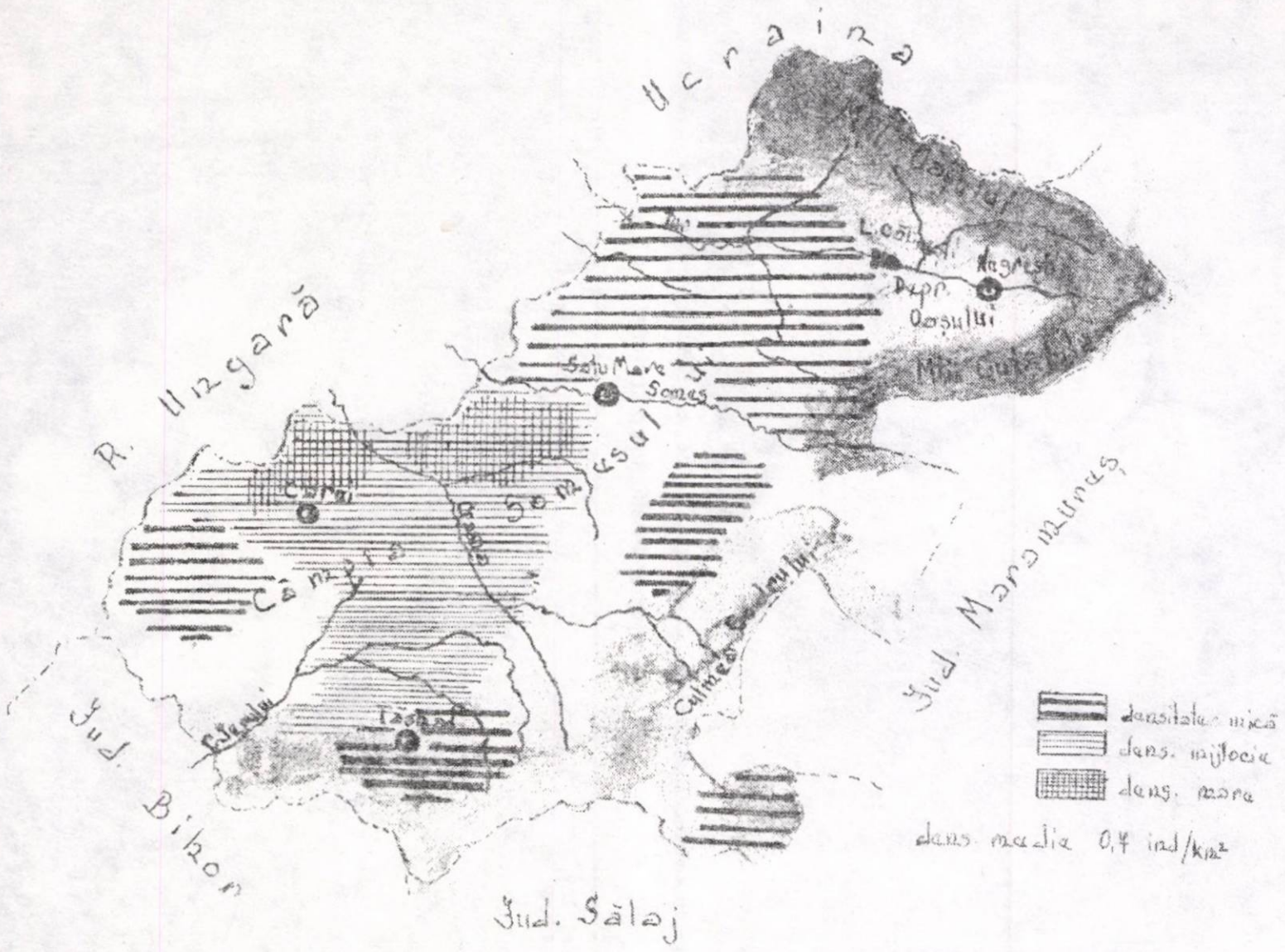

3. Harta răspândirii prepeliței

4. Ponda de Phasianus colchicus

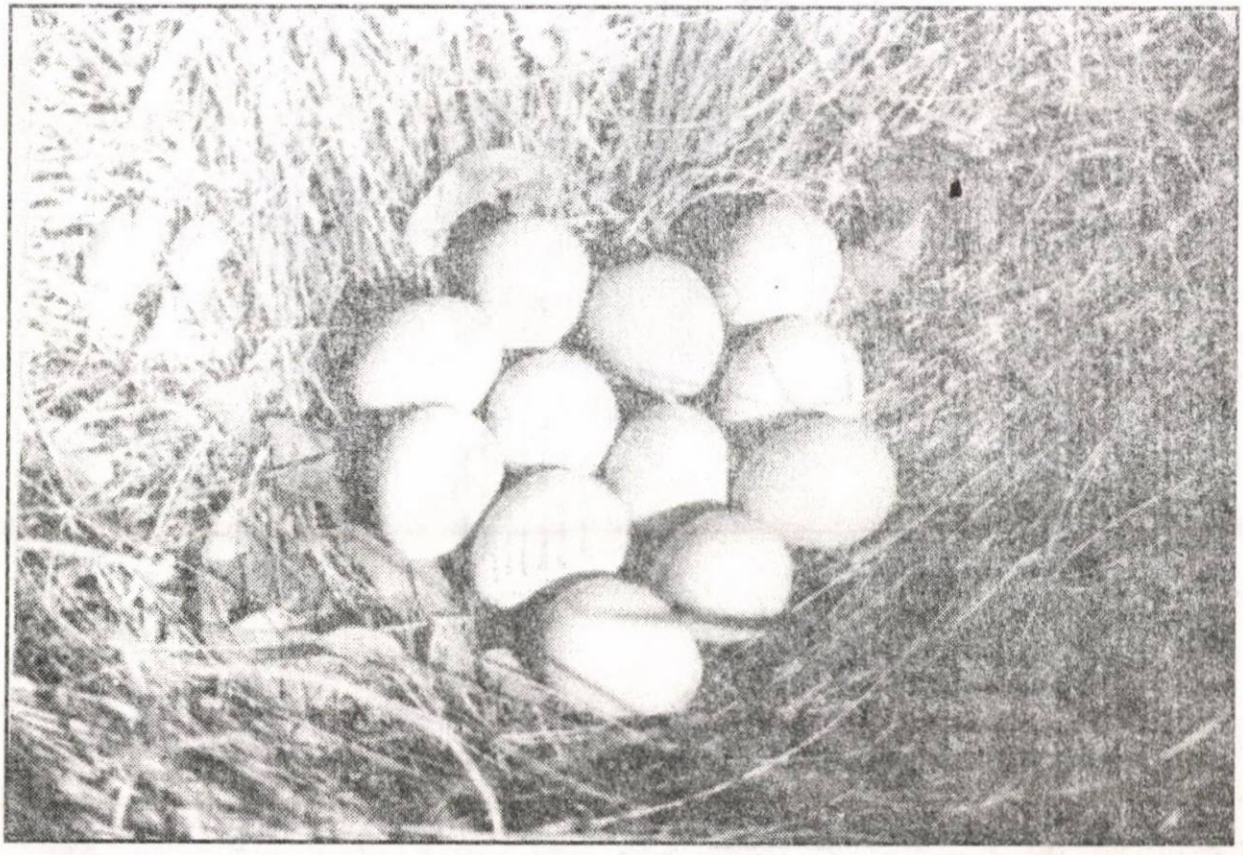

5. Ponda de Phasianus colchicus

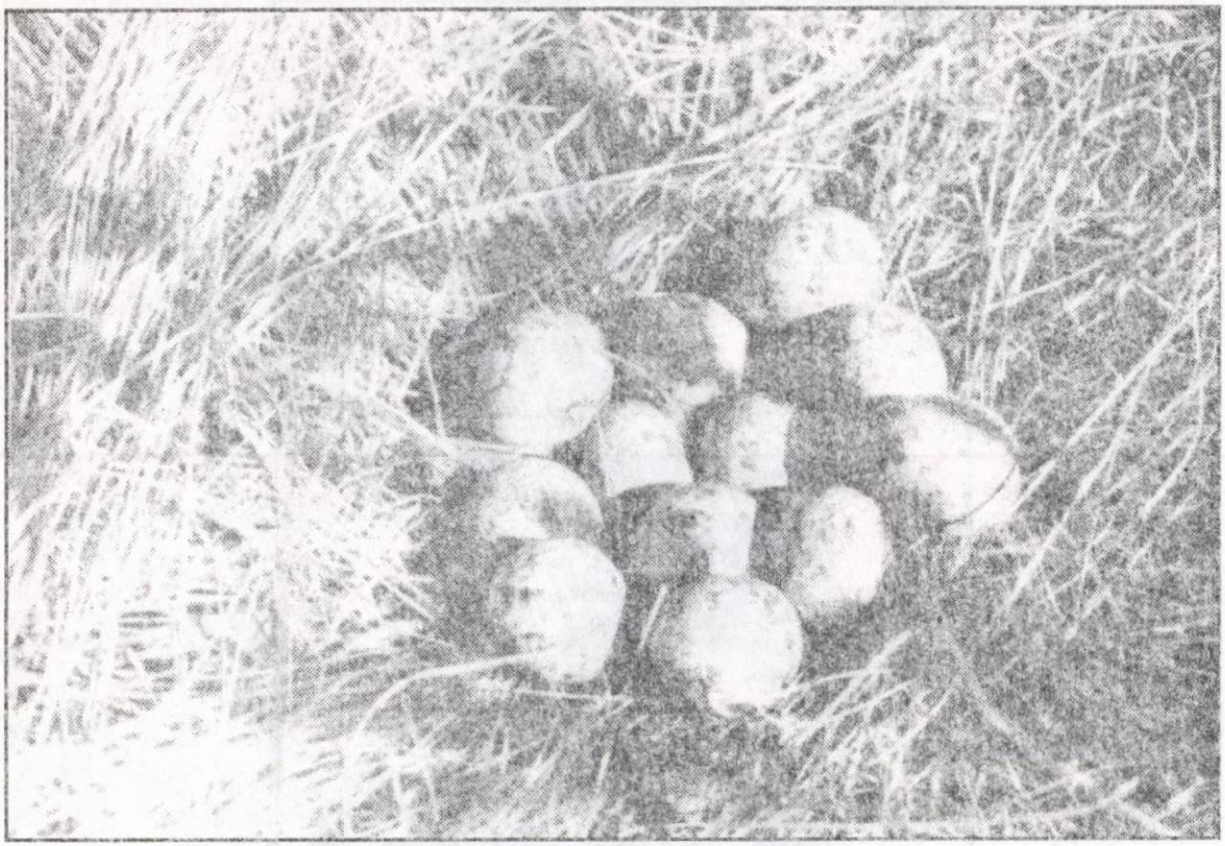

6. Ponda de Phasianus colchicus

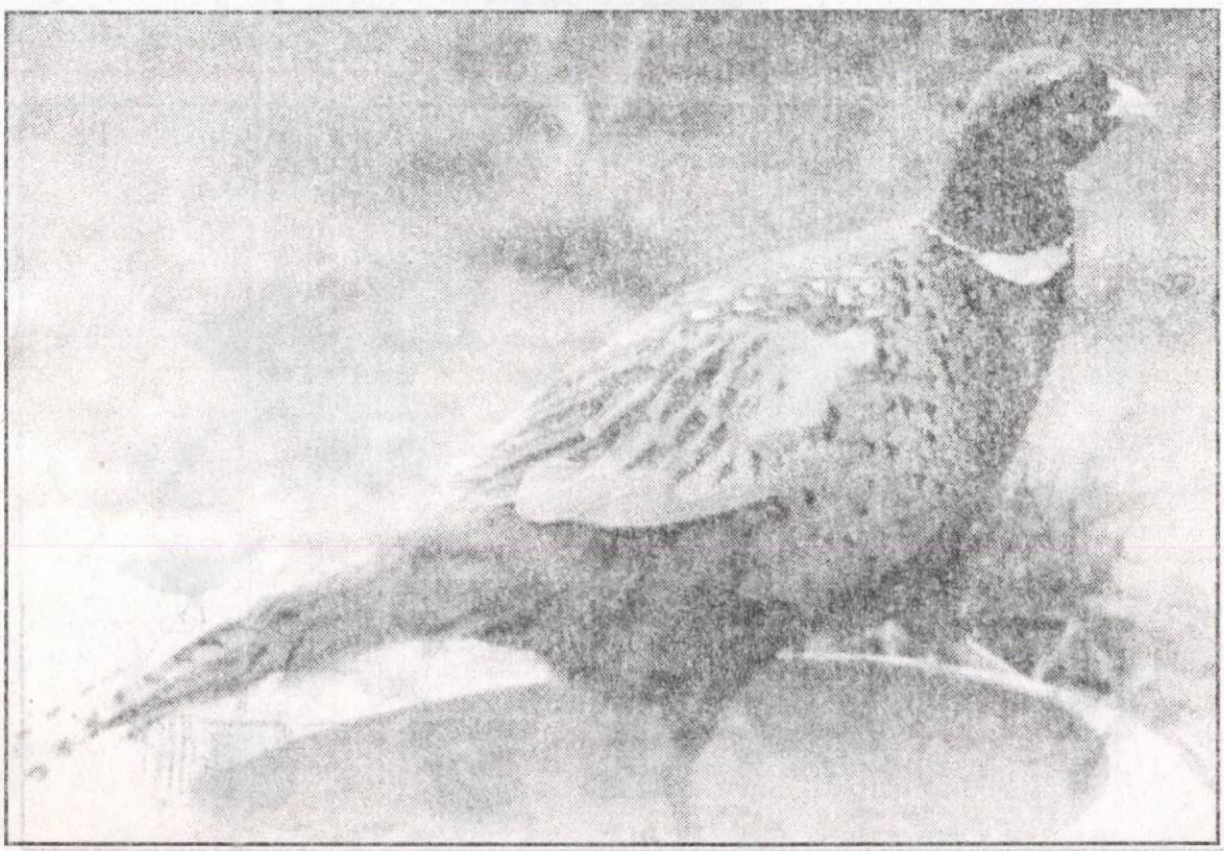

7. Fazan in volier

8. Ierunca (naturalizată)

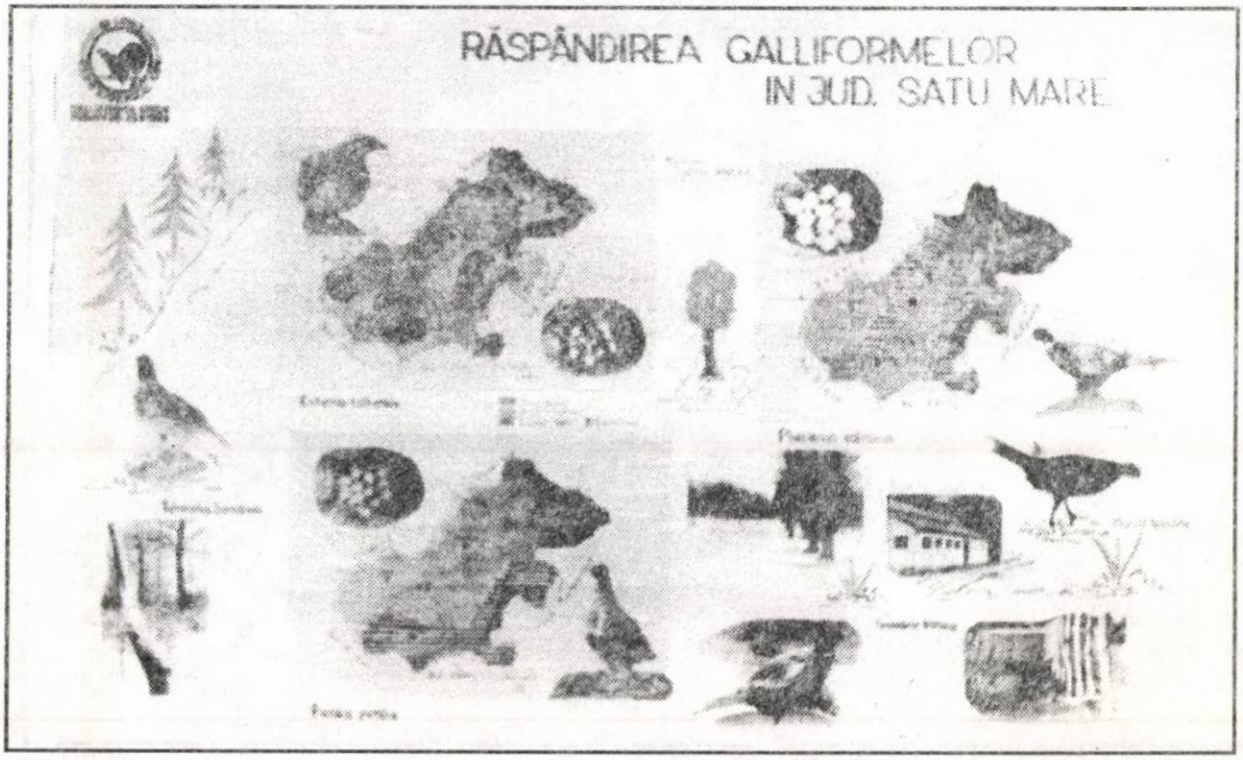

9. Poster ornitologic

Biotipuri relictare din judeţul Satu Mare. Rarişte a cu ariniş băltit de la Mujdeni.

Szabó Andrei

În rândurile de mai jos dorim să vă prezentăm două puncte biotipice ale judeţului, respectiv păşunea străveche de la Foieni şi rariştea cu ariniş băltit de la Mujdeni (stepa de dune nisipoase înierbate).

Păşunea străveche de la Foieni

Nisipul continental din nord-vestul României cunoscut sub numele de Câmpia Nirului ocupă o suprafaţă de circa 27.000 ha în care este cuprinsă şi păşunea străveche din zona Foieni. În general suprafaţa cu nisipuri continentale este caracterizată prin şiruri de nisip paralele orientate aproximativ NE-SV care alternează cu terenuri mlăştinoase de interdune. Existenţa înmlăştinirilor de interdune se datorează subasmentului argilos-marnos descoperit în urma eroziunii eoliene, subasment care ajuns la suprafaţă a facilitat înmlăştinirea acestor porţiuni ca o rocă impermeabilă. Datorită condiţiilor edafice şi de microclimă caracteristică în această regiune s-a dezvoltat un covor vegetal foarte eterogen şi specific.

În urma intervenţiilor antropice care au afectat vegetaţia iniţială începând cu câteva secole în urmă (sec. X-XII) aici au apărut o serie de cenoze vegetale.

Teritoriul nisipurilor din NV ţării se găseşte în zona de silvostepă, pădurile iniţiale fiind dominate de stejarul pedunculat (Quercus robur).

În urma defrişării pădurilor au apărut în mod secundar nisipuri zburătoare nefixate de vegetaţie. Acestea au fost refixate în secolul trecut prin introducerea pe scară largă a salcâmului (Robinia pseudoacacia). În prezent majoritatea formaţiunilor vegetale iniţiale sunt transformate, păstrându-şi doar unele staţiuni cu cenoze vegetale originale. Unul din aceste locuri se află la Foieni, situat în vecinătatea unei păduri de stejar. Dintre fitocenozele caracteristice nisipurilor amintim pe Brometum tectori, care este o asociaţie pionieră pe nisipuri zburătoare. Cea mai caracteristică fitocenosă a nisipurilor din nord-vestul ţării este as. Festuco vaginatae-Corynephoretum, prezentă în pâlcuri destul de întinse la Foieni. În aceste fitocenose cresc o serie de specii psamofile caracteristice ca: Euphrbia seguieriana, Corynephorus canescens, Helichrysum arenarium, Alyssum montanum ssp. gmelinii, Polyyonum arenarium, Artemisia campstris, Plantago indica, Kochia laniflora etc. Formaţiunile vegetale caracteristice nisipurilor semifixate în urma succesiunii trec în as. Potentillo-Festucetum pseudovinae. Văile de interdune adăpostesc o serie de specii montane, unele considerate relictare, a căror prezenţă în regiunea de câmpie constituie o excepţie. Păşunile şi fânaţele nisipurilor, respectiv covorul vegetal al terenurilor de interdune, împreună cu flora vechilor păduri insulare de stejar, formează un covor vegetal foarte variat, în care îşi găsesc mediul de viaţă multe insecte caracteristice şi rare (fig. 2/2), în care şi o serie de specii de lepidoptere caracteristice ca ex: Microlepidoptera (molii); Macrochila rostrella Hbn; Metacrambus alpinellus Hbn; Epacestria pustulalis Hbn.; Bradyptesis appendiculata Esp.; Zygaena laeta Hbn. etc. Specii de Noctuidae: Scotia vestigialis Hufn; Actinotia radiosa esp.; Porphrinia noctualis Hbn. (syn. paula Hbn.); Cucullia artemisiae Hnfn.; Calamia tridens Hufn.(syn. virens L.) etc. Specii de Geometridae: Narraga tessularia Metz iar dintre fluturii de zi amintim Colias myrmidone Esp. Prezenţa în această zonă a speciei sus amintită reprezintă extinderea extremă spre NV a speciei în ţara noastră. Dintre Neuroptera numai aici am observat în judeţ leul furnicilor (Myrmeleon formicarius) a cărui larvă sapă mici adâncituri în nisip, se ascunde, iar micile insecte căzute în aceste adâncituri,

le atacă şi le consumă dovedindu-se un prădător folositor.

Zona are şi o faună specifică dipterologică, fapt dovedit de specialiştii Muzeului Antipa, care au pus în evidenţă 5 specii noi de muşte în fauna dipterologică a ţării şi care în alte zone ale României nu au fost observate până în prezent. De asemenea s-au observat unele curiozităţi atât faunistice cât şi floristice. Astfel a fost observată o specie de molie alpină (Metacrambus alpinellus) şi o specie de plantă alpină (Alyssum montanum ssp. gmelinii), specii ce sunt capabile de adaptare la zone nisipoase.

Cu toată distanţa mare dintre Foieni şi litoral, remarcăm că unele specii de plante şi animale se regăsesc numai pe aceste terenuri nisipoase, respectiv atât pe nisipuri continentale cât şi pe nisipuri litorale. Astfel de specii ce au o dezvoltare specifică atât de rară este normal să fie apărate.

Existenţa răspândirii unor specii identice pe zone psalmitice de origini diferite (marin, respectiv continental) în general nu este cunoscută nici de specialiştii în domeniul cercetării naturii, cu excepţia entomologilor.

Din datele prezentate până acum reiese că zona de stepă, nisipoasă de la Foieni prezintă caracteristici bioecologice deosebit de rare în consecinţă merită a fi protejată cu deosebită atenţie.

Cum echilibrul ecologic al unor astfel de zone este deosebit de sensibil, intervenţia neatentă umană îi poate fi fatală. O intervenţie de genul acesta se observă şi în cazul zonei de la Foieni, respectiv începerea distrugerii biotipului prin transformarea zonei de stepă într-o zonă agricolă, a distrugerii formaţiunilor de dune înierbate prin nivelarea sau transformarea acestora în podgorii sau folosirea ca gropi de gunoi a spaţiilor de interdune.

Câştigul material prin aplicarea unei agriculturi neperformante din cauza solului sărac nisipos este disproporţionat de mic faţă de pierderea morală prin distrugerea unor biotipuri atât de rare din cadrul naturii. În consecinţă este necesară o intervenţie hotărâtă din partea organelor locale, administrative pentru stoparea fenomenului de distrugere.

Rariştea cu ariniş băltit de la Mujdeni

Un alt biotip cu totul deosebit atât ca specii de animale şi plante componente specifice cât şi ca origine este rariştea de ariniş băltit de la Mujdeni din mijlocul pădurii Mujdeni.

Această rarişte a luat naştere prin defrişarea parţială a pădurii înmlăştinate de la Mujdeni şi dezvoltarea în tăietură a unei păşuni băltite cu arini. Păşunea s-a populat cu specii de plante specifice higrofile cum ar fi: Polygonum bistorta, specii de Iris, Hyacinthus orientalis etc. atipice pentru zonele de luminişuri de pădure.

Odată cu dezvoltarea acestor asociaţii de plante în zonă s-a statornicit şi o faună rară de lepidoptere specific adaptate la astfel de populaţii de plante. Dintre acestea amintim următoarele specii de lepidoptere: Ethmia lugubris Stand ssp. multidentata Capuse et Szabo (Fam. Ethmiidae); Algedonia luctualis Hbn. (Fam. Pyraustidae); Chariaspilates formosoria Ev. (Geometridae); Neptis rivularis latefusciata Hassler et Weber (Nym phalidae) etc.

Dar cea mai interesantă şi rară este Lycaena helle Den et Schiff (fig. 2/3), care reprezintă un element siberian migrat în zonă datorită condiţiilor de mediu asemănătoare cu cele din nordul Europei şi Siberiei. Mai vrem să subliniem faptul că în întregul bazin carpatic această specie de lepidoptere se regăseşte numai aici la Mujdeni cu populaţie principală şi s-a mai semnalat şi în judeţul Braşov lângă localitatea Vlădeni (fig. 1). Specia aparţine familiei Lycaenidae, ca un fluture de zi. Prezintă două generaţii anuale: prima apare în lunile aprilie-mai, iar a doua în iunie-iulie, unele exemplare putând supravieţui până în august.

Trebuie să mai amintim că cele două generaţii prezintă dimorfism sezonier, generaţia de primăvară prezentând o strălucire a aripilor mai intensă. Existenţa acestei rarişti din pădurea Mujdeni în momentul de faţă este în pericol datorită progresiei reîmpăduririi atât naturale cât şi artificiale şi în subsidiar şi existenţa biocenozei. Datorită rarităţii acestei biocenoze dezvoltate în zonă comparabile doar cu cele care au fost observate în zona

siberiană (mai puțin europeană), este recomandabil un efort de păstrare în felul său specific ceea ce ar conduce la eliminarea fenomenului de împădurire.

În concluzie trebuie să subliniem că cele două biotipuri relictare din cadrul județului, datorită unor intervenții necontrolate umane sunt în pericol de dispariție. În consecință pentru păstrarea lor este nevoie de recrearea condițiilor de existență primară printr-o intervenție benefică a aceluiaşi factor uman.

Ancient biotypes from Satu Mare county

(SUMMARY)

The populations of species mentioned above could be maintained by the protection of the whole biotipe. It is to be feared thar because of the privatization process, ploughing of the sandy soil, smoothing of the dunes etc. its biotipe area will be greatly reduced (Foieni), the remaining original grassy area. The grazing couldn't destroy this ancestral grassy area.

The great drought between 1985-1995, the canalization works and mainly the spread of trees (afforestation) in moorish terrain of the forest Mujdeni will gradually oust the present-day undergrowth; so the richest Polygonum bistorta group will disapperas as well, and together with it a great part of the Lycaena helle groop too, whose caterpillars grow on this plant.

The list of illustrations

1. The expanse of Lycaena Helle Den et Schiff in Romania
2. Butterflies ín ancient pasture from Foieni
3. Lycaena Helle Den et Schiff Mujdeni (Tufoasa)

Bibliografie

1. Gozmany L., 1963 - Fauna Hungariae, XVI, Lepidoptera, 7 füzet, Molylepkék. Microlepidoptera VI, Akad. Kiado, Budapest.
2. Konig F., 1975 - Catalogul colecției de lepidoptere a Muzeului Banatului Timişoara
3. Niculescu E., 1963 - Fauna R.P.R., Fam. Pieridae, XI, fasc. 6, Ed. Acad. Bucureşti
4. Niculescu E., F. Konig, 1970 - Fauna R.S.R., ord. Lepidoptere, partea generală, XI, Iaşi, 10, Ed. Acad. Bucureşti
5. Rakosi L., 1980 - Date noi referitoare la fauna de Noctuidae (Lepidoptera Noctuidae) din Transilvania, Studii şi comunicări St. Nat. Muz. Brukenthal, Sibiu, 24, 433-437.
6. Rezmerita I., Z. Spîrchez, S. Csuros, 1967 - Vegetația nisipurilor din nord-vestul României. Contribuții botanice, Cluj, 349-371.
7. A. Szabo, 1983 - Date noi referitoare la câteva specii de lepidoptere de pe terenurile nisipoase de la Foieni (Jud. Satu Mare). Lucrările celei de a III-a Conferințe de Entomologie, Iaşi, 20-22 mai, 1983.
8. Vojnits A., 1980 - Fauna Hungariae, XVI, Lepidoptera, S. füzet Aramolaleplel II. Geometridae II, Akad. Kiado, Budapest.

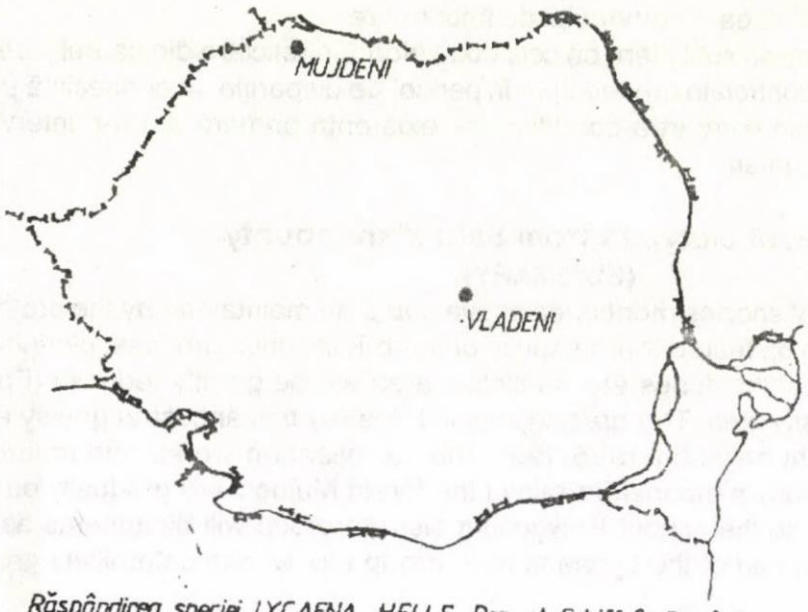

Răspândirea speciei LYCAENA HELLE Den. et. Schiff în România

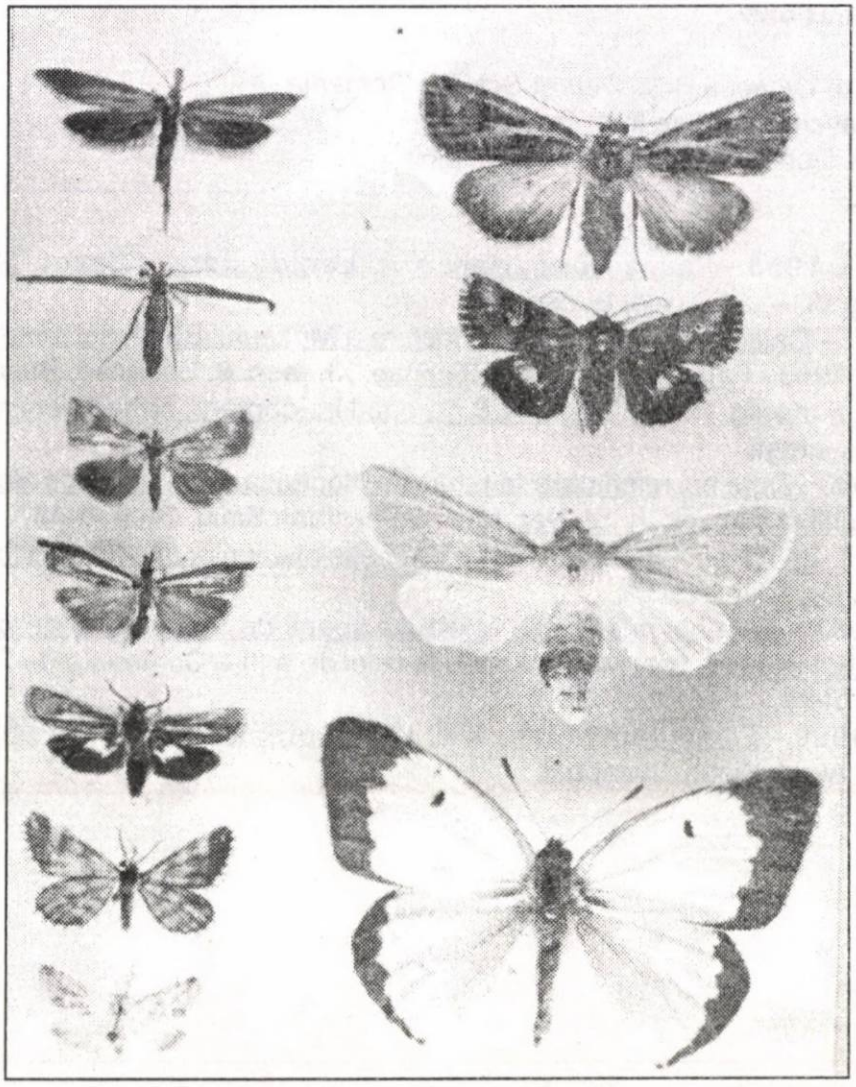

2. Fluturi din păşunea străveche de la Foieni

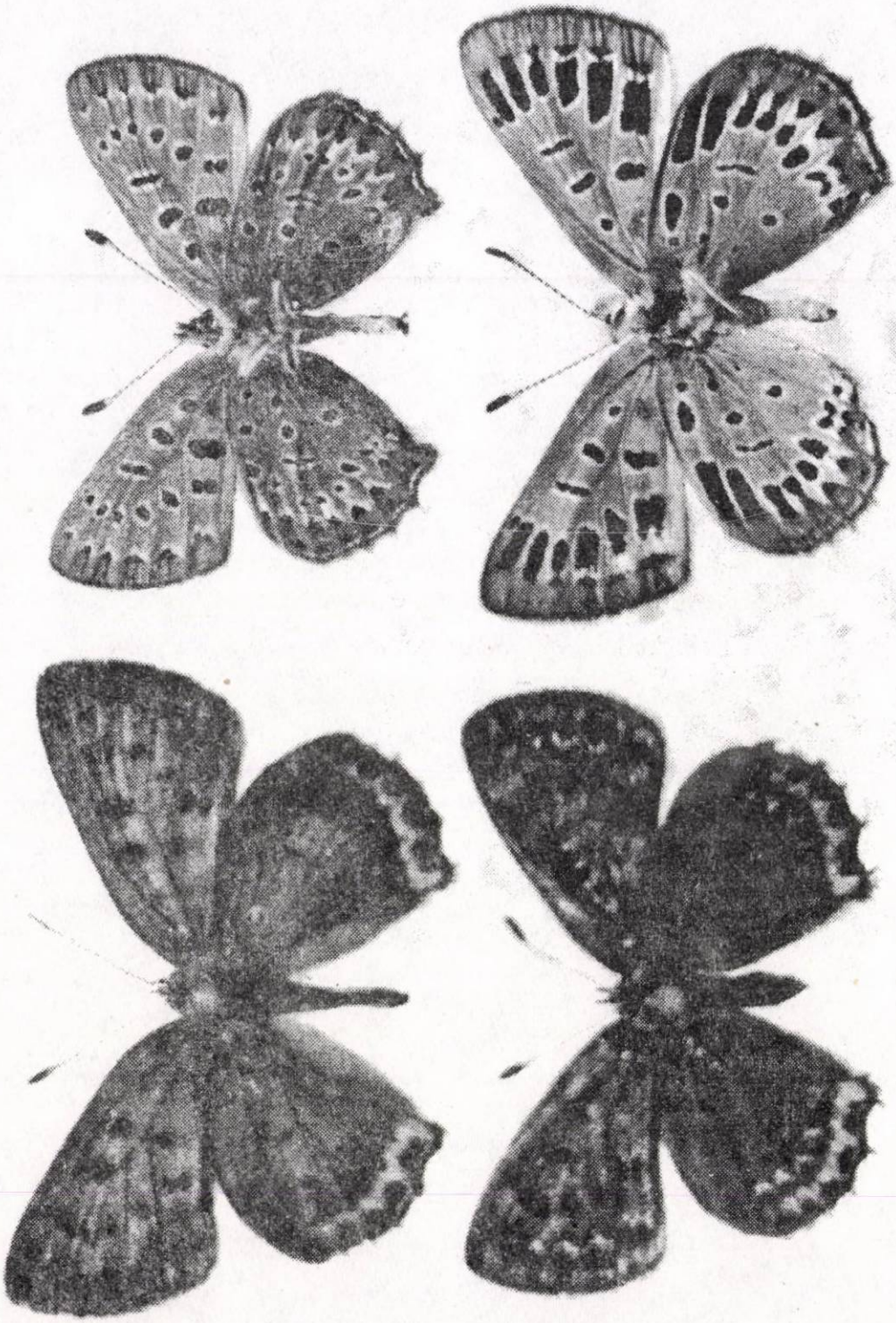

3. Lycaena Helle Den et Schiff Mujdeni (Tufoasa)

Specii rare de fluturi (Lepidoptera) din județul Satu Mare

Szabó Iuliu

Situat în nord-vestul României, județul Satu Mare este delimitat de frontierele cu Ungaria şi Ucraina la vest şi nord-vest. La sud şi est se învecinează cu județele Bihor, Sălaj şi Maramureş. Suprafața județului (4345 km^2) reprezintă 1,9 % din suprafața totală a țării.

Relieful este variat; cea mai mare parte o reprezintă câmpiile joase: cca. 65 % din suprafața totală. La nord şi nord-est se întrevăd dealurile şi munții cu altitudine mică: Oaş şi Gutâi.

În lucrare se va insista asupra uneia dintre cele mai interesante zone ale județului: zona nisipoasă cu dune de nisip, ce se întrevede paralel cu granița cu Ungaria, de la Carei până la Valea lui Mihai (jud. Bihor). Această zonă este partea cea mai estică a nisipurilor din "Nyrses" (Ungaria). Zona de nisipuri este formată din dune largi cu părți mlăştinoase, interdune şi păduri de stejari şi de salcâm. Vegetația este caracteristică, de stepă, cu specii ca Pilsatilla patens, Helichrysium arenarium, Stipa Foannis, Euphorbia seguierana, Alyssum montanum, Artemisia maritina etc.

Din fauna de fluturi a acestor nisipuri se menționează următoarele specii rare:

- Bradypestis appendiculata Esper, din familia Atychiidae (Microlepidoptera). Genul Bradypestis are o răspândire paleartică. Dintre cele două specii ale genului identificate în România s-a depistat numai Bradypestis appendiculata. Specia este răspândită în Europa de sud-est şi este caracteristică zonelor nisipoase şi de stepă. Timpul de zbor durează din mai până în iulie; specia zboară ziua. Prezintă un dimorfism sexual accentuat. Femelele sunt complet negre şi au aripi micşorate care nu le permit zborul. Ele stau pe fire de iarbă, aşteptând masculul pentru împerechere. Omiziile se dezvoltă timp de doi ani pe rădăcinile diferitelor plante ierboase.

-Zygaena laeta Hubner, din familia Zygaenidae. Specia este răspândită în Austria, Ungaria, părțile de sud ale Ucrainei, Rusiei şi Asia Mică; este caracteristică zonelor de stepă şi de nisipuri. În România, până acum s-a găsit numai în unele locuri din Delta Dunării şi anume la Pădurea Letea. Timpul de zbor este în lunile iulie-august. Planta de hrană a omizilor este Eryngium campestre şi Heli chrysium arenarium, pe care omida trăieşte până în iulie.

Până în prezent am găsit un singur exemplar la păşunea de lângă Foieni la data de 1 august 1984. Cercetările ulterioare au fost fără rezultat. Exemplarul colectat prezintă o deosebire față de forma nominală: zona roşie de pe abdomen este redusă la ultima treime din lungul abdomenului. Este o formă nouă, căreia însă nu i-am dat o denumire din cauza lipsei altor exemplare de această formă.

- Agrotis vestigialis Hufnagel, familia Noctuidae, specie a zonelor nisipoase. În România se găseşte local în județul Satu Mare la dunele de nisip de lângă Foieni şi Urziceni, în Banat şi Dobrogea. În Delta Dunării este foarte frecvent; zboară în lunile august-septembrie. Omida este polifagă, trăind pe cele mai diferite plante. Specia are o răspândire eurosibirică. Se observă o diferență de colorit între exemplarele provenite din Dobrogea şi exemplarele din județul Satu Mare. Ultimele au o colorație de fond mult mai întunecată, brună-cenuşie.

- Hyssia cavernosa, familia Noctuidae. Are o răspândire euroasiatică. Specia este răspândită în bazinul carpatic, mai ales în Ungaria. Se mai găseşte în Rusia de sud, Turkestanul de vest şi Mongolia. În România, în județul Satu Mare nu este rară, în ultimii ani e chiar frecventă, trăind în biotipuri calde, mai ales de nisip. În afară de județul Satu Mare s-

au depistat câteva exemplare la Şarlota, în judeţul Timiş. Omizile se hrănesc cu specii de Silene şi Aristolochia; pupa iernează. Timpul de zbor este în două generaţii: mai-iunie şi iulie-august.

- Melicleptria cognata Freyer, familia Noctuidae. Se găseşte izolat pe locuri aride de stepă, cu sol nisipos sau calcaros. Este o specie ponto-mediterană, răspândită în Europa de sud şi centrală şi în Asia Mică. În România se găseşte izolat numai în Dobrogea, în zone nisipoase, la Cerneţi (Turnu Severin), lângă Foieni, unde în ultimii ani se poate observa într-un număr relativ mare. Timpul de zbor: mai-iulie, în timpul zilei. Omida trăieşte pe Prenanthis purpurea şi Chondrilla juncea; iernează sub formă de pupe.

- Actinotia radiosa Esper, familia Noctuidae. Specia este răspândită în Europa de sud şi Centrală, Asia Mică şi Rusia de sud. La noi în ţară este extrem de rară, fiind localizată în judeţul Hunedoara, Techirgol, valea Someşului cald, Foieni, unde este relativ mai frecventă decât în celelalte locuri. Fluturele zboară ziua; are două generaţii: aprilie-mai şi iulie-august. Specia preferă habitate calde, nisipoase, cu o vegetaţie bogată de Hypericum. Iernează în stare de pupă.

- Porphyrinia noctualis Hubner, familia Noctuidae. Specie eurasiatică, se găseşte în cele mai multe ţări europene. Aria de răspândire se întinde până în Asia Mică şi Liban. În România s-a găsit în Delta Dunării, Vlădeni (jud. Braşov) şi lângă Foieni în judeţul Satu Mare. Aici este relativ frecventă, fiind delimitată însă pe un teritoriu foarte restrâns. Specia preferă locurile calde, solul nisipos, cu o vegetaţie bogată de Helichrysium arenarium, care este şi hrana pentru specie. Porphyrinia noctualis zboară în două generaţii: mai-iunie şi iulie-august. Omizile se găsesc pe Helichrysium arenarium în iunie-iulie şi august-septembrie. Iernează sub formă de pupă.

Pe lângă dunele de nisipi de la Foieni şi Urziceni, judeţul Satu Mare are încă numeroase zone cu faună de Lepidoptere. Astfel de zone, bine cercetate de autor sunt următoarele: Pădurea Noroieni, pădure mixtă, în care predomină speciile de stejar, locul de întâlnire dintre câmpia şi zona de dealuri de la Mujdeni, pădurea de lângă Sărăuad, valea râului Tur, etc.

Dintre speciile de fluturi aflate în zonele sus-amintite:

- Deuterogonia pudorina Wcke, familia Oecophoridae; specie rară, care s-a găsit până în prezent numai în fosta Cehoslovacie şi în Polonia de sud, foarte rar. Subsemnatul am descoperit în pădurea Noroieni, în anii 1992 şi 1993, luna august trei exemplare din această specie. Este foarte rară şi din această cauză puţin studiată. Biologia şi planta de hrană sunt încă necunoscute. Fluturele este atras de lumina artificială.

- Ethmia lugubris multidentata, familia Ethmiidae. Specia a fost descoperită de către autor la pădurea Mujdeni, în luna iunie-iulie. Exemplarele capturate pe firele de iarbă din luminişurile de la pădurea Mujdeni s-au dovedit a fi o subspecie nouă, după examinarea armăturii genitale. Subspecia a fost descrisă de către Iosif Capuşe (Bucureşti) şi de către subsemnatul. Biologia fluturelui încă nu este cunoscută.

- Plusia zosimi Hubner, familia Ethmiidae. Este o specie higrofilă şi se găseşte mai ales pe lângă râuri cu bogate colonii de Sanguisorba officinalis, care reprezintă planta de hrană. E o specie eurasiatică, răspândită în Italia de nord, Elveţia de sud, Austria şi până în Japonia. În România exceptând un singur exemplar de la Sarlota (jud. Timiş) se găseşte în judeţul Satu Mare, în lungul cursului inferior al râului Tur. Dar nici aici nu este frecventă. Specia zboară în două generaţii, în iunie şi august. Este atrasă numai de lumina albăstruie a becurilor cu vapori de mercur. Omizile trăiesc în iunie-iulie şi august-septembrie pe sanguisorba officinalis. Iernează sub formă de pupă.

- Lycaena helle Schiff, familia Lycaenidae. Specia e răspândită din Europa de nord şi centrală până la râul Amur. Între colonii există mari distanţe. Biotopul preferat este cel umed, rece, cu Polygonum bistorta, care-i este planta de hrană. În România, exceptând câteva exemplare (puţine) de la Vlădeni (jud. Braşov) există doar la pădurea Mujdeni, pe un

teritoriu restrâns o colonie mică, descoperită de subsemnatul în anul 1974. Specia zboară în două generații: aprilie-mai şi iulie-august. Omizile trăiesc pe Polygonum bistorta în iunie-iulie şi august-septembrie. Iernează în stare de pupă.

Aceste specii rare sunt "pietre de rezistență" din fauna de Lepidoptere din județul Satu Mare. Bineînțeles, în afara acestora mai există o faună foarte bogată de fluturi, insuficient cercetată. Deci sarcina noastră este, de a cunoaşte cât mai temeinic fauna de Lepidoptere şi de a completa mai departe lista de specii.

Rare butterfly species (Lepidoptera) in Satu Mare county
(Summary)

The fauna of Satu Mare county includes rare species, some of them can't be found in other areas in România. The work deals with the most interesting butterfly species that lives in the county, inclusively a brief exposition of the species biology and expance.

Bibliografie

Hissius Riley - Die Tagfalter europus und Nordwest Afrikas.
Dr. Gozmany L. - Magyarország állatvilága.
Koch M. - Wir bestimmen schmetterlinge.
Iosif Capuşe et Iuliu Szabó - Ethnia lugubris multidentata n. ssp (lep. Ethmiidae)
Dr. Rakosy L. - Die Noctuiden rumanies.
Szabó Andrei - Date noi referitoare la câteva specii de lepidoptere de pe terenuri nisipoase de la Foieni (jud. Satu Mare)

Fluturi de zi (Rhopalocera) din judeţul Satu Mare după cercetările autorului din 1972 până în prezent

Szabó Iuliu

Descrierea judeţului Satu Mare

Judeţul Satu Mare se întinde în partea de nord-vest a României, fiind delimitat de frontierele cu Ungaria şi Ucraina la vest şi nord-vest şi, iar la sud şi est se învecinează cu judeţele Bihor, Sălaj şi Maramureş. Suprafaţa judeţului este de 4345 km^2, care reprezintă 1,9 % din suprafaţa totală a României.

Relieful este variat: câmpie joasă, dealuri şi munţi scunzi, acoperiţi cu păduri de foioase. Predominante sunt câmpiile, reprezentând cca. 65 % din suprafaţa totală a judeţului.

Cea mai mare parte este ocupată de câmpii joase, formate din straturi groase de aluviuni, cu numeroase albii părăsite de fostele cursuri de apă. Slaba înclinare favorizează stagnările de apă la topirea zăpezilor. Se pot distinge mai multe câmpii: Câmpia Someşului, Câmpia Ecedea în locul fostei mlaştini Ecedea, deja desecată, Câmpia Crasnei în partea de sud a judeţului care se continuă în câmpia Ierului la sud-vest. Câmpia Careiului, cu altitudinea de cca. 150 m cuprinde părţi întinse de zone nisipoase, cu dune de nisip ce păstrează o floră şi o faună caracteristică.

Dealurile joase, de 200-300 m altitudine, puţin fragmentate bine populate şi cultivate se întâlnesc în partea de est şi sud-vest a judeţului. La poalele Culmii Codrului se întinde o nouă zonă îngustă de dealuri piemontate, în parte cultivată, în parte împădurită, înclinată uşor spre câmpie. La vest de Crasna se întind Dealurile Tăşnadului, cu altitudinea de peste 200 m şi formate de interfluvii netede, uşor fragmentate de râuri mici, temporare.

Munţii de origine vulcanică ocupă numai o fâşie îngustă în partea de nord-est; sunt formaţi din două grupe: Munţii Oaşului şi Munţii Gutâi. Primii, puţin înalţi (între 400-800 m), au altitudinea maximă de 824 m în Piatra Vâscului. Munţii Gutâi (peste 800 m înălţime) ating 1200 m în vârful Pietroasa. La poalele celor două masive muntoase există un relief de dealuri sub forma unui amfiteatru, cu înălţimea de 400-600 m şi câmpii piemontane înalte. Cele două masive muntoase închid Depresiunea Oaş, care apare bine individualizată în masa vulcanică.

Clima judeţului

Clima se află sub influenţa circulaţiei ciclonale atlantice. Zona are o climă temperat-continentală moderată, blândă, cu veri moderate, cu temperaturi de 19-20^oC, ierni nu prea aspre, de -1, -2^oC. Temperatura medie anuală variază între 8-9,7 grade C.

Precipitaţiile sunt destul de abundente, variind între 600 mm/an la câmpie şi 1200 mm/an în zona muntoasă. Vânturile predominante bat dinspre vest şi nord-vest.

Vegetaţia judeţului

Vegetaţia în câmpie şi dealuri este alcătuită din plante cultivate aproape în exclusivitate.

În zona montană predomină pădurile de stejar şi gorun iar la altitudini mai mari fagul, în amestec cu stejar sau singur.

Pădurile de stejar sunt amestecate de cele mai multe ori cu arini, carpeni, arţari şi alte specii.

În partea de sud-vest a judeţului se întind vaste porţiuni nisipoase, cu dune de nisip. Din nisipurile păstrate pentru păşuni, avem porţiuni izolate, cu o vegetaţie specifică (de ex. Pulsatilla montana, Helichrysum arenarium, stipa joannis etc.).

În peisajul actual al judeţului Satu Mare este evidentă intervenţia omului prin lucrări de hidroamelioraţii, defrişări şi desţeleniri.

Fauna de Rhopalocesa a judeţului

Fauna de Rhopalocesa şi în general, fauna de lepidoptere din judeţul Satu Mare este puţin cercetată. Datele publicate în prezenta lucrare provin aproape exclusiv din cercetările autorului. De asemenea, am folosit şi rezultatele lui Szabo Endre care s-a ocupat cu precădere de fauna judeţului. Nu am cunoştinţă de cercetări anterioare, datând din secolul trecut sau din prima jumătate a secolului 20. În judeţul Satu Mare am identificat până în prezent 102 specii, ceea ce reprezintă 63 % din numărul total de specii de Rhopalocesa din România. După datele din "Lista sistematică de Macrolepidoptera" de Popescu-Gorj, acest număr este de 161.

Marea majoritate a fluturilor de zi trăiesc în păduri şi păşuni montane şi deluroase. Numai speciile adaptate condiţiilor ruderale, cum sunt de ex. Polyommatus icarus Rott, Plebejus argus L., Pieris rapae L. etc., care se găsesc în mod regulat pe terenuri cultivate de la şes. Bineînţeles, speciile ubicuiste (inadris io, Aglais Urticae, Gonepteryx rhammi, Maniola jurtina etc.) se mai găsesc aici, însă mult mai rar, majoritatea exemplarelor găsindu-se în locuri necultivate, păduri.

În ceea ce priveşte compoziţia pe familii, cea mai numeroasă este familia Nymphalidae, unde avem 33 specii depistate, reprezentând cca. 32 %. Urmează familia Lycaenidae cu 31 specii = 30 %, Satyridae cu 20 specii, Pieridae, cu 13 specii, Papilionidae cu 4 specii şi Riodimidae cu 1 specie. Această compoziţie a speciilor pe familii corespunde latitudinii judeţului, ce se întinde între 47° 20' şi 48°.

Dintre speciile depistate de Rhopalocesa, trebuie să menţionez separat următoarele specii rare, localizate:

- Neptis rivularis latefasciata Weber, o subspecie cu bandă albă foarte lată, de altfel răspândită în Paleolitic. Până în prezent singurul loc de găsire este în judeţul Satu Mare;
- Lycaena helle Schiff, răspândită din Europa de nord şi de mijloc, din Siberia până la Amur, însă în colonii puternic localizate. Din România, numai de aici s-a găsit în numeroase exemplare;
- Satyrium W-album Kn, specie răspândită în Paleartic; aici se găseşte numai într-un singur loc;
- Everes alcetas Hffmgg., specie loclizată, este cunoscută doar la Pădurea Mare de lângă oraşul Satu Mare. Şi în ţară se cunoaşte în puţine locuri;
- Maculinea rebeli Hirschke, specie puţin cunoscută, mulţi specialişti consideră a fi o subspecie a Macurinea alconului. Nu figurează în lista macrolepidopterelor a lui Popescu Gorj;
- Plebejus idas L., relativ frecvent în Europa de vest şi de nord. În bazinul carpatin se găseşte în foarte puţine locuri;
- Maculinea teleius Brggtr., specie paleartică; în România este foarte localizată; are puţine locuri cunoscute de zbor;
- Maculina alcon F., în judeţ se găseşte rar;
- Hyponephele lycaon Kuhn, este foarte localizat;
- Argynnis laodice Pall; în judeţul Satu Mare este relativ frecvent;
- Euphydryas aurinia Rott, foarte local, cu puţine locuri de zbor;
- Melitaea dictynna Esp., frecvent în pădurile de la şes;
- Leptidea morsei major Grund, foarte rar, până în prezent s-au găsit numai două exemplare în pădurea Noroieni.

Este foarte probabil ca pe lângă speciile identificate până în prezent pe teritoriul judeţului Satu Mare să se descopere şi alte specii mai ales din familia Lycaenidae (Fig. 1).

Rezultate

Ordinea familiilor s-a luat după "Lista sistematică de specii de Macrolepidoptere" de Popescu-Gorj.

Riodinidae.

- Hamearis lucina L., comun peste tot.

Lycaenidae.

- Thecla betulae L., Pădurea Mare, Pădurea Cioncheşti, Mujdeni, Turulung, Negreşti Oaş, Pădurea Noroieni, destul de rar.
- Thecla quercus L., în păduri de stejar, frecvent.
- Satyrium acaciae F., frecvent pe arbuşti de Prunus spinosa.
- Satyrium ilicis Esp; frecvent în păduri de stejar şi în păduri mixte.
- Satyrium walbum Kn., Turulung Vii, rar.
- Satyrium spini schiff, pădurea Noroieni, Mujdeni, Berveni, rar.
- Satyrium pruni L., frecvent peste tot unde cresc specii de Prunus.
- Callophrys rubi I., frecvent peste tot.
- Lycaena helle Schiff, foarte localizat în pădurea Mujdeni.
- Lycaena phlaeas L., comun peste tot.
- Lycaena dispar rutilus Werub., se găseşte în biotipuri umede.
- Lycaena thersamon Esp., localizat la Păuleşti, pădurea Cioncheşti, Moftinul Mic, Turulung.
- Heodes virganreae L., Negreşti-Oaş, M. Gutâi.
- Heodes tityrus poda, frecvent peste tot.
- Everes argiades Pall., foarte frecvent peste tot.
- Everes alcetas Hffmss., localizat la Pădurea Mare, Pădurea Noroieni.
- Everes decolorata stgr., foarte rar la Viile Satu Mare, M. Oaş.
- Celastrina argiolus L., comun peste tot.
- Pseudophilotes baton Schiffermüller: Viile Satu Mare.
- Glaucopsyche alexis Poda; rar la Călineşti-Oaş.
- Maculinea alcon Schiff., rar şi local la Turulung şi Pădurea Mujdeni.
- Maculinea rebeli Hirschke, foarte localizat la Pădurea Mujdeni.
- Maculinea teleius Brgstr., local, dar pe locul de zbor frecvent la Turulung şi Pădurea Mujdeni.
- Maculinea arion L., local la Pădurile Ghirişa şi Sărăuad.
- Plebejus argus L., comun peste tot.
- Plebejus idas L., foarte rar şi localizat la Pădurea Noroieni şi Pădurea Mujdeni.
- Plebejus argyrognomon Brgstr., localizat la pădurea Noroieni, Viile Satu Mare şi Foieni.
- Aricia agestis Schiff, specie frecventă, care însă în judeţul Satu Mare s-a găsit în puţine exemplare doar la Pădurea Noroieni.
- Cyaniris semiargus Rott, Viile Satu Mare, Negreşti-Oaş, Mujdeni; rar.
- Solyommatus bellargus Rott., foarte rar la Pădurea Noroieni, M. Oaş.
- Solyommatus icarus Rott., comun peste tot.

Satyridae

- Hipparchia fagi Sc., rar la Pădurea Ghirişa, Viile Satu Mare, Pădurea Sărăuad şi la Negreşti-Oaş.
- Hipparchia semele L., Negreşti-Oaş, Pădurea Mujdeni, M. Oaş.
- Satyrus circe L., Pădurea Noroieni, Pădurea Sărăuad, în exemplare izolate.
- Satyrus dryas Sc., în luminişuri şi drumuri de pădure, frecvent.
- Maniola jurtina L., comun peste tot.
- Pyronia tithnus L., Pădurea Noroieni, Pădurea Ghirişa, Oţeloaia, Viile Satu Mare.
- Aphantopus hyperanthus L., frecvent în păduri.
- Coenonympha pamphilus L., frecvent peste tot.
- Coenonympha arcania L., mai rar, la Pădurea Mujdeni, Pădurea Noroieni, Viile Satu Mare.
- Coenonympha iphis Schiff, frecvent peste tot.
- Hyponephele lycaon Kuhn, local şi rar la Negreşti-Oaş în Valea Turului.
- Pararge aegerides Stgr., comun, mai ales la păduri.
- Pararge megaera L, frecvent în locuri însorite.
- Pararge maera L, frecvent în toate pădurile.

- Pararge achine Sc., frecvent în Pădurile Noroieni, Ghirişa, Sărăuad şi Foieni.
- Melanargia galathea L, se găseşte peste tot.
- Erebia medusa Schiff., Pădurea Noroieni (rar), Pădurea Mujdeni, M. Gutâi.
- Erebia aethips Esp., Negreşti-Oaş, M. Gutâi.
- Erebia ligea L., Negreşti-Oaş, M. Gutâi.
- Erebia euryale Esp., rar în M. Gutâi.

Nymphalidae

- Clossiana selene Schiff., comun peste tot.
- Clossiana euphrosyne L., Pădurea Sărăuad. M. Gutâi.
- Clossiana dia L., frecvent peste tot.
- Argynnis lathonia L., frecvent peste tot.
- Argynnis aglaja L., Negreşti-Oaş, M. Gutâi.
- Argynnis adippe Schiff., Negreşti-Oaş, Viile Satu Mare, Turulung Vii, Pădurea Mujdeni, M. Gutâi, M Oaşului.
- Argynnis niobe L., Negreşti-Oaş, M. Gutâi.
- Argynnis paphia L., frecvent în toate pădurile.
- Argynnis pandora Schiff., ocazional emigrează dinspre sud. Exemplare izolate au fost observate în Pădurea Noroieni.
- Argynnis laodice Pall., se găseşte în păduri cu frecvenţă variabilă. Cel mai frecvent este întâlnit la Mujdeni.
- Argynnis Euphydrias maturna L., Pădurea Mare, Pădurea Noroieni, Viile Satu Mare, Pădurea Sărăuad, Pădurea Mujdeni, cu frecvenţă variabilă.
- Euphydrius aurinia Rott., foarte local numai la Pădurea Mujdeni.
- Melitaea didyma Esp., Turulung, Valea Turului, Turulung Vii.
- Melitaea cinxia L., Turulung, Oraşul Nou Vii, în exemplare izolate.
- Melitaea phoebe Schiff., peste tot în păduri de câmpii şi de dealuri.
- Melitaea trivia Schiff., se găseşte rar în judeţ. A fost observat numai în Viile Satu Mare şi Turulung Vii.
- Melitaea dictynna Esp., frecvent la pădurile Noroieni şi Mujdeni.
- Melitaea athalia Rott., frecvent peste tot.
- Melitaea aurelia Nich., Viile Satu Mare, Ruşeni, Pădurea Noroieni, Mujdeni, Turulung Vii.
- Melitaea britomartis Assm., Pădurea Noroieni, Mujdeni, Viile Satu Mare.
- Nymphalis polychloros L, se găseşte peste tot, în ultimii ani rareori.
- Nymphalis antiopa L., se găseşte peste tot, în exemplare izolate.
- Polygonia Galbum L., frecvent peste tot.
- Vanessa atalanta L., frecvent peste tot.
- Vanessa cardui L., frecvent peste tot.
- Inachis io L., frecvent peste tot.
- Aglais urticae L, frecvent peste tot.
- Araschnia levana L., comun peste tot, în două generaţii.
- Limenitis populi L., Negreşti-Oaş, Valea Superioară a Turului.
- Neptis rivularis latefasciata Weber, Pădurea Mujdeni, o colonie mică lângă Negreşti-Oaş.
- Neptis aceris F., se găseşte în toate pădurile de câmpie.
- Apatura iris L., Valea Superioară a Turului. M. Gutâi, în special în văile pârâurilor.
- Apatura ilia, frecvent, mai mult sau mai puţin, peste tot.

Papilionidae

- Papilio machaon L, frecvent peste tot.
- Iphiclides podalirius Sc., se găseşte peste tot.
- Parnassius mnemosyne L., zboară în numerar mare la Pădurile Sărăuad, Berveni şi Mujdeni.
- Zerinthia polyxena Schiff, frecventă la Turulung, Berveni, într-un număr mai mic la Viile Satu Mare, Botiz.

Pieridae

- Loptidea sinapis l., frecvent peste tot.
- Loptidea morsei major Grund, foarte rar în Pădurea Noroieni.
- Aporia crataegi L, frecvența variază anual, în unii ani apare într-un număr uriaş.
- Pierir brassiacae L, se găseşte rar peste tot.
- Pierir rapae L, frecvent peste tot.
- Pierir napi L., comun peste tot.
- Pontia daplidice L, se găseşte peste tot.
- Antocharis cardamines L, frecvent în toate pădurile.
- Colias erate Esp., în ultimii ani a devenit frecvent în întreg județul.
- Colias hyale L., frecvent peste tot.
- Colias australis vty. mai ales în zonele de deal: Pădurea Mujdeni, Viile Satu Mare, Negreşti-Oaş, M. Gutâi.
- Colias myrmidona Esp., frecvența variind anual. S-a găsit numai la Foieni şi la Pădurea Sărăuad.
- Gonopteryx rhamni L, frecvent peste tot.

Diurnal butterflies (Rhopalocera) in Satu Mare county, according to investigation of author, from 1972 so far

(Summary)

The work deals with the Lepidoptera class in Satu Mare county. It may be seen that the species of diurnal butterflies (102 species) represents about 63 % of diurnal species in România.

Bibliografie

Higgins Riley - Die Tasfalter Europas und Nordwestafrikas.
Dr. Girmany L. - Nappali lepkék Diurna (fauna Hungariae)
Dr. Szabo Richard - Magyarország lycaenidai (Folia Entomologica Hungarica, 1956)
Dr. Popescu Gorj A. - La liste sistematiqui revisee les espences de Macrolepidopteres mentionees dans la faune de Romanie.
Anuarul statistic al R.S. România, Bucureşti, 1970.
A. Bârsan - Mic atlas geografic, Bucureşti, 1967.

FIG.1

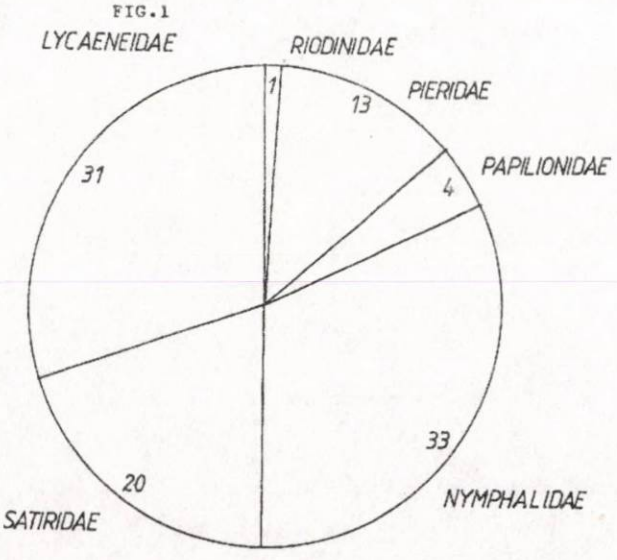

Componența Rhopalocelelor din județul Satu Mare.
Numerele reprezintă numărul de specii pe familii.

RESTAURARE ŞI CONSERVARE

Despre completarea obiectelor arheologice

Marina Rogojină

Studiul de față, plecând de la un caz particular, pune în discuție nu o metodă sau tehnică anume de restaurare ci unele principii de abordare a problemei completării obiectelor arheologice descoperite cu lipsuri. Dacă în cazul unor obiecte cu lipsuri minore sau de natură a fi lesne de reconstituit prin simetrie, de exemplu, sau prin raportare la analogiile existente nu apar probleme, cu totul alta devine situația atunci când lipsesc elemente determinante caracterologic, chiar dacă reduse ca proporție față de întreg, ale unor piese deosebite. În astfel de împrejurări am avut prilejul să constat apariția unei duble dileme: mai întâi în ceea ce priveşte acceptarea de a proceda la o astfel de completare şi mai apoi în ceea ce priveşte conceperea propriu-zisă a - de fapt - noului obiect. Şi iată de ce:

În cazul de la care am pornit datele inițiale ale problemei prefigurau destule semne de întrebare. Obiectul, foarte cunoscut - figurina mare de la Vădastra (fig. 1) - era, la descoperire, lipsit de cap; numai că în conştiința publică el există în prezent aşa cum a apărut dintotdeauna în publicațiile de mare circulație (dicționare, pliante), purtând un cap modelat la scurtă vreme după descoperire, după analogiile existente la data respectivă. Trebuie menționat că obiectele descoperite până în acel moment nu proveneau din săpături tocmai sistematice şi că nici astăzi încă, din motive mai ales financiare, lucrurile nu stau, după opinia unor cercetători, cu mult mai bine. Datele de care dispun actualmente i-au determinat totuşi ca, profitând de detaşarea accidentală a completării existente, să solicite restauratorilor odată cu remedierea degradărilor apărute la partea originală a statuetei şi modelarea unui nou cap, modificat.

Operațiunile de reîntregire şi completările mici au fost executate în laboratorul de restaurare de către Silvia Epuran, împreună cu care am şi modelat două din cele trei variante pe care le-am propus, contribuția subsemnatei, ca nespecialist în ceramică, limitându-se la realizarea modelului pentru completarea capului figurinei.

Trebuia deci să modelăm o parte a unui obiect niciodată cunoscută - fie şi fragmentar -, pentru care analogii nu există, numărul de obiecte aparținând culturii Vădastra descoperite până acum fiind mic (şi încă mai mic al pieselor având o stare de conservare acceptabilă), iar fragmentele unor figurine de dimensiuni comparabile cu cele ale exemplarului nostru nefurnizând indicii asupra aspectului lor inițial din punct de vedere al formelor şi proporțiilor. Adică aveam de înlocuit nu o parte oarecare a unui obiect ci un element determinant al fizionomiei artistice a acestuia şi al semnificației sale istorice.

Ne-am pus întrebarea dacă este sau nu corect să acceptăm ideea: deşi redusă ca proporții față de obiectul întreg, putând fi admisă sub acest aspect de regulile general acceptate în restaurare, o atare completare interpretată eronat poate fi uşor considerată - pe bună dreptate - un fals. Aveam în fond de ales între mai multe variante:

1 - refuzul de principiu de a executa lucrarea;

2 - realizarea completării pe o replică;

3 - completarea obiectului original, cu condiția ca acesta să poarte în expunere mențiunea operațiunii căreia i-a fost supus.

Cum varianta a doua - cea valabilă din punct de vedere ştiințific - ar fi necesitat timp mai mult decât am avut la dispoziție iar împotriva celei dintâi au pledat o serie de argumente aduse de cercetătorii secției de istorie străveche, s-a optat în final pentru completarea originalului, cu atât mai mult cu cât acesta urma să fie curând expus.

În căutarea formei pentru noua completare ne-am bazat pe concluziile cercetătorilor cu privire la identitatea personajului reprezentat de figurină şi pe analogia pe

care au luat-o în considerație - vasul-coşuleț de la Cruşovu (fig. 2, 3): dimensiunile mari ale statuetei i-au determinat să considere că, obiectul aparținând unei culturi matriarhale unde reprezentările feminine sunt mai numeroase şi mai impunătoare, ar fi probabilă analogia cu personajul cu "cap de berbec" al vasului menționat. Timpul scurt şi disiparea materialului documentar ne-au împiedicat să găsim şi să sistematizăm observații asupra a suficient de multe imagini pentru a putea susține că am ajuns la o concluzie fermă.

În ceea ce priveşte unele elemente ale portretului personajului, ele pot fi considerate ca fiind certe, judecând după fragmentele descoperite până în prezent şi care au unele trăsături în mod constant comune: nasul proeminent, forma triunghiulară a feței, ceafa bombată, ținuta capului (fig. 4-7). Asupra acestora, ca şi asupra configurației cu "coarne de berbec" (fig. 8) a capului, ce pare a caracteriza reprezentările feminine în faza de dezvoltare a culturii Vădastra căreia îi aparține obiectul, s-a căzut de acord încă de la început. Cât priveşte construcția propriu-zisă a modelului - mărimea, forma, modul de tratare plastică a volumelor şi suprafețelor - aceasta a fost în cea mai mare măsură lăsată la latitudinea restauratorilor, luându-se în considerație experiența dobândită în modelarea lutului şi obişnuința lucrului direct cu obiectul arheologic.

Au rezultat inițial două variante şi mai apoi o a treia (fig. 9-16), pe care am simțit nevoia să o propun în urma unor observații de ordin plastic care continuu să cred că o susțin, deşi a fost aleasă una dintre primele două (fig. 17,18). Am urmărit cu atenție, în lipsa unor analogii perfect valabile (cea la care ne-am raportat nefiind exact contemporană cu obiectul nostru) şi în lipsa, în general, a figurinelor întregi aparținând culturii respective, evoluția stilistică a fragmentelor existente. Observația, valabilă pentru oricare cultură cristalizată, că obiectele care o reprezintă se caracterizează prin unitate stilistică duce la concluzia că urmărind evoluția concepției artistice se pot obține informații chiar în lipsa exemplarelor bine conservate. Punând cap la cap elementele stilistice comune ale fragmentelor pentru care am reuşit să găsesc documentație am constatat asocierea, după o logică artistică bine articulată, a unui anumit tip de ornamentică unei maniere anume de interpretare sculpturală a volumelor; relația constantă duce mai curând la ideea că figurina (fig. 19, 20) pe care am completat-o trebuia să fi semănat (fig. 21-23) mai degrabă cu statuetele zise "cu pui" decât cu personajul cel mare al vasului-coşuleț de la Cruşovu (fig. 24, 25).

Această opinie poate fi, desigur, contrazisă, dar mi se pare importantă discutarea problemei, întrucât tentația de a încerca o completare cum e cea descrisă mai sus fiind mare există riscul de a ignora capcanele în care se pot cădea.

Prima capcană o poate constitui însăşi ideea de a reconstitui o parte importantă a unui obiect necunoscut în forma lui inițială decât de contemporanii săi şi al cărui aspect, nefiind vorba despre o piesă de serie, oricum nu-l putem decât bănui. De aceea se impune ca, dacă totuşi s-a hotărât completarea, eticheta care însoțeşte obiectul să menționeze operațiunea efectuată.

O altă capcană o poate constitui subiectivismul, fie al celui care decide realizarea unei atari lucrări - şi aici intră în discuție argumentele ştiințifice pe care le aduce - fie al celui care materializează ideea şi care trebuie să transpună datele obiective de care dispune în spiritul obiectului pe care lucrează; aici se suprapune un tip suplimentar de subiectivism - explicabil psihologic - cunoscut celor care au tangențe cu activitățile din domeniul plasticii, şi anume tendința involuntară de a investi, într-o măsură oarecare, obiectul creat cu date ale propriei personalități.

Toate acestea duc la ideea că, abstracție făcând de detaliile pur tehnice ale unei atari întreprinderi, o astfel de lucrare nu poate fi realizată în mod decent din punct de vedere ştiințific decât pe baza simțului de răspundere al unui restaurator cu respect față de obiectul pe care lucrează; el trebuie să aibă, conştient de greşelile în care poate cădea, conştiinciozitatea de a lua în calcul toate informațiile de natură ştiințifică pe care le poate obține şi modestia de a-şi abandona propria personalitate căutând să o descifreze pe a celui care a conceput obiectul.

About archaeological objects completition

(SUMMARY)

Taking a concrete case, respectively the big image from Vădastra, the author of this study does not deal with methods or techniques strictly connected to restoration, but matters aiming at the completition of archaeological objects which have from absent parts.

The author dwells upon the close co-operation with the archaeologist, as well as on the role of the restorer.

The list of photos

1. The big figurine from Vădastra, - initial aspect (reconstruction previous to 1995, representing a personage supposed to be masculine)
2, 3, 8. The hamper-pot from Cruşovu, representing a feminine character (left) with a masculine match.
4. Pottery fragment belonging to Vădastra I phase.
5. Pottery fragments belonging to Vădastra I-II phase.
6. Pottery fragments belonging to Vădastra III phase.
7. Figurine fragment belonging to Vădastra III-IV phase.
9, 13, 16, 19, 20. Figurine fragment and potsherds belonging to Vădastra III-IV phase.
10, 11, 12. Reconstruction variant using as analogy the fragment from figure 9.
14, 15. Reconstruction variant using as analogy the fragment from figure 13.
17, 18. The three head reconstruction variants.
2, 22, 23. Reconstruction variant using as analogies the fragments from figures 16, 19, 20.
24, 25. Reconstruction variant selected by commission, using as analogies the figurine fragment from figure 9 and the object from figures 2, 3, 6, 8.

Ilustrațiile au fost reproduse după:

- Historica; I, 1970 şi II, 1971
- Oltenia, Studii şi comunicări, Craiova, II, 1980
- Arta Neolitică în România, Vladimir Dumitrescu.

Bibliografie:

- Vladimir Dumitrescu, Arta neolitică în România.
- Vasile Drăguț, Arta românească.
- Radu Florescu, Hadrian Daicoviciu, Lucian Roşu - Dicționar de artă veche românească.
- Historica, I, 1970 şi II, 1971.
- Oltenia, Studii şi comunicări, II, 1980.

Fig. 1. Figurina mare de la Vădastra, în forma inițială (reconstituire anterioară anului 1995, reprezentând un personaj presupus a fi de sex masculin)

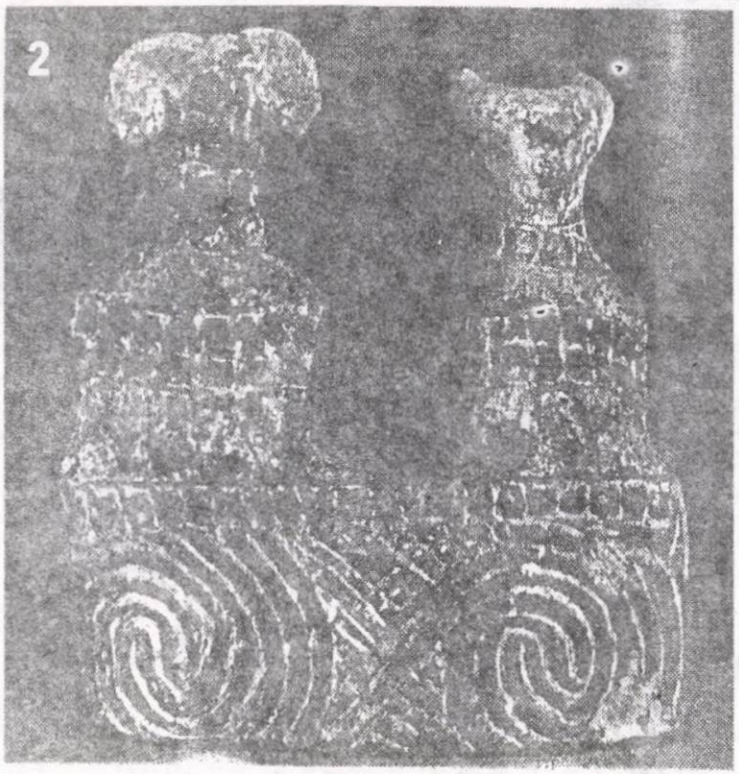

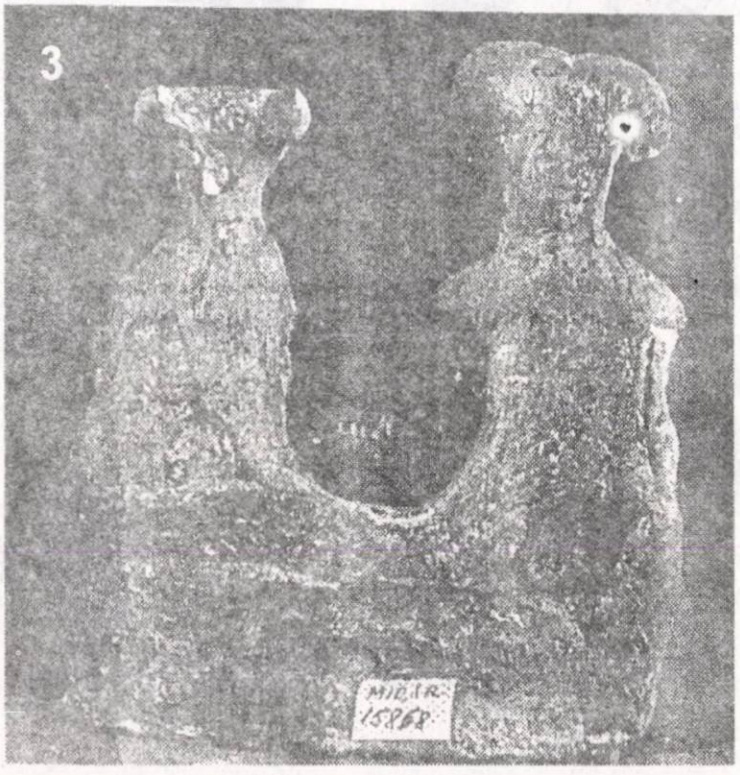

Fig. 2, 3. Vasul-coşuleț de la Cruşovu, reprezentând un personaj de sex feminin (stânga) cu acolitul său de sex masculin.

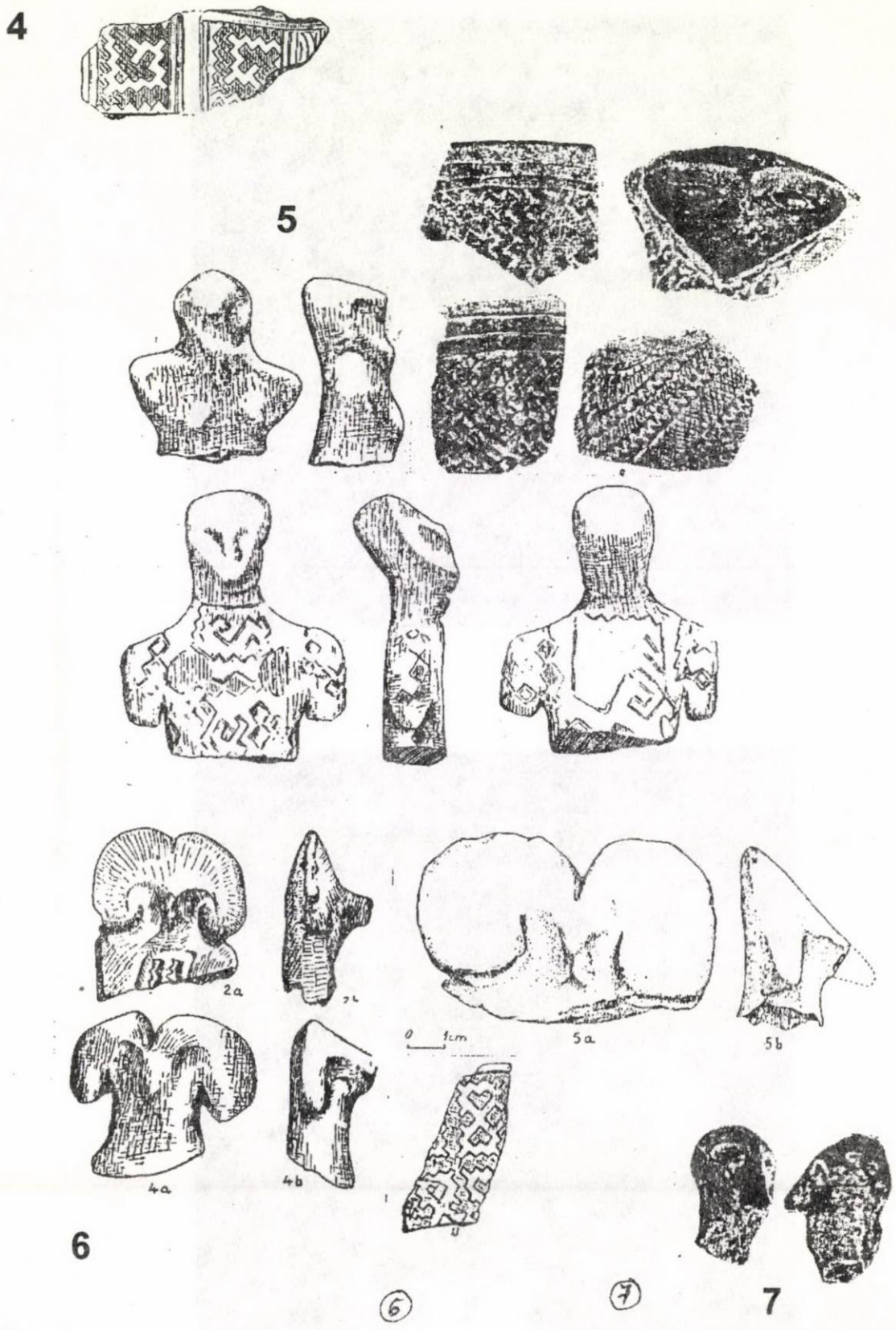

Fig. 4. Fragment ceramic aparținând fazei Vădastra I. Fig. 5. Fragmente ceramice aparținând fazei Vădastra I-II. Fig. 6. Fragmente ceramice aparținând fazei Vădastra III. Fig. 7. Fragment de figurină aparținând fazei Vădastra III-IV.

8

9

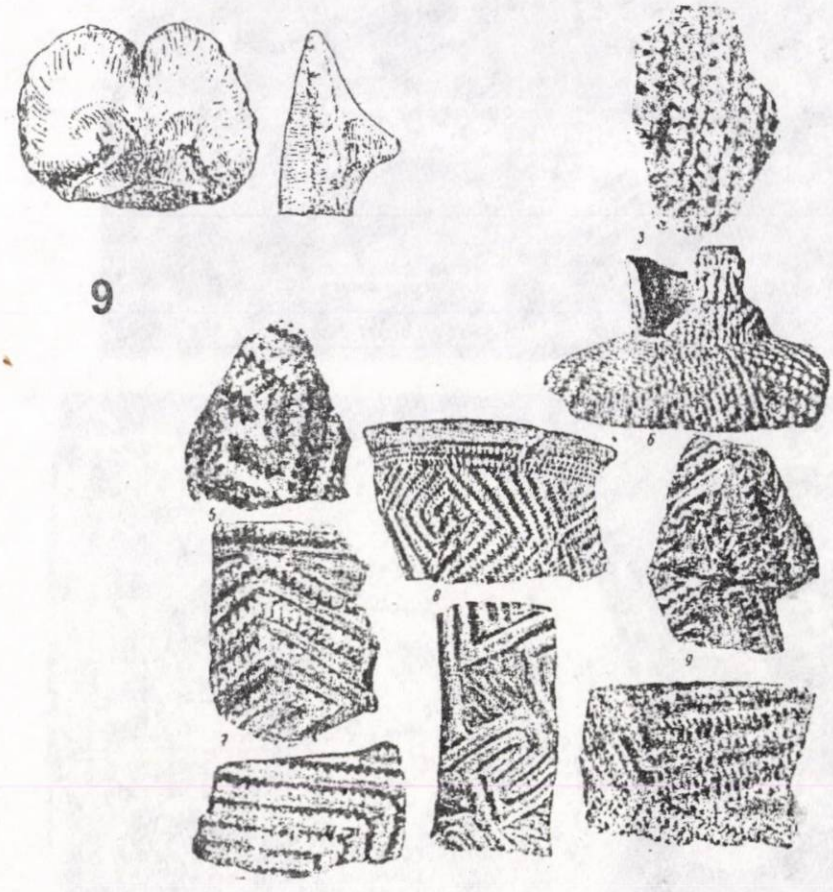

Fig.8 . Vasul-coşuleţ de la Cruşovu, reprezentând un personaj de sex feminin (stânga) cu acolitul său de sex masculin.

Fig. 9. Fragmente de figurine şi cioburi aparţinând fazei; Vădastra III-IV.

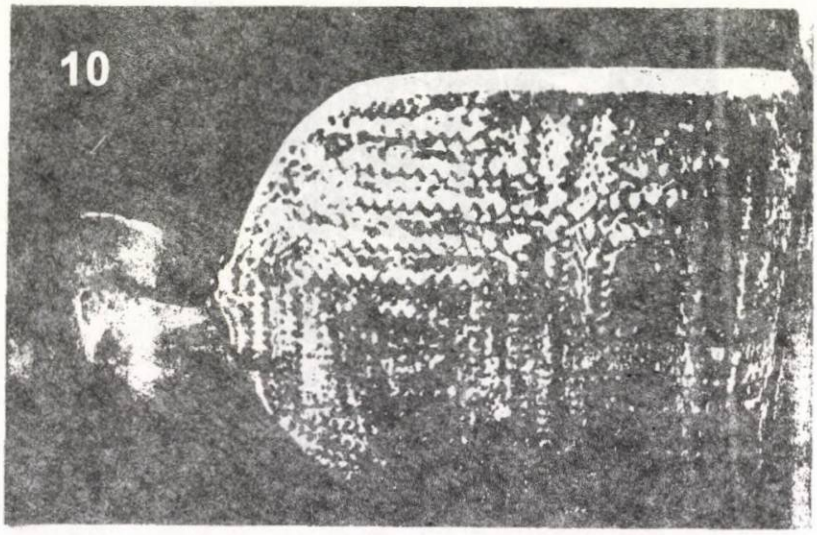

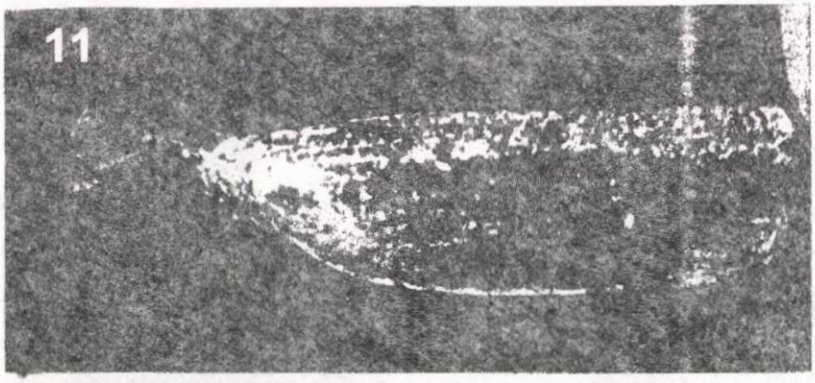

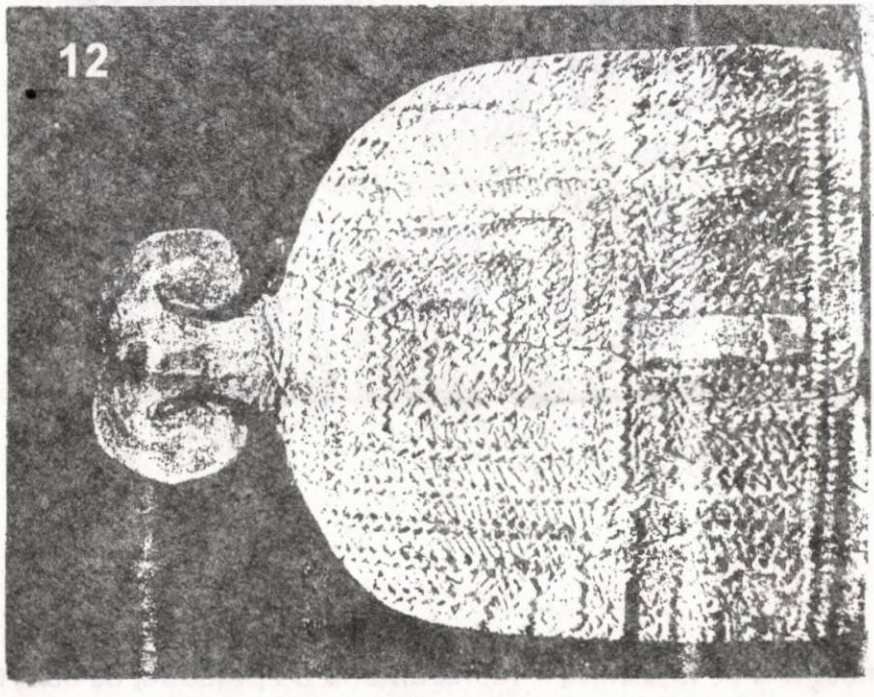

Fig. 10, 11, 12. Variantă de reconstituire folosind ca analogie fragmentul din fig. 9

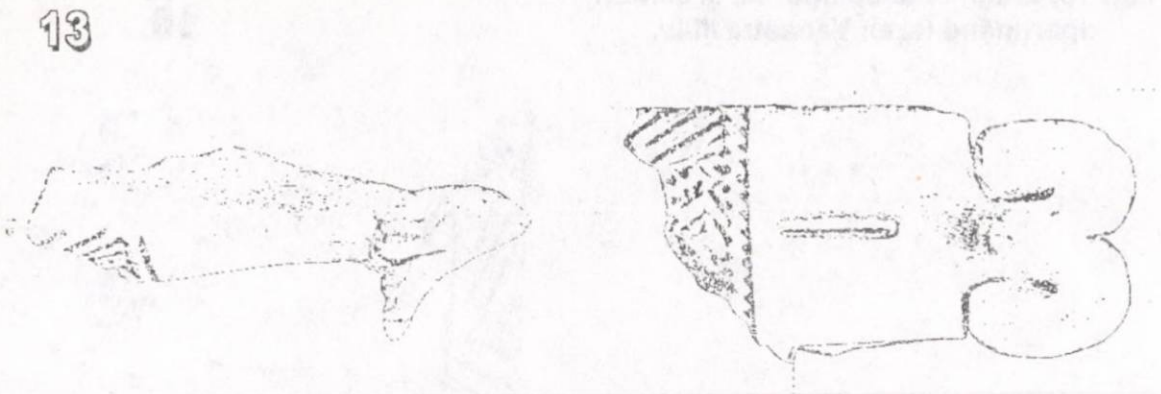

Fig. 13. Fragmente de figurine şi cioburi aparţinând fazei; Vădastra III-IV.

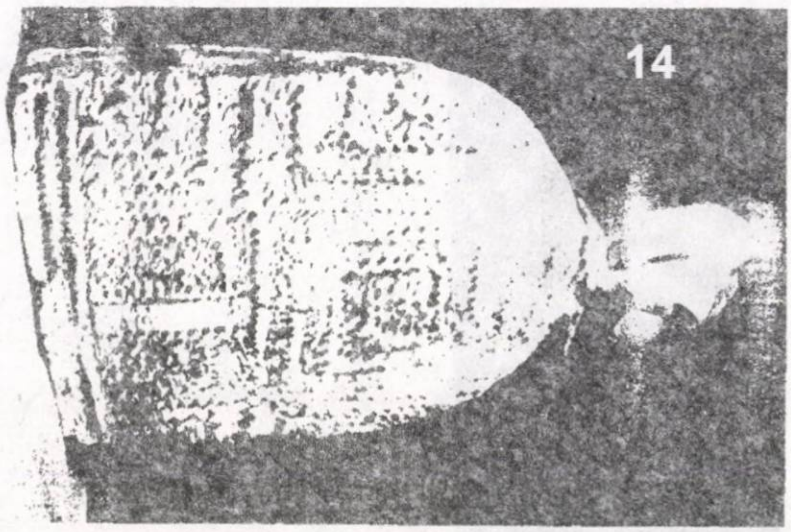

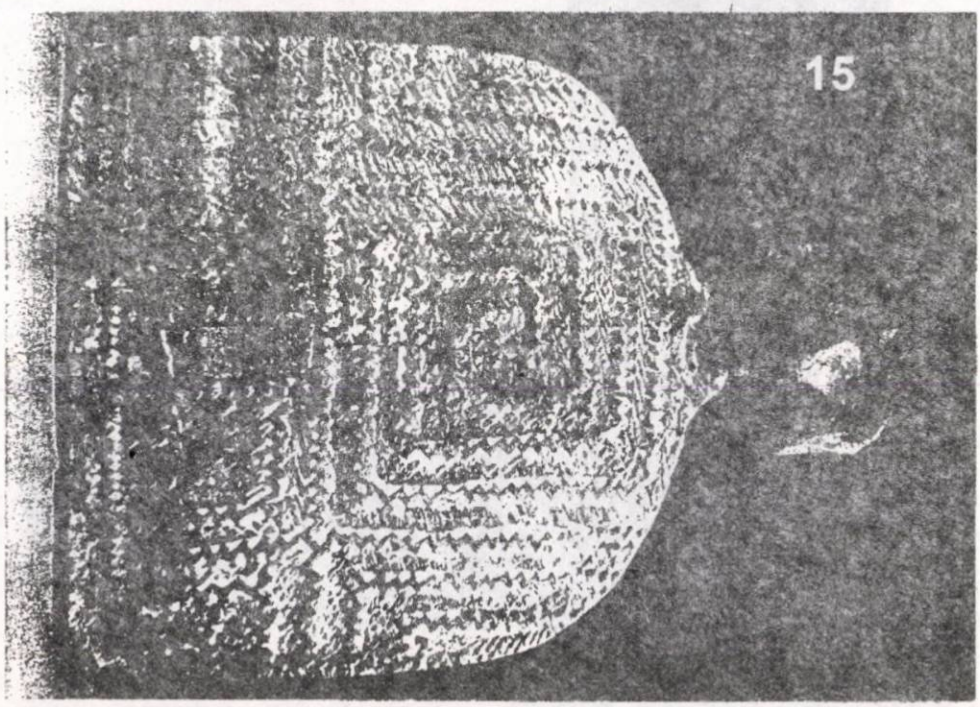

Fig. 14, 15. Variantă de reconstituire folosind ca analogie fragmentul din fig. 13.

Fig. 16. Fragmente de figurine şi cioburi aparţinând fazei; Vădastra III-IV.

16

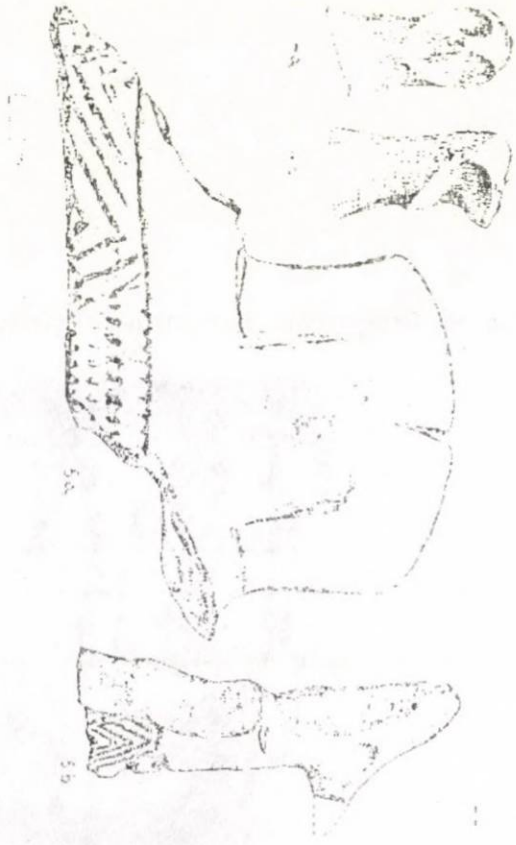

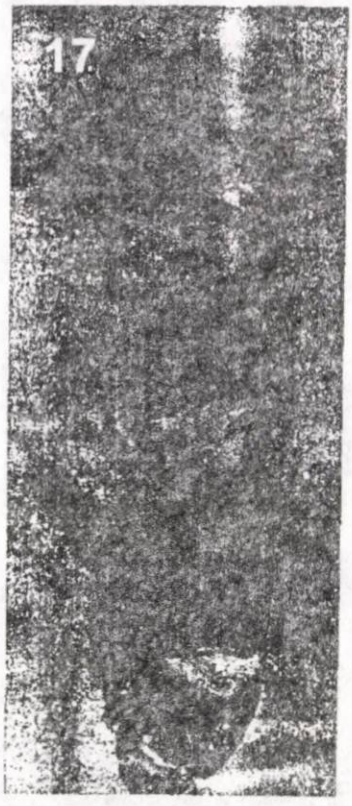

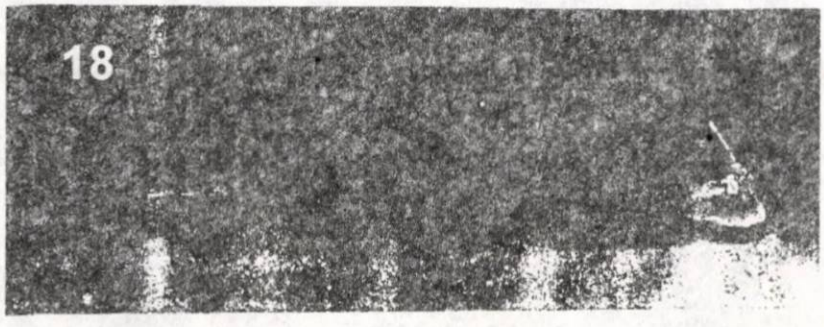

Fig. 17, 18. Variante de reconstituire a capului

19

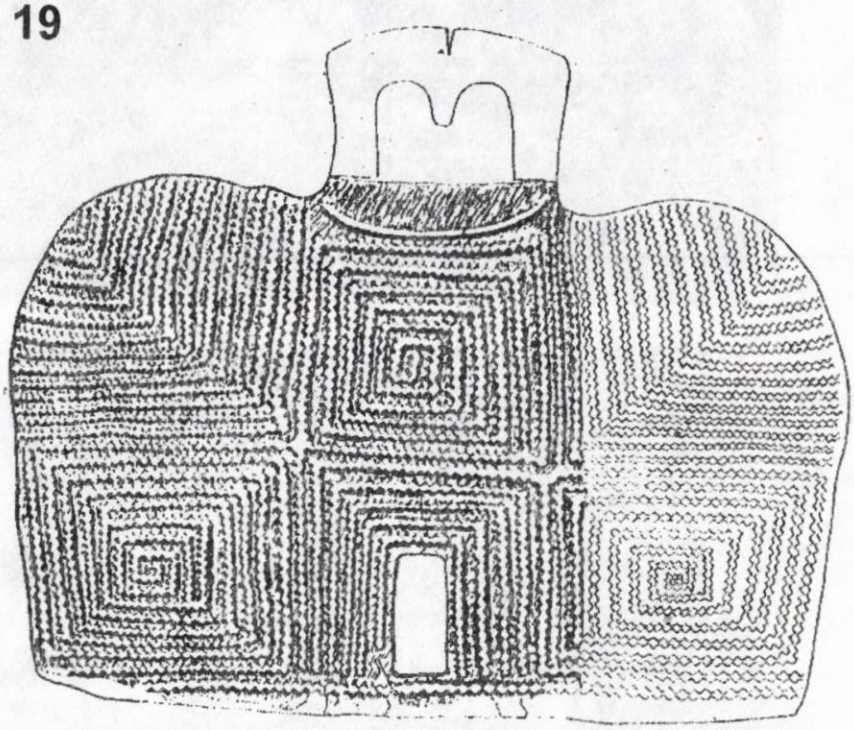

20

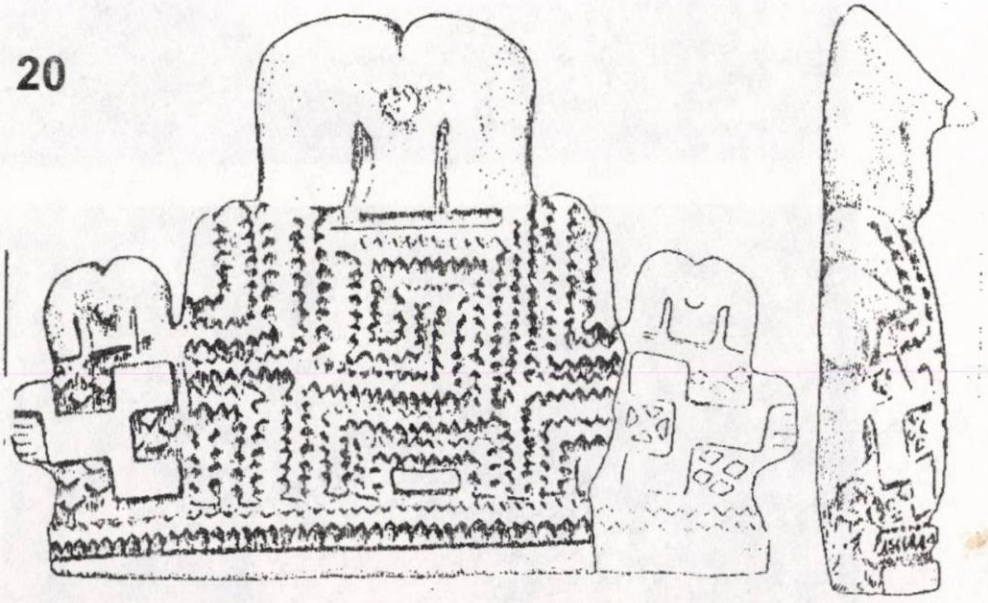

Fig 19, 20. Fragmente de figurine aparţinând fazei; Vădastra III-IV.

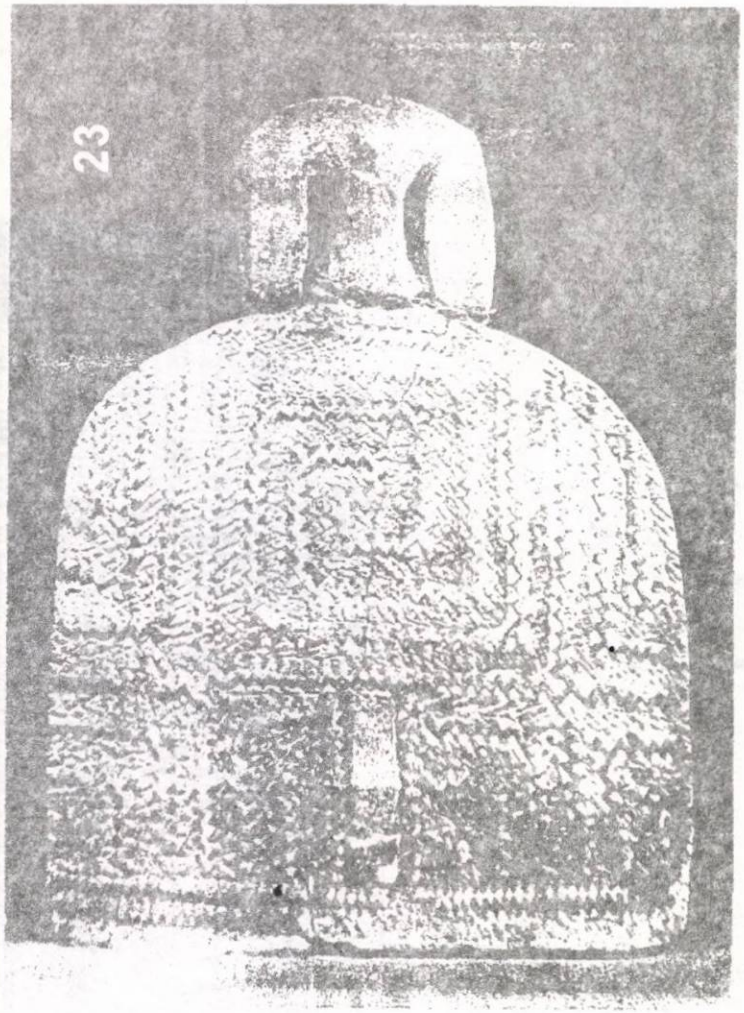

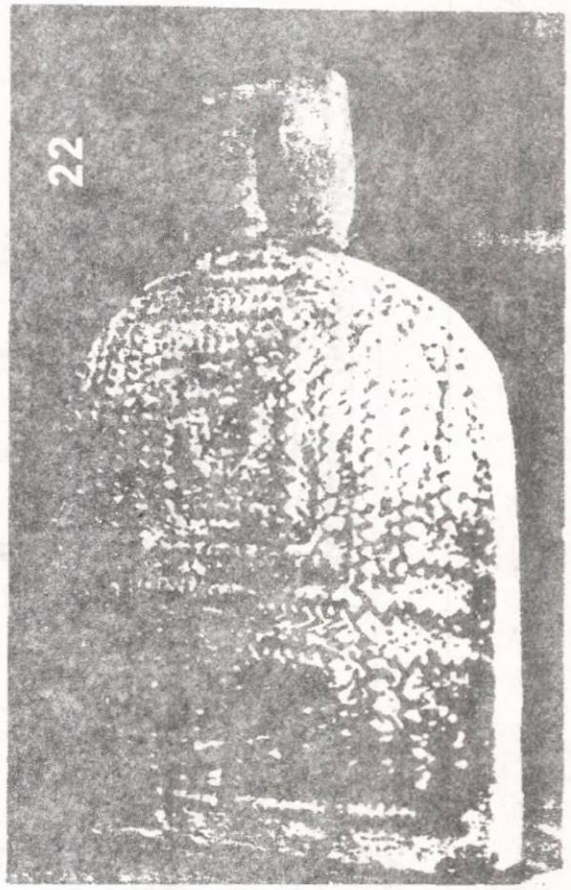

Fig. 21, 22, 23. Variantă de reconstituire folosind ca analogii fragmentele din fig. 16, 19 şi 20.

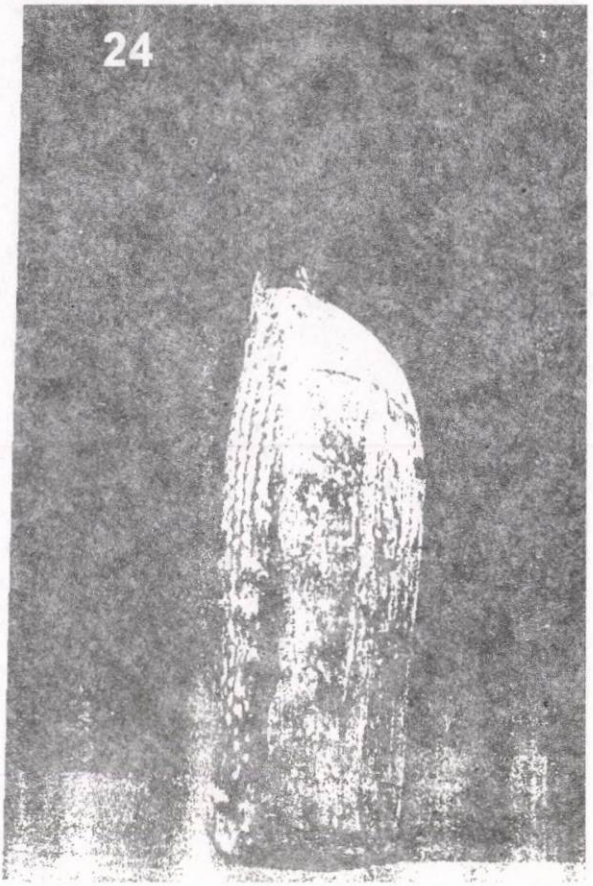

Fig. 24, 25. Variantă de reconstituire aleasă de comisie, folosind ca analogii fragmentul de figurină din fig. 9 şi obiectul din fig. 9 şi obiectele din fig. 2, 3, 6 şi 8.

Restaurarea unui cărucior miniatură aparţinând culturii Otomani

Eva Puskás

Epoca bronzului timpuriu şi cultura Otomani este una din cele mai interesante şi complexe culturi, o cultură care a depăşit graniţele ţării noastre, fiind răspândită în: Ungaria, Slovacia, Polonia, Ucraina.

În câmpia sătmăreană cercetarea în acest domeniu a continuat până în prezent în mai multe puncte: Medieşu Aurit, Săcueni, Cehăluţ, Carei-Bobald.

Căruciorul s-a găsit cu ocazia săpăturilor arheologice din anul 1990 în aşezarea de la Carei-Bobald, care se află pe o terasă înaltă a pârâului Mérges, înconjurată din trei părţi de apa pârâului adică de o vale în formă de corn. Latura a patra a fost despărţită artificial de restul terasei printr-un şanţ îngust, adânc. Aşezarea are astăzi un aspect de insulă, care odinioară era înconjurată de apă.

Piesa noastră este caracterizată printr-o pastă de o foarte bună calitate, având ca degresant nisip fin. Culoarea ceramicii variază de la roşcat-gălbui până la gri-închis, datorită unei arderi neuniforme.

Cărucioarele miniatură fac parte din categoria de obiecte de cult, ele fiind legate de manifestări rituale.

În aşezările culturii Otomani din Câmpia Someşului au mai fost găsite cărucioare întregi sau fragmentare, precum şi rotiţe, care s-au găsit într-un număr relativ mai mare. Forma este dreptunghiulară, capetele fiind rotunjite, cu pereţii drepţi, oblici, uşor înclinaţi în exterior. Găurile de fixare ale osiilor le găsim amplasate aproape de colţurile de jos ale corpului ele perforează în întregime peretele fundului. Ornamentele sunt realizate prin motive incizate, formate din linii paralele, triunghiuri în trei rânduri. Pe toată suprafaţa piesei de jur împrejur, ornamentaţia este realizată punctiform.

La descoperire din întregul corp al căruciorului s-au găsit doar 4 fragmente, osiile şi rotiţele i-au lipsit în întregime (fig. 1). Fragmentele le-am spălat în apă cu Romopal, însă depunerile de calcar şi pe alocuri de sol nu s-au îndepărtat, prin urmare am recurs la o curăţire în baie de hexametafosfat de sodiu de 15 %. După ce toate depunerile s-au înlăturat, am neutralizat piesa prin spălări repetate în mai multe rânduri de apă distilată. După o uscare naturală am trecut la asamblarea părţilor existente, prin lipirea fragmentelor cu adezivul sintetic Aracet E 50.

Completarea formei s-a făcut prin modelare din partea interioară a piesei cu plastilină de modelaj, după care pe partea exterioară a cofragului de plastilină s-a turnat ipsos de modelaj colorat cu pigmenţi pentru o integrare a părţii completate în cromatica orginalului.

Cât timp ipsosul nu s-a uscat în întregime am perforat fundul cu ajutorul unei sârme făcând loc astfel osiilor. După finisarea părţii completate şi după o uscare perfectă a ipsosului am trecut la completarea decorului cu ajutorul MTS-ului.

Cele patru rotiţe s-au reconstituit în urma analogiilor, prin modelarea unui pat de plastilină. Osiile s-au înlocuit cu două bucăţele de lemn pe care s-au prins cele patru rotiţe cu răşină acrilică Araldyt AY 103 cu întăritor HY 956 (fig. 2).

Volumul şi frecvenţa vestigiilor ceramice aflate în zonele cercetate ale judeţului nostru, conduc la concluzia permanentei locuiri şi a continuităţii de viaţă social-economică, pe aceste teritorii, toate acestea fiind atestate de varietatea şi bogăţia ceramicii restaurate.

Restaurierung eines miniaturisches Wagens aus Otomani Kultur
(INHALT)

In der worliegenden Arbeit möchte ich das mittelbronzezeitliche Wagenmodelle presentieren und die restaurierung von einem Wagentyp aus Otomani kultur.

Abbildungsverzeichnis

Abb. 1. Miniaturisches Wagens aus Otomani Kultur vor restaurierung.
Abb. 2. Miniaturisches Wagens, nach restaurierung.

Bibliografie

Maria Bondar, Das frühbronzezeitliche Wagenmodell von Bőrzőnce, Communicationes Archaeologicae Hungariae, 1990, p. 77-91.
Tiberiu Bader, Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 30-61.

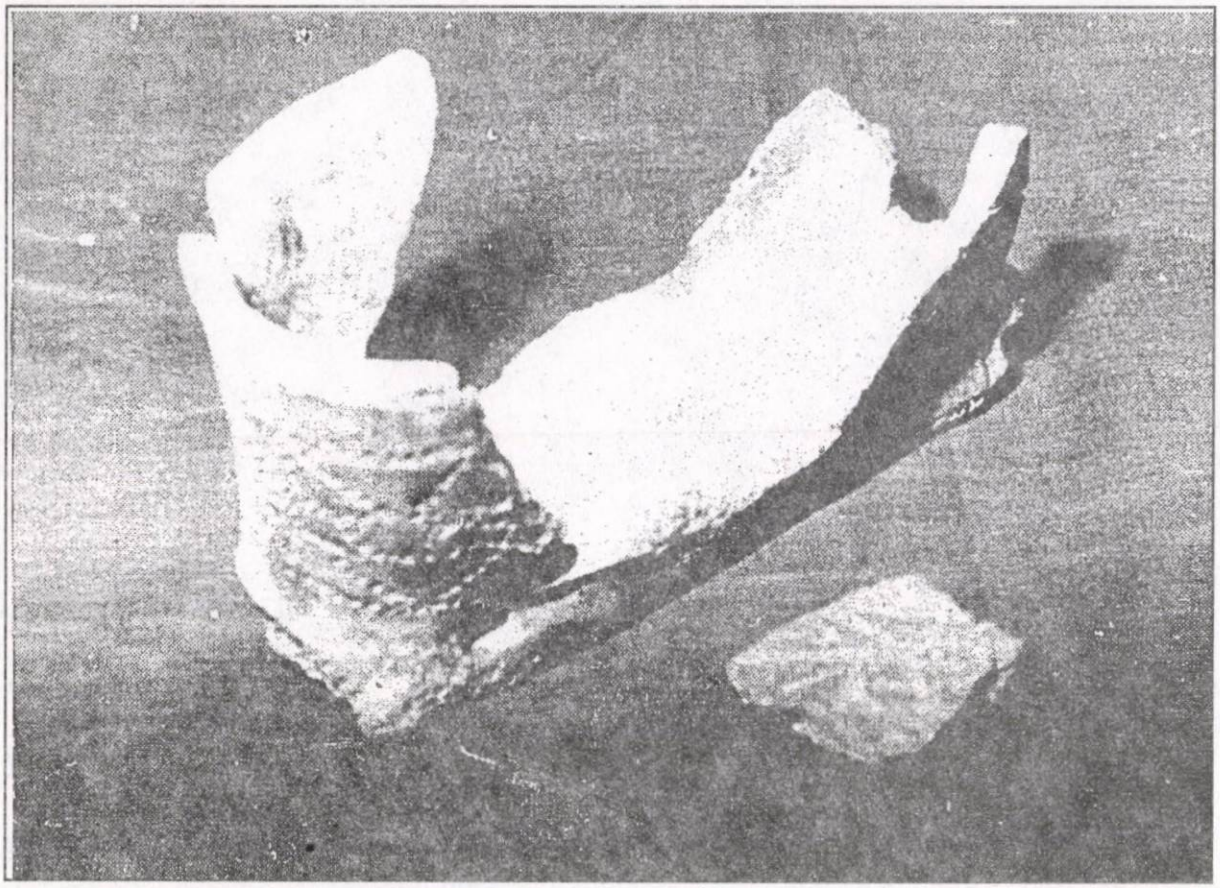

Fig.1. Căruciorul miniiatură de la Carei-Bobald, înainte de restaurare

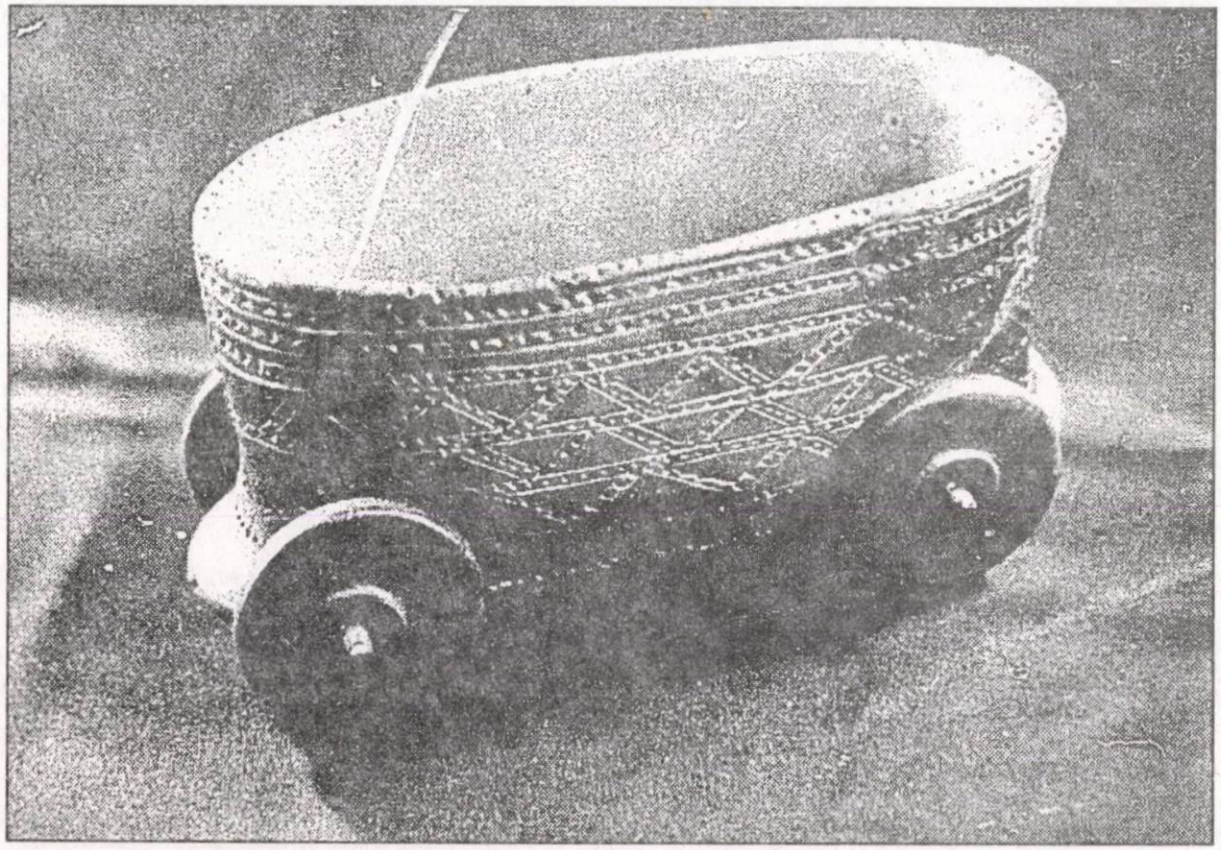

Fig.2. Căruciorul miniiatură de la Carei-Bobald, după restaurare

Metode de restaurare a unui document de breaslă din secolul al XVII-lea

Lidia Popescu

Învățând să iubim şi să respectăm CARTEA, învățăm totodată respectul şi dragostea pentru cultură şi implicit pentru OM - creatorul tuturor valorilor materiale şi spirituale.

Restaurarea presupune pe lângă activitatea de refacere prin intervenție în existența unui material, conferindu-i acestuia permanență şi durabilitate în timp, şi furnizarea unor date noi folositoare cercetătorilor din muzee.

Obiectul supus restaurării descrise în acest studiu este un document manuscris redactat la sfârşitul sec. al. XVII-lea, păstrat la Muzeul Județean Satu Mare, sub numărul de inventar 11176.

Documentul este bilingv, fiind scris în limbile latină şi maghiară. Conține trei însemnări relative la regulamentele şi privilegiile breslelor din oraşele Mintiu şi Sătmar, pe care prezentăm succint în ordinea emiterii actului de bază. Prima reproduce o copie din 1689 a hotărârii din 1630 adoptată de reprezentanții celor 14 bresle din Mintiu în legătură cu participarea breslaşilor la sarcinile publice ale oraşului şi la alegerea decanilor. Apoi sunt enumerate breslele şi vechimea privilegiilor lor. A doua parte este un extras din hotărârea Senatului oraşului Mintiu din 1672 cu privire la obligație cetățenilor care nu aparțin breslelor de a participa la adunările stradale. Iar a treia însemnare este o completare din 1695 la un regulament al străzii Per (din Mintiu) din 1672 relativ la păstrarea ordinii şi curățeniei cu ocazia înmormântărilor.

Manuscrisul cuprinde 4 foi pliate şi cusute la mijloc, formându-se astfel 8 pagini, fiecare cu o lungime de 31 cm şi o lățime de 13,5 cm. Doar primele 4 pagini au text scris pe ambele părți, pe o singură coloană şi prezintă inițiale ornate. Cerneala folosită este ferogalică de culoare maronie pe primele 3 pagini şi de culoare mai închisă aproape neagră pe pagina a 4-a Tot pe această pagină scrisul prezintă caractere de mărime mai mare.

Condițiile de microclimat fiind necorespunzătoare şi datorită inundării manuscrisului, hârtia este friabilă şi îmbrunită, mai ales prima pagină care (neavând copertă) a fost expusă direct deteriorărilor. Tot din aceste cauze hârtia prezintă pete mari produse de frontul de apă, pete de murdărie, pete foxing p. 1; p. 8 v., precum şi migrarea cernelii de pe o parte pe cealaltă a paginilor şi pe prima pagină fără text.

Datorită manipulării incorecte şi a condițiilor necorespunzătoare de depozitare manuscrisul prezintă deteriorări fizico-mecanice cum ar fi: pierderi mari din materialul suport şi din text, mai ales în zona tranşei laterale şi în zona de mijloc unde foile au fost cusute. Se observă de asemenea îndoiri în zona verticală de pliere (mijlocul paginilor), colțurile îndoite şi rupte, fisuri în pagină, ştersături în text (p. 1 v.), pete de cerneală ferogalică pe paginile documentului.

O altă deteriorare datorată intervenției umane o constituie scrierea incorectă a numărului de inventar, direct pe hârtia manuscrisului, cu pix de culoare albastră. Pentru extragerea acestuia s-a folosit soluția de acid citric 2 % în apă. Solventul s-a aplicat cu un tampon de vată pe spatele hârtiei aşezate cu partea scrisă pe o hârtie de filtru curată, după care a urmat o neutralizare cu soluție de bicarbonat de Mg. 2 % în apă pe care am efectuat-o local, prin tamponare.

Hârtia manuscrisului a fost fabricată manual cu linii de apă şi filigran. Acesta reprezintă două săbii încrucişate, încadrate într-un scut ornamentat cu frunze şi flori. În partea de sus a scutului, de o parte şi de alta se găsesc inițiale, acestea fiind ale meşterului care a executat hârtia sau ale celui care a comandat-o. Făcând analogii cu alte tipuri de mărci s-a ajuns la concluzia că acest tip de filigran era utilizat de o moară de hârtie austriacă

la începutul secolului al XVII-lea, cel mai târziu în jurul anului 1630.

În urma testelor chimice pH-ul hârtiei înainte de spălare a fost aproximativ în jurul valorii 6,5, iar după spălare aproximativ în jurul valorii 7.

După colaționarea şi descoaserea foilor, am efectuat curățirile mecanice ale manuscrisului: desprăfuirea cu o pensulă moale a paginilor şi curățiri cu radiera. A urmat curățirea umedă, bineînțeles după efectuarea testului solubilității cernelii, aceasta făcându-se în apă cu Romopal. Datorită friabilității hârtiei foile au fost introduse pe rând între site şi apoi imersate în baia de spălare. În timpul clătirii repetate în apă curentă am avut grijă ca foile să rămână între site. După uscarea liberă a urmat reîncleierea foilor cu o soluție de 1,5 % CMC în apă. După o presare uşoară au urmat operațiile de completare ale lipsurilor din materialul suport care s-au efectuat cu hârtie japoneză prin metoda "La dublu".

A urmat presarea finală a manuscrisului între platane de lemn, punând între file bucăți de netex.

Ultima operație a tratamentului a fost coaserea foilor şi aplicarea numărului de inventar al documentului care a fost scris pe hârtie japoneză şi lipit cu glutofix pe verso-ul ultimei file.

Pentru o conservare corespunzătoare documentul restaurat trebuie să fie păstrat într-o cutie de carton neutru sau uşor alcalin, prevăzută cu un inel pentru a putea fi trasă uşor din raft. Aceasta se foloseşte pentru a proteja documentul contra prafului şi a luminii.

Toate aceste intervenții asupra manuscrisului de breaslă au avut ca scop să-i redea acestuia unele însuşiri pierdute sau estompate în timp, înlăturând astfel procesele de îmbătrânire şi prelungindu-i la maximum viața.

The restauration of a trade document from XVII century (Summary)

The process of restauration of this document may always be a very important revelation as much as for the restaurant keeper as for the researcher of ancient collections.

The list of illustrations

Fig. 1. The photo of the document before restoration.

Fig. 2. The document before restoration - photo.

Fig. 3. The guild document from XVII-th century after restoration.

Fig. 1 Filigran

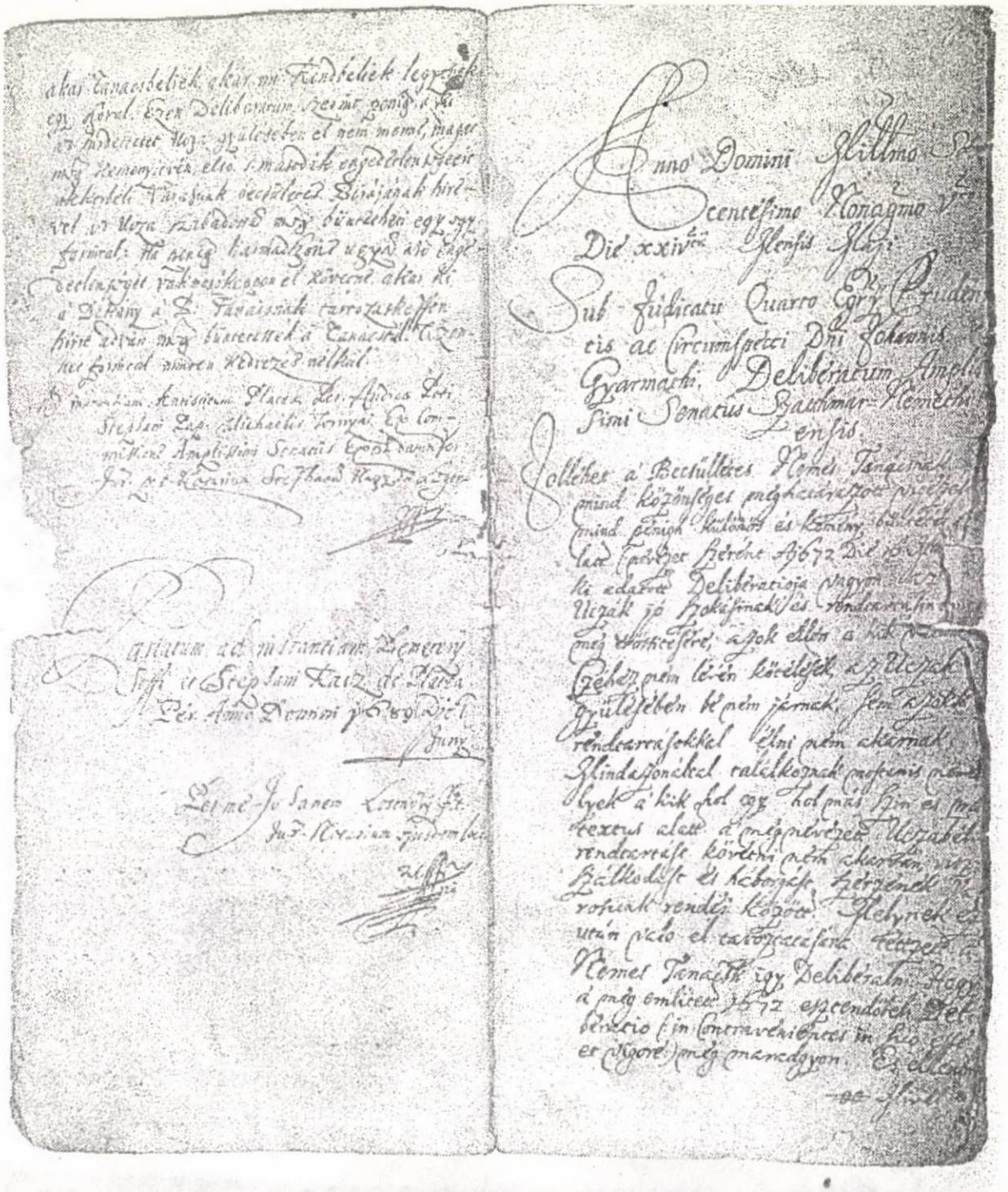

Fig. 2. Documentul înainte de restaurare

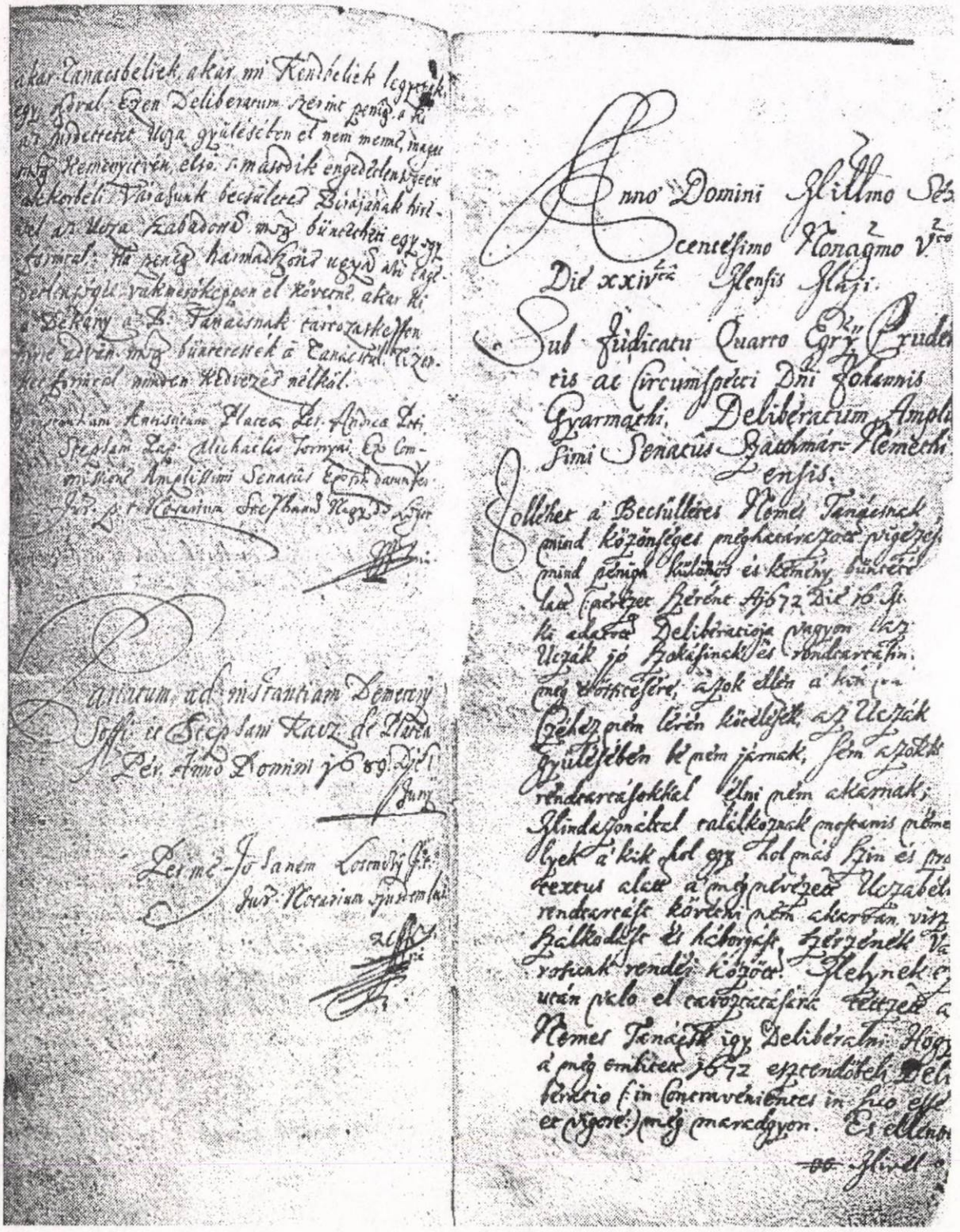

Fig. 3. Documentul după restaurare

RECENZII

Vjačeslav Kotogoroško, Ţinuturile Tisei Superioare în veacurile III î.e.n. - IV e.n. (perioada Latène şi romană), Bucureşti, 1995

Cartea D-lui V. Kotogoroško a apărut sub ediţia Institutului Român de Tracologie, Biblioteca Tracologica, XI, 236 pagini şi 134 figuri. La introducere autorul specifică că "ţinuturile Tisei superioare cuprind regiunea transcarpatică a Ucrainei, partea de est a Slovaciei, judeţele nordice Szabolcs, Szatmár ale Ungariei (corect este judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg) şi judeţele Satu Mare şi Maramureş ale României". Din această zonă largă geografică - după părerea noastră - se distinge microzona Careiului precum şi a Nyírségului, care datorită condiţiilor geografice (Mlaştina Ecedea) în antichitate au fost izolate de restul Sătmarului şi se leagă începând de epoca neolitică de Valea Eriului şi de Valea Bereteului, adică de zona bihoreană. Această situaţie nu se schimbă nici în perioada limitelor cronologice cuprinse în cartea lui V. Kotogoroško; aceste microzone se leagă etno-cultural foarte vag de ţinuturile Tisei superioare. În continuare cartea cuprinde patru capitole şi un rezumat în limba franceză.

Capitolul I - Cultura Latene se introduce cu istoricul cercetărilor începând din a doua jumătate a secolului trecut şi până în zilele noastre. Între sec. VI-IV a Chr., după autor, ţinuturile Tisei superioare au fost locuite de purtătorii a două grupuri culturale principale: Kuštanovice şi Sanislău-Nir. Ambele grupuri se leagă etnic de lumea nord tracică (o denumire convenţională). Autorul foloseşte noţiunea de grupul Sanilău-Nir (V. Kotogoroško, 1991, p. 129) fără să specifice sursa bibliografică. Acest grup cultural a fost definit de noi încă în anul 1972 (I. Németi, 1972, p. 141; Idem, 1982, p. 132 şi în alte publicaţii). În aceste studii am atras atenţia specialiştilor că acest grup etno-cultural se încadrează organic în cultura Vekerzug şi deosebirile între grupul Kuštanovice şi Sanislău-Nir sunt mult mai însemnate decât asemănările. Publicarea aşezărilor şi centrelor meşteşugăreşti din zona Tisei superioare, în special centrului meşteşugăresc (oppidum) de la Galliš-Lovačka (Gallis-Lovácska), centrul metalurgic de la Diakovo pe malul râului Botar (folosit deja de celţi şi apoi în epoca dacică clasică) completează foarte util cunoştinţele noastre despre această perioadă, mai ales privind tehnologia metalurgiei fierului (din zona noastră nu sunt cunoscute ateliere de fierărie).

În cea ce priveşte atelierele de olărit, sunt menţionate de autor cuptoarele de la Andrid, Acâş şi Dobra din judeţul Satu Mare. Din păcate, datorită unei scăpări s-a introdus în literatura de specialitate cuptorul de la Dobra, care în realitate nu există. În iarna anului 1980 cu ocazia unor lucrări de hidroamelioraţii de mari proporţii, pe malul vechi al Crasnei, între comunele Acâş şi Dobra a fost descoperit incidental un cuptor de ars ceramică (sau mai multe cuptoare ?) distrus, datat de Gh. Lazin în sec. III-II a Chr. (T. Bader, Gh. Lazin, Mărturii arheologice, 1980, p. 13). Pe lângă faptul că această descoperire incidentală este mereu menţionată la Acâş (Gh. Lazin, 1981-1982, p. 71), ea n-a fost publicată deloc până în prezent (desene, fotografii, descrieri), dar şi datarea complexului (?) este incertă. Un atelier de olărit este menţionat însă împreună cu trei cuptoare de ars vase de la Biharia, jud. Bihor (S. Dumitraşcu, 1982, fig. 1/1-2; fig. 2/1; Idem, Biharea, I, 1994, fig. 45, p. 48-50). Necropole şi morminte izolate din Ucraina transcarpatică, nord-estul Ungariei, estul Slovaciei (descoperiri funerare) numerate la un loc, în total fac după autor 120 de morminte (mai puţine ca necropola de la Pişcolt). În realitate sunt mult mai multe, fiindcă în nord-estul Ungariei înafara necropolelor de la Gáva (Katóhalom) şi Szabolcs, (comuna) Balsa sunt salvate relativ numeroase morminte (vezi catalogul întocmit de K. Almássy - manuscris) sau mai recent a fost cercetat un cimitir cu 16 morminte de la Tiszavasvári-Városföldje (E.

Istvánovits, 1990, p. 85). Ritul de înmormântare este birituală (Izkovce, Valaliky-Koštany, Gáva (Katóhalom), Balsa, excepție fac mormintele tumulare (puține la număr) de incinerație, care fără îndoială reprezintă influența grupului hallstattian târziu-Kuštanovice.

M-aş opri asupra mult discutatului mormânt de înhumație "în cutie de piatră" descoperit incidental în 1844 la poalele Gallis-hegy (Galliš), publicat de T. Lehóczky în 1881. Informațiile despre această descoperire au fost preluate de la advocatul Alajos Horváth (deci mormântul n-a fost descoperit de T. Lehóczky cum indică V. Kotogoroško, p. 39). În această prima menționare T. Lehóczky nu pomeneşte nimic despre "cutie de piatră" ba mai mult scoate în evidență că starea bună a scheletului se datoreşte faptului că groapa mortuală a fost săpată în stâncă (la poalele muntelui humusul este foarte subțire). În publicațiile sale ulterioare T. Lehóczky modifica prima observație şi aminteşte constant scheletul găsit în "cutie de piatră" (T. Lehóczky, 1901, p. 145; Idem, 1906, p. 337; Idem, 1892, p. 25; Idem, 1912). Această variantă a fost preluată şi de V.I. Bidzilja (Kiev, 1971, 43) precum şi de autorul acestei cărți. În monografia comitatului Bereg, apărută în 1881, T. Lehóczky menționează: "printre oasele scheletului lucrătorii pietrari au găsit numeroase monede de argint, tetradrahme de la Filip al II-lea, regele Macedoniei. Dintre aceştia câteva au ajuns în colecția mea". În publicațiile sale ulterioare acelaş autor menționează că lucrătorii au găsit cca. 30 de monede de argint (monedele sunt imitații după tetradrahmele lui Filip al II-lea şi Alexandru Macedon). Monede similare au mai fost descoperite incidental relativ des pe teritoriul "oppidum-ului" de la Galliš-Lovačka sau din zonele învecinate. De ce ne-am oprit asupra acestui mormânt? Pe o parte nu am găsit nici-o explicație de ce îşi modifică T. Lehóczky prima afirmație din 1881. Al doilea rând este unicul mormânt celtic din aria estică celtică, în care au fost descoperite într-un număr atât de mare monede - imitații după monede macedoniene - deci prima fază a emisiilor monetare celtice. Din necropolele şi mormintele izolate descoperite în lumea celtică răsăriteană lipsesc monedele, implicit celții nu depun monede în morminte, nu au obiceiul "obolusului". Întrucât T. Lehóczky , cum am arătat, a preluat informațiile privind acest mormânt nu direct de la pietrari, aşadar nu se exclude posibilitatea descoperirii a două complexe arheologice; un mormânt de înhumație şi un tezaur monetar, care mai târziu au fost asamblate artificial.

În continuare V. Kotogoroško analizează materialele Latène după categorii: unelte, arme, podoabe şi piese vestimentare, ceramică, stabilind tipologia acestora, făcând mereu referiri la descoperirile din nord-vestul României, în special la necropola de la Pişcolt. Cu ocazia publicării în patru serii a cimitirului de la Pişcolt, (I. Németi, 1988, 1989, 1992, 1993) am stabilit tipologia inventarului descoperirilor celtice din nord-vestul şi vestul României, inclusiv ceramica (I. Németi, 1988b) de acea nu avea rost ca autorul să revină asupra lor. Pentru noi ar fi fost mult mai util o prezentare cât mai detailată a descoperirilor din Ucraina transcarpatică (evident şi tipologia lor.).

La subcapitolul cronologiei şi periodizarea descoperirilor celtice din ținuturile Tisei superioare autorul bazându-se pe descoperirile de la Felső Méra, Rozvady (corect Rozvány), Cejkov plasează apariția primelor elemente Latène celtice în subfaza LT. B_2-Krämer sau în LT. B_{2a} după periodizarea lui J. Bujna (autorul foloseşte schema cronologică a lui J. Bujna, publicată în 1982). Etapa următoare cronologică Lt. B_{2b} este marcată prin descoperirile de la Izkovce, Valaliky-Koštany, Košice, Kuštanovice-Tumul nr. XI. Se remarcă, că atât în Ucraina Transcarpatică, estul Slovaciei cât şi în nord-estul Ungariei (fibula de la Nagyhalász de tip Dux-timpuriu sau Hajdunánás - tip Münsingen timpuriu, fiind descoperiri izolate, fără context arheologic nu schimbă aspectul general) prezența efectivă a celților se poate încadra în faza LT. B_2-Krämer, dar mai ales în LT. B_{2b} - Bujna. Situația se prezintă însă altfel în nord-vestul Transilvaniei şi în special în zona de câmpie între râurile Crasna şi Mureş. Evoluția cronologică stabilită de J. Bujna pentru această zonă geografică (zona "E") se bazează pe analiza descoperirilor de la Ciumeşti, Curtuiuşeni, Sanislău, Tărian şi Pişcolt

(J. Bujna, 1982, p. 138). De la bun început J. Bujna precizează, că pentru necropola de la Pişcolt a primit informaţii orale de la autorul săpăturii şi mai avea la dispoziţie câteva morminte publicate de noi în 1975 (I. Németi, 1975). Pe baza acestor informaţii (până atunci au fost cercetate doar 131 de morminte) J. Bujna stabileşte pentru începutul necropolei de la Pişcolt şi implicit apariţia celţilor în zona "E" subfaza LT. B_{2a}, datare care a fost preluată de V. Kotogoroško, care pune sub semnul întrebării încadrarea începutului cimitirului de la Pişcolt în LT. B_1/B_2 - Krämer, care corespunde fazei LT. B_{1b} - după sistemul cronologic al lui J. Waldhaúser (1987, tabel nr. 1). Pentru această datare am folosit inventarul mormintelor nr. 31 (cuţit de lovit - tip hallstattian); 125 (fibula - varianta târzie a tipului Certosa); 140, 141, 166 (catarame plate de tip foarte timpuriu), brăţările de tip Stekversluss (I. Németi, 1993, fig. 7-8). Pentru celelalte morminte nr. 2, 9, 34, 36, 134, 180, 181, 199, 202, 203 de la Pişcolt încadrate în primul orizont al necropolei se poate accepta eventual etapa LT. B_{2a} - Bujna, ţinând cont că între faza LT. B_{2a} - Bujna şi LT. B_{1b} - Waldhauser în cronologie absolută nu există decât un interval de timp foarte scurt, aproape neînsemnat. La descoperirile timpurii de la Pişcolt putem adăuga mormântul de la Diosig, fibula cu cap de animal (tip Tierkopffibel) de la Pecica, toate încadrate cronologic la finele primei faze ale LT-ului timpuriu.

În legătură cu mormântul princiar de la Ciumeşti, noi am exprimat părerea noastră: tipologic coiful, cămaşa de zale, cnemidele, vârful de lance într-adevăr indică o perioadă timpurie a LT-ului, dar restul inventarului funerar recuperat ulterior (centura din opturi cu prinzător de cataramă în formă de suliţă - Gürtelhachen, vasele de ofrandă) arată clar că înmormântarea s-a făcut în LT. B_2-Krämer, mai ales în LT. B_{2b} - Waldhauser (I. Németi, 1975b, pl. 1/1-3; 2/1-7). Pe baza observaţiilor noastre, prima pătrundere a celţilor în nord-vestul Transilvaniei s-a făcut înaintea evenimentelor din 280/279 a. Chr. de la Delphoi, ca apoi să apară un nou val - poate cei reîntorşi din expediţia de la Peninsula Balcanică, aducând cu ei unele artefacte cu caracter greco-elenistic (I. Németi, 1986, p. 76-77; Idem, 1990, p. 54-55; Idem, 1992, p. 139-141).

Capitolul II. Antichităţile culturii dacice - reprezintă o contribuţie de seamă a autorului privind istoricul sec. I a Chr.-I d. Chr. din ţinuturile Tisei superioare. pentru stabilirea perioadei de pătrundere a dacilor în zona Tisei superioare, "davele" de la Malaja Kopanja, Zemplin constituie argumente de bază. Istoricul acestor cercetări ne demonstrează numeroasele probleme ce se ridică în legătură cu această perioadă istorică numită de unii cercetători slovaci "celto-dacică", apoi s-a creat cultura Lipica, după unii pe fond celto-dacic sub impulsul dacilor. V. Kotogoroško nu acceptă termenul de "cultura Lipica" sub aspectul etno-cultural, antichităţile cercetate din această perioadă le consideră, pe bună dreptate, dacice. Bogăţia materialelor recoltate din aşezările deschise, dar mai ales de la cetăţile dacice (Malaja Kopanja, Solotvina-Cetate, Onceşti-Cetăţeaua, Zemplin), complexele funerare cunoscute de la Zemplin (aici la Kertalja a fost descoperit şi un locaş de cult), centrele metalurgice demonstrează intensitatea locuirii dacilor în ţinuturile Tisei superioare. Din analiza materialelor descoperite: ceramica, uneltele şi alte obiecte de utilitate gospodărească, podoabe şi accesorii vestimentale, importurile (vasele din metal şi din sticlă), obiectele de cult şi plastică rezultă că ele fac parte din lumea dacică, bine cunoscute din descoperirile din România. Din păcate, din zona Sătmarului sunt puţine situri cercetate din această perioadă (Acâş şi Lazuri) fapt, care se datoreşte şi lacunei cercetărilor sistematice de teren din zona Oaşului şi a Codrului. Pătrunderea dacilor în ţinuturile Tisei superioare este legată, după autor, de puternicul stat (megala koine) al geto-dacilor în frunte cu Burebista, care în anul 60 a. Chr. a distrus în zona Dunării mijlocii, pe boii şi tauriscii, conduşi de Critasiros (Strabon, VII, 3,11). Probabil de pătrunderea dacilor în Transcarpatica se leagă distrugerea aşezării "oppidiane" de la Galliš-Lovačka.

Capitolul 3. Culturile din epoca romană. După prezentarea istoricului cercetărilor autorul trece la analiza siturilor, a centrelor meşteşugăreşti, a construcţiilor destinate

atelierelor de olărit de la Medieşul Aurit, Beregsurány- Lužanka, Lazuri aducând o contribuţie însemnată prin cercetările sale de peste 20 de ani. Sunt aduse în discuţii complexele funerare şi edificiile de cult de la: Novo Barovo, Russkoe Pole, Patkenovo, majoritatea lor aparţin "culturii tumulilor carpatici". Ritul de înmormântare este incineraţie în urnă, în gropi, arderea defunctului fiind însoţit de diferite ritualuri. Între ele şi spargerea vaselor, iar fragmentele au fost aruncate pe rugul funerar. După înmormântarea propriu-zisă, deasupra mormântului se înalţă o manta de pământ în formă de cupolă.

Cea de-a două grupă de complexe funerare este formată din mormintele purtătorilor culturii Przewosk, morminte de incineraţie cu inventar unitar (arme) format din săbii, vârfuri de suliţă şi lance, "umbo" de scut - tip antenă şi tipul roman, pinteni, semnalate de la Apa, Boineşti, Ardanovo, Bratovo, unele morminte de la Zemplin, Medieşul Aurit, Kékcse, Cehăluţ considerate etnic vandalii astingi. După V. Kotogoroško complexul cheie pentru rezolvarea problemelor etno-culturale a ţinuturilor Tisei superioare din această perioadă, îl constituie necropola de la Medieşul Aurit, după cât se ştie formată din 74 de morminte, nepublicate (S. Dumitraşcu, T. Bader, 1967, p. 43-48; S. Dumitraşcu, 1993, p. 104-108). În zona Tisei superioare apar morminte de înhumaţie plane cum sunt cele datate din sfârşitul sec. II şi începutul sec. III d. Chr. considerate sarmatice (E. Istvánovits, 1990, p. 83-105) sau cele din sfârşitul sec. III şi începutul sec. IV luate drept germanice (gepizi timpurii).

Deosebit de interesant este complexul cultic de la Solonc, cercetat de V. Kotogoroško; o platformă cu dimensiuni 22,8 x 16,5 m, înconjurată de un şanţ adânc. Din stratul de depuneri (oase calcinate, cenuşă, cărbuni) s-a recoltat 15.265 de fragmente ceramice provenind din cca. 500 de vase lucrate cu mâna şi cu roata olarului, sparte ritual şi aruncate în focul rugului. Pentru completarea tabloului schiţat despre epoca romană sunt prezentate şi descoperirile monetare-tezaure şi descoperiri izolate, un număr de 4000 de monede. Materialul arheologic este analizat cu lux de amănunte (ceramica, uneltele şi diferitele obiecte de uz casnic, armele, podoabele şi obiecte pentru toaletă). După părerea autorului "problemele privind cronologia complexelor din ţinuturile Tisei superioare din sec. II-IV d. Chr. sunt departe de a fi rezolvate definitiv, ţinând seama de numărul mic al descoperirilor ce pot fi bine datate". O bază pentru stabilirea cronologiei perioadei cuprinse între sec. II-IV d. Chr. ar constitui descoperirile de tip Przeworsk (cronologia internă a culturii stabilite de K. Godlowski în 1981) şi importurile romane, în special "terra sigillata". Din zona Sătmarului românesc descoperirile de "terra sigillata" sunt cunoscute de la Berea-Bodzás, Berveni, Corund, Lazuri (T. Bader, 1974-75, p. 269-276). O problemă deosebit de importantă privind relaţiile cu provinciile romane (Dacia şi Pannonia) prezintă ceramica ştampilată de tip Blažice-Beregsurány.

Capitolul IV - se referă la viaţa economică, organizarea socială şi viaţa spirituală din sec. III.a Chr. - sec. IV d. Chr. Structura socială a populaţiei celtice din zona cercetată se poate urmări numai prin analiza necropolelor cercetate integral (de exemplu Pişcolt - "Nisipărie"). Populaţia celtică venind în contact cu tracii autohtoni din zona menţionată, se realizează o simbioză etno-culturală, oglindită prin ritul şi ritualul de înmormântare şi prin cultura materială din epoca Latene (I. Németi, 1990). Pe la mijlocul sec. I a Chr. prin pătrunderea dacilor în ţinuturile Tisei superioare, acesta intră în structura Daciei preromane, iar la limita de început a sec. I d. Chr. s-au stabilit relaţii cu lumea romană, în special cu Pannonia. Autorul accentuează că după războaiele daco-romane, populaţia de pe Tisa superioară nu a avut contacte cu lumea romană. Acesta au fost stabilite abia la mijlocul sec. II d. Chr. intensificându-se mai mult cu Dacia romană după războaiele marcomanice. V. Kotokoroško consideră, că purtătorii "culturii tumulilor carpatici (care s-a format tocmai în această perioadă) ar fi costobocii, menţionaţi şi de ştirile antice (geograful Ptolomeu), care îi plasează la nord-est de Carpaţii răsăriteni.

Apariţia acestui volum în limba română (un rezumat în limba franceză), cu o bibliografie selectivă şi cu o ilustraţie bună, compusă din 134 de figuri (material arheologic,

hărți şi tabele sinoptice) a pus în circulație ştiințifică rezultatele unor cercetări ample, aproape inaccesibile până în prezent pentru cercetătorii români. Această carte reflectă stadiul actual al cercetărilor, iar unele concluzii ale autorului vor fi întărite sau poate infirmate de cercetările viitoare din ținuturile Tisei superioare. Unele scăpări bibliografice, unele denumiri geografice greşite, unele idei repetate în cap. IV sau în concluzii nu scade cu nimic valoarea acestui volum.

János Németi

Bibliografie

T, Bader, 1974-1975 - T. Bader, Descoperiri de "terra sigillata" în teritoriile de nord-vest de Dacia romană, Sargetia, XI-XII, 1974-1975.
V.I. Bidzilia, 1971 - V.I. Bidzilia, Istoria kulturii Zakarpatia na rubejii naşoi erii, Kiev, 1971.
J. Bujna, 1982 - J. Bujna, Spiegelung der Sozialstruktur auf latenezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken, PA, LXXIII, Praha, 1982.
S. Dumitraşcu, T. Bader - S. Dumitraşcu, T. Bader, Aşezarea dacilor liber de la Medieşul Aurit, I, 1967.
S. Dumitraşcu, 1982 - Les fours de poterie découverts a Biharea, Dacia, N.S., XXVI, 1982; Idem, Biharea, I, Săpături arheologice 1973-1980, Oradea, 1994.
S. Dumitraşcu, 1993 - S. Dumitraşcu, Dacia apuseană, Oradea, 1993.
V. Kotigoroško, 1991 - V. Kotigoroško, Antichitățile dacice din zona Tisei superioare, Thraco-Dacica, XII, 1-2, 1991.
E. Istvánovits, 1990 - E. Istvánovits, A Felső-Tisza-vidék legkorábbi szarmata leletei, 2-3. századi sirok Tiszavasváriból, NyJMÉ, XXVII-XXIX, 1984-1986, Nyíregyháza, 1990.
T. Lehóczky, 1881 - T. Lehóczky, Beregvármegye monográphiája, I, Ungvár, 1881
Idem - 1892 - Adatok hazánk archeológiájahoz különös tekintettel Beregmegye és környékére, Munkács, 1892.
Idem, 1901 - Emlékek a régibb vaskorból Munkács környékén, ArchÉrt, XXI, 1901; Idem ArchÉrt, XXVI, 1906.
Idem, 1912 - Adatok hazánk archeológiájahoz különös tekintettel Beregmegye és környékére, Munkács, 1912
Gh. Lazin, 1981-1982 - Gh. Lazin, Descoperiri dacice din sec. III î.e.n. - I. e.n. în județul Satu Mare, StCom Satu Mare, V-VI, 1981-1982.
I. Németi, 1972 - I. Németi, Necropola hallstattiană de la Sanislău, StCom Satu Mare, II, 1972.
Idem, 1982 - Das späthallstattzeichliche Gräberfeld von Sanislău, Dacia, N.S., XXVI, 1982.
Idem, 1984 - Contribuții la istoricul Hallstattului târziu din nord-vestul României în lumina noilor descoperiri arheologice, ActaMP, VIII, Zalău, 1984.
Idem, 1975 - Construtions concernant le facies latènien de nord-ouest de la Roumanie a la lumière de decouvertes Celtiques de Pişcolt (dept. de Satu Mare), Alba Regia, XIV, 1875.
Idem, 1975b - Weitere Angaben über keltischen Gräberfelder von Ciumeşti und Sanislău (Kreis Satu Mare), Dacia, N.S., XIX, 1975.
Idem, 1988b - Unele aspecte ale evoluției ceramicii din a doua epocă a fierului în nord-vestul României (Latène B-C), SCIVA, 39, 2, 1988.
Idem, 1988 - Necropola Latène de la Pişcolt, jud. Satu Mare, Thraco-Dacica, IX, 1-2, 1988; Thraco-Dacica, X, 1-2, 1989; Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1992; Thraco-Dacica, XIV, 1-2, 1993.
Idem, 1986 - Unele aspecte ale cronologiei Latène-ului în nord-vestul României, Acta MP, X, 1986.
Idem, 1990 - Problema relațiilor dintre daci şi celți în nord-vestul României în lumina izvoarelor arheologice, Sympozia Thracologica, 8, 1990, Satu Mare-Carei.
Idem, 1992 - Importuri greco-elenistice în descoperirile celtice din nord-vestul României, Symposia Thracologica, nr. 9, p. 139-141.
J. Walshauser, 1987 - J. Walshauser ,Keltische Gräberfelder in Böhmen, Bericht RGK, 68, 1987.